2603 P III 1119 P III 277
569
D. 11

UNIVERSITATEA ROMÂNĂ DIN CLUJ.

DACOROMANIA

BULETINUL „MUZEULUI LIMBEI ROMÂNE"

CONDUS DE

SEXTIL PUȘCARIU
Profesor la Universitatea din Cluj,
Membru al Academiei Române.

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ TIMIȘ P-21.706
P. 1581
BIBLIOTECA CENTRALĂ A REGIUNII BANAT

ANUL I.
1920—1921

CLUJ,
EDITURA INSTITUTULUI DE ARTE GRAFICE „ARDEALUL"
1921.

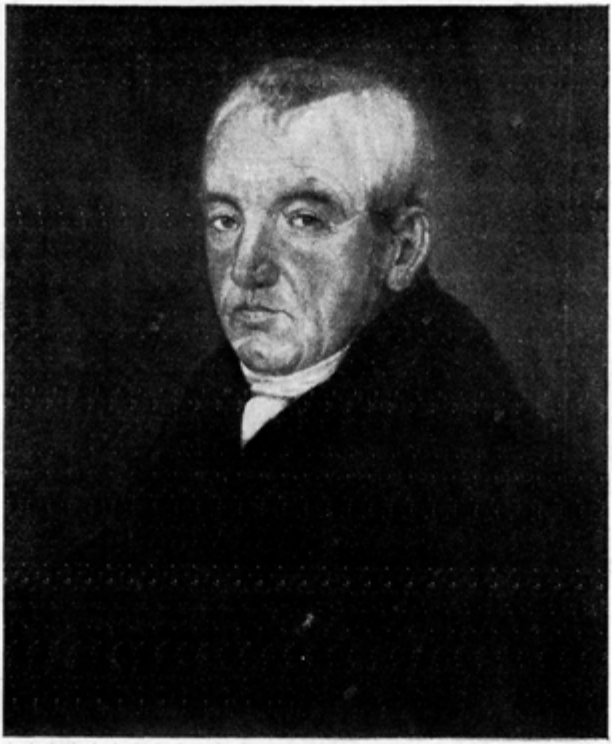
Biblioteca publică a orașului Timișoara
Nr. curent 577/923 Valoarea 150 Lei
Fon. c.c.

INSTITUTUL DE ARTE GRAFIC „ARDEALUL" CLUJ.
STRADA MEMORANDULUI 22.

Memoriei lui **PETRU MAIOR**

o sută de ani

de la moartea lui.

PETRU MAIOR

† 14 Februarie 1821.

Portret în Muzeul „Asociațiunii" din Sibiiu.

Dacoromania

Buletinul „Muzeului limbei române".

Anul I **1920.**

Muzeul limbei române.

Universitatea română din Cluj şi-a fixat de la început planul de activitate cu un întreit scop.

Menirea ei principală este şi va trebui să rămână cea de şcoală superioară, care are să pregătească generaţiile viitoare de muncitori intelectuali, cultivând *învăţământul clasic*. Studenţii acestei Universităţi vor trebui să-şi agonisească din cursurile profesorilor lor, în curent cu rezultatele cele din urmă ale ştiinţei, cunoştinţele temeinice pentru cariera lor viitoare, iar în seminariile, clinicele, institutele şi laboratoriile universitare, în contact nemijlocit cu profesorii lor, cunoştinţele teoretice au să fie aprofundate prin lucrări practice, grupându-se într'un sistem de cugetare ştiinţifică. Pentru studiul limbei şi literaturei române există, la Universitatea din Cluj, afară de cursurile profesorilor de specialitate, seminarul de limba şi literatura română.

Universitatea nu are însă voie să se restrângă la activitatea aceasta şcolară, mai mult reproductivă, care dă elevilor ei rezultatele ştiinţei şi-i introduce în metoda investigaţiilor ştiinţifice, ci ea trebue să fie şi un *lăcaş al cercetărilor originale*.

In institute speciale, create pe lângă Facultăţi, în care începe opera de savant a profesorilor, se va face munca productivă care are să ducă ştiinţa cu un pas mai departe spre progres. In aceste institute se întâlnesc, în calitate de colaboratori, dascălii cu elevii lor care au trecut ucenicia, sau care, după ce au părăsit Universitatea, se întorc ca oameni de ştiinţă la sânul almei mater.

E firesc ca obiectul studiilor întreprinse în astfel de institute să fie, înainte de toate, scrutarea ţării în care e adăpostită Universitatea, cu comorile nesecate ce le deschide ea cercetătorului, în toate ramurile ştiinţei. *Muzeul limbei române* este un astfel de institut, creat pe lângă Facultatea de litere şi filosofie a Universităţii din Cluj.

Dacă în aceste institute speciale un număr restrâns de cercetători se izolează de zgomotul lumii şi de preocupările ei imediate, spre a se dedică scrutării vecinicului adevăr, Universitatea românească — cel puţin pentru un şir de ani de aci înainte, până vom aveà şi noi, ca popoarele cu o cultură veche, o pleiadă de învăţaţi în afară de cadrele universitare — mai are şi o altă datorie de împlinit, cea de *popularizare a ştiinţei*. Spiritul democratic care stăpâneşte epoca în care trăim şi nevoia de a răspândi cât mai multă lumină în cercurile largi ale populaţiunii, uitate de înaintaşii noştri în întunerec, pretind ca şcoala studiilor superioare se ţină viu contactul cu intelectualii ţării şi să desvolte dragostea de ştiinţă în toate păturile sociale.

De la această datorie naţională şi cerinţă a vremii nu se poate sustrage nici Muzeul limbei române; cu atât mai puţin, cu cât interesul ştiinţific pentru limba maternă există de fapt la aproape fiecare om. Dacă studiile filologice nu mai interesează astăzi publicul mare în măsura în care ele pasionau pe părinţii şi moşii noştri, vina o poartă înainte de toate filologii înşişi. Aceştia, rupând în mod lăudabil cu romantismul ce stăpânea generaţia trecută, în loc de a păstrà cald interesul pentru studiul limbei, popularizând mijloacele ştiinţifice ale şcoalei cele nouă, s'au închis în turnul lor de fildeş, pierzându-se în lucrări de amănunt pe care diletanţii nu le mai puteau urmări.

Astfel se explică scopul dublu şi mijloacele varii pe care Muzeul limbei române le defineşte prin următoarele articole din statutele sale :

Art. 2. — Scopul acestui Muzeu al limbei române este :

a) Strângerea şi prelucrarea ştiinţifică a materialului lexicografic al limbei române din toate timpurile şi din toate regiunile locuite de Români ;

b) Pregătirea de studii şi lucrări speciale în vederea unificării limbei literare şi a terminologiei technice şi speciale în toate ţinuturile româneşti ;

c) Deşteptarea interesului obştesc pentru studiul şi cultivarea limbei române ;

d) Pregătirea de filologi români.

Art. 3. — Spre ajungerea acestui scop, Muzeul limbei române va avea dreptul :

a) Să intre în corespondenţă directă cu toate autorităţile din ţară şi cu instituţiunile streine similare ;

b) Să primească donaţiuni, care vor fi întrebuinţate exclusiv pentru scopurile ştiinţifice ale Muzeului şi să împrumute spre studiare sau publicare orice manuscrise, documente, tipărituri, sau obiecte de muzeu ;

c) Să delege pentru studii ştiinţifice în bibliotecile, archivele, muzeele sau colecţiile din ţară şi streinătate cercetători pregătiţi, cărora le dă mijloacele materiale pentru aceste cercetări.

Art. 4. — Lucrările Muzeului limbei române pot cuprinde orice ramură a filologiei române. În deosebi se va face :

a) Extragerea pe fişe şi ordonarea întregului material lexicografic al limbei române după alfabet şi categorii ;

b) Infiinţarea unei biblioteci de specialitate cât se poate de completă.

c) Indrumarea de studii dialectale şi lexicografice prin adunarea de material la faţa locului, prin chestionare trimise în toate ţinuturile româneşti şi prin îndemnarea specialiştilor la conlucrare.

d) Publicarea de monografii, dicţionare speciale, glosare, hărţi lexicale, studii, bibliografii, scrieri de popularizare şi prin

editarea unei publicaţii periodice, care va fi buletinul Muzeului limbei române.

*

Botanistul are în institutul său herbarii bogate, petrograful dulapurile sale cu pietre aşezate frumos după categorii, entomologul cutiile sale de gândaci, numismatul colecţiile sale de monete, pe care le poate consultă de câteori are nevoie de ele. Nenumărate planşe, ilustraţii şi fotografii completează lipsurile acestor colecţii. Numai filologului îi lipseşte acest aparat atât de necesar pentru studiile sale. Fiecare filolog în parte e nevoit să-şi dedice o parte însemnată a muncii sale adunării materialului indispensabil, umplându-şi rafturile cu fişe, în care un strein — şi une ori el însuşi — nu se poate orientă. Totdeauna moartea îl surprinde pe savant cu lucrări neterminate. Fişele filologului, în care sânt îngropaţi atâţia ani din viaţa-i laborioasă, se împrăştie după moartea lui, fără să poată fi utilizate, de cele mai multe ori, de cei chemaţi să-i continue opera.

Ştiinţa s'a desvoltat atât de mult în fiecare specialitate încât principiul economiei celei mai mari de timp a devenit un postulat pentru fiecare cercetător. Bibliotecile cu cataloage raţionale, bibliografiile care să te înformeze repede şi exact asupra lucrărilor înaintaşilor, şi mai ales muzeele care să-ţi cruţe vremea şi osteneala de a-ţi adună însuţi materialul de studiu, au devenit o necesitate pentru progresul ştiinţei în fiecare specialitate.

Din recunoaşterea acestei necesităţi s'a născut gândul de a întemeiă şi pentru studiul limbei române un *Muzeu*.

In primul rând trebue strâns *materialul lexicografic*.

In privinţa aceasta Muzeul limbei române îşi începe activitatea în împrejurări cât se poate de prielnice. Directorul lui fiind în acelaşi timp însărcinat din partea Academiei Române cu redactarea Dicţionarului limbei române, tot materialul acestuia stă, cu învoirea Academiei, la îndemâna cercetătorilor din Muzeul limbei române, într'o sală anume întocmită — Sala Dicţionarului — în care trei dulapuri cuprind 520 de cutii, cu peste un milion de fişe aşezate după alfabet. Acest material se îmbogăţeşte pe

zi ce merge prin noi extrageri de cuvinte care se adaugă la cele de până acuma. El se va înbogăţi mai ales de aci înainte prin colecţiile de material lexical pe care le va întreprinde Muzeul. Astfel, între Muzeu şi Dicţionar se stabileşte o legătură firească: materialul Dicţionarului stă la dispoziţia cercetătorilor Muzeului, iar aceştia, prin studiile lor speciale, fac lucrările pregătitoare pentru Dicţionarul limbei.

Aceste lucrări pregătitoare vor cuprinde toate ramurile gramaticei, dar preocuparea principală rămâne lexicografia.

Voim înainte de toate să pornim o colectare sistematică a materialului limbei vorbite în toate părţile locuite de Români, prin *studii dialectale* făcute la faţa locului şi prin *chestionare* care vor fi trimise în toate părţile. Credem că chiar în anul viitor vom puteà întocmi cel dintâiu chestionar raţional, după un program binechibzuit. Pe baza răspunsurilor ce vom primi la aceste chestionare se vor alcătui *hărţile lexicale* pe care Muzeul limbei române şi-a pus de gând să le editeze.

Până atuncea vom prelucrà materialul bogat adunat în Răspunsurile la chestionarul lui Hasdeu şi se va întreprinde o serie de *glosare* după monumente de limbă veche, după ce mai întâiu vom stabilì tipul de glosar şi tipul *monografiei* unei comune — în cât priveşte partea lingvistică — spre a da amatorilor şi diletanţilor un model de imitat şi spre a-i îndemnà la lucru.

Cu timpul, când între studenţii Universităţii noastre vom găsì elemente pregătite, se va face opera grea de catalogare a întregului material lexical — aşezat astăzi după alfabet — după *categorii şi noţiuni*.

Până atuncea voim să alcătuim — pentru a pune în circulaţie bogăţia limbei — mici *dicţionare de terminologie tehnică*, atât de mult aşteptate mai ales în provinciile alipite, unde domneşte cea mai mare anarhie, chiar şi în manualele de şcoală, cu privire la terminologie.

Lovindu-mă de dificultăţi tehnice şi de o lipsă de înţelegere pentru utilitatea ilustraţiei, n'am izbutit s'o introduc în Dicţionarul Academiei. *Fotografiile şi ilustraţiile* vor completà însă în Muzeul limbei române materialul lexical strâns pe fişe, iar o

arhivă de fonograme va căutà să fixeze pentru posteritate pronunţarea exactă a limbei noastre vorbită în diferite regiuni. Imaginabil ar fi chiar — deşi deocamdată nu credem realizabil acest gând — ca *filmuri cinematografice* să redeà (în locul unor definiţii, totdeauna necomplete) în mod perceptibil noţiunile exprimate prin unele verbe ale limbei, având astfel pe lângă fotografia „războiului de ţesut" şau a „meliţei" şi ilustraţia pentru verbul „a ţese" sau „a meliţă".

Vom căutà în acelaşi timp să punem la dispoziţia cercetătorilor o *bibliotecă* de specialitate cât mai bogată. Inceputul s'a făcut prin procurarea a peste o mie cinci sute de cărţi referitoare la studiul limbei şi literaturei noastre şi la studiile auxiliare, precum filologia romanică, slavă etc. Această bibliotecă cuprinde câteva cărţi rare şi e bogată mai ales în extrase şi articole de reviste şi ziare.

Cu timpul voim să întocmim o *bibliografie* completă privitoare la tot ce s'a scris cu privire la limba română, cu deosebire în reviste şi publicaţii periodice, în formă de *indice general*, după materii.

Astfel nădăjduim să punem la dispoziţia cercetătorilor aparatul necesar pentru studiile lor. Incăperile Muzeului, adăpostit într'un edificiu de sine stătător al Universităţii (Cluj, strada Elisaveta No. 23), stau la dispoziţie, în cursul anului, încălzite şi luminate, tuturor cercetătorilor serioşi.

*

In acelaşi timp Muzeul limbei române a început o serie de *publicaţiuni*.

In *Biblioteca Muzeului limbei române* vor apărea lucrări mai mari cu cuprins ştiinţific sau de popularizare. Trei lucrări, una de istorie literară şi două studii asupra dialectului istroromân şi meglenit sânt gata de tipar.

Pentru publicul mare s'a început a se publică în gazete o serie de articole, prin care am voit înainte de toate să relevăm greşelile de limbă pe care le fac de obiceiu intelectualii români

din provinciile eliberate, crescuţi în şcoli streine. Fără a aveà pretenţia să îndreptăm limba, voim să contribuim la unificarea limbei noastre literare. Am crezut că astfel vom stabili mai uşor contactul cu toţi cei ce au dorinţă de a-şi cultivà limba şi se punem în circulaţie o parte din comoara de cuvinte şi expresii fericite pe care munca filologilor au adunat-o în curs de ani de zile în rafturile cu fişe ale Muzeului. Prin articole de popularizare vom continuà să ţinem treaz interesul pentru studiul limbei noastre.

Pentru specialişti şi pentru toţi cei ce se ocupă cu studiul limbei şi literaturei noastre, apare *Dacoromania*, deocamdată în formă de anuar, cu care acum ne prezentăm întâia oară publicului. In ea se vor publicà studii mai mici, mai ales de natură metodică şi principiară, material şi notiţe. Ea înlocueşte deci revista de specialitate care ne lipseşte. Mai ales părţii bibliografice, atât de săracă în anul acesta, când lucrări ştiinţifice nu au putut să apară şi legătura cu apusul e întreruptă, voim să-i dăm o importanţă deosebită, luând asupra noastră sarcina atât de nemulţumitoare de a face dări de seamă despre toate lucrările de filologie şi istorie literară care ni se vor trimite sau pe care ni le vom puteà procurà. Un indice va căutà, la sfârşitul fiecărui volum, să orienteze repede şi îndeajuns asupra materiei tratate.

*

Cu programul desfăşurat în aceste câteva cuvinte ne-am început activitatea.

In fiecare Luni seara, de la 6 până la 8, ne-am adunat la Muzeu câţiva prietini şi colaboratori, făcând comunicări, discutând chestiuni de limbă şi literatură, primind unul de la altul învăţătură şi idei nouă. Articolele ce se publică în acest Buletin şi altele, care vor apăreà aiurea sau încă nu şi-au găsit forma matură pentru tipar, au fost cetite mai întâiu în aceste şedinţe săptămanale. Cu deosebită bucurie au fost salutate articolele

venite de la colaboratorii noştri externi, al căror număr am dori să crească cât mai mult şi să dăm de minciună pe cei ce susţin că o colaborare prietenească între filologi nu este cu putinţă.

Cluj, 25 Aprilie 1920.

Sextil Puşcariu.

Ilustrițiune din Ms. A. al NOULUI EROTOCRIT.

EROTOCRITUL lui CORNARO în LITERATURA ROMÂNEASCĂ

de VASILE GRECU.

PREFAŢĂ.

Ţin de neapărată datorie să mulţumesc din tot sufletul şi la acest loc dlui D. Russo, Profesor la Universitatea din Bucureşti pentru îndemnurile şi ajutorul ce mi l-a dat la alcătuirea acestei lucrări, punându-mi la dispoziţie orice carte din biblioteca d-sale particulară, atât de bogată în cărţi foarte rari sau chiar unice. Mulţumesc de asemenea dlui profesor universitar Ioan Bianu, bibliotecarul Academiei Române, pentru inlesnirile ce mi le-a făcut la consultarea manuscriselor din biblioteca Academiei, precum şi dlui Iuliu Tuducescu, paleograful Academiei, pentru ajutorul dat la descifrarea locurilor mai grele. In sfârşit mulţumesc foarte mult dlui Sextil Puşcariu, rectorul Universităţii din Cluj, fără bunăvoinţă căruia tipărirea, în împrejurările actuale, a acestei lucrări ar fi fost o imposibilitate.

BIBLIOGRAFIE.

Bianu Cat. — Biblioteca Academiei Române: Catalogul manuscriptelor româneşti întocmit de Ioan Bianu, tom. I, n-rele 1—300, Bucureşti 1907.

Bianu-Caracaş Cat. — Tom. II, n-rele 301—728, întocmit de Ioan Bianu şi R. Caracaş, Bucureşti 1913.

Câmpinin — Duoi amanţi: Filerot şi Antusa, estragere şi compunere de R. S. Câmpinin, Brăila, tipogr. D. Samollada, 1857.

Courrière — Courrière, Histoire de la littérature chez les Slaves, Paris, 1879.

Εὐαγγελίδης	Τυφῶνος Ε. Εὐαγγελίδου Ἱστορία τῆς ποντικῆς Τραπεζοῦντος, Odessa, 1898.
Fotino	Νέος Ἐρωτόκριτος παρὰ Διονυσίου Φωτεινοῦ, ἐν Βιέννῃ, 1818, 2 volume.
Gaster Chrest	M. Gaster, Chrestomatia română, 2 vol. Bucureşti, 1891.
Gaster Gesch.	M. Gaster, Geschichte der rumänischen Litteratur, în Gröber's Grundriss der romanischen Philologie, II. Band. 3 Abt., Strassburg, 1896.
Gaster Lit. pop.	M. Gaster, Literatura populară română, Bucureşti, 1882—1883.
Iorga, XVIII	Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688—1821) de N. Iorga, 2 vol. Bucureşti 1901.
Iorga XIX.	Istoria literaturii româneşti în veacul al XIX-lea (1821—1866) de N. Iorga, 3 vol. Bucureşti, 1907—1908, Vălenii de munte,
Krumbacher 1909.	Geschichte der byzantinischen Litteratur (527—1453) von Karl Krumbacher, 2 Aufl. München, 1897 în Ivan Müller's Handbuch der klass. Altertümswissenschaft. IX. Band. 1 Abt.
Κυριακίδης Βιογρ.	Ἐπαμεινώνδα Θ. Κυριακίδου Βιογραφίαι τῶν ἐκ Τραπεζοῦντος καὶ τῆς περὶ αὐτὴν χώρας ἀπὸ τῆς ἁλώσεως μέχρις ἡμῶν ἀκμαζόντων Λογίων, Atena, 1897.
Κυριακίδης Ἱστ.	Ἐπαμεινώνδα Θ. Κυριακίδου Ἱστορία τῆς παρὰ τὴν Τραπεζοῦντα ἱερᾶς βασιλικῆς πατριαρχικῆς σταυροπηγιακῆς μόνης τῆς ὑπεραγίας θεοτόκου τῆς Σουμελᾶ, Atena, 1898.

Lambros Cat.	Spyr. P. Lambros, Catalogue of the greek manuscripts on mount Athous, Cambridge, 1895—1900, 2 vol.
Legrand Bibl.	Bibliothèque grecque vulgaire publiée par E. Legrand, 10 tomes, Paris, 1880 urm.
Murko	Geschichte der süd-slawischen Litteraturen von M. Murko, Leipzig, 1908.
Murnu	George Murnu: Istoria Românilor din Pind, Vlahia Mare (980—1259). Studiu istoric după izvoare bizantine. Bucureşti, Minerva 1913.
Pann Erot.	Noul Erotocrit, compus în versuri de Anton Pann în 5 tomuri, Sibiiu, 1837.
Παπαδόπουλος-Βρεττός	Α. Παπαδόπουλος-Βρεττός, Νεοελληνικὴ Φιλολογία ἤτοι Κατάλογος, etc. 2 vol.
Παπαδόπουλος-Κεραμεύς	Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη, ἐν Πετρουπόλει, 1891, 4 vol.
Παρανίκα-Σχεδ.	Ματθαίου Κ. Παρανίκα, Σχεδίασμα περὶ τῆς ἐν τῷ ἑλληνικῷ ἔθνει καταστάσεως τῶν γραμμάτων, Constantinopol, 1867.
Pypin şi Spasovič	A. N. Pypin şi V. D. Spasovič: Geschichte der slawischen Litteraturen, übers. von T. Pech, 3 vol. Leipzig, 1880—1883.
Russo El.	D. Russo: Elenizmul în România, epoca bizantină şi fanariotă, Bucureşti, 1912.
Russo St. şi Crit.	D. Russo: Studii şi Critice, Bucureşti, 1910.
Σάθας Βιβλ.	Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη ἐπιστασίᾳ Κ. Ν. Σάθα, 7 vol. Veneţia-Paris, 1872 urm.
Σάθας Φιλ.	Κ. Ν. Σάθας, Νεοελληνικὴ Φιλολογία, Atena, 1868.

Ξανθ. Βιτζέντζου Κορνάρου 'Ερωτόκριτος, ἔκδοσις κριτικὴ γενομένη ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πρώτων πηγῶν μετ' εἰσαγωγῆς, σημειώσεων καὶ γλωσσαρίου ὑπὸ Στεφάνου Α. Ξανθουδίδου, ἐφόρου ἀρχαιοτήτων ἐν Κρήτῃ, ᾗ ἐπισυνάπτονται πραγμάτεια τοῦ καθηγητοῦ τῆς γλωσσολογίας Γεωργίου Ν. Χατζιδάκι περὶ τῆς γλώσσης καὶ γραμματικῆς τοῦ 'Ερωτοκρίτου καὶ ὀκτὼ φωτοτυπικοὶ πίνακες ἐκ τοῦ χειρογράφου. 'Εν 'Ηρακλείῳ Κρήτης, 1915, CLXXXX + 784 pag.

Infocata şi nenorocita dragoste a lui Filerot şi Antusei, o povestire foarte frumoasă în versuri, păstrată din bătrâni. Ciurcu, Braşov, 1900.

MANUSCRISE.

A = manuscrisul No 3514

M = manuscris nenumerotat al „Muzeului limbei române" de pe lângă Universitatea din Cluj.

a = manuscrisul No 2606 f 10^v — 88^v

B = „ No 158

C = „ No 145

b = „ No 2606 f 1—10^r

F = „ No 197

f = „ No 582

Apoi manuscrisele No 3205, 3206, 3207 şi 3208.

Toate aceste manuscrise, afară de **M**, se află în biblioteca Academiei Române din Bucureşti.

Introducere.

Grecii şi Românii. Cele două mai însemnate şi mai alese popoare din creştinătatea dominată de Turci au fost, fără îndoială, Grecii şi Românii.

Viaţa culturală a acestor două naţiuni, veacuri întregi, a stat mereu în legături excepţional de strânse, ajutorându-se şi influenţându-se.

Ţările româneşti au oferit „Muzelor elenice rătăcitoare", din cauza jugului turcesc asupritor, un adăpost însoţit de cel mai larg sprijin material şi moral[2]. Şi acest adăpost a ţinut mai bine de trei veacuri. Mai din belşug a fost dat însă cu deosebire de pe la mijlocul veacului al 17-lea şi până pe la sfârşitul veacului al 18-lea, când în sfârşit, după puţine decenii, Grecii izbutiră a-şi întemeiă statul lor independent.

Supt astfel de împrejurări, n'are de ce să ne prindă mirarea, dacă traducerile şi prelucrările în româneşte din literatura bizantină şi neogreacească sânt într'un număr considerabil. O bună parte din literatura noastră populară scrisă a pornit din aceste prelucrări şi traduceri.[4]

Literatura populară scrisă. Insemnătatea literaturii populare scrise n'a fost încă apreciată în de-ajuns. Hasdeu în fundamentala sa operă „Cuvente den bătrâni" i-a dat oarecare importanţă, reproducând şi comentând câteva fragmente vechi din literatura populară scrisă. Luându-şi probabil de aici îndemnul, M. Gaster a scris cartea sa îndrumătoare „Literatura populară română", în care a fixat contururi generale, lăsând însă în marginile lor câmp larg de muncă. Fiecare capitol din această carte are nevoie să mai fie tratat într'o monografie deosebită. Până acuma însă s'a dat o astfel de monografie numai asupra Alexandriei.[5]

---

1) Iorga, XVIII, vol. II, pag. 8.
2) Iorga, XVIII, vol. I, p. 28–60, 443–457.
3) Vezi D. Russo El. pag. 54–57.
4) Vezi Gaster Lit. pop. passim şi Gaster Gesch. pag. 312–317. 337–339, 379–386, 388 391, 392, 395–401, 415, 418, 420.
5) N. Cartojan: Alexandria în literatura românească, Bucureşti, 1910, IV 101 pag.

M. Gaster în „Chrestomatia română" a dat literaturii populare scrise atenţie mai mare, reproducând fragmente mai multe şi mai bogate din ea. De asemenea şi în a sa „Geschichte der rumänischen Litteratur", până la 1830 istoria literaturii populare scrise cuprinde un loc mai mare.[1] In monumentala operă care e „Istoria literaturii româneşti" de N. Iorga, literatura populară scrisă nu-şi are capitolul său deosebit, ci e tratată numai incidental.

Lucrarea de faţă vine să mai adaoge o monografie asupra unei prelucrări din literatura veche neogreacă, prelucrare care în româneşte aveà să devie o carte populară. E vorba de Erotocritul lui Cornaro.

Numai când se vor scrie astfel de monografii asupra celor mai multe cărţi populare, — un lucru destul de anevoios, deoarece cele mai multe stau ascunse încă în manuscrise,[2] cari sânt accesibile mai cu anevoie şi mai greu de studiat, — abia atunci ne vom puteà da seama pe deplin de influenţa covârşitoare ce-a avut-o literatura bizantină şi literatura veche neogreacă asupra literaturii populare româneşti, fie direct sau indirect.

Erotocritul lui V. Cornaro.

Erotocritul lui Cornaro e o poemă romantică medievală, scrisă în dialectul ce se vorbeşte, cu puţine schimbări, încă şi astăzi în partea de răsărit a insulei Creta.[3] Autorul se chiamă Βιτζέντζος Κορνάρος. El s'a născut în oraşul Sitia (Σητεία) din Creta, astăzi Limani

1) *Vezi Gaster Gesch. pag. 379—418.*

2) *O colecţie bogată de manuscrise de acest fel e în posesia Academiei Române.*

O colecţie foarte importantă, ca la 400 de manuscrise, în partea cea mai mare cărţi populare, se află în posesiunea d-lui M. Gaster la Londra. Ar fi o mare pagubă pentru ştiinţa românească, dacă aceste manuscrise nu s'ar întoarce la una din bibliotecile sau Universităţile româneşti, căci în Londra cu anevoie vor puteà fi cetite şi studiate.

Multe manuscrise se mai află încă prin bibliotecile particulare, ai căror proprietari ar face un bun serviciu ştiinţei, dând la iveală, într'o revistă mai răspândită, tipăriturile devenite rare şi manuscrisele ce le posedă, cu o descriere scurtă şi o indicaţie sumară a conţinutului lor.

Bănuim că şi în Biblioteca centrală din Iaşi se vor fi aflând încă lucruri necunoscute. Publicarea cataloagelor tuturor bibliotecilor mai mari din România, ca un adaos la Creşterile colecţiilor Academiei, ar fi un lucru de mare folos.

3) *Xanth, pag. XLIII.*

(Λιμάνι τῆς Σητείας), şi s'a însurat la Castron, capitala Cretei, (astăzi Iraclion, Ἡράκλειον), precum spune însuşi în epilogul poemei sale.[1] Poetul a nimerit aşa de bine spiritul poeziei populare, încât poema sa, în puţină vreme, a devenit, la întreg poporul grec, mai populară ca oricare altă operă literară artistică, iar această popularitate şi-a păstrat-o până în ziua de astăzi.[2]

Părintele limbii literare neoelenice, Adamantios Corais (Ἀδαμάντιος Κοραῆς, 1748—1833), l-a numit pe autorul Erotocritului, Homer al literaturii greceşti, scrisă în limba populară (Ὅμηρος τῆς χυδαϊκῆς φιλολογίας). Deşi numirea aceasta i s'a dat mult ironic, totuşi e potrivită şi binemeritată. Cornaro, ca şi un al doilea Homer, a stârnit în jurul poemei şi persoanei sale vâlvă mare. Părerile cele mai variate şi uneori diametral opuse s'au spus asupra lui. Locul unde s'a alcătuit, dacă nu poema întreagă, cel puţin primul sâmbure al ei, a fost căutat din Tesalia şi Atena (Sathaş) până în Creta, unitatea operei a fost discutată (Politis), timpul când s'a alcătuit a fost căutat în diferite epoci, cari încep dela 961 (Sathas) şi sfârşesc la 1677 (Xanthudidis); poema a fost declarată drept cel mai nefalsificat produs medieval de import francez (Sotiriadis), dar şi cea mai desăvârşită poezie populară şi naţională grecească (Politis) ş. a. m. d.[3]

Ediţia critică a lui Xanthudidis.

In 1915 a apărut în capitala Cretei, Ἡράκλειον, prima ediţie critică a lui Erotocrit, îngrijită de S. A. Xanthudidis. E o ediţie făcută cu multă erudiţie şi cu o deosebită îngrijire. — Intr'o introducere lungă de 180 de pagini, octav mare, dar foarte interesantă, Xanth. arată soarta textului lui Erotocrit; descrie primele două ediţii, cari au mare importanţă pentru restabilirea textului; arată şi discută totul ce s'a scris despre locul alcătuirii şi despre timpul compoziţiei Erotocritului; caută să identifice pe autorul lui; rezumează totul ce s'a scris despre izvoarele întrebuinţate de Cornaro şi despre operele carí l-au in-

---

1) E vers. 1545 şi 1547.
2) Krumbacher, pag. 871.
3) Vezi Xanth. introducere.

fluenţat; arată toate aprecierile ce s'au scris despre Erotocrit şi sfârşeşte cu un capitol despre limba şi versificaţia lui Cornaro. Citind această temeinică introducere, nu putem decât repetà cuvintele cu cari Xanth. încheie capitolul asupra aprecierilor lui Erotocrit: după părerile atâtor învăţaţi însemnaţi şi serioşi asupra poemei lui Cornaro credem că e de prisos să mai adaogăm şi noi ceva; n'a rămas aproape nimic nou ce-ar mai puteà fi spus.[1] Dar fiindcă tot Xanth. adaoge că cititorul, care a străbătut părerile şi concluziile de mai sus, poate, mutatis mutandis, să-şi formeze din ele părerea lui proprie,[2] vom adăogà câteva observaţiuni.

Apreciarea lui Erotocrit.

E vădit că valoarea literară a lui Erotocrit nu poate fi judecată după vederile învăţaţilor de la sfârşitul veacului al 18-lea şi începutul celui de al 19-lea, cari, în întreaga literatură grecească, nu puteau vedeà adevărate valori artistice decât numai în operele antichităţii clasice. Dar nici judecata poporului elenic care a arătat neîntrerupt, în cursul veacurilor, pentru Erotocrit o admiraţie nemărginită,[3] nu poate fi hotărîtoare. E drept că în Erotocrit întâlnim multă poezie adevărată şi artă desăvârşită, totuşi interminabilele tânguiri ale Aretusei şi sfaturile pline mereu de aceeaşi înţelepciune ale Frosinei, cari cuprind, bună oară, numai la începutul părţii a treia din Erotocrit, mai bine de 500 de versuri după olaltă, rămân o scădere.[4]

Datarea lui Erotocrit.

In privinţa fixării timpului când s'a scris Erotocritul, nu s'a ajuns încă la o înţelegere deplină. Cele mai multe păreri oscilează între veacul al 15-lea şi al 17-lea. Xanthudidis caută să scoată o dată cât mai nouă, ajungând până la 1677. Trebue să mărturisesc însă că citind motivările lui Xanth. am rămas cu impresia, că se lasă îndemnat de oarecare patriotism

---

1) Xanth. p. CLXIV: „μετὰ τὰς... κρίσεις τόσων σοφῶν καὶ σοβαρῶν ἀνδρῶν περὶ τοῦ ποιήματος τοῦ Κορνάρου... κρίνομεν περιττὸν ἡμεῖς σήμερον νὰ προσθέσωμέν τι· δὲν ἔμεινε σχεδόν τι δυνάμενον νὰ λεχθῇ νέον."

2) Ibid.: „ὁ ἀναγνώστης, ὅστις διῆλθε τὰς ἀνωτέρας γνώμας καὶ κρίσεις, δύναται mutatis mutandis νὰ μορφώσῃ ἐξ αὐτῶν τὴν ἰδίαν γνώμην."

3) Xanth. p. CLXV.

4) Krumbacher, pag. 871.

Ilustrațiune din Ms. A. al NOULUI EROTOCRIT.

didis se hotărăşte pentru primele ediţii, din 1713 şi 1737, totuşi corectează tradiţia după dialectul din Creta.[1]

Ediţiile lui Erotocrit.

Afară de vechile ediţii amintite de Xanthudidis,[2] se mai află în biblioteca Academiei Române în Bucureşti o ediţie din 1802, cu titlul: Ποίημα ἐρωτικὸν λεγόμενον Ἐρωτόκριτος, συντεθὲν ἀπὸ τὸν ποτὲ εὐγενέστατον Βιτζέντζον τὸν Κορνάρον, ἀπὸ τὴν χώραν τῆς Σιτίας τοῦ νησιοῦ τῆς Κρήτης. Νεωστὶ μετατυπωθὲν καὶ μετὰ πάσης ἐπιμελείας διορθωθέν. ,αωβ' Ἐνετίησιν 1802 παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων. Intocmai cu acelaşi titlu citează Krumbacher[3] o ediţie din 1804, aflătoare în biblioteca statului din München, pe care Xanthudidis de asemenea nu o înregistrează.

Rezumat din Erotocritul lui Cornaro.

Inainte de a trece la cercetarea traducerilor şi prelucrărilor lui Erotocrit în româneşte, dăm un rezumat al operei lui Cornaro, ca să se poată urmări mai uşor schimbările ce s'au făcut în româneşte. Acèle locuri cari în româneşte au suferit mai multe schimbări, le vom da mai pe larg.

Cornaro ne arată la început motivul ce l-a îndemnat să scrie această povestire. Schimbările norocului, vălmăşagurile şi duşmăniile războiului, puterea iubirii şi frumuseţea prieteniei l-au îndemnat să povestească cum s'au arătat toate acestea în desfăşurarea unei iubiri adevărate. Si a povestit ca să dea şi altora o pildă, că o prietenie adevărată şi o iubire neprefăcută şi fără vicleşug învinge până la urmă toată piedicile.

In vremile vechi erà în Atena un împărat mare cu numele *Iracli*. Impărăteasa lui se chemà *Artemi* şi erà prea înţeleaptă, dar nu făceà copii. Prin rugăminţi dese către cer şi soare însă au

1) Vezi Xanth. pag. CLXXXV şi CLXXXVI: Κριτικαὶ παραλλαγαί καὶ παρατηρήσεις, de ex. τελικὸν ν, apoi τσ, τσι ἀντὶ τῆς, τοὺς, ταῖς. Pag, CLXXXVII: Αὔξησις ἢ, ὲ *ş. a. Mai vezi şi schimbările numelor, pag. 367—370, fără să mai amintim şi cazuri singulare din aparatul critic.*

2) Xanth. p. III,

3) Krumbacher, pag. 871.

dobândit împlinirea dorinţei, născându-li-se o fată prea frumoasă şi înţeleaptă, căreia i-au pus numele *Aretusa* şi care a fost crescută cu foarte multă învăţătură. Împăratul aveà mulţi sfetnici, dar cel mai de aproape îi erà *Pezostrat*. Acesta aveà un singur fecior prea frúmos şi învăţat întru toate, pe care-l chemà *Erotocrit*. De dragul tatălui său, împăratul îl aveà ca pre un fiu al său. Mergând pe la curtea împărătească, Erotocrit prinse dragoste de fata împăratului, robindu-se de la o vreme cu totul patimei sale, fără ca Aretusa să ştie ceva.[1] Toate încercările sale de a-şi înnăbuşi iubirea, sânt zădarnice. Ocolirea curţii împărăteşti, primblările, vânătoarea neajutându-i nimica, se destăinueşte prietenului său *Polidor*, care îi erà ca şi un frate. Acesta caută prin sfaturi să-l dezbare de această iubire, care numai nenorocire poate să-i aducă lui şi părintelui său, căci cine a văzut ca slujitorul împăratului să fie îngăduit a iubì odraslă împărătească?! Erotocrit se hotărăşte, la sfatul prietenului său, a nu mai merge pe la curtea împărătească, dar ca să-şi mai aline focul dragostei ce-l ardeà, îşi luà lăuta şi dimpreună cu Polidor mergeà în fiecare seară în apropierea palatului împărătesc, unde îşi vărsà focul inimii sale în cântece cu glas de privighitoare. In curtea împărătească toţi ascultă plini de admirare. Aretusa îşi face cele mai alese închipuiri despre acest minunat cântăreţ, aşa încât focul dragostei o cuprinde încă înainte de a-l vedeà. Împăratul, curios să afle cine este acel cântăreţ, dă o masă mare, la care invită multă lume şi pe toţi cântăreţii, punându-i să cânte, doară-l va cunoaşte. Dar nu izbuteşte, şi nici bucuria Aretusei de a aflà pe alesul inimei sale nu se împlineşte, deoarece Erotocrit nu cântă la acea masă. Atunci împăratul trimite într'o seară zece slujitori, ca să prindă pe cântăreţ. Aceştia, neputând să-l aducă cu buna, încearcă cu puterea. Erotocrit şi Polidor însă pe doi îi ucid, iar pe ceilalţi îi rănesc şi-i alungă. Numai doi scapă teferi, de aduc împăratului veste despre straşnica vitejie a cântăreţului, pe care nici nu l-au putut cunoaşte, fiind şi el şi tovarăşul său

1) Pe lângă cele înşirate de Xanth. pag. CXXX--CXXXIII, şi acesta e încă un motiv luat din literatura populară. Conf. Erotopaignia ed. Hesseling-Pernot, pag. XXIV. „Ἀγουρος κόρην ἀγαπᾶ κ'ἡ κόρη δὲν τὸ ξεύρει.“

cu măşti pe obraz. Aretusa auzind că e aşa de viteaz, se aprinde şi mai tare de dragoste, cu atât mai mult, cu cât cântăreţul nici nu mai cântă de acu înainte. Bănuind că acele cântece erau cântate de dragul ei, mărturiseşte dădacei sale *Frosina* focul ce-o arde. Aceasta o sfătueşte şi o învaţă să nu se lase robită dragostei, dar fără nici un folos. Impăratul ia măsuri, spre a-l prinde pe cântăreţ, dar Erotocrit, care slăbise de dragoste, încât şi părintele său încăpe la griji, sfătuit de Polidor, pleacă în streinătate, în ţara Egripului, cu nădejdea că poate îi va mai trece focul. Cheile dela palatul său le încredinţează maicii sale, cu mare rugăminte să nu le dea nimărui, căci în saltarele sale are hârtii pe cari nimeni nu trebuie să le ştie. Maică-sa îl încredinţează că nici tatălui său nu i le va da, dacă le-ar cere.

Aretusa, de dragoste, slăbeşte tot mai tare şi împăratul ca să o distreze, hotărăşte să facă o mare serbare la care să vie viteji din toate părţile, ca să se ia la întrecere cu lancea. Biruitorul va lua o cunună de mare preţ, făcută chiar de mâna Aretusei. Aretusa se bucură de hotărîrea împăratului, deoarece are nădejde că la această luptă de întrecere va veni şi viteazul ei cântăreţ. In timpul acesta, Pezostrat, tatăl lui Erotocrit, cade greu bolnav, aşa încât trimite după Erotocrit, să se întoarcă acasă. Incă înainte de venirea lui Erotocrit, împărăteasa cu Aretusa merg să vadă pe Pezostrat la boală. — Maica lui Erotocrit, uitând de făgăduinţa dată fiului ei, arată distinşilor oaspeţi grădina şi palatul minunat al lui Erotocrit. Aretusa e încântată de podoabele ce le vede. Zărind o uşă tăinuită, o deschide şi află o cheie, cu care descuie uşa dela odaia cea scumpă a lui Erotocrit, unde îşi scria el cântecele sale. Acolo Aretusa trage un sărtar şi găseşte în el un cântec, de care îşi aduce aminte că l-a auzit cântat fiind de cântăreţul cel misterios. Se face că nu i-e bine şi că are nevoie de odihnă. Rămâind singură cu dădaca, ia toate cântecele şi mai găseşte şi un portret al ei, zugrăvit de Erotocrit. Astfel e lămurită pe deplin despre iubirea ei, cu toată împotrivirea şi cu toate interpretările contrarii ale Frosinii.

Când Erotocrit vine acasă şi vede lipsa hârtiilor, se înspăi-

mântă, că Aretusa năcăjită de îndrăzneala lui, le va fi arătat împăratului. Se face bolnav şi trimite pe Polidor să vadă cum e împăratul. Impăratul însă nu ştie nimica şi întreabă mult despre Erotocrit, arătând mare părere de rău, când aude că e bolnav. Dar mai ales îi pare rău Aretusei, care şi ea erà de faţă. Polidor spune lui Erotocrit cele aflate, dar mai adaoge că Aretusa s'a arătat foarte mânioasă de îndrăzneala lui. El nădăjduià că astfel poate îl va îndepărtà de iubirea-i nenorocità. Aretusa însă îi trimite lui Erotocrit patru mere, cari îl fac îndată sănătos, alungându-i orice îndoială. Erotocrit se prezintă împăratului, cu care prilej schimbă priviri pline de înţeles cu Aretusa. Mergerile la palat se îndesesc şi iubirea creşte tot mai mare. (A vers. 1—2255.).

In timpul acesta se apropie şi ziua serbării hotărîte de împăratul. Erotocrit, cu toată împotrivirea lui Polidor, se hotărăşte să ia parte la lupta de întrecere. La această luptă mai vin următorii viteji: *Dimofanis*, feciorul domnului din Mitilene, *Andromachos*, feciorul împăratului din Anapli, *Filaretos*, domnul din Mothoni, *Iracli*, domnul din Egripos, *Nicostratos*, domnul Macedoniei, *Dracomachos*, domnul din Corone, *Tripolemos*, domnul Sclavoniei, *Liocaretis*, domnul din Axia, *Spitholiondas* din Caramania, *Pistoforos*, feciorul împăratului din Bizanţ, *Dracocardos*, domnul din Patra, *Chipridimos*, feciorul împăratului din Cipru şi *Haridimos*, feciorul domnului din Creta. Se descrie alaiul, îmbrăcămintea şi semnul ce-l aveà zugrăvit pe coif fiecare viteaz.

Haridimos, dimpreună cu toţi ai săi, fiind îmbrăcat numai în haine cernite, se povesteşte pricina tristeţei lui, care e următoarea: Mergând cu soţia-i la vânătoare, a adormit lângă un izvor. Iar nevasta lui, temându-l cu o fată de cioban de prin partea locului, se duce de lângă el şi se ascunde într'un tufiş, spre a-l păndi. Haridimos visând că un leu sare asupra lui, se trezeşte, ia arcul şi merge să-şi caute soţia. Vede o tufă mişcându-se, crede că e o fiară, dă cu săgeata şi-şi omoară nevasta. De atunci cu toţi ai săi umblă numai cernit.

Iscându-se între el şi Spitholiondas un duel pentru o sabie, Spitholiondas e ucis. Din cauza aceasta serbarea se

amână pe a doua zi. A doua zi împăratul hotărăşte ca Erotocrit să se ia la întrecere cu Iracli, Filaretos şi Dracocardos, apoi Chipridimos cu Dimofanis, Andromachos, Liocaretis şi Pistoforos, în sfârşit Haridimos cu Dracomachos, Nicostratos şi Tripolemos. Erotocrit, Chipridimos şi Haridimos rămân învingători. Fiind ei trei, împăratul hotărăşte să se arunce sorţi; cei doi dintâiu se vor lua la întrecere, iar al treilea va renunţa la luptă. La sorţi iese Erotocrit şi cu Chipridimos. Erotocrit rămâne biruitor şi ia coroana biruinţii, spre cea mai mare fericire a lui şi a Aretusei. Toată lumea îl laudă, înteţind astfel focul Aretusei. (B vers. 1—2464).

Aretúsa ne mai putând să rabde focul dragostei ei, se întâlneşte în taină cu Erotocrit, într'o cămăruţă lângă un hambar împărătesc, cu toate împotrivirile şi sfaturile nesfârşite ale Frosinei, care trebue să cedeze în sfârşit. Odată Erotocrit cere să-i sărute mâna. Aretusa îi refuză această graţie, mustrându-l, dar îl sfătueşte să trimită pe tatăl său la împăratul, ca să o ceară de noră. Pezostrat nu îndrăzneşte, dar la urmă cedează rugăminţilor stăruitoare ale fiului său. Impăratul însă e cuprins de o mare mânie pentru atâta îndrăzneală şi, drept pedeapsă, hotărăşte că Pezostrat să nu mai iasă toată viaţa din casele sale, iar Erotocrit în cel mult 4 zile să plece în surghiun. Aretusa auzind hotărîrea împăratului, îl chiamă pe Erotocrit la întâlnirea obicinuită şi, în faţa Frosinei, se logodeşte cu el, dându-i un inel şi jurându-şi unul altuia credinţă pe viaţă (I' vers. 1—1760.)

Impăratul bănuind că trebue să fie ceva la mijloc între Erotocrit şi Aretusa, hotărăşte s'o mărite în grabă după feciorul împăratului din Bizanţ, de la care veniseră tocmai peţitori. Aretusa însă, căreia un vis i-a prevestit nenorocirea ce-o aşteaptă, nu se supune dorinţii părinţilor, pretextând că nu se poate despărţi de ei. Impăratul necăjit de încăpăţânarea ei, o aruncă în temniţă dimpreună cu dădaca ei Frosina, orânduind să li se dea în fiecare zi numai puţină pâne şi apă.

Trecură trei ani, când de-odată un mare războiu se iscă pentru o cetate între împăratul Iracli şi *Vladistrat,* împăratul *Vlahiei,* care cu oştile sale ajunge arzând şi jefuind până sub

zidurile Atenei. Erotocrit, din ţara Egripului, unde se află în surghiun, auzind de năvălirea Vlahilor, merge la o vrăjitoare, care îi dă o apă ce-l înegreşte ca pe un arap, şi mânat de iubirea Aretusei, pleacă să-şi ajute patria şi împăratul la nevoie. Ia parte la mai multe lupte, făcând minuni de vitejie şi băgând mare spaimă în Vlahi, iar, seara, după luptă, se retrage într'un loc tăinuit şi neştiut de nimeni. Vladistrat, băgând de seamă că Erotocrit apare todeauna după începutul luptei, dă poruncă să se facă o mare năvală de cu noapte. Planul reuşeşte. Impăratul Iracli şi cu Polidor, pe care Erotocrit, la plecarea sa în surghiun, îl lăsase drept mângăiere părinţilor săi, ajung în primejdie de moarte. Erotocrit adus de vuetul neobicinuit, vine de-i scapă. A fost o bătălie din cele mai groaznice. Pentru înmormântarea morţilor se încheie un armistiţiu de 12 zile. In timpul acesta vine din Francia întru ajutorul lui Vladistrat *Arist*, nepotul său. In loc de a se mai bate oştile, se hotărăşte luptă dreaptă între Arist şi Erotocrit. Impăraţii se leagă cu mare jurământ, ca acela al cărui reprezentant va fi biruit, să se supuie cu toate ale sale împăratului biruitor. După o luptă grea şi aprigă Arist cade mort, iar Erotocrit e greu rănit. Lui Arist i se face un alaiu mare şi frumos; Vladistrat îl boceşte cu glas mare, apoi îl duce în Vlahia, ca să-l înmormânteze. (Δ, vers. 1—2022).

Cu mare jale şi cu multă băgare de seamă, e dus şi Erotocrit la palat şi culcat chiar în camera Aretusei. După însănătoşire, împăratul îl face moştenitor, oferindu-i orice răsplată. Erotocrit cere însă numai pe Aretusa de soţie. Impăratul ştiind încăpăţânarea Aretusei de á nu voi să se mărite, se întristează foarte. Şi în adevăr, Aretusa îl refuză. Atunci Erotocrit arată inelul ce l-a primit la logodnă. Spre a se încredinţa de iubirea Aretusei, îi spune că inelul l-a luat dela un tânăr pe care l-au sfăşiat fiarele şi care a murit cu cuvintele pe buze: «Te-am pierdut, Aretusa». Cu acest prilej, Erotocrit încredinţându-se de iubirea şi credinţa neschimbată a Aretusei, i se descoperă, spălându-se cu una din apele ce le avea dela vrăjitoarea din Egrip, şi anume cu apa care înălbeà. La sfatul Aretusei, se face iar negru, spălându-se cu apa care înegreà, şi merge la împăratul de-i anunţă hotărîrea favorabilă a Aretusei, care e a-

dusă cu multă bucurie la palat. Erotocrit chiamă şi pe părinţii săi şi în mijlocul nunţii, după ce face împăratului imputări pentru toate cele suferite, se descoperă iarăşi, spălându-se cu apa cea fermecată. Erotocrit ia scaunul împărăţiei şi duce cu Aretusa un traiu fericit.

Poetul termină cu asigurarea că orice iubire credincioasă se împlineşte cu bucurie şi nimeni deci să nu piardă nici la o primejdie nădejdea. Apoi îşi arată bucuria de a fi terminat lucrarea şi dă o mică biografie a sa, (E vers. 1—1550.)

Erotocritul în literatura românească.

I. Manuscrisele româneşti ale lui Erotocrit.

Manuscrisul A, copiat în Bucureşti în 1787.

Cel mai aproape de original e manuscrisul A. E în cvart, format mare, şi legat în piele roşie, împodobită cu chenare aurite. Hârtia e foarte bună. Scrierea caligrafică, deşi e de trei feluri, totuşi vine din aceeaşi mână a *logofătului Ioniţă*. Numele proprii şi iniţialele pasagiilor şi ale versurilor sânt scrise cu roşu. Manuscrisul are 224 foi, numerotate de copist, şi e bogat împodobit cu ilustraţii în colori, 132 la număr, reprezentând feluri te scene din Erotocrit. Ilustraţiile sânt făcute de Petrache logofăt, care la urmă îşi adaogă şi autoportretul. Acesta, deşi nu e artist pare să fi fost zugrav de profesie, precum dovedesc şi ilustraţiile din ms M. Comparând aceste ilustraţii cu altele dintr'un ms contiporan al Alexandriei[1], unele din ele se dovedesc a fi convenţionale, altele fiind luate din viaţă, sânt interesante pentru cunoaşterea portului boieresc, a uniformelor ostăşeşti şi a harnaşamentului din vremea lui Petrache.

Ingrijirea cu care a fost scris şi împodobit manuscrisul, arată că era menit pentru o bibliotecă mai distinsă. In posesiunea bibliotecii Academiei Române a ajuns prin cumpărare la 1920.

Manuscrisul A e relativ bine păstrat, au căzut însă foile 75 şi 76 cu descrierea luptei dintre Erotocrit şi Filaret şi foaia cu tragerea sorţilor pentru lupta dintre Erotocrit şi Chipridim.

1) Vezi ms 648 al Acad. Rom.

Ilustrațiune din Ms. M. al NOULUI EROTOCRIT.

Dacoromania I

La sfârşitul povestirii, pe foaia 223v, se află însemnarea: „Sfârşit, lui Dumnezeu laudă. Zugrăvit de Petrache logofăt, pisah log. Ioniţă".

Iar pe verso al foii 224 care e nescrisă, se află, scrisă de aceeaşi mână, notiţa: „S'au scris această carte ce să numeşte Erotocrit în oraşul Bucureştilor în zilele Măriei sale Nicolae Petru Mavrogheni Voevod, let 1787 Iulie 1."

Ceva mai jos, se află scrisă de altă mână, însemnarea: „1792 ghenar 13 decând s'au făcut pace Turcii cu Nemţii, domn fiind în Bucureşti Măria sa Mihail Suţu voevod, pentru care am însemnat întru această carte să se ştie."

Pe pagina întâia a manuscrisului se mai însemnează următoarele: Καὶ τόδε κτῆμα ἴδιον ἐμοῦ τοῦ Γεωργίου Λασκάρεως γραμματικοῦ τοῦ Πελοποννησίου.

A începe pe pagina întâia cu traducerea în versuri a introducerii lui Cornaro, dându-i titlul:

„Istorie deosebită.

A vremilor învârtejiri ce sânt toate cu schimbare
şi a nenorocirii întâmplări ce sânt nestătătoare
A dragostei lanţuri şi mreje ce pururea lucrează
şi inimele multora răneşte şi vânează.
Multe pricini au arătatu vrednice de a se scrie
între cari s'au aflat şi această istorie,
Scrisă în stihuri aşa lungi, date în tipar grecescu,
şi vruiu şi eu în limba mea pe larg se tălmăcescu ..."

Continuă astfel încă 10 versuri, până în josul paginei, unde pune un *iproci* şi pe verso începe din nou, de astădată în proză, astfel: „In vremile vechi, pe când stăpâneà Elinii şi erà împărăţiile mai mici şi mai multe, fost-au şi la ţara Athinii un împărat sângur stăpânitoru ce-lu chemà Iraclie.

Om foarte învăţat şi iscusitu, după cum această numită ţară Athina erà vesită cumcă ar fi fost scaunul învăţăturii şi a înţelepciunei a toată lumea. Şi numit împărat Iraclie erà vestitu şi alesu decât mulţi împăraţi ai acei vremi.

Aveà şi împărătească ce o chema Artimiia şi erà foarte ghizdavă şi iscusită şi între amândoi se hrănià o întristare a nerodirii de fii".

Povestirea urmează, partea cea mai mare, în proză, dar şi cu întreruperi în versuri, şi sfârşeşte astfel: „Stăpână şi mumă s'au făcut Aretusa asupra fiilor săi. Şi de acestu înţelept nu se pierde viaţa nici decum şi patima lui. Căci copaciul cel cu bun rod şi frumos înflorit, şi în mărăcini să va naşte, nimica nu-i strică. Aceasta este dragostea cea credincioasă, că multe răsplătiri cu nevoi mari li s'au dat şi nunta li s'au isprăvit. Şi fiişticare unde ce au învăţat, acum să cunoască şi prin nevoi să nu se piarză, ci totdeauna nădejde să aibă. Şi cel ce au ostenit, să fie bun stăpânitor şi să i se ierte greşala aceea, care i se va cunoaşte. Acuma au venit lemnul, rădăcină îşi caută, căci prin multe adâncimi ale apei au trecut şi de acum nu se mai nevoeşti, căci vede cerul răzând pământul şi se închide luna astâmpărare şi-au aruncat cârma. Văd mulţi şi nădăjduesc să înveţe pe celea ostenitoare de mai sus scrise, ci şi eu nu voiu necunoscut să mă aibă, dar voiu să mă arăt cu toţii să mă ştie".

Ultimele trei fraze arată că sau traducătorul n'a înţeles epilogul lui Cornaro, sau că copiştii traducerii româneşti au stricat acest loc în aşa chip, încât abea de se mai poate şti ce vrea să spună.

Manuscrisul M cca 1790.

Aceeaşi versiune a Erotocritului românesc ca şi **A**, o are şi manuscrisul **M.** E în cvart, acelaşi format ca **A,** având aceeaşi legătură în piele roşie, cu aceleaşi podoabe şi aceeaşi hârtie bună ca şi **A.** Scrisoarea nu e aşa de îngrijită, se aseamănă însă foarte mult cu cea a logofătului Ioniţă. Numele proprii, titlurile şi iniţialele pasagiilor sânt scrise de asemenea cu roşu. Şi **M** e împodobit cu ilustraţii în acelaşi stil ca cele din **A**, cele mai multe părând a fi de-a dreptul copiate. **A** şi **M** sânt copiate după un arhetip comun şi au ieşit cam în aceeaşi vreme, din aceeaşi oficină, o dovadă că istoria lui Erotocrit era o carte căutată de mulţi şi comandată mereu.

M s'a păstrat foarte rău. La început au fost rupte cel puţin 14 foi, cari cuprindeau povestirea din cele dintâiu o mie de versuri ale Erotocritului. La sfârşit de asemenea lipsesc mai multe foi, povestirea ajungând numai până la tânguirea Aretusei, când travestitul Erotrocrit îi povesteşte cum a ajuns în mânile sale

inelul adăvăratului Erotocrit, pe care l-au mâncat fiarele. Din restul foilor au mai fost rupte ca la vreo 80 de foi, mai ales de acelea cu ilustraţii, încât n'au mai rămas decât 136 de foi, dintre cari unele pe jumătate rupte, iar altele amestecate, nefiind la locul lor.

Lipsind începutul şi sfârşitul manuscrisului, lipsesc şi însemnările obicinuite asupra copistului, precum şi asupra locului şi a vremii unde şi când s'a scris msul. Numai la pag. 86 un cetitor, al cărui nume nu l-am putut descifrà, pune însemnarea că a „cetit toată această carte la Iulie 1821."

Paginile msului n'au fost numerotate decât mai târziu şi numai până la pag. 76. Atuncia se aflau încă mai multe foi la început, căci prima pag. păstrată e 28. Am continuat numerotarea paginelor, fără însă a mai puteà ţineà seama de folle pierdute ajungând astfel până la pagina 299.

Ms **M** înainte de a ajunge în posesiunea „Muzeului limbii române" din Cluj circulà în Bucovina, unde nu se ştie cum a ajuns.

Manuscrisul B din 1785. Mai depărtat de original e **B**, care a fost copiat în apropierea Bucovinei sau poate chiar în Bucovina, căci la foaia 128^{v} se însemnează: „Această carte s'au scris de mini în zilele prea luminatului Domnul nostru Io Alexandru Mavrocordat Voevod la veleatu naşterii 1785 August 15. Iar comandir Bucovinii Inţânberg gheniral-maior. Ioniţă Tăutul". Pe foaia 124^{r}, la margine, e iarăşi iscălit *Ioan Teut*, cu literè latineşti. In mai multe locuri se găseşte semnătura lui *Iancu Scorţanu*, care, la f. 12^{v} şi 13^{r} pe marginea din lăuntru a paginilor, adoagă: „Den oraşul Eşului, de loc este din Cordun", adecă din Bucovina.

La sfârşit se află o listă a „obrazelor din Erotocrit", confuză şi necompletă.[1]

Povestirea începe astfel: „In vremile vechi, când împărăţeà Elinii, erà în târgul Athenii un împărat pe carele îl chemà Eraclie şi pre împărăteasa o chemà Artemii şi erau oameni foarte buni şi învăţaţi şi iubiţi de toţi ceialanţi împăraţi. Dar aveà şi o mare grijă şi voe rea, pentrucă nu aveà un ficior din trupul lor, pen-

1) Vezi descrierea lui **B** *în Bianu Cat. I, pag. 352.*

tru că împărăteasa nu făceà copii şi totdeauna erau măhniţi de aceasta". Continuă numai în proză şi sfârşeşte astfel: „Şi aşa au şezut Erotocrit în scaunul împărăţiei, giudecand cu dreptate mare i atâta erà de straşnic şi prea învăţat, cât toţi împăraţii ceilalţi i se închinau".[1]

Manuscrisul C din 1800 Aproape cu aceleaşi cuvinte începe şi sfârşeşte şi poveştirea în **C**.[2]

Pe pag. 135, la mijloc, pe un loc rămas gol, se află iscălitura *Alexandru Leon, 1818 Oct. 15,* iar la pag. 186 se găseşte în **C** următoarea însemnare foarte importantă: „Această carte foarte iscusită şi frumoasă s'au scos şi s'au tălmăcit de pe elinească pe limba moldovenească de Hristodor Ioanu Trapezontu. Şi eu am scos-o de pe nişte tetraji ce erà iscălit Vasile ot Botoşani, cine a fi, că eu nu ştiu. Şi am scris-o dela 1800 Mart 22 până la 1800 Iuli 15, scriind-o pe apucate, când n'aveam treabă, în 85 zile. Alexandru, logofăt al sărăriei domneşti ce am fost şi taingiu".

Rari sânt copiştii cu atâta conştiinciozitate istorică-literară ca logofătul Alexandru, căci el nu pregetă a ne da toate informaţiile istorice literare câte le poate afiá despre poveştirea ce-o copiază. Ne comunică cine a fost primul traducător, ne spune că manuscrisul de pe care a copiat el, purtà semnătura Vasile ot Botoşani, pe care Iorga îl indentifică cu Vasile Vârnav[3], ne mai spune când şi cât a copiat şi ne dă amănunte şi asupra persoanei sale, că este logofătul sărăriei domneşti şi că a fost şi taingiu, adecă cel ce împărţeà tainul, porţia cuvenită de sare. Va să zică a fost distribuitor la sărăria domnească înainte de a ajunge logofăt.[4]

Relaţia între C şi B. **C** e scris cu 15 ani mai în urmă ca **B** şi are aceeaşi redacţiune a Erotocritului românesc ca şi **B**. Totuşi **C** nu e copiat după **B**, deoarece **C** are o listă completă şi corectă a obrazelor ce sânt în istoria lui Erotocrit, pe când **B** are o listă confuză şi defectuoasă.

---

*1) **B** foaia 127c*

*2) Descrierea mai amănunţită a lui **C**, în Bianu Cat. I, pag. 327--329. Despre acest manuscris vorbeşte şi Gaster Lit. pop. pag. 130 şi Gesch. p. 339.*

3) Vezi Iorga. XVIII., vol. II, pag. 439 şi Gaster Gesch. p. 339.

4) Gaster loc. cit. a citit greşit „tangiu".

Apoi **B** nu conţine însemnarea importantă ce-am semnalat-o în **C**. Dar e în afară de orice îndoială că **B** şi **C** au acelaşi arhetip, căci amândouă au o lacună şi un loc conrupt întocmai la fel. Locul conrupt e următorul: Când, la lupta de întrecere,[1] se împărţesc vitejii cine cu cine să se lupte,[2] se face aceeaşi confuzie. Lui Erotocrit i se dau adversarii lui Haridim, iar acesta rămâne fără adversari.[3] Mai încolo însă, când se descriu luptele, fiecare se luptă cu adversarii săi ca şi în original. Iar lacuna e următoarea: Amândouă manuscrisele omit versurile **E** 1398—1438 din original, aşa că iese un nonsens. In original, împăratul o fericeşte pe Aretusa că a fost atât de stăruitoare în credinţa ei faţă de Erotocrit. Aretusa însă pretinde că ea numai n'a vrut să se despărţească de părinţi şi ridicând sprâncenele se face a nu şti nimica de Erotocrit. In **B** şi **C** însă împăratul hiritiseşte pe Erotocrit la suirea sa în scaun, zicând: „Şi tu cu straşnică puterea ta să chiverniseşti toate împărăţiile şi crăiile noastre şi acestea zicând Erotocrit îşi încordă sprâncenele şi se făceà că nu ştie că-i Erotocrit şi foarte se minunà".[4]

Manuscrisul b a din 1818.

Pecând **A** şi **M** ne dau o versiune a Erotocritului românesc, iar **B** şi **C** altă versiune, manuscrisul ce l-am însemnat cu **b a**, ne dă până la foaia 10^{r} ultimul rând versiunea din **B** şi **C**, (ajungând până la **B** f. 27^{r}, rândul 9 de jos sau C pag. 39, rândul 4 de sus), de aceea am şi însemnat această parte a manuscrisului cu sigla **b** mic. Din mijlocul ultimului rând de pe foaia 10^{r} până la sfârşit cuprinde aceeaşi versiune ca şi **A M**, începând de la **A** f. 65$_{v}$, rândul 7 de jos sau **M** p. 99 rândul 11 de jos; — de aceea acestei părţi i-am şi dat sigla **a**.

Manuscrisul întreg e scris de aceeaşi mână şi are 2 foi nenumerotate şi 88 numerotate, de mărimea unei jumătăţi de coală.

*1) **B** şi **C** îi spun „jocul* **giredului***" sau „cu giriturile". Vezi **B** f. 36^{r}, **C** p. 54, 57, 61 ş. a. Vezi şi explicaţia lui Pann Erot. II, pag. 160: „Sulițele ... erau tâmpe şi scurte, de puteà să le azvârle ca jiretul."*

2) Vezi distribuţia corectă în Rezumat.

*3) Cf. **B** foaia 38^{r} şi **C** pag. 56 cu Erotocr. **B** vers. 1271—1298.*

*4) **B** f. 127^{r}, **C** pag. 184. Cf. acelaşi loc în **A** f. 220^{r}: „Cu multă dragoste se făceà Aretusa că nu ştie aceasta mai denainte. Şi cu multă minte ce aveà acea copilă şi-au rădicat sprâncenele cu multe meşteşuguri şi cu ochi căutând spre cer, arătà că se minunează şi arătă că fără de ştire îi este aceasta".*

Au căzut foile 25—28, cuprinzând convorbiri de ale Aretusei cu Frosina şi începutul primei întâlniri a Aretusei cu Erotocrit.

Pe pagina întâia a manuscrisului se află însemnarea următoare: „Începutul acestui Irotocrit să faci în zilele preluminatului domnului nostru Scărlat Alecsandru Calimah voevod, 1818 octv. 8". Iar la sfârşitul manuscrisului, foaia 88ᵛ, se însemnează următoarele: „S'au isprăvit la novemb. 28, 1818, scrisă de mine Simion Popa". Apoi ceva mai jos: „Din porunca D-sale sulger Simion Oprişan, am scris acest Erotocrit, fiind eu slugă în casă a D-lui. Şi s'au (scris) la târgul Pietrii, ţinutul Neamţului. Şi cine s'ar ispiti, ca să-l fure, să fie afurisit şi blăstămat de toţi sfinţii şi de maica Domnului nostru Is. Hr. şi de mine păcătosul Simion Oprişan". Iar pe o foaie adaosă la sfârşit de legător, se mai însemnează că „acest Erotocrit au fost a protopopului şi mi l-au dăruit mie, iar cine s'ar ispiti să-l fure, să fie . . . 825 genari 12".

Manuscrisul a fost mai nainte în Biblioteca centrală din Bucureşti şi de acolo a trecut în biblioteca Academiei Române.[1]

Copistul lui **ba** a fost om fără multă învăţătură. Trece de la o versiune la alta în mijlocul propoziţiunii, fără să bage de seamă că fraza îi rămâne încurcată. Pe Aretusa o face „împărăteasa Franghii"[2]; „poeticul" — care e traducerea lui ποιητής din original — îl transcrie mereu „politicul", până la foaia 35, când bagă de seamă greşala ce-o face. „Paremiia" din fraza „la vreme de nevoie, zice paremiia, că se cunoaşte prietenul cel bun"[3] devine „Irimie"[4], iar din „ţara Egripului"[5] face „ţara Egepetului."[6]

Povestirea din **ba** începe ca în **B** şi **C** şi are acelaşi sfârşit confuz ca şi **A**. Copistul începuse întâiu pe foaia a treia să copieze traducerea introducerii din Cornaro, în aceleaşi versuri ca şi **A**, afară de două pe cari le adaogă, şi-a tras apoi pe seamă şi, fără să termine introducerea, a început a copia, începând de astă dată de pe pagina întâia, versiunea din **B**. şi **C**.

1) Gaster Chrest. II. p. 179—183 reproduce din **a** *două fragmente. Despre* **ba** *vezi şi Gaster Lit. pop. p. 130 şi Gesch. p. 339.*

2) **b**, *foaia 1ᵣ paginaţia copistului.*

3) **A**. *f. 133ᵣ.*

4) **a**, *f. 41ᵛ.*

5) **A**, *f. 158ᵣ.*

6) **a** *f. 55ᵣ. La greşala aceasta îl are soţ şi pe copistul unicului manuscris grecesc al lui Erotocrit. Vezi Xanth. p. 90, ap. crit. la v. 201 şi 203 şi pag. 412, στ. 203:* Ἔγριπος.

Alte manuscrise. Afără de manuscrisele de mai sus ale Erotocritului românesc, mai sânt încă două, despre cari avem ştire. Unul, din 1806, e msul n-rul 72 din colecţia de mse a d-lui M. Gaster în Londra[1], iar din cellalt, care erà de pe la 1800, M. Eminescu a avut şase foi.[2] Inceputul povestirii din aceste foi a fost publicat de Gaster, Crest., II, p. 178—179. Judecând după acest fragment, manuscrisul lui Eminescu cuprindeà o versiune a Erotocritului românesc asemănătoare cu cea din **BCb**, dar şi mai prescurtată.

II. Traducerile româneşti ale Erotocritului lui Cornaro.

Cum a ajuns Erotocritul în literatura românească. Numărul relativ mare al manuscriselor, răspândirea lor, precum şi prelucrările ce le-a suferit Erotocrit ulterior în româneşte, arată popularitatea de care s'a bucurat această carte la Români. Popularitatea ei ne-o mărturiseşte şi Anton Pann, când spune că această carte

Numa'n rumâneşte, până astădată
Nu s'a văzut încă în tipărire dată.
Dar tradusă în prosă la mulţi se găseşte,
Si la alţi în versuri ca şi în greceşte."[3]

Astfel fiind, nevrând ni se pune întrebarea pe ce cale a putut să ajungă la Români poema romantică cretană care e Erotocritul lui Cornaro,

In literatura slavă de unde ar fi putut ajunge la Români nu este nici o urmă a Erotocritului.[4] In literatura românească, Erotocritul lui Cornaro a intrat cu siguranţă de-a dreptul de la Greci.

Poema lui Cornaro, îndată după apariţia ei, a devenit foarte populară în Creta. Când, în anul 1669, această insulă fu cucerită

---

1) Gaster Gesch. p. 339.

2) Gaster Lit. pop. p. 129 şi Gesch. p. 339, unde se spune că e de: pe la 1812, pe când în Chrest. II, p. 178, că e din 1800.

3) Pann Erot. I. către cititori.

4) Vezi indicele în Courrière, Murko, Pypin şi Spasovic.

de Turci, mulţi Cretani luând toiagul pribegiei, au luat cu ei manuscrise de ale lui Erotocrit.[1] Începând cu anul 1713, Erotocrit a fost şi tipărit în Veneţia de repetite ori, aflând astfel o largă răspândire în toate ţările, pe unde ajungeau oameni mai culţi de ai Grecilor.

Şi e în de obşte cunoscut că atunci, când Turci căutau să înăbuşe, în marginile stăpânirii lor, orice pornire culturală a Grecilor, cele mai alese spirite ale elenismului s'au refugiat în ţările româneşti.[2] Mai ales în timpul domnilor fanarioţi, mare a fost imigraţia grecească în Principate. In Iaşi şi în Bucureşti au existat, un veac şi jumătate, şcoale înalte greceşti.[3] Cu Greci învăţaţi cari au abătut şi au trăit pe pământul românesc, şi între cari unii au fost chiar de origine cretană,[4] a venit cu siguranţă şi Erotocritul lui Cornaro.

Că în româneşte a fost tradus de-a dreptul din greceşte ne-o mărturisesc şi manuscrisele **A** şi **C**. **A** ne spune că această istorie s'a aflat „scrisă în stihuri aşa lungi, dată în tipar grecescu şi vrutu şi eu în limba mea pe larg să tălmăcescu".[5] Iar C: „Această carte foarte inscusită şi frumoasă s'au scos şi s'au tălmăcit de pe elinească pe limba moldovenească de Hristodor Ioanu Trapezontu".[6]

Hristodor Ioanu Trapezontu.

Cine să fi fost acest Hristodor Ioanu din Trapezunt, care a tradus pe Eroctocritul lui Cornaro în româneşte şi când să fi trăit?

Din Trapezunt, dar mai ales din mănăstirea Sumelă de lângă acest oraş, au venit mulţi călugări şi învăţaţi în ţările

---

1) Xanth. p. XXIV.

2) Παρανίκα Σχεδ. p. 182—185 şi C. Erbiceanu, Bărbaţi culţi greci şi români şi profesorii din Academiile din Iaşi şi Bucureşti, Anal. A. R. tom. XXVII (1905). Mem. Sect. ist. p. 143—178.

3) Vezi Iorga Geschichte des rum. Volkes, Gotha, 1905, vol. II, p. 63 şi 65; Xenopol-Erbicianu, Serbarea şcolară dela Iaşi, 1885, pag. 98—105.

4) Iorga, XVIII, vol. I. pag. 520, nota 4 şi C. Erbiceanu, Bărbaţi culţi etc. pag. 154.

5) Vezi pag. 27.

6) Vezi pag. 32.

Ilustrațiune din Ms. M. al NOULUI EROTOCRIT.

românești.[1]) An de an, plecau din Trapezunt în Țara românească și în Moldova călugări după milostenii și ajutoare.[2]) Dar nici pe unul nu-l găsim având numele Hristodor Ioanu.

Un Σουμελίτης Χ. Ἰωάννου Τραπεζούντιος a scris pe la 1780 în Constantinopol o culegere de citate, adunate din felurite cărți.[3]) Tot în același an, îl găsim semnând la fel o scrisoare ce-o tri-

---

1) Vezi Κυριακίδης Ἐφογρ. *pag. 61 :* Παρθένιος ὁ Μολδαβίας; *pp. 63 și 67 :* Σεβαστὸς ὁ Κυμινήτης *(Iorga XVIII, v. I. p. 34) ; p. 83—84 :* Θεόδωρος ὁ Συμεῶνος; *91 :* Παναγιώτης Σινωπεύς; *97 :* Ἰγνάτιος Χαλδαῖας; *98:* Γεώργιος Θεοδώρου *(Iorga XVIII, v. I. p. 59) ; p. 98—102 :* Γεώργιος ὁ Ὑπομενᾶς *(Iorga XVIII, v. I. p. 59) ; 104:* Ἰωάννης ὁ Ὑπομμενᾶς (Παπαδόπουλος-Κεραμεύς *v. I, p. 411, nr. 406) ; 105 :* Θεόδωρος Χατζῆ Πέτρου; *107 :* Λάζαρος Σκρύβας, *fost secretar al lui Ioan Mavrocordat și învățătorul beizadelei (Iorga XVIII, v. I, p. 465) ; 113 :* Διονύσιος Κουζάνος, *care a scris în anul 1769 o istorie a mănăstirii Sumela și rânduiala slujbei sf. părinți Varnava și Sofronie, tipărită în București; p. 120, nota 127 și p. 121 n. 129 :* Ἰωάννης ὁ Οἰκονόμος; *1123 :* Γερβάσιος ἐξ Ἰβηρίας; *125 :* Ἱερεμίας Περιστερεώτης; *129 și 131 :* Φιλόθεος Ἀρχιμανδρίτης; *144 :* Ἀνανίας Κουζανός; *147 și 148 :* Ἠλίας Καντήλογλους; *149 :* Ἰωάννης Χατζῆ Γεωργίου; *153 :* Γεράσιμος Δομηνός. *Toate a obținut de la Alex. Moruzi 400 și de la Ghica, al Țării românești, 200 de lei ajutor anual pentru școala* Φροντιστήριον *(Academie) din Trapezunt. Dintre aceștia Sevastos Chiminitul, Teodor Simion, Gheorghe Teodor, Gheorghe Ipomenàs și Lazar Scrivas (adecă scriba, secretar; Russo, St. și Crit. p. 99—101) au fost directori sau profesori ai școalei domnești (academie).*

Vezi și Κυριακίδης Ἱστ. *pp. 98, 140, 150, 152, 172, 173;* Εὐαγγελίδης *ppp. 252-255; 257-261; 264-265;* Σάθας Φιλ. *p. 458-459.*

2) Κυριακίδης Βιογρ. *pag. 102,* Ἱστ. *p. 187. Iar Domnii țărilor românești Scarlat Ghica, Mihaiu Racoviță, Alex. Ipsilanti au hotărît, să se plătească în fiecare an din veniturile salinelor ajutoare fixe de 1100 lei argint M-tirei Sumelei. Vezi* Κυριακίδης Ἱστ. *p. 141—147, unde se dau hrisoavele domnești și* Βιογρ. *p. 128.*

3) La sfârșitul citatelor culese din Grigore Teologul se află însemnarea: „ἐγράφησαν παρ' ἐμοῦ Σουμελίτη Χ. Ἰωάννου Τραπεζουντίου ἐπὶ ἔτους σωτηρίου ,αψοθ' τῷ η Δεκεμβρίου ἱσταμένου", *adecă s'au scris de mine H. Ioanu din Trapezunt dela mănăstirea Sumelà, la anul mântuirii 1779, 14 Dec. Iar la sfârșitul culegerii :* „Ἐν ἔτει σωτηρίου ,αψπ' Φεβρουαρίου ἱσταμένου ἐν Κωνσταντινουπόλει", *adecă în anul mântuirei 1780, Februar în Cpol. Vezi Lambros Cat. I, pag. 294 ms nr. 3256 și* Εὐαγγελίδης *p. 263.*

mite mitropolitului din Trapezunt. [1]) Pe acest X. Ἰωάννου, Lambros îl citeşte Χατζηιωάννου Τραπεζούντιος Σουμελίτης. [2]) Cum însă pe acest Σουμελίτης îl întâlnim încă odată numai sub numele X. Σουμελίτης [3]) şi χατζῆ nu se pune decât numai înaintea numelui de botez şi nu înaintea numelui ca Σουμελίτης bună oară, care indică originea, X. nu poate fi decât prescurtarea numelui de botez şi nu prescurtarea apelativului χατζῆ care arată că cutare Ioan sau Grigore a vizitat locurile sfinte. Dacă X. în X. Ἰωάννου ar fi χατζῆ, atunci prin Ἰωάννου s'ar arătà numele de botez al tatălui, fără a se indicà şi numele fiului; şi doar despre aceasta e vorba.

Dacă din X., care e prescurtarea numelui de botez, s'ar citi *Hristodor*, am primi numele traducătorului în româneşte al Erotocritului lui Cornaro: *Hristodor Ioanu Trapezontu*. Din punct de vedere cronologic s'ar potrivì foarte bine. Căci cel mai vechiu manuscris al Erotocritului românesc **B**, care are aceiaşi versiune ca **C**, unde se aminteşte Hristodor Ioanu Trapezontu, e din 1785, iar X. Ἰωαννου Τραπεζόντιος a scris pe la 1780 culegerea de citate amintită.

Acest Hristodor Ioanu trebue să se fi aşezat după aceea în România, căci pe la 1818 întâlnim la Iaşi un mare negustor de lipscănie cu numele Hristodor Ioan.[4]) Un alt Hristodor Ioan, probabil tot negustor, în Bucureşti se găseşte într'un document din 10 Maiu 1823.[5])

---

1) Vezi Γ. Α. Ράλλη καὶ Μ. Ποτλῆ Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων, *etc. Atena, 1852, pag.* ια'-ιβ', *nota 1, unde e reprodusă scrisoarea pe care o semnează:* Ὁ τῶν εἰλικρινεστάτων, κατὰ πνεῦμα αὐτῆς υἱῶν ἐλάχιστος Σουμελίτης Χ, Ἰωάννου, ὁ Τραπεζούντιος.

2) Vezi Indicele în Lambros Cat. II, p. 581.

3) „Τὸ παρὸν χειρίσιον κάμοὶ Χ. Σουμελίτη ἐγγράφει ἐν ἔτει σωτηρίου τῷ ,αωε' (1805) κατὰ μῆνα Ἰανουάριον." *Lambros Cat. I. p. 287, ms nrul 3219 şi vol. II, p. 581 sub voce* χατζηιωάννου.

4) Vezi Teodor Vârnav, Istoria vieţii mele, scrisă la 1845, Bibl. Minerva, 1908, pag. 57.

5) Furnică, Din istoria comerţului la Români, Bucureşti, 1907, pag 317.

Traducerea românească a lui Hristodor Ioan trebue să se fi făcut cam între anii 1770 şi 1780, căci **C**, care e din 1785, e un început de localizare în româneşte a lui Erotocrit. Şi această localizare cu greu se va fi făcut de-a dreptul din original de către Hristodor Ioanu, mult mai uşor însă, precum vom vedeà mai la vale, de un Român, după traducerea lui Hristodor Ioanu, care circulà acuma de vreo câţiva ani în româneşte.

Erotocrit a fost tradus în româneşte de două ori

Gaster spune că „die rumänische Übersetzung wurde nach einer Prosaauflösung dieses Gedichtes hergestellt, jedoch nur die Erzählung ist in Prosa, die Dialoge und Briefe dagegen in Reimen“[1] E o aserţiune cam nelămurită. Şi în original şi în traducerile româneşti, partea cea mai mare a poemei e în dialog, povestire fiind puţină. In original scrisori nu sânt de loc. Asemănarea dintre original şi traducerile româneşti e prea mare decât să se fi putut face după o parafrazare în proză. Şi apoi nu avem nici o ştire din altă parte, că Erotocrit ar fi suferit în greceşte şi o prelucrare în proză.

In româneşte, Erotocritul lui Cornaro a fost tradus de două ori. O traducere, reprezentată prin **B C b**, a fost făcută de un Grec ştiutor de româneşte, Hristodor Ioanu din Trapezunt, precum ne-o mărturiseşte **C**.[2] Traducerea e scrisă în întregime în proză şi a fost făcută după originalul în versuri al lui Cornaro, căci desfăşurarea întregii acţiuni, afară de părţile, unde se încearcă localizări şi cari sânt mai târzii, se ţine prea fidel, chiar în amănunte, de original, decât să se poată închipui un intermediar între original şi traducător. Traducerea lui Hristodor nu ni s'a păstrat în forma ei primitivă, ci într'o formă prelucrată cu localizări. Asupra acestei prelucrări vom mai reveni. Traducătorul fiind grec, se explică puţinele grecisme şi reminiscenţe clasice ce se mai găsesc încă, precum bună oară: „în frunzile inimei“[3] **B** f. 5 , 79^{r} ; **C** p. 8, 115 şi aiurea; „dumnezeii Olimbului“ **B** f. 98$_{r}$, 107^{r}; **C** p. 141, 155.[4]

---

1) Gaster Gesch. p. 339.

2) Vezi p. 32.

3) Grecismul „frunzile inimei“ devine în ms Eminescu: „lespizile inimei“. Vezi Garter Chrest. II. p. 179.

4) Fără ca „Olimpul“ să fie amintit în Cornaro.

Cealaltă traducere, reprezentată prin **A M a,** a fost făcută deasemenea după originalul în versuri al lui Cornaro, de un Român, precum ne spune traducătorul însuşi că această istorie a găsit-o scrisă în stihuri lungi, tipărite în greceşte, şi că el a vrut s'o tălmăcească în limba lui.[1] Traducerea e scrisă, partea cea mai mare, în proză şi numai părţi mai mici, de obiceiu părţile cu un fond pronunţat liric şi scrisorile, sânt în versuri felurite.

Dar şi în afară de mărturiile traducătorilor înşişi, Erotocritul românesc, aşa precum ni s'a păstrat în manuscrisele ce le avem, arată că avem a face cu două traduceri deosebite. Căci versiunea **A M a,** deşi e cea mai apropiată de original, totuşi în unele locuri diferă. Şi tocmai în aceste locuri versiunea **B C b,** cu toate că se depărtează cel mai mult de original, fiind un început de prelucrare, redă întocmai originalul. Astfel bună oară în locul, unde Haridimos îşi omoară din neştiinţă nevasta, în original şi în **B C b**, cari redau toate amănuntele originalului, Haridimos merge împreună cu soţia sa la vânătoare, adoarme la marginea unui izvor, nevastă-sa se furişează şi se ascunde în nişte tufe punându-se la pândă, ca să vadă, dacă nu o înşeală soţul cu o fată de păstor din partea locului. Haridimos visează că o fiară îl sfâşie, se trezeşte, ia arcul şi văzând mişcându-se ceva, dă cu două săgeţi, crezând că e o fiară, şi astfel îşi omoară soţia.[2] In **A M a,** toată povestea e redată mult mai pe scurt, fără toate amănuntele. Haridimos pleacă singur la vânătoare. Nevastă-sa se ia pe urma lui în caretă, lasă careta într'un loc ascuns de lângă stâna cu fata de păstor şi se ascunde într'un crâng din apropiere. De odată vede pe Haridim venind dela vânat, i se pare că nu e ascunsă şi ascunzându-se mai bine, tufa se clatină ş. a. m. d.[3]

Alt loc de felul acesta e cel în care se descrie începutul luptei între Haridimos şi Spitholionda. Acesta îl învinovăţeşte că tatăl lui i-a furat sabia, iar Haridimos spune că părintele său a luat sabia în luptă dreaptă de la tatăl lui Spitholionda. Şi-atunci: „La spusăle Criticosului veni mărturie însuşi ficiorul craiului de la

---

1) Vezi pag. 27.
2) B f. 24v—28r, C p. 35—40 şi b f. 9r—10r.
3) A f. 64v—66v şi a f. 10v—11r M p. 97—100.

Chipru care ştiă toată pricina, fiindcă la Chipru se întâmplase şi-i spusăsă tată-său cum au cursu gâlceava şi ce viteaz s'au arătat. Criticosul atunci. Aşijderea mărturisiră şi toţi ceilalţi după auzite; precum spusăsă Criticosul.

Impăratul:

Căutând către Caramanitis zice: N'aş fi vrut fătul meu" ş. a. m. d. [1]

E interesant că în această versiune se adoagă amănuntul că lupta dintre părinţii vitejilor ce se ceartă pentru sabie, s'ar fi petrecut în insula Cipru; şi acest pasagiu chiar are în **A M** titlul deosebit de „Istorie". Amănuntul acesta nu se află nici în original[2] nici în prelucrările lui Fotino şi Pann[3] şi nici **B C** nu-l au, ci redau întocmai şi pe de-a întregul locul din original: „Dar într'aceste amestecături şi mari vrăjbi alergă mulţimea de norod şi de voinici, ca să vadă ce este pricina vrăjbii acestor doi voinici. Şi auzind pe Spithalion caramanlău ce vorbiă şi ce strigă cu străşnicii în norod, auzeă şi luă seama şi la vorbile lui Haridim şi aşteptă şi pre împăratul ca să vorbească şi poate ca să auză şi ceva să poruncească. Iar împăratul cu mare linişte s'au întorsu şi cu neajunsă şi nemărginită înţelepciune cu faţa către Caramanlăul şi îi zice aşa.

Împăratul zice către dânşii:

Eu nu socoteam că să auz astăzi[4] ş. a. m. d."

De unde o fi luat **A M** a amănuntul că lupta dintre părinţii lui Haridimos şi Spitholionda a avut loc la Cipru sau cum de-a venit să spune aceasta, nu se poate şti.

In sfârşit încă un loc pe care traducătorul român îl traduce greşit, iar Histodor Ioanu îl dă corect. Sânt versurile:[5]

Κράζουν-τὸ 'Ρῆγα 'ς μιὰ μερά, καὶ λέσιν-του μὲ γνῶσι,
Πῶς τὰ πενῆντα νὰ χαθῇ, καὶ τό 'να νὰ γλυτώσῃ.

Va să zică, după biruirea lui Arist, Erotocrit fiind greu rănit, doctorii cercetându-l „cheamă pe împărat de-o parte şi-i spun cu înţelepciune, că pe cincizăci de părţi e să se piardă

1) **A** *f. 69r* **M** *p. 107 şi* **a** *f. 12r*
2) *Xanth. Erot. B vers. 913—920.*
3) *Fotino I, p. 203—204; Pann Erot. II, p. 60.*
4) **B** *f. 31v şi* **C** *p. 46.*
5) *Xanth. Erot. E vers. 41—42.*

şi pe o parte numai să scape." Hristodor Ioanu a redat înţelesul corect, căci în **B C** se spune: „O mie este ca să moară şi una să se şcoale,"[1] în vreme ce traducătorul român scrie: Prea puternice împărate, noi câte 50 sântem bucuroşi să ne prăpădim, numai ca să câştige împărăţia ta şi patria un giuvaer ca acesta. Dar avem prea puţină nădejde"[2].

Afară de aceste deosebiri, Hristodor Ioanu pune în locul *Vlahilor* din original[3] pe *Unguri*[4], pe când traducătorul român îi păstrează pe Vlahii din Cornaro.[5] Mai face să amintim încă, că **B C b** împărţesc povestirea prin mulţime de titluri, ca bună oră: „Facem cuvânt pentru scularea lui Erotocrit din boală,[6] Venim pentru adunarea feciorilor de împărat şi acelor de crai şi a altor voinici viteji,[7] Pildă către cei ce iubesc aşişderea,[8] Purcedirea lui Erotocrit,[9] Aretusa zice către Frosina[10] ş. a. m. d., pecând **A M a**, pun ca şi în original sau numai numele celui ce vorbeşte sau calificativul ca: *împăratul, soldaţii*, sau în sfârşit *poeticul*, traducerea lui ποιητής.

Traducerea A M a. 1787, 1790, 1818

Traducătorul român, a cărui traducere ni s'a păstrat în mss **A. M. a**, trebue să spunem că în general se ţine destul de fidel de original. Pagini întregi sânt traduse aproape cuvânt cu cuvânt.[11] Totuşi trebue să subliniem cuvintele *în general*, căci fiind vorba de o povestire poetică desvoltată de multe ori prea pe larg, atât traducătorul cât şi copiatorii n'au stat pe gânduri să redeà mai pe scurt unele locuri ce li-se păreau prea amplificate, să introducă modificări, să-şi adoagă reflexiile lor, să scoată cuvinte, ba chiar fraze întregi, dacă nu se stingherea înţelesul. Astfel, de pildă, descrierea luptei dintre Haridim şi Spitholionda e redată mai

---

1) **B** *f. 113r*, **C** *p. 164.*
2) **A** *f. 190v* şi **a** *f. 69*
3) *Xanth. Erot.* **Δ** *v. 851 urm.*
4) **B** *f. 101r*, **C** *p. 144.*
5) **A** *f. 159r*, **a** *f. 56v* **M** *p. 213.*
6) **B** *f. 10r* **C** *p. 15.*
7) **B** *f. 10v*, **C** *p. 16.*
8) **B** *p. 87r*, **C** *p. 126.*
9) **B** *f. 91r*, **C** *p. 131.*
10) **B** *f. 94r*, **C** *p. 136.*
11) *Vezi bunăoară Erot.* **Δ** *v. 1—590 şi* **A** *f. 137v—151v*, **a** *f. 43—52.*

pe scurt decât în original. [1] Câte odată sânt introduse chiar inovaţii, dacă se credeà că aşa ar fi mai potrivit, Astfel, după terminarea luptelor de întrecere, la încoronarea lui Erotocrit, au loc şi dialoguri între împărat şi Erotocrit, dialoguri pe cari în original înzadar le-am căutà.[2] Deasemnea şi scrisorile lungi în versuri ce şi le trimit Erotocrit şi Aretusa, sânt o inovaţie a traducătorului român.[3]

Valoarea literară a traducerii A M a.

Traducerea e scrisă, precum am spus, partea cea mai mare, în proză, dar sânt părţi mai mici şi în versuri. Versurile redau de obiceiu locul respectiv din original.[4] Totuşi uneori sânt inspiraţii de ale traducătorului, după situaţia dată din Erotocrit.[5] Versurile sânt slabe şi cu reminiscenţe din poezia populară ca

„Apoi mă duceam acasă
Cu inima friptă arsă."[6]

Sau:

Ci ah, soare şi tu lună,
Ascultă fă vreme bună,
Mijlociţi să biruesc,
Ce doresc să izbândesc."[7]

Proza nu e lipsită de valoare literară şi traducătorul izbuteşte să traducă de multe ori frumos, în icoane neaşteptate şi puternice.

Erot. A. versul v. 468: μὴ γνώθοντας, κι ὁ ἔρωτας ὁντὲ γελᾷ, μᾶς χρούει il face pe româneşte: „nu ştie primejdia dragostei, că-i este urzeala dulce şi bătătura amară."[8]

---

1) Vezi Erot. B *v. 987—1238 şi* A *f. 70r—73v,* a *f. 12v—13v Conf. şi Erot. A v. 2111—2255 cu* A *f. 46v—29v; E v. 1—525 cI* A *f. 97r—101v* a *f. 22v—24v.*

2) Vezi Erot. B v. 2415—2458 şi A *f. 97r—95r,* a *f 22r.*

3) A *f. 102r—108v, 112v—113v, 126v—129v,* M *p. 137—147, 175—178.*

4) Conf. Erot. A v. 705—710 cu A *f. 16r; A v. 893—940 cu* A *f. 20 A v. 1195—1200 cu* A *f. 26r; A v. 1233—1264 cu* A *f. 26v—27r; A v. 1394—1410 cu* A *f. 30 ş. a.*

5) Vezi de pildă A *f. 33v—34r unde traducătorul adoage dela el versuri, precum şi l-ea închipuit că Erotocrot trebue să le fi scris sub portretul Aretusei. Mai vezi şi* A *f. 37, 155v—156r; a f. 54v ş. a.*

6) A *f. 107r.*

7) A *f. 161r,* a *f. 57v,* M *p. 217.*

8) A *f. 11r*

B v. 1239—40: Μὰ ἡ-'Αρετοῦσα δὲ μπορεῖ νὰ κοιμηθῇ_ὅπου πάει
ἀμ' ἐστρουφογυρίζουντον στό 'να κ' εἰς τ' ἄλλο πλεῦ.

e tradus: „Intr'o asemenea patimă se află şi Aretusa, în vifor de gânduri că nu închideà ochii toată noaptea."[1]

B v. 179—180: 'Εκείνη ποὺ μὲ λάβωσε, κι_ὁποὺ πολλὰ μὲ κρίνει
ἡ-ὀμορφιά κ'ἡ λάψι τσι τοῦ_ἡλιοῦ τσ' ἀχτῖνες σβήνει

Traducerea românească întrece chiar frumuseţea originalului. Căci în original „frumuseţea ei întunecă până şi razele soareluî", în româneşte însă

„Frumuseţea ce iubesc este a lumii rază,
Soarele din lumina ei luând, luminează."[2]

In sfârşit să mai dăm încă un exemplu:

B v. 531—532: Τὴ λαμπιράδα τσὶ φωτιᾶς ὡρέχτηκα κ' ἐθώρου,
κ' ἐσίμωσα κ' ἐκάηκα, νὰ φεύγω δὲν ἐμπόρου.

„Din scrisa norocului
Iubii para focului,
Care măcar că m'au ars,
Dar tot nu pociu sâo las.
Văz răpunere de cap
Şi nici pociu nici voi să scap."[3]

Aceste puţine pilde arată că traducătorul nu erà lipsit de orice iscusinţă literară.

Limba din povestire e cea din epoca fanarioţilor, împestriţată cu multe neologisme greceşti din acea vreme.[4]

III. Prelucrările româneşti ale Erotocritului lui Cornaro.

1785 1800 1818?

a) Prelucrarea din B C b.

Schimbări şi localizări.

Mss **B C b** ne dau un Erotocrit românesc modificat. Modificările acestea sânt de obiceiu localizări mai mult sau mai puţin pronunţate.

Astfel, Erotocrit şi Aretusa cresc de copii mici la un loc în

1) **A** *f. 63v.* **M** *p. 114—115.*
2) **A** *f. 55v.*
3) **A** *f. 64r.*
4) **A** *f. 142r* **M** *p. 186: parigorisească; f. 159v: paraclinisi; f. 123r: ploroforisit f. 9v epihiriseascâ; ş. a.*

Ilustrațiune din Ms. M. al NOULUI EROTOCRIT.

Dacoromania I

Bibliotheca publică a orașului
Timișoara

harem, învățând la același dascăl. Când Erotocrit ajunge voinic, împăratul îl scoate din harem. Deprins fiind să stea de vorbă cu Aretusa, cearcă într'o zi să intre în harem, dar e oprit. Întorcându-se acasă „căzù la voe rea şi la grele şi mari gânduri, că s'au nebunit de dragostea Aretusei." Silințele sale de a se întâlni cu ea fiind zadarnice, îşi face, de mângâiere, în grădină, în mijlocul unui havuz, un chioşc frumos şi „aşa în toate zilele mergeà şi se pedepseà în chioşc singur, făcând stihuri de dragoste Aretusei." Acolo a zugrăvit şi chipul Aretusei ca şi când ar fi fost aevea, deşi nu ştià meşteşugul zugrăviei. Nimică însă nu-i ajută, căci focul dragostei îl arde grozav. Iubirea-i ţăinuită însă nimărui nu o spuneà de frica împăratului şi a tatălui său.

Ca la doi ani după aceea şi-a făcut un prieten, tot fecior de boier, cu numele Polidor. I se destăinueşte, dar nici mângâierile şi sfaturile acestuia nu-i ajută mult. După câtva timp îl chiamă să meargă împreună, la 3 ceasuri de noapte, să cânte sub seraiul împărătesc. Cântă din gură şi din tambur. Aretusa ascultă cu însufleţire.

După mai multe seri, împăratul auzind şi el, a chemat zapciii curţii şi i-a întrebat: „Supt săraiurile mele, cârşmă este, de nu pot să mă odihnesc de cântările beţivilor?" Un căpitan cu 8 străjeri sânt trimişi să prindă pe cântăreţi. Cei trimişi încearcă dintr'odată să puie mâna pe ei cu puterea, dar Erotocrit şi cu prietenul său taie pe trei, pe doi îi răneşte, iar trei scapă teferi. Aceştia raportează împăratului cele întâmplate. Se întăresc pazele. Erotocrit trimite la curte pe Polidor, ca să vadă ce se vorbeşte. De teamă să nu fie descoperit, ascultă de sfatul prietenului său şi pleacă la moşie. Cheile dela chioşc le lasă la maică-sa, cu jurământ că nu le va da nimărui.

După trei luni, Pezostrat, tatăl lui Erotocrit, se îmbolnăveşte de moarte. Sânt trimişi „călăraşi din moşie în moşie, să găsească pe Erotocrit, că moare taică-său .... iar păr a-l găsì călăraşii pe Erotocrit, pentrucă nu ştiau în ce parte de loc se află, şi păr a veni călăraşii cu Erotocrit, s'au însănătoşat Pezostrat taică-său."[1] Şi a venit împărăteasa cu Aretusa să here-

1) Până aici e reprodusă şi versiunea asemănătoare, dar mult mai prescurtată, din ms Eminescu, de Gaster, Chrest. II, p. 178—179.

tească pe Pezostrat, că s'a făcut bine. Ieşind la plimbare în grădină, Aretusa zăreşte chioşcul din mijlocul iazului şi, la dorinţa ei, maica lui Erotocrit, neavând încotro, îi dă cheile de la chioşc. Aretusa pricepând stihurile de pe pereţi, se face că are nevoie de odihnă, trimiţând astfel roabele afară şi rămâind numai cu Frosina, dadaca ei. Uitându-se la zugrăvelile de pe pereţi, zăreşte o cheie de argint. Cu ea deschide un dulap, în care a găsit „nişte tetraji" cu stihuri scrise de Erotocrit despre dragostea ei; iar în fundul dulapului zăreşte un cuiu de argint şi pe cuiu o cheie de aur. Cu ea a deschis un „sanducel de aur bătut cu rubinuri şi cu smaragduri şi cu diamanturi şi cu rânduri de mărgăritare". In el, într'o muşama învelită, află chipul ei zugrăvit de Erotocrit. Văzând ea toate acestea, „s'a aprins inima ei, ca un foc iute ce arde, cu dragoste către Erotocrit . . . şi dintr'acel ceas, zi bună, păr la împreunarea lor, n'a mai văzut".[1]

Astfel aproape întreg cântul întâiu din Erotocritul lui Cornaro e localizat şi redat mult mai pe scurt. Ospăţul dat de împăratul Iracli spre a descoperi pe cântăreţi e scos afară, iar convorbirile dintre Erotocrit şi Polidor, dintre Aretusa şi Frosina sânt parte suprimate cu totul, parte date pe scurt de tot.

Nunta dela sfârşit e descrisă ca o nuntă românească, cu masă mare şi multă veselie, „care nuntă eră nespusă, şi a ţinut nunta cincizăci de zile, făcând şi mare dunalma."[2] De asemenea, când Erotocrit s'a dat pe faţă, „a poruncit împăratul să se facă dunalma pentru venirea lui Erotocrit patruzeci de zile... şi au aruncat la vreo cinci mii de tunuri."[3] Iar când Erotocrit se luptă cu potrivnicii, mai ales cu Arist, îi aruncă în sus de trei stânjeni, de intră cu capul în pământ, când cad în jos, în tocmai ca în luptele lui Făt-frumos cu zmeii din poveştile noastre.

Adăogiri. Pe lângă localizări, versiunea Erotocritului românesc din **B C b** cuprinde şi adăogiri noi. Astfel Erotocrit se întoarce acasă, după biruinţa dela „ipodromie", cu un alaiu aproape

1) **B** *f. 7r*, **C** *p. 10.*
2) **B** *f. 125r*. **C** *p. 181.*
3) **B** *f. 126r*, **C** *p. 183.*

domnesc, a cărui descriere lipseşte în original. Nou e şi alaiul cu care e dus Erotocrit leşinat şi rănit, la curtea împărătească, după biruinţa câştigată asupra lui Arist. „Şi îndată au gătit alaiu mare împărătesc întru carele alaiu eră o mie de mii de ostaşi îmbrăcaţi cu haine verzi şi roşii, care închipuiă mare bucurie, eră şi o sutăcincizăci de mii de căpitani, şi cu săbiile scoase, şi eră şi nouăzeci de mii de maiori şi toţi cu straele vinete, iarăsi cu săbiile scoase... iar înaintea caretii eră toţi sfetnicii cu coroane împărăteşti în cap... au ieşit înaintea alaiului toţi preoţii dumnăzăilor, cari ţineau în mânile lor afumători, asişderea preoţii cei mai tineri aveau în mânile lor făcliă aurite, şi voinicii cântau cu versuri ca de îngeri... iar preoţi erau ca la zece mii."[1] Împăratul de bucuiria biruinţii a dăruit fiecărui preot câte zece galbeni. Şi astfel l-au dus pe Erotocrit la curtea împărătească.

Un exemplu instructiv cum Erotocritul românesc eră modificat mereu prin adăogiri de la copist la copist, ne oferă ms **C**. Copistul copiind aceiaşi versiune ca în **B b**, află de bine la un loc potrivit să facă un adaos pe care îl şi pune în paranteză. După-ce adecă Erotocrit bagă spaima în Unguri, Vladistrat ţine sfat cu boierii şi voievozii săi şi dă poruncă să se aducă un prizonier, de la care să se poată află cine e acel arap (care e Erotocrit), căci poate îl vor puteà îndemnà să nu se lupte sau poate vor izbuti să-l atragă de partea lor, prin daruri „ori că l-om face vreun voievod într'o ţară care a cere el din celea ce sânt supt stăpânirea noastră ... Şi aşa, după două zile s'a prins omu şi au luat limbă dela el, cumcă nu ştie de unde vine şi unde se duce" şi nici cine este.[2] Şi astfel abia se hotărăşte să se dea lupta desdemineaţă, înainte de ce vine Erotocrit pe câmpul de luptă.

Valoarea literară a prelucrării B C b.

Povestirea din mss **B C b** e numai în proză şi e superioară celei din mss **A M a**. Versurile monotone sânt scoase cu totul, dialoagele lungi şi plictisitoare, plângătoare sau moralizătoare sânt date în rezumate scurte sau chiar suprimate. Aici nu

1) **B** *f. 113* **C** *p. 164—165; conf. şi* **B** *f. 64r,* **C** *p. 93.*
2) **C** *p. 146—147.*

mai poate fi vorba de o traducere a Erotocritului, ci de o repovestire şi prelucrare a poemei. Povestirea devine astfel mai zglobie şi mai vioaie şi se citeşte uşor şi cu plăcere. Iar limba e mult mai curată ca în **A M a**. Grecismele fanariote[1] sânt aproape disparente faţă de numărul lor din **A M a**.

Autorul prelucrării B C b.

Provine Erotocritul românesc, aşa precum ni s'a păstrat în mss **B C b**, chiar dela Hristodor Ioanu din Trapezunt? Nu credem! El a făcut o traducere care cu siguranţă că ţineă seama mai mult de original decât prelucrarea. Şi apoi schimbările au caracter prea local, decât să fie făcute de un Grec din Trapezunt. Povestirea prescurtată şi modificată prin localizări provine dela unul din copiatorii de mai târziu, care trebuiă să aibă şi oarecari înclinări literare. Şi acesta nu poate fi decât Vasile (Vârnav) ot Botoşani pe care-l aminteşte ms **C**. Familia Vârnavilor a fost doară o familie de literaţi.[2]

b) Filerot şi Antusa.

Sâmburele povestirii e luat din Erotocrit.

Schimbările Erotocritului românesc nu s'au oprit la forma păstrată în **B C b**, ci au continuat. E mai presus de orice îndoială că scrierea populară, cu titlul *Filerot şi Antusa*, care, în cele dintâi decenii ale veacului al 19-lea, a circulat mult în manuscrise, iar mai târziu a fost şi tipărită, nu e decât o prelucrare schimbată şi adăogită a Erotocritului lui Cornaro.[3] Ca şi Erotocrit, şi Filerot, binevăzut şi cinstit pentru destoinicia şi slujbele sale, la curtea împăratului Eladei *Periandros*, e iubit de fiica acestuia, cu numele *Antusa*. Aceasta neputând să-şi ascundă patima ei, este cunoscută de una de însoţitoarele ei, cu numele *Lucsandra*, care îndeplineşte întocmai rolul Frosinei din Erotocrit. Şi ea încearcă întâiu să o abată pe Antusa dela patima ei, prin fel de fel de sfaturi şi îndemnuri. Văzând însă că totul e

---

1) **B** *f. 94v*, **C** *p. 136: parataxis*, **B** *f. 24r*, **C** *p. 34; b. f. 9r: metahirisești.*

2) Iorga XVIII, vol. II, pag. 432–433, 432 nota 3, 439 nota 3 şi 6. O spiţă genealogică a familiei Vârnav, în care se găseşte cam spre sfârşitul veacului al 18-lea, un Vasile, vezi la D. Z. Furnică, Din istoria Comerţului la Rom. Bucureşti, 1908, pag. XIII—XIV.

3) Vezi şi Gaster, Lit. pop. pag. 129—131.

zădarnic, se schimbă în sfătuitoarea şi păstrătoarea tainelor ei. Filerot, încurajat prin biruinţele câştigate asupra duşmanilor împărăţiei, cari de astădată sânt Perşii, iar nu Vlahii sau Ungurii, şi pus la cale de Antusa, întocmai ca şi în Erotocrit, trimite pe prietinul său *Alexandru*, care e o figură ştearsă a lui Polidor, la împăratul, ca să ceară în numele său mâna Antusei. Împăratul necăjit foc de această îndrăzneală a lui Filerot, îl trimite în surghiun, iar pe Antusa hotărăşte s'o mărite în grabă după feciorul împăratului din Atena. Antusa împotrivindu-se, iar împăratul auzind că ea iubeşte pe Filerot, porunceşte s'o ducă şi pe ea în surghiun la o capişte elinească ce erà într'o pustietate, iar pe împăratul Atenei îl roagă *să aibă adăstare*, de oarece Antusa ar fi bolnavă.

In timpul acesta, toţi împăraţii ai căror feciori fuseseră la un *zaifet* dat de Periandros, îi cer încuscrirea. Periandros se hotărăşte de astădată pentru feciorul împăratului din Macedonia, fiind el mai puternic. Ceilalţi prind mânie asupra împăratului Eladei şi pornesc cu războiu asupra lui.[1] Se ia hotărîrea, ca să se lupte numai câte un viteaz din partea fiecărei împărăţii. Împăratul Eladei dă veste în toate părţile întrebând că cine s'ar prinde să se lupte pentru împărăţia lui. Vestea a ajuns până la Filerot care se afla tocmai în *India*. Fiindu-i milă de patria sa, porneşte spre Elada. Mai întâiu însă se schimbă în arap, spălându-se cu o apă ce-o luase dintr'un izvor fermecat. Drept răsplată pentru biruinţa ce-o făgăduieşte împăratului, necunoscutul arap cere să-i dea de soţie pe Antusa. Incă înainte de luptă, se face logodna. La schimbul inelelor, împăratul se minunează de inelul dat de Filerot, „şi făcând pierderghie inelului, fiind foarte zarif, văzù marca cu numele lui Filerot."[2] Intrebat de-

---

1) La fel, feciorii de împăraţi jigniţi de a nu fi primiţi gineri, se pornesc cu războiu şi în basmul românesc „Făt frumos cu părul de aur". Vezi P. Ispirescu: Legende sau Basmele Românilor, ed. nouă ilustr. Minerva, Bucur. 1908, vol. I, pag. 240. Tot aşa şi pag. 203 din acelaşi volum se aseamănă cu F *pag. 4. De altfel credem a fi observat la Ispirescu şi unele întorsături de frază pe cari pare a le fi luat din Filerot şi Antusa (conf. Isp. vol. I, pag. 190 cu* F *pag. 29), ceea ce se prea poate, deoarece ms F a fost în posesinea lui P. Ispirescu. Vezi Bianu Cat. vol. I, p. 439.*

2) F *pag. 207.*

unde-l are, spune că de la Filerot, pe care l-au mâncat fiarele Jalea Antusei e foarte mare, iar Lucsandra o mângâie.

In ziua hotărîtă pentru luptă vin toţi feciorii de împăraţi. cu mare alaiu, îmbrăcaţi şi împodobiţi ca şi vitejii cari iau parte la γκίοστρα din Erotocritul lui Cornaro. Intâiu vine alaiul feciorului de împărat din Atena. Acesta a fost logodit cu o fată bogată de boier. Umblând însă şi după Antusa, le pierde pe amândouă. Această păţanie a lui e închipuită printr'o zugrăveală pe coroana lui. E un câmp frumos cu o floare şi două albini. Albina nu vrea să meargă la floarea de lângă ea, ci aşteaptă să treacă fortuna de lângă floarea cea mai frumoasă, de la cellalt capăt al câmpului. Dar floarea de lângă dânsa se vestejeşte de prea multă arsură a soarelui, iar cea de la marginea câmpului se frânge de ploaie şi albina rămâne păgubaşă de amândouă.[1]

După aceea vine alaiul lui *Emilian*, feciorul împăratului Traciei. Acesta *foarte se planisise* la nevasta unui boier, *Fevronie*. Şi ea cu mult meşteşug îi înşelă pe amândoi. Plecând ei amândoi odată la vânătoare cu împăratul, nevasta lui Fevronie „vrând a face şi celui dintâiu al ei ibovnic odată voia cu tot şartul", îl chemă la ea. Emilian însă de dorul iubitei sale, furişându-se de la vânătoare, o prinde, şi de atunci umblă numai cernit şi numai vrea să ştie de dragoste muierească, ştiind că e amăgitoare.[2] Şi astfel vin şi ceialalţi feciori de împărat, şi anume feciorul împăratului de la Crit, Sparta, Italia, Corint, pe care-l chiamă *Lisimach*, şi în sfârşit *Evghenie*, feciorul împăratului din Macedonia, fiecare cu povestea şi zugrăveala sa, cari sânt plăsmuite după zugrăvelile şi poveştile vitejilor din cântul al 2-lea al Erotocritului.

La urmă apare Filerot; el e îmbrăcat în haine albe, spre a arătă că negreaţa ce-o are e numai pe de-asupra şi nu din fire. În faţa coifului îşi zugrăvise şi el istoria sa într'acest chip: În jurul unui foc stăteă un şarpe mare. În gură ţineă o pasăre de-o aripă. Pe de-asupra focului zburà altă pasăre. De

---

1) F *p. 214.*

2) F *pag. 215. E vădit că povestea lui Emilian a fost plăsmuită după păţania lui Haridimos din Erotocrit.*

fum însă cea de jos nu o puteà vedeà. Iar sub zugrăveală erau stihurile:

„Cu tovarăş am venit, vrând să ne'ncălzim la foc,
Dar şarpele au simţit şi ne-au apucat pe loc.
Tovarăşul au scăpat. Dar eu tot mă chinuesc,
Dar cu o aripă mă lupt şi gândesc să biruesc." [1]

Într'o zi Filerot învinge pe patru viteji, iar a doua zi pe ceilalţi patru. Se face nuntă. Împăratul îl întreabă cine e. Filerot spune o poveste asemănătoare cu povestea lui, apoi scoate „din sân o sticlă cu apă de cea albă, se spală pe obraz şi se face albu ca şi întâiu, încât îl cunoscù şi împăratul şi toţi ceilalţi, că cu adevărat el este Filerot." [2]

Rezumatul acesta arată până la evidenţă că în Filerot şi Antusa, sâmburele povestirii a fost luat din Erotocritul lui Cornaro. Chiar şi numele eroilor *Filerot şi Antusa* e format după *Erotocrit şi Aretusa*. Precum *Aretusa* e cea cu virtute, astfel şi *Antusa* e cea ca o floare înflorită şi precum *Erotocrit* e cel pus la încercare de zeul iubirii, tot aşa şi *Filerot* e cel ce iubeşte pe zeul iubirii.

Repetări şi amplificări ale motivelor luate din Erotocrit.

Motivele luate din Erotocrit au fost apoi repetate şi amplificate. Astfel în Filerot şi Antusa duşmanii năvălesc de două ori asupra Eladei. Filerot având oaste puţină, ca să-i doboare, întrebuinţează felurite stratageme pe cari autorul cu siguranţă le-a luat din vreo scriere populară. El ştie că lovitura întâia trebuie s'o facă bine, căci după aceea li se moaie duşmanilor „hărzul cel falnic şi semeţu şi ai noştri dobândesc îndrăzneală. [3] De aceea împarte oastea în patru părţi, dând poruncă numai uneia să se bată, iar celelalte să intervie din ascunzişul lor numai când le va face semn. „Peste puţine zile văzură pe Perşi ca o negură viind asupra lor, asemănându-se întocmai lăcustelor, că numai cu aburii cailor puteà să fi înecat pe bieţii Elini." [4] Filerot însă având, aşa zicând, rezerve mereu

[1] F *p. 227.*

[2] F *pag. 249. Rezumatul dat până acì cuprinde mai ales paginele 120—250 din* F.

[3] F *p. 113.*

[4] F *p. 114.*

proaspete, îi birue. Când se face catagrafia celor căzuţi, sânt din Perşi 25.000 morţi, 8000 răniţi, 3000 luaţi robi, iar din Elini 250 morţi, 200 răniţi. La a doua luptă, Filerot face gropi acoperite şi, amăgindu-i pe Perşi în locurile cu gropi, iarăşi îi învinge. Iar a treia oară îmbracă o parte din oastea sa în port strein şi Perşii crezând că sânt ajutoare noi, o rup la fugă.

Deasemenea şi în lupte de întrecere, Filerot se luptă în două râuduri. Înainte de lupta ce-am văzut că a avut-o cu peţitorii Antusei, a mai susţinut una cu un viteaz straşnic, numit *Carol*. Impăratul adecă văzând pe Flierot atât de destoinic în „dregătoria cămărăşiei cei mari“, [1] a vroit să-l încerce, dacă şi la luptă e tot aşa de destoinic. De aceea porunceşte lui *Leonat*, mai marele oştirilor, să-i aducă vre-o 20 de voinici, cu cari să se lupte Filerot. Autorul ţine să-şi arete cunoştinţele sale, când ne spune numele tuturor acestor voinici cari sânt: Cimon, Diodor, Comod, Petian, Lefstimia, Casandros, Lisimah, Nicanor, Ilionim, Selefc, Filip, Carol, Lionor, Arestofor, Prohor, Prov, Alexandru, Tindar, Priscu şi Lichin. [2] Filerot birueşte pe doi, apoi răneşte de moarte pe Carol care, fiind cel mai tare, se oferă să se lupte în numele tuturora şi care în laudele sale îngâmfate e un al doilea Spitholionda Caramanlău din Erotocrit.

Adăogiri. Prelucrătorul nu se mulţumeşte însă numai cu ceea ce-a aflat în Erotocrit, ci adaoge şi elemente noi în povestirea sa. Naşterea Antusei e povestită supt influenţa Alexandriei, căci pe împărăteasa, pe care o chiamă *Eftalia* de astă dată, o dobândeşte nu numai în urma rugăciunilor ce le făceà «la o căpişte elinească, unde erau doi idoli ai dumnezeilor Apolon şi Amon», [3] ci şi prin intervenţia travestită a unuia din preoţii acestor dumnezei.

Lucsandra când dă Antusei poveţe cum să se poarte, ca nimeni să nu-i cunoască dragostea, îi înşiră mai multe poveţe cari par'că-s scoase dintr'o carte de bună cuviinţă. Astfel la pontul al 4-lea îi spune: „Către toţi ai casei arată-te cu dra-

---

[1] F *p. 14.*
[2] F *p. 15–16*
[3] F *p. 5.*

Ilustraţiune din Ms. A. al NOULUI EROTOCRIT.
(Autoportretul Logofătului Petrache)

goste, iar nu o deosebì mai mult către cel de care ai interes, nici vorbì cu acela mai des, nici în şoaptă la ureche, când sânt şi ceilalţi faţă, ci pre toţi ca unul să-i aibi, când vor fi toţi la un loc, — iar când te afli cu cel ce-ţi ştie taina, atunci vorbeşte fără sfială, — pentrucă de vei arătà dragoste mai multă înaintea tuturora numai unuia şi cu acela vei vorbì mai des sau îi vei spune cevaşi prin taină, toţi ceilalţi întră în bănuială". [1]

Adaosul cel mai mare e însă povestea originei lui Filerot şi a aventurilor lui. Filerot e fiul lui *Agathon* din Thiva, care s'a distins în slujba lui Periandros. După moartea lui Agathon, Periandros scrie voievodului din Thiva, *Antipatros*, să-i trimeată pe careva din urmaşii lui Agathon. Acesta însă a lăsat în urmă-i numai un singur fecior care de zece ani urmează la Athena învăţăturile celor mai vestiţi dascăli. Astfel ajunge Filerot la curtea lui Periandros.

Câtva timp după biruinţa câştigată de Filerot asupra lui Carol, împăratul face o vânătoare mare. Filerot se ia după o ciută şi se rătăceşte, ajungând pe vârful unui munte. Acolo găseşte o colibă cu o mătuşă bătrână înlăuntru. Aceasta îi spune: „Voinice, cum ai cutezat de ai venit în vârful acestui munte şi nu ţi-au fost frică, căci sânt cincizăci de ani, de când locuesc singură într'această colibă; şi om n'am văzut până acuma decât pe tine. Ci ia de te du de aici, că eu sânt închinată unui smău foarte puternic din pântecele maicii mele şi de va ven şi te va găsì aicia, piei şi tu şi eu". [2]

Îndreptat de mătuşa din colibă, ajunge la malul mării, unde nişte corăbieri din China, îl iau în corabie. După o furtună şi naufragiu, scapă pe-o bucată de lemn la ţărm. Mergând mai departe, ajunge la un foişor, minune de frumos, dar fermecat, de al lui Solomon. Căci de-o dată începe a vuì şi a ţipà şi a ieşì fum, iar el cade mort la pământ. Când se trezeşte, e în vârful unui munte. Temându-se să nu-şi fi schimbat şi chipul «după multe asemenea întâmplări ce au găsit în cărţi scrise". [3]

---

[1] *Vezi* F *p. 161—163.*

[2] F *p. 54—55. Motiv luat de prin poveşti.*

[3] F *p. 57.*

se uită într'o fântână şi se vede arap; cu cât se spală, cu atât negreaţa luceşte mai tare. Un cioban îl scoate la Atena, unde se prinde slugă la un negustor.

În Elada, împăratul îl caută în zădar, iar Antusa, de dorul lui Filerot, se îmbolnăveşte de moarte, încât împăratul o lasă «în mila marilor dumnezăi».[1] Filerot, auzind despre boala Antusei şi bănuind adevărata ei pricină, vine la Elada. După ce scapă din temniţă, unde fusese aruncat de străjeri, se introduce la curtea împărătească drept doctor. Împăratul îl duce la Antusa şi-i făgăduieşte orice, numai s'o facă bine. Iar Filerot îi spune, mai întâiu «să-mi dea mâna Măria Sa domniţa, ca să văz vâna cum âmblă, şi apoi voi arătă împărăţiei tale părerea mea în adevăr.»[2] Şi aşa «Filerot luând voe dela împăratul, se sculă şi merse lângă Antusa pe care apucându-o de mână, prea puţin o ţinù, că i se înmuiase tot trupul, învrednicindu-se la un lucru care în altă vreme prea cu anevoie l-ar fi dobândit.»[3] Făcându-i cunoscut că Filerot trăeşte şi e prin apropiere, Antusa în 40 de zile e pe deplin sănătoasă. Iar Filerot necăjit pleacă mai departe, spre a-şi găsì leacul, ca să scape de negreaţa-i blăstămată. Căci rămânând în Elada, «mă aseamăn cu un om flămând, când are feluri de bucate bune înaintea lui şi durându-l gura, nu poate să mănânce, sau cu un orbu fără vederi care întră într'o grădină împodobită cu feluri de pomi şi flori frumoase, dar nu le vede, ci alţii spuindu-i, el se întristează. Mai bine să iau lumea în cap, să mă duc, unde mă vor duce ochii. Să umblu din loc în loc şi din ţară în ţară, până voiu găsì un leac, ca să mă albesc. Trebuie să găsesc vre-o buruiană sau apă pe la atâtea academii ce voiu întâlnì prin locuri străine, să-mi cureze negreala trupului, să mă fac albu ca întâiu. Şi atunci lesne mă voiu întoarce aici, fie din cel mai depărtat loc.»[4] Ajungând în ţara Perşilor, se înscrie între ostaşi şi ajunge hiliarh. Pornind Perşii războiu asupra Elinilor, oastea tăbărăşte odată într'un loc, în apropierea căruia i se pare lui Filerot că se afl

1) F. *p. 64.*
2) F. *p. 76.*
3) F *p. 77. Asemănarea cu Erot. Γ v. 679–686, 1483 1498 e vădită.*
4) F *p. 101—102.*

munţii cei fermecaţi, unde a fost înnegrit. Cercetând locul, dă peste două fântâni clocotitoare. Vâră degetul în una. Se frige, dar se înălbeşte. Vâră în celaltă. Apa e rece dar şi înnegreşte. Luând două vase cu apă de aceasta fermecată şi doi soldaţi, supt pretext că merge în iscoadă, trece în tabăra Elinilor şi, luând conducerea oştilor, bate pe Perşi.

Caracterizarea eroilor.

Autorul istoriei lui Filerot şi a Antusei nu s'a mulţumit numai cu modificările şi adaosurile arătate, ci a schimbat şi caracterizarea eroilor principali. E drept că şi în Erotocrit ἤτονε πρώτ' ἡ-'Αρετή, π'ἀρχίνισε νὰ λέγῃ καὶ τρόπο πλιὰ 'μορφύτερο καὶ ταχτικὸ γυρεύγει[1]), în istoria lui Filerot însă Antusa e prea îndrăzneaţă în asemănarea cu prototipul ei. Ea „ochii dela dânsul nu-i luà, că doar se va uità şi asupra ei, să-i arete vreun semn. Filerot însă fiind şi din fire ruşinat, âlta, neavând şi nici o ştire din cele ce ea gândeà, sta cu capul plecat în jos, neuitându-se nu numai la dânsa, ci nici la împăratul, până când îşi isprăveà treaba şi ieşeà afară."[2]) Ca să-i dea de cunoscut dragostea ei, Aretusa se face a scăpà un măr şi, când Filerot i-l ridică, ea îl strânge de mână. Filerot e nu numai timid în ce priveşte iubirea Antusei, ci şi prevăzător. El îi arată că dragostea lor nu poate aduce decât numai nenorocire pentru amândoi şi de aceea

„Decât în urmă căire
Mai bine acuma ferire."[3])

Antusa însă ştie cum să-l încurajeze, căutându-l chiar în chioşcul lui, unde aflându-l dormind, îi face imputări în mai multe scrisori că e un somnoros.

Valoarea literară

Analiza sumară ce-am făcut-o, a arătat, că „Istoria lui Filerot şi a Antusei" e o compilaţie în care cuprinsul principal îl formează partea luată din Erotocritul lui Cornaro. Această compilaţie nu e făcută întotdeauna în chipul cel mai iscusit. Stângăcii şi naivităţi nu lipsesc. Adaosurile şi schimbările numeroase precum şi amplificarea şi repetarea aceloraşi motive fac ca desvoltarea acţiunii să fie în-

1) *Erot. Γ v. 601—602, Adecătu Aretusa a fost cea dintâiu care a început să vorbească într'un chip foarte frumos şi cuviincios.*
2) F. p. 31.
3) F. p. 43.

Q-21.465

curcată şi oarecum greu de urmărit, revenindu-se de multe ori la acelaşi loc. Povestirea e scrisă, ca şi în Erotocritul românesc din mss **A M a**, în proză şi în versuri. Proza cuprinde partea covârşitoare narativă, versurile fiind rezervate pentru partea lirică. Versurile de obiceiu sânt slabe şi rar întâlnim o scăpărare poetică. Iar dacă o întâlnim, e o reminiscenţă din poezia populară sau un loc comun, ca invocarea naturei, asemănarea cu soarta turturelei, ce-şi pierde soţul[1]) ş. a. Proza e superioară versurilor şi autorul lui Filerot dă câte odată dovadă de multă îndămânare. Emoţia Antusei de pildă, când aude dela împăratul că Filerot, pe care-l credeà mort, trăeşte, e prinsă cu măiestrie: „Antusa auzind aceasta dela tatăl său, de bucurie mare i se părù[2]) că atunci s'au născut în lume. Şi nu ştià de ce să se apuce şi ce să facă, că ieşeà afară, apòi iar întrà în casă, şedeà câte puţin jos, apoi iară se ridică şi se plimbà şi iar şedeà şi iar se mai sculà. Sta în vorbă cu câte cineva, una începeà să spuie, alta isprăveà; în scurt, întocmai ca o ieşită din minte, petrecù într'aceea zi. Iar noaptea nici cum nu închise ochii până în ziuă, nefurându-i-se gândurile de la Filerot. De ziceà pe câte cineva din boierii palatului, tot Filerot i-se părcà că este. Şi de-odată sta în loc cu faţa obrazului schimbată, încât şi slujnicile o pricepură, dar nu ştiau ce-i este bucuria.“[3])

Limba mai are încă puţine grecisme fanariote ca: parigorisi[4]), pliroforisi[5]), metahirisi[6]), ipolipsis[7]), prohorisesc[8]), distihie[9]), pe lângă cari încep a se furişà acuma şi neologisme ca amurezaţi[10]), bagatelă[11]), ş. a.

Cine o fi fost autorul Istoriei lui Filerot şi a Antusei, nu avem nici o indicaţie, atâta putem vedeà din povestirea lui că

---

1) **F**. *p. 190—192.*
2) *In* **F**: *miră.*
3) **F** *p. 118—119.*
4) **F** *p. 21.*
5) **F** *p. 52, 94.*
6) **F** *p. 81, 101*
7) **F** *p. 165*
8) **F** *p. 103*
9) **F** *p. 104*
10) **F** *p. 249*
11) **F** *p. 204.*

a fost un harnic cititor al cărţilor populare şi un bun cunoscător al Alexandriei.

Manuscrisele Istoriei lui Filerot şi a Antusei. Ms F din 1837.

Istoria lui Filerot şi a Antusei în forma pe care am analizat-o mai sus se păztrează în ms F din anul 1837.[1] Manuscrisul cuprinde mai întâiu o introducere asupra puterii amorului şi apoi povestirea începe astfel: „Pe vremea Elinilor eră un împărat la Elada, anume Periandros, foarte tare şi puternic, încât prin tot ţinutul şi locul şi pe la toate celelante împărăţii i se dusese vestea. Şi fieştecare se temeà de dânsul. Acesta neavând nici o supărare despre nici o altă împărăţie, petreceà o viaţă foarte lină şi fără griji, bucurându-se de norocirea împărăţiei sale. Dar pe lângă bucurie hrăneà întru sine şi o nemărginită întristare pentru nerodire de fii, căci împărăteasa eră stearpă şi nu făceà copii".[2] Iar sfârşitul povestirii e următorul: „Deci toţi de obşte bucurându-se şi înveselindu-se, se prelungì desfătarea nunţii două săptămâni în ospăţuri şi jocuri şi luminăţii, pe toate uliţele. Apoi rămaseră tinerii locuind împreună şi dezmierdându-se ca nişte patimaşi din copilărie. Iar eu privindu-i de departe şi răvnind la petrecerea vieţii lor cei de către toţi amurezaţii vrednică de laudă, m'am îndemnat de am scris istoria vieţii lor.

Dar cel cu umilinţă pe cel cititor, găsind vreo greşală întru alcătuirea cuvintelor acestei istorii, de va fi patimaş, să o treacă cu vederea şi să-mi dea iertăciune, pentru că un patimaş nu poate cunoaşte greşalele unei acestei istorii, ca unul ce în această grădină desfătându-se şi printr'însa primblându-se, poate să vază mărăcini, ci se va fi pripăşit lângă flori. Iar de nu va fi pătimaş, să nu mă ocărască că mă supăr. Sfârşit."

Ms f nedatat

Un fragment din Istoria lui Filerot şi a Antusei s'a păstrat şi în ms f, nedatat, având titlul: „Istoria lui Filerot, partea adoua, tomul al 2-lea."[3] După scrisoare, f e mai nou ca F. Fragmentul începe cu „Iar după ce trecù vreme la mijloc şi de Filerot nici o ştire nu aveà" şi sfâr-

---

1) Descrierea mai amănunţită a lui F *în Bianu, Cat. vol. I, pag, 439.*
2) F *p. 4.*
3) Vezi Bianu Cat. vol. II. pag. 336.

şeşte cu „iată îţi arăt printr'aceste ponturi cum să urmezi, ca să nu greşeşti: A) Când" şi răspunde paginilor 133—161 din F, având aceeaşi redacţiune. Totuşi f nu e copiat după F, deoarece pe pagina unde încetează, are însemnarea „până la faţa 189", adecă a copiat dintr'un ms până la acea pagină, ceea ce nu se potriveşte cu F. Ms f cuprinde din istoria lui Filerot şi a Antusei partea unde Lucsandra descopere iubirea Antusei, precum şi sfaturile şi îndemnurile ei, de a se lăsà de această iubire.

Alte manuscrise.

Afară de F f, se mai găseşte în colecţia de mss a d-lui M. Gaster în Londra un ms- nr 181 care conţine Istoria lui Filerot şi a Antusei.[1] Manuscrisul e probabil din 1826.[2] Alte două manuscrise şi anume unul de pe la 1819, în posesiunea lui G. Lahovari, iar cellalt în posesiunea lui Odobescu, le aminteşte tot Gaster, fără a spune însă precis, dacă conţin Erotocritul românesc sau Istoria lui Filerot şi a Antusei.[1] Şi H. Sihleanu a avut de la Boliac un codice miscelaneu din 1826 care, între altele, cuprindea şi câteva poezii sub titlul „Noul Erotocrit", fără text în proză.[1] Se vede că aceste poezii erau traducerea poeziilor adăogate de Dionisie Fotino în al său „Νέος Ἐρωτόκριτος", căci numai aşa, titlul „Noul Erotocrit" îşi poate avea explicarea sa. In sfârşit mai avem ştire încă despre două mss ale lui Filerot şi Antusa. Unul din 1810 se află în posesiunea unui domn Nae Stăncescu,[3] iar cellalt, din 1813, a fost al lui Nicolaie Hagi Gavriil Ciurcu din Braşov.[4]

Ediţiile Istoriei lui Filerot şi a Antusei.

Istoria lui Filerot şi a Antusei a fost tipărită după manuscrisul lui Nae Stăncescu, la 1857 în Brăila, de R. S. Câmpiniu. E aceeaşi redacţiune ca şi în F. Modificările introduse de Câmpiniu, ceea ce însuşi o mărturiseşte în prefaţă, sânt puţine şi fără nici un gust, iar forma ce-a dat-o povestirii, e o formă imposibilă. Un singur exemplu o va dovedi în de-ajuns. Antusa lui Câmpiniu se plânge împotriva sorţii vitrege cu vorbe ca acestea:

„Ah destinaţie vrăşmaşă,
Spune-mi ce sânt eu culpaşă,
Să-ţi rămâiu îndatorată
A-ţi slujì ca o servantă."[5]

Exemple de acestea, în versuri şi în proză, se pot scoate din redacţiunea lui Câmpiniu cu duiumul.

---

1) Vezi Gaster Gesch p. 339.
2) Vezi Gaster Lit. pop. pag. 131.
3) Vezi Câmpiniu p. VI.
4) Vezi Filerot şi Antuşa, Cluzeu, Braşov. 1900.
5) Câmpiniu pag. 8.

Câmpiniu a avut cunoştinţă de „Noul Erotocrit" al lui Fotino sau Anton Pann, căci în prefaţă spune în acelaşi fel, că cele povestite nu sânt în măsură a aveà vreo influenţă rea asupra tineretului, ci din potriva pot să-i servească cu pilde bune.[1])

La 1900 s'a tipărit, după manuscrisul din 1813 al lui Nicolae Hagi Gavriil Ciurcu, în biblioteca populară a librăriei Ciurcu din Braşov, o cărţulie cuprinzând fragmente în versuri de la începutul Istoriei lui Filerot şi a Antusei, şi anume până la rătăcirea lui Filerot cu prilejul vânătoarei împărăteşti, supt pretenţiosul titlu: „Infocata şi nenorocita dragoste a lui Filerot şi a Antusei, o povestire foarte frumoasă în versuri, păstrată din bătrâni." Fragmentele sânt amestecate întreolaltă, tipărite greşit şi din ele nu se poate face nici o conclusie asupra manuscrisului, ce cuprins aveà.

Altă ediţie a lui Filerot şi Antusa, într'o formă prescurtată, a apărut la Buzău în 1878, scoasă iarăşi dintr'un manuscris şi prelucrată de Ecaterina Jantil.[2]) Regret că această ediţie n'am putut-o găsi nicăirea.

Manuscrisele destul de numeroase, precum şi ediţiile tipărite, arată că Istoria lui Filerot şi a Antusei eră o carte populară care se citeà foarte mult.

VI. Noul Erotocrit al lui Dionisie Fotino.

Fotino parafrasează pe Cornaro

Tot în România, Erotocritul lui Cornaro a avut parte şi de-o prelucrare în greceşte şi anume în καθαρεύουσα. E vorba de Νέος Ἐρωτόκριτος de Dionisie Fotino,[3]) tipărit la Viena în 1818, în două volume[4]), cu frumoase ilustraţii, cari au devenit apoi populare pentru înfăţişarea eroilor din poema lui Cornaro[5])

---

1) Conf. Câmpiniu p. V. cu Fotino, vol, I.p. δ' şi Pann Erot. introducere

2) Vezi Gaster, Lit. pop. p. 129–130.

3) Despre viaţa şi scrierile lui Dionisie Fotino, vezi Iorga, XVIII, vol II, pag. 104–106, XIX vol I, p. 125 şi Iorga, Contribuţii la Ist. lit. rom. An. Acad. Rom. Tom. XXIX, Mem. Secţ. Lit. (1906) pag. 1–8. De adăogat ar mai fi că s'a născut în Palea Patra în Pelopones (vezi Fotino p. ηʹ unde semnează: Διονύσιος Φωτεινὸς ὁ ἐκ Παλαιῶν Πατρῶν τῆς ἐν Πελοποννήσῳ Ἀχάιας) a fost un vestit cântăreţ şi a scris multe cărţi de muzică bisericească. Anton Pann, care a fost elevul lui Fotino, aveà cea mai mare admiraţie pentru maestrul său, scriind despre el că „a făcut şi alte versuri originale care-l vădesc că a fost un bun istoric, poet şi ritor". Vezi Ant. Pann: Basul teoretic şi practic al muzicei bisericeşti sau gramatica melodică, Bucureşti, 1845, pag. XXV, XXVI, şi XXVII, nota 1.

4) La începutul volumului al 2-lea se dă lista prenumeranţilor, înşiraţi după rangurile slujbelor ce le aveau.

5) Xanth p. VI.

Fotino nu aminteşte nicăiri numele lui Cornaro, totuşi în prelucrarea sa în ce priveşte cuprinsul poemei, se ţine în tocmai de original, cel mult doară, dacă ici colo, câteva amănunte mai neînsemnate sânt trecute cu vederea. Astfel bună oră, Fotino nu aminteste că Erotocrit şi Polidor purtau măşti, când se duceau să cânte seara la palatul împărătesc[1]); sau nu spune dorinţa Aretusei, ca Erotocrit să iasă cel dia urmă la sorţi, spre a nu mai lua parte la lupta de întrecere ce a rămas să se dea între cei trei biruitori, ca nu cumva să ise întâmple vreo nenorocire.[2])

Fotino schimbă însă limba, înlocuind dialectul cretan cu limba literară neogreacă. Povesteşte apoi mult mai pe larg şi intercalează o mulţime de cântece, încât numărul versurilor şi aşa destul de mare în Cornaro, la Fotino sporeşte în mod considerabil.

Introducerea şi epilogul lui Cornaro, Fotino le suprimă, în schimb în introducerea în proză ce-o pune înainte, stărue asupra pildelor celor bune ce se pot scoate din Erotocrit[3]), iar în locul epilogului încheie cu felurite coruri, imitate deştul de neiscusit după corurile din drama antică.[4])

Cornaro transpune poema sa în antichitatea clasică, nu paradează însă cu cunostinţi clasice, precum o face Fotino care schimbă numele populare ale persoanelor în nume clasice şi asemănează pe Erotocrit dintr'odată cu toţi eroi clasici, ca Achil, Ercule, Odiseu, Perseu ş. a.,[5]) ceea ce numai valoarea literară a prelucrării sale nu o sporeşte.

---

1) Conf. Erot. A v. 617 cu Fotino v. I, p. 55, Pann Erot. I, p. 43.

2) Conf. Erot. B v. 2251—2262 cu Fotino, vol. I, p. 296, Pann Erot. II, p. 148. Mai face să amintim că Fotino, probabil îndemnat de patriotism local, pune în locul lui Dracocardos, care e din Patra, patria lui Fotino, pe Dracomachos să fie prietenul sălbatecului caramanlău Spitholiondas. Conf. Erot. B v. 1028 şi 1221 cu Eotino, v. I, p. 210—211 şi 220, Pann Erot. II, p. 67.

3) Vezi Fotino p. ὃ-ή, Pann Erot. introducere.

4) Vezi Fotino, vol. II. p. 375—384 şi Pann Erot. V, p. 103—110.

5) Conf. Erot. B v. 1261—1266 1437—1352 cu Fot.no vol. I. pag. 223, 227, Pann Erot. II, p. 79, 83 şi Erot. A v. 1527—1550 cu Fotino, vol. I, p. 104, Pann Erot. I, p. 89, unde se spune că pictura Aretuşei făcută de Erotocrit, de ca şi de Apelles.

Lui Fotino i s'au şi făcut imputări grele pentru felul, cum a făcut prelucrarea sa.[1]) In adevăr, Fotino cu toate că Ant. Pann îi dă certificatul de bun poet,[2]) n'a avut scânteia divină a poeziei şi a stricat efectul ce ni-l lasă poezia adăvarată şi comunicativă din poema lui Cornaro, dând o parafrazare prozaică. Totuşi nu merită judecata aspră ce i-o face Xanthudidis, căci cu drept cuvânt, însuşi Xanth. adoage „αὐτὸ ἦτο τοπνεύμα τῆς ἐποχῆς του".

Prelucrarea lui Fotino trebue judecată după spiritul vremii, când a fost scrisă. Limba în care e scris Erotocritul lui Cornaro, n'a fost înţeleasă, de bună seamă, nici de mulţi din cititorii săi greci din Bucureşti, dară mite de cititorii români ştiutori de greceşte. Bănuim că şi Grecii îl citeau mai mult în traducerile româneşti decît în dialectul cretan.[3]) Că prelucrarea lui Fotino a fost urmărită cu interes, o dovedeşte mărturisirea sa din prefaţă, că la îndemnul τῶν ἐν Βουκουρεστίῳ τῆς Βλαχίας ἐλλογίμων καὶ εὐγενῶν φίλων μου s'a hotărît să nu păstreze aceeaşi formă metrică, precum e în original, ci să o varieze.[4]) Că a adaos apoi şi mulţime de cântece, mai ales de iubire şi de jale, n'a făcut decât să cedeze gustului vremii. Căci cât de gustate erau aceste povestiri înterminabile de dragoste nenorocită, ne-o arată faptul, că până chiar şi traducerea prelucrării lui Fotino, făcută şi tipărită de Ant. Pann, a fost copiată şi circulă în manuscrise.[5]) Iar caiete cu cântece de felul celor introduse de Fotino în prelucrarea sa, circulau multe.[6])

Provenienţa cântecelor introduse de Fotino.

Fotino introduce aceste cântece (τραγούδια) ca serenăzi cântate de Erotocrit supt palaturile împărăţti Opt seri de-a rândul cântă Erotocrit câte un cântec de dragoste, arătând iubirea-i puternică şi nenorocită sau preamărind frumuseţile iubitei sale. Când Erotocrit pleacă în streinătate, trei zile, dupăolaltă cântă

1) Vezi Xanth. p. IV—V, CXLVIII şi CLXXIII care o numeşte στρέβλωσις τοῦ πρωτοτύπου *(maltratarea originalului).*

2) Vezi pag. 76 nota 1.

3) Astfel ms **A** *a şi fost în biblioteca unuia dintre prenumeranţii din Iaşi la Noul Erotocrit al lui Fotino, anume Gramaticul Gheorghe Lascar din Pelopones. Vezi pag. 26*

4) Fotino vol. I, pag. γ'-δ'.

5) Vezi mss 3205—3208 din biblioteca Academiei Române.

6) Vezi mss. 877, 3238, 3243, 4425, din biblioteca Acad. Rom.

în fiecare zi iarăşi câte un cântec, deasemenea şi la întâlnirile de rămas-bun şi după despărţirea întâmplată în urma surghiunirei lui Erotocrit, atât Aretusa, cât şi Erotocrit spun iarăşi cântece în cari îşi arată iubirea şi nenorocirea lor, invocând natura întreagă, ca să ia parte la durerea lor şi să le facă dreptate. Când Aretusa e aruncată în închisoare, iarăşi spune cântece, blestemându-şi soarta. La moartea lui Arist şi la rănirea lui Erotocrit, fiecare împărat îşi jeleşte eroul său cu cântece asemănătoare bocetelor noastre populare. Ba, odată chiar în mijlocul visului prevestitor, că părinţii se gătesc s'o mărite împotriva dorinţei ei, Aretusa spune un cântec de tânguire.[1] Astfel Fotino distribue la cântece mai mult decât trebue, unde se potriveşte şi unde nu se potriveşte.

Cântecele lui Fotino au forme metrice felurite şi unele sânt făcute de el după situaţia dată din Erotocrit, iar altele sânt chiar însemnate cu nota ξένον.

De unde să le fi luat Fotino? Izvorul direct, cred că numai printr'o întâmplare s'ar mai puteà găsì, dacă mai e undeva. Cântece de felul celor introduse în Noul Erotocrit al lui Fotino, circulau, precum am spus mai sus, foarte multe la începutul veacului al 19-lea, în manuscrise şi din gură în gură. Ele formau, aşa zicând, poezia populară scrisă. Şi cum treceau de la un cântăreţ la altul, s'au dintr'un manuscris în altul, nu-şi mai păstrau forma lor veche, ci sufereau mereu schimbări, evoluând în bine sau în rău, după talentul şi priceperea cântăreţului sau a copistului. Cântecele acestea erau parte cântece populare, parte însă şi creaţiunile devenite populare ale copiştilor şi cetitorilor, mai mult sau mai puţin poeţi. Din aceste cântece a luat şi Fotino acelea cari i s'au părut potrivite şi le-a aşezat în Erotocritul său adăogând şi el modificările ce le-a crezut de cuviinţă.[2]

Fiind aceasta provenienţa cântecelor lui Fotino, înţelegem cum de se întâlnesc în ele, în măsură atât de largă, motive din poezia populară, ca invocarea naturii, blestemarea sorţii ş. a.,

---

1) Fotino, vol. II, p. 154—155, Pann Erot. IV, p. 4—5.

2) O asemănare, cel puţin după formă, o găsim între cântecele, din Fotino, v. II, p. 110 şi 139—140; Pann Erot. III, p. 100—101 şi 129 110 şi din F p. 138.

şi acum de se face, că sânt atât de inegale. Căci pe lângă multe versuri prozaice, întâlnim şi locuri originale şi cu adevărat frumoase ,ca versurile în cari se descrie frica îndrăgostitului care se teme să plângă spre a nu-şi şterge din ochi icoana iubitei sale[1]), versuri ca:

Ζέφυρε ὅ'ταν τὸ στῆθος τῆς θεᾶς μου τὸ ἰδῇς,
μὴ δροσιστικὰ ψυσήσῃς, ἀλλὰ ὡς πυροειδής.
Κι'_ἂν σὲ πῇ, πῶς δὲν δροσίζεις, μόνον καίεις σὰν φωτιά,
στεναγμὸς, εἰπὲ, πῶς εἶσαι ἀπὸ μιὰν πιστὴν καρδιά[2]).

pe cari Pann le traduce:

Oricând întâlneşti, zefire,
Pieptul prea iubitei mele,
Nu suflă cu răcorire,
Ci cu foc şi văpăi grele.
Şi de-ţi va face întrebare,
De ce ai suflări arzoase,
Spune-i că eşti o oftare
Unei inimi credincioase.[3])

Fotino şi manuscrisele româneşti ale Erotocritului.

Circulând, precum am văzut mai sus, multe mss româneşti cu Erotocritul lui Cornaro, se pune întrebarea, dacă Fotino, la prelucrarea sa, nu s'a folosit şi de aceste mss ale Erotocritului românesc. Drept răspuns, putem spune, bazându-ne pe mssele ce le-am studiat în lucrarea de faţă, că aceste mss cel mult i-au sporit îndemnul ce-l primeà de la prietenii săi, admiratori ai lui Erotocrit, ca să dea prelucrării sale o formă mai uşoară şi mai pe placul publicului cititor. Tot mssele româneşti i-au servit ca pildă şi îndemn să intercaleze în Erotocritul său felurite cântece. Totuşi ce priveşte aceste intercalări, e o deosebire între mssele Erotocritului românesc şi prelucrarea lui Fotino. In Fotino aproape toate cântecele intercalate sânt streine de original,în mssele româneşti însă versurile intercalate redau totdeauna textul lui Cornaro. Numai o singură dată întâlnim în mssele româneşti un cântec care pare să fie introdus din altă parte, care însă nu se găseşte nici în Fotino.[4])

Mai e încă o deosebire mare între prelucrarea lui Fotino şi mss Erotocritului românesc. Tocmai locurile din original

---

1) *Eotino I, p. 48, Pann Erot. I, p. 36—37.*
2) *Fotino I, p. 34.*
3) *Pann Erot. I, p. 22—23.*
4) *Conf.* A *f. 155r* M *p. 206 207,* a *f. 54v cu Fotino II, p. 189.*

pe cari Fotino le desfăşură pe larg şi le amplifică şi le modifică prin cântece şi forme metrice felurite, mssele româneşti le redau în proză şi mai pe scurt sau chiar aşa ca în original.[1] Iar locurile cari în msse sânt amplificate sau în versuri, în Fotino se apropie mai mult de original.[2] De asemenea în Fotino ca şi în original, nu se introduc scrisorile ce şi le trimit Erotocrit şi Aretusa, o inovaţie pe care mssele româneşti însă o au.

O asemănare, făcută cât de pe fugă, între prelucrarea lui Fotino şi mssele Erotocritului românesc pe de-o parte şi între Fotino şi originalul lui Cornaro pe de altă parte, arată vădit că *Fotino a scris prelucrarea sa numai după textul lui Cornaro*, deşi nu e exclus ca din mssele româneşti să fi primit oarecari pilde şi îndemnuri. Faptul acesta ni-l mărturiseşte de altfel însuşi când spune în prefaţă că poema fiind scrisă în dialectul cretan, nepriceput de cei mai mulţi, s'a văzut îndemnat să o prefacă în limba neogreacă literară.

V. Noul Erotocrit al lui Anton Pann.

Ant. Pann traduce pe Fotino.

Prelucrarea lui Fotino a fost tradusă în româneşte de Anton Pann[3] dimpreună cu unul Tudorache Iliad[4] şi tipărită în Sibiiu la 1837[5] în 5 tomuri, subt titlul „Noul Erotocrit, compus în versuri de Anton Pann". La sfârşitul fiecărui tom, Pann adoage şi alte

1) Conf. Erot. p. 24 Σολδάτοι *cu* A *f. 14v—15, Fotino I, p. 54—55, Pann Erot. I, p. 42—43. Erot. p. 31—32* ποιητής *cu* A *f. 19, Fotino I, p. 64—65, Pann Erot. I, p. 52—53. Erot. p. 32—34:* Ἀρετοῦσα *cu* A *f. 20r—21r, Fotino I, 66—68, Pann Erot. I, p. 53—55. Erot. p. 38—40* ποιητής *cu* A *f. 24, Fotino I, p. 74—78, Pann Erot. I, 61—64. etc.*

2) Conf. Erot. p. 54—55 ποιητής *cu* A *f. 33v—35r, Fotino I, p. 104, Pann Erot. I, 89, Erot. p. 58—60* Ἀρετοῦσα *cu* A *f. 36r—38r, Fotino I, p. 110—113, Pan Erot. I, 94—97. Erot. p. 66—67* Ἐρωτόκριτος *şi* ποιητής *cu* A *f. 41v—44r, Fotino I, p. 120—122, Pann Erot. I, p. 103—105. etc. In ultimele două note, neavând la îndămână ediţia lui Xanthudidis, citatele din Erotocrit sânt date după ediţia din 1862, apărută în Veneţia în tipografia grec.* τοῦ Φοίνικος.

3) Despre viaţa şi opera lui Anton Pann, vezi G. Dem. Teodorescu, Viaţa şi activitatea lui A. P., Bucureşti 1893 şi Operele lui A. P., recensiune bibliografică, Bucureşti 1891. Despre numele lui adăvărat: D. Russo, St. şi Crit. p. 44, nota 2. Despre importanţa sa literară: Iorga XIX, vol. I, pag. 230—236.

4) Vezi „Numele domnilor prenumeranţi" la sfârşitul tomului al doilea. Intre prenumeranţii din Bucureşti e trecut cu 5 exemplare hârtie velină şi 5 hârtie ordinară, ca ultimul „Tudorache Iliad, ajutătorul la traducerea aceştii istorii".

5) O ediţie a 2-a, Sibiu 1867, e citată de M. Gaster Lit. pop. p. 131, pe care însă n'am putut-o află nicăiurea.

poezii şi cântece atât de ale sale, cât şi de ale altora, de pildă Petrache Naniescu, P. Mumuleanu ş. a.

Pann aminteşte pe autorul originalului numai în versurile către cetitori, când spune:

Astă poezie în limba grecească
S'află 'nprăştiată 'n Ţara românească,
Ca ceea ce este 'n Bucureşti lucrată,
Trasă din altă şi adăogată
De Dionisachi Fotino serdarul,
Cum şi la lumină dată cu tiparul.

Nefiind tipărită şi în româneşte, ci numai în manuscrise, fie în versuri, fie în proză, dar neisprăvită, şi îndemnat fiind adese ori şi de mulţi prietini, a găsit cu cale să lucreze le dînsa, ca să nu şadă de geaba, când n'avea treabă.

Astfel cu încetul luă săvârşire,
Iat'o şi ieşită de sub tipărire.
Primiţi-o dară câţi doreaţi de dînsa,
Şi moral culegeţi c' albina dintr'însa,
Să fiţi sănătoşi.

Anton Pann.

Se vede că ajutorul dat la traducere de Tudorache Iliad n'o fi fost aşa de însemnat şi se va fi restrâns mai mult la partea mehanică, încât nu-l mai aminteşte. Pann traduce apoi în întregime introducerea lui Fotino, semnându-se *autorul.*

Anton Pann când a scris noul său Erotocrit, n'a avut înaintea sa nici vreun manuscris al Erotocritului românesc, nici originalul lui Cornaro. Noul Erotocrit al lui Anton Pann e o traducere fidelă, în versuri, a textului din Noul Erotocrit al lui Dionisie Fotino şi Pann nu-şi permite nici o schimbare sau modificare şi nu adoage nimica de la el, cel mult doară dacă schimbă în vreocâteva locuri forma metrică în adaosurile lui Fotino[1]). Noul Erotocrit al lui Ant. Pann nu are a face nimic cu vreunul din mssele româneşti, fie ale lui Erotocrit, fie ale lui Filerot şi Antusa, aşa încât e o greşală, când M. Gaster scrie: „So lautet (adecă *Noul Erotocrit*) die Bearbeitung des Dio-

1) Conf. Fotino I, pag 34—35 cu Pann Erot. I. p. ag. 22—23; Fotino II, pag. 154—155 cu Pann Erot. IV, pag. 4—5.

nisie Fotino, welche von Anton Pann ebenfalls in Reimen als *Filerot*, Sibiiu 1837, wahrscheinlich ein wenig veränderter Text einer älteren Handschrift, gedruckt wurde".[1])

Valoarea literară a traducerii lui A. Pann

Traducerea lui A. Pann, deşi în versuri, e mai mult proză rimată decât poezie. Versurile sânt nesfârşit de multe şi „adormitoare". Dacă întâlnim câteo scăpărare poetică, câteo vorbă de spirit, pe lângă multe de prost gust, acestea sânt înnecate în povestirea afânată şi lungită prin vorbărie fără sfârsit, ceea ce, la urma urmei nu e vina atât de mult a traducătorului, îcât a originalului pe care-l traduce. Astăzi cu greu s'ar mai găsi cititori pentru astfel de povestiri. Totuşi, în vremea când s'a făcut şi mulţi ani după aceea, traducerea lui A. Pann a fost citită mult şi chiar copiată. In biblioteca Academiei Române se află patru mss cuprinzând tomul 1, 2, 4 şi 5 din Noul Erotocrit al lui Anton Pann.[2]) Mssele au fost copiate în Braşov de Dimitrie. D. Ianovici în timpul de la 5 Oct. până la 3 Noemvrie 1842. Şi cu siguranţă erà şi tomul al 3-lea, care lipseşte.[3])

---

1) Vezi Gaster Gesch pag. 339. Aceeaşi greşală e şi în Gaster Lit. pop. p. 131: „In Erotocritul lui Anton Pann şi acţiunea a fost prelucrată în versuri, cuprinsul este asemenea cu Filerot".

2) Vezi mss nrele 3205, 3206, 3207 şi 3208.

3) Ca şi în tomurile lui Anton Pann, la sfârşitul manuscriselor se adaog feluríte poezii şi cântece poporale sau şi de altele mai răspândite, precum e CÂNELE SOLDATULUI de Gr. Alexandrescu (ms 3207 p. 134, fără a se indică autorul).

Mai amintim cunoscutul cântec al TURTURELII AMARÎTE (ms 3205 p. 104) care nu-şi are origirea în poezia populară, ci în scrierea bizantină Phisiologos (Vezi Russo St. şi Crit. p. 23—26) şi poezia patriotică: SABIA LUI TRAIAN:

Ah, Sabia lui Traian
Într'o mână de Roman
Mai învârte-te odată
Să cuprinză lumea toată (ms 3205 d. 122).

Vrednice de amintit, pentru-că au fost scrise la Braşov, sânt „VERSURI A LUI ALEXANDRU GHICA VOEVOD"

Veniţi, toţi copii,
C'un cuget curat
Jurământ să facem
Tronului înalt
At prinţului nostru
. . . . . .
Alexandru Ghica
Prinţul românesc.

(Vezi continuare pe p. 63).

VI. Vlahii din Erotocritul lui Cornaro.

Împăratul Iracli urgiseşte greu pe Erotocrit, pentru-că a îndrăznit să iubească odraslă împărătească. Duşmani puternici însă năvălesc în ţara lui, de ajung până supt zidurile cetăţii împărăteşti, şi din această mare primejdie îl scapă tocmai cel urgisit. Această acţiune, brodată cu motive populare din cele mai obicinuite [1]), e firească şi foarte potrivită pentru felul cum concepuse Cornaro poema sa. Nouă însă ne vine pe limbă întrebarea cum de a ajuns un poet din evul mediu să puie în poema sa romantică, pe care a scris-o în patria sa, în Creta, tocmai pe Vlahi cari să vie ca duşmani asupra Atenei, având doară la îndemână atâtea alte popoare mai potrivite pentru treaba aceasta sau cel puţin tot atât de potrivite ca şi Vlahii? Şi apoi cari Vlahi să fie aceştia? Cornaro însuşi nu ne dă nici o deslușire care ar puteà satisface curiozitatea noastră.

Au trecut trei ani deplini, de când Aretusa e urgisită în temniţă, iar Erotocrit în surghiun, departe unul de altul, însă cu gândul mereu lângă olaltă, când de-odată:

Φέρνουν οἱ χρόνοι κ' οἱ καιροί, πού κατατάσσου λίγα,
'ς μάχην ἐπιάστ' ὁ Βασιλιὸς μὲ τσὶ Βλαχιᾶς τὸ Ρῆγα.
Γιὰ μιὰ χώρα 'χου διαφορά, κ' εἰς ὄχθριταν ἐμπῆκα,
Κι ὁ γεῖς τ' ἀλλοῦ λογαριασμὸ σὲ τοῦτο δὲν ἐγρίκα.
Καθημερνὸν ἐπλήθενεν ἡ - ὄχθριτα κ' ἡ μάχη,
Κι ὁ γεῖς κι ὁ ἄλλος ἤθελε 'ς νίκος τὴ χώρα νά 'χῃ.
'Εμπαίνουσιν εἰς τὰ βαθιὰ κ' εἰς τὰ κακὰ μαντάτα,

Supt ale lui steaguri
Fieşce voinic
Sângele să-şi verse
Pân'la cel mai mic. (ms 3205 p. 125).

şi două poezii erotice greceşti, dintre care una are tot un vers grecesc şi unul românesc:

Φῶς μου, φῶς μου εὐσπλαγχίσου
Şi nu mă tot pedepsi
Καὶ ἐλπίζω πῶς θὰ λάβῃς
De la mine cc-i gândi ş. a. m. d. (ms 3207 d. 133).

Poeziile greceşti sânt o dovadă că, pe la 1842, colonia greacă din Braşov erà încă destul de puternică şi numeroasă.

1) Vezi P. Ispirescu: Legendele sau basmele Românilor, Minerva Bucureşti 108 vol. I. pag. 240–248 şi 263–270 (Ediţia ilustrată).

Καταρδινιάζουν - πόλεμο, μαζώνουν - τὰ φουσσᾶτα.
Ο Βασιλέας τσὶ Βλαχιᾶς δέ στέκει ν'ανιμένῃ,
λαὸν ἐμάζωξεν-πολύ, κ' εἰς τὴν 'Αθήνα πηαίνει.
Τεντών' ἀπόξω στὰ τειχιά, τή χώρα φοβερίζει,
μὲ καβαλλάρους καὶ πεζοὺς τσὶ κάμπους τριγυρίζει,
Ἤκαψε δάση καὶ χωριά, κι'ἀθρώπους 'χμαλωτίζει,
κιὸ πόλεμος ὁ φοβερὸς μὲ σκοτωμούς ἀρχίζει,
Βλαδίστρατον-τὸ λέγασι τοῦτον-τὸν-ξένο Ρῆγα,
πολλὰ τὸν ἐπαινούσανε κεῖνοι, ποὺ τὸν ἐσμῖγα.
Εἶχε φουσσᾶτα δυνατὰ κ'ἡ μιὰ μερὰ κ'ἡ ἄλλη,
γιατὶ κ'οἱ δυό 'σα μπορετοὶ καὶ βασιλιοὶ μεγάλοι.
Στό 'να φουσσᾶτον ἤσανε κ'εἰς τ' ἄλλ' ἀντρειωμένοι,
Κι ὁπού 'χε χάσει σήμερο, τοδε ταχιά κερδαίνει.

(Δυ 851—870, Xanth. p. 266—267).

Adecă: „Vremea şi anii cari sânt puţin statormici, aduc de se prinde în luptă Impăratul cu Domnul Vlahiei. Au ceartă şi au căzut la duşmănie pentru o cetate, şi în privinţa aceasta ci unul nu voià să se uite la socoteala celuilalt. Zi de zi, duşmănia şi lupta se măreà şi unul şi altul doreà să aibă oraşul spre biruinţă. Intră la adânci şi rele gâlcevi, se pregătesc de războiu şi strâng oşti. Impăratul Vlahiei nu stă să aştepte, strânse norod mult şi merge spre Atena. Intinde corturile afară supt zidurile cetăţii şi bagă frica în Ţară, încunjură cu călăreţi şi pedestraşi câmpiile, arse pădurile şi satele şi duce în robie oameni şi războiul înfricoşat cu omoruri începe. Vladistrat se chemà împăratul acesta strein şi mult îl lăudau cei ce s'au întâlnit cu el. Şi o parte şi celaltă aveà oşti tari, căci amândoi erau împăraţi mari şi puternici. Şi într'o oaste şi în cealaltă erau viteji; şi care a pierdut astăzi, câştigă mâne".

Toată lupta, până la sfârşitul ei, e descrisă în termeni comuni, fără vreo indicaţie precisă şi fără vreo trăsătură caracteristică pentru Vlahii şi împăratul lor. Pe la mijlocul luptei intervine şi nepotul lui Vladistrat. Acesta e un viteaz mare, cu numele Arist, şi s'a pornit din Francia[1]), adecă din apus[2]), să vie

1) Xanth. Erot. Δ υ. 1259: ὀχ τὴν Φραγγιὰν ἐμίσσεψε.

2) Vezi Murnu, pag. 17. notă: „Φραγγία e expresia populară pentru statele apusene, în special catolice". De aceea şi spune Fotino în prelucrarea sa că Arist vine din Italia.

întru ajutor unchiului său. De sigur, amănunte cari nu dezleagă întru nimic chestiunea pusă. Dimpotrivă, numele grecesc Arist arată că acest personagiu nu ne poate da nici un indiciu istoric şi că e numai o plăsmuire poetică a lui Cornaro, care avea nevoie de un viteaz care să se ia la luptă dreaptă cu Erotocrit, spre a-şi promovà desfăşurarae acţiunii din poema sa.

Dar nici traducerile şi prelucrările româneşti ale lui Erotocrit nu dau nici o lămurire. In loc să ne lumineze care să fie pricina ce l-a îndemnat pe Cornaro să introducă pe Vlahi în poema sa şi în loc să ne dea vreun indiciu, ca să cunoaştem la cari Vlahi s'a putut gândì autorul lui Erotocrit, sânt mai de grabă în măsură a complicà şi mai mult dezlegarea acestei chestiuni. **A M a** redau locul din Etotocrit, unde se ivesc Vlahii, ca şi în original, fără vreo lămurire sau modificare deosebită.

„Deci aduc[1]) şi vremile cu învârtegirea lor multe pricini; aşa şi împăratul Athinii, luându-se în mânie cu împăratul Vlahilor pentru un oraş bogat[2]) amândoi au întrat în duşmănie şi nici au vrut să mai aştepte sau să se mai socotească, ci au început din zi în zi a se înmulţi mâniile şi duşmăniile. Şi amândoi pohteà ca acel oraş şi cetate să se ia cu biruinţă, fiindcă[3]) fără războiu nu se puteau învoì, că unul cereà să o ia el, iar altul cereà să o ia cela. Şi aşa intrà la adânci gâlcevuri[4]) şi la rele veşti.[5]) Deschid războiu şi strâng oşti. Dar împăratul Vlahiei[6]) nu aşteptă, până să se gătească şi celalalt[7]) împărat sau să-i dea şi lui de veste, ci de grabă îşi strânge[8]) norod mult şi viind întră în ţara Athinii, jăfuind şi scuturând[9]) marginile ţării, ca să înfricoşeze vestea Athiniei. Şi ocoleà[10]) oraşile prin pre-

---

1) Aduce A M, aduci a.
2) Cu învârtijirea lor, unde luându-l în mânie împărat Athinii cu împăratul Valah pentru un oraş bogatu A M.
3) amândoi poftesc ca acel oraş să fie hotărîre şi biruinţa cetăţei sale, fiindcă a
4) gălcevi a
5) şi la rele veşti om. a.
6) Oşti. Pentru care împăratul valah A M
7) celalant a
8) şi-au strâns a
9) norod mult şi fără a mai înştiinţă, veni şi întră în Athina şi începe a jăfui şi a scutură marginile A M
10) Athinii, ocolind A *ocoleşte* M

giur[1]) cu călărime şi pedestraşi,[2]) arzând oraşele şi tăind oamenii şi mare rău făceà locuitorilor[3]) acei ţări.[4]) Pe acestu împărat îl chemà Vladistrat şi mult îl lăudà toţi. Lovindu-se[5]) oştile într'acea zi, făcură mare războiu cu Alhenienii, fiindcă amândoi eráu puternici şi mari. Insă la unul erà oastea foarte multă, iar la altul erau mai puţini oareşce, dar mai viteji. Şi cela ce astăzi pierde, mâine câştigà[6])" (A foaia 159rv, M p. 213—214 şi a foaia 56v).

Astfel **A M a** nu lămuresc întru nimic chestiunea, **B C** însă o încurcă şi mai mult, punând în locul Vlahilor pe Unguri. **A M a** continuă povestirea, fără întrerupere, ca şi în original, **B C** însă încep a povesti lupta dintre Iracli şi Vladistrat subt un titlu deosebit care e:

„*Inceputul bătăliei lui Iraclie împărat şi cu craiul Ungurilor.*

Dar într'aceea vreme s'au ridicat craiul Ungurilor Vladistrat, cu multă oaste asupra lui Eraclie, pentru o cetate foarte frumoasă. Care fiind foarte mânios, au mers Vladistrat, craiul Ungurilor, cu oaste nenumărată şi au întins corturile oştii aproape de Athina, ca o jumătate de ceas. Şi câte ţări erau ale lui Eraclie, toate le-au călcat şi le-au lăsat tot pustii. Şi aşa a început o straşnică bătălie în toate zilele şi nici unul nu se cunoşteà biruitoriu şi bătăuş." (B f, 101r, C p. 114).

Care să fi fost pricina ce l-a determinat pe autorul prelucrării **B C** să înlocuiască pe Vlahi cu Ungurii?

Fotino în al său Νέος Ἐρωτόκριτος înlocueşte Vlahia din originalul lui Cornaro prin denumirea clasică *Misiodacia*, explicându-o pe aceasta prin denumirea vulgară *Cuţovlahia*.

Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ τούτῳ, παφ' ἐλπίδ' ἀκολουθεῖ,
διὰ μίαν ἐπαρχίαν, πόλεμος νὰ κηρυχθῇ.

---

1) de prin prejiur **a**.
2) călăraşi şi ped. **M** *cu călărime şi pedestraşi om.* **a**
3) pedestraşi şi aşa începù (începeà **M**) *a arde oraşile şi a tăià oameni, făcând mare răzurătire (m. raz. face* **M**) *maialalilor (mahlalelor* **M**) *şi lăcuitorilor* **A M**
4) acestui ţinut **M**
5) Căci că lor. **M**
6) îl chema Vladistrat. Şi amândoi împăraţii erà puternici şi mari, însă la împărat Vladistrat era oaste mai multă, iară la împăratul de Athina, adecă Eraclii, erà oşteni mai puţini dar mai viteji **a**.

Ἕνας Μισιοδακίας, βασιλεὺς γειτονικός,
(ταύτην καὶ Κουτζοβλαχίαν λέγουν καταχρηστικῶς).
Ἔχοντας φιλονεικίαν καὶ διχόνοιαν πολλὴ
μετὰ τοῦ τῶν Ἀθηναίων βασιλέως Ἡρακλῆ,
Στράτευμα εἶχε συνάξῃ, αἰφνιδίως ἱκανόν,
καὶ ὑπὸ τὰ τείχη ἅμα ἔφθασε τῶν Ἀθηνῶν.
Βλαδιστράτης ἐκαλεῖτο, εἷς τὸ ἄκρον ἰσχυρός,
ἔθεν ἄρχισε τὴν πόλιν νὰ στεναχωρῇ σκληρῶς.

(Fotino, vol. II, p. 199).

Ca să dăm câte o probă din toate versurile în româneşte ale Erotocritului lui Cornaro, mai citãm încă şi traducerea acestor versuri din Fotino, făcută de Ant. Pann. Iată-o:

Intr' aceasta tot d'odată fără a nădăjdui
S-a 'ntâmplat un războiu grabnic de a se publicui,
Cu un al Misiodachii împărat învecinat,
(Acestui neam ce pe urmă Cuţovlahi nume i-a dat)
Având pentru un ţinut intrigi şi dispute ne'ncetat,
Cu acesta al Atenii Eraclie împărat.
Strânse oştire multă şi fără veste viind,
Sub zidurile Atenii s'aşezat nezăbovind.
Vladistrat erà anume, puternic desăvârşit,
Care începù cetatea a o strâmtorà cumplit.

(Pann Erot. IV, p. 50).[1])

Precum Fotino a înţeles supt Vlahii lui Cornaro pe Macedo-Români şi i-a numit Misiodaci sau Cuţovlahi, tot aşa se vede că şi Hristodor Ioanu din Trapezunt, traducătorul versiunii **B C**, a înţeles supt Vlahii din original pe Unguri, făcând o confuzie între amândouă denumirile[2]), sau că perlucrătorul de mai târziu al traducerii lui Hristodor Ioanu a înţeles sub Vlahi pe Românii din Ţara-românească şi, părându-i-se nepotriviţi ca asediatori ai Ate-

1) Am citat acelaşi loc din Cornaro în toate versurile lui, cu intenţiune mai pe larg, spre a servi drept probă, cum a lucrat fiecare traducător şi prelucrător al Erotocritului deosebi.

2) Denumirea de Ungro-Vlahia a Ţării-româneşti se poate să fi contribuit încă la sporirea acestei confuzii. În adevăr, în viaţa sf. Nifon Neagoe e numit şi Ighimonul PANONIEI, iar Ţara-românească MISIEA, vezi Russo El. p. 21 nota 3. În istoriografia bizantină, Ungurii au nu mai puţin de 6 denumiri diferite. Vez. J. Darkó: Die auf Ungarn bezügl. Volksnamen bei den Byzantinern, în Byz. Zeitschr. 21 (1913) p. 473—474. Vlahii nu se găsesc printre aceste denumiri, însă numele de Daci li s'a dat şi Ungurilor. Vezi Russo El. p. 22.

nei, i-a înlocuit cu Ungurii. Aceste două posibilităţi sânt mai probabile. Oricum, un răspuns precis şi definitiv de ce au fost înlocuiţi în **B C** Vlahii cu Ungurii, nu se poate da, lipsind orice dovezi sau mărturii suficiente.

Totul ce am spus însă până acuma, tot nu ne-a lămurit încă, de ce Cornaro având nevoie de duşmani puternici, cari să aducă în mare primejdie pe împăratul Atenei Iracli, i-a găsit pe aceştia tocmai în Vlahi şi în împăratul lor Vladistrat. Cu siguranţă că Cornaro puteà să aleagă orice alt popor, fiind doară vorba de o operă literară, fără ca opera sa să sufere din cauza aceasta vreo scădere. De aceea, deşi din aducerea Vlahilor în poema sa cu greu s'ar puteà face vreo deducţie de ordin istoric, totuşi trebue să fi fost şi un oarecare motiv special, care a determinat pe autor, ca să-i aleagă tocmai pe Vlahi.

N. Politis, profesor la Universitatea din Atena, e de părerea chiar că amintirea Vlahiei ar puteà fi un indiciu istoric, şi de oare ce Ţara-românească a ajuns în anul 1391, tributară Turcilor, aceasta ar fi o dovadă că Erotocritul, sau cel puţin primul sâmbure al lui, e anterior acestei date.[1]) Cred că astfel de deducţii nu se pot face dintr'o simplă amintire a unui popor într'o operă literară. Un lucru e însă sigur, că atât Cornaro cât şi cititorii săi trebue să fi avut, fie în urma unor fapte istorice sau numai în urma unor legende, astfel de ştiri despre Vlahi, încât poveştirea sa să pară oarecum verosimilă şi nu imposibilă.

De asemenea e greu de admis că autorul Erotocritului supt denumirea de Vlahi ar fi înţeles alt popor decât pe Români sau numai simplu *nomazi* şi *păstori*[2]). Am văzut că Politis crede că Cornaro s'a gândit chiar la Ţara-românească. Fotino dimpotrivă spune că Vlahii din Erotocrit sânt Macedo-românii. De aceeaşi părere e şi Xanthudidis,[3]) care adaogă însă că nu ştie de unde

1) *Xanth. p. XXXIV.*

2) *Murnu p. 13 şi nota 1 şi p. 60.*

3) „Βλαχιά. Διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἐδηλοῦτο κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν ἐποχὴν ἡ Θεσσαλία καὶ μέρος τῆς πλησιοχώρου Μακεδονίας (ἀπὸ Θέσσαλονίκης καὶ ἐντεῦθεν) κατεχομένη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὑπὸ τῶν λεγομένων Βλάχων, „φυλῆς μυστηριώδους καὶ περιέργου" (citat după Μίλερ-Λάμπρου Ἱστορία Φραγκοκρατίας Α 11) ὧν ἀπόγονοι θεωροῦνται οἱ σημερινοὶ Κουτσόβλαχοι τῶν χωρῶν αὐτῶν." *Xanth. pag. 376—377 Trebue să mărturisesc că nu prea pot pricepe cum în anul 1915, după cercetările lingvistice şi etnografice ce sau făcut asupra Macedo-Românilor, să se mai poată spune că Vlahii medievali sânt „o seminţie misterioasă şi curioasă". Că mai pot fi discuţii asupra locului unde s'a ivit pentru întâia oară în mase compacte neamul românesc, fie în stânga sau în drepta sau chiar pe amândouă malurile ale Dunării, sau asupra feluritelor emigrări ale Românilor, aceasta o credem, dar că s'ar mai puteà trage la îndoială originea Vlahilor din Peninsula balcanică, aceasta nu se mai poate admite.*

şi-a luat Cornaro cunoştinţele sale asupra Vlahilor, întru cât nu s'a putut află izvorul nemijlocit al celor spuse de el, şi nu se ştie dacă în genere există acest izvor. Cred că nu există şi că totul ce se spune despre Vlahi: că ar fi avut o ceartă cu Atenienii pentru o cetate şi că din cauza aceasta au năvălit până supt zidurile Atenei şi că împărăţia lui Vladistrat s'ar fi mărginind cu împărăţia lui Iracli, sânt numai plăsmuiri poetice. Singurul adevăr istoric care rămâne, e, precum am spus, că faima despre Vlahi, fie în urma unor fapte istorice săvârşite de ei, fie în urma unor legende plăsmuite în jurul numelui lor, trebue să fi ajuns până în Creta, fiind destul de răspândită.

Să fie aceştia Vlahii din Peninsula balcanică? E drept că Românii din Tesalia au încercat în veacul al XI-lea o răscoală mpotriva împăratului din Bizanţ, supt conducerea protospatarului Niculiţa.[1]) Mai cunoscută e încă răscoala, de la sfârşitul veacului al XII-lea, a populaţiei româneşti din Balcani de sub conducerea fraţilor Petru şi Asan.[2]) Cu siguranţă însă aceste isprăvi întâmplate cu veacuri în urmă, n'au ajuns să fie populare în Creta şi cu greu să fi ştiut ceva despre ele autorul lui Erotocrit.

E drept că numele savant şi oficial *Tesalia* a fost înlocuit, din veacul al XIII-lea până după venirea Turcilor, prin Μεγάλη Βλαχία[3]) şi că chiar părţi din munţii Etoliei şi Acarnaniei au avut numele de Μικρὰ Βλαχία.[4]) Aceste vechi numiri geografice bizantine cu greu vor fi fost cunoscute cretanului Cornaro de supt stăpânirea bizantină. Şi chiar dacă le va fi ştiut, cred că nu e un motiv îndestulător, spre a-l determină, ca să introducă pe Vlahi în poema sa.

Altceva, şi anume ceva foarte bătător la ochi, nu s'a subliniat încă de nimeni. Toate porsoanele adecă din Erotocrit au nume curat greceşti. Chiar şi domnul Sclavoniei, adecă al Slavilor de sud,[5]) primeşte de la Cornaro clasicul nume grecesc de Tripolemus, singur numai împăratul Vlahilor e numit *Vladistratos*.

---

1) Murnu p. 92–106 şi 211—213.
2) Murnu p. 222—225 şi G. Murnu, Din Nichita Acominatos Honiatul. în Anal. Acad. Rom. Tom. XXVIII, Mem. Secţ. Ist. p. 376.
3) Murnu. 23.
4) Murnu p. 20 nota 1.
5) Xanth. ə. 374 sub voce Σκγαβουνιά.

In partea a doua a acestei formaţiuni hibride e grecescul στρατός dar în partea întâia e evident numele *Vlad* care derivă din paleosl. *vlasti* a domni[1]), un nume aşa de obicinuit la domnii Ţării-româneşti din veacul al 15-lea. In răstimpul de la 1364—1535 au fost în Ţara-românească nu mai puţin de 8 domni cu numele *Vlad* şi cu numele *Vladislav*[2]).

Cu greu ne putem închipui, ca întrebuinţarea numelui *Vlad* să fie numai o întâmplare şi mai de grabă înclinăm a crede, ca şi N. Politis, că Cornaro cu Vlahii din Erotocrit, s'a gândit la Ţara-românească.

Se pune însă acuma întrebarea, când şi sub ce împrejurări să fi ajuns faima Ţării-româneşti aşa de răspândită în Grecia, încât să fi putut pătrunde până în Creta. Aceasta nu poate fi decât epoca lui Mihaiu-Viteazul. Acest domn român, care în vremea lui n'a fost aşa de popular la propriul său popor,[3]) a ajuns, în viaţă fiind, foarte popular la Grecii din Peninsula balcanică. Doi Greci contiporani i-au făcut în greceşte două poeme de preamărire, dintre cari cea a lui Stavrinos a ajuns o carte populară;[4]) iar despre autorul celeilalte poeme, Gheorghe Palamed, se crede că a fost chiar cretan.[5])

Grecii din vremea lui Mihaiu-Viteazul şi-au legat mari nădejdi de spada Domnului român, că le va da înapoi stăpânirea asupra Constantinopolului.[6])

---

1) *Vezi Fr. Miklosich, Etymol Wörterbuch der slaw. Sprachen, Viena, 1886, pag. 378 sub v. VELD.*

2) *Vezi N. Iorga, Geschichte des rum. Volkes, vol. II, p. 529—530.*

3) *Vezi N. Iorga, Soarta faimei lui Mihaiu-Viteazul, conferinţă, Bucureşti 1919, pag. 8—12.*

4) *„En outre, les nombreuses éditions de celui de Stavrino sont une preuve irrécusable de l'immense popularité dont Michel le Brave a joui en Grèce pendant plus de deux siècles". Legrand Bibl. vol. II, p. LXXII şi pag. LXXXII, unde se citează începutul unei poezii populare greceşti despre Mihaiu-Viteazul.*

5) *Vezi Legrand Bibl. Vol. II pag. LXXXI şi Iorga, XVIII, vol. II, pag. 609. O. Tafrali: Poema lui Gheorghe Palamide, Bucureşti 1905, p. 2 nota 3 crede că argumentul (adecă urme de dialect cretan în poema lui Pal.) adus de Legrand pentru origiunea cretană a lui Palamed, în lipsa altor probe, nu este convingător.*

6) *Vezi Hurmuzachi, Documente, vol. XII, pag. 370, n.-rul DLXII: „duce Michaele vaivoda . . . . . tota Macedonia adeoque Graecia iugum Tyranny excutiant". Apoi Cronica lui Mateiu al Mirelor, v. 2326—27 (ed. Legrand Bibl. vol. II, pag 314):*

κ'ἡμεῖς τὸ θάρρος ἔχομεν εἰς τὸν ντελῆ Μιχάλη,
νὰ τὸ ἐβγάλῃ μὲ σπαθὶ καὶ μᾶς νὰ μᾶς τὸ δώσῃ.

Mai vezi şi Iorga, Soarta faimei lui M. V. p. 16 şi Faze sufleteşti şi cărţi reprezantative la Români, cu specială privire la legăturile „Alexandriei" cu Mihaiu-Viteazul, An. Acad. Rom. Tom. XXXI, Mem. Sect. Ist. 1915) p. 582.

In sfârşit Xanthudidis a băgat de seamă asemănarea ce este între înmormântarea lui Arist din Erotocrit şi între descrierea înmormântarii lui Andreiu Báthory din poema lui Stavrinos.[1])

Dacă deci Vichenţie Cornaro, autorul Erotocritului, a introdus în poema sa pe Vlahi supt influenţa faimei ce o aveà Ţara-Românească pe timpul domniei lui Mihaiu-Viteazul, atunci am dobândit şi o dovadă pentru datarea lui Erotocrit. Prin această dovadă se confirmă datarea, propusă din motive lingvistice de Gh. Hatzidachis, adecă sau sfârşitul veacului al 16-lea sau începutul celui de al 17-lea, ceea ce coincide cu timpul domniei lui Mihaiu-Viteazul, care a domnit de la 1593—1601. De fapt, în timpul acesta a trăit un notar al oraşului Sitia din Creta, cu numele Βιτζέντζος Κορνάρος, precum arată dosarele scrise de el în Sitia între anii 1619—1635, cari se păstrează şi acuma încă în arhivele statului veneţian.[2])

VII. Incheiere.

Recapitulând cercetările asupra Erotocritului românesc, trebuie să spunem că s'au dobândit următoarele rezultate:

1. *Erotocritul lui Cornaro* a fost introdus la Români de Grecii ce au venit în număr mare în ţările româneşti, mai ales în cursul veacului al 18-lea, şi a fost tradus în româneşte de două ori. Odată, de un Grec din Trapezunt, cu numele *Hristodor Ioanu*, cam între anii 1770 şi 1780, iar altă dată de un traducător român. Traducerea lui Hristodor Ioanu nu ni s'a păstrat în forma ei originală, ci într'o prelucrare cu localizări, probabil a lui Vasile Vârnav.

2) Ultima formă a prelucrărilor Erotocritului românesc e cartea populară *Filerot şi Antusa* care îşi ia partea principală a conţinutului din Erotocrit, compilează însă în chip vădit şi din alte cărţi populare, ca Alexandria ş. a.

Prin urmare, cărţile populare, cărora încă nu li s'a dat importanţa cuvenită, în veacul al 18-lea erau nu numai citite mult

---

1) Conf. Erot. Δ v. 1941—1942 cu Stavrinos, v. 701—710; Xanth. pag. 448. 48. Cu greu însă s'ar puteà face conclusia că Cornaro a cunoscut poe4ma lui Stavrinos. Asemănările sânt mai de grabă loci communes obicinuiţi.

(2 Vezi Xanth. pag. LXX.

şi copiate, ci chiar prefăcute şi compilate. Acesta e un fapt foarte interesant pentru istoria literaturii româneşti şi merită să fie urmărit la fiecare carte populară în deosebi.

3) *Noul Erotocrit* al lui Anton Pann nu e decât o traducere fidelă a lui Νέος Ἐρωτόκριτος al lui Dionisie Fotino.

4) „Νέος Ἐρωτόκριτος" al lui Dionisie Fotino e o parafrazare amplificată în limba literară neogreacească a Erotocritului lui Cornaro scris în dialectul poporal cretan. Fotino a avut înaintea ochilor textul original al lui Cornaro, iar o utilizare a manuscriselor româneşti existente n'a avut loc.

5) Cornaro când a introdus pe Vlahi în poema sa, s'a gândit la Ţara-Românească din stânga Dunării. Aceasta s'a putut întâmplà numai în epoca lui Mihaiu-Viteazul (1593—1601). Astfel datarea Erotocritului, propusă de Gh. Hatzidakis din motive lingvistice, primeşte o nouă confirmare.

Nu pot sfârşi această mică cercetare decât cu dorinţa şi îndemnul ca scrierile populare româneşti cari stau până acuma aproape toate în manuscrise, să fie tipărite în ediţii critice bine îngrijite. Căci numai astfel, când cărţile populare vor fi studiate şi editate, se va puteà scrie şi istoria literaturii populare scrise, ceea ce nu s'a făcut până acuma decât într'o măsură neîndestulătoare de M. Gaster care a avut fericirea de a dispune de o colecţie mai mare de manuscrise.[1])

---

1) D profesor N. Bănescu ne-a atras atenţia asupra recentei lucrări a lui H. Pernot, **Etudes de littérature grecque moderne, 2e série: le roman crétois d' Erotocritos, André Kalvos, autobiographie d' André Laskaratos,** *Paris, Garnier, 1918. Nu mi-a fost cu putinţă a o aveà încă la timp spre a luà în băgare de seamă rezultatele lucrării lui Pernot. De asemenea nu mi-a fost cu putinţă să văd ms. cu* **Filerot şi Antusa,** *copiat în 1826 de Constantin Racoviţă, semnalat de d. N. Iorga în* **Studii şi Documente** *vol. XVI, p. 22, asupra căruia mi-a atras atenţia d. profesor S. Puşcariu după ce lucrarea a fost dată la tipar.*

Din perspectiva Dicţionarului.

de **Sextil Puşcariu.**

În opera înaintaşilor noştri adesea ne oprim la nişte chestiuni neelucidate încă sau la explicări necomplete ori greşite. O observaţie nouă ne face să bănuim calea ce duce spre aflarea vecinicului adevăr şi atuncea materialul din care au să se desprindă argumentele şi dovezile devine cu mult mai bogat decât cel cunoscut de cercetătorii dinaintea noastră. Eliminând tot ce nu aparţine chestiunei, nepreocupaţi în alte direcţii, încetul cu încetul ajungem să vedem clar şi just.

Lexicograful nu este în situaţia avantajoasă a cercetătorului care din multele probleme ce-l interesează îşi alege una, mărginindu-şi câmpul de cercetare şi aprofundându-l, fără să-l preocupe chestiuni de alt ordin. Înţeleg pe autorul unui dicţionar care nu urmăreşte numai scopuri practice, ci în opera sa caută să dea pentru fiecare cuvânt o monografie, făcând oarecum biografia acestuia, arătându-i originea, desvoltările de sens în mod istoric, poziţia cuvântului în societatea altor cuvinte asemănătoare ca formă sau înrudite ca înţeles (care adesea îi schimbă forma şi îi măresc sau micşorează cuprinsul), extensiunea lui geografică, funcţiunile lui sintactice şi stilistice, etc. Adesea un singur cuvânt te sileşte să atingi chestiuni din toate ramurile gramaticei. Prezentându-ţi-se cuvintele în ordine alfabetică nu poţi elimină pe cele care nu intră în cadrul preocupărilor tale momentane, ci trebue să ataci toate problemele ce le întâmpini, aşa cum ele se ivesc, cu laturile lor nouă şi adesea nebănuite.

E de sine înţeles că nici timpul, nici puterile nu-ţi permit să adâncesti toate aceste chestiuni, iar cadrele unui Dicţionar (care înainte de toate trebue să economisească pe cât se poate spaţiul şi nu se pretează la excursiuni teoretice) te silesc să atingi numai, fără să le desvolţi, multele probleme pe care aproape

fiecare cuvânt ţi le pune. Dar încetul cu încetul, repetindu-se mereu unele observări pe care ai ocazia să le faci, însuţi începi să înţelegi unele lucruri care la început ţi se păreau neobicinuite, din observaţiile de amănunt se desprinde o convingere, iar în fişele cu însemnări se înmulţesc exemplele pentru stabilirea unor reguli nouă. Scepticismul pentru unele principii de limbă dispare cu timpul şi în faţa cazurilor nouă ce se adună în notiţele tale, te simţi îndemnat să ştergi semnul de întrebare cu care le întovărăşeai pe cele dintâiu.

Cât ar fi de frumos dacă, după terminarea unei lucrări mari lexicografice, ai mai avea vremea şi energia tinerească ca să prelucrezi în mod sistematic tot materialul de observaţiuni pe care l-ai acumulat pe fişe în cursul anilor! Dar, din nenorocire, viaţa omului e prea scurtă şi puterea lui de muncă prea limitată ca să mai poată face şi această operă de sinteză.

De aceea cred că nu va fi inutil dacă din timp în timp voiu arătă cum se prezintă din p e r s p e c t i v a D i c ţ i o n a r u l u i unele fenomene de limbă. Publicând astfel de observaţiuni, vreau să le desgrop din volumele groase ale unei opere pe care nu o citeşti, ci o consulţi numai. De cele mai multe ori nu voiu puteà da soluţiuni, ci numai indicaţii şi material nou, pe care punându-l în circulaţie, voiu deşteptà, sper, în alţi cercetători, interesul pentru problema care merită să a fie discutată.

Un lucru aş vrea să accentuez de la început. Multe din observaţiile care vor urmà au fost făcute probabil şi de alţii înaintea mea. Mai ales cele ce aparţin lexicografiei propriu zise, acestui capitol al gramaticei, asupra căruia nu avem încă o scriere sintetică fundamentală, deşi avem o mulţime de observaţiuni de amănunte foarte importante, răspândite în nenumărate scrieri. In privinţa aceasta să mi se dea voie să-mi însuşesc frumoasele cuvinte pe care le găsesc în prefaţa lui G. von der Gabelentz la scrierea sa *Die Sprachwissenschaft:* „In istoria ştiinei se întâmplă adesea că un cercetător exprimă incidental, fără să-i dea toată importanţa cuvenită, o idee mare, pe care o exploatează cu mult mai târziu altul, influenţat adesea, în mod inconştient, de predecesorul său. Dar acest altul poate să fie tot atât

de bine cel ce a conceput independent ideea aceasta. Nu am pretenţia de a fi cetit tot ce au scris înaintaşii miei şi pretenţia aceasta n'o poate aveà un om serios în ziua de azi, când literatura specială e atât de vastă. Unele lucruri, pe care le cred originale, pot deci să se găsească şi în scrierile altora . . ."

I.

Despre onomatopee în limba română.

1. Problema cuvintelor onomatopoetice a preocupat foarte mult pe cei ce studiau, în vremile mai vechi, limba omenească. Fiind-că în judecarea lor se amestecă o bună doză de apreciere subiectivă — căci nu e greu să găseşti, mai ales când eşti autosuggestionat de rezultatul la care vrei să ajungi, o legătură între combinaţia de sunete care alcătueşte un cuvânt şi între înţelesul lui — au crezut unii că în cele mai multe tulpine indoeuropene pot recunoaşte onomatopee[1]). Prin exagerarea aceasta, întreaga chestiune a fost compromisă şi s'a ivit, prin reacţiune, un fel de scepticism faţă de ea, cu atât mai mult, cu cât în deceniile din urmă, în cercetările neogramaticilor germani, stăpâneà direcţia *istorică* şi *exactă*. Cuvintele onomatopoetice aparţinând mai mult graiului familiar şi popular, în scrierile literare le întâlnim mai rar, cu atât mai rar, cu cât o literatură se depărtează mai mult de popor şi devine mai artistică. Deci, ele neputând fi urmărite istoriceşte în textele vechi, nu interesau în deosebi pe cercetători, cărora le plăceà să argumenteze pe baza unor date exacte, cu norme obiective şi ocoleau tot ce puteà fi interpretat, în mod subiectiv, în mai multe feluri. In sfârşit, în epoca credinţei în l e g i fonetice, aceste cuvinte, care arată variante, în aparenţă cel puţin, absolut nemotivate din punct de vedere fonologic, cu schimbări de sunete cu totul neaşteptate, nu interesau pe cei preocupaţi să legifereze cât mai precis transformările unei limbi.

In timpul din urmă se observă, mai ales la lingviştii mai tineri şi la maeştrii lor, un interes din ce în ce mai viu pentru

---

1) Părerile acestea rezumate la Wundt, **Völkerpsychologie II Die Sprache,** *Leipzig, 1904, pag. 619 ş. u.*

chestiunile care ating mai mult partea filosofică decât cea istorică în cercetările lingvistice. Ei dau mai multă importanţă extensiunei în spaţiu decât în timp, înţelesului decât formei, comparaţiei cu alte cuvinte decât a cuvântului cu sine însuşi în diferite faze, iar fenomenele nouă, care se petrec în nemijlocita lor apropiere şi pot fi observate direct, îi interesează cu deosebire.

Astfel, ca să rămânem pe terenul limbilor romanice, Schuchardt, acest premergător al generaţiei nouă, de mult a atras atenţiunea asupra cuvintelor onomatopoetice, căutând să stabilească principii şi revenind în repetite rânduri asupra lor (cfr. mai ales studiile sale publicate în *Zeitschrift für romanische Philologie* XV, 119 ş. u. şi XXI, 201—205). Intr'un articol publicat în *Germanisch-romanische Monatsschrift* I, 636 ş. u. Meyer-Lübke relevează importanţa acestei chestiuni şi stabileşte o origine onomatopoetică pentru cuvintele româneşti *tont, a se pisa (în Einführung* § 75 şi pentru *corlă*). In monumentalul său *Dicţionar al limbilor romanice* a dat o deosebită atenţie tulpinelor onomatopoetice şi termenii „Schallwort", „Lallwort" „Kinderwort", etc. se întâlnesc foarte adesea. O elevă a lui, A. Sperber, într'un articol care face parte din vol. II al omagiului dedicat maestrului, arată o seamă de cuvinte de natură onomatopoetică din limbile romanice, care însemnează „copil" şi care la origine sânt numiri de păsări. Intre acestea numără şi pe franţuzescul *petit*, despre care s'a scris atât de mult, fără să i se fi putut stabili originea. Fără îndoială că acest cuvânt e înrudit de aproape — dificultăţile fonetice sânt numai aparente — cu verbul nostru *a se pitì* „a se face mic (ascunzându-se)", şi cu derivatul *a se pitula* (cu metateză, *tupila*), care reapare în numirea păsării *pitulice*. O interesantă lucrare, bogată mai ales în material, a dat şi Lazare Sainéan în scrierea sa *La création métaphorique en français et en roman* Halle a. S., Niemeyer, 1907.

In cele următoare voiu încercà să dau o contribuţie la studiul onomatopeelor româneşti. Nu mă voiu ocupà cu partea filosofică a chestiunii, care caută să stabilească rolul onomatopeei ca factor creator al limbii primitive omeneşti (Urschöpfung).

Cel ce se interesează mai de aproape de această chestiune va consultă *Principiile* lui Paul (ed. 3, cap. IX,) şi cu deosebire pe Wundt, *Völkerpsychologie*, I. Bd.,[2] I. Teil (Leipzig, 1904), p. 307 ş. u., unde e indicată şi o bibliografie bogată, iar dintre scrierile mai nouă: Hermann Hilmer, *Schallnachahmung, Wortschöpfung und Bedeutungswandel*, Halle, Niemeyer, 1914, (cu bibliografie, cf. cu deosebire pag. 160).

Scopul meu este să relevez, pe baza câtorva exemple scoase din limba română, câteva trăsături comune celor mai multe onomatopee, să stabilesc câteva principii şi să arăt care este rolul lor în îmbogăţirea tezaurului nostru lexical. Mi se pare că momentan acest lucru trebue făcut. Când se vor fi stabilit principii şi se vor fi aflat reguli generale pe care le urmează onomatopeele în diferite limbi, va fi dat şi substratul spre a trece apoi la studii comparative şi a încercă aflarea principiilor generale pentru acest soiu de cuvinte.

2. Deoarece e bine ca, tratând o chestiune dintr'un anumit punct de vedere, să o îngrădeşti de la început, stabilindu-i graniţele, voiu urmă şi eu această metodă de descojire a sâmburelui chestiunii, eliminând din capul locului tot ce nu-i aparţine şi scoţând în relief miezul care ne preocupă.

Acesta va fi format în cazul nostru de adevăratele onomatopee, adecă de **cuvintele imitative** (germ. *Schallwörter*, franţuzeşte *mots expressifs*, după numirea dată de M. Grammont). Nu ne vor interesă decât incidental aşă numitele **sunete reflexe** (Steinthal-Paul) sau, mai bine zis, **interjecţiile primare** (Wundt), adecă strigătele de durere, mirare, bucurie, etc. precum: *ah, of, uf, aoleu, valeu!* etc., care pot fi considerate ca un rest al interjecţiilor cu mult mai variate ale omului primitiv. Omul modern, având la dispoziţie; în limba sa, un număr nemăsurat mai mare de cuvinte şi fiind obicinuit să se stăpânească, a redus numărul acestor interjecţii în mod considerabil. Să ne fie îngăduit să facem, în treacăt, o singură constatare cu privire la ele. Nu numai numărul lor a scăzut cu timpul, ci şi întrebuinţarea lor a devenit mai precisă. Tendinţa de a stabili pentru fiecare cuvânt un înţeles propriu şi, învers, de a avea pentru

fiecare noţiune, pe cât este cu putinţă, o expresie neechivocă, a făcut ca şi aceste interjecţiuni primare (odinioară foarte variate şi întrebuinţate fără premeditare) să se supună unui sistem lexicografic, precizându-se şi cu privire la ele, ca la oricare alt cuvânt al limbii, o întrebuinţare neechivocă. Astăzi, Românul care depune o sarcină din spinare, va exclamă, ca semn de uşurare, *uf!* şi nu *valeu!*, cel ce simte o durere sau un regret, *ah!* iar nu *uf!* De aceea, aceste interjecţii pot fi clasificate astăzi de lexicograf după aceleaşi norme, după care se stabilesc înţelesurile oricărui alt cuvânt al limbii şi de aceea ele pot primi funcţiuni sintactice pe care nu le aveau la început.

Graniţa între aceste interjecţii primare şi cuvintele imitative nu este totdeauna uşor de stabilit, deoarece exclamaţia care involuntar ne vine pe buze poate fi în acelaşi timp şi o imitare a unui sunet auzit. Astfel când un copil cade, exclamaţia părinţilor poate fi *poc!* sau *buf!* prin care se imită sunetul produs de lovirea copilului.

Tot între interjecţiile primare trebue socotite şi acèle cuvinte prin care, mai ales copiii, dau expresie sentimentelor lor de satisfacţie când altul a păţit ceva, precum sânt *sâc! bâc! bâz!* etc. De cele mai multe ori ele sânt întovărăşite de un gest tradiţional: la *sâc!* şi *bâc!* se bate în pumni, la *bâz!* se freacă degetele arătătoare unul de altul, etc.

Am relevat anume aceste interjecţii, pentru-că une-ori e iarăşi greu a stabili o graniţă între ele şi între adevăratele cuvinte imitative. Bunăoară *bâz* e, precum vom vedeà, şi cuvânt imitativ. Există o legătură între unul şi altul? E oare acelaşi cuvânt întrebuinţat în altă funcţiune? Iată întrebări la care, în stadiul actual al cercetărilor, cu greu se va găsi un răspuns.

Tot astfel nu sânt imitative **cuvintele cu care chemăm sau alungăm animalele***), precum *cuţu* (pentru câni), *ciuş* (pentru măgar, întocmai ca la Neogreci), *piri-piri* (pentru găini) *piţă-piţă* (pentru capre) etc., decât doar când le contrafacem strigătul (germ. „Lockrufe").

*) *Dl. V. Bogrea îmi comunică că „cele mai multe din strigătele de acest soiu sânt înseşi numele animalelor respective la popoare vecine. Astfel:*

liba *pentru chemarea gâştelor (Marian, Ornitologia II, 375) e ung.* **liba** *„gâscă"*

Vom elimină din cadrul preocupărilor noastre momentane şi **cu vintele din graiul copiilor** (germ. *Lallwörter, Kinderwörter*). E ştiut că în fiecare limbă se nasc cuvinte nouă din gânguritul copiilor. Astăzi mai ştim că aceste silabe (totdeauna simple,

---

ţiugu-ţiugu-ţiugu *pentru chematul găinilor* (**Şezătoarea III, 90**) *e ung.* **tyúk** *„găină", ro m. dial.* **ţiucă** *„găină" (ibid V, 162)*

uţi-uţi *pentru chemarea raţelor e slav.* **uti** *„raţă"* (*rus.* **utka**, *idem*)

cuţu-cuţu *pentru chemarea cânilor e de fapt vocativul unui* **cuţu** *„câne", cf. friul.* **cuzzo** *„canile", precum*

ţâbă, *interjecţie pentru gonit cânii e ung.* **csiba**, *săs.* **tsiba** *„câne ciobănesc"*

ciuş-ciuş *interjecţie pentru gonit măgarul* (**Arhiva** *d. Iaşi XXIII. 292, cf.* **Şezătoarea** *XIII, 50 :* **ciuş-ciuş, măgăruş,** *un joc de copii) e identic cu* **ciuciu**, *nume de măgar, cf. ital. dial.* **ciuccio** = **ciuco** *„asino giovine", sârb.* **čuše** *„junger Esel", megl.* **ciuş** *„în cârcă" (Papahagi,* **Megleno-Românii** *II, 68)*

ţâgă-ţâgă-ţâgălie, *interjecţie pentru chemat caprele* (*rev.* **Ion Creangă** *IX, 195) nu poate fi despărţit de radicalul* **Zieg** *din germ.* **Ziege** *„capră" ; în* **ţâgălie** (*cf. diminut. germ.* **Ziegeli** = **Zieglein**) *avem a face, probabil, cu amestecul lui* **ţăcălie** *„barbiche" : aluzie la barba ţapului* (*turc.* **tekè çaqualî** *„barbe de bouc" Meynard I, 481), — acelaşi care stă la baza poreclelor binecunoscute pentru Greci şi Evrei :* **caţaon** (*grec.* κάτσα *„capră", cf. numele de familie* **Caţichi** = κατσίκι *„căpriţă"* şi **hep-hep !** *şi* **he-pe-pe !** (*rev.* **Ion Creangă** *VIII, 273), cf. germ.* **hep** *„Lockruf für Ziegen",* **Heppe** *„Bocksbart"*

bigi-bigi-bigi *interjecţie de chemat mânjii* (*jud. Dâmboviţa, com. de T. Pamfile), nu poate fi separat de* **bigioc, bigioacă** *„mânz, mânză"* (**ibid.**), *interpretat de Dicţ. Acad. ca* **bijoagă, bijog** *„haridelle, rosse",* **ghijoagă, ghijog** (*Mold. Bucov.*)"

Dl. N. Drăganu îmi comunică :

„Cuvântul **bociu**, *dat de Dicţ. Acad. după Pompiliu, întrebuinţat în Biharia, ca „interjecţie cu care se chiamă viţeii" şi ca „numele oricărui viţel, până nu i se dă un nume propriu", în acest din urmă înţeles, cu diminutivul* **bociuţ**, *este cuvântul săsesc* **Botsch** *„viţel" (v. V. Lumtzer şi I. Melich,* **Deutsche Ortsnamen und Lehnwörter des ungarischen Sprachschatzes**, *Innsbruck, 1900 p, 70), pătruns la Unguri subt forma* **bocs** (**ibid**). *Noi l-am luat parte de la Saşi, bunăoară prin părţile Năsăudului, unde l-am auzit întrebuinţat de Români, parte prin intermediare ungurească, bunăoară în Biharia.*

Cuvântul **piran** *din următoarele versuri spuse de copii :*

Merge, merge mătra'n târg.
Cumătra,
Să cumpere o gâscuţă
Cumătra,
Gâsca face gâ-ga-ga,
Raţa face rigu-rigu,
Cocoş face cucurigu,
Curca face piran-piran [*şi piram*]
Cumătra,

se derivă din rus. **piran** *„curcan".*

constând dintr'o consonantă şi dintr'o vocală) repetate, nu au, în mintea copilului, un înţeles, ci primesc un sens numai prin interpretarea ce le-o dau cei din jurul lui. — Când copilul spune *ma ma*, face un simplu exerciţiu de a vorbi, începe să-şi exerciteze organele vorbirii pentru funcţiunea lor viitoare. Numai prin faptul că mumă-sa doreşte a comunică cu odrasla sa, prin faptul că de obiceiu ea e mai mult în jurul copilului şi deci aude mai întâiu aceste silabe articulate, prin faptul că interpretează şi gestul mânilor ca o chemare, numai acestui concurs de accidente, fără legătură între ele, se datoreşte rezultatul că din *ma ma* copilului se naşte cuvântul *mamă*, care apoi se clasează de sine în aceeaşi categorie cu *frate* şi *soră*, vechi cuvinte ale limbii[1]). Deci aceste cuvinte nu sânt imitative la origine, ci devin imitative prin împrumutare. Wundt le-a numit foarte nimerit vorbe ale **limbei-ecou** (*Echosprache*) între copii şi părinţi; căci, la rândul lor, copiii învaţă de la părinţi a da un înţeles gânguritului lor de odinioară.

Tot în legătură cu limba copiilor stau diferitele interjecţii, precum *baubau*, *bâja*, *bibi* etc. Ele sânt de obiceiu exclamaţii prin care căutăm să speriem sau să avertizăm pe copii: prin *baubau* se sperie copiii, prin *bâja* îi facem atenţi asupra focului, etc.

Şi în cazurile acestea e greu a stabili une-ori graniţa între cuvintele din graiul copilăresc şi între cuvintele imitative. Astfel *bau-bau* poate să fie la origine o onomatopee prin care se redă lătratul cânelui.

In sfârşit, e bine să se facă distincţie între cuvintele onomatopoetice care poartă timbrul **creării imediate** şi între cele ce nu mai au această înfăţişare, devenind cuvinte ca oricare altele. Pentru noi, Românii, cuvântul *mamă* — pentru ca să rămânem numai la materialul despre care a fost vorba până aci — e un cuvânt moştenit din latineşte, întocmai ca *frate* şi *soră*. Vorbind despre astfel de vorbe, le putem atribui cel mult o *origine onomatopoetică*. Tot astfel verbul *băuna* continuarea lui *baubulare*, *anina* a lui **anninnare*, fără să ne mai gândim la *bau-bau* al cânelui sau la *ninna-ninna (nâni)* cu

1) *Cf. G v. der Gabelenz*, **Die Sprachwissenschaft** *p. 65-66.*

care se leagănă copiii. Atenţiunea noastră se va îndreptă în mod excluziv asupra onomatopeelor care au păstrat încă toate semnele caracteristice ale creării imediate.

Firește, că în privinţa aceasta, e foarte greu a arătă ce e românesc şi ce strein în limba noastră, căci la o mare parte a cuvintelor imitative găsim corespondente şi aiurea. Astfel cu *babaua* românească se aseamănă în mod surprinzător ital. *far bau bau* «a speriă copiii, în Italia de nord *babao*« a speriă copiii», în Genua *babau*, în Sicilia *babbau*, în Piemont *baboya*, în Bergamo şi Friaul *babó*, în Provenţa *babao*, toate cu înţelesul de «gogoriţă», în Lombardia *bau* «drac». Dar in acelaşi timp găsim şi la Ruşi *babá* (cfr. la Cehi *bobák*), la Nemţi *Wauwau*, la Neo-greci μπάμπουλας, cu acelaşi înţeles, ca în româneşte[1]). De unde l-au luat Românii? Aparţine tezaurului de cuvinte moştenite? L-au împrumutat de la popoarele împrejmuitoare? L-au format ei, urmând aceleaşi condiţii de creare imediată, ca celelalte limbi?

In stadiul actual al ştiinţei este imposibil a da un răspuns pozitiv tuturor acestor întrebări şi mi se pare greşit a aplică cuvintelor care au caracterul creării imediate aceleaşi criterii pe care etimologul le întrebuinţează la celelalte cuvinte ale limbii. A cercetă dacă *ah!* ori *baubau* e de origine latină sau streină îmi pare o muncă zadarnică. Oricine observă răspândirea acestor cuvinte, va constată că zonele lor de extensiune nu se acoper cu graniţele etnice şi cele de înrudiri de limbă. De aceea în *Dicţionarul Academiei*, de câte ori am putut găsi forme apropiate la alte popoare, le-am indicat, fără să încerc a stabilì filiaţiunea exactă, cf. *bâlbâi, bufni, buhă, hăpăi*, etc.

Nu trebue să uităm mai ales un lucru. Condiţiile care au creat astfel de cuvinte la strămoşii nostri există mai departe, încât ele pot fi create din nou de noi. Astfel din gânguritul copiilor s'a născut combinaţia *ba-ba*, pe care Romanii au interpretat-o că „tată" (cf. Meyer-Lübke, *Rom. Wb.* supt **Babbus*) şi tot astfel — de sigur independent — Turcii. Slavii au dat aceluiaşi cuvânt copilăresc înţelesul de „bunică, moaşă, femeie

1) *Cf.* **Dicţionarul Academiei** *s. v., Meyer-Lübke,* **Rom. Wb.** *No. 999.*

bătrână". Cuvântul latin s'a pierdut la noi, am primit însă, prin împrumut, de la Turci pe *baba* (în *Baba Novac*, *babaie*, *babacă*, *babalâc*) şi de la Slavi pe *babă* „femeie bătrână". Alături de aceste sensuri, cuvântul *babă* are la noi, în unele regiuni, înţelesul de „mamă" iar în altele întâlnim o formă *babu* „frate mai mare, nene". Aceste înţelesuri cu greu pot fi explicate din cel de „femeie bătrână" (slav) sau de „tată" (turcesc), ci probabil avem de a face cu vorbe nouă, născute din gânguritul copiilor, pe teren românesc.

3. Cât priveşte cuvintele imitative propriu zise, sântem nevoiţi să restrângem câmpul cercetărilor noastre şi cu privire la ele, considerând numai pe cele ce redau prin sunete o **impresie acustică.** Cele care redau prin sunete o **impresie vizuală** sânt cu mult mai greu de explicat şi mărturisesc că dacă le eliminez deocamdată, o fac pentrucă am un oarecare scepticism, nu faţă de existenţa lor, care nu se poate tăgădui, ci faţă de roadele ce le-ar puteà da studiul lor.

De multe ori aceste onomatopee, care simbolizează prin sunete o mişcare, se nasc din cele care imită un sunet. Astfel dacă *a bâjbâi* se întrebuinţează astăzi mai ales cu înţelesul de „a umblà repede încoace şi încolo, mulţi de-odată", e sigur că acest înţeles este secundar, iar cel original este „a face bâj-bâj"; mulţimea a produs mai întâiu impresie prin sunetul nelămurit produs de mişcarea ei şi numai în al doilea rând prin mişcarea însaşi.

Un exemplu instructiv cum o impresie acustică se poate preface într'o impresie vizuală ni-l dă cuvântul *a gâlgâi*. Acesta însemnà „a face gâl-gâl" şi se întrebuinţà despre sunetul produs de lichide când curg în cantitate mare printr'o deschizătură mică, cu deosebire despre sângele care ţâşneşte în zvâcnituri dintr'o arteră deschisă, despre valurile unui izvor abundent, despre băuturile vărsate repede pe gât, etc. Forma în care se prezintă ochiului valurile de sânge ce gâlgâe dintr'o rană sau valurile apei ce gâlgâe din izvor, fiind asemănătoare cu a fumului ce iese dintr'o locomotivă, s'a putut spune, prin analogie, şi: *fumul gâlgâe din ogeag*, fără ca acest fum să producă cel mai mic sunet.

4. Dar nici cu aceste onomatopee, care simbolizează prin sunete o mişcare, nu s'a sfârşit şirul cuvintelor create imediat într'o limbă. Există mai ales o clasă de cuvinte care au toate caracteristicele vorbelor **plăsmuite în mod simbolic** şi care de obiceiu nu au un sens precis, ci exprimă în mod vag toate obiectele care se prezintă ochilor supt o anumită formă. Astfel e în limba română tipul reprezentat prin cuvântul *folomoc*, cu înţelesul vag de „ceva cu formă rotundă şi moale la pipăit", care în *Dicţionarul Academiei* este definit în modul următor: „formaţiune spontană cu înţelesul vag de „gomoloz, mototol, ghemuit," în special, materii moi (lână, cârpe etc.) strânse mototol, formând ca un ghem". Acest cuvânt are o mulţime de variante: *fălmătuc* „făcut ghem", *folmoloc* „lucru strâns ca un ghem", *fofoloc, fofolog, folfotoc, foştomoc* „şomoiag, sucitură de paie", *foşmotoc* „mototol", *foşmoloacă* „ghem", *floştomoc*, cf. şi *homâltoc, şomoltoc*, etc.

E posibil ca la baza acestor forme să stea tulpina vreunui cuvânt obicinuit al limbei, precum în *ghemotoc* avem pe *ghem*, în *mototol (motocol, motocel)* pe slavul *mot* „jurubiţă" (Tiktin, *Dicţ. rom.-germ.)*.

Aceste cuvinte expresive, care nu imită sunete auzite, ci simbolizează mişcări şi forme, se nasc, pe cât se pare, după anumite legi, din combinaţii de sunete care se găsesc în cuvintele existente ale limbii, şi care au un sens apropiat. Astfel, în Bucovina, pentru a exprimă ninsoarea lină, cu fulgi mari şi deşi, pe care o admirăm cu deosebire în întâiele zile de iarnă, se întrebuinţează verbul *a fufulă*. Acesta este de sigur un cuvânt onomatopoetic, născut din reduplicarea grupei de sunete *fu-*. Nu este oare cu putinţă ca acest *fu-* să fie extras din însuşi cuvântul *fulg*? Fără să cutez a afirmă acest lucru, totuşi am impresia că o cercetare amănunţită în direcţia aceasta ar scoate la iveală şi alte cazuri analoage.

5. Trecând acum la cuvintele imitative propriu zise, vom începe cu câteva observaţii de ordin **fonetic**.

E aproape de prisos a spune că organele noastre vocale **nu sânt în stare a reproduce exact** decât foarte puţine su-

nete din natură. De aceea şi cuvintele imitative nu vor fi o reproducere fidelă a acestora, ci vor prezentă o asemănare numai relativă cu ele, une-ori mai mare, alte-ori mai mică. De cele mai multe ori ne mulţumim să reproducem din complexul de sunete ce-l auzim numai nota dominantă, pe care o exprimăm de obiceiu prin consonante.

Partea subiectivă în aceste reproduceri consistă, mai mult decât în felul cum redăm sunetele auzite în jurul nostru prin sunetele organului nostru vocal, în felul cum le percepem cu organul nostru auditiv. Ştim că în privinţa aceasta există adesea deosebiri foarte mari la diferite popoare. Spre a nu cită decât un caz tipic, relevat adesea, pentru noi cocoşul cântă *cucurigu*, pentru Germani el face *kikeriki*! Dar deoarece în privinţa aceasta convenţionalismul joacă un rol important, putem trece uşor peste aceste deosebiri: odată ce te-ai obicinuit să auzi în cântecul cocoşului *cucurigu*, îţi pare că'ntr'adevăr el cântă aşa.

Mai importantă e constatarea, că **scrisoarea** obicinuită dispune de mijloace cât se poate de imperfecte spre a reproduce sunetele pe care le putem imită. Noi, care cunoaştem onomatopeele din limba vorbită, le vom ceti, în scrierile româneşti, de cele mai multe ori, bine, dar un strein va da greş în cele mai multe cazuri. Astfel, de câte ori nu găsim în cărţi exclamaţia *hâm*! pe care dacă am ceti-o aşa cum e scrisă, ar ieşi cu totul altceva decât ceeace a intenţionat scriitorul, adecă un *m* pronunţat cu coardele vocale deschise în poziţia lui *h*. Sau să luăm următorul exemplu din Delavrancea (*Paraziţii*, 164): „Strângi tu, băiete, strângi [banii], şi într'o zi — *fiut, fiut*, p'aci le e drumu', şi iai de unde nu-s!" O exclamaţie care să constea din sunetele f-i-u-t nu există în limba română şi ceea ce a voit să redea Delavrancea prin ele nu e altceva decât o simplă fluierătură scurtă, prin care Românul obicinueşte să exprime dispariţia grabnică a cuiva (însoţind-o de obiceiu cu un gest făcut cu palma în vânt).

Sau să luăm bunăoară exclamaţia *bâr* (*br, brrr*). Ceea ce în literatura noastră apare astfel s c r i s, se reduce la diferite interjecţii din limba vorbită, care nu se deosebesc numai după

înţelesul lor, ci şi după felul lor de a fi pronunţate. Şi anume (după *Dicţionarul Academiei*):

I. 1. Exclamaţie reflexă (interjecţie primară, a omului când simte desgust sau greaţă (de o mâncare): Borşul mi-a înăcrit stomahul, mămăliga mi s'a prins în gât şi curechiul cel cu raţă ... (oţerîndu-se) *brrrrrr!* de-aş aveà un pic de colònie, să-mi mai dreg mirosul!" (Alecsandri, Teatru, 1007)

2° Exclamaţie reflexă (interjecţie primară) a celui cuprins de firg: „*Brrr* ..., da frig îi!... da frig îi... *Brrrr* ..., parcă-mi curg sloiuri de ghiaţă pe spinare". (Alecsandri, Teatru 1006); *Br!* că frige! (Pamfile, Jocuri, II, glosar). [Variante: „*Bruch!* mi-i frig! (Eminescu, Nuvele, 43). „Frig îi... *brrt!* ... par'că-i o gheţărie!" (Alecsandri, Teatru, 645].

În amândouă aceste cazuri, toate formele citate (*br* — cu unu sau mai mulţi *r* —, *bâr, bruh*) sânt o încercare neizbutită de a redà un sunet, pentru care nu avem o literă în alfabetul nostru: un *r* lung şi fonic, bilabial. Nu avem deci a face cu o combinaţie de sunete, precum ar rezultà din imaginea scrisă a cuvântului, ci cu un singur sunet care se naşte prin vibrarea buzelor noastre, cu care articulăm un fel de *r*. Iată ce cetim la Jespersen (*Lehrbuch der Phonetik*, Leipzig u. Berlin, 1904, pag. 15) despre acest sunet: „Die Lippen können zum „Schnurren", Zittern oder Vibrieren (englisch trill) gebracht werden, indem man sie straff zieht und einander nähert, worauf ein starker Atmungsstrom sie einen Augenblick auseinander und auswärts treibt, bis die Elastizität der Lippen den Druck der Luft überwindet und diese ein wenig zurücktreibt; dieselbe Bewegung hin und her wird rhytmisch mehr oder weniger male wiederholt... Als Interjektion kommt [dieser Laut] nicht selten als Ausdruck desjenigen Unbehagens vor, das sowohl durch Wärme (in der Regel in schwächerer Form), als durch Kälte (in kräftigerer Form) hervorgerufen wird, und es kann auch als Zeichen des Abscheues und der Verachtung benutzt werden; in diesen Fällen ist der Laut stimmlos[1]). Die grösste

---

1) La noi e fonic.

Rolle spielt der Laut jedoch, bei uns wenigstens, als Ruf an die Pferde, um diesen Halt zu gebieten". Şi la noi există exclamaţia aceasta — însă afonică — întrebuinţată de vizitii spre a-şi îndemna caii şi am găsit'o şi la Istroromâni (subt forma — scrisă — *prrughi*).

II. Pe lângă exclamările aceste există o interjecţie, care constă într'adevăr din combinaţia sunetelor *b* şi *r* (acesta lung), spre a imită sunetul tobei (de obiceiu *drrr*): „Face iute o darabană... şi începe a o bate ca de războiu: *brr... brr...*" (Creangă, Poveşti, 310).

III. In sfârşit avem şi combinaţia *b â r* în strigătul ciobanului român cu care cheamă, îndeamnă, mână sau alungă oile: „*Bâr, oiţă, bâr!*" [Variante: *bârrea! bârco-bâr!* cfr. t â r, h â r].

Probabil, la început, şi această exclamaţie a fost un *r* bilabial, ca şi interjecţia cu care se îndeamnă caii, despre care a fost vorba mai sus, şi numai mai târziu, după ce a devenit un cuvânt uzual în limbă, a primit forma de astăzi.

6. Putem observă anume o tendinţă în limba română de a înlocui sunetele şi combinaţiile de sunete neobicinuite, chiar când Românul le poate exprimă, prin altele, care sânt uzuale. Astfel bunăoară combinaţia *bz* (cu *z* lung) o poate pronunţă uşor orice Român, şi de fapt, când voim să imităm sunetul produs de albina zburătoare, spunem: *auzi-o cum face bzz!* Indată ce însă nu mai imităm sunetul produs de albină în mod interjecţional ca „tulpină pură", ci vrem să formăm un cuvânt supus flexiunii, nu vom mai spune: „albina *bzzâe*, *bzzâit* de albine, ci: „albina *bâzâe*, *bâzâit* de albine". Ce s'a întâmplat? Acelaşi fenomen, care din pronumele conjuncte *mi ţ(i)*, când nu se puteau legă enclitic sau proclitic de vocala cuvântului precedent sau următor, a făcut pe *îmi*, *îţi*: din *el mi dă*, deşi propoziţia aceasta o poate exprimă orice Român — şi incidental o şi exprimă — sau din *acel mpărat* s'a născut *el îm(i) dă, acel împărat.*[1])

Acest â care în majoritatea onomatopeelor româneşti apare în grupele de consonante prin care se imită sunete

1) *Cf. în urmă Fr. Schürr în Mitteilungen des rumänischen Instituts, an der Universität Wien p. 55.*

din natură nu este deci propriu zis ceea ce gramaticii indici numeau s v a r a b h a c t i, ci este sunetul prin care Românul înlocueşte sonicitatea unei consonante. Când copiii în şcolile noastre elementare învaţă consonantele şi trebue să le rostească singure, deci să formeze cu ele silabe, ei le pronunţă *bâ, câ, dâ, fâ* etc. Tot astfel, împrumutând de la Slavi cuvinte ca *drz, mrşav*, noi am înlocuit pe *r* silabic prin *âr* (*dârz, mârşav*), pe care eram obicinuiţi să-l rostim şi care, ca impresie acustică, este foarte apropiat de *r*.[1])

De aceea tot acest *â* este în mod firesc sunetul pe care îl alegem când la o onomatopee constătătoare dintr'un singur sunet repetat — nu lung — voim să producem **impresia unei silabe nouă.** Astfel sunetul produs de gâscan ne face impresia unui *s* repetat („Aude *sss!... sss!... sss!* un zgomot cum face gâsca când e cloşcă. *Şezătoarea* V. 132) şi aceeaşi impresie ne-o face sunetul produs de lăcuste sau de nisipul ce cade pe o sticlă. De aceea verbul corespunzător va fi *a sâsâi: Sâsâe* gâscanii când trece trăsura (Brătescu-Voineşti, *In lumea dreptăţii* 87) Lăcustele... prin iarbă s â s â i n d pe întrecute (M. Florian, *Sămănătorul* II 107) Pe geamuri *sâsâe* o ploaie de nisip (G. Vâlsan, *Conv. lit.* XLII 145). De asemenea, un *ţ* repetat ne apare în onomatopeea *a ţâţâi*: li *ţâţâe* inima de frică (*Şezătoarea* IV 190) Bâbăreasa... îşi strânge buzele şi scoate un fel de *ţâţâit* (ib. IV 34.[2])

Une-ori însă în sunetele pe care le imităm distingem de la început şi vocale. Astfel zbierătul oii constă, pentru cele mai multe popoare, din sunetele *b e*: grec. βῆ, germ *bäh*, slav *bekati*, etc. Latinii îl redau prin *bee*. Prin redublarea vocalei ei voiau

---

1) Un German care învăţă româneşte şi de mult timp îşi dedeà cea mai mare osteneală — în zădar — de a pronunţă pe **â**, *veni într'o zi ferit la mine. „Ascultă" îmi zise, şi pronunţă:* **Cmpulung**, *în loc de* **Câmpulung**. *Într'adevăr, din punct de vedere a c u s t i c — nu şi f i z i o l o g i c — pronunţarea aceasta, fără vocală între* **c** *şi* **mp** *eră cea mai apropiată pe care a putut'o ajunge. De sigur că, invers, dacă am împrumută noi, din vreo limbă streină un cuvânt* **cmpu** *l-am pronunţă* **câmpu**, *precum foarte mulţi Români îşi închipue că au „accent" franţuzesc sau nemţesc când redau prin* **ă** *vocalele reduse şi murmurate ale acestor limbi, pronunţând* **lă per** *(le père) sau* **raităn** *(reiten), etc.*

2) În regiunile în care **ţ** *se pronunţă muiat, în loc de* **â** *apare,* **i**: *Nu grămujdeau nici* **ţiţ** *(Reteganul,* **Pov. ardelen.** *I, 42—23). Dacă în vreun stup* **ţiţie** *matca..., (Marian,* **Insectele** *162).*

să exprime de sigur că acest *be* e polisilab, precum şi în românește îl găsim scris de obiceiu *beee, behehe beaheahea*. Transcrise foneticeşte, interjecţiile acestea sânt *be'e'e* sau *be'e'e*. Avem dar a face cu un *b* urmat de un *e* deschis, lung şi tremurat. Spre a redà tremuratul, care face impresia unor silabe repetate, noi întrerupem rostirea lui, fie închizând coardele (deci întrebuinţând spiritul lin, cf. Jespersen, *op. cit.* § 76 ş. u.) sau deschizându-le mai tare (deci întrebuinţând „spiritul aspru", cf. id. *ib.* § 88 ş. u.[1])

7. Între exemplele pe care le-am citat pentru exclamaţia omului cuprins de frig, pe lângă forma *b(â)r*, am mai dat varianta *brûh*, care vrea să redeà acelaşi *r* bilabial (cu mai puţine oscilaţiuni şi cu buzele ascuţite înainte), şi varianta *brt!*

Aceasta din urmă merită o atenţie deosebită, căci **adăugarea unui** *t* la aceste tulpini onomatopoetice este un fenomen pe care îl întâlnim adesea şi care nu poate fi neînsemnător.

Când sântem în teatru şi în mijlocul reprezentării se produce un zgomot turburător, putem auzi un *pss!* general şi prelung. Când însă nu se iscă o astfel de turburare a reprezentaţiei, ci îndărătul nostru şoptesc doi inşi, atunci ne întoarcem indignaţi cu un *pst!* scurt dar apăsat. Tot cu această exclamare atragem atenţiunea unuia, care merge, pe stradă, înaintea noastră.

Deosebirea între *pss* şi *pst* este deci lungimea duratei lor, motivată perfect şi din punct de vedere fonetic: după *p* urmează o consonantă continuă pe care pot s'o ţin cât timp voesc: *pssss...* Dacă doresc ca exclamaţia mea să fie scurtă, n'aş aveà decât să pronunţ un *s* scurt: *ps*. Impresia acustică în cazul acesta e într'adevăr scurtă, dar îi lipseşte sfârşitul net şi tranşant. De aceea în loc să întrerup sunetul *s* prin depărtarea limbei de alveolă, deschizând strâmtoarea necesară pentru articularea sunetului *s*, îl întrerup în mod cu mult mai eficace, dacă închid mai întâiu această strâmtoare cu totul, ridicând limba şi lipind-o de alveolă. Astfel după *s* se naşte dentala homorgană, de durată momentană: *t*. Se fapt, *pst* e mai scurt — sau cel puţin face impresia acustică de a fi mai scurt — de cât *ps*, cu un *s* oricât de puţin ţinut.

1) În sfârşit avem şi formele **meee** *şi* **mehehe**, *care prin* **m** *încercă să redeà timbrul nazal al zbierătului oii.*

Dacă examinăm exemplele cele două din Alecsandri, citate mai sus, vedem că prin *brrr* poetul a vrut să exprime sensaţia continuă de frig, iar prin *brt* o sensaţie de frig mai scurtă „un singur fior de frig ce-l trece pe cineva", precum defineşte *Dicţionarul Academiei.*

Asemenea exemple se găsesc multe în limba română. Chiar şi *fiut,* citat din Delavrancea, însemnează o fluerătură s c u r t ă (limba, alipindu-se repede de dosul dinţilor, întrerupe brusc ieşirea aierului printre buze) şi explică pentru ce, mai ales în derivate, apare la aceste onomatopee un *t* neexplicabil de altfel: *buf — buftui, fost* („imită un sunet asemănător cu foşnetul de frunze" Pascu1escu, *Lit. pop.* glosar) *şft* (Goroveiu, *Cimilituri* 162). Tot astfel francezul *chut* cred că este un š (pronunţat cu buzele rotunzite tare, ceea ce explică pe ü) cu adaosul acestui *t,* prin care se curmă în mod brusc interjecţia; cred că şi exclamaţia franceză *zut!* are un astfel de *t.* Este posibil ca şi *aht* (substantiv), a ăturі de *ah,* care se găseşte în toate limbile balcanice, să cuprindă de asemenea un astfel de *t* şi tot aşa să se explice *t* în *ofta,* alături de exclamaţia *of.*

Când consonanta precedentă e palatală, în loc de *t* apare sunetul *ţ,* transcris *ti* sau *chi*: *bâşti* (*bâşchi*) — de unde verbul *a bâşti, fliş* şi *flişchi* — de unde verbul *a flişchii, hârş* şi *hârşti,* de unde verbul *a hârşti, hâi* şi *hâiti* (*hâichi*), *ţâş* (de unde *ţâş-nesc*) şi *ţâşti, ţuşti,* etc. Tot astfel am explicat în *Dicţionarul Academiei* pe *hai(i)!* alături de *hai!* ca „exclamaţie de regret prin care se arată dispariţia repede a ceva".[1])

---

1) *De sigur că consonanta care curmă în mod brusc o interjecţie nu trebue să fie* t, *ci poate fi oricare altă consonantă cluzivă. La Turci, bunăoară, care pronunţă pe* h *faringal, lui* aht *al nostru îi corespunde un* ahk, *cu cluziune în partea dinapoi a gurii*

Este probabil că şi în limba română să existe şi alte sunete de acestea, care se adaogă, cu o anumită funcţiune fonetică, la sfârşitul unei tulpine onomatopoetice. Astfel după r *se pare une-ori că se poate ivi un* p, *ca în* **horp** (*alături de* **hor**), *care, în* **Glosarul** *la* **Operele lui Creangă** *e explicat ca „zgomotul ce-l faci când sorbi* **dintr'odată** *şi* **repede**" — *sau un* c, *ca în* **gâiorc**, *care imită sunetul produs când apa înghite un corp ce cade sau se aruncă în ea* (**Dict. Acad**).

Nu tot astfel trebue însă să judecăm pe **cârc-** *alături de* **cârcăci** *forma cu* c *este reconstruită din verbul* **cârcâi**, *derivat din* **cârprin** *sufixul* **-căi**, *sau pe* **bârn-** *alături de* **bâr-**), *care e refăcut din* **bârnăi**, *derivat prin sufixul* **- năi** *din* **bâr-**.

La foarte multe interjecţii, care imită mai ales o mişcare sau o cădere repede, se adaogă, după vocală însă, un element final c, *care poate are acelaşi rost ca elementul fonetic* **-t** *în onomatopeele ce imită sunete, d. ex.* **bâldâbâc, bâltâc, bâzdâc, berbeleac, bustubuc, hâltâc, huştiuluc, popâc, şontâc** (*cf. ung. sánta „şchiop"*) **tâlbâc, ţopâc**, *etc,*

8. Tulpinele onomatopoetice apar adesea **rotacizate**.

O seamă de onomatopee imită un zgomot din jurul nostru care se naşte printr'o mişcare repede. Dintre toate sunetele produse de organul nostru vocal, acela care se caracterizează tocmai prin oscilaţiunea ritmică a unei părţi a organelor noastre de articulare este *r*. E deci firesc ca o parte însemnată a tulpinelor mitative să fie formate cu ajutorul acestei consonante. Dar ea apare adesea ca un plus chiar şi în tulpine care, la origine, nu conţineau un *r*. Ca să rămânem la materialul cunoscut din cele precedente, putem cită exemplul lui *bz*, tulpină prin care se imită, precum am spus, zgomotul produs de zborul albinelor. Alături de această tulpină, de la care derivă verbul a *bâzâi*, întâlnim o tulpină *brz*, în *bârzăun*, *bârzoiu* (alături de *bâzoiu*), etc.

Cum s'a născut această variantă rotacizată? Zgomotul produs de zborul albinei face asupra urechii noastre impresia unui ton continuu şi muzical. La bârzăun, nu numai că tonul acesta este mai profund, dar el nu e atât de continuu. Astfel, pe lângă *bz* se adoagă plusul acela al unui *r*, care voeşte să redeà tocmai nota întermitentă în sunetul produs de zborul acestei insecte.

Astfel de variante rotacizate nu sânt rare în limba română, d. ex. *dudui — durdui, fâţâi — fârţâi, fişcă — frişcă, gâgâi — gârgâi* etc.; ele se întâlnesc şi în alte limbi, d. ex. germ. *pusten — prusten, ziepen — zierpen*[1]), ital. *bulicare — brulicare* (Meyer-Lübke, *Etym. Wb.* 1388) *buf(f)are — brufolo* (*ib.* 1021), franc. *dorloter* (*ib.* 2713), etc.

9. Zborul bârzăunelui însă poate produce şi altă impresie asupra urechii noastre, pe care, cercând s'o imităm, credem c'o nimerim mai bine, dând vocii noastre un timbru nazal (precum bună-oară imitatorii de instrumente muzicale dau acest timbru vocii lor, când imită sunetul violoncelului sau al unor trâmbiţe). Intr'adevăr, **nazalizarea** tulpinei onomatopoetice este un fenomen destul de des în limba noastră: alături de *bârdăun*, care arată

---

1) *Oskar Hauschild*, **Naturlaute der Tiere in Schriftsprache und Mundart** (*în* **Zeitschrift für deutsche Wortforschung** *XII—1910, p. 33*), *citează varianta* **büllen brüllen** *„a mugi, a urlă“, precum şi* **gellen grellen**, *adăogând „sunetul* r *are un oarecare rol modificator în aceste onomatopee.“*

aceeaşi tulpină imitativă ca fran. *bourdon*, ital. *bordone*, span. *bordon*, etc., avem noi forma *bondar*. Tot astfel alături de *ţţ* (şoarecele ţâţâe) avem *ţânţ-* în *ţânţar*, alături de *bţ*, care a dat naştere lui *bâţan* (un fel de ţânţar), avem *bnţ* în varianta *bânţan* şi chiar alături de *bâz-âi*, *bârz-ăun*, avem *bonz-ălău* (cfr. *bâzălău*), etc. Nu ştiu dacă şi *clămpănitul* berzii (alături de a *clăpăni*) trebue socotit între aceste exemple.[2])

10. In sfârşit, **reduplicarea**, unul din semnele caracteristice ale onomatopeelor, se explică chiar prin faptul că interjecţiile onomatopoetice le întrebuinţăm de obiceiu repetate: „Hagiul... ia binişor o măslină, o aduce la gură ş'o strecoară printre gingii, *Fol, fol, fol*, o mestecă." (Delavrancea). „*Fâş fâş prin păiş, paci paci prin copaci*" (=coasa; Gorovei, Cimilituri 114). Dacă deci, în loc de aceste interjecţiuni voim să punem verbul-predicat, putem să-l derivăm sau direct din interjecţia simplă: *fâş: fâşâi*, sau din interjecţia repetată: *fol: folfâi*.

Din exemplul acesta din urmă vedem că reduplicarea în limba română nu e completă, ci se reduce la repetarea consonantei iniţiale. Tot astfel e format:

bâlbâi din *bâl-b*[*âl*]
bâjbâi „ *bâj-b*[*âj*]
bombăni „ *bom-b*[*om*]
dârdâi „ *dâr-d*[*âr*]
fâlfâi „ *fâl-f*[*âl*]
foşfăi „ *foş-f*[*oş*]
gâlgâi „ *gâl-g*[*âl*]
mormăi „ *mor-m*[*or*], etc.

Modul acesta de reduplicare se repetă atât de des în limba română, încât avem şi cazuri ca *hărtăp-ăni*, derivat din *harta-p*[*arta*] şi chiar *guzg-an*, alături de *guzan*, format din *guz* (ung. *güzü*), după felul onomatopeelor (cf. *chiţcan* din *chiţcăi*).

El nu este însă specific limbii noastre, ci îl întâlnim şi în alte limbi. Astfel lui *gâlgâi* al nostru îi corespunde o tulpină onomatopoetică *glg* şi în limbile slave (cf. slov. *glg* 'înghiţătură', *glgat'* 'a murmură', etc. Berneker, *Slav. Wb.* p. 310), lui *bombăni*

[2]) *Hauschild* op. cit. *17 vorbeşte de varianta nazalizată a strigătului pisicei:* **maunen**, *alături de* **mauen** *în limba germană.*

un latinesc *bomb-us* (grec. βόμβος), lui *bâlbâi* un lat. *balb-us*, cf. şi *baub-or*, *bulb-us*[1]), etc.

În afară de acest fel de reduplicare necompletă, există însă ca în alte limbi, şi repetarea completă a tulpinei, ca în *bubui*, care imită descărcăturile electrice din atmosferă, pe care le imităm prin repeţirea silabei *bu-bu*, întocmai precum din *tu-tu* (sunetul trâmbiţei) noi avem *tutuì*, iar Germanii *tuten*.

Reduplicările complete sânt mai ales caracteristice pentru cuvintele din graiul copilăresc: *mamă*, *tată*, *nene*, *lele*, *ţaţă*, etc. iar repeţirea unei silabe, pentru cuvintele care imită o mişcare ritmică, precum: *bănănâi*, *bălălâi*, mai rar pentru un strigăt prelungit, precum *chelălâi*, etc.[2])

---

1) *Poate şi* **bulbuc** *al nostru să reprezinte o tulpină reduplicată a cărei formă simplă o regăsim în lat. BULLA, precum reduplicarea se găseşte şi în sardul (logudorez)* **burbudda** *'băşică' (campidanez)* **bumbulla** *'băşică', span.* **borbollar** *'a gâlgâi'.* **borbolla** *'băşică', ital.* **borbugliare** *'a bâlbâi', franc.* **barbouiller** *(etc. cf. Meyer-Lübke,* **Etym. Wb.** *No. 1385—1386).*

2) *De sigur că variantele onomatopeelor se pot produce şi prin alte mijloace fonetice, precum ar fi* **substituirea consonantelor de acelaşi gen** *întreolaltă. Astfel în* **bleaşcă-fleaşcă-pleaşcă** *sau* **fleosc-pliosc,** *labiala de la începutul cuvântului se schimbă, fără să putem preciza de ce.*

Tot astfel nu pot fi întâmplătoare nici variantele ce se nasc prin **schimbul între consonantele afone şi fonice.** *Alături de tulpina* **cîr-** *avem tulpina înrudită* **gîr-**, *alături de* **chiorâi** *pe* **ghiorâi**, *alături de* **foş-că** *pe* **foj-gă**, *alături de* **hârşii** *(hârşcâi,* **hârşâi**) *pe* **hârjii**, *etc. Care sânt condiţiile ce determină alegerea acestor variante? Deocamdată nu putem răspunde. — Şi în* **scara vocalică** *aflăm variante care au un rost simbolic. G. v. der Gabelenz,* **Die Sprachwissenschaft** *citează cazuri interesante de simbolizare prin vocale, între altele (pag. 223, şi 379 un exemplu din limba Batta, care în cuvântul pentru 'a se târî' are trei fomoe* **djurar** *ca termen general,* **djirir** *când e vorba de fiinţe mici şi* **djurur** *de animale mari şi înspăimântătoare. Tot astfel observăm une-ori variante cu* **i** *pentru sunete sau obiecte ascuţite, cu* **o** *pentru sunete înăbuşite şi obiecte rotunde, ca* **u** *pentru sunete profunde şi obiecte mătăhăloase (cf.* **pic** *şi* **poc** *în româneşte şi variantele* **Knack-Knick-Knoche; tapp-tipp-topp, Zapfen-Zipfel-Zopf** *în germană, citate de Hilmer op. cit. p. 168 ş. u. Dar adesea exemplele nu se potrivesc cu această regulă (cf. la Hilmer tulpina* **top** *pag. 193, care exprimă „vârful" unor obiecte) şi prin ea nu se explică schimbul vocalei în onomatopee ca* **tilinc-talanc** *sau germ.* **tick-tack, bing-bang.** — *Dacă asemănăm cuvintele imitative în diferite limbi vedem că la strigătele unor animale diferă mai mult sau mai puţin sunetele prin care sânt reproduse, dar rămâne pretutindeni, ca notă caracteristică,* **numărul silabelor şi rimul lor.** *Astfel e strigătul cocoşului* **cu-cu-ri-gu,** *dar şi* **cât-cări-gă,** *germanul* **ki-ke-ri-ki** ; *în strigătul prepeliţei noi auzim* **pit-**

11. Dacă ne îndreptăm privirile spre schimbările **fonologice** pe care le sufer onomatopeele, observăm, ca şi la celelalte cuvinte ale limbii, aceleaşi două principii conducătoare: principiul clarităţii, care caută să menţină nealterată forma expresivă, şi al economiei de puteri, care modifică combinaţiile de sunete spre a înlesni pronunţarea lor cu cel mai mic efort posibil.

Atât că la onomatopee, în măsură mai mare decât la cuvintele vechi ale limbei, e mai puternică tendinţa de a nu modifică o formă recunoscută odată ca expresivă. Cât timp onomatopeele s e s i m t ca vorbe imitative, cât timp există deci conştiinţa că onomatopeea redă prin imitaţie nişte sunete din jurul nostru, atâta timp asociaţia între sunetul imitat şi între onomatopee **opreşte o desvoltare a cuvântului după legile fonologiei,** întru cât această evoluţiune ar schimbă în mod vădit asemănarea între sunetul din natură şi cel redat prin limbă. Gabelenz (*op. cit.* 208) arată că cuvintele germane *Kikeriki, Kuckuck, piepen* au rezistat transformărilor cunoscute subt numirea de „hochdeutsche Lautverschiebung". Meyer-Lübke (*Etym. Wb.* No. 1171) citează cuvinte onomatopoetice care în dialectele italiene păstrează grupul consonantic *bl* — nealterat în *bi* — la începutul cuvintelor, iar Berneker (*Slav. Wb.* p. 290 şi 84) citând pe cehul *gagati*, — cu *g* păstrat — alături de rusescul *gagatj*, sârbescul, sloveanul *gagati*, etc. adaugă »g indică onomatopeea«, iar după ce arată corespondentele regulate ale vechiului *brenkati (brencati)*, păstrate în limbile slave moderne care au pierdut nazalizarea, citează şi forme cu *n*, care s'a reintrodus spre a corectă sunetul („zur Lautberichtigung wieder eingeführter Nasal"). Tot astfel cetim în *Dicţionarul Academiei* despre *bălăi*, întrebuinţat în Ardeal despre oaie: Cuvânt onomatopoetic, care e de comparat pe de o parte cu lat. *balare belare* pe de altă parte cu slavul *blêjati* (rus. *blejati*, rut.

pa-làc, *Germanul* **pik-de-rik,** *Ungurul* **pit-pal-lot;** *în unele părţi ale Bucovinei se zice că prepeliţa strigă:* **prind pădùchi!** *Cucul are un strigăt bisilab:* **cu-cu,** *pe când pupăza de trei relabe:* **pu- u-pu.** (*Cf. Gabelenz,* **op. cit.** *255 S. Şutu* **Strigătele animalelor).** — *Tot astfel* **rima** *e desigur un factor important al onomatopeei. Forme ca* **fâţa-mâţa, hurduc-burduc, tercea-percea, treanca-fleanca, hodoronc-tronc** *etc., au fost plăsmuite după legi analoage ca* **talmoş-balmoş, calea-valea, mură'n-gură, sfară'n-ţară, luntre şi punte, târîş-gropiş** *etc.*

blejaty, blijaty, bulg. *blêja*, sârb. *blejati*; cfr. şi germ. *blöcken*, cu formele vechi şi dialectale *bloejen, blên*, etc.) Alăturând cuvântul românesc de cel latin, am adăogat: »este posibil ca în astfel de cuvinte, care reproduc un sunet, regula fonetică a trecerii lui *l* intervocalic în *r* să nu fi fost valabilă; şi sufixul *-âl* denotă natura onomatopoetică a cuvântului.« Străbunii noştri romani ziceau deci despre oaie că *balat* sau *belat*, voind să mite prin combinaţia *b-l* sunetele ce le auzeau la acest animal. Aşa vor fi continuat a spune câteva veacuri după ce se aşezaseră în părţile noastre. Când *l* începuse să treacă, între vocale, în *r*, fiind încă vie conştiinţa că această combinaţie de sunete *b + l* este imitativă, din *balare* (s. *belare*) nu s'a putut naşte *bără* (s. *bera*), căci grupul *b-r* nu se mai potrivea cu behăitul oilor.

De aceea nu este nici o piedecă de a aduce în legătură pe *tont* al nostru — deşi *o* s'a păstrat înaintea nazalei — cu cuvintele romanice citate de Meyer-Lübke *(Rom. Wb.* No. 8988) sau de a derivă, precum am amintit mai sus, pe francezul *petit* din onomatopeea *pit-*, fără să fie nevoie să reconstruim un tip **pitt-*

Greu este numai a constată astăzi, când un cuvânt de origine onomatopoetică încetează de mai fi simţit ca atare într'o limbă, căci raportul lui cu sunetul din natură, care i-a dat naştere, poate să fie simţit de unii, iar de alţii nu. În general „simbolul" exprimat prin sunete va fi simţit mai mult timp la acèle cuvinte care în mintea noastră nu se leagă de o imagină precisă, dar deşteaptă imediat ideea sunetului respectiv: dacă între toate păsările, cucul păstrează mai bine numirea sa de natură onomatopoetică, cauza e de sigur că cei mai mulţi dintre noi nu avem o imagine exactă despre această pasăre sperioasă, pe care n'am văzut-o niciodată, ci am auzit-o numai atât de des[1]).

Dinpotrivă simţul de onomatopee se va pierde mai întâiu la acèle cuvinte care prin desvoltarea lor semantică s'au depărtat de înţelesul original care să amintească sunetul natural ce

---

1) *Se pare că în limba germană, într'o vreme, din numirea* **Kuckuck** *s'a desvoltat, după legile fonetice, forma* **Gauch**, *sinonimul lui Kuckuck, dar că mai târziu, prin imitaţia strigătului acestei păsări, s'a născut din nou cuvântul onomatopoetic Kuckuck (cf. Hildebrand, ap. Hilmer,* **op. cit.** *pag. 166).*

le-a dat naştere, prin imitaţie. Astfel în expresia *o ţârâ* „puţin" numai cu greu mai simţim legătura cu verbul onomatopoetic *a ţârâi*, iar *un pic* 'puţin' şi *a picà*, care în Bucovina bună-oară a substituit cu totul pe 'a cădeà', cu greu va mai deşteptà azi în mintea cuiva sunetul produs de lovirea *(pic-pic)* stropilor de apă pe pământ. A fost deci firesc ca în dilectele care prefac pe *p* în *k'* înainte de *i*, acest cuvânt să se pronunţe, după legile fonetice, *chic*.

12. Căci şi celălalt principiu lingvistic, a cărei urmare este modificarea sunetelor unei limbi după anumite norme, se găseşte la onomatopee, care uneori **se desvoltă** în mod normal, **după legile fonologiei.**

Fiind-că onomatopeele imità de obiceiu zgomote iar nu tonuri (muzicale) din natură, scheletul propriu zis al lor îl formează consonantele, iar nu vocalele. De aceea cele spuse mai sus se rapoartă cu deosebire la transformările fonetice ale consonantelor. Dacă bunăoară, alături de tulpinele *bâj-*, *fâs-*, *fâş-* aflăm şi variantele *boj-* (*bojbâi* = bâjbâi), *fos-* (*fos!* interj. *fosâi* = fâsâi), *foş-* (*foş* interj., *foşâi* = fâşâi, *foşfâi*, *foşfoi*), *mor-* (*mormâi*, cf. *mâr*) s'ar puteà prea uşor ca acestea din urmă să nu fie nişte variante cu altă vocală, ci să se fi desvoltat în mod fonologic din cele dintâiu prin cunoscutul fenomen de schimbare a lui *ă* sau *â* în *o* după labială (şi chiar înaintea ei, d. ex. *gâfâi* şi *gofâi*).

13. Dar şi celelalte fenomene, pe care fonologia le subsumează de obiceiu sub titlul colectiv de **accidente generale** se pot observà la onomatopee.

Astfel tulpinele onomatopoetice se pot augmentà prin adăogarea unui *s* protetic. Alături de tulpina *fâr-*, cu variata *for-*, avem variantele *sfâr-* şi *sfor-*, despre care vom mai aveà ocazia să vorbim.

Un caz de disimilare avem în latinul valgar *urulare* în locul clasicului *ululare* (românescul *urlà*). Tot astfel forma *mormâi* ar puteà fi disimilată din *mormâi*. Nu ştim întru cât se

pot admite cazuri de metateză şi dacă între tulpina *bârz-* (cf. *bârzăun* etc.) şi *zbâr* (cf. *zbâr-năi*) există vreo legătură.

14. Trecând acuma la observările ce ar fi de făcut asupra **derivaţiunii** cuvintelor din tulpine onomatopoetice, trebue' să mărturisim din capul locului că în privinţa aceasta terenul e atât de puţin cercetat şi s'ar puteà spune foarte multe. Dar cadrele acestui articol ne constráng a ne mărginì numai la câteva observări, relevând ceea ce ni s'a părut mai caracteristic.

Vom cercetà mai întâiu *verbele*, care formează contingentul principal de cuvinte onomatopoetice.

Verbele acestea sânt aproape toate de conjugarea IV, dar **sufixul** prin care sânt derivate nu este *-esc* (la inf. *-i*), ci **-ăesc** sau *-ăiu* (la inf. *-ăi*[1]). A da exemple aici cred că e de prisos. O listă bogată, dar care nici pe departe nu e completă, se găseşte la Hasdeu, *Etym. magn.* 2209—2211[2]). Intercalarea acestui *ă* între tulpină şi sufix n'a fost încă explicată; vom cercà deci să-i găsim originea.

---

1) *În cele mai multe regiuni, şi în limba literară, acest-***âi** *dacă tulpina are un* **â**; *se zice deci* **fâlfâi** *(în Ardeal* **fâlfăi**), *dar* **ciofâi**; *după sunete muiate apare şi forma-*ìì.

2) *În loc de a completà lista lui Hasdeu cu exemple adunate de mine, voiu cercà să arăt cele patru categorii mai obicinuite ale onomatopeelor în-***ăi**:

a) Producerea sunetului caracteristic pentru diferitele animale: musca **bâzâe** *(face* **bâz**), *oaia* **behăeşte** *(face* **behehe**), *cerbul* **boncăe**, *şoarecele* **chiţăeşte** *(cf. chiţcan), purcelul* **coviţăeşte**, *gâsca* **gâgâe**, *porcul* **grohăe**, *raţele* **măcăesc** *sau* **măcăesc**, *capra* **măcăcăeşte**, *broaştele* **ocăcăesc**, *greierii* **ţiriesc**, *etc.*

b) Producerea din partea omului a unui sunet care nu este un element al vorbirii: **bălăi** *'stottern'*, **bâlbâi** *'stammeln' (cf. lat. balbus, bulg. blb.)*, **bombăi** *'murmeln'*, **buhăi** *(la plâns)*, **ciofâi** *şi* **clefăi** *(la mâncare)*, **fonfăi** *'näseln'*, **gâfâi** *(de oboseală)*, **horcăi** *(în somn)*, **lălăi**, **molfăi** *(mâncând)*, **pufăi** *(de căldură)*, **ronţăi** *(cu dinţii), etc.*

c) Producerea unui zgomot: maţele **corăe**, **chiorăe** *sau* **gorăe**, *roatele* **durăe**, *frunzele* **fâşâe**, *apa* **gâlgâe**, *lucrul târît* **hârşâe**, *focul* **pâlpâe**, *bradul* **pârâe** *în foc, omul* **pleoscăe** *prin apă, găina* **răcâe** *(în pământ), pasărea* **răpăe** *cu aripele, apa* **ţârâe**, *omul* **torăe** *(din gură) şi* **topăe** *cu picioarele, ceasul* **ticăe**, *vântul* **vâjâe**, *maşina stricată* **zbârnâe** *sau* **hârâe**, *pintenii* **zornăe**, *etc.*

d) Producerea unei mişcări repezi sau repetate, de cele mai multe ori împreunate cu un zgomot: **bălălăi** *sau* **bănănăi** *(cu picioarele)*, **dărdăui** *(din dinţi)*, *steagul* **fâlfâe**, *a* **se fâţâi**, *a* **se hârţâi**, **a hopăi**, **a se huţăi**, *a* **moţăi**, **a pălălăi** *etc.*

De la interjecţia *cloc*! prin care găina îşi chiamă puii, avem substantivul postinterjecţional *clocă*, care însemnează tocmai o găină cu pui, sau o găină care e capabilă de a scoate pui din ouă. Acţiunea „a scoate pui din ouă" se exprimă prin verbul *cloci*, care nu e o onomatopee, ci e un derivat din substativul *clocă*, în acelaşi fel ca cele mai multe verbe postsubstantivale. Limba noastră nu se mulţumeşte însă cu aceste derivate; ei îi mai trebue un verb de natură imitativă, care să redeà strigătul caracteristic al *clocelor*.

Dacă de la interjecţia *cloc!* am derivà, prin sufixul obicinuit *-ì (-esc)*, un verb, am ajunge iarăşi la forma *clocì*. Imprejurarea că în modul acesta s'ar naşte omonime, că am aveà deci o singură formă pentru două cuvinte deosebite ca formaţiune şi ca înţeles, n'ar fi cel mai mare inconvenient. Dar există altul, mai grav: Verbul ce va exprimà strigătul produs de clocă trebue să păstreze caracterul său imitativ, să reproducă cât se poate de fidel tulpina onomatopoetică, care, pentru Român în cazul acesta e *cloc*. Transformările fonetice ale limbei noastre cer însă ca orice *c* urmat de *e* sau *i* să se schimbe în č; astfel *clocesc*, *clocì* nu mai poate conservà intactă tulpina *cloc*, ci o preface în *cloč*. Pentru menţinerea deci a acestui caracter imitativ s'a ales sufirul *-ăesc* şi verbul onomatopoetic este în limba noastră: *clocăì*.

Cele spuse aici fireşte că nu explică originea sufixului *-ăì*, ci ne dau numai o lămurire, de ce acest sufix a ajuns la o răspândire atât de mare în limba noastră. Originea însaşi a lui a rămas încă neexplicată, căci, pentru a conservà pe *c* sau *g* intact înainte de sufix, se puteà intercalà, între tulpină şi sufix, tot atât de bine un *-o-* sau un *-u-*, cu atât mai uşor, cu cât un sufix *-uì* există în limbă, deşi cu altă funcţiune[1]). De ce s'a ales tocmai forma *-ăì*?

Originea acestui *-ă-* trebue căutată în verbele iterative de origine slavă.

Alături de *târăsc* avem în limba română forma *târâiu* sau *târâesc*, care însemnează o »târîre încoace şi încolo«, cele

---

1) *Verbe ca* **brohoì, foroì, zuruì** *sânt forme secundare, născute din* **brohăì, forăì, zurăì** *prin asimilare vocalică; ele nu conţin deci un sufix* **-oì, -uì,** *ci tot sufirul* **-ăì,** *alterat mai târziu.*

două verbe deosebindu-se cam ca francezul »tirer« şi »tirailler« sau germanul »ziehen« şi „zerren". Cu toată mica deosebire de înţeles, cuvântul nostru pare a derivà din paleosl. *treti* »a frecà« (în înţeles perfectiv) şi *tirati* „a frecà mereu" (în înţeles iterativ) [1]). Verbele slave au trecut în limba română cu tulpina prezentică, aşa că de la *t(ĭ)r-ą* avem *târ-ăsc*, iar de la *tira-jǫ* avem *târâesc* (s. *târâiu*). Pe lângă sufixul indiferent pentru înţeles *-esc*, s'a născut deci un sufix *-ăesc* care e caracteristic pentru verbe cu înţeles iterativ.

De la acestea el a putut fi împrumutat cu uşurinţă pentru derivarea verbelor onomatopoetice (unde se simţeà trebuinţa de a aveà alt sufix decât *-esc*). Acestea în cea mai mare parte însemnează tocmai o *mişcare repetată*, deci sânt înrudite în ceea ce priveşte înţelesul lor cu iterativele. Intr'adevăr, spre a nu citá decât un singur exemplu din o sută, *fâlfâesc* însemnează, »mă mişc încoace şi încolo, purtat de vânt", întocmai precum *târâesc* însemnează „târăsc încoace şi încolo". Împrumutul acesta de sufix de la o categorie de verbe la alta s'a putut întâmplà cu atât mai uşor, cu cât un număr destul de însemnat dintre iterativele slave în *-ati*, trecute în limba română, au toate semnele distinctive ale onomatopeelor, astfel *lăpâi* din bulg. *lapam* „schlürfe", *măhâi* din paleosl. *mahati* (bulg. *macham*) „bewege hin und her" (*Cihac*, II, 182), *rûgâi*, din paleosl. *rygati* „ructare" (*ib.* 312) etc.

15. Alături de formele iterative *mahati, rygati,* există, în limbile slave, şi forme *perfective* formate prin adăogarea sufixului *-nąti: ma(h)-nąti, ryg-nąti.*

Astfel de derivate în *-nąti* au trecut şi în limba română. Pe unele din ele nu le mai simţim ca derivate: în cuvântul *îndrăzní* (din paleosl. *drŭznąti*) nu mai simţim nici o legătură cu *dârz*, iar pe *răcní* (din paleosl *ryknąti*), neexistând alături de el un derivat de la tulpina slavă *rŭk-*, iarăşi nu-l putem despărţi în tulpină şi în sufix. In schimb, alături de *plesní* (paleosl. *plesnąti* din **plesk-nąti*) s'a păstrat şi forma *plescăi* (din iterativul *pleskati*). Din astfel de cazuri s'a putut despărţi **un sufix -nesc,** care, alipit la tulpine onomatopoetice, serveşte spre a formà verbe

[1]) *Cihac, II, 412*

care exprimă »o acţiune scurtă sau momentană«, deci scot la iveală tocmai nota aceea care formează şi în limbile slave trăsătura caracteristică a perfectivelor în *-nąti* faţă de iterativele în *-ati*. Astfel de derivate în *-nesc* sânt: *bufnesc* (cf. bulg. *buhnuvam* 'lovesc, bat', sârb. *buhnuti* 'a frânge'), *foşnesc, pocnesc, pufnesc, scrâşnesc, svâcnesc, ţâşnesc,* etc.

Ele nu trebue confundate cu **verbele în -ănesc,** dintre care cele mai multe au variante în *-ăesc,* şi care s'au născut după analogia lui *ciocănesc* (*ciocane+sc*), despărţit greşit în *cioc ănesc*. Astfel de verbe sânt: *bocănesc, bombănesc, clămpănesc, clănţănesc, cloncănesc, păcănesc, ţăcănesc, trâncănesc, troncănesc, zăngănesc,* etc.

Din contaminarea sufixelor *-ăesc* şi *-nesc* s'a născut **sufixul -năesc** pe care-l întâinim în *foşnăi (foşăi+foşni), zbârnâi,* etc.

Precum vedem din cele precedente, limbile slave au avut o influenţă mare asupra desvoltării onomatopeelor româneşti, cărora le împrumută chiar ceva din „genul verbal", caracteristic pentru limbile slave şi strein de spiritul limbii noastre.

Influenţa aceasta se recunoaşte şi în alt sufix care serveşte la formaţiunea verbelor din tulpine onomatopoetice, **sufixul -căi.** Dacă cetim ceea ce spune Miklosich în a sa *Gramatică comparativă a limbilor slave,* vol. II, pag. 470 ş. u. despre sufixul *-kati* în limbile slave, e greu să ne facem o idee lămurită despre funcţiunea lui. Din materialul bogat ce-l dă însă putem constată mai ales două lucruri şi anume că el se întrebuinţează cu predilecţie a) spre a formă, de la interjecţii, verbe care exprimă producerea acelei interjecţii, d. e. ruseşte *ajkati* „a face *aj*!", *aukati* „a strigă *au!*" sârbeşte *gickati* „a face gic!" *kitkati* „a zice kit!" *iškati* „a hâşâi găinile, strigându-le *iš!*" etc. (cfr. Miklosich, *op. cit.* II, 473), — b.) a da un înţeles diminutival-frecventativ noţiunii verbale, d. e. sârb. *griskati* „mordicare", *stipkati* şi *cupkati* „a ciupeli", etc. (*ibid,* 472). Aceste două înţelesuri le au şi derivatele româneşti cu **sufixul -căi,** precum *foşcăi, horcăi* etc.

16. Trecând de la verb la celelalte părţi ale vorbirii derivate de la onomatopee, ne bate la ochi mai ales **caracterul spontan** al multora din ele: din *bârâi* s'a născut (după analogia lui *berbec*) substantival *bârâec* 'miel'.

Astfel avem derivaţii directe — fără sufix — de la tulpina onomatopoetică, deci un fel de derivate **postinterjecţionale** precum şi multe derivate directe **postverbale**, care au mai adesea înţeles *concret*, însemnând obiectul sau chiar fiinţa care produce acel sunet sau face mişcarea pe care o redă onomatopeea. Am pomenit mai sus pe *cloacă*, mai adaogem pe *bâză*, *bâţă* (în *codobâţă*), *boanză*, *boarnă*, *boarză*, *cârcotă* (cârcoti), *fleaşcă* (fleaşc), *forfoană* (forfoni), *gâlă* 'om gras care gâfâe', *ghioarcă*, *pleasnă* (plesni), *şfichiu*, *ţacă* etc. poate şi *gotcă* reconstruit din *cotcodăci*.

Avem şi **adverbe** formate direct din interjecţie sau din tulpina verbală prin adăogarea unui *-a* final, precum: *fâţa*, *forfa*, *forfota*.

Foarte multe **numiri de animale** se derivă din onomatopee cu sufixele cunoscute ale limbii. Deoarece formaţiunile acestea le-a studiat pe larg Martin Hiecke în lucrarea sa *Die Neubildung der rumänischen Tiernamen* (în al XII-lea Anuar al Seminarului din Lipsca, 1906), nu mai e nevoie să mă opresc asupra lor.

Nici despre **abstractele verbale** nu e mult de spus, atât doar că infinitivele în funcţiune de substantive sânt foarte puţin întrebuinţate; ceva mai des participiile substantive şi derivatele în *-tură*. Sufixul propriu zis al acestor abstracte este însă *-et* şi slavonescul *-ot* (care la rândul său a dat naştere sufixului verbal *-oti*, d. ex *bleh-oti*, *boc-oti*, *cârc-oti* etc).

Când avem a face cu verbe onomatopoetice, mai ales când acestea exprimă un defect a organului vorbirii, ne bate la ochiu că adjectivele verbale în *-tor* sânt foarte rar întrebuinţate şi în locul lor se întrebuinţează, cu înţeles *activ* şi *prezentic*, forma **participiului adjectiv**: om *bâlbâit* care bâlbâeşte, *fonfăit* care e fonf, fată *fâţâită* — care se fâţâe mereu, *gâjâit*, etc.

*

17. Cele mai interesante probleme le pune onomatopeea **lexicografului**, căci ea este — pe lângă derivate şi împrumuturile din alte limbi — aproape singurul mijloc de îmbogăţire a limbii cu elemente nouă lexicale. Setea de a-şi îmbogăţi tezaurul lexical e nepotolită în fiecare limbă şi este mai mare decât trebuinţa

reală după cuvinte nouă. Asemenea zgârcitului care adună parâlele şi din ce adună ar vrea să aibă mai multe, primim cuvintele nouă, chiar când ele sânt un lux, chiar când nu exprimă atât de bine, ca vorbele vechi şi uzuale, noţiunea ce-o reprezintă. Dreptul tinereţii, farmecul noului le ajută să prindă rădăcini Astfel se explică răspândirea rapidă a onomatopeelor, care în cele mai multe cazuri sânt formaţii spontane şi individuale. Mai ales cuvintele imitative sânt menite să fie primite repede, căci ele deşteaptă totdeauna în noi o asemănare (mai mult sau mai puţin reală) între sunet şi noţiune.

Dacă vechiul *taur*, aromâneşte *tavru*, este înlocuit în multe regiuni d. ex. la Megleniţi sau în Bucovina prin *bugă* (din turc. *buga)* sau prin *buhaiu* (din slav. *bugaj, buhaj*), de sigur că în parte la această înlocuire e de vină coloritul onomatopoetic al acestor cuvinte.

Mai instructiv e un alt exemplu. Sunetul produs de albină când zboară se redă în româneşte, în diferite regiuni, prin cuvintele imitative: *bâzâit, bombănit (bombăit, bombănat), zuzăit, vâjâit, zbârnâit.* În limba literară se întrebuinţează aproape excluziv termenul dintâiu şi de sigur nu numai fiind-că e mai răspândit geograficeşte decât celelalte, ci şi pentru că l-a prins atât de frumos Eminescu în versul pe care-l ştim cei mai mulţi de-a rostul:

Dar ce zgomot se aude? *Bâzâit* ca de albine...

Observatorului atent nu-i va fi scăpat din vedere că în timpul din urmă se introduce, la scriitorii tineri, tot mai mult un alt cuvânt, care-i dispută locul. E cuvântul *zumzet.* Poate mă'nşel, dar îmi pare că acestuia îi putem stabili originea. E strofa poetului Coşbuc:

Numai *zumzetul* de-albine
Fără 'ncepere şi-adaos
Curge 'ntr'una, par'că vine
Din adâncul firii pline
De repaos
(În Miezul verii, *Fire de tort*, p. 58)

Dela Coşbuc a trecut la Iosif:

În auz îmi sună blând
Zumzetul de-albine...
(Visul, *Patriarhale*, p. 19)

iar de la acesta la poeţii şi prozatorii din jurul său, la D. Anghel şi la Sadoveanu („Auzì *zumzetul* albinelor. *Povestiri de seară*, p. 18).

Presupun că la Coşbuc însuşi, el e o simplă — şi inconştientă — românizare a germanului *Summen*. Românizarea aceasta e făcută atât de absolut în spiritul limbii noastre — iarăşi în mod inconştient şi datorindu-se numai simţului de limbă deosebit de fin al poetului Coşbuc — cu reduplicarea caracteristică şi cu sufixul *et*, încât nu-i nici o mirare dacă a prins în timp atât de scurt rădăcini aşa puternice în limba noastră literară. Şi iată că n'a lipsit nici fuziunea acestui element nou cu cele vechi ale limbei: din *zumzet* şi *bombăit* s'a născut forma *zumbăit* („Albinele, cu *zumbăit* auriu rupeau tăcerea. I. Boteni, *Sămănătorul*, IV, p. 287).

Dar chiar şi când limba are cuvinte vechi şi destul de expresive, vine adesea onomatopeea să se alăture la ele. Astfel pentru ideea „a umblà repede încoace şi încolo, mulţi de odată" avem, prin asemănare cu un *furnicar*, cu un *roiu* de albine sau cu un corp în putrefacţiune năpădit de *viermi*, cuvintele *a furnicà* (latin) şi *a roì*, *a viermuì* (formaţii româneşti), la care se mai adaogă *a foì* (latin), propriu „a se mişcà încoace şi încolo ca nişte foi", *a mişunà* (latin), propriu „a se amestecà unul într'altul" şi *a mişuì* de la aceeaşi tulpină. La aceşti cinci termeni mai vin onomatopeele a *bâjbâì*, a *forfotì*, *a foşcălui*, şi a *fojgâì*.

18. Urmărind cu atenţie aceste onomatopee lexicograful poate să facă interesante constătări asupra răspândirii geografice a cuvintelor, să descopere desvoltări semantice dintre cele mai instructive[1]), alunecări dintr'o sferă de idei într'alta şi întrebuinţări figurate, cu un cuvânt, să urmărească toată gama de desvoltări de înţeles pe care o întâlnim şi la celelalte cuvinte ale limbii.

---

1)Părerea lui Wundt, op. cit. *p. 451 că onomatopeele nu sufer desvoltări semantice este greşită şi arată că învăţatul german n'a cetit cu atenţiune opere lexicografice.*

Cu deosebire interesant este a urmări cum aceste cuvinte nouă, intrând în limbă, **i-i caută un razăm în cuvintele** existente şi îl găsesc, fie printr'o asemănare formală sau semantică. Astfel, de la tulpina *bz* s'a format numirea insectei *bâză*, ca sinonim a cuvântului 'streche'. E cunoscut că dobitoacele muşcate de streche, fug ca nebune, cu coada ridicată. Pentru aceste manifestări ale dobitocului strechiat germanul are verbul *biesen*, care de sigur e de aceaşi origine onomatopoetică, iar Românul zice că animalele fug „cu coada *bâzoiu* (sau *bârzoiu*)". Intrat odată în limbă acest cuvânt şi-a putut întinde sfera de întrebuinţare şi s'a zis, prin analogie, şi despre un om cu părul nepieptănat (cf. 'cu părul măciucă') că e cu *părul bârzoiu*, sau *bâzoiu*. Dar pentru noţiunea de nepieptănat limba mai are alte cuvinte, împrumutate din ungurescul *borz* (cf. *borzos* 'nepieptănat') d. ex. *bo(a)rză*, *a se burzului* etc. Era aproape fatal ca cele două tulpine asemănătoare ca formă, ajungând pe aceeaşi cale în desvoltarea lor semantică, s'i se amestece. Astfel vedem că verbul *a se bârzoià* însemnează şi 's'emporter, s'irriter', înţeles care ne aduce aminte de vita strechiată, dar şi 'se pavanner', care se leagă de înţelesul verbului de origine ungurească.

Astfel de **contaminări** de tulpine onomatopoetice cu cuvinte vechi ale limbii sânt la ordinea zilei şi ele explică multe forme neaşteptate. Voiu cità câteva exemple. Alături de *fluturà* (din lat. **fluctulare*) avem o formă *fluşturà* cu un *ş* neexplicat. „Se pare că verbul *fluturà* s'a contaminat cu tulpina *fliş*, adăogându-se astfel, la noţiunea 'mişcării fâlfăitoare', ideia 'sunetului şuerător', produs de ea în aer" (*Dicţionarul Academiei*). Din cuvântul *larmă* şi onomatopoeticul *halalaie* „zgomot, gălăgie, larmă, gâlcevă" s'a născut, pe cât se pare, forma *harmalaie* 'harababură, confuziune împreunată cu larmă mare'. Varianta *gâsâì* a onomatopeelor *fâsâì* sau *sâsâì*, prin care se exprimă sunete produs de gâsca speriată, datoreşte, probabil, pe *g* printr'o apropiere de cuvântul *gâscă*.

Uneori vorbe vechi ale limbei (moştenite sau împrumutate) fac impresie de cuvinte onomatopoetice. Atunci se poate întâmplà că tulpina lor se **onomatopeizează**, se modifică în felul cu-

vintelor imitative. Câteva exemple vor arătà ce voim să spunem. Verbul *a suflà* (din lat. *sufflare)* poate deşteptà, prin sunetele sale, impresia acustică pe care o face vântul asupra urechii noastre. În graiul copilăresc am auzit adesea forma *fufluà* care s'a născut prim asimilarea lui *s* faţă de *f* următor, care însă în acelaşi timp aduce foarte mult cu verbele onomatopoetice cu tulpină reduplicată. In Bucovina (comuna Roş) se aude unun cuvânt *fufliţă* cu înţelesul de 'viscol', care este derivat tocmaiai din această tulpină *fufl-*, în loc de *sufl-*. *(H)alaiu*, cuvânt diele origine turcească, care însemnà 'cortegiu, procesiune, convoiu'u' ajunse cu timpul să însemneze 'adunare gălăgioasă de oameni'.i'. Din acest cuvânt, cu sensul din urmă, s'a derivat verbul *hălăiài* 'a face gură, a se certà', care (şi din pricina terminaţiunei) fiind considerat ca onomatopee, a primit forma mai lungă *hălălăăi* 'a vorbi cu toţi de odatà, a face gură mare' (cu derivatul *hălălăiaie* şi cu varianta *hălăcâi*). Din cuvântul *hâlpav* 'lacom' s'a extras tulpina *hâlp-*, derivându-se verbul onomatopoetic *hălpăcăăi* 'a înghiţi lacom' (ca şi când ar existà o interjecţie *hâlpâc!)*.

Că de fapt simţul nostru de limbă stabileşte imediat uun raport între onomatopee şi celelalte cuvinte ale limbii o dovedesc exemple ca următorul. Din n.-grec. καρακάξα am împrumutat pe *caragaţă* 'ţarcă, coţofană'. Cuvântul acesta face atâât de mult impersia unei onomatopee, încât Delavrancea *(Sultănica* 224) vorbind despre o femeie vorbăreaţă, scriă: „Taci.... muiere; şi ce-ai văzut şi ce-ai auzit mai bine le vedeà şi le auzeà *coţofenile*, că tot atâta erà. *Gara-gaţa*, ca şi ele." E acelaşi fenomen care face ca Românul să audă în diferite strigăite ale animalelor cuvinte ale limbei lui: Bibilica *pâcâe* sau face p ă c a t - p ă c a t !" (*Dicţ. Acad.*), „puiul zice p u i u - p u i u", „curca zice c h i o r - c h i o r", etc.

*

19. Despre raportul **sintactic** al onomatopeei cu celelalte părţi ale propoziţiei nu e mult de spus, nefiind altul decât al vorbelor uzuale ale limbei. Numai câteva observaţii.

Verbele care imită sunete din jurul nostru sânt de la natură **intransitive**. Cu toate acestea printr'o lărgire a funcţiunii uşor de explicat se poate naşte un raport între predicat şi complement atunci când verbul nu e o imitare simplă a vocii animalelor, ci exprimă un îndemn, sau o alungare a lor. Astfel intransivitul *bârâi* 'a strigà oilor *bâr-bâr*, ca să le faci să meargă înainte' apare în funcţiune transitivă: *a bârâi oile* 'a le mână, strigându-le *bâr-bâr*'; de asemenea: *a hâşâi găinile* 'a le sperià strigându-le *hâş*, etc. Tot astfel se zice că *sfârâe* cărbunele, când îl bagi în apă; prin întrebuinţare **factitivă** se poate zice şi „sfârâi (=făcù să sfârâe, stinse) în ulcică trei cărbuni" (Sandu, *Două neamuri*, 264).

Foarte adesea **interjecţia** onomatopoetică se întrebuinţează ca predicat, având funcţiunea unui **verb**: „Şi — *hârşti*, o palmă" însemnează 'îi plesnì o palmă', „Şi — *bâldâbâc*, în apă" însemnează 'sări cu zgomot în apă' sau 'se scufundă de odată în apă'. Funcţiunea sintactică o dă acestor interjecţiuni ascultătorul, prin interpretarea ei potrivită cu împrejurările. Astfel când copilul vrea să pună mâna pe sobă şi părintele îi strigă *bâja* (sau *bâia*), această exclamare poate fi interpretată sau ca un **verb** 'arde' sau ca un **substantiv** 'foc' sau ca un **adjectiv** ‚fierbinte'. Nimic mai firesc deci decât ca să se nască din interjecţia aceasta verbul prin care ea se clasează în mod firesc şi neechivoc între cuvintele limbei: Nu pune mâna pe sobă că *bijeşte* (frige)!

2o. Terminăm cu câteva obseraţii de natură **stilistică**.

Inavuţirea limbei prin onomatopee va însemnà numai atunci o bogăţie reală a ei, când intrarea lor în limba literară nu va urmà fără selecţiune. Scriitorii noştri din generaţiile mai tinere cu tendinţa de a colorà limba cu expresii şi cuvinte populare, merg adesea prea departe şi o încarcă cu vorbe dialectale neînţelese de cei mai mulţi cetitori şi cu expresiuni care se potrivesc în limba vie şi figurată a ţăranului, dar nu au loc adesea în graiul mai concis şi mai clar al cărturarului. Dar nici chiar ţăranul nostru, cumpătat din fire, nu întrebuinţează, fără măsură, aceste interjecţii onomatopoetice, cu care ştie să-şi învioreze atât

de frumos stilul. Voiu citâ un pasaj dintr'o novelă iscălită Izabela Sadoveanu şi publicată în *Noua revistă română* (III, 410), în care se descrie o vânătoare: „*Pâş-pâş* . . . veneà dihania printre stoguri . . . *Bang!* . . . dă Sandu drumu pistolului şi eu, *tiva*, băiete spre pârleaz. Matahala turbată, după mine. O auzeam *gâfâind* şi i simţeam par'că suflarea fierbinte după ceafă... *Ţuşti* peste pârleaz! Odată am simţit matahala în spinare: Înhăţase cojocul şi-l scuturà de-i mergeau petecele. Eu, cât ai clipì din ochi, mă'ntorc, şi *paf*, cuţitul între ochi. N'a zis nici *pâs!* şi a căzut grămadă la pământ". Astfel de descrieri fac mai mult impresia unei bucăţi artificiale date ca exerciţiu la capitolul 'Interjecţiunea' într'o gramatică, decât să semene cu povestirea unui ţăran

O îmbogăţire reală a limbii literare o alcătuesc numai acèle onomatopoee care nu intră ca simple sinonime din diferitele regiuni, pe lângă termeni existenţi şi cunoscuţi, ci exprimă nuanţe nouă de înţeles. Astfel, pentru omul cult, trăit la oraş, găina *cotcodăceşte*. Pentru ţăran însă limba e mai bogată în termeni care să arate sunetul produs de găină la diferite ocazii. Găinile *cotcodăcesc* înainte sau după ce au ouat sau când se adună speriate (de uliu) în jurul cocoşului; când sânt sătule umblă prin curte încoace şi încolo *cărcăind;* când se află în primejdie *cârâe* cu penele zborşite, iar cloşca *cloncă(n)eşte*. (Datele sânt scoase din lucrarea lui S. Şutu despre *Strigătele animalelor).* De sigur că n'ar fi o operă inutilă dacă manualele noastre şcolare ar stărui mai mult asupra acestor diferite expresii considerate pe nedrept de sinonime. Autorii lor ar găsì de sigur la scriitorii noştri îngrijiţi exemple destule. Astfel M. Sadoveanu în *Povestirile* sale (p. 127) povesteşte despre un vânător rătăcit, care se apropie de o casă. Câniì îl simt şi încep să latre. Cuvântul acesta obicinuit şi deci lipsit de relief e înlocuit prin alte trei, care exprimă foarte potrivit diferitele stadii ale lătratului: „Doi câni mari se repeziră din întunerec la mine *zăpăind* . . . [În casă nici o mişcare] Câniì, întărâtaţi dedeau ocol, *hămăind* mânioşi . . . [Uşa se deschide, un glas se răsteşte către câni care] tăcură şi se retraseră *mârâind* în umbră" . . . Alt exemplu din Brătescu-Voineşti (*Nuvele şi schiţe* p. 55—56): „Să mai auzi şì *fâşâiturile* periilor, *ţăcăniturile* armelor, *pocnetul* deschis şi cinstit al palmelor, *bufnitul* mut şi înfundat al pumnilor . . . şi atunci o să ai deplină idee de ce va să zică o pregătire de inspecţie de Don Colonel."

Cu deosebire poeţii întrebuinţează onomatopeea spre a simbolizà şi prin sunete ideea exprimată. Traducerea lui St. O. Iosif „Cataracta Londrei" după Southey, publicată în revista *Cum-*

până (a. 1910) p. 213—215 e deosebit de bogată, în partea finală, în astfel de onomatopee (26 în 24 de versuri).

21. Spre a demonstră, în fine, ce mare e numărul de cuvinte expresive în limba noastră, voiu aduce trei exemple, căutând să arăt şi variantele şi derivatele lor, explicabile după cele expuse până acuma. Sânt tulpinele BR-, FR- şi FŞ-.

Iată tabloul variantelor acestor tulpine:

a) Varianta cu vocala *â* (§ 6).: bâr- fâr- fâş-
b) „ cu adausul lui *t* (§ 7) : fâşt-
c) „ rotacizată (§ 8) : bârz-
d) „ nazalizată (§ 9) : bânz-
e) „ reduplicată (§ 10) : fârf-
f) „ cu o din *ă* (§ 12) : for- foş-
g) „ cu *s-* protetic (§ 13) : sfâr-

Toate aceste variante putându-se combină una cu alta dau naştere unui număr extraordinar de mare de nouă variante. Voiu notă numai pe acelea care de fapt pot fi urmărite în limba noastră:

h) c f : borz-
i) d f : bonz-
j) e f : bozb- forf- foşf-
l) g f : sfor-

Iată acum exemple pentru toate aceste 11 variante:

a) Derivate directe: *bâză* 'muscă, albină'.

Derivate cu sufixe: *bâzâì*: 'bourdonner' *(bâzâire, bâzâit, bâzâitură, bâzâială, bâzâitor), bâzâitoare* 'jucărie de copii făcută dintr'o coajă de nucă, astfel încât să producă un sunet bâzâitor' *bâzălău* 'gărgăun', *bâzalnic, -ă* 'care are obiceiu s'o pornească nebuneşte (ca vita strechiată), *bâzău* (în expresia: „a ţine coada *bâzău* = ridicată, ca vitele strechiate)

fârnăì 'a vorbì pe nas, a fonfăì *(fârnâire, fârnâit), fârnâit, -ă* 'fonf'

fâşâì 'bruire, frémir, froufouter, crier (la soie)' şi *fâşìì (fâşâire, fâşâit, fâşâitor, fâşâitură); — fâşcâì* 'siffler entre les dents' *(fâşcâit, fâscâitură) fâşc* (?) 'croupion', *fâşcău*(?) 'sorte d'herbe' —*fâşnì*, de la care e derivat *fâşneală* 'frou-frou', *fâşnéţ* 'ţanţoş'

b) *fâşti!* interjecţie care arată sunetul produs printr'o dispariţie repede.

c) Derivate cu sufixe: *bârzâun* 'bondar', *bârzoiu* (în expresia: cu coada *bârzoiu* = ridicată, ca la vitele strechiate), [+ ung. borz-] *bârzoiâ* 'a se irità', 'a se umflà în pene', *bârzolea* '(vacă) care se bârzoeşte repede'.

d) Derivate cu sufixe: *bânzâi* 'bâzâì', *bânzar* 'streche, bondar', *bânzoiu* 'viespe', 'partea cimpoiului care produce bâzâiala caracteristică acestui instrument'.

e) Derivate cu sufixe: *fârfâi* 'forfoti', *fârfălì* (?) 'se pavaner'.

f) Derivate cu sufixe: *forăi* şi *foroi* 'a sforăi, a suflà tare şi zgomotos pe nas' *(forăire, forăială, forăit), forăilă,* poreclă ce se dă unui om care forăe; — *forcăi* 'a produce sunetul caracteristic pentru şerpi şi ariciu'; — *forcoti,* 'a produce sunetul caracteristic pentru ariciu' 'a făsăi ca fierul înfierbântat muiat în apă', *forcoteală, foarcăt*; — *fornăi* 'a forăi (despre cai)' 'a fonfăi (pe nas)', *fornăit* 'fonf', *fornăială, fornăilă,* poreclă ce se dă unui fonf

foşăi 'fâşâi' *(foşăit* şi *foşeit), foşni* 'a produce un fâşâit scurt şi nerepetit' *(foşnire, foşnit, foşnitură, foşnitor), foşnet, foşnăi* 'a fosni de mai multe ori'; — *foşcăi* 'a produce un sunet ca foile unei cărţi când le lăsăm să cadă repede una peste alta', 'a forfoti' (în acest înţeles şi *fojgăi) (foşcăitor, foşcăitură)*; — *foşcălui* 'a mişună'.

g) Derivate cu sufixe: *sfârâi* 'grésiller, crépiter, etc.' (despre cai, cosaşi; fus, titirez, roate care se mişcă repede; untură, lumânare, fier roşu muiat în apă, lemne ude când ard, etc.), *(sfârâială, sfârâit, sfârâitor, sfârâitură), sfârâioc* o jucărie de copii care sfârâie[1]).

h) Derivat direct: *boarză* 'o insectă' 'gurdună'.

Derivat cu sufixe: *burzoi* 'a se bârzoiă'.

i) Derivate cu sufixe: *bonzar* 'streche', *bonzălău* 'streche'.

j) Derivate directe: *forfa* 'forfota'.

Derivate cu sufixe: *bozbăi* 'bojbăi'; *forfăi* 'a mişună'; — *forfotì* 'a fierbe fără multă apă' 'a flecări, 'a umblà de colo până colo, grăbit şi preocupat' 'a mişună' *(forfoteală), forfota* (adverb postverbal)[2]); *foşfăi* 'fâşâi'.

k) Derivate cu sufixe: *sforăi* 'forăi' 'a toarce (despre pisică) *(sforăire, sforăit, sforăilă, sforăitor, sforăială), sforăeciu,* poreclă dată unuia ce sforăe pe nas, *sforcăi* (ar puteà fi şi *sforăi + horcăi); — sfornăesc* 'horcăesc'[3])

Aceste aproape 100 de cuvinte, care s'au născut din trei tulpini, arată în deajuns ce izvor mănos de îmbogăţire sânt pentru limba română onomatopeele.

---

1) *Sfârâi* se aseamănă cu unele onomatopee ale Slavilor, la care întâlnim pe de o parte familia *svirati* 'a şuerà' (Cihac II, 340), pe de altă parte pe *forkati,* 'schwirren, kräuseln' (Cihac II, 110, Berneker Sl. Wb. 287). N'am citat între derivatele româneşti de la tulpina *sfâr,* pe *sfârc,* apoi pe *sfârlă, sfârlează, sfârloagă,* pe care Tiktin (*Dict. rom.-germ.*) le aduce în legătură cu *azvârlì,* dar citează şi n.-grec. φρουρλα, σβοῦρλος, Kreisel. — Cât despre tulpina *fâş,* —, prin adăogarea unui *s-* protetic, am avea *sfâş-* care ar fi trebuit să se contopească cu vechea tulpină *sfâş-* din *sfâşiă.*

2) Prin contaminare cu *fâlfâi* s'a născut forma *fâlfota* şi *folfota.*

3) Prin părţile Năsăudului se aude forma *sfor* cu înţelesul de 'izvor'; Se poate ca *sfor* să se fi dezvoltat din *izvor* pe cale fonologică; se poate însă ca să fie şi un derivat din ungurescul *forr-ni* 'a izvorî' *(forrás* izvor), dar nu e exclus ca să fie şi un cuvânt onomatopoetic născut din tulpina *sfor-*

Din vechea noastră toponimie

de Nicolae Drăganu.

1. Tâmpa.

Fără să încercăm un studiu asupra tuturor numirilor de înălţimi româneşti, studiu care ni se pare foarte important pentru trecutul poporului nostru, ne vom opri de astă dată numai asupra a două numiri de înălţimi, care n'au atras până acum atenţiunea filologilor în măsura cuvenită, cu toate că ele ne păstrează nişte urme foarte interesante ale unor nume comune dintre care unul a dispărut, celalalt e pe cale să dispară.

Cel dintâiu este *Tâmpa*, al doilea *Chicera*.

Afară de *Tâmpa* Braşovului (săseşte *Zinne*, ungureşte *Czenktetö*), înaltă după unii de 961, după alţii de 964 m. peste suprafaţa mării, pe hărţile militare austriace şi pe cea publicată de *V. Meruţiu* mai găsim următoarele Tâmpe:

Tempa, înaltă de 1639 m., la graniţa Galiţiei, spre V. de la Frasin (ung. Körösmező, rut. Iasina) şi NO. de la Călineşti (ung. Kalinfalú), j. Maramureş, între următoarele nume româneşti: spre N. *Brustura* (sat), *Berliaszka* (1560 m.), *Latundur* (=„Rotundul", 1447 m.); spre O.: *Tataruka* (1710 m.), *Todiasca* (1764 m.); spre S.: *Curpen*, *Mentul* (=„Muncel", 1234 m.); spre SV. *Cobila*, *Deluţ* etc.

Tempa înaltă de 1091 m. lângă *Lunca*, spre O. de la Sighetul Maramureşului, j. Maramureş. Spre NO. de la ea găsim următoarele numiri toponimice româneşti: *Menczul* (=„Muncel", 1241 m.), *Mentul* (=„Muncel", 1500 m.), *Mentul* (=„Muncel", 1330 m.), *Şoimul* (1228 m.), *Butin* (1046 m.) etc.

Tâmpa de 1241 m., spre NO. de la Cârlibaba, în Bucovina.

Tâmpa sau *Tâmpele* de 1631 m. în judeţul Gorj, plasa Novaci, la frontieră (spre O. de la Petroşeni şi NO. de la Parângu),

pe stânga râului Lotrul, situat între munţii: *Tărtărăul*, *Largile* şi *Balul*. Aci se află sucursala vămală *Novaci-Tâmpa* şi pichetul de pază No. 16, numit Tâmpa sau Florile-Albe. Pe aci trece o potecă în Transilvania.[1])

Probabil tot *Tâmpa* va trebui să se citească ori se va fi rostit vreodată şi înălţimea *Tompó* (*Tompó tetö*, 961 m.) din Munţii Gurghiului, spre O. dela Chiheriu-de-sus (ung. Felsö-Köhér) şi NO. de la Chişiniş-Remetea (ung. Kőszó-Remete, Kőszvényremete), j. Mureş-Turda.

Cu *Tâmpa* se numesc nu numai înălţimi, ci şi sate şi pâraie, cele dintâi probabil fiindcă se găseau lângă o înălţime numită Tâmpa, cele din urmă fiindcă izvorau din o înălţime cu acelaşi nume ori treceau pe lângă ea. Astfel un sat *Tâmpa* (ung. *Tompa)* se găseşte în j. Hunedoara, pl. Deva. Nu putem afirma cu siguranţă dacă numele satului *Tâmpăhaza* (ung. Tompaháza) din j. Alba-inf., pl. Aiud, se poate înşirà la acest loc pentru partea întâie a sa, ori nu. Partea a doua arată proveniénţă ungurească evidentă.[2])

Am amintit pichetul *Tâmpa*, cu No. 16, numit şi Florile-Albe, j. Gorj, situat pe clina de S. a muntelui *Tâmpa*.[3]),

Tâmpa se numeşte şi un pârâu, j. Prahova, pl. Teleajenul[4]). Forme derivate sânt: *Tâmpeni*, com. rur. j. Olt, pl. Şerbăneşti, situată pe părâul Dorofeiul; *Tâmpeni*, cătun, atârnător de com. Vizirul, pl. Balta, j. Vasluiu[5]), şi numele de familie *Tâmpean* (scris şi *Tempean*) şi *Tâmpănar*. Nu ştim dacă *Tempea* (Radu etc.) n'ar trebui citit *Tâmpea* şi înşirat tot la acest loc.[6])

Dacă examinăm locurile numite *Tâmpa*, este evident că acest cuvânt a numit la început un „munte prăpăstios" sau „râpos", „clina sau coasta stâncoasă a muntelui", „povârniş".

1) *Marele Dicţionar geografic al României*, V. p. 607.
2) v. S. Moldovan şi N. Togan, *Dicţionarul numirilor de localităţi cu poporaţiune română din Ungaria*, Sibiiu, 1909, p. 223.
3) *M. D. G.* V,607.
4) *M. D. G.* V,607.
5) *M. D. G.* V,607.
6) *Tâmpa* „Tâmpea" se întâlneşte încă în veacul XIV, v. I. Bogdan. *De la cine şi când au împrumutat Românii alfabetul ciritic?* în *Lui Maiorescu Omagiu*, Bucureşti, 1900, p. 589.

De cele mai multe ori „povârnișul" s'a născut din ruperea muntelui sau „tâmpei" în două părți care au continuat să se numească cu forma de plural a „tâmpei" (cf. *Tâmpa* sau *Tâmpele* din j. Gorj). În acest caz însăși prăpastia sau strâmtoarea a ajuns să se întrebuințeze ca trecătoare sau pas. Ori cum, nu trebue să trecem cu vederea faptul că aproape toate *Tâmpele* menționate mai sus sânt în apropierea unui pas, cf. d. p. cea din apropierea Brașovului, Frasinului, Cârlibabei și din j. Gorj. O situație asemănătoare cu a acestora poate să aibă și cea de lângă Lunca din j. Maramurășului. Satul *Tâmpa* din j. Hunedoara nu e departe de „Poarta de fier".

Cum am arătat, de la acest fel de munți sau coaste de munți, povârnișuri sau prăpăstii și-au primit numirea păraiele și satele din apropiere. Având înțelesul de „munte prăpăstios" sau „râpos", „clină sau coastă stâncoasă", „povârniș", *tâmpa* care cu timpul a încetat de a fi nume comun, izolându-se ca nume propriu, nu poate să aibă nimic comun cu adjectivul *tâmp* = < „tâmpit" v. bulg. *tąmpŭ* „obtusus", care ne-a mai dat și *Toampa* ca nume de oaie[1]), nici cu ungurescul *tompa*, care are același înțeles și aceași origine slavă.

Dintre limbile care au avut influență asupra limbii române numai în albaneză se găsește un cuvânt cu înțeles înrudit: *timp, timbi* m. „Fels"[2]). Acest cuvânt albanez însă se aude numai în Calabria și după cum crede W. Meyer-Lübke *(Rom. Et. Wörterbuch* No. 8739, p. 660—1) a pătruns în limba albaneză din sudul Italiei, fiind de origine preromană, poate chiar messapică ori sabină, căci se mai aude în mai multe dialecte italiene cu următoarele forme și înțelesuri: calabr. *timpa* „Felsabsturz", sic. *timpa* „Hügel", mallorc., catal. *timpes* „Bergabhänge", valenc. *timpa, timba* „Bergabhang". In unele regiuni cuvântul apare contaminat cu forma **tippa* răspândită și ea — ca și varianta **tiffa* — în Italia întreagă și în Provența și Peninsula iberică *(ibid.,* No. 8731, p. 660).

1) Ov. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului,* București, 1915, p. 83 și 85.

2) G. Meyer, *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache,* Strassburg, 1891, p. 430

La Varro, *r. r.* 3, 1, 6 e amintit sabinul *teba* 'Hügel', cu care au adus unii în legătură numele *Tibur*; umbrul *Tifernum* arată forma caracteristică acestui dialect cu *f* în loc de lat. *b* (cf. şi G. Meyer, *AEtWb.*, p. 430).

Cu acel *timpa preroman, despre care am vorbit mai sus, credem că avem de a face în românescul *Tâmpa*, care din nume comun cu înţelesul de „deal, munte prăpăstios", „clină sau coastă stâncoasă" a ajuns să se izoleze ca nume propriu pentru înălţimile, părâul şi localităţile amintite.

Rămâne de clarificat numai dacă în limba română a rămas de a dreptul din limba latină ori a trecut prin limba albaneză la noi, cum pare a se fi întâmplat şi cu alte nume de acest fel. Împrotriva venirii lui prin albaneză grăieşte împrejurarea că cuvântul *timp* se aude în această limbă numai în Calabria, iar aici, evident, a trebuit să străbată numai într'o epocă mai târzie din dialectele italice de sud.

Ar urmà deci ca *Tâmpa* să fie un element latin al limbii române care din punctul de vedere al desvoltării limbii româneşti ar avea însemnătatea de a da încă o dovadă de strânsa legătură a acesteia cu dialectele italice de sud, cum şi din punct de vedere fonetic că *-i-* în situaţii similare a dat mai întâiu *-â-* (cf. tempus > *tâmp*, iar *timp* e datorit influenţei pluralului *timpi*, v. Ov. Densusianu, *H. l. r.*, II., 1, p. 19; *tâmplă*, < templum, Pl.-a, etc.)

Dar lucrul a putut să se petreacă şi altfel. Nu e exclusă adică o legătură oarecare între acest preroman *timpa şi thessalicul Τέμπη, Τέμπεα,[1]) care însemnează „vale între două coaste

1) Amintim la acest loc că apropierea între un românesc *Tempe* şi grecescul Τέμπη a făcut-o întâiu G. Kisch în *Korrespodenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, fasc„ pe Aug.-Sept. 1910 (subt titlul: *Zur Wortforschung: 1. Altgriechische Ortsnamen in Siebenbürgen*, p. 29: „Vgl. noch den (rum.) Riednamen *Tempe*, ein in einer Verengerung unseres Sajótales gelegenes Ried = griech. τέμπη „Einschnitt" (Tal zwischen Olymp und Ossa) zu τέμπω = τέμνω [Wurzel τεμ] „schneide". (Cf. şi fasc pe Nov.-Dec. 1911). Constatăm însă împreună cu O. Asboth, *Nyelvtudomány*, vol. III (1910), fasc. 2, p. 108 şi vol. IV (1912), p. 54, că un românesc *Tempe* derivat din un v. gr. Τέμπη din punct de vedere fonetic este cu neputinţă. Dacă rostirea poporală a cuvântului este în adevăr *Tempe*, el n'ar putea fi decât de o proveniență nouă şi nu găsim cine l-ar fi putut aduce de la Greci tocmai în Valea Şieului. Dacă rostirea poporală este *Tâmpe*, explicarea este cea dată de noi acestui cuvânt, cu totul deosebită de cea a lui Kisch.

de munte", cum şi între tracicul Τέμπυρα „Bergklause".[1]) Şi atunci, chiar dacă le-am derivă din o rădăcină idg. *tem-p* „schneiden", cum crede Kretschmer,[2]) — ceea ce nu e însă probabil, deoarece însemnarea primitivă a fost alta; apropierea lui Τέμπη, Τέμπεα de rădăcina *tem-* „taiu" e mai mult o etimologie populară grecească — ,ori din *tem-p-* „ziehen", „spannen" (cf. *templa,-orum* „die über die Dachsparren gespannten Querhölzer"), cum crede Thomaschek şi Walde (*l. c.*), ele ne-ar redă tocmai cuvântul tracic care ar fi dat naştere *Tâmpei* românesti, firesţe, cu felul de rostire şi scriere al scriitorilor greci, care neavând sunetul *î(â)*, a cărui prezenţă în limba română înainte de întâlnirea cu Slavii e dovedită (v. Ov. Densusianu, *H. l. r.* I, p. 33 şi 271), au încercat să-l transcric cu o literă menită pentru un sunet apropiat.

Dar să examinăm puţin înţelesul cuvântului Τέμπη, Τέμπεα. Suidas, raportându-se la Herodot, scrie: Τέμπη τὰ μεταξὺ τῶν Θετταλίας ὀρῶν περὶ τὸν Ὄλυμπον καὶ τὴν Ὄσσαν στενά. καθόλου δὲ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ὄρεσι στενόταται διεκβολαί. καὶ οἱ σύνδενδροι τόποι. ἰδίως δὲ Μακεδονικὰ ὄρη οὕτω καλούμενα, καὶ οἱ στενοὶ τόποι.

Tempe aşadar însemnează nu numai „strâmtoare, pas", „vale între munţi", ci şi „munte".

De fapt „munte stâncos" a trebuit să fie însemnarea tracică primitivă, iar valea romantică a Tempei şi-a luat acest nume (cf. mai sus numele părâului *Tâmpa*) de la coastele stâncoase (de coloare roşietică) şi sălbatice, aproape perpendiculare şi pline de crepături ale muntelui rupt în două în urma unui cutremur de pământ, care a făcut cu putinţă scurgerea prin râul Peneios a locului format de munţii care încercuiau odinioară complet şi mai încercuesc încă în cea mai mare parte şesul Thessaliei.

Herodot, VII, 129 ne spune adică că Thessalia era la început o căldare (κοίλη) plină de apă şi închisă la răsărit de muntele Pelion şi Ossa, la miază-noapte de Olimp, la asfinţit

1) Die Korpilische Bergklause Τέμπυρα westl. von Dymae- Traianopolis erinnert an die Thessalischen Τέμπεα, v. Wz. *temp-* „spannen" vgl. gr. kappad. *Témpere* (cu *e* deschis în silaba penultimă), Engpass im Norden von Faraš im Taurus" Thomaschek, *Die alten Traker*, II, 2 în *Anal. acad. din Viena*, fil.-ist., CXXXI, Wien, 1894, p. 89 şi Dr. A. Walde, *LEt.Wb.* ed. II, p. 769.

2) *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache*, Göttingen, 1896, p. 411; *Kuhns Zeitschrift*, XXXVI, p. 264 ş. u.

de Pind, iar la miază-zi de Othrys. Cinci râuri (Peneios, Apidanos, Onochonos, Enipeus şi Pamisos) îşi vărsau apa în această căldare. Valea, prin care s'a scurs apa râului Peneios, care a luat asupra-şi numele tuturor celorlalte, s'a născut în urma unui cutremur de pământ: αὐτοὶ μέν νυν Θεσσαλοί φασι Ποσειδέωνα ποιῆσαι τὸν αὐλῶνα ὅτι οὗ ῥέει ὁ Πηνειός, οἰκότα λέγοντες. ὅστις γὰρ νομίζει Ποσειδέωνα τὴν γῆν σείειν καὶ τὰ διεστεῶτα ὑπὸ σεισμοῦ τοῦ θεοῦ τούτου ἔργα εἶναι, κἂν ἐκεῖνο ἰδὼν φαίη Ποσειδέωνα ποιῆσαι· ἔστι γὰρ σεισμοῦ ἔργον, ὡς ἐμοὶ φαίνεται εἶναι, ἡ διάστασις τῶν ὀρέων.

Scriitorii greci, şi chiar şi poporul grecesc, până târziu pe vremea imperiului bizantin, când cuvântul a început să fie în locuit cu mai noul κλεισοῦρα (lat. *Clusura)* şi cu πύλη, numeau strâmtorile de munţi τέμπη (Pl. lui τέμπος). Aşa Anna Comnena Alex. c. X, p. 272 ne spune: τὰ γὰρ τέμπη, ἅπερ κλεισούρας ἡ διώτις οἶδε γλῶσσα, iar c. VII, p. 190 găsim Τὰ Τέμπη τοῦ Αἵμου „Tempe Montis Haemi", etc.[1])

Scriitorii romani cu cultură grecească au numit deosebite văi romantice şi fermecătoare prin frumuseţea lor naturală *Tempe* după Τέμπη, Τέμπεα din Thessalia. Astfel Ovidiu (Fast., IV, 477) aminteşte *Heloria Tempe* din Sicilia, prin mijlocul căreia curge râul Helorus, iar Cicero (Ad Att. IV, 15) valea străbătută de râul Velinus de lângă Reate, în ţara Sabinilor. Această numire analogică şi de provenienţă curat literară nu schimbă întru nimic bănueala că thess. Τέμπη, Τέμπεα a avut înţelesul iniţial de „munte stâncos", apoi de „povârniş", „coastele stâncoase" printre care a curs noua vale, şi în sfârşit „vale romantică de munte".

În urma legăturilor strânse dintre părţile vestice şi sudice ale Peninsulei Balcanice şi cele sudice ale Italiei a putut uşor să pătrundă forma populară a cuvântului tracic **tâmpa* în graiul locuitorilor acestor din urmă, şi anume cu *-e-* de la Greci, cu *-i-* de la ceilalţi vecini (Cf. alb. *timp*).

---

1) Cf. relativ la acestea notele lui Carol Ducange în Annae Comnenae Libri XV. Edidit Ludovicus Schopenus. Vol. II. Bonnae. MDCCCLXVIII, p. 524 şi 563, apoi „Index Graecitatis", p. 814.

Ar fi făcut cam aceeaşi cale pe care a făcut-o şi *plaiu* „flanc d'une montagne", „défilé, chemin étroit entre deux montagnes", „région montagneuse" (ar. *plaiu* „versant d'une montagne") care nu poate veni din slavul *planŭ* „eben", cf. ceh. *planj*, nslov. *planja* „Ebene", cum crede Tiktin *RDWb.*, p. 1180, ci cum dovedeşte Meyer-Lübke, *Mitteilungen des Rumänischen Instituts an der Universität Wien*, I. Bd. Heidelberg, 1914, p. 9—10 şi *REtWb.*, No 6564 (p. 492) din latinescul plagium, care însuşi se derivă din grecescul πλάγιον, cf. vegl. *plui*, bellun. *piai* „Abhang" ital. (*s*)*piaggia* (> fr. *plage*, catal. *platja*), prov. *playa*, (> span. *playa*, portg. *praya*[1]).

Cât pentru tracicul Τάπαι *(Tape)*, pe care Thomaschek, *o. c.*, p. 91 îl aminteşte alăturea de Τέμπυρα cu înţelesul de „intrarea principală dinspre SV. spre Dacia aşezată nemijlocit înaintea Sarmisegetuzei ‚Poarta de fier' de astăzi'[2]), pe care el îl derivă din un aric *Tapa* ‚drücken, einengen', şi despre care Dr. G. Popovici, *Ist. Românilor bănăţeni*, Lugoj, 1904, p. 52 crede că trebue identificat cu satul *Tapia* din apropierea Lugojului (j. Caraş-Severin, pl. Timiş), e greu să-l tratăm aici, mai întâiu fiindcă prezintă în trupină *-a-* în loc de *-e-* ori *-i-*, iar apoi pentru că lipseşte *-m-*. Înţelesul însă, cum arată Thomaschek, îi e identic cu al grecescului Τέμπη, Τέμπεα, care încă prezintă formă de plural, şi întrucât poporul nostru a conservat nume de locuri de origine tracică, şi în cazul lui Τάπαι (Tape) ar puteà fi vorba de nişte *Târnpe*, căci satul *Târnpa*, amintit la început, se găseşte tocmai în apropiere de vărsarea Streiului în Mureş, nu departe de gara Simeria (ung. Piski), care e un punct strategic din cele mai însemnate dincolo de Poarta de fier, la întrarea în Ardeal, chiar în faţa fostei Sarmisegetuze (Grădişte).

Ori care din cele două explicări date mai sus ar fi cea

1) Am primit etimologia şi explicările date de Meyer-Lübke, căci ni se par mai bine dovedite decât plagius,- um <plaga „bande de terre, étendue, contrée" al lui Candrea, cf. Candrea-Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine.* Fasc. IV, No. 1400 (p. 212).

2) „Τάπαι, der Haupteingang nach Dacia von Sw. her, unmittelbar vor Sarmizegetusa gelegen, das heutige ‚eiserne Thor' oder Vaškapu, Cass. Dio 67 fr. 10, 68 fr. 8, Tabae lord. Get. 12; ähnlich wie Τέμπυρα zu deuten, zunächst von arisch tapa- ‚drücken, einengen'.

adevărată — a doua, evident, se reazimă pe o bază mai labilă — un lucru este afară de orice îndoeală, anume că *Târnpa* la noi este un cuvânt foarte vechiu.

Când regele Ungariei Andrei II, cheamă în Ţara Bârsei la 1211 ordinul cavalerilor teutoni (Cruciferi hospitales Sanctae Mariae) ca s'o colonizeze, aceştia, împreună cu coloniştii germani veniţi de la Rinul de jos şi din Turingia — strămoşii Saşilor de azi, pe care i-au invitat ei şi care au apărut în trei grupe: un grup la Vest, altul la Nord, pentru ca, mai târziu, un al treilea grup să apară la Sud în vecinătatea Braşovului[1]) —, găsesc lângă Braşovul numit în hrisoavele cele mai vechi (până *la 1355) Brassovia* sau *Barassu*, iar mai târziu *Corona* (sâs *Krunen*)[2]), *Târnpa*, pe care o traduc cu *Zinne*.

Acest *Zinne* mai are, şi poate aveă odinioară şi în graiul amintiţilor colonişti germani, şi forma secundară *Zinke*, cu înţelesul de „hervorstehende besonders abgezweigte Spitze, an einer Gabel, am Hirschgeweih, auch Bergspitze vorspringen der Stadt- od. Dorfteil (els., auf dem Swarzwald". cf. „Mhd *zinke* m., ahd. (selten *zinko* m. Daneben mhd. *zanke* m. und *zint* m. „Zacke, Gipfel", Fr. L. K. Weigand, *Deutsches Wörterbuch*, ed. V, (prelucrată şi completată de K. v. Bahder, H. Hirt şi K. Kant), v. II, Gieszen, 1910, p. 1330[3]).

Ungurii, care au ajuns la Braşov după şi prin Saşi[4]), au luat din această *Zinke* pe al lor *Czenk*, a cărui etimologie nu s'a găsit până acum („eredete ismeretlen", v. Gombocz Zoltán şi Melich János, *Magyar etymologiai szótár*, f. V, p. 641)

---

1) N. Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal şi Ungaria*, v. I, Bucureşti 1915, p. 41.

2) D-l *N. Iorga* arată că la venirea Tătarilor de la 1241 oraşele săseşti abia începuseră a se desvoltă, fără să ajungă încă la deplinătatea caracterului lor orăşenesc. „Căci încă pe la începutul veacului al XIV-lea există o Corona şi un Brassó, un Braşov deci, deosebit de ceea ce a fost Kronstadt, pe când mai târziu Kronstadt şi Brassó înseamnă exact acelaşi lucru" (*l. c.*, p. 53—54).

3) Cam acelaşi lucru îl spune şi *H. Paul* în *Deutsches Wörterbuch*, Halle, 1908, p. 681: „Zinken st. M. = mhd. Zinke schw. M. (s. Backen), daneben Zinke F. (von Ad. als normal angegeben), gewöhnlich im Pl. ohne erkennbares Geschlecht. 1) „hervorstehender spitzer Zacken", z. B. an einer Gabel, Harke, am Geweih des Hirsches, an einem Felsenberge, scherzhaft für eine lange Nase. In Schwarzwald wird es für eine Abteilung einer über einem grössern Raum ausgedehnten Ortschaft gebraucht 2) „eine Art Blasinstrument (it. cornetto), wohl nach der Gestalt benannt".

4) Iată ce ne spune D-l Iorga în această privinţă (*l. c.*, p. 31—32): „Negarea totală a stăpânirii ungureşti în Ardeal până la 1074, negarea exi-

(Vezi continuarea pe p. 117).

Acelaşi german *Zinke* a trebuit să dea naştere şi celorlalte *Czenk*-uri ungureşti, oraşului şi satului din comitatul Sopron citate de Gombocz şi Melich, *l. c.*: „[első adat 1281-ből „Villa *Tothchynk*" CSÁNKI III., 604; alakv. *Czink* (irva *Chynk* u. o.); *Szink* (irva *Zynk*); *Szenk* (irva *Zenk, Senk,* Gudur *zenk*); birt. személyraggal *Zenky, Chenky, Czynky, Czenke* CSÁNKI i. h.] „város és falu Sopron m.-ben: Nagy-Kiscenk" (németül *Zinkendorf* LIPSZKY Rep.; *Zickendorf* MÁRT. 1807, 1811)".

2. Chicera.

Al doilea cuvânt pe care avem să-l studiem este *chicera*. Acest nume propriu care însemnează „deal", mai ales „deal înalt", „vârf de deal", „munte" este atât de frecvent, încât, afară de Bănat, în care, afară de un loc — două, îl găsim înlocuit cu *Tâlva* sau *Tilva*, cum se găseşte scris pe hărţile militare austriace şi a lui Meruţiu, nu este aproape nici un judeţ muntos locuit de Români în care să nu-l găsim subt una din formele: *Ticera, T'ic'era, Ts'is'era, Chicera, Chicerea, Cicera, Chiciora, Ts'is'ora, Chicioara, Chiciura, Chicerul* şi *Chicerna*.

Înto mai ca şi *Măgura* şi *Muncelul*, a pătruns peste Bucovina până adânc în Galiţia ca nume de munte rutenesc.

Astfel găsim — ca să începem de la N. la S. — *Kicsera* (601 m.) spre NV. şi *Kičera* (687 m.) spre NO. de la Dolha, *Lazora Kicsera* (703 m.) lângă Kövesliget (Drahova) — la N.

---

sten'ei însaşi a unui Ardeal — numele vine din ungurescul Erdély „pădure", „pădurea regelui" — o întâlnim, de alminterea, categorică, deslușită și sprijinită pe o rece și sigură argumentare, într'un articol mai vechiu, datorit unui erudit sas. Iată înseşi cuvintele lui: „In tot veacul al XI-lea, Ardealul nu e pomenit, de scriitori ca şi în acte, decât foarte rar; în documente numai o singură dată *castrum quod vocatur Turda*, — dar nu Ardealul *ca nume* — la 1075, într'o înşirare a veniturilor abaţiei Sfântului Benedict de lângă Gran... In interstiţiu, *până la 1075, trebuie să se considere țara ca un teritoriu de hotar disputat*, între Pecenegi şi Unguri. Incă regii Solomon şi Ladislau se luptă pentru această provincie şi în cuprinsul ei cu Cumanii; spre sfârşitul Domniei celui din urmă rege, această luptă, cel puţin în ce priveşte stăpânirea părţii nord-vestice, se poate privi ca terminată. Dar partea sud-vestică rămâne până la mijlocul veacului al XII-lea ca o stăpânire neasigurată, deşi pretinsă, a Coroanei ungureşti, un *desertum*, care numai prin colonisarea (Saşilor) de Geysa, ba în parte, încă mai târziu, prin întinderea ordinului teutonic în Bârsa — 1211 — se câştigă de fapt".

acesteia se găseşte *Menčul* de 1487 m., *Konjec Menčula* de 1346 m., „Muncel", NV. *Guşa* ş. a. — mai spre SO. de la aceasta *Kicsera* (586 m.), nu departe de satul Gánya, *Kicsera* (550 şi 559 m.) în apropierea Tisei spre N. de la satele Remetea, Taraczköz, Körtvélyes, Câmpulung (ung. Hosszumező) şi Apşa, j. Maramureş, între o mulţime de alte nume româneşti *(Ruptura, Strâmtura, Frasin, Cârligata, Măgura* ş. a.) găsim Vk. („Velika") *Kiczera* „Chicera mare" (830 m.) şi *Mala Kiczera* „Chicera mică" (795 m.) spre SO. de la Berhomet, *Kiczera* (787 m.) lângă şi spre NO. de la Berhomet, *Kruhla kiczerka* „Chicera rotundă" (1431 m.) lângă *Calău* spre NV. de la Cârlibaba; *Chicera* (1201 m.) spre O. de la Frasin (Jasina, Körösmező, j. Maramureş) lângă *Cucul* (1542 m.), nu departe de *Pietrosu* (2020 m.).

Pentru vechiul Regat, *Marele Dicţionar Geografic al României*, II, p. 360 ne dă următoarele date topografice:

Chicera, deal pe teritorul com. Crucea-de-sus, pl. Gârlele, j. Putna; deal în judeţul Roman, pl. Siretul de-sus, com. Păuceşti, spre S. de satul Păuceşti, deal înalt, în j. Neamţu, pl. Piatra-Muntele, com. Dobreni şi Roman, pl. Moldova, com. Tupilaţi, spre S. de satul Tupilaţi; deal, spre S. de satul Matca, pl. Nicoreşti, j. Tecuciu, străbate pădurea cu acelaş nume; pădure foioasă, j. Bacău, pl. Tazlăul-de-sus, com. Luncani, cu o întindere de 83 hectare.

Chicerea, vârf de deal, Bacău, pl. Tazlăul-de-sus, de pe dreapta Bistriţei, dintre comunele Luncani şi Gârleni; deal se întinde din pârâul *Chicerea*, de la V. spre E., în partea despre S. a com. Tomeşti, pl. Codrul, j. Iaşi, iar creasta lui face hotarul cu com. Poeni, formând pe toată întinderea lui şase piscuri înalte: Logofeteasa, Glodul, Ochiana, Paraleul, Crucişoara şi Stânca, pisc cu care se sfârşeşte spre E, şi având toate coastele acoperite cu păduri şi cu multe vii şi livezi; deal ascuţit şi acoperit cu păduri mari în com. Mogoşeşti, pl. Starnicul, Iaşi; deal acoperit de pădure de fag, pe moşia Stolniceni-Costandache, Suceava; piscul principal al şirului de dealuri ce se întinde de la N. spre S. prin com. Zăpodeni, pl. Mijlocul, j. Vaslui, şi pe care e aşezat şi satul Zăpodeni.

Probabil tot *Chicera* trebuie să se cetească şi *Cherica*, vârf de deal, j. Bacău, pl. Tazlăul-de-sus, com. Luncani, căci se găseşte între două *Chicera*.

Dealul Chicerei, deal, situat în raionul com. Matca, pl. Nicoreşti, Tecuciu.

Chicerna, deal, în Tutova, pl. Tutova, com. Cârjoani, spre S. V. de satul Cârjăoani.

Chicerul, munte, la hotarul Transilvaniei, j. Neamţu, situat între muntele Curmătura-Pântecului şi Făgeţelul.

Chicera, cătun, în comuna Crucea-de-sus, pl. Zăbrănţul, j. Putna; sat, în j. Roman, pl. Siretul-de-sus, com. Stăniţa; sat, face parte din comuna Matoşeni, Tecuciu.

Chicerea, pârâu, j. Iaşi, izvoreşte de subt dealul Păunul şi curge printre dealurile: *Chicerea* şi Isac şi se varsă în dreapta pârâului Tătarca; vale, j. Bacău, pl. Tazlăul-de-jos, com. Bârsăneşti, de lângă pădurea cu acelaşi nume.

Pentru Ardeal, Maramureş, Crişana etc., în lipsa unui dicţionar asemănător Marelui dicţionar geografic al României, am întrebuinţat harta lui Meruţiu. Fireşte, pe aceasta nu pot să fie înregistrate toate dealurile şi mai puţin eventualele părae numite *Chicera*. Totuşi ele sânt destul de numeroase. Astfel găsim: *Chicera* (1021 m,) între Apşiţa şi Hândal (j. Maramureş), *Vârful Chicerei* (1056 m.) spre N. de la comuna Telci (j. Bistriţa-Năsăud); *Chicera* (331 m.) lângă Năsăud (j. Bistriţa-Năsăud), *Dealul Cicerii* (575 m.) lângă Solomon, aproape de Ciachi-Gârbău (Solnoc-Dobâca); *Chiciora* (532 m.) lângă Pruni, spre NV. de la Olpret (j. Solnoc-Dobâca); *Chicera* (405 m.) spre NV. de la Jibău (j. Sălagiu); *Cicera comorii* (1418 m.) lângă Ienceşti şi Măgud (j. Cojocna), spre S. de la aceasta, *Chicera Negrului* (1512 m.) lângă Tica (j. Cojocna) spre N. de la Albac (j. Turda-Arieş); *Chicera* (1324 m.) spre N. şi în apropiere de Bicaz, spre V. de la Piatra (j. Ciuc); *Culmea Chicerii* (503 m.) în Munţii Plopişului lângă Culeşd spre O. de la Oradea-Mare (j. Bihor); *Chicera Şoimului* (761 m.) în Pădurea Craiului spre V. de la Damoş (j. Bihor); *Cicera cu colac* (1548 m.) în Munţii Bihorului în apropierea Someşului cald; *Chicera* (551 m.) în Munţii Co-

drului spre SV. de la Beiuş (j. Bihor); *Chicioara* (626 m.) lângă Şelcău în apropiere de Şaldorf spre S. de la Mediaş, NO. de la Sibiiu (j. Târnava-mare); *Chiciora Amnaşului* (608 m.) lângă Amnaş spre SV. de la Sibiiu, nu departe de Piciorul Ocnei (j. Sibiiu); *Chiciora* (1417 m.) alăturea de *Tomnaticul* şi *Crăciuneasa* spre SV. de la Sibiiu (j. Sibiiu); *Chicera* (678 m.) între Slimnic şi Vurpăr, spre NO. de la Sibiiu (j. Sibiiu); *Chiciora* (405 m.) spre SO. de la Şiria (j. Arad); *Dealul Chiciorii* (776 m.) între Vâlcelele rele şi Grebla, spre NV. de la Grădişte (j. Hunedoara); *Ticera Izvoraşului* (1177 m.) în Munţii Sebişului spre S. dela Grădişte (j, Hunedoara); *Ticera Pinului* spre ost de la Ponor şi Ohaba Ponor (j. Hunedoara): *Chiciora* (1161 şi 1201 m.) spre O. de la satul Ruşchiţa (j. Caransebeş).

Derivat din *Chiciora* este numele satului *Chicioreni* aşezat spre N. de la Târgul-Slănic şi Ploieşti (j. Prahova).

Dincolo de Caransebeş în Bănat, întâlnim *Chicera* o singură dată: Vf. *Chicera* de lângă Iabalcea (j, Caraşseverin). Încolo e înlocuit, cum am amintit, cu *Tâlva* sau *Tilva*, cum e scris pe hărţile militare austriace şi pe cea a lui Meruţiu.[1])

Din mulţimea numelor *Chicera* şi a variantelor lor constatăm că ele trebue să aibă la bază un nume comun. De fapt pe *Chiceră* îl şi găsim întrebuinţat în acest fel în Munţii Apuseni. T. Frâncu şi G. Candrea, *Românii din Munţii Apuseni* (Moţii), Bucureşti, 1888, p. 99 ne atestează aceasta dându-ne următoarea explicare: „citeră: piscul muntelui". Cuvântul *citeră*, despre a cărui formă vom vorbi mai târziu, însă e evident *ticeră*.

Această „formă interesantă pe care o întâlnim foarte des şi în toponimie ca nume de dealuri", ne spune Ov. Densusianu, se întâlneşte ca nume comun cu înţelesul de „deal" şi în graiul din Ţara Haţegului[2]) şi după cum îmi comunică D-l pro-

---

1) Amintim la acest loc că cuvântul îl certifică ca nume de deal în hotarul comunei Maidan din Bănat Sofronie Liuba şi Aurelie Iana, *Topografia satului şi hotarului Măidan* [urmată de „Studiu despre Celţi şi numele de localităţi" de dr. At. M Marienescu], Caransebeş, 1895, p 88—89. Ei ne spun că „toate dealurile şi munţii cu coamă (culme) lungăreaţă, rotundă, se zic *Tâlvă*".

2) Ov. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, Bucureşti, 1915, p. 58.

fesor universitar Dr. G. Bilaşcu, şi în Maramureş cu înţelesul de „deal în forma coperişului casei".

Ca nume toponimic *Kičeri* apare şi în Croaţia[1]), iar ca nume comun cu înţelesul „vârf de munte" în sârb. *kičer*, pentru care găsim câteva citate în *Rječnik hrvatskoga jezika*, IV, 943, şi *kičelj*, pe care ni-l dă O. Densusianu *(l. c.)* după un izvor care nouă nu ne stă la îndemână.

Această împrejurare îl face pe O. Densusianu să creadă că cuvântul românesc „se înrudeşte cu diferite forme slave derivând din tema *kič (kik-)*: vbulg. *kyčiti* (refl.), sârb. *kičiti se, kičeljati se*, rus. *kičiti sja*, rut. *kičiti sja* „a se îngâmfa", vbulg. *kyčenie* „mândrie, îngâmfare", rus. *kičerŭ* „om mândru, îngâmfat", sârb. *kičeljiv* „mândru, îngâmfat" (Berneker, *Sl. Et. Wb.*, p. 677); înţelesul primitiv de la care pleacă toate aceste forme pare să fie acela de „ţeapăn, tare, ce stă drept", semnificaţiunea de „deal" se poate de altfel explică şi din noţiunea de „a se umflà" cuprinsă în formele amintite cu înţelesul de „a se îngâmfà" (comp. lat. *tumulus* faţă de *tumes)*. Cuvântul românesc presupune o formă slavică **kičera* (pentru formaţiune, comp. ceh. *kučera*, rus. *kučeri* < *kuk-* Berneker, *l. c.*, p. 637)".

Explicarea dată de O. Densusianu însă ni se pare forţată. Chiar şi ingenioasa analogie a „umflării", a lat. *tumulus* faţa de *tumes*, nu ni se pare tocmai potrivită, mai ales că însuşi O. Densusianu ne spune după Berneker *(l. c.)* că toate formele slavice citate mai sus au la bază înţelesul de „ţeapăn, tare, care stă drept".

Afară de aceea lui Densusianu i-a scăpat din vedere că cuvântul se găseşte, afară de toponimia ruteană, şi în limba albaneză în formele *k'ikɛl'ɛ* f. 'Gipfel' şi *k'ikɛl'* m. 'Spitzgipfel von Bergen, Bäumen und Gebäude', pe care ni le dă G. Meyer în al său *AEtWb.*, p. 226, apropiindu-le de sârb. *kika* 'Zopf' ori rom. *ţiclău, ţucluiu, ciclău*, 'Gipfel', adăugând: „für das man allerdings anderweitige Anlehnung gesucht hat" şi punând după amândouă semnul întrebării.

De fapt, chiar dacă întâlnim expresii ca „coama muntelui", cu greu putem să explicăm din punct de vedere fonetic cuvântul

1) *Rječnik hrvatskoga jezika*, IV, 943.

românesc şi pe cel albanez din sârb. *kika*. Nu le putem explica nici din rus. *kyča* 'Haufen', ori *kyčera, kyčera* 'Locken', cu toată asemănarea fonetică, căci rus. *-y-* cu greu ne-ar fi dat *-i-* şi din ruseşte era cu neputinţă să pătrundă peste tot teritorul locuit de Români şi chiar în limba albaneză.

Dar rădăcina cuvântului despre care vorbim trebuie să fie îndrudită cu v. ind *çikharás* 'spitzig, zackig', *çikharam* n 'Spitze, Gipfel, Zinne', *çeckharas* m. 'Scheitel, Gipfel, Diadem' (cf. *çikha* 'Spitze, Haarbüschel'), pe care le întâlnim la Dr. C. C. Uhlenbeck, *Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch der altindischen Sprache*, Amsterdam, 1898, p. 309, care pentru partea întâie a sa ne lasă să presupunem un idg. **kik-* (pentru *ç* ∠ *k* cf. v. ind *çatám*, lat. *centum*, gr. ἑ-κατόν etc., v. ind. *çiçna* „Erbse", lat. *cicer* ş. a.).

Cât priveşte originea cuvântului românesc vom porni din principiul care a condus şi pe O. Densusianu la stabilirea elementelor albaneze în limba română: „Când un cuvânt se apropie foarte mult prin fonetica sa de forma albaneză, e mai bine să-l derivăm direct din aceasta decât din ilirică" (*H. l. r.*, I, p. 350), numai „când fonetica ori sensul se opune ipotezei unei provenienţe mai nouă ne rămâne să presupunem că cuvântul românesc vine de a dreptul din vechia ilirică" (*o. c.* p. 28).

La derivarea din limba albaneză a cuvântului românesc *Chiceră* şi a variantelor sale în adevăr întâmpinăm oarecare greutăţi.

Şi anume *kə* albanez neîntonat — cel puţin în poziţie protonică — a dat în româneşte de obiceiu *că*, cf. *kə'bazə (gə'bazə)* > *călbază (gălbază)*, *kəpuše* > *căpuşă* etc., deci am aştepta o formă **cicără*.

Totuşi nu se pare cu neputinţă ca cuvântul *chiceră* să ne fi venit de a dreptul din albaneză. Din punct de vedere fonetic limba noastră a putut să trateze la fel pe albanezul *k'ikə'ə* f. şi *k'ikə'* m. ca pe latinescul *cicer, cicere[m]* 'Kichererbse', care a dat în alb. *k'ikərə* f., în arom. *tseatsire*, ştiut fiind că *l* velar şi poate uneori şi *l'* albanez între două vocale şi la sfârşitul cuvintelor a dat româneşte *r*, cf. *magul'ə (gamul'ə)* care, după unii,

a dat rom. *măgură; mugul* (cu *l* velar) > *mugur, sumbal* > *sâmbur, sâmbure* etc.[1]) Astfel albanezul *k'ikəl'ɛ, k'ikəl'* a trebuit să ne deămai întâiu *ciceră, cicer*. Din *ciceră, cicer* a putut să se desvolte forma *ticeră, ticer* în urma disimilației celui dintâu č, iar din aceasta celelalte în felul următor: *ciceră* > *ticeră* > *t'ic'eră, chiceră, ts'is'eră*, ca să ajungă iarăşi la *ciceră*.

Forma *citeră* dată de Frâncu-Candrea, *l. c.*, dacă nu e cumva greşeală de tipar ori, de altă natură, ar fi un exemplu de disimilație progresivă față de *ticeră*, care e regresivă şi care ne-a dat forma generală *chiceră*. Exemple pentru astfel de disimilări dă S. Puşcariu la alt loc al acestui *Buletin*.

Forma *Chicerea* s'a născut din *Chiceră* prin apropierea de cuvintele terminate în *-e, Chiciură* din forma **Chičără*, prin apropierea de *chičior* <*picior**, care de asemenea se întrebuințează în terminologia privitoare la munți şi dealuri), ori de un **chiciură* = „chiciură", iar *Chicioara*, din aceasta din urmă prin mutarea accentului pe silaba penultimă şi schimbările fonetice urmate în mod natural după aceasta; *Chiciură*, s'a putut desvoltà din punct de vedere fonetic atât după analogia lui *chiciură, piciură* 'pruina', 'Reif' de pe pomi (< bulg. *kičorà,-urà* 'Büschel, Strausz, Traube; Eiszapfen'), cât şi după a lui *măgură*. În *Chicerna* sufixul *-na* e tot analogic, fiind obişnuit în terminologia topografică (cf. *Căpâlna, Cojocna, Coşna, Dorna, Lozna, Moşna, Ocna, Rodna* s. *Rogna, Rocna, Zlatna, Zlagna* ş. a). Pentru forma masculină, cum am amintit, cf. alb. *k'ikəl'* m.

Dar, considerând că şi în vechea indică găsim un cuvânt cu formă şi înțeles înrudit, s'ar puteà admite că atât rom. *chiceră*, cu toate celelalte forme ale sale, cât şi alb. *k'ikəl'ɛ* şi *k'ikəl'*, pot să fie un împrumut comun din o limbă mai veche, având la bază o formă **kikherà*, din care s'ar fi desvoltat *chicera* ro-

---

1) Intenționat n'am citat cuvintele *módulɛ* (cu *l* velar) „srbse" — *mazăre* şi *vledulɛ* (cu *l* velar) — *viezure*, pe care O. *Densusianu* (*H. l. r.* I, 28) tocmai din pricina sensului lor deosebit le consideră de origine ilirică.

*) Prefacerea lui *e* în *o* după č şi š poate fi şi fonetică, paralelă cu cunoscuta trecere alui *i* în *u* după aceleaşi sunete pronunțate cu buzele rotunzite spre înainte. S. P.]

mâneasc̆ă în forma cum am arătat că s'a desvoltat din albaneză.

Imprumutul e probabil pentru limba albaneză şi pentrucă ea aparţine grupei de limbi *satem-* sau indoeuropene de ost[1]), deci n'ar fi putut să-l păstreze aşa cum e ca original.

El n'a putut veni din limba tracă din acelaşi motiv.[2]) Singura limbă din care a putut veni e cea ilirică, care nu se poate despărţi de limba venetă din Italia de sus şi se pare că a aparţinut grupei de limbi *centum*[3]).

In limba albaneză a putut să între cuvântul foarte uşor, căci iată ce ne spune Hirt, *o. c.*, p. 142: „Nun weist aber das Albanesische in der Lautvertretung so viel Unregelmässigkeiten und Doppelheiten auf, dass man den Gedanken nicht abweisen kann, schon das Uralbanesische sei eine Mischsprache gewesen, an der das illyrische Element, das ja zweifellos im Gebiet der Albanesen gesessen hat, einen Anteil gehabt hätte. In dem rauhen Albanien konnten die eindringenden Thraker sicher die einheimische Bevörkerung nicht völlig verdrängen, und so war der beste Boden für eine Mischsprache gegeben".

Pentru întrarea în acest chip a *chicerei* în limba română vorbeşte analogia altor cuvinte cu înţeles înrudit.

Istoria cuvântului *chicera* trebuie să fie, de pildă, foarte asemănătoare cu aceea a cuvântului *mal*.

Pornind pe urma cercetărilor lui Hasdeu (*Cuv. d. b.* I, 288—290), care consideră cuvântul *mal* de element tracic, pe care Ungurii la întrarea lor în Panonia l-au găsit acolo cu sensul de „munte", întocmai cum găsiseră în Dacia pe *malva*, Ov. Densusianu *(Urme vechi de limbă* în *Studii de filologie română*, Bucureşti, 1898, p. 12 şi urm.) constată că: „Sânt nenumărate colinele, dealurile şi munţii care apar în judeţele noastre cu această numire. Dacă luăm în considerare înţelesul obicinuit pe care-l are *mal* în daco-română, ne întrebăm cum se poate ca acest substantiv să fi fost dat ca nume unui munte. Şi aici ca

1) cf. H. Hirt, *Die Indogermanen, ihre Verbreitung, ihre Urheimat und ihre Kultur*, Strassburg, 1905, p. 140—141.
2) cf. Hirt, *o. c*, p. 130.
3) cf. Hirt, *o. c.* p. 141 şi 154.

şi la *Bucura*, limba albaneză ne vine în ajutor. În albaneză *mal* însemnează tocmai „munte". Românescul *mal*, fie că vine din albaneză, fie că este un împrumut din altă limbă[1]), a trebuit să aibă şi el mai întâiu înţelesul de „munte". Şi această semnificaţiune, păstrată în numele localităţilor amintite, ne este atestată şi de istrianul *mal* cu înţelesul de „deal"[2]).

În unele părţi din România chiar, se mai aude, după cât sântem informaţi, *mal* cu aceeaşi accepţiune.[3]) Cât despre schimbarea de înţeles, G. Meyer compară vechiul slavon *brĕgŭ* (ţărm) cu germ. *Berg* (munte)[4]).

Dacă *mal* a avut odată în limba română înţelesul de „munte", de „ridicătură de pământ" în general, aceasta ne va înlesni să explicăm câteva nume interesante de localităţi din documentele vechi ungureşti". Densusianu arată apoi că Hasdeu a atras atenţiunea asupra mai multor localităţi din Ungaria, atestate în documente din sec. al XIII-lea şi XIV-lea, al căror nume este compus cu *mal*, iar el însuşi *(Urme vechi de limbă)*, p. 13, nota, completează lista lui Hasdeu, apoi continuă: „După cum rezultă din textul documentelor, asemenea numiri erau date numai munţilor, dealurilor şi oricăror localităţi aşezate pe o înălţime. In limba ungurească cuvântul *mal* nu există astăzi şi nici nu este atestat în trecut. De unde să-l fi luat Ungurii? Dacă luăm în considerare cele spuse mai sus asupra românescului *mal*, nu mai încape îndoeală că partea din urmă a numelor de localităţi ungureşti amintite este un element românesc. Ungurii au găsit la Români cuvântul *mal* cu înţelesul de munte în momentul în care s'au aşezat între Tisa şi Carpaţi. Şi cât de timpuriu au trebuit să împrumute ei acest cuvânt de la Români, aceasta se poate vedeà din faptul că încă la a. 1219 găsim localitatea *Zevlevmal* care prezintă în partea din urmă tocmai forma

---

1) Densusianu crede că poate fi un element *iliric* (*H. l. r.* I,349—350).

2) Miklosich, *Rumunische Untersuchungen*, 1881, II, p. 34. — N. A.

3) D. A. Argenti îmi comunică că în judeţul Tecuci (com. Buda) *mal* există „cu înţelesul de ridicătură (dâmb), dincolo de care terenul se nivelează". Acelaşi lucru şi în judeţul Prahova, în împrejurimile Ploeştilor. Pentru judeţul Râmnicul-sărat, d. F. Drugescu mă asigură că în satele Vâlceni, Sulicata, Grebăn, Costienii mici şi Boldul, *mal* are înţelesul de „deal". — N. A.

(4) *Etymologisches Wörterbuch der alb. Sprache*. p. 257. — N. A.

românească *mal*. Iată dar cum şi acest cuvânt vorbeşte în contra lui Rösler".

Trecutul cuvântului *Chiceră* e foarte asemănător şi cu acela al lui *măgură*, singurul care poate îl întrece în extensiune ca nume propriu de înălţime. *Măgură* e cunoscut cu înţelesul de „munte" şi de textele vechi:

E eu pusu sămtu împăratŭ de la densu pre-a Sionului măgură sfântă. Ps. Şch. 2 v°. *Şi merse în măgura Eleonului.* C. Sturdz., 31. *De să munces'cu în pustii şi în mâguri.* C. Todorescu, f. 48 v°, r. 9. *Ar'de tot pământulŭ şi toţi mun'ţii şi toate măgurile.* C. Tod., f. 77 v°, r. 8. *Munţii săriia ca berbecii şi mâgurile ca mieii oilor.* Psalt 1651. Ps. 113, 6. *Hs. carele căută rătăcita oae pren măguri şi pren munţi.* Indr., 597. Cu acelaşi înţeles se întrebuinţează şi astăzi ca nume comun: *Zotkiewsky... se urcă pe o măgură de unde puteà să vadă tot ce se petreceà în tabăra noastră.* Bălc., 593. *[Orăşelul] Corabia, sentinelă dunăreană aşezată 'ntre măguri* Vlah. Rp. 19.

Prin păstorii români a fost dus acest cuvânt până prin Galiţia, Polonia şi Moravia (cf. Miklosich, *Wand. d. Rum.*, 23) păstrându-se până astăzi ca nume de munte: rut. *Magu'ra*, ceh.-sl. *Magura* (nume de munte în Carpaţii Zipsului).

Cihac (*Dictionnaire d'étymologie daco-romane. I. Élément latins*, Francfort s./M. 1870, p. 152), ca şi Taverney în *Études romanes dédiées à G. Paris*, p. 277, care se gândia la lat. *maculum*, îl credeà latin şi-l derivà din *macula* 'tache', adică „pată". Hasdeu (*Cuv. d. bătrâni*, I, p. 288) constată că această etimologie este inadmisibilă. „Românescul *măgură*," spune el, „e pur şi simplu albanezul *măgulă* „λόφος, collis, côteau). Bohemul *mahura* „măgură", neavând nici o afiliaţiune în celelalte dialecte slavice este un împrumut de la Români, probabilmente prin intermediul aşà numiţilor Valachi din Moravia[2]). Prin radicalele *mag-*, nu însă şi prin duplul sufix *u-la* sau *u-ra*, *măgura* pare a fi înrudită: pe de o parte cu slavicul *mogila* „movilă", pe de alta cu spaniolul *mogote* „montagne isolée", vechiul portugez *mogo* „piatră de hotar", ambele acestea de o proveninţă nelatină"[3]).

1) Reinhold, *Noctes Pelasgicae*, Athenis, 1855, p 32. — N. A

2) Cf. Iereček, *Entstehen christlicher Reiche im Gebiete d. österr. Kaiserstaates.* — N A

3) cf Diez, *Etymol. Wörterb.*2, t. 2, p. 152. — N. A.

G. Meyer *(EtWbAS.*, p. 118—9*)* tratează cuvântul la articolul *gámuľe* f. 'Haufen von Erde, Gras u. dgl.' *ma'guľe* f. 'Hügel' şi constată că aceste două cuvinte nu se pot despărţi unul de altul şi trebue aduse în legătură cu p.-sl. *mogyla* şi *gomila* 'tumulus', care se reflectează în bulg. rus. *mogila*, pol. *mogila* şi în slov., sc. *gomila*, etc. Din pol. a pătruns cuvântul în litv. *(mogila* 'Kirchhof' Brückner 109), din rus. în rom. *(moghilă, movilă, mohilă)*. Alb. prezintă *a* şi *u;* slav. *o* şi *y*, întocmai ca în cuvintele de înrudire străveche. Dar deoarece înrudirea străveche o putem admite cu greu, ar trebui ca amândouă să fi fost împrumutate din o a treia limbă. Din alb *maguľe* se derivă rom. *măgură* 'Hügel'; acesta a fost dus de păstorii nomazi români la Cehi şi Poloni (M. *Wand.* 23).

Berneker, *SLEtWb.*, Lieferung 11, p. 68—69 admite întocmai părerea lui G. Meyer adăugând că din alb. se derivă, afară de rom. *măgură*. şi ngr. μαγούλα, μογούλα, şi respinge apropierea, cu parelele semasiologice neîndestulitoare, făcută de de Charpentier *(Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen*, 40,467) la av. *maga-m, maga* f. 'Loch im Erdboden, Grube', deoarece însemnarea fundamentală a cuvintelor despre care vorbim este în mod evident „Hügel, Steinhaufen" şi nu „Grab, Grube". Nu admite nici împrumutul din celt. *mogo* 'gross' (împotriva lui Šachmatov) *(Archiv für slawische Philologie*, 33, 91).

Pornind probabil de la părerea mai sus amintită a lui G. Meyer, că adică cuvântul *măgură-mogyla* ar fi împrumutat din o a treia limbă, Pericle Papahagi *(Notiţe etimologice* în *An. Acad. Rom.* Seria II, T. XXIX, 1906—7, *Mem. Secţ. Lit.*, p. 233—235) crede că *măgură* = „colină", „munte" ar fi de origine latină şi se poate derivă din *măgulum* „das Maul", Georges, *Lat.-Deutsches Wb.*, cu însemnarea de: *gena, bucca*, graecobarbaris = μάγουλον „genam, buccam", *Duc.*, cf. ar. *„dzeană"*, care înseamnă şi „colină", „deal". In ar. are forma *măgu'ră* (Muzachia, Albania), *măgu'lă* (Epir—Tesalia), în alb. *ma'guľe*, ngr. μαγοῦλα

Tratând elementul romanic **magulum* în *REtWb.*, p. 379, W. Meyer-Lübke referitor la această părere însă zice: „Rum.

măgură„ Berg" A. A. Rom. XXIX 33, *sic*, în loc de 233) gehört Kaum hierher".

Tiktin şi de astă dată este foarte precaut. În *RDWb.*, p. 940 nu ne dă o etimologie sigură a cuvântului *măgură*, ci scrie: „Vgl. alb. *ma'gułjă*. Desselben Uhrsprunges scheint ksl. *mogyla* (rum. *movilă*, id.) u. ngr. μάγουλον „Wange" „zu sein". Ne lasă deci şi el să bănuim o altă etimologie decât alb. *ma'gułjă* şi de bună seamă nu se gândeşte la vre-un element latin, care cu greu ar fi putut pătrunde în toate limbile slavice, ca derivat al v. bulg. *mogyla*, ci mai curând la un element necunoscut tracic ori iliric. După cele constatate în legătură cu *Tâmpa*, *chicera* şi *mal*, acest lucru ni se pare chiar foarte probabil. Şi nu e exclus că sufixul (la început cuvânt independent) *—ră* (cf. Τέμπυρα; *Chic-e-ră*, *Măg-u-ră*) ne indică tocmai această origine tracică ori ilirică.

Afară de o mulţime de nume de localităţi terminate în, *para*, *—pera*, *—paros*, *—sara*, *—sura*, *—suze*, *—zara*, *—zura*, *—zera* *—bara*, *—styron*, *—stura*, *storos*, *—skera*, *—skara*, care sânt de altă natură, la Thomaschek, *o. c.*, p. 53—91, întâlnim în Dacia şi Moesia: Ἀππίαρα, Ἀρκο-βάδαρα, Βίμερος, Βρίττουρα, Δίμερος, Σούβαρα: în dep. Remesiana, apoi Σικέρα lângă Beroe, pentru care se gândeşte chiar la rădăcina *çick-* „spitzig sein" etc.

Formele sârbeşti cu *r (kičer* şi *Kičeri)* se explică uşor admiţând că ele pot să vină de la poporul la care *l* străvechiu şi *l* velar, şi poate uneori şi *ł* albanez, treceă în *r*, şi la care cuvântul *chiceră*, *chicer* are întrebuinţarea cea mai largă, poporul peste care s'a aşezat cel sârbesc şi care le-a lăsat Muntenegrenilor *Durmitorul* şi le-a dat Rutenilor *Măgura*, *Muncelul*, *Tâmpa*, *Kičera*[1]) etc.

---

1) Pentru a fi complet amintim că proveniența de la Români la Ruteni a *Chicerei* a relevat-o încă Hasdeu (*Cuv. d. b.*, I, p. 283—4) care, în baza unei informațiuni probabil tendențioase în privința sensului şi chiar a formei, îl consideră identic cu mold. *chicior* ∠ *picior*. Iată ce ne spune el: „Amicul meu, cunoscutul antropolog Dr. I. Kopernicki din Cracovia, într'o epistolă din 30 Apr. 1873, îmi scrie că locuitorii din Galiția, în regiunea mai apropriată de Bucovina, numesc munții foarte înalți (góry bardzo wysokie): *gorgany* sau *giergany*, iar picioarele de o formă oarecare deosebită ale acelor munți (odnogi pewnego ksztaltu): *kiczory* sau *kiczery*. *Kiczor* moldovenește *kicior* = *picior*, fiind vorbă învederat română, rezultă că şi *gorgan* a pătruns în Galiția de la Români. Când însă? Astăzi în Moldova *gorgan* nu se mai aude."

In celelalte limbi slavice ea nu se găseşte, ceea ce e o dovadă pentru acest punct de vedere. Forma *Kičelj* pe care, cum am amintit, ne-o dă Densusianu, fără să fi avut putinţa să o găsim şi noi, ne pricinueşte deosebită greutate la explicarea lui *lj*. Singura explicare ar fi influenţa analogică mai nouă a albanezului *k'ikel'*.

3. Abrud.

E neîndoios că pe teren lingvistic Ungurii în vremea din urmă au lucrat cu mai multă râvnă şi mai mult sistem de cât noi, stându-le la îndemână mai multe reviste de specialitate subvenţionate de deosebite societăţi ştiinţifice. Şi cum în filologie aceeaşi particularitate fonetică, morfologică, lexică ori sintactică poate să intereseze în acelaşi timp două ori mai multe popoare învecinate, e natural, ca anumite rezultate, la care ajung ei, să aibă oarecare interes şi valoare şi pentru noi. Acestea ar trebui relevate ori de câte ori se ivesc.

De astădată îmi iau voie să fac o dare de seamă despre cele din urmă etimologii propuse de savanţii unguri pentru *Abrud* şi *Bârsa*, firește, adăugând şi unele observări.

Încep cu o părere personală. Cred că s'a făcut o greşală în redactarea *Dicţionarului Academiei române* neluându-se în considerare nici un nume propriu, probabil pentru proporţiile onomasticei româneşti, care singură ar constitui un dicţionar mult mai voluminos decât însuşi dicţionarul graiului comun, căci „mapa cea mai amănunţită, acoperind cu litere aproape imperceptibile un părete întreg, nu ne împărtăşeşte decât *notabilia*, fără a se puteà pogorî la atâtea movile, stânci, părâiaşe, fel de fel de accidente teritoriale, pentru cari la faţa locului există generalmente câte un nume propriu", ne spune cu dreptate Hasdeu şi citează următorul pasaj din Brandes, *Die Heiligen und die Teufel mit Himmel und Hölle in den geografischen Namen*, Lemgo, 1866, p. 3: „Wie die Sterne am Himmel und die Sandkörner am Meeresgestade nicht zu zählen sind, so unzählbar sind auf unserer Erde die Städte, Flecken, Dörfer, Weiler, die Ströme, Flüsse, Bäche, Berge und Wälder, und alle ha-

ben ihre Namen bekommen; und nicht allein jene, sondern auch fast jeder Fleck in den Feldmarken und Waldrevieren ist benannt worden..."[1]).

Dicţionarul Academiei române nu e numai etimologic, ci şi istoric. Se poate însă să lipsească din el numele proprii care pot să lumineze o pagină din cele mai întunecate ale trecutului nostru celui mai îndepărtat şi mai mult discutat? Această întrebare mi-am pus-o răsfoindu-l şi comparându-l cu *Magyar etimologiai szótár* publicat de Gombócz Zoltán şi Melich János, în care la p. 10 a fasc. I întâlnim o frumoasă şi pentru noi deosebit de importantă etimologie a numelui oraşului şi râului *Abrud*.

Etimologia acestui „nom d'un bourg très-historique en Transylvanie", care este punctul de căpetenie al minelor de aur de-aici şi de Unguri e numit în acelaşi chip, iar nemţeşte i se zice „Gross-schatten" (Altenburg) a încercat s'o dea mai întâiu Hasdeu în al său *Et. Magnum Rom.*, I, p. 91—92. După ce arată rolul însemnat al Abrudului în istoria politică şi culturală a poporului românesc din Ardeal, el continuă:

„La 1786 s'au descoperit la Roşia (Verespatak) lângă Abrud preţioase table cerate romane, scrise între anii 140—160 după Crist, adecă nu mult după colonizarea Daciei, şi din cari rezultă că această localitate se numeà atunci A l b u r n u s. Deja Massmann (Libellus aurarius, 114) observă că între *Abrud* şi A l b u r n u s este o prea mare asemănare, admiţându-se o formă intermediară A l b r u d; dar pe de altă parte, el atrage în acelaşi timp atenţiunea asupra numelui oraşului tracic din Mesia A b r u t u m, unde se bătuse împăratul Deciu contra Goţilor. Cu alte cuvinte, *Abrud* ar puteà să fie numele dacic al localităţii pe care colonii romani prin asonanţă au numit-o apoi A l b u r n u s. Noi vom adăogà către aceasta, că în Tracia există oraşul Ἀβρολέβα, adecă prin obicinuita confuziune paleografică greacă Λ—Δ :*Abrudeva* sau *Abrudava* (Du Mont, *Inscript. de la Thrace*, p. 76), de unde *Abrud* fără nici o modificare fonetică. Ar urmà de aci că numele roman oficial A l b u r n u s s'a uitat, dar numele dacic poporan A b r u d a v a s'a conservat până astăzi".

1) Hasdeu, *Et. Magnum Rom.*, I, p. LVII.

Argumentaţia lui Hasdeu nu ne captivează, căci nu ne dă un etymon evident, ci e clădită mai mult pe o combinaţie a fantaziei.

Dar să vedem într'o formă ceva mai desvoltată ce ne spun cât se poate de concis autorii susnumitului dicţionar etimologic unguresc.

Cel mai vechiu document în care se întâlneşte numele Abrudului e de la 1271: „terram *Orbuth* vocatam“ (Székely Oklevélt. I, 17)[1]). Alte date: 1320: *Obrud*bania; 1338: *Obrud*; 1366: Terrae *Obrugh* cum Zalathna... terrae *Obrugh* ac Zalathna“ (Zimmermann-Werner, Urkundenb.); 1366—70: „terrae *Obrugh* ... super possessionibus *Obrud* et Zalatnabánya vocatis“ (ibid.)

1. Oraşul *Abrud* se numeşte ungureşte *Abrudbánya* începând abiă din secolul al XVI-lea, cf. *Abrugbanija* (Reychersdorff, Chorogr. Transylv. 1550, p. 14); *Abrudbánya* (PP.). Numele latinesc al acestui oraş de la secolul al XVI-lea încoace e *Abrotania* (v. Fabritius K., Erdély... térképe 7; — *Aurarium* PP. Românește a fost numit de când se ştie *Abrud*. Pentru această formă se citează Tiktin, care şi de astădată e cât se poate de cu rezervă şi adauge acel „Et. unbek.“ atât de obişnuit la el, Mai citează forma *Avrud* găsită la Lipszky care, cum se ştie dă numele româneşti ale localităţilor de multe ori pocit.

Nemţeşte i-se zice *Grossschatten* (Lipszky, Márt. 1807). Noi mai putem adauge şi forma secundară *Altenburg* (cf. Moldovan şi N. Togan, *Dicţionarul numirilor de localităţi cu poporaţiune română din Ungaria*, Sibiiu, 1909, p. 3).

2. Abrud se numeşte şi apa care curge pe lângă oraşul *Abrud* (Lipszky, Kr. Cz. F.).

Şi acum să citâm textual ce ni se spune privitor la etimologie. „Ungurescul *Abrud* (< *Obrugy*) e probabil împrumutul unui cuvânt d a c cu înţelesul de ‚aurum‘, cf. gr. ὄβρυζον [la scholiastul lui Thukydides şi la scriitorii de mai târziu, v. Stephanus; variante: ὀβρύζη, ὄβρυζη; ὄβρυζος, ὀβρυζιακός adj. Herwerden, Lex. graecum suppletorium] ‚Aurum purum‘; din greceşte e l a t. *obrussa, obrusa, obryzum, obryza*, Forc.; *obridium, obritium; obridiacus, obriziatus* DuC.[2])

1) Dăm felul de scurtare al autorilor.

2) La acestea noi mai putem adauge formele: *obryziacus* şi *obryzatus,-a-,-um*, v. Georges, *Ausf. Lat.-Deutsch. Wb.*, s. v. — N. D.

Grecescul ὄβρυζον [< **ob-rud-io-m*] e probabil de origine barbară (tracă).

Altfel Kočubinskij, O ruscom plen. 21 (< sl. *ruda*, ‚metall' originar ‚rotes erz' Mikl. EtWb. 284). Greşit Nagy, Ethn. I, 212 (< *aurum*)."

Etimologia dată, probabil de Melich, e cât se poate de ingeniosă şi o putem primi cu o singură rezervă. De ce adică să fi trecut dacul *Abrud* de a dreptul în ungureşte?

In sprijinul acestei teorii, evident tendenţioase şi dictate de interese mai înalte împotriva convingerii, asupra căreia revine desvoltând-o mai clar în alt articol, de care ne vom ocupă mai târziu, se pare că este împrejurarea că forma ungurească *Abrud* (rostit cu *o* — *o* deschis—), şi mai ales forma mai veche, cea grecească şi latinească, toate cu *o*, şi chiar şi sfârşitul cuvântului (*-d* < *-gy* < *-d-io-m*), sânt mai aproape din punct de vedere fonetic de etimonul presupus **ob-rud-io-m* decât românescul *Abrud* rostit cu *a*. Cunoştinţele noastre asupra limbii dacice nu ne dau putinţa să spunem precis cum s'a putut întâmplă această schimbare fonetică pentru limba română, mai ales deoarece o influenţă slavă s'ar fi exercitat tot în direcţia lui *o* (cf. *Aluta* > *Olt*)[1]. Imprejurarea că mai avem exemple analoge în formele *Ampoiu* (lat. *Ampelum*, ung. *Ompoly*), *Ampoiţa* (ung. *Ompolyicza*), — în locul cărora am aşteptă mai curând **Impoiu* şi **Impoiţa*, — şi *Trâmpoiele* (comună şi râu, ung. *Trimpoel*), care se crede că ar fi compus, scurtat prin afereză, din *Intre-Ampoile*, şi *Arges*, despre care nu se prea poate spune ci-l avem din ungureşte, ne face se bănuim că în limba dacică ar fi existat un *o* foarte potrivit să fie înţeles de străini când *o*, când *a*. Astfel Grecii l-au înţeles odată *o* (Ὀρδησσός, ὄβρυζον, biz. Ὄσμος), altădată *a* (Ἀλούτας, Σάμος, Ἄσαμος), aşà cum au înţeles şi Saşii mai târziu pe *Oltul* nostru *Alt*.

Romanii l-au înţeles mai mult *a* (*Alutus*, *Ampelum*, *Samus*). Slavii *o* (*Olt*, bulg. *Osem*). Cum vedem aşà dar, împrejurarea

---

1) Notăm că şi în latina vulgară a trebuit să se schimbe *a* cu *o*, cf. *codru* < **quodrum* (= clas. *quadrum*, O. Densusianu, *H. l. r.* I, 71, P. Skok, *Einige Worterklärungen* II. *Arch. f. sl. Ph.* XXXVII. Bd., 1—2 Heft, p. 83—4), *lăcustă* < **lacusta,-am* (= clas. *locusta*, Ov. Densusianu, *o. c.* I, 94.

că documentele Ungureşti prezintă forma mai veche cu *o*, ca şi formele greceşti corespunzătoare, nu spune prea mult. De la coloniştii romani şi Dacii romanizaţi noi am moştenit probabil formele cu *a* sau, în ori ce caz, apropiate în rostire de *a (Abrud, Ampoiu, Argeş)*. Unele dintre acestea s'au modificat spre *o* subt influenţa Slavilor cu care am locuit mult timp împreună *(Olt, Someş)*. Formele ungureşti *Ompoly, Ompolyicza* sânt evident forme româneşti modificate probabil tot de Slavi în acest sens. Pentru originea românească a lui *Trimpoel* nu încape îndoială.

Rostirea cu *o*, înţeles de noi mai mult *a*, ajutată de influenţa slavă care l-a înţeles mai mult *o*, a putut să dureze destul de îndelungat până să treacă în româneşte definitiv la *a*, poate chiar atâta timp cât a durat procesul formării definitive a limbii româneşti. In graiul viu unguresc a putut deci să pătrundă Abrudul cu *o*, ca şi *Someşul* (ung. *Szamos)*, încă în această epocă.

Dar să nu clădim pe ipoteze. Chiar şi în cazul că *Abrudul* se rosteà în româneşte cu *a*, a putut să pătrundă în ungureşte cu *o*, mai ales dacă *a* erà scurt, căci Ungurii în cea mai mare parte au numai *á* (lung) şi *a*, rostit *o* (scurt), iar pe *a* scurt din limbile străine îl reproduc de obiceiu cu *o* (scris *a*): *Adorján* < lat. bis. A d r i a n u s, *agitál* < lat. ă g i t a r e, *agyintus* < lat. á d j u n c t u s; *angyal* < ven. it. *angelo* (< lat. ăngĕlus, gr. ἄγγελος); a b r i k t o l < germ. *abrichten; adresz* < germ., fr. *adresse; amarit* < rom. *amărit* etc. Regula aceasta nu e de o generalitate absolută, căci se găsesc în ungureşte şi cuvinte cu *á* desvoltat din *ă* (*ángolna* 'Aal' < lat. ă n g i l l a, *Ádám* < lat. bis. Á d a m, *Ágota* < lat. bis. Ăgatha; *á f o n y a*, dar şi *afonya* < rom. *afină*[1]), *afună; áfuriszál* < rom. *afurisesc, ágoda* < rom. *agud, ármesszár* <rom. *armăsar, árdéj* < rom. *ardeiu, árvona* < rom. *arvună, árnics* < rom. *arniciu* etc.).

Pentru punctul nostru de vedere însă sânt deosebit de edificătoare următoarele cuvinte: *abruta* 'Stabwurz, Gürtelkraut' (Artemisia abrotanum) < lat. med. *a b r u t a (< lat. a b r o t a-

1) Cuvânt vechiu, căci se găseşte şi în dial ar., şi foarte important penru noi căci de la noi, afară de Ungurii, a pătruns şi la Ruteni. Istoria lui poate să fie deci asemănătoare numelor topice pe care le tratăm.

num, abrutanum, iar acesta din gr. ἀβρότονον) şi în special: *Ajton*, care are formele mai vechi cu *o*: *Oython, Ohton, Ohtum, Othum, Achtum*, şi se derivă din turc. *Altyn, Aladár* < *Olodár* <**Aladári* (cf. lat. *Aladarius*) <**Aldári* < germ. *Ardarich* < *Aldarik*, şi *alma*, care are în limba mai veche şi forma *olma* (cf. şi *olmás*), < turc. *alma*.[1])

Grafia cu *o* a documentelor dinainte de sec. al XVI-lea poate să reproducă deci tocmai rostirea ungurească de astăzi. Pentru *ǫ* adică nu se găseşte semn special în alfabetul latin şi diecii scriitori de documente se pare că l-au reprodus la început cu *o*, care era şi scurt în limba lor şi de care de fapt se apropie în rostire, şi nu cu *a*, cu care reproduceau pe *á* care era lung. Numai mai târziu se va fi cimentat scrierea lui *ǫ* cu *a*.

În cazul că grafia documentelor însă ar reproduce în adevăr un *o*, ar trebui să presupunem că Ungurii au primit cuvântul *Abrud* în o formă alterată de Slavi şi de la aceştia, iar desvoltarea fonetică a trebuit să fie identică cu a cuvântului *Barcza* (rom. *Bârsa*), al cărui *o* însă s'a născut din *u*,: *Bursza* (scris *Burza, Bursa, Burcza, Burcia, Burcya*, s. XIV.) > *Borsa* (scris *Borza*, s. XIII—XIV) > *Barsza* (scris *Barza*) > *Barcza* (scris *Barsza, Barcza*, s. XIV—XX).

Cât priveştepăstrarea grupei de sunete *-br-* după vocală în *Abrud* (cf. *făurár* <fĕbruarius -um = clas. fĕbrŭarius, -um, *lăuruscă, lăurușcă* <labrusca, -am; faur < faber, -rum etc.) observăm de o parte că ea a putut fi menţinută prin etimologia populară care, ori a despărţit cuvântul în *a* (< ad) şi *brud*, considerându-l de compus, după analogia altor cuvinte privitoare la toponimie (cf. *a-locuri, a-munte, a-mijloc, a-vale* etc.), ori l-a apropiat de vreun cuvânt latinesc (cf. lat. *Alburnus*),[2]), de altă parte că numele topice sânt mai conservative în privinţa desvoltării fonetice decât cele comune.[3])

1) Pentru etimologii v. Gombocz şi Melich, o. c., s. v.

2) În cazul că documentul dela 1271 ne redă în adevăr rostirea din acel timp a cuvântului *Abrud* (=„*Orbuth*"), s'ar puteă admite că **Albrud* > **Arbrud* (de aici prin disimilaţie *Arbud*) sau *Abrud* este forma alterată care a ajutat menţinerea grupei *-br-*. Dar poate să fie vorba şi numai de o particularitate, ori chiar eroare grafică.

3) Un exemplu interesant cum uneori, încetând pricina numirii unui loc şi uitându-se înţelesul acesteia, ea nu se mai supune legilor fonetice cărora

In sfârşit, în privinţa finalului în *-d*, amintim că numele *Abrutum* şi *Abrudeva* sau *Abrudava*, citate de Hasdeu, ne dau putinţa să presupunem că, alături de **obrud-io-m* din care se derivă cuvintele greceşti şi latineşti cu înţelesul 'aurum purum', a putut să existe şi un **obrud-o-m* sau **abrud-o-m*, din care s'ar derivà *Abrud*-ul românesc[1]).

4. Bârsa.

Şi acum să ne ocupăm de un alt articol, acesta de revistă, al lui Melich, în care tratează etimologia numelui propriu *Bârsa*, şi-şi desvoltă mai clar teoria despre păstrarea prin limba ungurească a elementelor dacice ale limbii române.

Articolul e intitulat „*Barcza, Barczaság, Bárcza*“ şi s'a publicat în revista *Magyar Nyelv*, XI (1915),No. 6, pp. 241—245, iar traducerea germană a lui a apărut în acelaş timp în săsescul *Korrespondenzblatt*.

Autorul, dupăce constată că numele râului ardelean *Barcza* şi al ţinutului numit *Barczaság* (rom. *Bârsa* şi *Ţara Bârsei*, săs. *Burzen* şi *Burzenland*) trebue despărţite de numele de localităţi *Alsó-* şi *Felsö-bárcza* din com. Abaújtorna şi- de *Kis-* şi *Nagybárcza* din com. Borsód, care prezintă o desvoltare fonetică de tot deosebită: *Borcza* (1194: Terra *Borcha*, Csánki, I, 169) > *Barcza* > (s. XII—XVII) > *Bárcza*, trece la documentele, în care se pot întâlni numele ardeleneşti, şi constată că în documentele latino-ungureşti, publicate în *Urkundenbuch*-ul lui Zimmermann-Werner etc., *Barcza* se găseşte scris:

1. *Burza* ZW. 1218: „terram de *Burza*“, 1222: terram *Burza*“, 1222: „ad ortum aquae, quae vocatur *Burza*“; declinat latineşte în 1232: „terram *Burze*“);

---

s'a supus numele comun din care vine, este, de pildă, numele satului *Tăure* din j. Bistriţa-Năsăud. Cuvântul e indentic cu pluralul lui *tău*: *tăuri*. Satul şi-a căpătat numele de la mlaştinile, „tăurile“ care-l încunjurau. Cu timpul ele au dispărut, aşa încât numai nişte mici băltoage le mai arată urma. Oamenii schimbându-se, au uitat pentru ce au numit satul cum i se zice. Numele *Tăure* s'a fixat acum pentru sat fără să se mai supună evoluţiei fonetice a „tăuri“-lor şi şi-a schimbat genul articulându-se *Tăurea*.

1) Cu toate grafiile documentelor adică, nici în ungureşte nu e de crezut să fi fost forma mai veche **Obrugy*, căci am aşteptă să i se fi păstrat finalul în *-gy*, cum s'a păstrat d. p. în *Sztrigy* (rom. *Streiu*), care are tot origine dacică ca şi Abrudul.

2. *Bursa* (ZW. 1222: „terram de *Bursa*“);

3. *Burcia, Burcya* (ZW. 1240: „in *Burcia*“, 1385: „de *Barcya*“);

4. *Borza* (ZW. 1211: „terram *Borza*... terra *Borza*“, 1212: cruciferi de *Borza*... de *Borza*“, cel din urmă exemplu de acest fel fiind din 1373: „in *Borza*“; în genitivul latinesc din 1231: „terram *Borze*“, 1225: „în terra *Borze*“; cu greşală de scrisoare de mai multe ori „terra *Boza*“, „terram *Boze*“);

5. *Barza* (ZW. 1349: „terrae *Barza*“);

6. *Barcsza* (ZW. 1407: „de districtu *Barcsza*“);

7. *Barcza (Székely Okltár*, I, 1484/1568: „terra *Barcza*“, *ibid.* III, 75: „molendina terre *Barcza*“).

Saşii numesc râul amintit *Burzen*, iar ţinutul *Burzenland* (*z* = ung. *cz* şi rom. *ţ*). Mai de mult numele săsesc a fost şi *Burtza* (cf. *Székely Okltár*, IV, p. 142, 1600: „durch *Burtzaland*“). Fiindcă în limba săsească ardeleană germanul apusean *u* înainte de *r*+*z* de obiceiu rămâne neschimbat, aşă de pildă cuvântul *kurz* „scurt“ se rosteşte totdeauna cu *u* (cf. Kisch, *Bistritzer Mundart*, 21; A. Scheiner S. § 7), urmează că *Borza, Barza* documentelor nu poate fi formă săsească ardeleană.

Ce priveşte numele româneşti, constată următoarele:

După Lipszky, *Repertorium*, râul numit ungureşte *Barcza*, săseşte *Burzen*, se numeşte româneşte *Burcza* (după Melich cit. *Burţa*). Dar el mai are şi numele *Bârsa* (v. Tiktin, *Dicţ. rom.-germ.*, p. 193), iar ţinutul e numit *Bârsia* (sic), *Ţara Bârsei* (Tiktin, *ibid*). După Tiktin originea acestui nume e necunoscută. Dar e probabil că această formă fonetică o au Românii încă de prin s. XIV. Cel puţin aceasta o dovedesc documentele slavone date de deosebiţi voevozi munteni (v. Dr. I. Bogdan, *Documente şi regeste*, Buc. 1912), în care cetim din 1375—80: „prăgarem Braševskim i Ražnovcem i văsei zemli *Brašėnskoi*“ = pârgarilor braşoveni şi Râşnovenilor şi întregei Bârse (v. acest document slavoneşte în Sbornik-ul bulgar XIII, 47), din 1431—33: „zemli *Brăsi*“ = Ţării Bârsei (Sbornik XIII, 49), din sec. XV: „văsei *Brăse*“ = întregei Bârse (Sbornik XIII, 60), din s. XV: „ot zemle *Brăse*“ = „dela Ţara Bârsei (Sbornik XIII, 88), etc. Deci în aceste documente Ţara Bârsei e numită: zemlja *Brašėnŭ-*

skaja, zemlja Brăsy(i) ↛ *Brăse, Brăsa.* **Iar *Brăsa* acestor documente slavo-române poate fi tocmai forma ortografică a rostirii românescului Bârsa.**

Recapitulând deci, constată că ardeleanul unguresc *Barcza* prezintă în şir istoric următoarele forme fonetice: *Bursza* (scris *Burza, Bursa:* s. XIII) ↛ *Burcza* (scris *Burcia, Burcya:* s. XIV) ↗ *Borsza* (scris *Borza)* ↛ **Borcza* (s. XIII—XIV ↗ *Barsza* (scris *Barza)* ↛ *Barcza* (scris *Barcsza, Barcza:* s. XIV—XX). Din vechiul unguresc *Burcza* şi-au împrumutat Saşii *Burzen*-ul lor, iar din *Borsza* au făcut Românii *Bârsa* (cf. *hordó* ↗ *hârdău, szorg-ani (szorgalmas)* ↗ *sârgui, polgár* ↛ **porgár* ↗ *pârgar* scris în documentele slavo-române *prăgar-*). Din săsescul *Burzen* şi din *Burza* (cet. *Bursza)* al documentelor latino-ungureşti adică nu s'ar fi putut naşte românescul *Bârsa*, căci lat. *ur* + consonantă a rămas neschimbat: c u r s u s ↗ *curs*, f u r n u s ↗ ar. *furnu* „Backofen", f u r c a ↗ *furcă* „Spinnrocken", „Heugabel", s u r s u m ↛ s u s u m ↗ *sus*, etc.

În privinţa originii cuvântului unguresc, cu deosebitele sale forme, Melich acum îşi părăseşte părerea de mai nainte *(MNy.* II., 103), adică că: „Barcza e de origine bulgară; în privinţa originii e identic cu dacul *Berzovia* (*Berzava* de astăzi, afluentul Timişului) din Tab. Peutingeriana. Amândouă numele sânt derivatele adjectivului dac **berz*, slav *brăzŭ* („iute")[1])". Şi adauge textual:

„Acum, când cunosc mai bine desvoltarea fonetică a numelui râului *Barcza*, am convingerea că vechiul unguresc *Bursza* nu poate să fie împrumutat din femininul adjectivului bulgar **brăza* „iute", ba peste tot nu poate fi de origine slavă. Bănu-

---

1) Şi după W Tomascheck e cuvânt traco-dac, dar înţelesul îi e „Birkenbach", cf. sl. *brěza* „Birke", os. *bärzä*, wakhan. furz. ‚Birke', adică ‚weissgefleckt' (*Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, Bd. CXXXI, Wien 1894, p. 59).— N. A. Cf. şi cele spuse în Pauly-Wissowa, *Realenzyklopedie*, s. v.: »*Bersovia* (Tab. Peut. Geogr. Rav. IV 14 p. 204, 3, Ortschaft in Dacia an der Strasse von Viminacium nach Sarmizegethusa, m. p. XXIV Arcidava *(Versèc)*, XXV Tibisco (Zupa bei Karansebes), vgl. *Traianus Commentar. libro I* (Prisc. anus VI p. 682 P.): inde *Berzobim*, inde Aizizi processimus. Noch jetzt erinnert die bei Židovin vorbeifliessende Berzava, die sich mit dem Temeš vereinigt, an den alten Namen, der im Dakischen „Birkenbach" bedeuten mochte vgl. os. *bärze*, lit. *berža*, slav. *brěza* (aus *berza*), ‚Birke'».

esc că *Olt, Sztrígy, Szamos, Ompoly, Barcza, Temes, Maros, Körös, Zsil* sunt din limba, din care e şi numele râului *Abrud* şi al oraşului *Abrudbánya*. Iar acesta, după părerea mea, în limba ungurească e de origine dacică şi din ungureşte a străbătut în româneşte, v. EtSz. Numele de râuri amintite mai sus toate sânt rămăşiţe dacice în ungureşte; şi toate până la unul au ajuns din ungureşte în româneşte şi în săseasca ardeleană. Astăzi n'am atâtea cunoştinţe de limba dacică, încât să-mi pot dovedi definitiv această presupunere, dar observ şi acum că această presupunere e rezultatul studiilor mele mai îndelungate şi amănunţite. Deocamdată cetitorul să se îndestulească cu aceea, că vechiul unguresc *Bursza* ~ *Borsza*, etc., din care a rezultat actualul *Barcza*, în ungureşte a venit din limba dacică; şi în româneşte şi săseşte a străbătut din ungureşte".

Admit fără îndoeală originea dacică a numelor râurilor *Olt, Streiu, Someş, Ampoiu, Bârsa, Timiş, Mureş, Criş, Jiiu* şi *Abrud*, dar în privinţa celor spuse despre numele românesc al *Bârsei* şi despre trecerea acestuia din o limbă în alta am oarecare nedumeriri, şi m'aş bucură mult dacă Melich, cu un prilej bine venit, ar puteà şi ar binevoi să mă dumerească.

Observ deci următoarele:

1. Numele românesc *Burcza*, dat de Lipszky, nu se va cetì săseşte cu *u* în loc de *â*: *Burţa*, cum l-a scris el şi cum ne recomandă Melich, ci româneşte: *Bârţa* (cf. *Rumân*, care în graiul Saşilor se schimbă în *Rumun*, iar în al Ungurilor în *rumuny*, etc.)[1]).

2. *Bârsa* şi *Ţara Bârsei* (u. *Barcza* şi *Barczaság*, s. *Burzen* şi *Burzenland*, ca şi numele de localităţi *Bârsa* (u. *Berza)* din j. Arad, *Bârsa* (u. *Dabjonujfalu)* din j. Sălagiu, *Bârsana* (u. Barczánfalva) din j. Maramureş, apoi probabil *Bârsău* (u. *Berekszó)* din j. Solnoc-Dobâca, *Bârsăul-de-jos* (u. *Alsóberekszó)* şi *Bârsăul-de-sus* (u. *Felsőberekszó)* din j. Sălagiu, *Bârsăuţa*

1) In cazul că Românii rostiau *Bărţă*, Saşii şi Nemtii au auzit şi scris *-e-*; cf. *Bertse*, „ein Dorf in der koloscher Gespanschaft" şi *Bertz* „ein Gebirg auf der Gränze" în scaunele secuieşti, care se va cetì *Bărţ*, date de Ignaz Lenk von Treuenfeld, *Siebenbürgens geographisch, topographisch, statistisch Lexikon*, Wien 1839.

(u. *Kisborszó*) din j. Solnoc-Dobâca[1]), apoi următoarele numeroase numiri de păraie, văi, păduri, moşii, sate din Muntenia şi Moldova: *Bârsan, Bârsana, Bârsanul, Bârsăneşti, Bârseasca, Bârseni, Bârseşti, Bârsoiul*[2]), negreşit trebue despărţite din punct de vedere fonetic de numele râului *Bârzava* s. *Bârzova* (u. *Berzava*), afluentul Timişului, şi al râuleţului *Bârzasca* (u. *Berzászka*), din j. Caraş-Severin, precum şi al localităţilor *Bârza* (u. *Börza*) şi *Bârzasca* (u. *Berzászka*) din j. Caraş-Severin şi *Bârzava* s. *Bârzova* din jud. Arad[3]), cum şi de următoarele numiri topice din Muntenia şi Moldova: *Bârza, Bârzan, Bârzani, Bârzeasca, Bârzei, Bârzeiul, Bârzescul, Bârzeşti, Bârzila, Bârzoeşti, Bârzota, Bârzoteni, Bârzoteşti, Bârzoţelul, Bârzoiul, Bârzotei, Bârzul*[4]). Chiar şi dacă pentru acestea din urmă am puteà presupune un prototip dacic cu *-s-*, deoarece vechiul *Berzovia* se găseşte scris şi *Bersovia*, acest prototip cu vremea a trebuit să să fie apropiat de etimologia populară la slavul *brăzŭ* „iute".

In forma lor actuală, *Bârza, Bârzasca* şi *Bârzava* s. *Bârzova*, apoi *Bârzan, Bârzani, Bârzeasca, Bârzei, Bârzeiul, Bârzescul, Bârzeşti, Bârzila, Bârzoeşti, Bârzota, Bârzoteni, Bârzoteştl, Bârzoţelul, Bârzoiul, Bârzotei, Bârzul* nu se pot despărţi de slavul *brăzŭ* „iute", şi în limba românească astăzi trebue considerate de origine slavă (cf. *Brzava* pe valea *Lim*-ului, etc).

3. Nu e nici o deosebire fonetică între numele râului şi al ţinutului *Bârsa*. Acel ἅπαξ λεγόμενον *Bârsi'a* dat de Tiktin după Miron Costin (Kogălniceanu, *Let.*[2] I. 360) cred că e greşală de copiare, sau chiar de tipar, şi trebue cetit *Bârsia*, deci e tot *Bârsa*: „Óstea Ghicăĭ Vodă aŭ luatŭ atuncĭ în ţéra Braşeuluĭ, ce se chĭamă *Bârsia*, trĭĭ pălănci", căci cevà mai la vale pe aceeaşi pagină cetim: „Den ţéra *Bârsei* aŭ purcesŭ oştile pren midĭlocul (*sic*, = „mijlocul") Ardéluluĭ", iar genitivul *Bârsei* nu poate aveà decât nominativul *Bârsa*.

4. După cum constată singur Melich, forma cea mai veche e cea cu *-s-*. Dintre limbile de-acum numai limba româ-

1) v. S. Moldovan şi N. Togan, *Dicţionarul numirilor de localităţi cu poporaţiune română din Ungaria*, Sibiu 1909, p. 18. — *Bârzăşti* (u. *Barzest*) din j. Bihor pare a fi derivatul lui *Barză*.
2) *Marele Dicţionar geografic*, p. 454—456.
3) v. S. Moldovan şi N. Togan, *o. c.*
4) *Marele Dicţionar geografic*. p. 456 ş. u.

nească mai are numele *Bârsei* cu *-s-*; ungureşte e *Barcza*, iar săseşte *Burzen*.

Nu înţeleg acum de ce limba, care păstrează forma cea veche atestată de documentele latino-ungureşti (ca să nu mai vorbim de cele slavo-române de dată mai târzie, deşi putem să atribuim chiar curat numai întâmplării împrejurarea că în de acestea nu se găseşte mai curând de sfârşitul sec. XIV), a trebuit să împrumute cuvântul din alta, care prezintă o formă mai nouă. Apoi, dată fiind împrejurarea că streinii nu pot rosti vocala *â*[1]), care în limba românească e de provenienţă foarte veche, iar scriitorii documentelor erau streini de limba românească, întocmai ca şi Lipszky, oare nu e cu putinţă ca variantele date de ei să fie încercări de a reda în rostirea proprie limbii lor şi în alfabetul latin, care nu are semn anume pentru acest sunet, numele românesc al *Bârsei*? Oare românescul *Bârsa* n'ar fi putut da naştere ungurescului *Bursza* > *Borsza*, > *Barcza* (cf. *Rumân* > *rumuny*, *mânecare* > *munyekár*; *fârtat* > *fârtat* > *fortát*; *vârcolac*, pl. *-ci* > *varkulács*, etc.) şi săsescului *Burzen* (cf. *Rumîn* > *Rumun*, *mâncà* > *munkà*, etc.)? Aceasta cu atât mai mult, deoarece:

5. Dintre cele trei limbi, în care se găseşte numele râului de la care se trage cel al ţinutului vestit odinioară pentru oierit, pentru „bârsanele" sau „bârsăncile" cu coadă scurtă şi lată, „bune de lapte, dar slabe la lână", lână ţigaie numită tot „bârsană", singură limba românească mai numeşte, cum am arătat mai sus (p. 2), tot *Bârsa* încă două localităţi, iar cu derivatele acesteia *(Bârsan, Bârsana, Bârseni, Bârseasca, Bârseşti, Bârsăneşti, Bârsău, Bârsăuţa, Bârsoiul)* mai multe păraie, moşii, sate, şi are *bârsa* ca nume comun pentru a însemnà: „lopăţica

1) Fiziologia acesteia şi raportul cu sunetele asemănătoare, cu toate că s'au ocupat de ea mulţi specialişti şi nespecialişti (R. I. Sbiera, I. Bărbulescu, I. Popovici, G. Weigand, Mladenov, E. Dăianu etc.), încă nu sânt studiate de ajuns.

2) Ca să nu mai pomenim de trecerea lui *i* la *î* în grupele *in-*,*im-* (*împărat*, etc.), de pildă, trecerea grupei lat. *an* la *ân* e mai veche decât întâlnirea cu Slavii (sec VI.), căci *a* slavon accentuat urmat de *n* s'a păstrat intact, afară de cuvintele: *jupân*, *smântână*, *stăpân* şi *stână*. „Ces formes doivent avoir pénétré de bonne heure en roumain, avant que le passage du groupe *an* lat. à *în* se soit définitivement accompli" (Ov. Densusianu, *H. l. r.* I, p. 33 şi 271).

cea perpendiculară şi ca de un lat de mână de latá, care îmbină grindeiul cu plazul şi 'n care e întărită partea dinainte a cucurei [= cormanei]. Ea serveşte spre slobozirea sau ridicarea plazului dimpreună cu fierul cel lat, anume ca plugul să între mai puţin sau mai adânc în pământ" (v. *Dicţ. Acad.* I[1], p. 503; Tiktin, *l. c.*, il traduce cu: „Griessäule", „Scharbaum", „Sech-", „Kolterholz am Pfluge").

Ce e drept, nici *Dicţ. Acad. (l. c.)*, nici al lui Tiktin *(l. c.)* nu ne dă etimologia acestui cuvânt. În lipsă de izvoare suficiente pentru limba dacică de bună seamă nici Puşcariu, nici Tiktin n'a vrut să se aventureze în presupuneri nebazate pe fapte lingvistice care nu se pot trage la îndoeală.

Dar să examinăm puţin părerea amintită mai sus a lui Thomaschek, după care numele râului *Bârsa* ar însemnà „Birkenbach".

Inainte de toate trebue să constatăm că în adevăr, întocmai ca şi la *Moldova*, *Ţara Oltului*, *a Crişanei*, şi a *Maramureşului*, la baza numirii *Ţării Bârsei* trebue să steie numirea văii sau apei *Bârsei*, căci accidentele naturale (apele, dealurile, munţii etc.) au fost numite totdeauna înaintea satelor, oraşelor şi organizaţiilor administrative; provincia şi a primit de obiceiu numirea dela râu.[1])

Dacă ne gândim acum că în vremile vechi *bârsa* plugului puteà să se facă de obiceiu din lemn de „mesteacăn" ori „frasin", care se întrebuinţează în rotărie, deoarece e destul de tare şi nu crapă, am puteà să admitem ca prototip al acestuia o formă traco-dacică a vechiului indic *bhurjas* „Art Birke", care a putut să aibă o formă cu *-s-*, apropiată de derivatul lat. *fraxinus* „Esche" (cf. osset. *barse*, v. pr. *berse*, apoi alb. *barð* „weisz"), nu cu *-z-* ca în derivatele slavice *(berza* ∠ rus. *berëza* „Birke", rut. *beréza*, bg. *brëza*, scr. *brëza*, sl. *brèza*, ceh. *bříza*, pol. *brzova* „Birke", apoi pamird. *furz, brug* etc.) ori cu *-k-* ca în cele germanice (v.-g. *pirihha, bircha;* v.-ę. *beorc, birce* „Birke";

1) Nu insist asupra împrejurării că însuşi cuvântul *ţară* ∠ *tĕrra*, cum se găseşte şi în documentele latine, e dovadă de existenţa unei împărţiri administrative vechi în care intră şi *Ţara Bârsei*, pe care am avut-o mai întâiu noi şi de la noi a trecut la vecini.

g.-n. *barke, borke;* v.-isl, *berkr* „Rinde"; lit. *béržas* „Birke"; *Bìržlis* „Birkenzweig").

Analogii de felul acesta mai avem. Astfel, de pildă, „arţar" se numeşte nu numai arborele, ci şi o parte a războiului de ţesut: „băţul (de lemn de arţar), care ţine brâglele, numit în alte părţi *brâglar(e)* (Oltenia), *jug* (Maramureş) sau b ă ţ u l v a t a l e l o r (v. *Dicţ. Acad.* I', p. 272), ş. a. Obiectul aşa dar a putut să se numească după lemnul din care s'a făcut[1]).

Râul *Bârsa* „Birkenbach", al cărui nume există şi în munte încunjurat exclusiv de numiri româneşti şi având trei ramuri, care toate „poartă pe lângă numele generic de *Bârsa* şi un determinativ curat românesc [2]), fie în urma împrejurării că izvoreă lângă nişte mesteceni sau frasini, fie după forma albiei sau cursului său, care semănă cu o *bârsă* de plug, căci multe râuri şi-au luat numirile de la deosebite însuşiri ale lor (cf. *Prahova, Bistriţa,* care în cursul său superior are numele de *Repedele* etc.).

Pentru eventualitatea întâie, care ni se pare cea mai probabilă, am avea o convingătoare analogie în *Moldova,* nume de râu şi ţară, în cazul că etimologia dată de Iordan *(Viaţa românească,* XII—1920, No. 2, p. 274—276) este cea adevărată. Împreună cu *Moldişul* (pârâu) din Prahova şi *Moldovişul* din Văl-

---

1) Tocmai întors s'a întâmplat la *jugastru* „acer campestre", pentru care trebue să presupunem o formă j u g a ş t e r, -a s t r u m, derivată din jugum (= *jug*), deoarece din lemnul acestui arbore se făceau juguri; o formă paralelă este gr. ζυγία „sorte d'orme" care, după mărturia lui Vitruviu, II, 9, se numiă astfel pentrucă din el se făceau juguri (v. I.-A. Candrea şi Ov. Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine,* p. 138—139).

2) A. D. Xenopol *Teoria lui Rösler,* Iaşi 1884, p. 204. Din expunerea regretatului Xenopol nu se vede destul de clar dacă cele trei ramuri sânt pâraiele înşirate pe p. 203: *Bârsa fierului, Bârsa lui Bucur, Bârsa Croşetului,* ori trebue să ne gândim la alte nume. In cazul că sânt acestea, atributul a trebuit să se alăture numai când cuvântul *bârsa* îşi pierduse înţelesul original apelativ şi luase pe cel propriu pentru a numi respectivul pârâu. Numirea *Bârsa fierului* nu era altfel cu putinţă. Citâm la acest loc şi concluzia lui Xenopol în privinţa *Bârsei:* „Este deci mai firesc lucru a admite că numele dat râului de Români în munte s'a coborît în vale' unde a fost adoptat de Germanii aşezaţi acolo, decât că el să fi luat naştere în câmp din gura Germanilor şi apoi să se fi urcat la munte între Români„ (p. 204).

cea le derivă din numele, cu etimonul altfel neclar, al arborelui *molid (molîft, molidv* etc.), care ar fi primit sufixele topice românești *-ova, -iș* și *-oviș*. Am fi avut deci mai întâiu *Molido'va* (cf. pentru accent *Craio'va*), înaintea căruia a trebuit să fie la început cuvântul *valea* ori *apa (râul)*, iar cu sincoparea lui *-i-* neaccentuat *Moldova*.[1]) Deosebit de importantă pentru noi, ca și pentru sprijinirea etimologiei propuse de Iordan, este împrejurarea că, chiar în județul Neamțu, de unde curge Moldova, se găsește un părâiaș numit *Molidul*, deci numai cu numele arborelui, fără nici un sufix, ca și *Bârsa*.

Numele ținutului *Țara Bârsei* în acest caz așa dar ar puteà să însemneze: „ținutul apei (văii, râului) mesteacănului sau frasinu'ui", „Țara Mesteacănului" sau „Frasinului (cf. numele de sate sau părți de hotar *Mesteacăn, Mestecăniș, Frasin, Frăsiniș, Făget, Nucet*, apoi numele comune: *aluniș, brădiș* și *brădet, cărpiniș* etc.)[2]).

---

1) Până acum filologii se gândiau la o origine gotică: ∠ got. ***molda*** (= „praf") + suf. ***-ova*** (cf. *Prahova*), analog *Moldei* din Bohemia. Dar etimologia aceasta, deși are un reazem în numele căței *Molda* păstrat la cronicari, (cf. și trans., olt. *Moldă* „albie, troacă" ∠ germ. *Mulde*) se poate admite cu greu. Mai întâiu în limba noastră nu s'au păstrat elemente a căror origine gotică ar fi sigură. Ar fi greu de explicat cum a putut să rămână tocmai din limba gotică un nume de râu și țară care a avut și are o însemnăta'e atât de mare în viața poporului românesc ca *Moldova*. In sfârșit *Moldau*-l din Boemia pare a fi o etimologizare populară germană a cehului *Vltava*. A doua, derivația ar fi hibridă ceeace încă trebue să ne dea de gândit.

2) In acest caz s'ar putea să fie oarecare legătură între cuvântul nostru și m.-lat. *bersa*, deși e greu de spus cum ar fi putut ajunge un element tracic în limba franceză, căci fr. *berser* „mit dem Pfeil jagen" e un derivat al acestuia (cf. germ. *Birsch*, f. și *Pirsch* f. „Waldjagd mit Spürhunden", *birschen, pirschen* ∠ mai vechiu *birsen*, iar acesta din v. fr. *berser*, apoi engl. *berselet*). Altfel originea m.-lat. *bersa* și a fr. *berser* nu e clară. *O. Schrader, Reallexikon der indogermanischen Altertumkunde.* I. Halbband. Strassburg, 1901, p. 386, ne spune: „Ein anderer mlat. Ausdruck für den Wildpark ist *bersa*, eigentlich der Zaun des Brühl (vgl. oben lat. *roborârium*), womit altfrz *berser* ‚mit dem Pfeil jagen', mhd. *birsen* zusammenhängen scheint, deren Grundbedeutung demnach wäre: „in einem *brolium* jagen'. Nach Du Cange[2] u. *bersa* wäre auch dieses Wort keltischer Provenienz (arem. *berse* ‚prohibitio', *bersa* ‚Schutzzaun), allerdings bezweifeln sowohl Diez S 520 wie Körting (Lat.-rom. W.) diese Erklärung der Sippe *berser; —birsen*, onne freilich selbst etwas einleuchtendes vorbringen zu können." Intre elementele romanice din *REtwb.*-ul lui Meyer-Lübke nu-l găsim: Cimpotrivă acesta adauge în o notă din „Wortverzeichnisse", p. 775'

In cazul al doilea, care e mai puţin probabil, deci nu insistăm mai amănunţit asupra lui, ar puteà să însemneze „ţinutul râului al cărui curs sau albie se aseamănă unei *bârse* de plug".

Adaugem încă că *bârsa* plugului se numeşte în multe locuri *Bârţă* (v. *Dicţ. Acad., ibid* Tiktin, *l. c.)*, deci tocmai cetirea pe care o recomandăm pentru *Burcza* lui Lipszky, din care s'ar puteà explică uşor ungurescul *Barcza* şi săsescul *Burza* şi *Burzen*[1]).

6. In sfârşit, dacă Melich admite originea dacică a numelui râului şi al ţinutului pus în fruntea acestei notiţe, fie ea cea bănuită de Thomaschek, ori alta[2]), dar nu admite împrumu-

---

„*berser* frz Zu 1051 (adică: **bersium* „Wiege") ist ausgeschlossen, da die afrz. Form. *berser*, nicht *bercier* lautet". Dacă admitem pentru m.-lat. *bersa* o proveniență celtică cu *Du Cange*, ar fi greu să explicăm cum a ajuns acest cuvânt, cum crede D-l *Bogrea, Drum drept*, XII, No. 4, p. 62, în românește unde e poporal, foarte lățit, cu înțelesurile și formele amintite în acest studiu. E și vechiu, căci îl găsim încă din sec. XII în documentele latino-ungurești în o formă care însă nu arată o origine cu *-e-* (sec. XII: *Borcha*; sec XIII: *Burza, Bursa, Burcia, Burcya, Borza*), iar în cele slavonești din sec. XIV, cu forma actuală românească. Dacă cea latino-ungurească n'a fost, care ar fi putut fi calea pe care ne-ar fi putut veni un lat.-medieval *bersa*, fie de origine celtică, ori de alt fel, care n'ar fi suferit metafonia lui *-e-* după care în silaba următoare se găsea un *a*, ci după labiali și-l-ar fi modificat în *â*? E sigur adică că din un lat. *bersa* n'am puteà aveà românește decât **bearsă*, **barsă*.

1) Element românesc vede în *Burzen* și *Burzenland*-ul săsesc I. Brenndörfer în un serios studiu intitulat *Román (oláh) elemek az erdélyi szász nyelvben*, Budapest, 902, p. 63: „**Burzen**, *Burzenland, Barcza, Barcza, Barczaság:* rom. *Bârsa, Ţara Bîrsii* (Slav. *Berzova)*".

2) După cele spuse despre Ţara Bârsei ne-m puteà gândi, de pildă la o vale a „oii", la o legătură oarecare cu alb. *ber* m „Schaf, Weidevieh", un vechiu cuvânt alpin care se întâlnește și în dialectele din Italia de nord în formele *bar, berr*, „Widder", *bera, bero* „Widder, Schaf", *birr* (v. G. Meyer *AEtWb*, p. 33 și Meyer-Lübke *REtWb*. No. 1049, p. 75; cf. încă gr. βάρ:χοι: ἄρνες, βάρτον, πρόβατον Hes. și deosebitele forme slavice ale v. bulg. *baranŭ;* în sfârșit sved. *bärse, barre* „Widder", a cărui legătură cu celelalte de mai nainte e contestatată de unii, Berneker, *SlEtwb*., p. 43).

Considerând că trebue să pornim de la numirea văii, nu a țării, cum am amintit, cea mai puțin probabilă e legătura cu alb. *bërst* „Wein— und Öltrestern; Dungerde"; care a pătruns în albaneză din lat. *brisa*, și încă destul de târziu, cum ne arată fonetismul, care cere *-š-* în loc de *-s-* cf. Diez, *Wb*. op. 433, Walde, *LETWb*., p. 97, Meyer-Lübke, *REtwb*., No. 1307 p. 95). Și accentul (în albaneză cuvântul e accentuat pe ultima, în românește pe penultima) ne face greutăți. Altfel cuvântul latinesc, cum arată Walde *l. c.*, poate să fie înrudit cu gr. βρύτεα, βρύτια „Trestern" (Athenaeus) și cu tracicul βρῦτον, βρῦτος „Bier" (cf. v. germ. *briuwan* „brauen", lat. *defrutum* „eingekochter Most").

Ori cum însă, nu se poate despărți numele comun *bârsă, bârță*, care există în limba noastră, de cel al apei și ținutului *Bârsei*, și în acest caz singura etimologie acceptabilă e a lui Tomaschek.

tarea ungurescului *Barcza* şi *Barczaság* şi a săsescului *Burzen* şi *Burzenland* din românescul *Bârsa*, *Ţara Bârsei* din pricina că pe timpul venirii Ungurilor şi a Saşilor nu ar fi putut să fie Români pe aceste plaiuri; apoi dacă Ungurii veniţi în Ungaria în secolul al IX-lea, ajunşi în *Ţara Bârsei* după Saşi, care înşişi au venit acolo numai după invitarea cavalerilor Teutoni veniţi la 1211[1]), n'au împrumutat aceste nume nici de la Slavii veniţi în secolul al VI-lea; care popor să le fi păstrat până la venirea lor, împreună cu numele de origine dacică ale celorlalte râuri despre care a fost vorba mai sus? Goţii şi Gepizii? Ori să fi fost. Daci neromanizaţi până la venirea Ungurilor? Ori totuşi Dacii romanizati le-au păstrat? Cine sânt acum urmaşii acestor Daci romanizaţi, Ungurii ori Românii? Iată nişte întrebări la care Melich ne e dator cu răspunsul.

Ov. Densusianu *(H. l. r.* I, p. 293), vorbind de teoria lui Rösler, spune între altele următoarele:

„Si quelques noms de rivières présentent une certaine ressemblance avec ceux qui nous sont donnés par les historiens et les géographes anciens, cela ne peut prouver grand'chose. Il faudrait trouver des formes qui montrent dant *(sic,* „dans") leur phonétique des particularités propres au roumain, puisque seulement dans ce cas on pourrait soutenir que l'élement roumain continue directement celui de l'épocque romaine. Or, de telle formes n'ont pas encore été produites, car nous ne pouvons comprendre comment on saurait tirer quelque chose de noms tels que *Argeş*, *Olt*, qu'on a souvent cités et à tort pour prouver qu'ils reproduisent, d'aprés les lois phonétiques roumaines, les anciens *Ardessus*, *Aluta*".

Aş avea mare mângâiere sufletească dacă cetitorii acestei notiţe-polemice ar fi rămas cu convingerea că, alături de numele muntelui *Tâmpa*, s'a găsit şi un nume de râu care în fonetismul său arată particularităţi proprii limbii româneşti, care se reflectă şi în forma pe care i-au dat-o vecinii care l-au luat de la noi.

---

1) v. N. Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal şi Ungaria*, vol. II Bucureşti, 1915, p. 31—32.

5. Aușeu.

Am amintit că multe cuvinte își pierd în limbă funcțiunea de nume comune, dar rămân în aceasta încă mult timp, legându-se de un loc ori o persoană, ca numele propriu al acesteia (*Tâmpa, Chicera, Măgura* etc.). Așà e și cuvântul *Aușeu* o comună din județul Bihor, pl. Aleșd.

El ne păstrează un derivat al substantivului *auș* ∠ *avus* + suf. *uș*, care după Hasdeu, *Etym. Magn.* 2139 se mai întrebuințează la Olteni, apoi îl găsim în *aușel* și, cum crede Weigand (*Jahresbericht*, XIII, 108) în *deácș* și *neáoș*. *Auș* e, la Aromâni, cuvântul obicinuit pentru „moș". Traducerea ungurească *Őssi* ne dovedește că avem de a face în numele satului *Aușeu* cu un nume care însemnà „străvechiu", însemnare care se potrivește foarte bine unui derivat al lui *auș*, care s'a întrebuințat odinioară și în Bihor.

Câteva urme ale organizației de stat slavo-române.

de **Silviu Dragomir.**

1. In județul Caraș-Severinului există și astăzi patru comune cu nume foarte caracteristic. La nord de Caransebeș găsim *Jupa*, la sud de Făget satul *Jupănești* și la nord de Orșova comuna *Jupalnicul*, care apare, ce-i drept, abia în secolul XVIII când administrația austriacă o scrie *Supan* [1]) In fine la nordest de Lugoj e *Jupani*, o comună, care în sec. XV formă centrul unui district românesc.

In sec. XIV mai există o comună Supafalva (1389) în comitatul Cărașului[2]) și în veacul următor alt sat cu același nume Zsupafalva (1447) spre sudest de Timișoara, între comunele aparținătoare cetății Duboz.[3])

Toate aceste nume păstrează amintirea vechei organizații slave cu jupele ca unități teritoriale, cari aveau în frunte un *jupan*. Jupele slave nu aveau întindere mai mare decât valea unui râu, de la care își luau numele, și de regulă centrul lor era într'o cetate unde steteà jupanul, conducător de oaste și totodată judecător în procese. Jireček crede că jupanii erau dintru început bătrânii localnici ai câte unui neam, asistați de adunarea tuturor oamenilor liberi din coprinsul unei jupe. Dinastiile sârbești își trăgeau orîginea din asemenea familii de jupani, cari încetul cu încetul dobândiseră o influență mai mare peste jupele învecinate. Instituția jupelor și a jupanilor cu acest nume de origine necunoscută, este foarte vechę. Ea se desvoltase la Sârbi complet, până în sec. X (Const. Porfirogen.) și izbutise a se menține încă până prin veacul XIII, când centralizarea ad-

1) Pesty Fr. *A Szörényi Bánság vol. II. Bud. 1878, p. 572.*
2) Csánki D. *Magyarország tört. földrajza a Hunyadiak korában* v. II. p. 107.
3) Csánki o. c. II. p. 33 34.

ministraţiei săvârşită de Stefan Nemanja îi dete o lovitură de moarte, aşa încât pe la 1400 cuvintele jupa şi jupan nu le mai găsim în documentele sârbeşti. Cei din urmă cari au părăsit instituţia aceasta au fost Bosniecii, la cari mai întâlnim jupani până la căderea statului naţional (sec. XV). In Croaţia jupa şi jupania au avut altă însemnare şi cu totul altă desvoltare.[1])

La noi, în afară de numele de localităţi, arătate în Banat, cuvântul *jupân* mai păstrează amintirea unei instituţii, care a dispărut de mult, învinsă de împrejurările politice, cari au dat altă înfăţişare organizaţiei noastre vechi. Astfel jupele slave au trebuit să facă loc, şi în Banat, scaunelor şi districtelor româneşti şi în măsura în care progresă romanizarea Slavilor, voevozii şi cnejii români au izbutit să înlăture pe jupanii streini. Dar când, după înjghiebarea prinicipatului muntean, documentele cancelariei domneşti ne prezintă organizarea Curţii Voevodului, boerii săi sânt toţi jupani, întocmai aşa cum erau jupani toţi demnitarii Curţii regale din vechea Croaţie de pe timpul Carolingilor ori magnaţii regilor din Dioclitia în sec. XII.[2])

In tot cazul originea acestor nume din Banat e mai veche decât secolul XI, când la popoarele slave învecinate instituţia jupelor porneşte spre declin, iar pe teritorul ungar se desvoltă sistemul comitatelor.

Adaugăm că Jireček, în istoria mai nouă a Sârbilor. constată o asemănare suprinzătoare între organizaţia Curţii regale din Croaţia şi între organizaţia Curţii vechiului voevodat muntean. Ca şi în Croaţia găsim şi la voevozii munteni un *ban*, care stă la Craiova, cum de altminteri, nu departe, la Severin, steteau banii craiului unguresc. *Vornicul* (dela dvornik) şi *postelnicul* (dela postelja) se numesc aşa numai la Curtea regilor croaţi şi a voevozilor noştri. Pe când funcţia spatarului (σπαθάριος), vistiarului şi a comisului (κόμης) arată originea lor bizantină, atribuţiile boerilor munteni seamănă mai mult cu ale jupanilor croaţi din sec. X şi XI. In Bizanţ, spre pildă, spatarul sau protostratorul erau nobili distinşi, dar serviciul de la

1) C. Jireček, *Staat und Gesellschaft im mittelalt. Serbien în Denkschriften der k. Akademie der Wissenschaften in Wien*, 1912, I. Teil, p. 3 şi urm.

2) Idem, p. 15.

Curte îl îndeplineau totuşi numai sclavii şi eunucii, cari erau camerieri, uşieri, paharnici etc. „Instituţiile aceste ale Slavilor de sud şi ale Românilor", încheie Jireček[1]) „amintesc mai mult pe demnitarii Curţii Longobarzilor şi a Francilor, decât ierarhia Curţii bizantine".

2. In Banat, în judeţele Arad, Huniedoara, Alba de jos, Făgăraş, Gorj, Dolj şi Mehedinţi găsim comune cu numele de *Ohaba* sau *Ohabiţa*. Pesty Frigyes constată pentru vechiul comitat al Caraşului 10 localităţi cu acest nume,[2]) iar Csánki găseşte în evul mediu, numai în comitatul Timişului 7 *Ohabe* şi 6 *Ohabiţe*.[3]) In Judeţul Aradului sânt cunoscute 2 *Ohabe* şi o *Ohabiţă*,[4]) iar în al Huniedoarei 10 *Ohabe* şi mai multe *Ohabiţe*,[5]) şi în fine Marele Dicţionar Geografic găseşte în cele 3 judeţe din Oltenia 9 *Ohabe*.

Regretatul nostru învăţat I. Bogdan a aratat[6]), că cuvântul *Ohabă* înseamnă scutire, exemptio, immunitas şi că formula atât de deasă din documentele noastre slave „da estj na ohabu", sau „da im sutj vă ohabu" înseamnă „să-i fie scutire" sau „să-le fie spre scutire" şi că dacă găsim formula aceasta într'un hrisov de donaţiune, atunci noua proprietate erà scutită de dăjdiile către Domn şi aveà să treacă de la tată la fiu, cu tot privilegiul ei, dacă mai erà şi ocină.

Trebue să remarcăm că această expresie slavo-română nu o găsim decât la noi, întocmai aşa precum numele de Ohaba şi Ohabiţa nu le întâmpinăm decât numai pe pământ românesc, limitate la un anume teritoriu, partea sudică a Transilvaniei, Bănat şi Oltenia, unde ele păstrează, fără îndoială amintirea unei organizaţii de stat, anterioare stăpânirii ungureşti, sub care nu s'ar fi putut încetăţeni astfel de numiri. Cancelaria ungurească ştiă să traducă exact cuvântul Ohabă, ceea ce o dovedeşte faptul că Ohaba de lângă Streiu se numeşte la 1440

1) Ibidem.
2) Pesty Fr. *Krassó vármegye tört.* II, vol. Bud. 1884 p. 72 şi urm.
3) Csánki D *Magyarország tört. földrajza* vol. II, la comitatul Timiş,s.v.
4) Márki S. *Arad vármegye monográfiája* I, p. 211.
5) Csánki D. *o. c.* vol. V, la com. Huniedoarei, s. v.
6) *Convorbiri Literare* pe 1906 p. 295—299.

Szabadfalu[1]) şi tot aşa Ohaba de lângă Sibişel la 1439.[2]) In Banat de asemenea se vorbeşte, la 1369, de două sate „Szabadfalva et aliam Szabadfalva", cari erau, de sigur, sate ohabnice.[3])

Numele comunelor *Uric*[4]) şi *Uricani*, din judeţul Huniedoarei confirmă presupunerile noastre despre originea acestor sate. Dintru început înţelesul cuvântului uric era „moşie de veci" sau „moşie ohabnică", obţinută prin donaţiune domnească, pentru-ca mai târziu să se numească în chipul acesta însuşi hrisovul de donaţiune.[5]) Este deci de neînţeles, cum un savant serios ca Melich poate afirmă, că Românii imigrând pe teritoriu unguresc au adus şi cuvântul „Ohabă" numind cu el satele româneşti donate de regi unor nobili unguri.[6]) Dacă instituţia ohabelor ar fi fost adusă din Peninsula balcanică, ea nu ar fi rămas mărginită pe un teritoriu atât de restrâns, ci s'ar fi întins, deodată cu imigrarea elementului românesc, în toate părţile, deci în nordul Transilvaniei, ca şi mai pe urmă, în Moldova, unde cancelaria domnească, nici pe timpul lui Stefan cel Mare, nici mai târziu, nu cunoaşte această instituţie.

3. E posibil, ca această veche organizaţie de stat slavo-român să ne fi lăsat moştenire şi alte instituţii, originea cărora abia dacă o mai putem distinge. Mă gândesc la *jitarii* (zito bucate) şi *gornicii* (gora pădure, deal) din satele ardelene, cari au păstrat acest nume slav sub îndelungata stăpânire ungurească, sau la *voinicii* şi *slobodnicii* de pe vremuri. Dar e sigur că din epoca aceasta datează *instituţia crainicilor*, pe care o găsim în ţinuturile vestice ale Transilvaniei până în sec. XV".

Glosariul lui Bartal[7]) ne dă următoarea explicaţie asupra acestui cuvânt: „Krajnik (a slav. Kraj: districtus) judex nobilium, szolgabiró Pesty. Ször. II. 111".

---

1) Csánki *o. c.* p. 117 şi 134.
2) Ibidem
3) Ortvay T. *Oklevelek Temesmegye és Temesvâros történetéhez*, p. 109.
4) Csánki *o. c.* vol. V. p. 120 Poss Wryk (1473. 1476, 1519). Posessio Playsor alio nomine Erwk (1478). Poss. Vrik (1498). Poss Ewryk (1515), Poss Wryk (1518).
5) I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare* II, p. 609.
6) Századok 1907 p. 330 şi Cf. Karácsonyi în Századok 1908 p. 94.
7) Bartal A: *A magyarországi latinság szótára.*

Mărturiile istorice sânt destul de precise pentru a explică însemnătatea instituției crainicilor.

Cea dintâiu mărturie care vorbește despre crainici datează de la finea secolului XIV. Intr'un document din anul 1387 se amintesc crainicii din districtul Hațegului, de pe valea Streiului, din Huniedoara, de pe teritoriul comitatului și din Dobra. [1]) Alt document din 1434 ne dă indicații mai clare despre crainicii din Dobra. In acest an toți nobilii și cnejii, poporeni și iobagi din districtul Dobrei s'au prezentat la voievodul Ardealului Ladislau Csáki, rugându-l să le mențină și aprobe libertățile și obiceiurile dobândite și aprobate de răposatul voievod transilvănean Nicolae Csáki. Voievodul Ladislau ținând seamă de interesele acestei proprietăți regale, de credința și de serviciile lor, le asigură următoarele libertăți: *1.* Să rămână în toate libertățile obținute dela răposatul voievod Nicolae Csáki și oficianții voievozilor ardeleni să nu aibă dreptul a exclude de la ele pe nimeni dintre ei. *2.* Nici oamenii oficianților și cu ei nici *crainicul* să n'aibă dreptul a merge la casele lor pentru vreun birșag, decât numai după ce se va fi desbătut cauza, pe calea legii (ordine iudiciaria) la scaunul lor ori după-ce se va fi desbătut și judecat definitiv la scaunele din Deva și Hațeg (sedes Deva et Haczok). Dar chiar și după încheierea aceasta a cauzei, oamenii oficianților să nu pornească asupra casei lor, și nici *crainicul* cu ei, pentru ca să-i păgubească, ci dacă cei pedepsiți refuză a plăti oficianților birșagul, înșiși cnejii și nobilii din district (comprovincialis) să trimită pe *crainicul* la casa celui pedepsit, pentru a despăgubi pe oficianți din averea aceluia. Excepțiune formează însă cei pedepsiți pentru crime mai mari, cum sânt furtul, jaful sau incendiul, deoare-ce atât persoana, cât și avutul acestora aparțin cu tot dreptul oficianților. *6.* Oficianții vor fi datori să primească, an de an, din fiecare chineziat, carul de fân, ce-l va primi prin acord un trimis al oficianților și *crainicul ales de district*. *7.* La sf. Nicolae oficianții să se mulțumească cu porcul din fiecare chineziat, pe care-l vor

1) Csánki o. c. V, p. 36 n. 1 „Nos iudices, iurati et universi hospites, keneziis nec non *Kalaynuk* de districtu Hathzak, de fluvio Strig, de Hunyad, de varmegye et de Jwfiw".

prezentă de o parte oficianții, iar de alta, patru oameni cinstiți aleși de district.[1])

Din textul acestui document se vede clar ce era crainicul din Dobra: un funcționar ales de district, a cărui atribuție de căpetenie o constituia dreptul să culeagă birșagurile dictate de către scaunele de judecată. Tot el făcea pe mijlocitorul între oficianții regelui și oamenii din district, apărând interesele acestor din urmă.

Intre anii 1391—1396 se amintește în Maramureș o comună *Karaynokfalva*, care astăzi se chiamă românește *Crainicovo* (ung. Mihálka). Tot aici găsim la 1389 un sat *Karaynokháza*.[2])

Intr'un document din anul 1402 episcopul latin din Oradea-Mare regulează situația Românilor din districtul (provincia) Beiușului. După-ce precizează drepturile chinezilor, cari stau sub un voevod din Beiuș, vorbește și de modalitatea cu care au să se culeagă birșagurile dictate de scaunul de judecată al cnejilor și aprobate de curtea episcopiască din Oradea. Execuția nu se poate face, decât la 15 zile după pronunțarea sentinței, de către voevod sau de către oficiantul districtului, care se numește *crainic* (Vaida et officialis provinciae illae, *qui aliter krajnik apellatur*). In mod categoric se oprește execuția făcută în alt chip (Nec unquam ipsi castellani aut vicecastellani huius modi birsagia suis propriis manibus, potestate et auctoritate aliter, nisi per medium dictorum Vaidae et Krainik exigendi habeant facultatem).[3])

Cam aceeași atribuție o aveau în sec. XVI și crainicii din nordul Ardealului, din Sălagiu, Sătmar și comitatele învecinate[4]). Voevodul fiecărui district (processus) avea lângă sine un *crainic*, care era un oficiant însărcinat să culeagă darea anuală și să îndeplinească anume servicii pe lângă scaunul de judecată, cum îl arată urbariile păstrate din acea epocă.

In Banat îi găsim pe *crainici* relativ târziu, abia în veacul

---

1) Csánki V, p. 62—63. La 1481 se menționează crainicul din jurul Devei împreună cu chenejii și ceilalți locuitori. V. Hurmuzaki II, 2 p. 270.

2) Csánki II. p. 449.

3) Bunyitai V : *A váradi püspökség* II. 301—302.

4) Takács Z.: *Rajzok a török világból*, Budapest 1916. II. p. 322—23. In ținutul Bistriței se amintesc la începutul sec. XVIII v. N. Iorga, Docum. Bistriței II. p. 108

XVI. La 1544 Petru Petrovici adresează o poruncă către cnejii şi crainicii din comitatul Severinului.[1]) Intre 1514—16 aproape de Marginea se aminteşte un sat Crainiceşti, în posesia marchizului de Brandenburg.[2]) In acelaşi ţinut, pe malul stâng al Murăşului, apare la 1597 ca martor la delimitarea unei moşii „crainicul" Syfko Stoici, (în comuna Zăbalţi).[3])

Pentru-ca să arătăm întinderea geografică neîntreruptă a acestei instituţii, în partea vestică a teritorului etnic românesc, mai amintesc, că şi în judeţul Aradului întâlnim urmele ei probabile în numele de familie Crainic de prin câteva sate.[4])

Instituţia crainicilor pe deplin desvoltată o găsim începând cu sec. XV în Polonia. Crainicii de aici apar ca adevăraţi şefi de districte, aşezaţi în fruntea cnejilor şi înzestraţi cu anume drepturi administrative şi judecătoreşti. Cei mai mulţi stau pe proprietăţile regale, dar îi găsim, deşi în număr mai mic, şi pe proprietăţile nobililor poloni. In Galiţia, unde există un mare număr de sate colonizate după dreptul românesc, cunoaştem spre pildă, pe pământul regal, încă din secolul XV, pe crainiciul din starostia Sanok (krajnik omnium villarum iuris valachici capitaneatus Sanocensis). In starostia Přemysl erau trei craine (krajina, căci aşă se numeà districtul în fruntea căruia steteà crainicul) cea din Brilince, cea din Korosno şi cea din Ustrzyki. In starostia Sambor, la 1568, erau două craine, una pe Nistru cu 24 sate şi cealaltă pe Stryj cu 27 sate. Cât priveşte crainele şi crainicii de pe proprietăţile nobililor amintim, că Petru Kmita posedà, în starostia Sanok, câteva sate (sec. 16) cari aparţineau la două craine, la cea din Subieńsko (Zwiniaca şi Rovień) şi la cea din Olszanica (Boberka şi Ternowa).[5])

Iată cum descrie, în sec. XVI, un „lustrator" instituţia crainicilor: „Fiecare *Crajina* îşi are crainicul ei, de care au să asculte cnejii şi fiecare sat are câte nu cnez căruia îi sânt supuşi ţăranii şi care trebue să supraveghieze ordinea. De două ori pe an se adună într'un loc toţi oamenii din satele aceĺea (hromada);

1) Pesty Fr. *A szörényi bánság* II. p. 111.
2) Pesty Fr. *Krassó vm. tört.* II. 1. p. 256.
3) Pesty o. c. p. 287.
4) Márki o. c vol. I. p 320 Cf. registrul.
5) Dr. K. Kadlec. Valaši a valašske právo, Praga 1916 pp. 378 şi 380.

o adunare se ţine la sf. Petru şi se numeşte de primăvară, cealaltă la Sf. Martin, de toamnă, acolo aduc cnejii dobânzile (czynsze) si plăţile (davky) de la oameni, acolo se fac judecăţile, se măsură şi adună pedepsele judecătoreşti: . . . . . Crainicii au pentru slujba lor, de la fiecare om, care ţine oi, câte un burduf de brânză. Pe crainic îl numesc starostii dintre cneji . . ."[1])

In linii generale se poate vedeà din această descriere în ce anume consista funcţiunea crainicului în Polonia. Numit de către staroste dintre cnejii crainei (deci nu ales) el aveà să uşureze administrarea economică a proprietăţii regale sau particulare. Deci crainicul strângeà, cu prilejul celor două adunări, dobânzile şi plăţile aduse de cneji. La asemenea adunări anuale ţinea crainicul împreună cu cnejii din crainà aşa zisele judecăţi româneşti sub preşedinţia unor funcţionari orăşăneşti, apoi împreună cu organele alese ale judecătoriei, av à să execute sentinţele date contra cnejilor. In fine, ca organ poliţienesc crainicul aveà să urmărească pe răufăcătorii din toată craina pentru a-i da pe mâna judecătoriei penale.[2])

Dacà comparăm instituţia crainicilor din Polonia cu a crainicilor pe cari i-am arătat în mai multe ţinuturi din Transilvania, vom găsi, că ea este aceea şi, de o parte şi de alta, fireşte cu unele deosebiri, produse de împrejurările istorice şi locale, atât de variate. Reţinem în deosebi cea ce e caracteristic: crainicii din toate părţile sânt legaţi, cu funcţia lor, de scaunul de judecată: ori ei înşişi fac judecată şi o execută (ca în Polonia) ori servesc ca organe auxiliare la aducerea şi executarea sentinţei (ca în Huniedoara, Bihor şi în nordul Transilvaniei). In schimb însă găsim şi unele deosebiri, dintre cari mai ales una are o deosebită importanţă: faptul, că crainicii din Polonia sânt înzestraţi şi cu atribuţii administrative; ei înlocuesc pe voevozii românì din Transilvania, a căror activitate e bine cunoscută în Bihor la începutul secolul XV, iar în judeţele din nordul Transilvaniei, până în veacul XVIII.

Ceea-ce ne interesează, în cadrul articolului de faţă, e să stabilim originea şi vechimea acestei instituţii. Intinderea geogra-

1) Kadlec o. c. p. 332.
2) Kadlec o. c. p. 380.

fică a crainicilor dovedeşte că obârşia lor trebue căutată la nordul teritoriului etnic românesc, acolo, unde prin atingerea cu elementul malo-rus, a putut intrà această instituţie în organizaţia noastră veche. Dar ceea ce priveşte timpul când s'a împrumutat ea, nu se poate fixà decât cu oarecare aproximaţie din pricină că informaţiile pe cari le avem cu privire la imigrarea Rutenilor în Ungaria de nord nu sânt nici ele precize. Unii scriitori mai noi cred că aceste imigrări au început abia în jumătatea a doua a secolului XIII, deşi mici colonii de Ruteni vor fi existat şi mai înainte.[1]) Părerea aceasta e întemeiată însă pe o presupunere eronată; că teritoriul muntos din nordul Ungariei, până la ocuparea lui de către Ruteni, ar fi fost pustiu si nelocuit. E sigur însă, că acest teritoriu n'a fost deşert, ceea-ce o dovedeşte vechea penetraţiune (sec. 12) a Românilor în Galiţia vestică şi Polonia, care a plecat tocmai de pe acest teritoriu. De fapt până târziu în secolul XV se poate observà un curent, care duce populaţia românească de pe panta sudică a Carpaţilor nordici în Galiţia, câtă vreme cea ruteană din ţinutul Haliciului se coboară în Ungaria nordică. Aşa se va fi petrecut lucrul acesta şi înainte de a-şi întinde Ungurii stăpânirea peste aceste teritorii.

Faptul, că găsim instituţia Crainicilor în jum. II. a sec. 14 deja în sudul Murăşului şi totuşi mai târziu rămâne limitată la un anume teritoriu pare a vorbì pentru un împrumut mai vechiu, într'o epocă, în care, părţile nordice ale Ardealului cu Bihorul şi cu regiunile muntoase până la Mureş, aparţineau unei formaţiuni de stat slavo-român. De aici instituţia crainicilor s'a putut întinde ceva mai târziu şi asupra Bănatului, unde, până în sec. XV, ştim că există o organizaţie puternică a districtelor româneşti.

4. Săpăturile făcute în Bănat şi în părţile Crişanei dovedesc, că teritoriul acesta a fost locuit fără întrerupere, dela colonizaţia română încoace. Într'adevăr, Banatul a fost, până la invaziunea ungurească, poarta Europei centrale, pe unde treceà drumul barbarilor spre apus. Două mari imperii, al Hunilor şi al Avarilor, şi-au fixat reşedinţa chiar pe teritoriul dintre apele Du-

1) Hodinka A. A munkácsi gör. kath. püspökség története, Budapest 1910. pp. 22—24, 71 şi urm.

nării, Tisei, Murăşului şi a Crişurilor şi tot aici a fost şi vadul dunărean al unei părţi din Slavii cari au trecut în Peninsula balcanică.

Castelele şi cetăţile romane, ruinate de năvălitori, pe acest teritoriu, au fost înlocuite de barbari prin fortificaţiile lor cu mult mai simple şi mai puţin durabile, dar mai corespunzătoare tacticei militare, cu care se atacau şi se apărau atunci astfel de opere. In loc de ziduri groase şi înalte, clădite pe un loc înaltat, Slavii construiau cetăţi de pământ, ridicând valuri întărite şi săpând şanţuri adânci, cu cari îsi împrejmuiau aşezările, pentru a le scuti de suprinderea duşmanului. Spaţiul din lăuntru astfel îngrădit, cuprindeà câte odată chiar şi o populaţie mai numeroasă cu vitele ei. Slavii le numeau g r a d - uri şi le construiau nu departe de cursul râurilor, pentru a aveà la îndemână apa cu care să umple şanţurile.[1])

In Banat găsim numeroase urme de cetăţi de pământ. Aşa, spre pildă, în valea Caraşului, lângă satul Duplai, se văd clar pe o ridicătură în formă de triunghiu neregulat urmele unei cetăţi de pământ. Poporul îi zice acestui loc şi astăzi „la cetate". Pe valea aceluiaşi râu mai sânt astfel de cetăţi la Oreşaţ şi Grebenaţ. Pe malul Timişului e situată *cetatea* de la Drăgşina şi apoi cea de la Secaş şi Obad. Lângă Begheiu: Buna şi Gladna şi încă o cetate de pământ în hotarul Ictarului şi al Girodului. Pe valea Pogănişului găsim astfel de *cetăţi* la Berendia şi la Sacoş, iar pe Nirău la Seciani, St. Andreiu, Maşloc şi în fine lângă Mureş la Alioş şi Szépfalu. Un sistem întreg de astfel de cetăţi se întinde şi peste Mureş şi încinge munţii Bihorului,[2]) aşa însă că cetăţile de pământ se găsesc totdeauna spre est de vechiul „limes dacicus."

Acest sistem de apărare, care nu e de origine slavă, ci mult mai veche, dar pe care l-au întrebuinţat mai ales Slavii, pare să fi avut mai mult decât o importanţă locală şi anume menirea de-a apără o organizaţie de stat situată la est de linia cetăţilor de pământ.

Ca termeni tehnici în legătură cu astfel de fortificaţii servesc, pe lângă *grad*, *ograda* şi *ogradena* şi cuvintele *greben*

1) Borovszky S. *A honfoglalás története* Bud. 1894. p. 54 şi urm.
2) Ibidem.

(după Miklosich pecten, nsl. scopulus serb. promontorium)[1]) *iama*(-fovea) şi *iar, iara*(-şanţ). Reminiscenţă a acestui soiu de apărare sânt şi gardurile trase împrejurul unor sate din Bihor şi de pe Mureş, cu porţi mobile la gura satului ori chiar şi ograzile şi curţile ţăranilor noştri, cari păstrează tipul de fortificaţie descris mai sus.

5. Dar cetăţile de pământ aşezate la graniţa vestică, pentru a prinde şi paraliză cel dintâiu atac al duşmanului nu erau în stare să apere singure ţara şi populaţia. In afară de aceste cetăţi, după obiceiul vremii, se construiau şi alte fortificaţii. Pădurile, atunci mult mai dese şi întinse, se împiedecă pătrunderea duşmanului, dacă se închideau drumurile cari treceau prin ele. De aceea oamenii se sileau să construiască în deschizături de pădure ori în strâmtori de pasuri stavile artificiale, corespunzătoare terenului: şanţuri adânci şi garduri tari, valuri de pământ ori iazuri construite din piatră şi lemn. Astfel de întărituri se numesc în limba documentelor latine medievale *indagines*, nemţeşte *Hagen* sau *Gehage*, iar ungureşte *gyepü*[2]). La Cehi ele şe numeau *preseka* (succisio silvae quod presceca dicitur)[3]) iar la Poloni[4]) *oseka* (osecones et firmitates).[5])

In limba română terminul tehnic corespunzător a fost cuvântul *prisacă*. din vechiul slav *prisêka*[6]) (*sêk*-secare *prisêkati* ἐπιτέμνειν incidere), care cuvânt s'a păstrat atât în limba vie, cât şi în toponimie[7]). Astăzi *prisaca* are mai multe înţelesuri: 1. pă-

1) V Dolgozatok 1912. p. 108 şi 109. Un deal din jurul cetăţii Moigrad se numeşte şi astăzi „Dealul Grebenului", un alt punct de acolo se numeşte „grebin".

2) Tagányi K. în *Magyar Nyelv.* IX vel. (1903) p. 97, 145, 201 şi 254 în articolul *Gyepü és gyepüelve.*

3) Dr. H. Jireček, Prove, Praga 1904 p. 20, 93, 216—223, 289 şi 352.

4) I Pervolff, *Slavjane ih vzaimnyja otnošanija i svjazi* Varşovia 1886 I 158, 159. Amândoi citaţi de Tagányi.

5) Sârbii deasemenea aveau un val de apărare la graniţă (trap srpski) menţionat în 1300, la graniţa macedoneană. C. Jireček *o. c.* p. 4.

6) Învăţatul ungur Asbóth O. *(Nyelvtudomány* I p. 208) credeă, că cuvântul românesc e format din vsl. *presêka.* Tot aşa şi Tiktin (*Rom. Deutsches Wörterbuch* Lief. 20). Dar atât înţelesul cuvântului din vechea slavă *(prêsêkati* dissecare, *prisêkati* incidere), cât şi forma sa aproape generală în limba noastră mă fac să îl deriv din vsl. *prisêka.*

7) Marele dicţionar geografic al României cunoaşte, în toate părţile ţării foarte numeroase numiri formate din acest cuvânt.

dure tăiată,[1]) loc curăţit din codru, pădure din anul prim curăţită,[2]) 2. un gard, împrejmuitură lată, formată prin îngrămădire de lemne şi gunoiete, paie etc. răzimată mai ales pe răchiti,[3]) şi 3. stupină, locul unde se ţin stupii vara.[4]) E mai pre sus de orice îndoială, că cele două înţelesuri dintâiu ale cuvântului păstrează încă noţiunea vechilor prisăci, cel puţin într'o parte a Transilvaniei, unde ele au fost cunoscute odinioară, pe când dincolo de Carpaţi, în Moldova şi Muntenia, „prisaca" a evoluat, generalizându-se cu înţelesul de stupină.[5])

Prisecile vechi steteau în legătură neîntreruptă unele cu altele şi formau un veritabil brâu de apărare, străpuns numai unde era trebuinţă să treacă drumurile de comunicaţie. Aceste puncte se numeau porţi (porta regni) şi erau întărite şi păzite foarte bine. Câte odată, pentru siguranţa mai deplină, se construiau câte trei porţi după olaltă. Expresii ca „Poarta de fer" arată puterea de rezistenţă ce li-se atribuia. La Cehi ele se numea *brana*, iar la Poloni *brona*?[6])

Paza prisăcilor şi a porţilor era dată unor oameni liberi, cari în latineşte se numeau *speculatores* sau *exploratores*, în slavoneşte *straže* (straža, custodia) iar în ungureşte *ör, örök*.[7]) Câteva nume de localitate mai păstrează şi astăzi amintirea lor.

Ca termini tehnici în legătură cu construcţia prisăcilor mai însemnăm cuvintele slave *rov*[8]) (rov=fovea, sepulcrum), *rovište, revište, reva, recia*,[9]) *obrova, iamnik, prekopa, iaz*, cari toate în-

---

1) Dictionarul A. R. (în fişe).
2) G. Alexici în *Nyelvtudomány* I. 203, din Maramureş.
3) Dicţionarul A. R. (în fişe) din com. Zagra, jud. Bistriţei.
4) Dic ionarul A. R (în fişe).
5) Întocmai ca şi cuvântul rutean *pasika*, după Želechovskij: 1. ausgehauene, ausgerodete Waldpartie für den Ackerbau. 2. Umhegter Waideplatz 3. Bienengarten, Bienenhof.
6) Tagányi o. c. p. 103.
7) La Cehi *chod-ones* (custodes confinii), serviciul de paza *straža*, iar la Poloni *stroża* (custodia strasa).
8) După Jireček, în bulg. *rovina* înseamnă Erdspalt, Wasserriss, Wassergraben, în *Arhiv f. slav. Phil.* XIV. p. 269.
9) Despre comit. *Rece* sau *Rojča* la Csánki D. *Körösm. a XV. században* p. 17—19. şi la Tagányi o. c. p. 256.

seamnă „şanţ, groapă", în cazul nostru, prisacă înşănţuită. Pe când urmele cetăţilor de pământ au dispărut aproape de tot din toponimie, prisăcile s'au menţinut timp mai îndelungat, deoare-ce sistemul lor de apărare a fost împrumutat şi păstrat de Unguri, până prin secolii XIV şi XV. In 1478. voievodul Gereb dispune locuitorilor din Cernavoda, Săcel şi Orlat să grăbească fiecare la astuparea drumurilor (ad insectionem viarum) şi la paza lor (ut adventui inimicorum eaedem viae minus pateant).[1]) Că şi Românii din Principate cunoşteau acest metod de apărare o dovedesc luptele ce le-au dat cu Ungurii sub regii angevini,[2]) supt Sigismund[3]) şi supt Matia.[4])

Dar linia prisăcilor vechi se poate stabili cu oarecare aproximaţie, la graniţa apuseană a teritoriului românesc din Transilvania[5]). În valea Borşei (Maramureş) comuna Bronjka ne face să bănuim existenţa unei prisăci, care în acest punct va fi avut o poartă apărată de cetatea, care într'adevăr se chiamă „Baranca". Dar cel mai de căpetenie pas al nordvestului Transilvaniei erà la Meseş, pe unde trece o şosea romană, în punctul, unde şi Anonymus[6]) ştie de „Poarta Meseşului". Ceva mai jos, la Şimleul Silvaniei, un deal se numeşte[7]) şi astăzi „Őrhegy", iar între Şimleu şi Zălau găsim comuna Recea[8]). Pe valea Crişului Repede există un sat,

1) Tagányi *art. cit.* p. 150 n. 2.

2) *Cronica lui Kükűllei János* cap. XXX, şi XXXVIII.

3) Regele Sigismund spune într'un document din anul 1408: Myrcha etiam Vayvoda . . . tandem cum felici triumpho versus regnum nostrum Hungariae remeantibus, în alpibus Pazara dictis, *strictissimis indaginibus* conclusa et obdurata multitudo Valachorum ..... exercitum nostrum circumdedit". Pesty *Ször. bánság* I, p. 270.

4) După Bonfini Dec. IV, lib. I, regele Matia a găsit în 1467 pasurile Oituzului şi Ghimeşului astupate cu lemne tăiate şi pline cu oameni înarmaţi.

5) Istoricul Karácsonyi I. s'a ocupat mai întâiu cu problema aceasta în *Kathol. Szemle* pe 1896, în articolul *Erdély és a honfoglalás*, şi apoi în *A Székelyek eredete*, mai pe urmă în *Századok* 1901 p. 1039 şi urm. şi *Erdélyi Muzeum* pe 1915.

6) Mane autem facto Zobolsu, Thorn et Tuhutum inito consilio constituerunt, ut meta regni ducis Arpad esset in porta Mezesina. Tunc incolae terrae iussu eorum portas lapideas edificant et clausuram magnám de arboribus per confinium regni fecerunt Cap. 22,

7) Karácsonyi *art. cit.*

8) Csánky D. *o. c.* v. I. Rewchew (1359 şi 1449).

căruia i-se zice *Hotar* şi tot pe valea acestui râu e trecătoarea „Baranea", cu un vârf de deal numit „Culmea Bărânii". Aici se întinde, în fine, şi pădurea regală, Királyerdő, care şi-a căpătat numele pe timpul când formă hotarul Ţării ungureşti şi când toate confiniile erau în proprietatea regelui unguresc, care singur era în drept să dispună peste prisăcile ungureşti.[1]) „Culmea Craiului" situată în aceeaşi pădure regală, ca şi „Coasta Craiului" şi „Dealul Craiului" serveau deci acelaşi interes al regelui ungar.

Pe valea Crişului Negru găsim şi azi comuna Prisaca, numită ungureşte Gyapjupataka. In hotarul Feneşului este 1. Valea Prisăcii şi 2. dealul Prisăcii.[2]). Printr'un document istoric din anul 1294 este dealtminteri atestată existenţa prisăcilor păzite, în această vale, de Unguri şi Români.[3])

La sud de munţii Bihorului avem satul Prisaca lângă Zimbru şi încă o Prisacă, între Aciu şi Groşi. Valea Murăşului a fost apărată în deosebite locuri, poate la marginea şirului de munţi, la Şoimuş şi la Şiria, mai târziu la Zam, cărei localităţi i-se ziceà, la 1323, în ungureşte, Kapu „poartă".[4]) Într'o epocă ce pare a fi mai veche decât venirea Ungurilor, defileul de la Branişca, în faţa Devei, unde valea Murăşului nu are nici măcar lărgimea unui chilometru, va fi servit de asemenea de poartă a ţării.

In Banat văile Timişului şi a Căraşului par să fi fost întărite cu prisăci. Pe malul stâng al Timişului există încă satul Prisaca, despre care cancelaria ungurească dă, la 1496, explicaţia următoare[5]): „Gyepeu alio nomine Prezaka". Ceva mai la vale e Găvoşdia, care stăpâneşte intrarea în valea Bistrei, în care găsim o *Poartă de fer*, cu mult mai redusă în importanţă, decât adevărata Poartă de fer. Pădurea din valea Bârzavei se numeà[6]) la 1323 „silva regia custodialis" şi, în fine, nume de

---

1) Tagànyi şi Karácsonyi *art. cit.*
2) Györffy *o. c.* p. 19.
3) *Monumenta Hung, Hist. Okmánytárak* 18. p. 153.
4) *Karácsonyi art. cit. Századok* 1901 p. 1053.
5) Csánki *o. c.* II. com. Timiş s. v.
6) Karácsonyi *art. cit.*

localităţi ca Bran(falva),[1]) Baranca,[2]) Straja,[3]) Jamul, Grebenaţ, anterioare imigrării în Banat a Sârbilor, indică anume puncte din prisăcile vechi.

Concluzia. Rezultatul acestor cercetări, unele nouă, altele făcute şi de câţiva învăţaţi streini, cari însă preferă a susţine ipoteze imposibile[4]), în loc de a recunoaşte adevărul simplu, nu pot să dea încă indicaţii sigure despre amănuntele comunităţii de stat slavo-române. Totuşi ne este permis a încercà unele precizări, pe cari cu altă ocazie le vom întregi, pentru a pune o concluzie probabilă

1. Amintirea j u p e l o r, pe care a păstrat-o populaţia românească din Banat, dovedeşte existenţa în acest ţinut a unei comunităţi de stat slavo-român. Constatările lui Jireček ne îndreptăţesc a presupune, că o astfel de organizaţie de stat a existat cel puţin în veacul IX.

2. Existenţa O h a b e l o r numai în Banat şi în partea sudică a Transilvaniei pare a arătà întinderea geografică a acestei organizaţii de stat, iar lipsa o h a b e l o r în Peninsula balcanică exclude presupunerea că Românii ar fi adus de acolo instituţia dreptului ohabnic.

3. Presupunerea din urmă o înlătură şi existenţa instituţiei c r a i n i c i l o r, limitată la o anume parte a pământului românesc. Dar am văzut, că patria acestei instituţii e nord-vestul Transilvaniei, din Maramureş şi judeţele nordice, peste Bihor, până în apa Mureşului, ceea ce ne face să presupunem, pe acest teritoriu, o altă formaţiune de stat slavo-român.

4. In fine *cetăţile* de pământ şi amintirea p r i s ă c i l o r, par a indicà liniile graniţelor noastre de vest într'o epocă mult mai veche decât năvălirea Ungurilor.

---

1) Csánki *o. c.* II. p. 30.

[Nu poate fi întâmplător că din complexul de sate în SE Transilvaniei numit *Bran*, tocmai comuna în care se găseşte castelul teuton care stăpâneà trecătoarea spre Câmpulung, se numeşte *Poarta*. Satul vecin e *Predealul* < sl *predĕl* „graniţă" *Conv, lit.* 38, 468. Nu ştim, dacă în numirea muntelui *Piatra Craiului* sau *Piatra lui Craiu*, cum îi zic Brănenii, avem să vedem *craiu* „rege" precum reiese din traducerea nemţească *Königstein*, sau *crai* „margine". S. P]

2) *Temes vm. Monográfiája* de Borovszki S. p. 252, pe timpul Arpadinilor se numesc numai 30 de localităţi, între cari Baranca şi Ursova.

3) Csánki *o. c.* II p. 107. Strézfalva şi Strizfalva (1421).

4) V. părerea imposibilă a lui Melich despre *Ohabă* în *Századok* pe 1907.

Eccum.

de **Alecu Procopovici.**

Particula *eccum* este un element de compoziţie destul de frecvent în limba românească. O regăsim în numeroase forme pronominale şi adverbiale subt deosebite înfăţişări. S'a păstrat subt forma de

1. *ac-: acest, acel, acì, acolò, acmù, acoace,* ar. *acşì;*
2. *acă-: acătare;*
3. *acu-:* ar. *aculò;*
4. *aco-; acolo;*
5. *af-:* ar. *aftare;*
6. *ah-:* ir. *ahmò,* ar. *ahtare,* ar. *ahtât;*
7. *a-: aşà, atare, atât;*
8. *că-: cătare* (pron.);
9. *co-: colo;*
10. *c-: cesta, cela, ci* (= „aci"), *cmu,* ar. *clo,* ar. mgl. ir. *cmo;*
11. *f-:* mgl. *ftari;*
12. *h-:* ir. *hmo,* mgl. *htari;*

sau a dispărut cu totul: mgl. *şa,* ar. *tare.*[1])

---

1) Tabloul acesta nu este complet, întru cât nu cuprinde şi numărul mare de variante ca *acela, acia, acice, acilea,* ar. *acloţe,* ar. *ahât, aşişi, cicea,* ir. *colę* mgl. *moţi* etc. Formele citate aici şi în cursul lucrării se pot găsi în diferite dicţionare şi glosare: Academia Română, *Dicţionarul limbii române;* Dr. Sextil Puşcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rum. Sprache I, Lat. Et;* Per. Papahagi, *Basme aromâne;* I. Dalametra. *Dicţionar macedo-român;* Gustav Weigand, *Die Aromunen;* Candrea-Densuşianu, *Dicţionar general al limbii române* şi *Dicţionarul etimologic al limbii române* (Elementele latine); W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologioches Wörterbuch;* M. Gaster, *Chrestomatie română* vol. II; Dr. H Tiktin, *Dicţionar român-german;* Per. Papahagi, *Scriitorii aromâni în secolul al XVIII*; Dr. M I. Obedenaru, *Texte macedo-române* (*Basme şi poesii poporale de la Cruşova*), *publicate după manuscrisele originale* de prof. I. Bianu; Per. Papahagi, *Românii din Meglenia* etc. — Operele citate sânt prea cunoscute, încât mă pot dispensă de indicaţii bibliografice şi mai precise.

Nu vom tratà aici chestiunea, dacă regula dată de Dl. Candrea-Hecht,[1]) după care orice *e-* inițial neaccentuat dispare înaintea unui grup de consonante și se preface în *a-* înainte de consonante simple și consonante lungi, ajunge spre a-l explicà pe *a-* în *acest, acătare, acolo* etc. Relevăm numai faptul că forme fără de *a-* (cfr. *colo,* ar. *tare* etc.) se găsesc în toate dialectele și că lipsa acestui *a-* este prin urmare, după toate probabilitățile, străromână.

Pentru unele dintre formele citate s'ar puteà plecà și dela *atque* — în loc de *eccum-* — Chestiunea n'a fost lămurită îndeajuns nici pentru celelalte limbi romanice.[2]) Și în vest se găsesc forme cu *a-* alăturea de forme fără de *a-* și par a alternà câteodată și acolo chiar în aceeași limbă.[3]) Se impune deci întrebarea dacă nu trebuie să admitem cel puțin în anumite cazuri dispariția lui *e-* din *eccum-,* la care s'ar fi adăogat apoi un element strein, din care a rezultat acel *a-.* Cât despre limba românească, lucrul mi se pare evident. Dar de chestiunea aceasta, care nu prea are importanță pentru problema pusă în lucrarea de față, mă voiu ocupà altă dată.

Voiu încercà să explic deosebitele forme românești ale lui *eccum-* numai cu privire la soarta lui *-cc-* și a lui *u* din silaba a doua, vocală care a fost sincopată întotdeauna în limba românească. Numai *aculo, acolo* și *acolea* și variantele lor par a face abatere, fără ca să putem descoperì motive suficiente pentru menținerea vocalei în cazurile acestea. Este prin urmare foarte probabil că avem de a face aici cu un *u* și *o* secundar. In contra hipotezei acesteia nu vor puteà fi citate cuvintele *acuma* și *cutare,* pentru cari mi se pare că trebue să admitem alte etimologii decât cele obișnuite până acuma.

---

1) *Les éléments latins de la langue roumaine.* Paris 1902, Introduction, pag. XX.

2) Cfr. W. Meyer-Lübke, *Gramm. der rom. Sprachen* II, § 564 și mai ales Gust. Rydberg, *Geschichte des französischen* ə I, Band, Upsala, 1907, pag 362.

3) Cfr. vegl. *kol,* it. *quello,* sard. *kuḍḍu,* eng. *quel,* prov. *aquel,* catal. *aquell,* span. *aquel,* port. *aquelle;* span. port. prov. *aquí,* it. *ci, qui,* franc. *ici,* eng. *qui(a), acquia* etc.

Adverbul *ecce* este o particulă deictică, întrebuinţată adese în mod proclitic înaintea pronumelor demonstrative. Înaintea unei vocale următoare a pierdut de obiceiu pe *e* final. Astfel se nasc formele *eccum, eccam, eccos, eccas* (= *ecce hum, ecce ham, ecce hos, ecce has)* şi *eccillum, eccillam, eccistum, eccistam,* cari au fost desigur foarte obişnuite în limba latină vulgară. La Plautus şi Terentius se găsesc multe exemple ca accestea: *certe eccistum video; apud nos eccilla festinat; eccillum video; eccos tris nummos habeo; sed video eccos; sed eccum video ipsum; eccum Parmenonem; eccum adest* etc.[1]) Dintre formele acestea s'a generalizat forma *eccum*, când nu s'a mai simţit compoziţia cu *hum*, după ce a dispărut orice deosebire între exemple ca *eccum Tarmenonem* şi *ecce Parmenonem.* Astfel *eccum* a devenit identic cu *ecce.* „*Eccum* este forma primitivă din care s'a desvoltat interjecţiunea italiană *ecco*", zice Lindsay „şi se apropie, la Plautus, foarte mult de cuvântul *ecce*, d. p. Mil. 25 *ubi tu es? Eccum.* Poen. 279 *assum apud te eccum*".[2]) Acest *eccum* este prototipul prefixului nostru.

Adverbul *acmù* este sinonim cu *acù, acum(u), acnù, acnuma acrù, acruma* şi *amù.* Formele *acmù* şi *acum* au fost derivate din *eccum mo[do], acù* din *eccumhuc, acnù* din *eccum-nunc,* iar *amù* ar fi *ad-mo[do]* sau s'ar explică din *acmù* „prin schimbul cunnoscut între *ac-* şi *a-* (cfr. *atât, atare* etc.)" După analogia lui *acuma — acù,* s'ar fi format *acnuma* dela *acnù,* prin disimilare *acruma,* iar dela acesta *acrù,* deasemenea după *acuma — acù.*[3])

Dnii Candrea-Densuşianu, admiţând etimologia *acum ∠ eccum modo,* cred că „*acú* se explică prin fonetică sintactică *(acum mi-a spus)* şi poate încă prin influenţa lui *amú.* Formele din Banat[4]) nu pot fi *eccum-nunc, eccere-nunc* (Hasdeu 194, 233), ci o contopire sintactică din *acu + numa,* devenit *acnuma* (comp. vic. *nomadesso* „or, ora" ∠ *noma + adeso*), prin disimilaţiune *acruma,* şi prin scurtare (după modelul lui *acú) acnú. acrú.*"[5])

1) Vezi K. E. Georges, *Ausführliches lat.-deutsches Handwörterbuch,* 7. Aufl., vol. I, pag. 79 şi I. M. Stowasser, *Lat. deutsches Schulwörterbuch,* 1894, pag. 352.

2) W. M. Lindsay, *Die lat. Spache. Ihre Laute, Stämme und Flexionen.* Vom Verfasser genehmigte und durchgesehene Übersetzung von Hans Nohl. Leipzig 1897, pag. 708. — cfr. v.-mil. *eca,* log. *ekku,* prov. *ac.*.

3) Vezi dicţionarele citate.

4) băn. *acnu, acru, acnuma, acruma* (Weigand, Jb. III. 312).

5) Candrea-Densuşianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române* nrul 14.

Explicarea lui *acu* din *acum* prin fonetică sintactică nu este convingătoare. In acelaşi fel s'ar. puteà motivà dispariţia oricărei consonante finale. Nu ajunge o alăturare arbitrară a duor cuvinte, ci trebue să se adaogă motive mai hotărîtoare spre a şe puteà trage astfel de concluziuni. Dacă admitem d. p. că din *cantavisti* a rezultat *cântaşti* şi că din forma aceasta al doilea *t* a dispărut mai întâiu când urmà pronumele *tu*, deci din *cântaşt[i]tu*, despărţit în *cântaş[i]-tu* (cfr. it. *cantastu* = *cantas itu*),[1]) explicarea aceasta nu se întemeiază pe o alăturare întâmplătoare a duor cuvinte, ci are la baza ei faptul hotărîtor că *tu* a fost un însoţitor foarte obişnuit al lui *cântaşti*. Apoi *acum* se găseà oarecum în opoziţie cu *acuma*, o împrejurare care fără îndoială ar fi trebuit să-i dea lui *-m* mai multă consistenţă. Cât despre „contopirea sintactică" a lui *acu* şi *numa*, aceasta nu poate fi motivată îndeajuns prin forma vicentină *nomadesso* „or oră", care nici nu se găseşte din punct de vedere al înţelesului în acelaşi raport faţă de *adesso* „ora" ca şi *acuma* faţă de sinonimul său *acu*, şi forma contaminată *acnuma* ar mai aveà deci nevoie şi de o explicare semantică.

Textele vechi nu ne dau posibilitatea de a hotărî dacă *acu* sau *acuma* este forma mai veche. Pe cât am putut constată, forma *acu* nu este atestată decât pentru sec. al XVIII-lea,[2]) iar pe *acumŭ* nu-l întimpinăm decât în jumătatea a doua a sec. al XVI-lea.[3]) Formele *acnuma, acruma, acru, acnu* sânt bănăţene,

1) W. Mayer-Lübke, *Gramm. d. rom. Sprachen*, II. pag. 301.

2) Vezi articolul *acu* din *„Dicţ. l. rom."*, din ale cărui citaţii se poate vedeà de obiceiu când apare un cuvânt pentru întâia oară în scrisul românesc.

3) Puşcariu-Procopovici *„Diaconul Coresi: Carte cu învăţătură* Buc. 1914, pag. 3|5, 269|29, 504|27, 526|9; cfr. şi I. A. Candrea *Psaltirea Şchelană* Buc. 1916, pag. 33|18, unde psaltirile consultate de dl Candrea, până şi cea slavo-română a lui Dosofteiu, din 1680, şi deci şi cele două psaltiri ale Diaconului Coresi, au toate *acmu* în afară de Psaltirea slavo-română (1588?), care ar putea fi a lui Şerban fiul lui Coresi (cfr. ib. l. pag. LX=LXIII), psaltire în care *acmu* este înlocuit prin forma *acumŭ*. Deci Diaconul Coresi şi colaboratorii lui au cunoscut forma *acumŭ*, dar folosindu-se pentru psaltirile lor, precum mai fac şi altă dată, de un text mai vechiu, care în cazul acesta n'a putut fi decât o psaltire din epoca husită, păstrează formele vechi şi le preferă chiar când nu sânt streine de graiu lor de toate zilele. Probabil că tradiţia moştenită din cărţile vechi face ca şi în „Cartea cu învăţătură", o traducere originală, forma *acumŭ* să fie mult mai rară decât *acmŭ*.

deci mai caracteristice pentru un ţinut destul de îndepărtat de regiunea în care au fost scrise cele dintâiu texte româneşti Totuşi *acnuma* va fi existat pe aproape întreg teritoriul dacoromânesc, precum arată variantele[1]) lui: *acuma* şi *acu*, atât de răspândite astăzi. Se pare însă că a lipsit din ţinuturile rotacizate şi că *acumă* a câştigat tot mai mult teren de la Coresi înainte.[2])

Dacă nu admitem că *acu* datoreşte existenţa sa dispariţiei lui *-m* din *acum*, atunci firește că nu mai avem ce începe, cu atât mai puţin, cu „contopirea sintactică" *acu* + *numa*. Totuşi dnii Candrea-Densuşianu sânt destul de aproape de adevăr, căci în *acnuma* se cuprinde de fapt, precum vom vedeà, lat. *non magis*, iar în contra explicării pe care o dau apoi variantelor *acruma*, *acnu*, *acrú* desigur că nu se poate obiectà nimic.

Ca să putem derivà pe *acu* din *eccumhuc* (= „încoace"), ar trebui să presupunem că *acù* a devenit mai întâiu sinonim cu *acì* < *eccum-hic* şi că din adverbul local al aproprierii s'a desvoltat apoi un adverb temporal al prezentului. Dar dacă acest adverb ar fi avut la început funcţiune locală cu înţelesul de „ici" devenind adverb temporal, probabil că n'ar fi putut primi accepţiunea de „acum" şi că ar fi avut aceeaşi evoluţie semantică ca şi *acì*, care, ca adverb temporal, înseamnă „atunci, în acel moment", sau ca şi *acia*, care, ca adverb de timp, înseamnă „îndată, numai decât"[3]) şi se apropie de *acum* cel mult într'o construcţie ca *până aci(a)* = „până acu(m)". Deosebirea între *acì*, ca adverb de timp, şi *acù* s'ar puteà explicà doară din trebuinţa de a se diferenţià două cuvinte devenite sinonime. Dar astfel de diferenţieri ivorîte din tendinţa de a se distinge două forme deosebite cu funcţiuni semantice egale, fac de obiceiu ca ele în cele din urmă să nu se mai poată substitui una pe alta.

Pentruca *acù* să ajungă până la înţelesul de „acum", ar fi trebuit să treacă mai întâiu prin aceeaşi evoluţie semantică ca şi *acì*. Diferenţiarea n'ar puteà fi prin urmare decât relativ

1) Vezi mai jos, unde se explică aceste variante.

2) Vezi nota de mai sus despre *acmu* şi *acumŭ* la Coresi şi în psaltirile până la 1680. Cod. Vor. nu cunoaşte decât forma *acmu*.

3) Se găseşte în funcţiunea aceasta foarte adesea la Coresi.

recentă. Nu este probabil ca *huc*, al cărui înțeles primitiv este „încoace", devenind mai întâiu „aici", să aibă în urmă o evoluție semantică mult mai progresată decât *acì*, pierzând chiar cu totul funcțiunea sa de adverb local. Să nu uităm că *acù* se găsește în texte vechi numai foarte rar, ori cum mult mai rar și mai târziu decât *acì*, și că este prin urmare, ca un cuvânt mai puțin frecvent, mai puțin capabil de modificări semantice decât acesta. De altfel *huc* nu s'a păstrat decât în limba sardă — numai cu funcțiune locală — în care în schimb, nu există *hìc*[1]), și poate și în limba dalmatină.[2])

Și etimologia lui Hasdeu *eccam nunc* > *acnù* n'ar puteà-o motivà decât doară imposibilitatea de a explicà altfel forma aceasta. S-a relevat faptul că în cazul acesta limba română ar fi singura dintre limbile romanice în care s'ar fi păstrat adverbul *nunc*. Dar chiar dacă am presupune că în limba preromanică s'a spus și *eccum-nune* și *eccum-mo[do]* pare cu neputință ca uzul să nu se fi hotărît pentru una dintre cele două compoziții, suprimând-o pe cealaltă.

Amù și *acmù* se prezintă ca două cuvinte deosebite, căci funcțiunile lor semantice nu sânt identice (v. *Dicț. Acad.*), ele putând fi chiar împreunate într'o locuțiune ca *acmù amù* (și *amù acmù*), pe care o întâlnim atât de adese în textele vechi. Lucrul ar fi de tot neobișnuit, dacă am admite că *amù* este numai o variantă a lui *acmù*. Dar s'ar puteà obiectà și aici că deosebirea formală dintre *acmù* și *amù* a avut drept urmare și diferențiarea lor semantică. În cazul acesta ar fi curios ca chiar forma mai nouă *amù* să aibă mult mai variate funcțiuni semantice decât, *acmù* care păstrează numai vechiul său înțeles de „acum".

Cel puțin la început, evoluția semantică a formelor acestora, între cari n'au existat decât o deosebire formală ar fi trebuit să fie aceeași. În baza exemplelor pe cari le găsim în vechea noastră literatură, se pare însă că *amù*, din punct de de vederea semantic, se apropie tot mai mult de *acmù*, iar nu

1) Vezi Meyer-Lübke, *Etym. Wörterb. der rom. Spr.* No 4223 și 412 Cf. Dr.2) Matteo Giulio Bartoli, *Das Dalmatiche* II, Viena 1906, §. 519.

că se îndepărtează de el. Cronologia exemplelor nu trebue să fie totdeauna hotărîtoare pentru stabilirea evoluţiei semantice a unui cuvânt, dar faptul că pe de o parte *amù* nu se găseşte în textele cele mai vechi cu înţelesul de „acum" şi că pe de altă parte ar. *amò* şi mgl. *mo, mo'i* nu au decât acest înţeles, s'ar puteà explicà admiţându-se că *amù* s'a identificat, în special în dialectele din sudul Dunării (v. însă mai jos), tot mai mult cu *acmù*, fie că a putut fi din capul locului şi sinonim cu acesta, fie că înţelesul lui de „acum" s'a desvoltat din celelalte funcţiuni ale lui.

Pentru dialectul dacoromânesc *amù* este atestat în funcţiunea semantică de „acum" de abià în sec. al XVII-lea (v. Dicţ. Acad.). În textele husite nu-l găsim nici o singură dată cu această accepţiune[1]). Dl Candrea, făcând comparaţia între Psaltirea cheiană şi celelalte psaltiri, nu poate citâ în glosarul său decât două exemple ($^{84}/_{16}$, $^{275}/_{31}$) în cari lui *acmù* din Psaltirea Scheiană îi corespunde un *amù* în Psaltirea slavo-română a lui Dosofteiu. Celelalte două exemple ($^{247}/_{23}$, din Dosofteiu Psalt. slav. rom. şi $^{247}/_{27}$, din aceaşi psaltire şi cea Voroneţeană), în cari după dl. Candrea *amù* ar însemnà deasemenea „acmù (нынѣ)" au fost greşit interpretate de dsa. În aceste două locuri Psaltirea Scheiană nu are nici o particulă, iar Psaltirea Hurmuzaki îl adaoge pe *iatà*[2]). Prin urmare şi *amù* al lui Dosofteiu şi din Psaltirea Voroneţeană trebue să aibă aici înţelesul de „iată", oricare ar fi cuvântul care îi corespunde în textul slavon consultat de dl Candrea. Cu această funcţiune semantică îl aflăm de altfel şi în Psaltirea Scheiană[3]).

În aromâneşte *amò* se găseşte, după dl Weigand, numai a lui Aspros, la Românii porecliţi Amuneni după această particularitate a lor; încolo Aromânii au numai pe grecescul *tora*). Dar şi în basmele cruşovene ale lui Obedenaru întâlnim de două ori forma *amò*. Întâia oară alăturea de *amo*

1) Vezi glosarele din Sbiera *Codicele Voroneţean* şi I. A. Candrea *Psaltirea Scheiană*.

2) Vezi variantele date de dl Candrea.

3) Vezi glosarul dlui Candrea; cfr. Dicţ. Acad,

4) Weigand, *Die Aromunen* II, pag. 292. Şi dl Papahagi citează forma *amò* în glosarul *Basmelor* sale *aromâne*, după dl. Weigand.

a fost pus *tora* în parenteză, a doua oară însă *tora* are locul de cinste, iar *amo* este surghiunit în parenteză[1]). *Amò* se prezintă deci în cazul acesta ca o formă condamnată de a dispare.

Faptul că ar. *amò* şi mgl. *mo, moţi,* spre deosebire de drom. *amù,* au numai funcţiunea de adverb temporal, ne-ar puteà face să credem că formele acestea s'au desvoltat dintr'un mai vechiu *acmò,* din care *c* ar fi dispărut pentru motive ca celea cari au făcut din *actare* > *atare* (cfr. mgl. *şa* = „*aşa*“; v. mai jos despre *atare* şi ir. *ahmo, hmo* etc.). În cazul acesta o formă identică cu drom. *amù* n'ar existà în sudul Dunării. Dar fără de acest *amù* nu putem explicà, precum vom vedeà, formele cu *ù* în loc de *-ò*. După Dalametra, *Dicţionar Macedo-român,* însă — cartea aceasta trebue utilizată cu mare precauţiune — în aromâneşte se găseşte alăturea de *amò* şi forma *amù,* ba, după *Dicţ. Acad.*, Aromânii cunosc şi forma *acmù.* Totuşi s'ar puteà ca ar. *amò,* mgl. *mo, moţi,* să-l cuprindă şi pe *amò* = „amù“ şi pe un mai vechiu **acmò.*

Înainte de a încheià însă consideraţiile noastre asupra lui *acum* şi a sinonimelor sale, ne vom ocupà de soarta lui *eccum-talis,* a cărui evoluţie fonetică prezintă fenomene foarte instructive pentru raportul dintre *acum, acmù* şi *amù.*

Eccum talis a trebuit să dea mai întâiu **actare.* N'avem de a face în cazul acesta cu grupul *ct*$^{\perp}$, ci cu *cct*$^{\perp}$,[1]) deci cu un *c* lung. Soarta acestui *cc* n'a fost peste tot aceeaşi ca a lui *c,* d. p. în *fluctulare* > *fluturà* etc.[3]) În epoca în care *ct*$^{\perp}$ devine *t*$^{\perp}$, pronunţarea grupului *cct* a fost desigur anevoioasă. Dificultatea aceasta a fost înlăturată, sau prin aceea că *c* lung din *acctare* a urmat evoluţia lui *c* din cuvinte ca *fluctulare* > *fluturà,* sau prin epenteza unui *ă* între *cc* şi *t.* Astfel se explică formele *atare şi acătare* (cfr. *hrăbor* — *hărăbor,* slav. *tricę* > *tărâţă*) cu funcţiuni semantice identice ca pronume indefinite.[4]) Nu avem

1) Dr. M. G. Obedenaru. *Texte macedo-române* publ. de prof. I. Bianu Buc. 1891 pag. 68 şi 70.

2) *ct*$^{\perp}$ şi *cct*$^{\perp}$ = *ct* şi *cct* urmat de accent.

3) Cfr. Puşcariu *Probleme nouă în cercetările lingvistice,* Conv. Lit. XLIV. vol. II. pag 533 urm.

4) cfr. *Dicţ. Acad.* — Firește că nu trebuie să-l confundăm pe *acătare* = „atare“ cu *acătare* = „de seamă“, *acătării, acătăreà, acătărilea.*

de a face deci în cazul acesta cu un prefix de origine albanesă, ci alb. *akɛ*, neexplicat nici el până acuma, pare că își are originea de aici și probabil și dela o formă ca **acătânt*.[1])

Aromânii spun *atare, ahtare* și *aftare*, iar formele meglenite sânt *tari, ftari* și *htari*, fără de inițialul *a*. Nu putem atribui o etate prea mare formelor cu *h* și *f*. Atunci când *ct* se prefăcea în *t* sau *pt*, *h* probabil că nici n'a existat încă în limba străromână. Iar dacă și *ct* înainte de a deveni *t* a trebuit să se prefacă în *pt*,[2]) un stadiu intermediar între *ct* și *pt* trebuind să fie *ft*,[3]) n'am înțelege dece *aftare* s'ar fi oprit în mijlocul evoluției sale, în opoziție cu toate celelalte cazuri similare în cari *ct* se preface în *t* și desvoltându-se totuși și forma *atare*. Presupun că și în sudul Dunării se găsea cândva forma **acătare* alături de *atare*[4]), că **acătare* a devenit prin sincopă **actare* și apoi — *ct* fiind un grup neobișnuit de consonante — *aftare* și *ahtare*, forme a căror explicare nu mai întimpină nici o greutate în fața unor treceri recente ca *doctor — doftor, actor — aftor*, ngr. ὄχτωκα > *oftică* etc. Formele meglenite se înțelege că presupun aceeași evoluție ca și cele aromânești.

La fel s'a desvoltat și *eccum-tantum* în *atât* și **acătât* > **actât* > ar. *ahtât*. Nu sânt atestate, pentru dialectul dacoromân forma **acătât*, iar pentru cel aromân o formă **aftât*, care i-ar corespunde lui *aftare*. În dialectul aromân mai poate să dispară și cel dintâiu *t*: *ahât, ahătu* și *ahântu*[5]).

---

1) Pe *acă-* și alb. *akɛ* l-a derivat Miklosich din *ecce*. G. Mayer crede că explicarea aceasta întimpină oarecari dificultăți, v. *Etym. Wörterb. der alb. Sprache* Strassburg 1891, pag. 6.

2) Cfr. E. Herzog în *Zeitschrift f. rom. Phil.* XXVIII. pag. 381, Pușcariu *ib.* XXIX 632 și *Probleme nouă în cercetările lingvistice*. Conv. Lit. XLIV vol. II pag. 534.

3) *ib.* pag. 536.

4) Prin urmare pref. *acă-* trebue scos din lista elementelor comune numai dialectului dacoromân și limbii albaneze. v. Pușcariu, *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*, pag. 59.

5) Desigur că nu avem de a face cu o dismilare totală față de *t* următor. O disimilare de felul acesta ar fi de tot neobișnuită și n'am mai putea cită un alt exemplu cu un *t* dispărut pe calea aceasta. În urma unei tendințe de asimilare față de velarul *h*, a tendinței de a simplifică trecerea de la articularea velară la cea dentală, vârful limbii s'a îndepărtat de regiunea dentală și *t* a amuțit. Acelasi efect îl are câteodată asupra unui *t* următor în Norvegia și Svedia, un *r* articulat mai spre partea de dinapoi a cerului gurii. Vezi Otto Jespersen, *Lehrbuch der Phonetik*, autorisierte Übersetzung

Nu-l putem derivă şi pe *cutare* din *eccum-talis*, etimologie în contra căreia n'a fost făcută până acuma nici o obiecţiune. Adevărat că *atare* şi *acătare* se pot apropiă foarte mult ca funcţiune semantică de *cutare*, ba pot fi chiar sinonime cu acesta, dar împotriva etimologiei *eccum-talis* > *cutare* vorbeşte faptul că *cutare* nu poate primi prefixul *a* şi că nu se poate admite că după sincopa lui *u* din *eccum-* (**acatare*) s'ar mai fi menţinut alătu-rea de forma sincopată şi forma nesincopată (*cutare* sau **acutare*).

In exemple ca *De ce ni-ţi bună noao atare viaţă?* (Ţichindeal, F. 189)[1]) *atare* cu înţelesul de „astfel, aşa fel, aşa" nu poate fi înlocuit prin *cutare*, dar când înseamnă „oarecare, oarecine, neştine, vreun, vreo"[2]), devine aproape identic cu acesta d. p. în *Văzură că de-bună-seamă e copil mic, care crezură că atare blăstămată l-a aruncat, ori poate vreo muiere prăpădită, ca să se s ape de el* Reteganul, P. I $^{14}/_{5}$)[3]) În dacoromâneşte funcţiunea semantică mult mai obişnuită şi generală a lui *atare* este cea dintâiu, pe când cea de a doua nu este atestată decât pentru Transilvania. În schimb, în aromâneşte, *atare* a putut să primească întocmai funcţiunea lui *cutare*[3]) şi acesta a dispărut apoi: *Nă dzuă il'yine amirălui tu ştiri că atare amiră yini so-l' bată*[4])

von Hermann Davidsen, Teubner 1904, pag. 33 cfr, ib. pag. 40 § 37 şi pag. 166 § 172. Dnii Candrea-Densuşianu (*Dicţionarul etimologic al limbii române* nrul 110) cred că *eccum-tantum* a devenit mai întâiu **acutânt*, „din care prin sincopa lui *u* şi trecerea târzie a lui *ct* la *ht* (cf. *ahtare* s. *Tare*) *ahtântu*, formă păstrată în ar.; în dr. *h* a căzut dinaintea lui *t*". Intrucât forma *ahtântu* ar fi existat deci şi în dacoromâneşte, prefacerea lui **ac-tântu* în *ahtântu* ar fi prin urmare antedialectală şi nu s'ar prea puteă vorbi de o trecere „târzie" a lui *ct* la *ht*, pe lângă că dispariţia lui *h* în dacoromâneşte ar rămâneă neexplicată. Spuneam mai sus că nu este probabil ca în epoca în care ar fi trebuit să se întâmple acea „trecere târzie" să fi existat în românește sunetul *h*. O „trecere târzie" s'ar puteă admite numai întrucât, în conformitate cu explicarea dată de dnii Candrea-Densuşianu, forma **acutântu*, cu *u* nesincopat, ar fi trebuit să se mentie până după evoluţia lui *ct* > *t*. Dar am văzut, şi vom mai vedeă, că acestui *u*, sincopat foarte de cu vreme, nu i se poate atribui nici un rol în evoluţia fonetică a cuvintelor din chestiune. Cât despre dispariţia lui *n*, care după dnii Candrea-Densuşianu s'ar explică „prin influenţa lui *tot* în construcţiunea *tot atânt* > *tot atât*", fără ca să înţelegem dece ar fi avut *tot* această influenţă, vorbesc de ea la alt loc în lucrarea aceasta.

1) Citez după Dicţ. Acad.; vezi şi celelalte citaţii la *atare* 1°.

2) v. *ib. atare* 2°. Anonimul din Caransebeş îl traduce pe *acătare* prin „quidam".

3) Vezi Per Papahagi „*Basme Aromâne*", Glosarul.

4) *ib.* pag. $^{156}|_{4}$, cfr. $^{349}|_{41}$.

Toate cuvintele compuse cu *eccum-* pot avea şi prefixul *a-*, care nu-l poate însoţi însă pe *cutare*, încât trebue să presupunem că în cazul acesta *cu-* nu poate să se fi desvoltat din acea particulă deictică, al cărei tovarăş caracteristic este acest *a-*.

In limba latină *quotus* a fost întrebuinţat şi pentru formarea unor numerale sau pronume nedefinite, ca *quotus-cumque* sau *quotus-libet*.. Putem presupune deci şi un **quotus-talis* (pentru *talis* ca element de compoziţie pronominală etc. şi *talis-cumque* — „von solcher Beschaffenheit, ungefähr, so etwa" Georges) cu funcţiunea semantică corespunzătoare lui *cutare*. Din punct de vedere fonetic **quotus-talis* n'a putut să dea în româneşte decât *cutare*. Se pare însă că trebue să reconstruim o formă **quotalis*, care s'ar explică prin haplologie din **quota-talis*. Haplologia aceasta ar puteà să fie şi motivul că *cutare*, şi prin analogia acestuia şi *atare*, au putut să devie cuvinte invariabile ca gen şi apoi şi ca număr: *cutare (atare) bărbat, cutare (atare) femeie, cutare (atare) bărbaţi, cutare (atare) femei*. Dar se găsesc — oricum mai rar — şi plurale ca *atari*, în aromâneşte chiar *ahtări* (cfr. adj. *mare* pl. *mări*[1]): *ahtări graire*[2]). Şi pentru it. *cotale* se potriveşte **quotalis*, iar *b-* din sard. *botale*[3]) şi-ar află de asemenea explicarea prin *qu-* din **quotalis*.

Cred că în limba românească se mai pot descoperi şi alte urme ale lui *quotus*. In *atât* a dispărut un *n* înaintea celui de al doilea *t*, lucru care a trebuit să se întâmple când acest *nt* a fost urmat de accent, deci când cuvântul a fost neaccentuat în frază, căci de altfel *n* ar fi trebuit să se menţină.[4]) In aromâneşte s'au păstrat şi formele cu *n* şi cele fără de *n*: *ahtântu, ahântu, ahât, ahâtu*, iar o formă ca *atânt* este atestată şi pentru dialectul dacoromânesc într'un sat din Serbia.[5]) Făcând abstrac-

1) Cfr. Puşcariu *Zur Rekonstr.* pag. 30.

2) Obedenaru *Texte macedo-române* publ. de prof. I. Bianu, Buc. 1891, pag. 109|14.

3) Meyer-Lübke *Rom. etym. Wörterb*, Nr. 8543.

4) *contremulo* > *cutremur*, ar. *cutreambur, cutreamur; contribulo* > *cutreier* ar. *cutriyir; conturbulo* > ar. *cuturbur*; însă *cánto* > *cânt* ar. *cântu* etc.

5) Candrea-Densuşianu, *Dicţ. et. al limbii rom.*, nrul 110.

ţie de la acest caz izolat, la noi s'a generalizat forma fără *n*, desigur o urmare a nazalizării care aparţine numai nordului Dunării.[1]) In epoca nazalizării am spus deci *atât* şi *atãt*. Când vocalele nazale au devenit iar orale, *atât* a putut desigur să-l înlocuească pe *atãt*, în loc ca terminaţiunea *-ãt* a acestuia să se refacă în-*ânt*. Dar aceeaşi soartă ca şi *atât* ar fi trebuit s'o aibă şi *cât* < *quantum*, care deasemenea poate fi accentuat şi neaccentuat în frază. Un **cânt* în loc de *cât* nu se mai găseşte însă nici la Aromâni*). Nu va fi numai un simplu capriciu al limbii că într'un caz s'a păstrat şi forma cu *n*, pe când în cazul celalalt s'a generalizat peste tot forma fără de *n*. Cred că a intervenit cuvântul *quotus*. Menţiu etimologia *quantus* > *cât*, dar acest *cât* s'a confundat desigur cu *cât* < *quotus**), care s'a mai păstrat în *al câtelea* (în loc de *al câtul*, cfr. *al patrul*, *al optul* în limba veche). Astfel se explică că nu-l găsim pe **cânt* alăturea de *cât*, iar influenţei acestuia se datoreşte forma

1) Vezi *Analele A. R.* Tom XXX. Mem. Secţ. Lit. pag. 289—299 şi 305. Dl. Candrea *(Psaltirea Scheiană* I. Buc., 1916, pag. 158—160) este de altă părere. Nu trebuie explicată însă dispariţia oricărui *n* pe calea acestei nazalizări (cfr. şi Meyer-Lübke, *Gramm. d. rom. Spr.* II. §§. 389 urm., 403 c. 484 urm. şi Puşcariu *„Probleme nouă în cercetările lingvistice."* Conv. Lit. XLIV. vol. II. pag. 537). In special amuţirea lui *n* din *con-* nu trebue pusă în legătură cu nazalizarea, căci de altfel în textele rotacizate cuvinte ca *cuorînd, cuvânt, cuceresc, cufund, cutremur* ar trebui să se găsească scrise şi cu *-ŋ* (Despre *-ŋ* v. lucrarea citată din *Analele A. R.)* Nu înţeleg dece, după dl Candrea, pentru ar. *al'umtrea* trebue presupusă o formă intermediară *al'ut(e)rea* din **alumitrea*. Raportul dintre diferitele forme ale verbului *mâncă* şi *manducare* încă n'a fost clarificat îndeajuns. Probabil că aici şi-a avut influenţa şi graiul oesmierdător de pe lângă leagănul copiilor (v. Puşcariu *Etym. Wörterb.* pag. 88), dar forma *mâcu* (inf. *mâcari*) s'ar putea explică şi de la forma sincopată *mcaţi* (pers. 2 pl. v. Papahagi *Basme Arom.*, glosar). Forma analogă pentru pers. I. sing nu poate fi decât **mcu* > *mâc(u)* sau *mãc(u)*. *Arucari* ar putea fi influenţat de *arucutire* „a rostogoli", care pare a se confunda şi din punct de vedere semantic cu *arucari* (cfr. Dalametra *Dicţ. maced.-rom.* şi glosarul din Weigand, *Die Aromunen*). *Firmitare* în loc de *firmintare* se explică probabil prin disimilarea completă a lui *n* faţă de naz. la precedentă. In toate cazurile acestea, formele cu *n* s'au păstrat alăturea de cele fără de *n*, spre deosebire de cuvinte ca *cutreambur, cutriyir* etc. şi de dialectul dacoromânesc, care nu cunoaşte astfel de şovăiri. Pe când în cazurile discutate în nota aceasta formele cu *ŋ* sânt cele mai obişnuite, raportul între ar. *ahtât* şi *ahtânt* pare a fi chiar invers.

[*) Totuşi ar *niscântu*. Existenţa unui *quotus* (cu *o* lung) corelativ al lui *totus*, deosebit de *quõtus*; e admis în latineşte de Bréal, *Sémantique* pag. 94. S'a zis dar: *tota terra, quota est*. Confuziunea lui *cât* < *quantus*, cu *cât* din *quotus* în exemple ca *tot pământul cât există* era fatală. S. P.]

al câtelea în loc de **al cătelea*. Pe de altă parte analogia cu *cât* a făcut ca la corelativul *atât* uzul să şovăie în aromâneşte între formele cu şi fără de *n* şi ca în dacoromâneşte formele fără de nazală să se poată generalizà cu atât mai uşor.

Ne întoarcem acum la *acnù, acmù, acuma* şi variantele celui din urmă. Nu încape nici o îndoială că *acmù* *derivă din *eccum-mo[do]*, iar pentru *amù*, pe care nu-l putem considerà, precum am văzut, numai ca pe o variantă a lui *acmù*, trebue să admitem explicarea *ad-mo[do]*. Dacă *amù* n'ar fi decât un *acmù* al cărui prefix *ac-* ar fi fost înlocuit de prefixul *a-*, ca şi în *atât, atare* etc. — unde de fapt nu avem de a face cu un schimb de prefixe — forma *acmù* probabil că ar fi dispărut din dialectul nostru, întocmai precum a dispărut şi **actât, *actare* etc. După cele spuse despre *eccum-talis* nu mai putem crede însă că din *eccum mo[do]* s'a putut desvoltà, pe lângă *acmù*, şi *acum*, cu un *u* care nu numai că a rămas nesincopat, dar a mai primit chiar şi accentul. Obiecţiunile cari se impun cu privire la etimologiile *eccum-huc* > *acù* şi *ecçum-nunc* > *açnù* şi cu privire la explicăriile pe cari au încercat să le dea dnii Candrea-Densuşianu ne conduc pe altă cale, în căutarea unei singure etimologii pentru *acù, açnù, açuma* etc.

Cred că forma primitivă este **açnuma* din *ecçum-non-magis* (cfr. *numa* = *numai* < *non magis*.) Înţelesul de „acum", lat. „nunc" s'a putut desvoltà în modul următor: *eccum non magis pluit* (= „iată nu mai plouă", deci aproape identic cu „[a plouat, dar] acuma nu plouă") a trebuit să dea *acnuma plouă*. *Acnuma* devenind un singur cuvânt, elementele lui constitutive nu se mai disting, silaba *-nu-* nu mai este simţită ca având valoarea lui *non*[1]) şi spre a exprimà aceeaşi ideie, trebue adăogată o nouă negaţiune: *açnuma nu plouă*. Astfel *acnuma* nu mai neagă acţiunea — rolul aceasta l-a primit al doilea *nu* — ci indică numai, ca adverb al prezentului, momentul în care acţiunea *nu* se *mai* întâmplă sau *nu* se întâmplă, şi *magis* pierzându-şi valoarea semnatică, deodată cu *nu-*, cu care este în

1) La fel a pierdut *non* valoarea de negaţiune şi în *numai* < [*non magis*.

strânsă legătură. La început *acnuma* n'a putut să stea decât în propoziţiuni negative, dar în urma evoluţiei sale semantice arătate aici poate intrà şi în propoziţiuni pozitive: *acnuma este vreme bună = acnuma nu ploaă.*

Din *acnuma* s'a format, prin disimilarea lui *n* faţă de nazala următoare, *acruma* şi, prin disimilare totală, *acuma*. Prefăcându-se *acmû* prin apropiere de sinonimul său *acnuma* în *acnù*, s'a format apoi după analogia lui *acnù- acnuma* şi *acrù: acruma, acù: acuma*. Silaba *-ma* primeşte astfel valoarea unui sufix şi se adaogă în Oltenia comuna Crasna şi lui *amû: amuma*[1]). Formelor cu *-a* din *-ma* (<*magis*) le corespund de obiceiu şi forme fără de acest *-a* care a fost confundat cu adverbialul *-a* pe care îl întâlnim atât de adese cu deosebire la compusele lui *ecçum-: açel: açela, açi: açia* etc. Acest *a* se poate adaoge apoi şi celorlalte variante ale lui *acnuma*, cf. băn. *acúa* etc.

Că *acuma*, *acnù* şi *acù* nu prezintă trei etimologii deosebite, probează şi faptul că tustrele forme şi variantele lor lipsesc în sudul Dunării. Argumentul acesta nu este de o absolută putere convingătoare, dar ar fi destul de curioasă lipsa tuturor sinonimelor acestora, foarte obişnuite la noi, din dialectul aromân şi meglenit, fără ca între ele să existe şi vreo altă legătură decât a identităţii semantice. Acuma pricepem însă că acolo unde a dispărut din vreme forma *acnuma*, n'au mai fost cu putinţă nici toate celelalte variante ale lui.

Formele dialectale pentru adverbul prezentului sânt: *(eccum-mo[do])* ir. *acmo, ahmo, hmo,* ar. ir, mgl. *cmo; (ad-mo[do])* ar. *amo,* mgl. *mo;* (cu suf. *-ce*) ir. *(a)çmoţe, (a)hmoţe,* mgl. *cmoţi, moţi.* Dificultăţi la pronunţarea grupului rar *cm* (cfr. şi soarta grupului *gm*) explică formele istroromâneşti cu *h*. De altfel, la Moţi se găseşte şi forma *amnu*, cu aceeaşi trecere fonetică a grupului *cm* ca în *tocma* ≻ *tomna* (v. Dicţ. Acad).

Prefixul *a-* a putut să lipsească şi în dacoromâneşte. *Dicţ. Acad.* citează după *etymologicul* lui Hasdeu 226 p. dintr'un manu-

1) Tudor Pamfile „Jocuri de copii" II. în Analele Acad. Rom. tom, XXIX. Mem. sect. lit. pag. 378.

scris din sec. XVIII., următorul exemplu: *Deci de cmu să nu avem a părî unul pre altul.**) De altfel comparaţia cu dialectul Istroromânilor — un grup desfăcut de Românii din nordul Dunării — (ir. *cmo, hmo*) şi cu dialectele din sudul Dunării (v. formele citate mai sus fără de *a-*) impune concluziunea că şi la noi a existat cândva forma **cmo*.

După *Dicţ. Acad.* forma *acmù* daco- şi aromânească, s'ar explică din *acmò* prin influenţa lui *acù*. In urma celor spuse mai sus nu mai poate fi vorba în cazul acesta de un amestec a lui *acù* nici pentru dialectul dacoromânesc, deci cu atât mai puţin pentru dialectul aromânesc, pentru care aceast *acù* nu este atestat. Un *acmù* aromânesc[1]) (cu *-ù*) nici n'ar puteà fi pus în legătură directă cu drom. *acmù*, căci ir. *acmò* (variante cu *-ù* nu se găsesc în dialectul acesta) arată că forma dacoromânească în *-ù* trebue să fie mult ulterioară despărţirii Românilor din stânga Dunării de cei din sudul Dunării.

In Bucovina *amù* este o particulă foarte obişnuită. Când *astù* nu are înţelesul de „acum", anunţă de obiceiu o nouă ordine de idei, sau ca simplă particulă introductivă neaccentuată, aproape fără de orice funcţiune semantică, sau ca un fel de particulă demonstrativă, accentuată, atrăgând atenţiunea asupra întorsăturii pe care o ia naraţiunea. In cazul din urmă *amù* este urmat de regulă de o pauză scurtă care îi serveşte de obiceiu povestitorului — adese nu are decât acest scop — spre a pregăti şi rândui în gândul său cele ce urmează. Desigur că în exemple ca *Miiaşulu amu lăsă giurele şi-i dzise* Cod. Vor. 53|4. (Noul Test. 1648: *iară căpitanulŭ dereptŭ aceiea slobozi pre voinicŭ, poruncindŭ lui;* a se observă că şi *iară* pierde accentul când nu are funcţiune temporală, ci primeşte înţelesul de „însă"!) şi *Atunce înţeleguiŭ amu şi văzuiu că toate ceaste de aici departe sânt* Năsturel (a. 1648) ap. GCR. I. 132,[2]) *amu* nu mai are decât cel mult accent secundar, alipindu-se în mod enclitic de

---

[*) Acest *de cmu* trebue cetit, probabil, *de acmu*, chiar dacă în original era cu *ɛ* şi nu cu *ă*. S. P.]

1) In lucrările pe cari le am la îndemână pentru dialectul aromânesc n'am putut da de forma *acmù* dar nici de *acmò*.

2) Citatiile sânt luate din *Dicţ. Acad.*

cuvântul precedent. Începutul unei fraze ca *amù, cică a fost un împărăt,* poate fi după împrejurări şi *amu cică a fost un împărat,* deci *amu* poate fi accentuat sau neaccentuat în frază. În cazul din urmă *amò* a devenit *amu*, iar după analogia acestuia, s'a prefăcut şi *acmò* în *acmù.*[1])

Din expunerile de până aici rezultă că sincoparea lui *u* din *eccum-* este un fenomen general în limba românească. Nu mai trebue să fac uz de argumente de felul celor aduse cu privire la *u* din *cutare* şi *acum : u* din ar. *aculò* nu poate fi identificat cu *u* din *eccum-*, iar formele aromâneşti *aelò* şi *aculò* nu pot fi de aceeaşi etate, cea dintâiu fiind cea mai veche. De altfel forma *aclò* se găseşte şi în Banat (localitatea Remete, v. *Dicţ. Acad*). Că-l aflăm pe *aclò* şi la mitropolitul Dosofteiu, nu poate fi un argument hotărîtor că în Moldova se spuneà pe acele vremuri şi *aclò*, căci la Dosofteiu găsim şi de altfel câte o particularitate aromânească, pe care n'o mai întâlnim pe la alţi scriitori moldoveni.

Sincoparea lui *u* din *eccum-* este străromână, dar ar puteà fi totuşi ulterioară palatalizării grupului *cl* (cfr. *auricula* > drom. *ureche,* ar. *ureacl'e,* mgl. *urẹcl'ă,* ir. *urecl'e* şi vegl. *orakla,* it, *orecchio* etc.) Cum însă în răstimpul relativ scurt de la separarea Romaniei de est de Romania de vest şi până la diferenţiarea dialectelor româneşti palatalizarea lui *cl* pare a mai fi fost un fenomen în plină desvoltare (cfr. *slavus* > **sclavus* > drom. *şchiau,* ar. *şkl'au),* altul este desigur motivul că n'am putut ajunge la forme ca drom. *achiò* ar. *akl'ò.* În cazul acesta nu avem de a face cu grupul *cl*, ci cu *cell.*

Motive ca cele cari au dat naştere lui *ă* în *acătare* au făcut că între *c* şi *l* din *aclo* s'a ivit prin epenteză un sunet vocalic, care asimilându-se sunetelor din apropriere (velarul *c*, cfr. paleosl. *gnoji.* > *gunoiŭ, ll*, care în *i∫llam* d. p. s'a prefăcut mai întâiu în *u : uă* > *o*, şi vocala labială *o*) a devenit *u*. Forma

1) Tiktin, *Dicţ. rom. germ.* vol. I Buc. 1903 propune, desigur spre a-l explică pe *-u*, etimologia *acum(a)* < *eccu[m]-mo[do h]uc.* Neadmiţându-l pe *huc* nici pentru *acù*, ni se pare cu atât mai imposibil în această compoziţie greoaie

aculò este atestată pentru dialectul aromân (Cod. Dimonie 82/25)[1] Sincopa foarte frecventă acolo i-a redat forma mai veche *aclo*.

S'ar puteà obiectà poate că dificultăţile pe cari le întimpină pronunţarea grupului *cl* ar fi impiedecat sincoparea lui *u* din *eccum-illoc*, dar atunci desigur că s'ar fi păstrat *u* şi în *eccum-talis* şi n'am fi ajuns la **actare* > *acătare* şi *ătare*.

In dacoromâneşte nu mai există forma *aculò*, dar se găsesc lângă olaltă formele *acolò* şi *acólo*, *o* din silaba a doua explicându-se prin asimilare faţă de *o* următor (cfr. *încătrò* > *încotrò*). In tulpina unor anumite verbe apare câteodată un *o* accentuat în locul unui *u* accentuat, ca d. p. în *scol* < **excúbulo* (inf. *sculà*) (cfr. ar. *aroamig* < *rùmigo*), după analogia altor verbe ca *poţ : puteà* etc. In cazul acesta accentul este cauza aparifiei lui *o* în locul lui *u*. S'ar părea că în *aculò* > *acolò* > *acólo* avem de a face cu cazul invers. Aparifia unui *o* în locul lui *u* ar aveà astfel drept urmare schimbarea accentului. Dar desigur că lucrurile nu s'au petrecut aşa, căci substituirea lui *ú* prin *ó* se întâmplă numai în cuvinte supuse flexiunei şi şi în cuvintele flexibile se substitue câteodată prin analogie un *o* neaccentuat unui *u* neaccentuat fără de orice schimb de accent (cfr. *dormì* alăturea de *durmì*). Nu se poate admite apoi că chiar un *o* accentuat, cel de al doilea *o* din *acolò*, să-şi piardă accentul, pentruca să-l primească *o* din *u* în *acólo*.[2]

La întrebarea *încotrò?* răspunde adese *încolo*. Astfel analogia cu *încotrò* ar fi putut să contribue la păstrarea accentului pe silaba ultimă în *încolò* şi *acolò*. Se pare că *încotrò* este de vină că *încòlo* şi *acòlo*. n'au putut să înlocuească peste tot pe *încolò* şi *acolò*, odată ce s'a născut tendinţa de a se accentuà silaba penultimă.

Se prea poate că *a ólo* şi-a schimbat accentul şi în urma analogiei lui *încoace*[3]), adese în opoziţie cu *încolo*, dar alăturea

---

1) Cfr. şi *nculeà* v. „Vocabular aromân" în „*Scriitorii Aromânii în sec. XVIII.*" de Per. Papahagi, Buc. 1909, pag. 231.

2) Expunerile atât de convingătoare ale dlui Puşcariu din *Zeitschrift f. rom. Phil.* XXVII. pag. 741—742 cari explică înlocuirea unui *u* neaccentuat printr'un *o* accentuat şi invers în baza unui schimb de sufixe, nu pot lămuri (cfr. *ib.* XXIX. pag. 635) şi cazul lui *acolò* > *acólo*.

3) Cfr. *Dicţ. Acad.* şi Puşcariu *Etym. Wörterb. d. rum. Spr.*

de *încoace* nu pot fi puse în cazul de faţă şi adverbele *acólea* şi *acilea*[1]), cari şi ele ar fi avut o asemenea influenţă. La *acólea* problema accentului este aceeaşi ca şi la *acólo*, iar *acilea* nu s'a format decât în urma analogiei cu *acólea*, căci *illic*, ca adverb al depărtării, nu s'a putut legà din capul locului de adverbul apropierii *eccum-hic* > *acì*. *Acolò*, cu accentul pe silaba din urmă şi cu un *o* final de care nu se pot alipi, cel puţin în dialectul dacoromânesc — şi numai acesta ne priveşte aicia — sufixele *-a* şi *-ce*, pe cari le întâlnim atât de adese la celelalte adverbe (*acia*, *acice*, *acicea*, *acolea* etc.), se deosebeşte de acestea atât de mult, din punct de vedere formal, încât analogia lui *încoace* nu poate motivà îndeajuns acel schimb de accent, mai ales că se adaoge şi reacţiunea lui *incotrò*.

Forma ir. *colę* (Puşcariu *Etym. Wörterb.*) nu arată numai că trecerea lui *aculò* în *acolò* nu poate să fie de dată prea recentă dar şi că forma *acolea* trebue să fie destul de veche. Se pare că trebue să admintem fără de reserve etimologia pe care o crede posibilă *Dict. Acad.* şi că trebue să-l derivăm pe *ácolè* din *eccum-illìc*. Analog cu *eccum illoc* > *aculò*, a dat şi *eccum-ilìc* > *aculè* care s'a prefăcut în *acolè* după analogia lui *acolò* şi în *acoleà*, adaogându-i-se sufixul *-a*.

Dl Densuşianu crede că drom. *acolea* şi ir. *colę*, după modelul cărora s'ar fi format şi *acilea*, îşi datoresc terminaţiunea influenţei sufixului adverbial slav. *—lě* din v.-bulg. *kolě*, *selě* etc.[2]) Probabil că asemănarea formală cu slav. *kolě* îl determină să plece de la *acolea* şi nu şi de la *acilea*, care numai mai apoi ar fi primit acelaşi sufix. Dar prin adverbele acestea sufixul slavon *—lě* nu şi-a putut face întrarea în limba românească. In slavoneşte se formează cu sufixul *—lě* adverbe ale intensităţii, cari primesc foarte adese funcţiune temporală.[3]) Pătrunzând

1) Cfr. idem în *Zeitschr. f. rom. Phil.* XXIX. pag. 635. Explicările date acolo se deosebesc în mod esenţial de ale noastre.

2) *Histoire de la langue roumaine* I, pag. 245; cfr. şi Candrea—Densuşianu *Dicţ. etim. al limbii rom.* numărul 12.

3) Cfr. Erich Bernecker *Slavisches etymologioches Wörterbuch*, Heidelberg Carl Winter, pag. 418, şi A. Leskien *Grammatik der altbulgarischen Sprache* Heidelberg 1909, pag. 155—156 şi *Handbuch der altbulgarischen (Kirchenslavischen) Sprache*, Weimar, 1905, pag. 105, apoi pag. 292 („КОАѢ quantum, quando, ДОКОАѢ wie lange, bis wann") şi pag. 326 („СЕАИ, СЕАѢ adv. eig. in dieser Beziehung, in diesem Grade; ДОСЕАѢ bis jetzt, ОТСЕАИ, ОТЪСЕАѢ von jetzt an").

în limba românească, sufixul acesta ar fi trebuit să-şi schimbe funcţiunea semantică sau s'o piardă cu totul, ceea ce nu este de loc probabil. Sufixul românesc *—lea* este desigur antedialectal, căci numai pentru dialectul meglenit nu este atestat: drom. *acolea*, ir. *colę*, ar. *nculea*.

Acolò şi *acoleà* neavând decât terminaţiuni deosebite, acestea au putut fi simţite ca sufixe, şi aceasta cu atât mai mult, cu cât în limba veche a existat desigur şi un **acò*<*eccum hoc*[1]) = „aici" (cfr v.-log. *inoke*, n.-log. *inoge* = „aici"), cu sufixul *-ce*: *acoace* (= „încoace, aici", cf. *acì — acice*). Acest *acò* [2]) se mai găseşte şi astăzi în aromâneşte, dar cu înţelesul de „acolo": *Şi acò nuntru aveà nă faţă de nă feată*, Papahagi *„Basme Aromâne"* 243/25, *acò află nă casă ib.* 243/32, *Acò mişi aţeà casă goală aveà ib.* 245/5, *şădzù fičorlu acò ib.* 245/15, *ş-când ăgumsi acò ib.* 476/3, *acò vătămă niscânţi l'epuri ib.* 476/16[3]) etc.

In articolul său despre *aoace*[4]) cu cele două sensuri opuse de 1. „aici, încoace" şi 2. „acolo, încolo", dl Puşcariu crede că avem de a face cu un omonim al cărui *—oace* derivă în cazul întâiu din *hoc-ce*, în cazul al doilea din *illac-ce*. Acest omonim ar fi cauza confuziunei caracteristice limbii româneşti între adverbele locale ale apropierii şi ale depărtării. Despre acest *aoace* voiu mai vorbi altă dată, într'un studiu despre *illac*. Deocamdată mi se pare că etimologia *—oace*<*illac-ce* întimpină dificultăţi formale, *ua* din *lla* păstrându-se ca atare, deci fără de a-l pierde pe *u* numai după *a* accentuat (cfr. *steaua a frumoasă*<*stellam illam illam formosam* şi *casa*=*casă a*<*casam illam*) şi că nu se prea poate admite că din cele mai îndepărtate vremuri şi până

1) Şi d-nii Candrea-Densuşianu presupun că *acò* a existat cândva în dacoromâneşte şi cred că lui i se datoreşte schimbul accentului în *acolò*> *acólo*: „forma *acoló* se explică prin influenţa lui *acó* (care probabil a existat şi în daco-româna) şi a adverbelor înrudite ca înţeles *acice, acoace* (*Dicţ. et. al limbii rom.* numărul 12). A rămas ca să se arate în ce împrejurări s'a putut produce influenţa aceasta a lui *acò*, care la început trebue să fi avut înţelesul de „aici", şi pe ce cale a ajuns *acò* la funcţiunea semantică a lui „acolo".

2) Cf. Candrea-Hecht *Les éléments lat.* pag. 33, Mayer-Lübke *Rom. etym. Wörterb.* nrul 4159.

3) Exemplele sânt luate din două basme, unul din Macedonia, celalalt din Albania.

4) *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XXXII, pag. 478 urm.

în zilele noastre să fi existat alăturea două adverbe identice ca formă, dar cu accepţiuni diametral opuse. Desigur că limba n'ar fi putut suporta acest echivoc.*)

De altfel confuziuńea promenită mai sus nici nu este aşa de mare. Adv. *încoà* desigur că nu este *în+eccum illac*, ci *încoace (=în+eccum hocce)* fără de sufixul *—ce*, analog cu *aeice—acì*.[1]) La fel ar. *auà*, mgl. *uà* nu derivă din *illac*, ci se explică din *aoaţe (=a+hocce)*, forma aromânească fiind lipsită de sufixul *—ţe* (cfr. ar. *aţloţe—aţlò)*, cea meglinită şi de prefixul *a-*. În *Basmele Aromâne* ale dlui Papahagi se găsesc formele *aoà*, *aoaea* şi *aoaţe*, iar *aoà* este adese în opoziţie cu *aclò*, d. p. în *aoà l'are, aclò l'are* 80/35, 272/14, *de-aoà, de-aclò* 36/18 etc.

Am rămas deci pe lângă acel *aoaţe* numai cu ar. *acò* =„acolo" şi ar. *atia*, care, după dl Papahagi, înseamnă în Epir deasemenea „acolo". Il mai adaog pe ar. *nculeà*=„în coace": *şuţă-ţi prósopa nculeà şi aşteardze-ni toaţe paranomil'le ameale* (Constantin Ucuta)[2]). Punctul de plecare al acestei „confuziuni" este desigur *acò*.

Am arătat mai sus că terminaţiunile *—lò* şi *—leà* au putut fi considerate ca sufixe. Existând adverbul *acò* = „încoace, aici", *—lo* şi *lea* mai primesc şi o funcţiune semantică, care adăogându-i-se lui *acò*, îi schimbă înţelesul din „ici" în „acolo". În acelaşi timp *acò-* din *aţolò* şi *acoleà* devine tulpină faţă de

---

[*) Acest echivoc e mai mult aparent. Precum autorul însuşi observă foarte bine la sfârşitul acestui articol, ideile de „aici" şi „acolo", opuse pentru omul cult, deprins să opereze cu noţiuni precise, se confundă în graiul vioiu al povestitorului care se transpune în situaţia depărtată pe care o evoacă, întocmai precum „acum" poate substitui pe „atunci", „acest" pe „acel" etc. În noua sa lucrare despre dialectele oltenești, despre care se vorbeşte la alt loc al acestei publicaţii, Gamillscheg arată (pag. 9—10) că *aci* însemnează „dort", iar *aici* „hier" şi explică această evoluţie semantică prin întrebuinţarea deosebită sintactică a acestor două cuvinte. S. P.]

1) Dnii Candrea-Densuşianu (*Dicţ. etim. al l. rom.* nrii 850 şi 851) îl derivă pe *încoa* din *eccum-hac*, pe *încoace* din *eccum *hacce*, forme la cari mai târziu, după afereza lui *a-*, s'a adăogat prefixul *în-*. Admiţându-l aici pe *hac* am avea în cazul acesta un unic exemplu de *eccum* — cu *u* nesincopat, pe lângă că analogia cu *acò* ne face să-l preferim pe *hoc*. Apoi *u* urmat de *a*, mai ales de *a* accentuat, dispare regulat: *Februarium* > *Febrarium* > *făurar, suam* > *sa, tuam* > *ta. cuatiam* > *caţă*, de unde *căţuie* (Puşcariu Etym. Wörterb. nrul 320) etc. De aceea şi etimologia *a+illac-ce* > *aoace* este cu atât mai inadmisibilă. Nu s'ar putea obiectă că în cazul acesta avem de a face cu un *u* secundar din *ll*, căci şi acest *u* amuţeşte foarte adese.

2) Per. Papahagi *Scriitorii Aromâni în sec. XVIII.* pag. 83.

sufixele *-lo* şi *lea*. Dar sufixele celorlalte adverbe de obiceiu nu au nici o funcţiune semantică şi nici accentuate nu sânt (cfr. *acu — acum — acuma, aci — acia — acicea* etc.)[1]) Astfel şi la adverbele *acolò* şi *acoleà* funcţiunea semantică a putut fi simţită ca aparţinând lui *aco—*, care, considerat ca tulpină, poate primi apoi şi accentul, rezultând în felul acesta *acólo* şi *acóleà* pe lângă *acolò* şi *acoleà*.

Acum *acò* poate însemnà şi „acolo", iar prin analogia lui pot devenì adverbe ale depărtării şi sinonimele lui ar. *atia* şi drom. *aoace*, pe când ar. *nculeà* ajunge chiar să însemneze „încoace". Cu noua lui funcţiune semantică, şi numai cu aceasta, din cauza apropierii lui de *aculò, acolò, acò*, s'a păstrat numai în aromâneşte, pe când dialectul dacoromânesc a evitat echivocul, când uzul semantic mai şovăià, preferind peste tot ca adverb al apropierii pe *acoace* (*eccum-hocce*) şi *acî*.

Forma *acolò* este atestată şi pentru dialectul aromânesc,[2]) dar pentru explicarea noastră ar ajunge şi forma *aculò*. Lui *o* accentuat corespunzându-i adese şi în derivaţiune un *u* neaccentuat, *acu — din aculò* a putut fi identificat cu *acò*. Concluziunele cu privire la schimbul accentului în *acolò acólea* privesc numai dialectul dacoromânesc, căci dialectul aromânesc păstrează accentul pe silaba din urmă.

Un adverb al apropierii ar puteà deveni un adverb al depărtării şi pe altă cale. În versetul *Se suiru în ceriu, tu eşti acie; de deştinseru în iadu, aciia eşti* Ps. Sch. $^{450}/_{4-6}$ pe *acie*, dar nu şi pe *aciia* (între cele două forme nu poate fi nici o deosebire semantică), îl înlocueşte în Psaltirea Hurmuzachi forma *acole*, iar în psaltirea slavo-română a lui Dosofteiu forma *acolo*.[3]) Şi

1) Este evidentă tendinţa de o nu se da nici o importanţă semantică sufixelor adverbiale, Puşcariu despre *-ce* în *Zeitschr f. rom. Phil.* XXIX. pag. 635 şi apoi în *Etym Wörterb. d. rum. Spr.* No. 14.

2) Papahagi *Scriitori Arom. în sec.* XVII I, pag 187.

3) Vezi Candrea *Psaltirea Scheină* vol. II $^{288}/_{37}$. Conjecturile dlui Candrea: *suire* şi *deştinsere* pentru *şuiru* şi *destinseru* sânt nemotivate.

[*Cred că nu avem a face cu fenomene mai vechi şi mai recente — căci metafonia fiind o trecere fonetică cu o reperculare mare asupra morfologiei, simţul pentru ea există şi astăzi şi o întâlnim şi în împrumuturi recente ca *persoană, coloană, provoacă ecsadroane* etc., cf. recensia la lucrarea lui Jordan, în acest volum — ci lipsa ei în cazuri ca ar *acloţe, acmoţe*, dacor. *acolea* etc. se explică, ca şi păstrarea lui *e* nemetafonizat în *acela*. Elementele de compoziţie *-ce* (din *ecce*), *illic, illac* fiind la ori-

astăzi îl auzim adesc pe *aici* aplicat în mod „greşit" în loc de *acolo* în exemple ca: *In sfârşit a ajuns la Paris. Aici a avut prilejul să înveţe multe.* Vorbitorul se transpune, împreună cu persoana despre care vorbeşte, la faţa locului. Fenomenul se găseşte şi în alte limbi, cf. germ. „hier". Este în definitiv acelaşi proces psicologic, în urma căruia prezentul istoric poate înlocui perfectul. Poate că au contribuit toate împrejurările relevate în cursul acestui studiu la evoluţia lui *acoló* > *acólo*; şi analogia lui *încoace* (v. mai sus), şi influenţa lui *acò* şi şi acest moment psicologic. Oricum, rolul hotărîtor îl are *acò*.

Şi adverbul *aci* primeşte apoi sufixul *-lea* din *acólea*; *aci* + *lea* > *acílea*. La Aromâni se găseşte pe lângă *aclò* şi forma *acloţe* nu *acloaţe* cu metafonie (cfr. *incoace*), desigur pentrucă prezenţa sufixului *ţe* pe lângă acest adverb este numai de dată recentă, şi şi în urma analogiei cu forma *aclò* fără de sufix. Şi la noi se spune *acóle* şi *acólea*, nu *acoále* şi *acoálea*. Faptul că poartă un accent relativ nou, dar mai ales analogia cu *acolè acolea, acólo acolò* îl păstrează pe *o* neschimbat în *acole*. Astfel nici *acòlea* = *acole* + *a* nu poate să apară supt forma de *acoalea*, pe lângă că *ó* nu trece în *oa* înaintea unui *a* precedat de *i* sau *e* (cfr. *apropiat* > *apropie, floare* însă *Florea*). De aceea trebue să întîmpinăm cu toată rezerva forma *acoalea* din Gaster *Chrest. Rom.* II. pag. 296 b/3. Dar o influenţă reciprocă între *acolea* şi *acoace* ar fi totuşi cu putinţă, căci găsim şi forma *acóce* în următorul exemplu citat de Tiktin *(Dic. rom.-germ.): Eu sânt Rafail arhanghelul carele te-am adus într'acoce* (Dos. *VS.* Oct. 23), deşi *acoce* s'ar explică mai bine prin analogia cu **acò, acóle(a)*.[1])

---

gine demonstrative, aveau accent. Accentuarea aceasta s'a păstrat, deşi cu mai puţină intensitate, şi după ce ele pierduseră sensul pregnant de odinioară. Altfel ar trebui să avem *ă*, iar nu *a* la sfârşitul cuvântului *acela* şi probabil că şi în *acolea* diftongul final nu se explică din *e*, cu adăogarea adverbialului *-a*, ci prin diftongarea lui *e* supt accent ca în celelalte oxitoane româneşti (*dea, nea* etc.) Acest accent secundar a oprit metafonia lui *o* şi *e* în *acloţe acmoţe* şi *acela*. Dacă însă acest lucru e adevărat, atunci aromânescul *auaţe* şi dacoromânescul *încoace* nu se pot derivă din *hoc-ce*, ci ajungem tot la *illac-ce*, precum propusesem cu altă ocazie. Explicarea lipsei de metafonie pe care autorul o dă în cele următoare nu mă poate convinge. S. P.]

1) În dialectul aromân se mai găsesc formele *acloea, clo* (Papahagi) şi *acloşi* (Dalametra).

Lipsei metafoniei în *acela* (adecă: i se) dă în *Dict. Acad.* pag. 15 următoarea explicare foarte ingenioasă: „Dintr'un *eccu-illu-illac* derivă românescul *acela*, care la început a trebuit să fie accentuat pe silaba din urmă: *aceli*. Numai astfel se explică pe de o parte finalul *—a* netrecut în *—ă*, pe de altă parte *e* nediftongat în *ea* (forma mold. *aceala* e recentă). Mai în urmă accentul s'a mutat, subt influenţa lui *acél*, iar finalul *—a* (= etimologiceşte *—la*) a trecut şi la alte pronume". Dar *acel* (<*eccum illum*) şi *a* (<*illac*) au format fără îndoială mai întâiu două cuvinte deosebite. Din clipa însă în care *a* şi-a pierdut sau a început să-şi piardă funcţiunea semantică şi s'a contopit cu *acel*, devenind un corolar fără de orice cuprins semantic al acestuia, desigur că a fost neaccentuat şi că *acel-*, purtătorul funcţiunii semantice, a fost şi purtătorul accentului. Metofonia nu s'a produs, pentrucă *acela* a fost simţit ca *acel*, care există alături de el, +*a*. Acest *—a* rămânând un element caracteristic care i se ataşează lui *acel* în anumite condiţiuni sintactice, n'a devenit *—ă*, întocmai ca şi *—a* din *casa* etc., care deosebeşte forma articulată de cea nearticulată. După ce şi-au pierdut accentul, lucru care trebue să se fi întâmplat foarte de vreme, adverbialul *—a* şi articolul *—a* desigur că au avut încă destul timp, ca să devie *—ă*, *é* destul timp ca să se prefacă în *ea*.[1]) Dar regulele fonetice nu sânt de o putere absolută, mai ales când motive de toată greutatea intervin în contra lor.

Dacă am admite că *-a* <*-illac* a fost accentuat şi după ce a format un singur cuvânt cu *acel* şi că împrejurarea aceasta a împiedecat metafonia lui *e*, ar trebui să presupunem că şi *—illic* şi *—ce* au fost la început elemente enclitice accentuate — este de fapt o contrazicere între enclitc şi accentuat — şi atunci etimologia — *oace* (în *aoace, încoace* etc.) <*—hocce* nu mai este cu putinţă din cauza metafoniei lui *o*. Dar acesta este singurul exemplu în care metafonia n'a putut fi împiedecată pe calea

1) Nu numai în Moldova se găseşte o formă ca *aceala*; dnii Candrea-Densuşianu citează pentru dial. ar forma *aţeala*. *V. Dict. et. al limbii rom.*, pag. 86, unde se mai dă această curioasă explicare: „Acela a fost refăcut după pl. *aceia*, f. sg. *ace(a)ia* pl. *aeelea*, resultate din *ecce-, eccum—illi+illac, ecce-, eccum-illam+illac, ecce-, eccum-illae+illac-*>**acel'iea, aceaea* **acelea*, devenite apoi *aceia, aceia* (+*aceaia*), *acelea* (din *ecce-, eccum--illum illac* n'am fi putut avea decât *aceluia.)*"!

analogiei şi a trebuit deci să se producă, căci o formă corespunzătoare sinonimă fără de *—ce* n'a existat.[1]) Alăturea de *oaçe* etc. nu pot fi puse din acest punct de vedere forme ca *acela, acmoţe, acolea.*

Acelaşi raport, în ce priveşte, soarta lui *eccum-*, ca şi între **actare* (> ar. *aftare, ahtare)* şi *atare* este d. p. între ar. *acşi* şi *aşi;* ca şi mgl. *tari* sânt lipsite de prefixul *a—* ir. *şă* şi mgl. *şa; ecum-hic* a dat *acì.* Pentru variantelealui *aşa* şi *acì* vezi dicţionarele şi glosarele citate, pentru limba veche mai ales glosarul din Candrea *Psaltirea Scheiană* II. Explicarea diferitelor variante ale lui *acì* a fost dată în *Dicţ. Acad.*

Cernăuţi, Aprilie 1920.

Originea vocativului în -le

de **Teodor Capidan.**

La substantivele masculine şi neutre terminate în consonantă sau *-u*, în afară de vocativul în *-e*, mai avem şi unul în *-le: doamne* şi *domnule.* Dintre aceste două feluri, cel în *-e* se întrebuinţează mai rar şi mai mult la nume de persoană şi la adjective substantivate: *voinice, tinere,* dar şi acestea pot face voc. în -le: *bunule, drăguţule* etc.

Cu originea acestui voc. s'a ocupat mai întâiu Fr. Miklosich în *Beiträge zur Lautlehre der rumänischen Dialekte.* După ce, la pag. 58 din Vocalismus II, vorbeşte despre terminaţiunea *o* de la vocativul subst. femenine, spunând că «das *o* im Auslaute des Vocativs und des Imperativs ist eine Interjection; *doámno* für *doámnă o, vino* für *vină o*» la pag. 70, vorbind mai pe larg tot despre vocativul subst. femenine, adaogă: «Analog zu erklären sind die Vocative der masc. wie *Jánku le* . .; der wahre Vocativ ist *Janku* und *le* eine Interjection». După dânsul, H. Tiktin (în *Grundriss der rom. Phil.* I., 451) a emis cel dîntâiu ideea că acest *-le* de la voc. substantivelor masculine şi neutre în *-u* nu este de cât subst. articulat plus *e* de la vocativ. Tot în acest

1) Vezi mai sus despre drom. *încoa* şi ar. *aoa.*

sens se exprimă el şi în *Rumänisches Elementarbuch* p. 86. In ediţia a doua din Grundriss p. 592 renunţă la această explicaţiune şi se mulţumeşte să adaoge numai că în *-le* «man die gleichlautende bulgarische Interjektion (bože le «o Gott») sehen möchte». In fine, W. Meyer-Lübke într'un articol „Zur Syntax des Substantivums" publicat în *Z. f. r. Ph.*, XIX. 478, după ce explică, că nu există, ca înţeles, nici o deosebire între *voinice* şi *voinicule*, presupune că *-ule* din a doua formă reprezintă interjecţiunea cu înţeles alintător *-le*, care se întrebuinţează în poezia poporană bulgară. Totodata dă şi trei exemple *libele, božele* (bog) şi *malele* (majka), toate luate din Cankov, *Bulgarische Grammatik* p. 27. (1)

Această explicare dată de Meyer-Lübke a fost admisă de toţi filologii, care s'au ocupat, în scris, cu flexiunea substantivului, reproducând toţi şi exemplele citate de el, afară de ultimul exemplu *malele* care este de genul femenin şi nu se potriveă cu funcţiunea lui *le* la subst. masculine(2). Astfel O. Densuşianu în *Histoire de langue roumaine* I, p. 244, după ce nu exclude posibilitatea de a vedeă în voc. *omule* un pendant articulat (*omul+e*) a formei vechi nearticulate *oame (om+e)*, admite că acest *-le* ar puteă reprezentă foarte bine şi interjecţiunea slavă *le*, dând şi un exemplu din cele citate de Meyer-Lübke: *libe-libele* «mon bien aimé». Inainte de O. Densuşianu, Weigand, într'un studiu asupra dialectului din regiunea Someşului şi al Tisei (3) dând de interjecţiunea *le* întrebuinţată la sfârşitul subst. fem. ca în *fată le,! maică le!*

Vez fată le uliţa
lău o văd da nu prea bine (ib. p. 47)

---

(1) Aceste trei exemple fusese citate cu mult mai înainte şi de Fr. Miklosich, vorbind despre voc. substantivelor din limba bulgară: „Dem voc. auf *-e* wird in Volksliedern *le*, denen auf *-o ljo* angefügt: *bože le, libe le, male le*, mater: *bulfo ljo* . " Vezi *Vergleichende Grammatik der slav. Sprachen*. Vol. III. p. 181.

(2) Numai Sandfeld Jensen, vorbind în studiul său din *Grundriss* «Die nicht lateinischen Bestandteile im Rumänischen» p. 530, despre origina slavă a voc. in *-o* de la substantivele femenine, nu pomeneşte nimic despre voc. subst masculine în *-le*, deşi presupune că şi voc. *e* ar puteă fi de origine slavă

(3) *Samosch und Theissdialekte* în *Jahresber. d. Inst. f. rum. Spr.* VI. p. 3.

conchide în modul următor: „Meine Erklärung der Entstehung des Voc. auf *-le* aus der Interjektion *le!* die bulg. Ursprungs ist, wird bekräftigt durch die Anwendung derselben auch bei Femininen im Samoschgebiete, besonders in der Gegend von Şişeşti." Va să zică şi Weigand admite originea bulgărească a lui *-le*, aducând pentru aceasta ca dovadă şi faptul că *le* se întrebuinţează ca interjecţiune şi după subst. feminine. Întrebuinţarea lui *-le* în această funcţiune are aşa de mare însemnătate pentru Weigand, încât el reaminteşte că tot după substantive fem. se întrebuinţează şi în dialectul arom.

După ce am văzut care sânt părerile asupra originei lui *-le*, să vedem acum care este vechimea şi întinderea lui. In scrierile vechi vocativul în *le* apare din ce în ce mai rar; întrebuinţarea lui se mărgineşte mai mult în literatura poporană şi cea nouă precum şi în limba vorbită. In ce priveşte întinderea lui, în afară de dialectul dacor., se mai întrebuinţează tot aşa şi poate şi mai mult în dralectul meglenorom. Dialectul istror. nu-l cunoaşte, iar cel arom., deşi după cum vom vedea mai jos întrebuinţează *-le* foarte des numai ca interjecţiune urmând numai după subst. feminine, ca desinenţă a vocativului, aşa cum se întâlneşte în dacor. şi meglenor., nu se întâlneşte decât la un singur subst. masculin: *dumnidzale*.

Inşiţi soaţe cu capitle goale.

Să strigaţ tute Dumnidzale! Pap. Lit. Pop. 928/16, din *dumnidză*, *(Voi nu mi tinisitŭ ca dumnidză* Cod. Dim. p. 139/29 din *Jahresb. IV)*. mai vechiu *dumnidzău* cu ŭ final *(Dumnidzău-i mare Ştie' a mea turnare. Pap. L. P. 876/1)*, care apare la forma articulată *dumnidzău-lu*. In *dumnidzale* avem *a* secundar rezultat din *ea*<*é* urmat în silaba următoare de *e* din *-le*, ceea ce ne dovedeşte că acest *-le* nu este nou. Weigand, în studiul citat mai sus, dă pentru dialectul arom. şi forma *dżuneale* de la *dżone* (juvenem). Insă ea, după cum am arătat în lucrarea mea *Die nominalen Suffixe im Aromunischen* p. 45 nu poate fi socotită ca un vocativ, din cauza accentului. Un *dżóne* ne-ar. fi dat la voc. *dżónele* s. *dżónile*, ca *códru– codrule*, în nici un caz însă nu *dzuneale*, cu schimbare de accent. In afară de aceasta,

şi în dialectul arom. ca şi în cel dacor. voc. în *-le* îl formează numai subst. masc. şi neutre terminate în consonantă şi *-u*, nu şi masc. în *-e*, cum este *džone*. În *džuneale* avem un diminutiv: *džone* + suf. *-el* > *džunel*[1]); de aci apoi voc. *džuneale*, care mie îmi este cunoscut numai ca subiect, şi chiar în această funcţiune îl întâlnim şi în lit. pop.

Ş' angăneaşte un lai džuneale, — Oftează un biet tânăr.
Un džuneale vătămat. — Un tânăr ucis.

Din toate acestea rezultă că oricare ar fi întrebuinţarea vocativului în *-le* în dial. dacor., întru cât el se află şi în dial. meglenor. şi chiar într'un singur cuvânt şi în cel arom., noi trebue să admitem că prezenţa lui în limba română este relativ foarte veche şi anume din timpul încă pe când Dacoromânii, Meglenoromânii şi Aromânii trăiau la olaltă, prin urmare înainte de veacul al VIII şi al IX.

Admiţând acum că *-le* este de origine bulgară, să ne oprim un moment ca să vedem care este întrebuinţarea lui în această limbă. Aceasta cred că este cu atât mai de trebuinţă, cu cât de la Meyer-Lübke, care a dat această explicaţiune, ilustrându-o prin trei exemple luate dintr'o gramatică bulgară veche şi până la Weigand, care dintre toţi filologii, după Miklosich, s'a ocupat cel mai mult cu studiul elementului slav din limba română, toţi au reprodus câte un exemplu două dintre cele citate de Meyer Lübke, fără ca cineva să se fi ocupat să studieze funcţiunea lui în limba bulgară.

Din cercetarea poeziilor poporane bulgăreşti publicate în numerile din *Zbornik*[1]) ce avem în biblioteca Muzeului limbii române, precum şi din versurile ce am întâlnit întâmplător în dicţionarul lui Gerov[2]), am constatat că acest *le* este o simplă interjecţiune care însă se întrebuinţează, după cum a susţinut Markoff, în regulă generală, *după substantivele jemenine*: Iată acum şi câteva citate:

1) Cuvântul se găseşte şi în literatura veche dacoromână: *džunelu* (Psalt. Sch. p. 415), *džurelu* (Codicele Vor. p. 51) şi *junelu* (Coresi, Psalt. pp. 175, 347, 415). De asemenea şi în literatura poporană: *Toţi junei D'ăi tinerei.* (G. D. Teodorescu, *Poesii Populare*, p. 54) *Junelaş.* (Mera, *Basme* p. 266).

1) *Sbornik za narodni umotvorenija nauka i knižina.*

2) N. Gerovu, *Réčnik na bălgarskii jazik.*

Sestro le, Gane sestro le, Surioară Gane, surioară,
Da ideš doma da kažeš Să mergi acasă să spui
(Sb. XI, 14)

Stano le, Stano, ubava Stano fă, Stano frumoasă,
Ade Stano, da se zememe Haide, Stano, să ne luăm (ib. 12)

Goro le, goro, Rila planino, Codrule, codru, Rila munte,

Halal mi struvai goro le. .. Dărueşte-mi codrule (G. 393)

şi tot aşà am întâlnit de zeci de ori şi mai bine: *male le* (G. 432), *ružo le* (Sb. VII, 25), *babo le* (ib. 91), *bulne le* (ib. 88), *goro le* (XI 46), *biso le* (ib. 63), *baljo le* (ib. 45), *duşkje le* (ib. 16), *done le* (G. 428), *anko le, mila duşo le* (XVII, 74), *Todorke le* (ib. 63), *mamo le* (ib. 51), *Ghinke le* (ib.), *Kato le, moia duşo le*, (ib. 62), *Spaso le leljo* (ib.), *maino le* (XVIII, 107), *Dragano le, běla Dragano* (ib. 141), *Radke le, Rudo hubava* (ib.) etc.

De asemenea *le* se întrebuinţează şi după subst. masc., însă de origine turcă, care se termină în *-ă*, cum sânt şi în româneşte *agă, paşă* etc, şi care, prin urmare, după terminaţiune, puteau fi socotite ca subst. femenine. Aşa avem:

Ago le, ago Soliman, Tu agă Soliman,
Haide sja ti zabălgari, Haide fă-mi-te Bulgar,
Da bideš mlado Bălgarče. Să fii june Bulgăraş (G. 35)

Tot aşà:

Paşo le, naš gospodarju! Tu paşă, stăpânul nostru, (Sb. VII. 88) cfr. XVII, 76.

Dintre celelalte subst. masc. de origine bulgară am întâlnit abia patru-cinci urmate de interjecţiunea *le*, între 75 de cazuri, în care toate subst. erau de genul femenin.

Starče le ti neznaino Tu moşule necunoscut
Şto sivi volove prodavaš Care vinzi boi suri (Sb. VII 41)

şi tot aşa *Rojne-le gospodine* (ib. XI 26), *bože le višni gospodi* (XVII, 53), *ludo le* (ib. 208), *bae le* (ib. 212).

Acest *le* sună în unele regiuni şi *lea*, aşa, după cum vom vedeà că se aude şi în dialectul aromân.

Momnea lea mari hubava Tu, fetiţă drăguţă,
lela mi porti etvuri. Vino de-mi deşchide porţile
(Sb. VII 40)

şi tot aşa: *malea lea, mila malea lea* (mamă dragă mamă; ib. 40). Dar acest *le* s. *lea* nu se întrebuinţează numai în urma substantivelor femenine, ci, până azi, având numai funcţiunea de interje ţiune, se pune şi înaintea lor:

Oi le sestro, oi le mila sestro! Alei soră. alei dragă soră! (Sb. XI 37) sau: *Ioi le sestru, mila sestru* (XVII, 181). *Ioi le ženi, mili ženi* (ib.) In această poziţiune îl întâlnim şi înaintea subst. masc. *Oi le Marko, oi le mili sinu* (ib. 34). *Oi le mili bratko* (ib.). D'n această întrebuinţare, *Oi le* se identifică cu românescul *alei*, întrebuinţat numai în poezia populară şi mai ales în cea epică ca introducţie la învocaţiuni (cf. *Dicţ. Limbii Române). Alei moarte grabnică, Când în sat tu ai intrat.* MARIAN, Î. 178, *Alei tu stea de seară.* ŞEZ. IV 143.

Acest *alei*, prin reduplicarea lui *le*, ajunge *alelei* şi *alele;* de asemenea *dale, dalelei* şi *dalele*, cum se poate vedeà în *Dicţ. L. R.*, întocmai după cum bulgărescul *le* ajunge *lele*.[1])

Lele bože, kakvo sega stana	Alei Doamne, cum a ajuns acum
Brat na brata krăfta da ispie	Frate să bea sânge la frate (Sb. XI 29)

şi tot aşà: *Lele Ivane, lele naşa sestro* (ib. VI 32). *Lele male, stara male* (ib. 23). *Lele kerko, lele sestro* (ib. 16).

După ce am văzut că *le* nu este de cât primitivul interjecţiunii *oi le* şi *lele* din limba bulgară şi a formelor române *ale', alele, alelei;* după ce am mai văzut că în această formă nu stă numai în urma subst. femenine, ci şi înaintea lor şi a subst. ma culine, să vedem întrebuinţarea lui în dialectul arom., acolo unde, ca terminaţiune a vocativului, îl întâlnim la un singur cuvânt.

Din cele ce ştiu asupra întrebuinţării lui *le* ca interj. în graiul viu şi din cercetarea poeziilor poporane publicate de P. Papahagi, *le* pus la sfârşitul cuvântului se întrebuinţează exclusiv numai după subst. fem., ca şi în bulgăreşte. Iată şi câteva citate cu traducerea dată în text:

Feată le, muşată	Dragă fată frumoasă,
Ţe-ń stai nverinată	De ce-mi stai întristată (Pap L. P. 876/32)

1) Despre *lele, alei, aletei* vezi şi Fr. Miklosich, *Vergl. Gramm. d. Sl. Spr.* III, 181

*

Vrută le, s-nu asculţ caniva	Fă, dragă, să nu asculţi pe nimenea
Mea niţi laea dadă-ta	Dar n'ci pe biata mamă-ta (Ib. 917|20).

După subst. masculine *le* se întâlneşte numai una singură dată, după nu cuvânt: *tate*, care, după mine, este un bulgărism, de oare ce forma obicinuită în tot dialectul este *tată*.[1])

Tate le, tate mărat	Tată, biet tată,
Bagă-ţi mâna tu aţel sin	Pune mâna în acel sân
Să scoţ şarpile aţel yiu	Să scoţi şarpele cel viu. (Ib.944)

Dar întrebuinţarea cea mai deasă în dialectul arom. o are *le* subt forma *lea*.

Feată lea feată arumână,	Fată, fă, fată aromâncă,
Ţe stai cu caplu tu mână	Dece stai cu capul în mână? (Ib. 877|8)

şi tot aşà. *Ată lea, ată ţi va-n ţi fac*. ib. 947\|40. In această formă se întrebuinţează şi înaintea subst. fem, având însemnarea pronominală de „tu" sau „fă".[2])

Lea feată, lea muşată,	Fă, fată, fă, frumoasă,
Cându-ń te-am băşată.	Când te-am sărutat (Ib. 863|23).

şi tot aşà: *Stai lea feată nu ţi-o arşine, Că yin ş-mine după tine*. ib. 840\|39 *Armâna mea lea armâna mea, Di iù-ń yiń di iù-ń dipuń?* ib. 859\|66 cf., 251\|67, 877\|7, 927\|37 etc.

Dar *le* nu se întrebuinţează numai în urma sau înaintea subst. fem., ci şi înaintea şi în urma ori cărui cuvânt: *Le! ţe-i arăulu ţe păţăm Noi măraţl'i di furi* ib. 1028\|45. *Nu-ţi buisea le, perl'i ahântu Nu-l'adară ahântu lăi* (nu-ţi vopsi atâta perii, nu-i fă atâta negri) ib. 884\|24 cf. 920\|17. In această funcţiune se identifică cu *le* şi *lele* din bulgăreşte.

Sednal'a e lana	S'a aşezat lana

1) Cf. varianta publicată de Weigand, *Die Aromunen* II, p. 150.

2) Miklosich, vorbind despre interj. *le* din dialectul aromân, susţine că ea se pune şi înaintea substantivelor femenine, ceea ce nu este cu neputinţă, dând şi un exemplu: *le surori* (o. c.).

Lele pod bela lozniţa	Subt o viţă albă
Iana le, pod bela grozniţa	Iana, subt o viţă albă
Aide le, pod senka seniţa	Subt o umbră umbrişoară (Sb. XX 14).

Şi tot aşa: Idi le, idi stara maiku (XVII, 181) Văzludeha le, poludeha (ib.).

După cum în bulg. avem din *le* un *lele*, tot aşa şi în dialectul arom. avem un *lele* cu aceeaşi întrebuinţare: *Lele hil'u al Zafirache, Lele pişţoale ufumate. Lele cordzi afumate* ib. 1025|41 *S-făţeà nă nuntă mare, Lele Vanghea mea* ib. 923|26.

Din toate aceste citate extrase din literatura pop. aromână, reiese că întrebuinţarea lui *le* în arom. ca interj. se identifică peste tot, în toate formele *(le, lea, lele)* şi în toate poziţiunile, după şi înaintea subst. fem., cu *le, lea, lele*, din limba bulgară.

In dialectul meglenit, *le* nu se întrebuinţează de cât numai ca terminaţiune a vocativului: *domnuli* 3|50, *ampiratuli* 6|10, *ţomuli* 17|38 etc; iar în locul lui *le* pus înaintea vocativului, se întrebuinţează interj. *bra: bra pul'* 4|32 pe lângă *pul'uli* (puiule) 4|56, *bra deadu* 4|6 pe lângă *deaduli* (moşule)• 17|16, *bra milu* 13|31, pe lângă *miluli* 2|31 etc.[1]). In cântecele populare strânse de mine din acest dialect, în locul interj. *le* sau *lea* din dial. arom. întrebuinţat la sfârşitul subst. fem., se întrebuinţează interj, *mari, mări, mori: Iel să-ń dară mamu mori, Taslu di matšcati* 5|XIII. *Al' zis-au la Lazi mamu moari, Nu la voi Traiu prusmăcintu* 3|VII, etc.

Din cele expuse asupra întrebuinţării lui *le* în bulgăreşte şi în dialectele dacor., arom. şi meglenor. rezultă că trebue făcută o deosebire între întrebuinţarea lui *le* ca terminaţiune a vocativului în cele trei dialecte române pe de o parte, şi între întrebuinţarea lui *le*, cu toate celelalte variante, ca simplă interjecţiune în bulgăreşte şi în dialectele aromân şi dacoromân pe de altă parte. Această deosebire trebue făcută cu atât mai mult, cu cât introducerea lui *le* în dacor. şi arom. nu puteà să se păstreze până azi în două funcţiuni. Căci dacă am admite

1) Exemplele sânt date din studiul meu *Meglenoromânii* Vol. I, „Istoria şi graiul lor" care este gata de tipar.

că acest *le* a intrat în l. română în funcţiune de interjecţiune aşa cum se găseşte până azi în bulgăreşte, şi numai mai târziu a ajuns să se cristalizeze pe lângă subst. masculine, nu feminine — ceea ce iarăşi este o imposibilitate — ca dezinenţă a vocativului, atunci nu ne-am puteà explicà prezenţa lui *le* ca interjecţiune. Iar în cazul când am trece şi peste această greutate şi am admite această dublă funcţiune a lui *le*, nu ne-am puteà explicà faptul că în dialectul arom. în care îl întâlnim aşa de des, pot spune tot aşa de des ca şi în bulgăreşte, în funcţiune de interjecţiune după subst. f e m e n i n e, nu l întâlnim de cât una singură dată ca terminaţiune a vocativului la un subt. m a s c u l i n, atunci când în dialectul dacor. ca interj. se întâlneşte numai de două ori şi aceasta regional, iar ca terminaţiune a voc. este aşa de des întrebuinţat. In fine, dacă acest *le* ar fi fost aşa de des întrebuinţat, la început, ca interj., în sânul limbii române, încât mai târziu să fi ajuns şi ca terminaţiune a voc., atunci erà lucru firesc ca în această dublă funcţiune să se fi păstrat şi în dialectul meglenor., care, după cum se ştie dintre toate dialectele române, după cel istrian, este cel mai influenţat de elementul slav.

Dar în afară de aceasta, întrebuinţarea lui *le* în bulg. numai după subst. feminine, exclude orice posibilitate de a vedeà în acest *le* pe acela de la vocativul substantivelor masculine din limba română. Mai natural ar fi fost ca el să se fi lipit de subst. feminine, căci numai la sfârşitul lor îl întâlnim nu numai în bulgăreşte, dar şi în cele două exemple din dialectul dacor., iar în aromâna aceasta este o regulă generală. Acele câteva cazuri, când *le* în bulg. se pune ca interj. şi după subst. masc. (bože le, libe le etc.), nu cred să fi influenţat aşa de mult asupra limbii române, încât să fi ajuns, cu timpul, a se generalizà, ca terminaţiune a voc, la toate subst. masculine. Cred mai de grabă că *le* interj. după subst. masc. în limba bulgară este nouă de tot, iar o dovadă despre aceasta este că el n'a putut pătrunde ca interj. pusă după subst. masculine *deloc* în dialectul dacoromân şi aromân, căci singurul caz (tate le) citat mai sus în dialectul arom. nu poate fi decât un bulgărism sau cel mult o formă analoagă, ca şi în bulg. *ago le*, în care *a*

final de la *tată* ca şi de la *agă*, făcând impresia unor subst. femenine, după formă, au atras după sine şi întrebuinţarea lui *le* interj., ca după subst. femenine.

*

Cred că originea lui *le* de la vocativ, trebue căutată în întrebuinţarea lui *exclusiv* la subst. masculine. La aceasta ne conduce nu numai întrebuinţarea lui generală din dialectele dacor. şi meglenor., dar şi unicul exemplu de voc. în *-le* (dumnidzale) din dialectul aromân.

Printre poeziile din literatura poporană bulgară cetite de mine, am întâlnit şi versuri ca acestea:

Ni sam došăl da idem, da piem	N'am venit să mănânc şi să beau
Ami sam došăl, *Jankule*,	Ci am venit, Iancule,
Da popleniem toja părvo ljube	Să-ţi răpesc prima ta dragoste (Sb. VII 99)

şi tot aşa foarte des: *Sinko, Iankule, Iankule* (fiule Iancule, Iancule, ib. VIII 103) *Mili sinu mlad Iankule* (dragă fiule, june Iancule, ib. VII 62.) O singură dată am dat de *Dragule* ib. 46, iar Weigand (o. c.) dă după cum am văzut, şi *Janule, Stoenele, Dragule*.

In aceste versuri se vede cât de colo că avem a face cu vocative ca în limba română; *Iancule, Radule!* De altfel chiar autorii care au transcris cântecele, nu mai scriu despărţit *(Ianku le)*, cum am vazut că a fost cazul cu *le* interj. pus la sfârşitul subst. femenine. Acum se naşte întrebarea, dacă aceste vocative din limba bulg. sânt formate cu terminaţiunea *le*, aşa cum s'a admis pentru voc. românesc, sau că trebue să vedem în ele vocative formate cu terminaţiunea *-e*, aşa cum se obicinueşte în limba bulgară, ca şi în limba română. Strofele care urmează ne vor da lămuriri şi asupra acestui punct:

Ta si stana *Jankul* gospodarja	Şi se sculă Iancul gospodarul
Ta si obze tenka puşka . .	Şi-şi luă puşca subţire (Sb. VII 99)

Din funcţiunea lui de subiect din aceste versuri se vede clar că în forma *Jankule* avem un voc. format cu terminaţiunea *-e* şi nu cu *-le*. Odată acest punct lămurit, se naşte o altă întrebare şi anume dacă aceste nume de persoană terminate în *-l* sânt de origine bulgară sau, după cum ne arată terminaţiunea, sânt nume de persoană cu articolul românesc trecute din limba noastră la Bulgari.

Ca să putem răspunde la această întrebare, de care stă strâns legată şi chestiunea despre originea lui *le* românesc de la vocativ, trebue mai întâiu să ştim ce reprezintă acest *-l* din numele proprii româneşti *Iancul, Radul* etc., care cu timpul a dispărut, odată cu dispariţia articolului *-l* de la subst. comune, şi astăzi au rămas *Iancu, Radu* ca şi *omu, bărbatu* pentru *omul, bărbatul.*

Se ştie că din elementul românesc răspândit pe teritoriul iliric, dealungul Mării Adriatice, încă de pe vremea când Străromânii locuiau la olaltă şi chiar după aceasta, când mai târziu a trebuit să se despartă din cauza năvălirii tot mai crescânde a poporului slav, din acel element despre care documentele dalmatine, începând din veacul al IX—XI şi documentele vechi sârbeşti şi raguzene din veacul al XIII—XIV ne vorbesc ca despre o populaţie românească, numindu-i *Nigri Latini, Moroblachi, Morolacchi,* iar de la 1420 scurt *Morlachi* (1), din acest element care a trăit până pe la începutul veacului al XVI şi a dispărut contopindu-se, la început, cu elementul roman băştinaş de pe coasta Adriatică, iar mai pe urmă pierzându-se împreună cu acesta în masa mare a poporului slav, ne-a rămas, odată cu numele citate mai sus, şi câteva nume de persoană în care uşor se poate cunoaşte originea lor română.

Cele dintâiu nume de persoană în *-l*, cu tulpină de origine slavă, dar care se întâlnesc până astăzi şi în limba română, sânt acelea reproduse din documentele raguzane de C. Jireček in capitolul „Slavische Vornamen in den alten Städten Dalmatiens im X—XV. Jahrhundert" din *Die Romanen in den Städten Dalmatiens währead des Mittelalters* II. Teil. Aci întâlnim nume că *Dobrul* (Zara, a. 1385—1395), *Produl* (Spalato, a. 1327), *Vâlciul* (scris: *Vlićul*, Spalato, a. 1430). Weigand mai dă şi *Radul* cu *Radula;* cel dintâiu stă scris în capitolul în chestiune: „*Radolo* f[ilius] di Giovanni" (Spalato, a. 1178) şi ca atare cred ca n'are a face nimic cu Radul, după cum voiu arătă mai jos, vorbind de sufixul italian *-olo.* În capitolul intitulat „Vorslavische Elemente der lokalen Nomenclatur der Norddalmatinischen Inseln" găsim şi nume de localităţi în *-l:*

(1) C. Jireček, *Geschichte der Serben.* I. p. 154.

Ogurul, Vircul, Bavkul, Riciul şi *Sisul*. Asupra acestui din urmă nume C. Jireček spune: „Ob *Sisul*, Berg in Istrien, dem rumänischen Sprachstamm entstammt, wäre es festzustellen". Dar nume de localităţi cu terminaţiune românească se întâlnesc pe coasta Dalmaţiei până în Friaul: „Aus den Ortsnamen mit walachischer Endung die im XII. und XIII. Jahrh. auf diesem Gebiete vorkommen, erhellt, dass die slavische Ansiedlung von Friaul bis zu den dinarischen Alpen zum Sar-Dach auch dieses Hirtenvolk [Vlahii] vorfand". (1) Intr'un document din 1170—1180 se întâlneşte aproape de Tagliamento numele *Radul* (ib.).

O altă serie de nume de persoană în *-l*, printre care câteva şi cu tulpina românească, sânt acele cunoscute din chrisovul lui *Ştefan Duşan* publicat de P. B. Hasdeu (2). Aci găsim: *Surdulŭ* (радѣ краса вишть и ратоу чѣх моу соурдоулъ „Rad Crasavişte şi vărul- sau nepotul său de frate-Surdul") *Neagulŭ* (Нѣгоулъ) de mai multe ori, *Stanulŭ* (станоулъ), *Vladulŭ* (владоулъ), *Raiulŭ Roman* (раюль романь), *Opăritulŭ* (опаритоуль). In afară de acestea mai avem; *Hraiulŭ* (храѣль), *Daiulŭ* (даюль) de mai multe ori, *Doiolŭ* (доюль), *Hranulŭ* храноулъ), *Staiulŭ* (стаѣлъ), *Raşulŭ* (рашоулъ), *Drajulŭ Marăcine* (дражоуле мрьчина), *Gradulŭ Şarbanoviki* (градоулъ шарбановикъ). Printre acestea găsim unele, deşi nu sânt terminate în *-l*, dar care se dovedesc ca fiind de origine română: *Mihu Brădelŭ* (михо брадель), *Marcu Feciorŭ* (марко фечорь), *Mire* (мире), *Bogdea Ursuloviki* (богдѣ оурсоуловикъ) în care avem un derivat din *Ursul*; *Draghia Vlahiotŭ* (драгы влахиотъ). Tot în acest chrisov întâlnim şi câteva nume de localităţi româneşti presărate printre numele româneşti de persoană: *Vlahov grob* (марко фечорь оу влаховъ гробъ Marcu Fecior la Mormântul Vlahului), *Necatu* (от семетишть на никатоу на голоуроудиноу de la Semetişte spre câmpia cea goală Necata), *Valea Romanŭ* (романъ доль), *Milişoara* (милишора).

In chrisovul lui Ştefan Milutin (3) care este şi mai vechiu

(1) Dr. Ludwig v. Thalloczy *Illyrisch-Albanische Forschungen* I, 61.

(2) „Resturile unei cărţi de donaţiune de la anul 1348, emanată de la imperiule sârbesc Duşan şi relativ la starea socială a Românilor de peste Dunăre", în *Arhiva Istorică a României*. Vol. III. p. 85.

(3) I. Bogdan, *Un chrisovul al regelui sârbesc Stefan Milutin*, în *Conv. Lit.* XXIV. p. 488.

(a. 1318), printre locuitorii cătunelor dăruite mănăstirii Sf. Ştefan din Bańska găsim nume ca: *Micul*ŭ (мичоуль), *Ursul*ŭ (оурьсоуль), *Radul*ŭ (еадоуль), *Neagul*ŭ (нѣгоуль), *Bogdul*ŭ (богьдоуль), *Raiul*ŭ (раюуль). In afară de acestea găsim alte nume care deşi nu sânt terminate în *-ul*, însă fiind formaţiuni româneşti, contribue la dovedirea romanităţii celor sfârşite în *-ul*. Astfel avem *Măcicatŭ* (мачькать) cu înţelesul păstrat astăzi numai în dialectul meglenoromân de „mare", după aceea *Minuta* (миноута) nume de femee şi ca înţeles opusul lui Măcicatŭ. In dialectele arom. şi meglr. *minut* are şi înţelesul de „mic, care n'a ajuns încă a fi în vârstă, s c u n d"(1), *Bucurŭ* (боукорь), *Copilŭ* (копиль). Tot în acest hrisov întâlnim şi un număr destul de mare de nume terminate în *-ilo*, ca: *Bolilo, Budilo, Bunilo, Neajilo, Radilo, Stanilo, Stroilo* etc. care ar puteà fi tot nume româneşti şi prin urmare ar fi pentru: *Bolilă, Budilă, Bunilă* etc. cu sufixul slav *-ило* > *-ilă*, mai ales că trecerea lui *o* > *ă* din limba slavă este anterioară despărţirii Aromânilor şi Meglenoromânilor de Dacoromâni. (2)

Dacă vom trece acum la documentele româneşti, vom vedeà că aci numele de persoană în *-l* abundă. În letopiseţul lui Grigore Ureche întâlnim: *Iancul*-vodă fiind plin de lăcomie. (LET. I $^{201}/_{16}$); Petru vodă dacă l-au bătut *Creţul* cu Căzacii (ib. $^{199}/_{9}$); Au ridicat dintre ei pre *Lungul* domn (ib. $^{201}/_{10}$); *Pârvul* Părcălabul (ib. $^{204}/_{4}$); etc. Foarte multe dintre aceste nume sânt şi fără *-l*. Toate aceastea se datoresc sau transcrierii greşite a copiştilor, mai ales că în aceeaşi pagină în care găsim *Iancul*, după câteva rânduri dăm şi de *Ianeu* (Multe lucruri spurcate făceà Iancu-vodă în domniea sa ib. $^{201}/_{27}$), sau reprezintă forme cu *-l* final căzut, ca la substantivele comune m. articulate. Dar cele mai multe dintre aceste nume de persoană în *-l* le găsim în *Studii şi Documente* publicate de dl. N. Iorga. Aci avem *Radul* (при дни на радоул воєводѫ „în zilele lui Radul voievod" a. 1546)

(1) Nu ştiu de ce, aceste două nume n'au fost însemnate de I. Bogdan printre formele româneşti, în articolul despre care este vorba

(2) Trecerea lui *o* final în poziţie neaccentuată din elementele vechi bulgare în *ă* este comună tuturor dialectelor: сѫто, сито, чоудо, блато > dr., megl., ar. sută, sită, ciudă, ar. şi ciudie, baltă. In megl. mai avem: носило > nusilă, огладало > uglindală etc.

vol XI; *Vladul* Vel Legof't (a. 1629) V. V, 439; *Barbul* de Poiană (a. 1632) ib. 442; *Lupul* (a. 1676) ib. 446; *Vâlcul* Vel Vornic (a. 1676) ib. 44; *Ursulŭ* (Eu Ursul de Bohotinŭ) vol XVI, 100, (acelaşi ca în cele două chrisoave sârbeşti), *Albulŭ*. (a. 1615) ib. 70. *Taatul* (a. 1682) vol. V 449; *Neagul, Dragul, Barbul* (a. 1682) ib. 451 etc. etc. Dintre cele cu *-l* final căzut sânt foarte multe şi ele se întrebuinţează şi astăzi, încât nu mai e nevoie a cită din ele.

În fine, nu voiu termină înşirarea acestor nume, fără a menţionă, în treacăt, şi numele terminat în *-l* în una din inscripţiile de pe vasele din tesaurul găsit în 1799, în *Sân-Miclăuş* (comitatul Torontal) şi cunoscut subt numele de „tesaurul lui Atila".(1) Iată această inscripţie în întregime: †Βουηλα ζοαπαν. τεση Δυγετοιγη, βουταουλ ζωαπαν.Ταγρογη. Ητοιγη. Ταίση. Din aceste nume, Βουηλα ζοαπαν şi βοῦταουλ ζοαπαν ar corespunde în româneşte lui *Boilă jupân* şi *Butăul jupân*. Nu stă în intenţiunea mea de a mă ocupă mai cu deamănuntul de originea acestor nume; însă întru cât s'a constatat că acest tesaur e din veacul al VIII-X, el nu mai poate fi nici al lui Atila şi nici a ori-cărui alt Ungur. Prin urmare n'ar fi cu neputinţă ca printre numele de inscripţie, cele două însemnate de noi să fie româneşti, iar ultimul care ne interesează, să fie un nume terminat în *-l*.

Ce este acest *-l* sau *-ul* de la sfârşitul acestor cuvinte? Este articolul românesc, sau reprezintă un sufix slav?

Weigand, în articolul sau asupra suf. *-ulescu* (*Jahresb.* XII, p. 110.), vede în *-ul* un sufix slav *-ulo* pătruns din limba italiană în limba sârbă şi de aici apoi răspândit în româna şi bulgara. Astfel dânsul spune: „Radul, das so oft in mittelalterlichen Urkunden belegt ist, ist also durchaus keine rumänische, sondern eine italo-slavische Bildung. (Der Namenträger braucht also kein Rumäne zu sein, doch kann er einer sein)". După aceasta, dă şi un exemplu de un caz paralel de desvoltare a sufixului în chestiune. Astfel italienescului *Dandolo*, atestut la Jireček (o. c. p. 75) îi corespunde în sârbeşte, bulgăreşte şi românește un *Radul*.

(1) Joseph Hampel, *Alterthümer frühen Mittelalters in Ungarn*. B. II, p. 421.

Ceea ce mă face pe mine să nu admit părerea aceasta, este faptul că dacă într'adevăr sufixul *-ul* atât din românește cât și din cele două limbi slave reprezintă pe italienescul *-olo*, atunci acest *-olo* trebuia să dea în limba sârbă tot *-olo*, iar în limba română să fi ajuns sau *-ulu* sau, în cazul când ar fi pătruns și mai de timpuriu, *-ulă* cu *-o* final trecut în *u*, după cum am văzăt mai sus, dar în nici un caz *-ul*. Doar sânt atâtea nume de persoană în sârbește, în *-ilo*, și, în afară de aceasta, mai avem și în *-olo*: *Radolo* despre care a fost vorba mai sus. În aceste cuvinte *o* final n'a amuțit. Chiar în sufixul de origine slavă *-lo*, care a servit la formarea participiilor în *-l*ъ, *o* final n'a amuțit decât foarte de timpuriu; iar acela care a rămas până azi — căci erau două feluri de suf. *lo-*, *-lo* (llo) și cu care se derivă cuvintele ca *greblo*, *pometlo* și-a păstrat o final neschimbat [1])

Dar în afară de aceste considerațiuni, care, după mine sânt hotărîtoare în stabilirea originei lui *-ul*, mai trebuie să ținem seamă și de faptul că existența elementului românesc dealungul coastei Mării Adoratice, înainte de veacul al X, astăzi este dovedită. În afară de dovezile istorice care ne vorbesc lămurit despre acest fapt, mai vin și unele considerațiuni lingvistice. Printre elementele streine de care este împestrițat dialectul de astăzi al Raguzanilor, sânt unele cuvinte care, după cum a arătat P. Budmani în studiul său *Dubrovački dijalekat kako se sada govori* (dialectul din Dubrovnik, așa cum se vorbește acum) (2) nu reprezintă decât forme românești. Aci reproduc la fel cuvintele relevate de Budmani «făca ([citește fața] facies. rom. față ital. faccia — obraz; lăc (laqueus rom. laț ital. laccio — zamka; kopsa (coxa rom. coapsă ital. coscia), têmpla (tempora rom. tâmple ital. tempia — slijepo oko etc.»

Toate aceste cuvinte, pe lângă mulțumea numelor de persoană de origine românească din documentele sârbești citate mai sus ca: *Mihu Brădel*, *Marcu Fecior*, *Măcicat*, *Minuta*, *Bucur*,

(1) W. Vondrák, *Vergleichende Slavische Grammatik*. I, 434—5.
(2) *Rad jugoslavenske Academije znanosti iumjetnosti*. Vol. LXV. p. 162.

Copil, dovedesc că nume ca *Surdulă*, *Opăritulă*, *Ursulă*, cu tulpini româneşti, nu puteau fi formaţiuni streine de limba română, căci le lipsea analogia. In sârbeşte, unde se găsesc cele mai vechi nume cu *-ul*, nu existau cuvinte cu acest sufix. Se înţelege dar că ele se puteau formă numai în sânul limbii române, cu ajutorul articolului propriu *-l*. De altfel, despre acest lucru ne încredinţează şi Novacovici, care susţine că din elementul român din veacul al XIII, şi XIV, contopit cu masa mare slavă, n'a mai rămas astăzi decât numai numele de persoană, ca o urmă despre existenţa lui. Tot Novacovici spune că chiar dintre numele în *-ul* sânt foarte multe ca *Radul*, *Stanul* *Dražul* cu tulpina de origine slavă.[1]) Iar T. Maretič, în studiul său asupra numelor şi prenumelor poporale din limba sârbă şi croată (1) ocupându-se mai cu de amănuntul de originea sufixului *-ul*, *-ulo*, *-ula* în sârbeşte, după ce ia în considerare şi părerile lui Miklosich în această privinţă, spune că *-ul* nu poate veni din limba slavă, „de aceea este de crezut că sufixul vine din limba română". (Za to je vjerojatno, da je taj nastavak prodro iz rumuńskoga jezika).(3) Iată acum şi numele de persoană întâlnite în documentele sârbeşti şi studiate de autor: *Antul* (Novak. -pom), **Bogul* (dedus din derivatul *Bogulić* atestat în deč.-hris. 22), **Bratul* (dedus din *Bratulić* în imenik 27), **Budul* (din Budulić în acta croat.), *Cepul* (din Cepulić în zvanim 159), *Crnul* (ca prenume: akad. rječn.), *Do-j-ul* (în Daničić, rječn.), *Drakul* (Novak.-pom.), Dražul (astăzi numai ca. prenume: imenik 58), *Dušul* (deč.-hris. 52). *Gradul* (în rječn Daničić), *Hranul* (ib.), **Jadrul* (dedus din *Jadrulić* în acta croat.), *Krecul* (cetit în româneşte *Creţul*, deč.-hris. 50), *Krstul* (în acta croat. 89), *Makul* (nume: Vuk-sovjet 142), *Markul* (în rječn. Daničić), *Mitul* (astăzi numai ca prenume: rat 27), Acest nume care derivă din *Dumitru* astăzi se întrebuinţează şi la Aromâni prescurtat: Mitu. *Mrgul* (desigur din *Murgul*), păstrat în derivatul *Mrgulović* (šem. karl. 98), *Nicul* (numai ca nume, derivat, după cum foarte clar se vede, din Niculae: rat 27), *Negul* (în rječn. Daničić), *Pejul* (derivat din Petru), în bulg.

1) *Archiv f. slv. Phil.* Vol. XV, p. 100.

(2) Rad Jugosiavenske Akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga LXXXII. p. 67.

(3) Ib. p. 127.

din Macedonia cunoscut subt forma *Peio* (în Novak.-pom.), *Prvul* (în Vuk.-sovjet 125), *Radul, Radulo* (Novak.-rom.), *Rujul* (în rječn. Daničić), *Rakul* (Novak.-rom.), *Rašul* (în rječn. Daničić.), **Sandul,* după autor, refăcut din forma femenină *Sanda* (= Roksanda) şi dedus din derivatul Sandulović. *Secul* (Novak.-pom.). *Secula* (nume bărbătesc: rat. 44. 250) **Srdul* dedus din Srdulović şi reprezentând, de sigur, un *Surdul* (astăzi numai ca prenume), *Stajul* (în rječn. Daničić), *Stanul* (ib.), *Sarul* (deč. -hris 31) *Şćepul* (derivat din Stefan) în Şćepulović (astăzi la Sârbi), **Vidul* din *Vidulić* (acta croat.), **Vitul* (derivat din Vitomir) în Vitulović (acta croat.), *Vladul* (în rječn. Daničić) şi *Žival* (în rječnik-Vuk p. 854).

Din cele ce preced rezultă că sufixul *-ul*, chiar după părerea filologilor slavi, nu este decât articolul propriu din limba română, iar cuvintele ca *Micultă, Surdultă* etc. reprezintă nişte forme articulate. Că acest *-ul* ar fi trebuit să se audă *-ulu*, în epoca trecerii în limbile slave de sud, aceasta nu prezintă mare greutate, din motivul că pe atunci u final nu mai era plenison ci mai mult şoptit, aşa cum se aude încă în dialectul aromân. Aceste nume formate din apelative şi adjective erau socotite la început ca nişte porecle şi îndeplineau rolul unor compliniri pe lângă adevăratul nume propriu, cum ar fi bunăoară *Ioan surdul*. Mai târziu, determinantul luând locul determinatului, cum se întâmplă aceasta foarte des, ele au ajuns nume propii, păstrându-şi articolul. Aceste nume articulate cu tulpina de origine română, la început, trebue să fi fost numeroase. Şi de oare ce între ele se aflau şi nume cu tulpina de origine slavă, acestea au înlesnit introducerea articolului românesc şi în limbile slave de sud: sârba şi bulgara, în care limbi, *-ul* final puteà fi simţit foarte uşor ca un sufix. Acest sufix a continuat încă până în vremea noastră în limba bulgară. In limba sârbă nu s'a mai putut păstrà din cauza lui *-l* final, care, după cum se ştie, trebuia să dispară. Cu toate acestea, şi aici ca şi în limba bulgară, îl întâlnim numai în literatura poporană. În colecţiunea de poezii populare publicate de Vuk Stefan Karagici[1]) se află poezia *Radul-beg i bulgarski kralj Şişman* (Radul beg şi regele bulgar Sişman), în care se spune cum Radul a fost chemat din „Karavlaško" şi „Karabogdansko" de către Sişman,

1) Vuk Stef. Karagici, *Srpske narodne piesme* II, Biograd. 1895 p. 436.

ca să-i boteze un fiu şi cum acesta a încercat să-l ucidă, însă a fost scăpat de Sârbul Radosave. În această poezie se menţionează cel puţin de vre-o zece ori numele Radul beg: *On otide grčki govoriti da pogubi bega Radul-bega... No Manoljo grčki razabrao, Pa podviknu Srba Radosava. Te pogubi kralja Sišmanina* (El [adică Şişman] se duse şă spună greceşte ca să ucidă pe Radul. Dar Manole [unul dintre cei trei ţovarăşi ai lui Radul] a înţele şi a chemat pe sârbul Radosave, care ucise pe regele Şişman). Intr'o altă poezie din aceaşi colecţiune (p. 512) intitulată *Ženidba Vlašića Radula* (însurătoarea Vlahului Radul) pentru care, la notă, autorul ne spune că Radul-beg din Muntenia s'a însurat în Muntenegru cu fiica lui Ioan Ţrnojević, că această însurătoare se cântă şi se povesteşte în Muntenegru mult mai pe larg şi că i pare rău că n'a putut-o obţine întreagă[1]) — întâlnim forma Radul, la vocativ şi la nominativ.

O naš brate, Vlašiću Radule!	O frate al nostru Radule!
Neće snaha konja da odjaše	Nora nu vrea să descalece
Dok ne vidi, za koga je došla	Până nu vede pentru cine a venit (p. 514)

La cuvintele mamei sale, Radul se mânie şi poruncind miresei să se dea jos de pe cal, aceasta îi răspunde;

Gospodaru Vlašiću Radule!	Stăpâne române Radule!
Ne ljuti se, ne imaš se za što;	Nu te mânia, că n'ai de ce;
Ne ću tebe konja odjahati	Nu mă voiu da jos de pe cal
Dok mi ne daš ključe od tavnitse.	Până nu-mi dai cheile de la temniţă (p. 515)

Radul, înţelegând pricina, începe sa râdă cu hohot, dându-i cheile, după care mireasa se dă jos de pe cal.

Grohotom se Radul nasmijao
Dade ńojz ključe od tavnitse
Pa je onda konja odsjednula

Şi, după cum în literatura populară bulgară, *lankul* nu se întrebuinţează ca subiect numai subt aceasta formă, ci *şi subt aceea de la vocativ*„ tot aşa avem şi în sârbeşte *Radule* întrebuinţat ca subiect:

---

1) T. j. Raduf-bega iz Karavlaške, a oženio se iz Tsrnegore sinovtsom Ivana Tsrnojevića. U Tsrnoi se gori ova ženidba i pleva i pripovijeda mnogo prostranije, i vrlo mi je žao, što pjesam mogao dobiti čitave pjesme po redu.

Naljuti se Vlašiću Radule,	Se mânie Vlahul Radul,
Golu sablju u rukama nosi	Ţine' n mână sabia goală.

Această construcţie se explică, desigur din pre deasa întrebuinţare a vocativului şi, mai cu seamă, din cauza neobicinuinţei în întrebuinţarea sufixului *-ul* şi *-le*, care se întâlneşte în sârbeşte ca şi în bulgăreşte, numai la câteva nume proprii de orgine românească.

Dar cum că într'adevăr atât în *Radul* cât şi în *Iankul* din limbile slave de sud (bulg. şi sârba) avem a face cu două nume de persoană curat româneşti, care s'au putut răspândi numai în urma faimei de eroi o acestor două personagii, aceasta se poate vedeà şi din existenţa lui *Iankul* în poezia populară sârbă.

La Sârbi, pentru numele propriu *Ioan* avem astăzi, ca forme întrebuinţate în graiul zilnic, *Ivan*, cel mai vechiu, şi *Jovan*. Acest din urmă corespunde propriu zis lui Ioan şi se serbează la 7 Ianuarie st. v. *O Jovanu, po božitsu danu* (de Sfântul Ivan, după Crăciun), pe când Ioan la 27 Iunie. In afară de aceste două mai avem *Janko*, care nu este acelaşi cu *Ioan* şi *Iovan*. Iată ce ne spune *Riečnik* în privinţa acestui din urmă: „Ianko este nume masc. care se aude foarte des în părţile de miazănoapte şi se deosebeşte de *Ivan*. S'a format ca deminutiv din *Jan* cu suf. *-zko;* nu trebue să ne gândim la ung. *Jankó*, Se pomeneşte foarte des în scrierile istorice ca şi în poezia populară în legătură cu faimosul erou ungur s. român *Iancul Sibianul* s. *Iancul Ungurul* s. *Iancul voivodul* (în ung. Hunyadi János)".[1]

După cum se vede, chiar numele *Ianku* se referă la *Iancu Corvin*, fiul fruntaşului ţăran român din Transilvania *Voicul Românul*. De altfel, numele *Janku*, la Sârbi, nu se întâlneşte numai în părţile de miazănoapte, ale Serbiei dar şi în mai toată Macedonia: Poezia populară a lui *Jurišić' Ianko* este cunoscută şi în Macedonia „Kopilane Jurišiću Janko! Koja ti je golema nevolja" (Băiete Jurišić Iancu, Ce nevoie mare te munceşte). Nu se ştie dacă cuvântul este o formaţiune sârbească, după cum se

1) *Janko* ime muško. Osobito po sjevernijem krajevima čuje se često, a *Ivan* je drugo ime . . . Postaje kao deminutiv od *Jan* nastavkom *-ko*: ne treba misliti na mag'. *Jankó*. — Naj češće se u istoriji i u narodnijem pjesmama pominе glasoviti ugarski (rumunski) junak *Sibinanin* illi *Ugrin* ili *vojevoda Janko*".

spune în *Rječnik*. Sufixul este de bună seamă slav., însă numele poate să fie românesc. În limba vorbită sârbă ca şi bulg. cuvântul nu se întrebuinţează. În bulg. se aude numai *Ioanče* şi *Ianče*, pe când, în domeniul limbei române *Iancu* (precum şi alte nume proprii în *-cu*, ca Voicu, Vlaicu, etc.) este întrebuinţat peste tot, la Dacoromâni ca şi la Aromâni. Într'o poezie pop. sârbească găsim *Tintsar Janko od Ohrida grada* (Aromânul Iancu din oraşul Ohrida) cf. *Rječnik*, s. Janko. Cu toate acestea, suf. *-ko* este foarte productiv în bulgăreşte: Traiko, Petko, Tsvetko, Tsepenko, etc. şi este aproape sigur că toate numele de persoană în *-cu* din limba română sânt împrumuturi vechi din limba slavă. Unele din aceste nume, cum este *Iancu*, astăzi nu se mai păstrează în bulgăreşte. De aceea nu este exclus faptul ca acest nume să fie o formaţiune românească, mai ales că suf. *-ko* trebue să fi devenit productiv şi în româneşte.

In ce priveşte acum numele românesc *Iancul*, acesta există şi la Sârbi. Nu l-am putut întâlni în poezia populară sârbească din colecţia lui Vuk Stefan Karagić; el însă trebue să existe, de oare ce îl întâlnim în documentele vechi slavo-sârbeşti: *Bysti boj na Sitьnici, carь Muratъ i Janzkulъ i ubijenъ bystь Janzkulъ* (fu războiu la Sitniţi între sultanul Murat şi Iancul şi Iancul fu ucis) Şafarik ap. Rječnik. *Razbyjenъ bystь carь Mahomedъ' podъ Beogradomъ (sic) od Jankula* (Sultanul Mahomet fu bătut în spre Belgrad de către Iancul) ib.

După cum, acum, din conţinutul citatelor de mai sus reiese, că atât în poezia populară bulgară şi sârbească cât şi în documentele sârbeşti, când întâlnim nume ca *Iancul* si *Radul* avem a face cu nume româneşti, tot aşa si numele citate de Weigand (o. c.) ca *Dragul*, *Neagul* etc. găsite în lucrarea lui Miletić, *Staroto bălgarsko naselenie vă severoiztočna Bălgarija* (vechea populaţiune bulgărească în Bulgaria de nord-est) trebue considerate tot româneşti, cu toate că se găsesc în Bulgaria de răsărit şi, după Weigand, n'ar fi avut pe unde să ajungă până acolo. In veacurile despre care este vorba, nu cred ca Bulgarii de răsărit să nu fi venit în contact cu Românii, cu toate că marea majoritate a acestora îşi aveau locuinţele mai în spre apus şi legăturile lor erau mai strânse cu Bulgarii din Bulgaria apuseană

La rigoare, şi dacă într'adevăr existenţa lor este asigurată numai pentru Bulgaria de răsărit, ele se pot considerà ca forme rătăcite din graiul din apus. In orice caz, ele sânt prea puţine şi întrebuinţarea lor în limba bulgară vorbită nu este prea obicinuită, iar în sârbeşte nu există decât în poezia populară şi în documente, ca să putem trage concluziuni asupra orginii lor, ţinând seamă numai de regiunea unde se găsesc.

In afară de acestea şi în ce priveşte numai numele ce ne interezează, întâlnite în poezia populară, ca nume de eroi, ele colindă dintr'o regiune într'alta. *Tsintsar Marko od Ohrida grada* este cântat aproape de Belgrad. Şi dacă ar fi fost un erou sârb, tot ar fi fost mai uşor de priceput cum ar fi putut ajunge până la Belgrad, dar un *Aromân*, cum era Marcu din Ohrida! Tot aşà se prezintă şi cazul lui *Marko Kralevichi* din Perlepe. El este cântat de o potrivă în Bulgaria, în Serbia şi pomenit de Moxa şi la Rovine.

Desigur că acei care sânt obicinuţi să vadă elemente slave în orice fenomen lingvistic care s'ar dovedi acelaşi la Români ca şi la Slavii de sud, nu cu uşurinţă s'ar puteà decide a admite că nume de eroi ca acelea ale lui *Jankul* şi *Radul*, cântaţi în poezia populară slavă, ar puteà fi de origine română. Şi cu toate acestea, în afară de dovezile lingvistice care ne vorbesc clar despre orginea acestor nume, mai vine şi istoria popoarelor balcanice care ne învaţă că, atunci când Iancul Huniadi se puse în fruntea armatelor ca să redeà Orientul european vechilor stăpânitori, faima lui ajunsese nu numai în Bulgaria şi Serbia, dar până la ţărmurile Adriei, căci aşă se explică cum prinţi din vechile familii albaneze ca: Musachi, Ducaşin, Topia etc. cu legendarul Scanderbeg în frunte, se oferiseră să ajute cu armele în noua cruciadă pornită în contra Turcilor.1) Şi chiar folclorul popoarelor balcanice, studiat în mod comparativ, ne-ar puteà da multe lămuriri în chestiunea care ne preocupă, întru cât am puteà da şi de alte nume, în felul celor două citate mai sus, care ne-ar dovedi cu prisosinţă că numele eroilor români au putut trece şi dincolo de Dunăre.

1) N. Iorga, *Brève histoire de l'Albanie et du peuple albanais.* Bucarest, 1919 p 44.

Aici mă mai refer încă la un singur caz.

Intr'o poezie epică culeasă din apropierea Sofiei şi intitulată *Smărta na Krali Marko i voivoda Dejana* (Moartea lui Marko Krale şi voivoda Deiana), publicată în Sbornik (XI, în partea folcloristică p. 28), este vorba de o eroină care, văzând jalea de care îi era cuprinsă ţara, a plecat în munţi, în fruntea unei cete, ca să-şi răzbune patria de Turci. Pe drum se opreşte în pădurea apropiată de la poalele munţilor şi o întreabă să-i spună care-i pricina de pare aşà de tristă. Pădurea, după ce printre alte multe, îi răspunde că nu trece zi fără să nu vadă cete de Bulgari încătuşaţi şi conduşi de păgâni, spre a fi ucişi, mai adaogă:

Znaete li turska razmirija?	Cunoaşteţi războaele turceşti?
Pomnite li turska robija?	Vă reamintiţi de robia turcească?
Nadoidoa Turtsi i arape,	Năvălirà Turci şi arapi,
Porobia Bela-Bulgarija.	Robiră Alba Bulgarie,
Porobia i Kara Vlaija,	Robiră şi Ţara-Românească,
Porobia i Mala Sărbija,	Robiră şi Mica Sârbie.
I mislea ponatak d'idat.	Şi gândeau să meargă mai departe.
Pa se mina ni ma'u ni mnogu,	Dar nu trecù nici puţin nici mult,
Razbunti se Kara-Romanija,1)	Se răsculă România,
Kara-Vlaška i Kara Bogdanska,	Ţara românească şi Moldova,
Povede gi *Mihail Vitezno*	Le conduse *Mihaiù Viteazul*,
Da odrobat svoi sestri brakja,	Să desrobească ai săi fraţi şi surori,
Da odrobat Bela-Bulgarija	Să desrobească Alba Bulgarie.

De sigur că *Mihail Vitezno* din aceste versuri este acelaş cu Mihaiu Viteazul. Că faima acestui erou al nostru trecuse cu mult hotarele Ţării în Balcani până în munţii Albaniei, în privinţa aceasta tot istoria ne spune că, cu prilejul revoluţiei din Albania, condusă de Gărdan-voivoda în 1580, mai mulţi şefi

1) Prin *Kara-Romanija* cred că trebue să se înţeleagă *România* (Muntenia cu Moldova) deşi acest nume, după cum se ştie, apare abia pe la începutul veacului al XIX. Înţelesul acesta reese şi din versul următor „Kara-Vlaška i Kara Bogdanska" (propriu zis Muntenia şi Moldova) şi care este o complinire la *Kara-Romanija*.

de triburi albaneze, auzind de faima armelor lui Mihaiu, i se adresară lui, întocmai după cum cu un veac şi mai bine înainte se adresaseră lui Iancul, cu promisiunea ca să-l susţină în războiul pentru desrobirea creştinătăţii.1) Şi dacă Albanejii, aflători în cealaltă extremitate a Macedoniei bulgăreşti, nădăjduiau într'o biruinţă a eroilor români, ce trebue să ne închipuim că se petrecea în sufletul Bulgarilor şi Sârbilor, vecini de aproape ai Românilor, asupra cărora jugul tiraniei turceşti apăsă şi mai mult. Acelaşi lucru se petrecù şi cu Radul, care pare ar fi identic cu Radul I., confundat în tradiţia noastră istorică cu Negru-vodă şi cunoscut ca Radul-Negru.

După ce acum sântem clarificaţi asupra originii terminaţiunii *-ul*, de la numele de persoană discutate mai sus, întorcându-ne la originea vocativului în *-le*, trebue să admitem că el este un vocativ obicinuit în *-e*, care la început se întrebuinţă numai la numele de persoană derivate din apelative, iar mai târziu când *-l* final de la articol a dispărut şi prin urmare, orice nume propriu nu se sfârşeà în *-ul*, *-ule* de la vocativ a fost simţit ca o terminaţiune a vocativului aparte şi deosebită de aceea obicinută în *-e*. In această calitate *-ule* s'a întrebuinţat ca o dezinenţă a vocativului nu numai la numele de persoană terminate în *u* sau consonantă, dar şi la toate celelalte nume masculine sau neutre comune. De aceea cred că despărţirea lui *-ule* s'a întâmplat mai ales în acele din dialectele limbii române, în care articolul enclitic *-l* de la substantive începuse să dispară. Acestea nu puteau fi de cât dialectul dacoromân şi meglenoromân, căci numai în aceste două dialecte avem forme articulate: *omu* (*u̯omu*) pentru *omul* (*u̯omul*). De fapt, numai în aceste dialecte avem vocativul *omule (u̯omule)*. In dialectul aromân, în care avem numai *omlu* din *omulu*, introducerea lui *-le* la vocativ erà cu nepuitinţă. De aceea socotesc că şi unica formă aromână *dumnidzale* nu este o creaţiune a dialectului arom., ci mai de grabă reprezintă una din acele cuvinte comune ale străromânei, dinainte de dispărţire, sau şi mai concret, un dacoromânism, care a pătruns numai în epoca din urmă de contact cu restul românismului şi a putut să se pă-

1) N, Iorga o. c. 54.

streze până azi, fără ca sufixul *-le* să fi putut ajunge productiv, din motivele expuse mai sus.

In legătură cu vocativul în *-le* stă şi originea sufixului *-ulescu(l)*, pentru care Weigand (*o. c.* p. 111) crede că este o formaţiune după numele de familii bulgăreşti în *-uloff*: „Im Bulgarischen, wo Radul, Jankul bis auf den heutigen Tag als Vornamen vorkommen, lautete der Familienname Raduloff, Jankuloff etc., die Rumänen der Walachei haben dementsprechend Rădulescu, Janculescu etc. gebildet, es handelt sich also nicht um die artikulierte Form, sondern um die feststehende, schon früher vom Bulgarischen entliehene Radul, Jankul."

Că formaţiunile numelor de familie în româneşte în *-escu(l)* sânt de dată recentă, se înţelege de la sine; dar a deduce de aci că toate derivatele în *-ulescu(l)* s'au format în felul suf. bulgăresc *-uloff*, este o eroare. Cele mai multe nume de familie în româneşte, nu sânt cele terminate în *-ulescu(l)*, ci cele în *-escu(l)*. Nume patronimice ca *Popescu, Georgescu, Ionescu, Dumitrescu* etc. sânt cele mai răspândite. Acest *-escu(l)* care s'a adăogat la toate numele proprii terminate într'o consoană, n'a întârziat să se adaoge şi la numele terminate în *-ul*, care reprezintau vechile forme articulate şi la care *-l* căzuse, cum se întâmplase şi la numele comune.

Ceea ce susţine Weigand pentru formaţiunile româneşti se poate aplică asupra numelor bulgăreşti şi sârbeşti în *-ulov*. In aceste limbi derivatele în *-ulov* au pornit la început, de la un nume românesc terminat în *-ul*. In bulgăreşte, un nume de familie ca *Radulov* (Raduloff) nu reprezintă de cât un *Rade* + art. rom. *-ul* + suf. bulg. *-ov*. Derivatul specific bulgăresc şi care este cel mai răspândit în limba bulgară este *Radef*. Tot aşă un *Iankulov* (Iankuloff) trebue redus la *Ianko* + *-ul* + *-ov*, căci şi aci derivatul specific bulgăresc este *Iančef*. Şi tot aşă şi cu formele sârbeşti: *Iankulov* este *Iankul* + *ov* care însemnează fiul lui Iancul; *Mateaš* i. *syn* i. *Jankulov* i. Şafarik ap. Rječnik.

După studiul citat mai sus al lui T. Maretić, după cum din *-ul*, prin înlănţuire de sufixe s'a format un *-ulov*, tot aşă din acesta, prin adaosul sufixului *-ić* a rezultat un *-ulović*. Ast-

fel avem *Mrgulovic* din Mrgul (Murgul), *Prvulović* din Prvul, *Radulović* din Radul, *Sandulović* din Sandul, *Seculović* din Secul, *Srdulović* din Srdul (Surdul) astăzi numai ca prenume, *Stanulović* din Stanul, *Šćepulović* din Šćepul, *Vidulović* din Vidul, *Vladulović* din Vladul etc. Şi tot aşa din unirea lui *-ul* cu *-ić* avem sufixul *-ulić*: *Dragulić* din Dragul, *Drakulić* (după Rjećnikul lui Daničić „vojvoda vlaški") din Dracul, *Ma'ulić* din Matul, *Sekulić* din Sekul, *Vidululić* din Vidul. etc.[1]). De sigur că nu tot aşă pot fi socotite şi sufixele patronimice sârbeşti: *-ulin*, *-ulinka*, *-uleta*, *-uletić*, în care avem Bogulin, Dragulin, Markulin etc.; Radulinka, Draguleta, Draguletić etc. Aceste toate sânt formate din *-ulin*, care este de origine romană, afară de *-uleta* care poate fi de origine italiană.

Ca să mă rezum, din cele expuse mai sus am vroit să stabilesc următoarele patru puncte:

1. Că *-le* de la vocativ nu poate fi acelaşi ca înterjecţiunea bulgară *le*, de oare ce, în bulgăreşte, ea se întrebuinţează, în regulă generală, după substantivele femenine şi în această funcţiune o întâlmin şi în dialectul dacoromân — deşi cevă mai rar — iar în dialectul aromân peste tot, ca şi în bulgăreşte.

2. Că *-le* trebue adus în legătură cu terminaţiunea *-ul* de la numele de persoană din documentele despre care a fost vorba, şi că acest *-ul* în nici un caz nu poate fi sufixul italo-sârb admis de Weigand, ci reprezintă articolul enclitic *-l*.

3. Că *-le* reprezintă vocativul normal tocmai al acestor nume de persoană, de la care apoi s'a răspândit şi la celelalte nume comune terminate în *u* sau consonantă.

4. Că, în fine, sufixul *-ulescu* derivă din *-ul* (articolul românesc) + suf. *-escu(l)*.[2])

Biblioteca publică a Ţinutului Timişoara

1) Rad, LXXXII, p. 127.

2) După imprimarea studiului de faţă, dintr'un articol publicat de P. Skok în *Glasnik* XXX, 307—310, aflu că şi dânsul susţine originea română a sufixului *-ul* în limba sârbo-croată.

Câteva considerații asupra toponimiei românești

de **V. Bogrea.**

In „Viața romînească" din April 1920, p. 274, se exprimă mirarea, că „numiri geografice românești dintre cele mai răspândite au rămas până astăzi, în ceeace privește originea lor, necunoscute, nu numai marelui public, dar chiar specialiștilor."

Afirmația trebuie luată cum grano salis. Adevărul e, că toponimia românească, dacă n'a fost până acum sistematic explorată, n'a fost nici cu totul neglijată de cercetătorii noștri. Așa, lăsând la o parte pe cei mai vechi, ca: Hasdeu, Melhisedec, etc. (o schiță bibliografică, v. la Șăineanu, *Istoria Filologiei*, p. 252, nota 1), și, dintre cei mai noi, pe cei fără chemare (legiune!), am putea pomeni studiile d-lor Iosif Bălan (*Numiri de localități*, Caransebeș 1898), D. Dan (*Din toponimia românească*), O. Densusianu (*Urme vechi de limbă în toponimie*, în „Studii de filologie română" pe 1898), Giuglea (în „Anuarul de Geografie și Antropogeografie" pe 1909—10, p. 39 și urm.), N. Iorga (*passim*), G. Pascu (în „Arhiva" din Iași), A. Philippide (în „Viața romînească"), S. Pușcariu (în „Convorbiri literare"), V. Vîrcol (în „Viața nouă").

Dar, chiar dacă constatarea citată ar fi riguros exactă, — cum este, într'un fel, nu numai pentru toponimia românească, ci pentru *oricare* alta! —, explicația e foarte simplă.

Exceptând categoria, așa de numeroasă, a numelor topice derivate din nume de persoană (al „moșului" eponim, întemeietor[1]): *Ștefănești* (cf. *Teșcani* = **Ștefțcani*), *Mihăileni*, *Corlățeni*

(1) Din corespondentul ngr. πρωτόγερος, „ancien [= ancêtre] d'un village" (Contopoulos), avem n. de fam. dobrogean *Protoghiru* („Analele Dobrogei", I, p. 389). — *Protosinger*, s. în j. Prahova (Poni, *Statistica răzeșilor*, p. 158) = *protosincel* (rang bisericesc).

(*Corlat*), *Rădăuți* (cf. *Pilipăuți* = **Filipăuți*?), *Bădărăi*, etc., — casul se regăsește, identic, la Greci: Φίλιπποι, Ἀθῆναι, etc.[1]); la Slavi: *Martinics, Lobkovics*, etc., de fapt, plurale ale patronimicelor în *-ic*, însemnând: „urmașii lui Martin", etc.; în Nivernais, unde cele mai multe sate poartă numele familiei întemeietoare: *les Gariots*, etc. —; exceptând, apoi, numele derivate din apelative românești, care se identifică de la sine, și pe cele derivate din apelative străine (majoritatea, slave) pentru a căror identificare e destul să deschizi pe Miklosich *ad loc.* (astfel: *Târnaŭco*, „Spinoasa", — cf. *Târnova, Câmpina* —, *Proboteşti* = Pobrăteşti (sl. *Pobrato*, „Fârtat", *Pobrata*), *Cobâla*, „lapa", *Volovăț*, „Bouleni", etc.), — restul constituie un mănunchiu de enigme.

Ajutorul, întru deslegarea lor, trebue căutat în documentele istorice. Acestea oferă adesea forma arhaică, primordială, sau măcar una intermediară, care denunță originea. Mai mult: fără ele, etimologiile cele mai plausibile în aparență pot fi, de fapt, false și, din contra, cu ele, cele mai neverosimile se pot dovedi juste. Câteva exemple. Există, în jud. Vasluiu, numele de loc. *Fereşti*. Care-i originea lui? Câmpul ipotezelor e deschis: *fier, fiere, Fierea, Fiera, Herea, fereşti*, etc.; documentul însă (I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan-cel-Mare*, I, 292) închide orice controversă, dând forma originară: *Feereşti*, care indică eponimul *Feer, Feir* = ung. *Fehér*, „Albu".[2] — *Bala-de-jos*, n. de sat, din jud. Mehedinți, pe care ai fi dispus a o considera ca *bala*, „fiară", „șarpe", se revelează, în cutare hrisov de la Mircea-cel-Bătrân (publicat de I. Bogdan, în „Analele Academiei Române" pe 1908, p. 7), ca *Beala*, fem. lui *bel, băl*, „alb" (slav.). — *Vocotești* din jud. Iași (v. Frunzescu, p. 529), față cu *vocot*, „furtună, vijelie" (Frâncu-Candrea, *Moții*, p. 107) ar fi greu de explicat sigur, fără formele primitive: *Văcotești* atestată într'un document din 1685 (v. C. Erbiceanu, *Istoria*

1) Pentru *Nicolina* (cartier al Iașului), cf. și ngr. Νικόλινα, Παύλινα, Ἰωάννινα, etc. (v. „Anuariul științific" al Univ. din Atena, pe 1915, p. 1 și urm.).

2) Un *Fereşti* (Fejérfalva) maramureșan, v. la Bunea, *Incercare de ist. Românilor*, ed. Academiei Române, p. 157.

Mitropoliei Moldovei şi Sucevei, p. 7). *Vacotă*, n. de localitate lângă Iaşi (*ibid.*, p. 331), evident după „moşul" *Vacotă*, de la *vacă* (cf. *Bootă*, *Calotă*, *Iapotă*, etc.; tot aşa: *Bealotă*, *Bărhotă*, *Borbotă*, *Casota*, *Cernota*, *Cosotă*, *Dracota*, *Drobotă*, *Gogotă*, *Grănot*, *Habotă*, *Harçotă*, *Horhotă*, *Junotă*, *Lopotă*, *Milot(eanu)*, *Mănot(eşti)*, *Momot(eşti)*, *Ochiota*, *Oota*, *Oprot(escu)*, *Pâncotă*, *Plumbotă*, *Radotă*, *Rasçotă*, *Secotă*, *Tacotă*, — profităm de ocasie, pentru a întregi listele date în „Neamul românesc" din 24 Iulie 1916 şi 20 April 1917).

Numai cu dicţionarul geografic într'o mână şi cu colecţiile de documente în cealaltă se poate ajunge la resultate temeinice în acest domeniu.[1])

„Simon *Herţa*, de la care să numeşti târgul *Herţăi*, din leat 7123 Mart 24", glăsuieşte o însemnare în mss. Acad., no. 4104, f. 39 (după excerptele d-lui G. T.-Kirileanu), întărind definitiv originea numelui de orăşel din jud. Dorohoiu; cf. *Cetatea Herţii*, *Movila Herţului* (Ciocoiu, *Note la monografia bisericilor din jud. Dorohoiu*, s. a., p. 64); un *Hiarţea*, la 1599, în N. Iorga, *Studii şi documente*, XI, p. 85. (Pentru etimologia numelui personal însuşi, cf. rom.-dial. *herçz*, consemnat în Anonimul Bănăţean ca sinonim al lui *shomek* = *şomâc*, *şoarece*, şi n. d. fam. *Şoarec*). — Numele satului *Ibăneşti*, din acelaşi judeţ, ca şi al apei care-l străbate, se lămureşte ca un derivat din n. de pers. (slav) *Liuban*, *Iuban*, prin intermediarul *Liubăneasa*, *Iubăneasa*, atestat în documentele de la Ştefan-cel-Mare (Bogdan, II, 563); cf. *Ibăneştii* Ardealului, ung. *Libânfalva*. (Un sat *Ibana*, în Tutova). — „Nepoata bătrânului Iuban, fiica lui Andreica *Cordaru*", pomenită într'un document slavon din 1519 (v. *Arhiva istorică*, I[1], p. 86), explică numele altui sat doro-

1) Un criteriu decisiv poate fi, uneori, „cercetarea la faţa locului" a elementului topografic: ea arată, d. ex., dacă un nume ca *Arinoasa* s. *Ariniş* (*Aninoasa* s. *Aniniş*) derivă din *arina*, *anină*, „nisip" (de unde, şi *renie* = *arenie*, „plajă", din Păsculescu, *Lit. pop. rom.*, p. 374), ori din *arin*, *anin* „aulne". — Că *Suceava* are la bază pe *soc* (cf. *Soci*), se dovedeşte, nu numai prin arhaicul *Sociav(a)*, ci şi prin apelativul *suceava*, numele „tevii de ţesut" când e „de soc" (Pamfile, *Industria casnică la Romîni*, p. 277). — *Ciric* = *cicric* (*ibid.*, p. 261), de origine turcească (cuman. *sicric*, „cursor": Kuun, p. 295), să nu fie apelativul corespunzător numelui din topicul (*Dealul*) *Ciricului* (lângă Iaşi)? Cf. şi ung. *csirikk*, „perdrix".

hoian: *Cordărenii* (de la *Cordaru* = *cordar*, „arcufex"). *Macsut*, Vornic de Botoşani în 1712, care nu era Grec, ci Tătar (v. Papadopol-Calimah, *Note istorice despre oraşul Botoşani*, p. 50), cum îl arată însuşi numele (turc. *macsud*, „ţintă, ţel" : Calfa, *Dictionnaire français-turc*, p. 139, cf. *Murat-Murad*), c'arifică originea *Macsutului* botoşănean. — *Sârca*, n. de apă şi loc. din jud. Iaşi, e, foarte probabil: *Sârbca* = „Sârboaica" (cf. *Sârbţe*, n. de sat în Craina; *Sârsca* = **Sârbsca*, *Srpska*, sat şi deal, în j. Dolj, unde şi *Serca* = *Serbca*; *Srbaca*, n. de fem., la Iorga, *Scr. şi ins.*, I, 246; apoi: *Românca*, *Franţusca*, *Rusca*, *Sasca*, n. de moşie Frunzescu), atestat documentar ca nume al surorii lui Miron Barnovschi (v. „Arhiva genealogică" a d-lui Sever Zotta, II, 35), mai verosimil decât *Scripca* (cf. Miron Costin, ed. Ureche, I, 209).[1]) Pentru formă, cf. *Săcele*, *Muncel*, *Târşor*, *Molceanu* = *Săt(u)cele*, *Târg(u)şor*, *Moln(i)ceanu* (de la *Molniţa*; cf. *Molna*, dar şi sârb. *molnica*, „Betthaus"), poate şi *Mârşani* = **Mârcşani* (dela *Mrkša*; cf. *Vâlsan* = *Vâlcsan*). Numele, fireşte, nu implică neapărat o origină sârbească a satului; cf. totuşi satele *Sârbii*, *Filosofii*, din j. Vasluiu, despre care v. Bogdan, *Doc. lui Ştefan-cel-Mare*, II, 81, precum şi satul teucean *Vitorogi*, de la un *Vitorog* = sârb. *vitorogă*, „mit ungewundenen Hörnern" (*veştii* din acelaşi judeţ pornesc de un *Ivo*). Să adăugim cunoscutul patronimic *Sârcu* (= *Sârbcu?*). Un n. de fam. *Sârca*, la N. Iorga, *Privilegiile şangâilor de la Târgu-Ocna*, p. 6.

O altă causă de rătăcire în materie de toponomastică e tendinţa spre arhaisare cu orice preţ.

Băznoasa, d. ex., sat ca oricare altul, din jud. Botoşani, trebuie să-şi urce obârşia până la Bisseni: „In quibusdam nominibus geographicis Moldaviae Bissenorum memoria adhuc viget, ita pagus quidam Moldaviae *Beznoasa*, alius pagus *Bezest* no-

1) *Viorica* nu poate fi adus în sprijin, el neraportându-se la *vioară*, „scripca", ci fiind numele plantei, întrebuinţat ca nume de femeie: *Floarea*, *Călina*, *Calomfira*, ba chiar *Cânepa* (n. alegoric al „spânzurătorii" obişnuit: *Vişa Cârpenişa*, de la sl. *vişu*, „suspendat" — într'o variantă a baladei „Corbea", la Pamfile, *Cântece de ţară*, p. 28), pentru care cf. sârb. *Konopl'a*. — Etnice, ca n. de femeie (de botez), nu sânt ceva neobişnuit: bulg. *Gârcina*, lit.: Greaca", apoi: *Englessa*, *Ungara*, n. de femei din Dalmaţia evului mediu (Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens*, I², pp. 35 61), etc.; cf. *Roman*, *Romeo* ('Ρωμαῖος), *Francisc*, etc.

minatur" (Géza Kuun, *Codex Cumanicus*, p. LXXVIII), când, *Bezești* e un simplu derivat din *Beza*, iar *Bâznoasa* nu e, în realitate, decât sl. (rut. s. pol.) *beznosy*, „fără nas, cârn", ca atâtea alte *Cârna*, s. în j. Tecuciu, *Cârnul*, s. în j. Neamț, *Cârnecea*, s. în Ardeal, unde și: *Cârna*, *Cârnești*.[1]) Un *bazanas*, „cârn", se află, de altfel, într'un recitativ copilăresc: „nas *bazanas*" (Pamfile, *Jocuri de copii*, în „Analele Acad. Rom." pe 1906, p. 366), precum, într'o variantă a aceluiași recitativ (rev. „Ion Creangă" pe 1914, p. 101), se găsește și *bazaochi* („ochi bazaochi"); cf. același, *o. c.*, Buc. 1909, p. 64: „nasul *fârtănasul*" = făr'de nas? — În treacăt, amintim că *bezmetic*, a cărui etimologie, datorită lui Weigand (rut. *besmatok*, „roiŭ fără matcă"), ni se pare neîndoioasă, se zicea, originar, și la noi în special despre albine: „*bezmeticesc* roii fără matcă" (Conachi, citat de însuși Cihac, *s. v.*), „un roiu de albine se învârtia în sbor deasupra capului său și umblau *bezmetice* de colo până colo, neavând unde să se aşeze" (Creangă, *Opere complete*, ed. I „Minerva", p. 317; cf. Dicț. Acad., *s. v.*, și M. Costin, ap. Kogăln.[2], 350: „o oaste ce era ca un roiu fără matcă") și că același înțeles propriu îl întâlnim în sârb. *bezmatok*, „Bienenstock ohne Königin", *obezmaticiti se*, „die Bienenkönigin verlieren".

Iașul chiar, a cărui etimologie a fost căutată până în pecenegă (după horda *Iasy-huban*: Tomaschek; cf. *gyász ország* din cântecele populare secuiești: Kuun, *Additamenta*, n. s., p. 3) și cumană (Șăineanu), — alte explicații, v. la N. A. Bogdan, *Orașul Iași*, ed. II, p. 13 și urm., care uită pe Cihac, Ghibănescu ... —, s'ar putea să-și aibă originea în numele de persoană al unui *Iașu*, întemeietor al satului *Iași*, cum spunea deja Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ed. Socec, p. 43: „un morariu bătrân *Ioan*, căruia îi zicea și *Iassi*". De fapt, pol. *Iaś*, *Iasia*, *Iasiul* înseamnă: „Jeannot", „Ionică"; cf. pol.-dial. *jas*, „Teufel, Hase" (Berneker, s. v. *Ivan*). — Pentru eponimul „văcar" al lui Bandinus, cf. *Iaș purcăraș* din poesia populară (v.

1) Interesant, că Maretić, într'un studiu asupra numelor proprii publicat în Memoriile Academiei Iugoslave, LXXXI, p. 95, derivă pe *Krnul*, evident: rom. *Cârnul*, din „palaeosl. крнь, ὠτότμητος, cui aures amputatae sunt".

N. Iorga, *Geschichte des. rum. Volkes*, I, 179) şi sârb. *Iašo*, „Iacob".

Ceeace dă o deosebită autoritate mărturiei lui Cantemir şi Bandini e faptul, că ele se basează, de sigur, pe tradiţia populară.

Aceasta nu însemnează, totuşi, de loc, că tradiţia populară trebue urmată în genere şi că, în speţă, numele laşului n'ar putea fi de origine cu mult mai veche,[1] — cum e, cu siguranţă, casul la altele. Fantasiile „etimologiei populare", care din *Cernagora* Neamţului („Munte negru"), lângă Piatra, face *Cer-negura*, pretinzând că „cerul e înnegurat" într'acolo, când stă să ploaie, sânt prea cunoscute, ca să nu ne pună „en garde". De altfel, „etimologiile populare" nu sânt monopolul poporului: în „Pseudokynegetikos" al său, Odobescu vorbeşte de muntele buzoian *Curcubeta* aşa fel, încât e vădit că se gândeşte la — *curcubeŭ*, pe când, din nenorocire, adevăratul etymon al numelui e prosaicul „bostan": *cucurbetă* (cf. piscul *Cucurbeta* din munţii Bihorului, precum şi sinonimele: *Tigva*, munte în j. Buzău, iar, la Românii din Bănat şi Serbia: *Tâlva Frăsinelului*, etc.).

Un element din cele mai de preţ în cercetările toponomastice sânt *dubletele* (luând cuvântul în înţelesul larg), mai exact: *paralelele* toponimice. *Cozla*, numele de munte din Neamţ, trebue comparat cu *Cozla*, n. de localitate din Ardeal, cu *Kozgrad* de lângă Bistriţa bosniacă, precum şi cu acele „*Cozles* seu tumuli, vulgo *Mogilii* dicti, altissimi et maximi et frequentissimi maximorum et cruentissimorum, ut plurimi asserunt, ac verisimile rationique consonum videtur, quondam bellorum certissima signa, seu illustrium virorum sepultura conspiciuntur" (Broniovius, *Descriptio Tartariae*, în *Scriptores rerum Hungaricarum*,

1) *Basbazarj*, „lieu de la résidence du prince de Moldavie", din memorile lui La Croix, secretarul ambasadei din Constantinopol, 1670—3 (N. Iorga, *Acte şi Fragmente*, I, 83), e mai curând turc. *Başbazar*, „Hauptstadt, Capitale", decât încă un exemplu de acel *Iasbazar*, *Jászvásár*, atestat mai întâiu la Schiltberger, în 1424: „Asparsery" (ed. Langmantel„ p. 111); cf. *Stepanoviţa* (= Ş efanoviţa): „Stepanovetia vel Iassi" (Broniovius, *loc. infra cit.*, p. 2). Pentru „Gessmark" = *Jassmark*, v. Iorga, *Istoria comerţului românesc*, I, p. 176. — Să adăugăm pe „forum *Iassutam*" din tratatul de la Lublau (1412) şi pe *Bahloifazwar* din Reichersdorf (la Papiu, *Tesauru de mon. ist.*, III, 138).

I, p. 815), — deci, *cozlă* ca apelativ, în felul unui *movilă*, *holm*, *dâlm*, *gâlm*, *glămie*, *gruiu*, *dâmb*[1], *măgură*, *gorgan*, — iar, împreună cu acestea, el trebue raportat la sl. *kozla*, „ţap", *kozlea*, „ied", *koz*, „capră" (cf. n. de fam. *Buznea*, idem, *Coşbuc*, lit.: 'Ziegenbock'?). Explicaţia câştigă în siguranţă prin această comparaţie, datorită căreia numele nu mai apare isolat, ci ca membru al unei numeroase familii onomastice.

Cordun, numele popular al Bucovinei (despre cestalalt, v. studiul d-lui Nistor), din *cordonul* militar al „anexatorilor", se asigură prin comparaţia cu *Cheia Cordunului*, „numire ce se dă punctului Cheia, jud. Buzău, din com. Nehoiaşul, pe unde râul Buzău intră din Transilvania în judeţ", *Corduniţa*, în aceeaşi comună, făcând hotar între ea şi Chiojdul-din-Bâsca, *Cordunul*, sat în jud. Mehedinţi, etc. (v. *Marele Dicţ. Geografic*): pretutindeni, ideia de „hotar" (cordon grăniceresc[2]), — şi aiurea: „Nous avons parcouru ce qu'on appelle, dans le pays, le *Cordon*, la route qui conduit à la frontière; sous le régime turc, il n'y avait qu'un affreux sentier" (A. Bordeaux, *La Bosnie populaire*, p. 258). Cf. în acelaşi înţeles, de „graniţă": *bouri* şi *pajură*: „Printre Arvaţi [= Croaţi], în tabăra lui Ipsilante, era şi un popă grec, ăla de care vorbeşte şi acuma lumea şi-i zice: *Popa de la pajură*" (Rădulescu-Codin, *Legende, tradiţii şi amintiri istorice*, p. 101).[3]

---

1) Pentru înţelesul de „tumulus", cf. şi dr. *tumbă* din a *se da de-a tumba*, „culbuter", cu fr. *tomber*, apoi mr. *culutumba*, idem, ngr.-dial. κουλουμπουτρίζω, idem (după G Meyer, *Ngr. Stud.*, IV. 39, dintr'un it. *culomontare*; altfel, Xanthoudidis, în Ἀθηνᾶ pe 1915, p. 153), mr. *tumba*, „tombe(au)", „colline" = lat. *tumba*, „mormânt".

2) Aici se raportă acei *Kordany* turci şi români, de cari se vorbeşte în scrisoarea latinească din Ungaria (1663), al cărei extras îl publică d. N. Iorga, în *Acte şi fragmente*, I, p. 261. — „Kordonstellung" a trupelor e, de altfel, începând de la Adrian, organizaţia tipică a pazei hotarului (*limes*).

3) *Arade*, n. de movilă în Dolj, n'are a face cu *Aradul*, de care-l apropie Hasdeu (*Etym.*, III, 1449); el e, poate, plur. unui* *aradă* = ngr. ἀράδα „şir' rând" (acesta însuşi, din it. *arada*, ml. *rada*, fr. *raie*, după Triandaphyllidis, *Die Lehnwörter der mgr. Vulgärliteratur*), care se găseşte în mr. *gumaradă*, „grămadă de pietre strânse, stog de pietre strânse într'un ogor" (Dalametra) = **grumaradă*, lit.: „aradă (şir) de grămezi de acest soiu" (din **grum* = lat. *grumus*, „petit tas de terre, petit tertre, petite éminence, limite d'un

Vârciorova Mehedinţului merge împreună cu dubletul ei bănăţean *Verciorova* (cf. *Warthalova*, într'un doc. din 1475, ap. Csánki, *Magyarország történelmi Földrajza*, II, p. 71), iar amândouă nu se pot despărţi de *Vârciorogul* din Bihor = rom.-dial. *vârciolog*, „vârtejul de apă" (Viciu) = sârb. *vrtlog*, idem; cf. (*a umbla*) *vârciog*, „repede, sprinten, priceput" (Pamfile, *Ştefan-cel-Mare*, p. 66) = **vârtciog?* (Ori **vârfciorog?* Cf. dubletul latinesc *vertex-vortex*, „creştet; vârtej, vir"). Numele s'a dat, în speţă, prin alusie la apele Dunării, întocmai ca în casul Munţilor *Virului*, din preajma Porţilor-de-Fier, „numiţi aşa, pentru că acolo, în dreptul lor, fierbe şi clocoteşte apa" (Rădulescu-Codin, *o. c.*, pp. 9, 109), — *Vir* însuşi fiind identic cu sârb. *vir*, „bulboană, vârtej"; cf. *viroagă* (vsl. *virŭ*, lat. *vortex*), *An Vir*, *Viru-Ejului*, *Moara-di-la-Vir*, în Meglenia (Papahagi, II, 45, 50, unde şi: *An Vrâcia*), *Lacul Virului* (jud. Fălciŭ), etc. (Sinonimul *dornă*, „bolboană, bolboacă", din Viciu, explică originea numelui topic *Dornă*; cf. *Şarul*-Dornei = ung. *sar*, „viroagă", *Toance*, „bolboană"). — Substituţia de sufix (*-ova* pro-*oga*), care nu e fără exemplu în limba noastră (cf. dubletul *Şovârlov-Sovârlighiŭ*, n. de sat, dintr'un doc. de la Mateiu Basarab, în „Anuarul de Geografie", IV, 59, sau *belciuv* = *belciug*, în „Herodot", ed. N. Iorga, p. 517, dar mai ales n. de plantă *slobonov* = *slăbănog*: Panţu, p. 268), s'a făcut supt influenţa toponimicelor în *-ova*, caracteristice regiunii respective (cf. dubletele sârbeşti în *-ovo*, *-ova*), mai mult decât cele în *-adia* (cf. *Mehadia*, *Ciocadia*, *Amaradia*, sârb. *Şumadia*, „dumbravă, bunget, stejăriş", *Sârbadia*, „sârbimea").[2]) Compară şi varianta *Vâr-*

---

champ", al cărui deminutiv, *grumulus*, a dat pe mr. *grumur*, „stog, grămadă": *ibid*; cf. Papahagi, *Notiţe etimologice*, p. 24). — *Arada* se chiamă, de altfel, şi o parte din satul Albac, după pârâul cu acelaşi nume. — În legătură cu sinonimele de mai sus ale lui „cozlă", cf. încă: *măglă*, „grămadă de bulgări de sare", de unde *măglaş* (Cf. *Rev. p. ist.*, etc., X, p. 523).

1) *Măişoarele*, „năcazurile, dorurile", din aceeaşi povestire (p. 73), e, probabil: *băişoarele*, pl. deminutivului de la *baiu*, idem.

2) Despre larga răspândire a acestui sufix poate da o ideie prezen'a lui în numele *Moldovei* înseşi (după apă; cf. *Moldova* din Bănat şi cea basarabeană) şi în localităţi ca: *Blagova*, *Rahova*, *Topolova*, ba chiar *Bucovina*, din Polopones. Un munte *Tutov* şi un sat *Tutova* există şi în Mehedinţi (v. Frunzescu).

cioroaba (Codin, *o. c.*, p. 12), explicabilă ca etimologie populară (cu *roaba*), dacă nu ca un simplu fenomen de disimilaţie.

In ce priveşte etymonul *vârfcior* + *-ova*, propus de d. Giuglea (*Anuarul* citat, II, 207), observăm că el se sprijine, de fapt, pe existenţa prototipului **Vârfciorova*, care s'ar fi găsind într'un document din Arhivele Statului, după o comunicare a d-lui Nedioglu, — ceeace, după cum mi-a confirmat-o însuşi d. Nedioglu, era o eroare de amintire din partea d.-sale.[1]

Mehedinţi însuşi (cu variantele: *Meadinţi*, *Miedinţi*) trebuie pus în legătură cu întreaga grupă a sufixului toponimic *-inţ(i)*: *Dunărinţa* (şi n. de vânt; apoi: *Sârbii Dunărinţi*, în N. Iorga, *Oltenia în epoca lui Tudor Vladimirescu*), *Mărgininţi*, *Stroinţi*, *Negrinţi*, *Miculinţi* (cf. *Nicolinţ*, dar şi *Hudinţi*), *Gâdinţi* (*gâde ?*), *Scobinţi* (*scoabă ?*), *Serbinţi*, *Berlinţi*, *Ciorlinţi*, *Corlinţi*, *Răspopinţi*, *Buninţi*, etc. (Pentru *Voivodinţ*, — din rom. *Voivod* —, *Binţinţ* [= *Vincenţiu ?*), *Băcăinţ*, etc., etc., cu desinenţa corespunzătoare ung. *-encz*, v. *Dicţionarul numirilor de loc. cu poporaţie română din Ungaria* de Moldovan şi Togan; iar, pentru cele basarabene, v. Pamfile, *Ţinutul Hotinului la 1817*, p. 29 şi urm.: *Malinţi* = *Măliniţa*, etc., cf. Hasdeu, *Etym. Magn.*, III, col. 2879, supt *Băinţi*, n. de sat bucovinean). Un *Ducărinţu*, în N. Iorga, *Corespondenţa lui D. Aman*, p. 157. — Sufixul acesta lipseşte în monografia d-lui Pascu, ca şi *-lui* dintr'un *Bahlui* (cf. Etym. Magn., s. v., unde nu se exclude identitatea cu *Balhuiu*, *bahnă*, din care-l derivă şi Pascu, prin suf. *-uiu*), *Cătăluiu* [*Cataloiu !*] *Covurlui*, *Derehlui*, *Derlui*, *Geamartalui*, *Sărtălui*, *Suhuluì*, *Teslui*, *Vaslui*.

A-est paralelism al dubletelor conduce uneori la resultate surprinzătoare.

---

1 *Petrovo selo* din Craina ar putea ajunge, cu timpul, nu numai *Petrovo* simplu, după obiceiu (Giuglea, *l. c.*, p. 206), ci şi: *Petrovasela*, ca omonimul său ardelean (ung. *Romănpetre*), iar, cu ajutorul etimologiei populare, chiar: „Petru-Vasile"! — Un corespondent pentru *Breb* (*ibid.*, I, p 45) găsim în Banat: *Hodoş* (= ung. *hódos*, „loc bogat în eaştori"). Alte urme de faună, arhaică sau nu, în toponimie (obişnuit, prin n. de familie): *Colun*, n. de sat în Ardeal şi de părâu în Dolj („asin sălbatic"), *Plotun* („soiu de cerb"; cf. Pârvescu, *Hora din Cartal*, p. 66.: „opinci de plotun"), *Orlea* („vultur"), *Vrancea* („Corbea"), *Socola* („şoim"), etc. — Pentru „montes nivei" ai documentelor latineşti (Giuglea, p. 50), cf. însuşi numele unguresc al Munteniei: *Havasalföld*, din *havas*, „munte", lit.: „cu zăpadă" („Schneeberg"), şi *alföld*, „câmpie", „ţară".

Pe lângă *Galaţul* care există în atâtea exemplare ardelene, România transcarpatină presintă nume topice ca: *Hurez* (în Făgăraş), *Peleş* (com. Suhodol, cf. râul cunoscut şi vr. *peleş*, „fimbria"), *Hasdău* (în comit. Inidoara, ung. *Hazsdó, Hosdó), Hoteni* (în Maramureş ung. *Hotinka*), din acelaşi radical cu *Hotinul* basarabean (cf. *Hoten, Hota, Hote* = *Hotimir*, n. sl. de pers., în Dalmaţia medievală: Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens*, I², p. 73). *Orheiul* din Basarabia nu se poate desface, etimologic, de *Orheiul* Bistriţei (N. Iorga, *Istoria Rominilor prin călători*, I, p. 70, se gândeşte, cu drept cuvânt, la un apelativ românesc provenit din ung. *Várhely*, „loc de cetate"), nici *Chişinăul* însuşi (după Hasdeu, Etym. Magn., III, 2800, s. v. *Bâc*[2], din tătăr. *keşenè*, „capelă pe mormânt", în *Codex Cumanicus*, p. 263: *kesenä*, „fossa, bustum"[1]) de *Chişineul* arădean, la Unguri: *Kisjenö* = *Inăul* s. *Ineul-Mic* (cf. *Ineu*, ung. *Kisjenö*, în Bihor; *Inău*, ung. *Inó*, în Sălagiu; *Inău*, ung. *Ünömezö*, în Solnoc-Dobâca). — *Putna* bucovineană îşi are încă un „pendat" în *Putna* Caraş-Severinului.

Lăsăm să urmeze, la sfârşit, o mică listă de nume topice din vechiul Regat, de origine ungurească: *Corod(eşti)* (j. Tutova) = ung. *Coroda*, „spital" (cf. *korház*); — *Finta* = ung. *finta*, „strâmb, pieziş"; — *Homocea* (j. Tecuciŭ) = ung. *homok*, „nisipişte"; — *Homor* (pârâu în jud. Suceava) = ung. *homora* „văgăună" (cf. *Gura-Humorului, Homorâciŭ, Omorâcea)*; — *Pângăraţi* (mănăstire, în jud. Neamţ) = ung. *Pongorácz* (Pangratie, Pangrati); — *Rarău* (munte, tot acolo) = ung. *ráró*, „bâtlan"[2]); — *Urmeniş* (sat, în j. Bacăŭ) = ung. *Örményes*, „Armeniş" (cf. *Bâjnegi*, s. în Gorj, = Bosniaci).

---

1) *Ibid.*, sinonimele: *čugur*, „fossa" (p. 283), *taraga*, „fossa" (p. 285). — *Ottac*, „insula" (*ibid.*, p. 257), explică pe *Otace*, deci: „Ostroave"; cf. *Seghedin* = ung. *szeged*, „insulă" (dar şi *otac*, „adăpost, cort", turcesc, vr. *otace* = τάξεις, „Herodot", ed Iorga, p. 478).

2) *Marmadzău*, forma populară (în cântece) a numelui *Marmaţia*, „Maramureş" (cf. *Viaţa Nouă* din 1920, p. 171, unde *fluvium* e de îndreptat: *fluvius*), ar putea fi reflexul unui *Mara-mezö*. — *Gilăul*, în schimb, are cu siguranţă un arhetip românesc: numele unguresc, *Gyalu*, pe care-l reflectă imediat, e. evident, rom. *Dealu* (pron.: *gialu*), iar hărţile mai vechi, indică, de fapt, acolo, un „Dealu-Mare": adio, Gelu!

Etimologii și notițe lexicografice

I

lăpădà[1])

Derivarea vechie din lat. *lapidare* a întâ'nit îndoieli juste. Dl. Puşcariu în Etym. Wörterbuch-ul său scrie sub Nr 936: „*lápăd*... soll lat. *lapido*... (vgl. *dilapido)* sein, doch spricht dagegen ar. *aleapidu (me aleapidu* = ich eile)" şi pune articolul în parenteză; Dl Meyer-Lübke Rom. Etym. Wörterb. 4898 pune un semn de întrebare la derivarea aceasta.

Vocala trupinei se opune derivării, nu numai în dial. arom.[2]), ci şi în cel dacor. În textele cele mai vechi găsim pretutindine vocala *ea (e)*, v. Cod. Vor. şi Ps. Sch. ed. Candrea[3]). Şi astăzi se află vocala tulpinei *e*, chiar în limba literară. Dintre dialectele dacoromâne, b. o. cel din comuna Marginea (Bucovina) arată Inf.: *lịpadà* şi (prin analogie cu a 3-a pers. a prezentu'ui) mai adese *lịapadà;* Pr. ind. *lę̣pâd*[4]), *lę̣pidz*, *lịapâdà:* Conj. 3: *sâ lịę̣pidi.*

Având în vedere faptul evident că *e* este vocala primitivă şi faptul că cuvântul are înfăţişare curat latină îmi permit a propune altă etimologie: **liquidare*, verb derivat din *liquidus.*

Ce priveşte fonetica, schimbarea lui *qu* în *p* ar puteà provocà scrupule, deoare e de altfel schimbarea aceasta se întâmplă numai înainte de *a*. Dar chiar dacă în realitate poziţia înainte de *a* ar fi „conditio sine qua non" pentru schimbare, s'ar puteà găsi o explicaţie. Căci cum s'a şi observat puţinele cazuri

---

1) Dlui Prof. S. Puşcariu exprim mulţumită cordială pentru unele indicaţiuni şi observaţiuni care mi-au fost de mare folos în timpul acesta când în Cernăuţi e aproape imposibil de a-şi procură operele necesare.

2) *Alipidari, aleapid* (Dalametra), *me aleapid* (Papahagi).

3) *leapădu-me, leapezi, leapădă;* Conj. *se leapede;* 2 pret. *lepădaşi* etc.

4) cu *â* transcriu un sunet intermediar între *â* (=*i*) şi *ă* al limbei literare.

cari au *qu* ⩾ *p* concordând în mod izbitor cu cazurile sardice.[1]) Concordarea aceasta ne arată că schimbarea aceasta trebue să fie foarte veche şi să aibă rădăcinele sale cumva în limba latină. Ei bine, existând la început sentimentul conexului adjectivului *liquidus* cu verbul *liquare*, care s'a păstrat pe mare întindere în limbile romanice (v. Meyer-Lübke, Rom. Etym. Wörterb. 5076) — şi în verbul *liquare qu* se găseà în majoritatea preponderentă a formelor înainte de *a* — tocmai conexul cu limba sardică relativ la schimbarea lui *qu* ⩾ *p* e un sprijin puternic al etimologiei propuse de mine, căci tocmai *liquidus* sună în log. veche *libidu* (Meyer-Lübke, Rom. Etym. Wörterb. 5077).

Relativ la sens, un derivat *liquidare* din *liquidus* trebue să fi avut la început aproape sensul pe care-l are verbul latin *fundere*: a face fluid, a topì, a vărsà, a turnà — un uz, care se găseşte încă în proverbul citat de Damé: *Apa limpede până nu vei vedeà, cea turbure n'o lepădà*. Desvoltarea de apoi se face într'un mod analog celei pe care o putem constatà la lat. *fundere*. Dela corpurile lichide trece expresia la corpurile vârtoase[2]) şi se împreună cu reprezentaţiunea că mişcarea aceea se face prin iniţiativa subiectului şi cu o silinţă mai mult sau mai puţin mare, mai întâiu pentru a se desface de obiect (sensul obicinuit al cuvântului daco-român, german „wegwerfen") apoi şi pentru a-l transportà în alt loc („werfen", aromân). Deci la sensul de „a aruncà, a azvârli" exact de a se comparà cu *tela fundere*, *sagittam fundere* din limba latină; întrebuinţat reflexiv „a se aruncà, a se precipità" (aromân), comp. lat. *plenis se portis fundere*.

Analogiile acestea produc impresia că în timpurile străvechi *liquidare* a luat locul verbului *fundere*, înainte de ce însuşi a fost înlocuit prin *topì* şi alte cuvinte în sensul său obicinuit,

1) *aqua*: rom. *apă*, log. *abba*; *equa*: rom. *eapă*, log. *ebba*; *quattuor*: rom. *patru*, log. *battoro*. Mai departe comp., pentru *gu*, *lingua*: rom. *limbă*, log. *limba*. Comp. Candréa-Hecht, Les éléments latins de la l. roumaine 38, Bartoli, Misc. Hortis 903, Puşcariu, Probleme nouă II, (Conv. lit XLIV, vol. II) pag 527 ş. u. Meyer-Lübke Mitt. R. Inst. I, 12.

2) Însemnarea „a slobozì din mână" se găseşte în dialecte. La Marginea nu se cunoaşte încă pentru *liapadà* sensul „aruncà" („wegwerfen"), ci numai acela de a „slobozì din mână" („auslassen"). Comp. *comas*, *habenas fundere*.

păstrându-şi numai unele însemnări derivate sau restrânse. — *Lăpădà* se află şi pentru o restricţiune a însemnării de tot specială, care repetă în mod curios un sens analog al verbului *fundere*. Precum limba latină întrebuinţează *fundere* în sensul de „*nasci*“ *(quem Maia fudit)* aşà se găseşte şi *lăpădà* în sensul de a produce o fiinţă, ce-i drept, cu specializarea probabil ulterioară: a naşte prea timpuriu[1]).

2. răbdà.

Mi-e cunoscută numai o încercare de a explică românescul *răbdà*. Cihac, în dicţionarul său etimologic I, 224, îl derivă, îndoindu-se, de la *reobdurare*. Cuvântul acesta nu-i dovedit în literatura latină, dar formarea sa ca intensiv sau iterativ de la „obdurare“ se pricepe uşor. În ce priveşte sensul, etimologia lui Cihac e de tot acceptabilă, dar cu privire la fonetică e imposibilă. Vocala silabei celei dintâiu care nu se explică prin *reobdurare*, s'ar puteà, poate, explică dacă presupunem că *reobdurare*, în urma unei schimbări a prefixului, a fost înlocuit prin *reabdurare*, aşa precum verbul simplu e popular numai în forme care se derivă de la *abdurare* (vezi Meyer—Lübke Rom. Etym. Wörterb. 6011). Dar e deplin enigmatic ce s'a întâmplat cu silaba *-ur-*, care în multe forme ale verbului latin e chiar accentuată. Din cauza aceasta nici dl. Puşcariu nici dl. Meyer—Lübke n'au luat în considerare etimologia aceasta; iar dl. Tiktin în Rum. Elementarbuch p. 226. pune lângă ea semnul întrebării.

Etimologia adevărată îmi pare că e *rigidare*, sau mai bine **rigdare*, care e un derivat al lat. vulg. **rigdus*. Privitor la fonetică, e de observat că schimbarea grupei *gd* în *bd* corespunde precis schimbării lui *ct* în *pt*; şi *răbdà* ar fi singura pildă pentru aceasta. Dialectul aromân are *vd*[2]): Sau grupa rară *bd* s'a înlocuit prin cea uzuală *vd* (b. o. *avdu, alavdu, prăvda)* sau, dacă teoria este justă, conform căreia schimbarea lui *c* din *ct* în *p*

1) Tot astfel se spune, vorbind de vaci şi alte dobitoace, în dialectele germane din Bucovina, probabil influenţat de exemplul românesc, „schütten“ în sensul nasterii unui viţel etc.

2) *Arivdare* (Dalametra, Dict. Mac.-Rom. p 25), *arăvdare*, *răvdare* (Papahagi, Basme Aromâne 533, 689), *aravdare* (Weigand, die Arom. 293, 294).

a trecut prin spirantă[1]), pentru nexul sonor corespunzător s'a păstrat stadiul cel mai vechiu.

Dificultăţile, pe care pare că vocala trupinei le arată, sânt numai aparente, *a* în formele la care trupina e accentuată, evident, nu-i primitiv.[2]) Textele cele mai vechi, Cod. Vor. şi Psalt. Sch. ne arată pretutindene *e* şi *ea* supt accent; şi în poziţia protonică se află de cele mai multe ori *e*. În redacţările diferite ale Psaltirii Scheiane [3]) se află numai 4 exemple pentru *ă* neaccentuat: Odată *răbdat*, odată substantivul *răbdarea*, de 2 ori adjectivul *răbdătoriu*. Conform regulei formulate de dl. Puşcariu despre tratarea vocalelor *e* şi *i* după *r*[4]) s'ar aşteptă *răbd, răbzi, rabdă, să rabde, a răbdà*. Formele *rabd, rabzi* ar fi analogice după a 3-a persoană. Formele cu *e* şi *ea* în textele cele mai vechi s'ar concordà cu formele *ride* şi *reu* care nu arată influenţa lui *r*. Cred, deviind în punctul acesta dela dl. Puşcariu, că în formele acelea s'a păstrat, cel puţin în parte, un stadiu mai vechiu.[5]) Şi astăzi aflăm în Moldova scrierea cu *e: rebdà, rebdare* (de pildă în Dicţionarul lui Nădejde, din care se citează şi mai jos). În dialectul din Marginea conjunctivul *să réabdi* e mai uzual decât *să râbdi;* comp. din *urî:* a 3ª pers. *uréaşti*. Personele întâia şi a doua se pronunţă acolo *răbd*, întocmai precum ne aşteptăm, *răbdzî;* pers. a treia *râbdâ*, infintivul *a rabdà*[6]).

rigidare se află ca „hapax legomenon" în Epistolele lui Seneca 71 într'un pasaj, unde binele moral se aseamănă cu o riglă care nu sufere nici-o încovoiare. Locul sună după ediţia

1) Puşcariu, *Conv. Lit.* XLIV, 536 ş. u.

2) Cf. şi O. Densuşianu, *Hist. langue roum.* II, 82, care de asemenea spune că *e* trebue să fie vocala primitivă şi declară etimologia cuvântului necunoscută (Notă la corectură).

3) Ediţia dlui Candrea. II, p. 469.

4) *Conv. lit.* XXXIX, 314; extr. 22.

5) Am impresia că frumoasa „ratio" pe care dl Puşcariu a aflat-o pentru *ă* din *e*, şi *î* din *i* după *r* nu are valoare nemărginită, cel puţin cu privire la dialectul daco-român, ci este valabilă numai pentru poziţia tare. În poziţie moale (înainte de *e, i*) ar fi avut loc aceeaşi tratare ca şi după celelalte consonante: *rea, rele, rece* (din *reace*), *reci* ar fi formele 'corecte' *răi* ar fi analogic. Totuşi aş deviă prea tare dacă aş frată chestia aceasta în amănunte. Aici e vorba numai de-a arătà *că răbdà* aveà la început vocala *e*.

6) Vezi şi formele citate spre sfârşitul articolului *răbdà* în Rum.-deutsch. Wörterb. de Tiktin.

lui O. Hense: *rigidari, quid amplius intendi potest?* Pasajul nu pare de tot clar din punctul de vedere critic; unul din editori îl îndreaptă întemeindu-se pe manusc. V: *rigidari quidem amplius potest, intendi non potest.* Dar partea cea dintâiu nu se potriveşte bine în context şi s'a exprimat bănuieala dacă nu trebue să presupunem o deteriorare şi mai mare, cam aşà: *rigida res quid amplius intendi potest?* sau ceva la fel.

Dacă *rigidare* este de păstrat în acest unic loc sau ba, cuvântul acesta e un derivat uşor de priceput, care ar trebui să însemne mai întâiu „a face rigid", în întrebuinţarea pasivă sau neutrală „a se face rigid, a fi rigid" = a nu suferi schimbări prin influenţările omeneşti sau contrarietăţile externe. Aceasta trece uşor la semnificaţiunea: a *persistà, perseverà*), *răbdà*. O deplasare de tot analogă a însemnării a suferit-o *durare* din *durus* „tare, vârtos" încă în epocă latină; Nădejde traduce *nequeo durare in aedibus* cu „nu pot rebdà, stà în casă", *durate* cu „suferiţi cu rebdare"; comp. *durer* franţuzesc, *îndurà* rumânesc etc.

Cernăuţi.

E. Herzog

II.

anchiraş

Intr'o nuvelă, „Cucoana Raluca", de scriitorul bucovinean Em. Grigorovitza, publicată în *Noua revistă română* (anul I p. 67) se găseşte cuvântul *anchiras*, care mi se părea atât de neobicinuit încât m'am sfiit să-l primesc în Dicţionarul Academiei, presupunând că e tipărit greşit. De fapt avem a face cu o greşală de tipar, în loc de *anchiraş*, precum îl găsim tipărit corect la pag. 164 a volumului *Chipuri şi graiuri din Bucovina* al aceluiaşi autor, în fraza: "lucrurile . . . aduse din târg aşezându-le cu îngrijire într'un anchiraş de lângă odaia cea mare."

1) Insemnarea aceasta se găseşte adeseori în limba veche. Damé citează b. o. din Miron Costin: *N'au putut răbdà Leşii fără şanţuri.* De altfel se găseşte încă şi acuma, în întrebuinţarea reflexivă, cu un asemenea sens: *nu cred că s'au răbdat să nu-i fi ospătat* (citat de Damé: „je doute qu'elle ait résité à les croquer").

Înţelesul e cel de „cămăruţă“ şi cuvântul e un diminutiv din *anchir*, care nu ştiu dacă e şi el întrebuinţat, dar care este rutenescul *alkir* „Nebenstube“. Schimbarea lui *l* în *n* se găseşte incidental şi în alte exemple, precum *colăcar* şi *conăcar*, *alde* şi *ande*, *scordoleă* şi *scordoneă*, *zarzăl*, *zarzăr* şi *zarzăn*, acesta din urmă arătând calea de asimilare (**archir*) şi disimilare (*anchir*) pe care a putut-o urmă şi cuvântul cu care ne ocupăm.

aluniţă

Înţelesul de „grain de beauté, envie“ pe care acest cuvânt îl are, ca şi variantele *aluneă* şi *alunică*, în limba română, l-am considerat ca un înţeles figurat al diminutivului *alunică* „petite noisette“ (*Dicţionarul Academiei*). Se pare însă că avem a face cu o etimologie populară. In limba bulgărească *lunica* — care e un diminutiv din *lună* 'lune; grain de beauté' — însemnează 'pistruie' (Berneker, *Sl. Wb.* p. 745), ca şi *alunèlele* (plur. lui *aluneă* sau *alunică*) în unele regiuni româneşti (cf. *Dicţ. Acad.*) Este probabil că acest cuvânt bulgăresc pătrunzând în limba română să fi fost apropriat imediat, prin etimologie populară, de *aluniţă*, diminutivul lui *alună* şi să fi atras după sine şi diminutivele *aluneă* şi *alunică*.

beleaznă

In Dicţionarul Academiei am presupus, spre a explică acest cuvânt, un tip slav **bělěžna*, din *bělěg* „semn“, comparându-l cu bulg. *bělěžka* „semn“. Un astfel de tip nu e însă probabil şi nici comparaţia cu rus. *bělizna* „pată albă“, făcută acolo, nu ne duce la adevărata etimologie. Mai de grabă avem a face cu un cuvânt slav reprezentat prin rutenescul *blyzna* „rană, cicatrice“, despre care e a se consultă Berneker, *Slav. etym. Wörterb.* 61. E posibil ca asupra formei cuvântului românesc să fi avut vreo influenţă şi cuvântul *beleă*, cf. exemplul citat în Dicţ. Acad. *Nu-ţi rupe bubuliţa aia, c'ai să-ţi faci o beleaznă!* (priceput ca: ai să dai de beleă).

carămi

In Voila, în jud Făgăraş, *carămi* se numesc „cele două rude paralèle de la scară, în care sânt băgaţi fuştei“ (Viciu, *Glosar* s. v.), deci partea aceea a unei scări care se numeşte de obiceiu *drugii* scării (cf. Pamfile, *Industria casnică*, p. 156.)

Cuvântul aceste corespunde exact, ca formă, latinescului *calami*. Cuvântul *calamus*, păstrat în toate limbile romanice (cf. Meyer-Lübke, *Rom. Wb.* nr. 1485), înseamnă în latineşte 'trestie', apoi 'diferite obiecte de trestie sau de forma trestiei', dar şi 'harac' sau 'prăjină', întrebuinţată ca măsurătoare, ca semnal sau ca indicator la drumuri. Drugii scării fiind făcuţi din nişte prăjini, de cele mai multe ori rotunde, e posibil ca în limba noastră cuvântul să se fi specializat în aeest sens.

contenì.

In *Convorbiri literare XLII* 603 şi 607 am dat o nouă explicare etimologică vorbelor *contenì* şi *întrămà*. De oare ce acolo nu aveam ocazia de a motivà aceste etimologii, o voiu face la acest loc.

Cuvântul *contenì* e de origine romană. Asupra aeestui punct nu poate există îndoială, căci în Codicele Voroneţean şi în Psaltirea Şcheiană apare cu *n* rotacizat, (cf. glosarele la ediţiile Sbiera şi Candrea). De aceea trebue înlăturată de la început derivarea lui *contenì* din n.-grec. κονταίνω "raccourcir", m.-grec. κονταινέιν, κοντίνειν etc., diminuere etc. (Cihac, II, 651). Asemănarea de sens şi de formă au făcut pe cei dintâi etimologişti români, pe autorii Lexiconului de Buda, să-l apropie de lat. *continēre*; etimologia aceasta a devenit mai apoi curentă şi ea a fost adoptată de Tiktin şi va fi reprodusă, pe cât se pare, şi de Candrea-Densuşianu în Dicţionarul lor etimologic, căci la pag. 60 cetim: „*contenì*, v. *ţinea*".

Dacă facem abstracţie deocamdată de sens şi ne oprim numai la forma cuvântului, vedem că piedecile care se opun acestei etimologii sânt mai mari decât s'ar părea la întâia vedere. Scrupulul exprimat de Tiktin: „nur die Erhaltung des *o* könnte Bedenken erregen", nu e piedeca cea mai mare, deoarece ştim că forma mai veche a cuvântului erà *cuntenì* şi deoarece avem, precum arată însuşi, şi alte cazuri de *cu-* ⁊ *co-*. Mai grav este motivul pentru care Cihac n'a primit etimologia aceasta: „le mot roum. ne vient pas direct. du lat., comme on le prétend; lat. *continere* aurait dû donner *cuţineà*". Intr'adevăr, este mai puţin decât probabil că un verb compus cu *tenere* să se

depărteze atât de mult de primitivul său încât să dispară orice analogie formală între ele. Ştim, dimpotrivă, că tendinţa limbilor romanice este de a restabili apropierea între verbul compus şi între primitivul lui, când aceasta apăreà tulburată din cauza legilor accentului, astfel, ca să nu citãm decât un caz foarte apropiat, lat. *attíneo* o fost refăcut în **attĕneo* > rom. *aţin*. Pe de altă parte însă păstrarea lui *n* înainte de *t* e deadreptul potrivnică acelei legi fonologice a limbii române, care ne învaţă că prefixul *con- (com-)* a păstrat pe *n (m)* numai când erà accentuat *cón-gyro* > *încúnjur*, *cómparo* > *cúmpăr*, l-a pierdut însă totdeauna când accentul erà pe verb: **contrémulo* > *cutrémur*, contríbulo > *cutrĕier*.[1]) In *continere* însă accentul urmă totdeauna după *nt*. Cihac aveà deci dreptate să se îndoiască de etimologia *contineo*, care ar fi dat **cuţin* sau **cuţiu*.

Dar mai e şi altă piedecă, schimbarea conjugării. Inainte de toate trebue să constatăm că nu avem a face cu o trecere de la conjugarea II la IV, precum s'ar părea, ci cu schimbarea conjugării II în conj. I. Forma cea veche a lui *conteni* erà *cuntinà*. Aceasta există în Banat (*cuncinà* şi *încuncinà*). Este singura formă cunoscută la Aromâni (*acumtinà*) şi ea se găseşte destul de răspândită la Dacoromâni: o atestă Tiktin din Jipescu, o mai găsim în Glosarul lui Boceanu, la Rădulescu-Codin (*Ingerul* p. 169), în *Materialuri folcloristice* p. 159 (din Teleorman), în *Cronica* lui Zilot Românul p. 335, şi mi-a fost comunicată din Săcele, lângă Braşov (*contenà*) şi din Oraviţa în Banat (*cuncinà* şi *încuncinà*). Avem deci a face cu unul dintre multele cazuri de trecere de la conj. I la conj. IV[2]). Cum s'ar explică însă trecerea lui *continere* de la

---

1) Cf. în urmă P. Haas, în *Anuarul lui Weigand* XXI—XXV p. 55, unde se presupune o accentuare *cóntineo* spre a se salvă regula fonetică.

2) Exemplele sânt foarte numeroase. Iată câteva dintre cuvintele începătoare cu *a:* aciuà — aciuiì, + adăpostà — adăposti, + adevărà — adeverì (însă adevărat), adumbrà > adumbrì, + adămănà — ademeni, aiurà — aiurì, amuţà — amuţì etc. etc. Aromânii conjugă chiar: acredzu, aoracrii, part. acrat şi acrit, inf. acrare şi acrire etc. Schimbul acestor două conjugări e explicabil, dacă ne dăm seama că amândouă servesc de o potrivă de a formă verbe nouă din substantive, adjective şi adverbe. De oare-ce însă în limba română au intrat cu timpul foarte multe vorbe streine, mai ales slave, care mai toate primiră terminaţiunea *-esc, -ire*, conj. IV deveni cea mai numeroasă şi atrase foarte multe verbe de conj I. Şi cazuri ca *ajutorà* (< *adjutulare), care deveni sinonim cu *ajutorì* (derivat din *ajutor*) au precipitat de sigur acest proces de substituire a verbelor în *-are* prin verbe în *-ire*.

conjugarea II la conjugarea I, când o astfel de schimbare de conjugare, în câteva cazuri izolate, are totdeauna o cauză formală în limba română şi nu se poate atestă nici în limba poporului roman? Cu atât mai puţin erà probabilă această schimbare, cu cât *tenere* trebuià să o oprească, chiar dacă tendinţa schimbului de conjugare ar fi existat.

Vom părăsì deci etimologia *continere*, cu toată apropierea de sens ce o oferă cu *contenì* şi după ce ştim că forma veche a cuvântului erà *cuntinà*, vom propune etimologia **cunctino, -are*. Reflexele grupei *nct* sânt aceleaşi ca în **franctus* > *frânt* faţă de aromânescul *frâmt*. Cât despre sufix, el e iterativul *-ino*, care în latina vulgară aveà răspândire mai mare decât s'ar părea din exemplele citate de Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* II. § 585, cf. *sufraginare (Archiv f. lat. Lex.* IX. 430), **derapinare* (rom. *deràpànà*), **liginare* (rom. *legànà*), **miscinare* (alături de misculare şi *miscitare) > dial. ital. (Arpino) > *smgšgna (Archivio Glott.* XIII, 308), **vocinare* (alături de vocitare) > sard log. *abboghinare*, camp. *abbožinai*, cf. şi rom. clătì: *clătinà* etc., ital. *scassinare* (scassare), *sciorinare* (faţă de *exaurare* latin), sard. sass. *tuzzina* (alături de *tuzzi* < torquĕre), etc. În cele mai multe din aceste derivate vechi înţelesul iterativ s'a pierdut şi verbul în *-ino* are sensul primitivului său latinesc.

Trecând acum la partea semantică, vom vedeà că înţelesurile cuvântului românesc se potrivesc cu mult mai bine cu *cunctor* decât cu *contineo*, care însemnă „a conţineà."

Intr'adevăr, latinescul *cunctari* — e atestată şi forma *cunctare* — exprimà ideea întreruperii unei mişcări sau a unei acţiuni începute. Când subiectul este omul, curmarea unei mişcări sau a unei acţiuni, devine, pentru cel ce-l vede sau îl observă, sau o „oprire", „o încetare" sau face impresia unei „şovăiri, codiri, pregetări." Georges îl traduce în nemţeşte prin „in der Bewegung nicht vorwärts gehen wollen, zurückbleiben, an sich halten" citând exemplul: ut custos neque tardiores [oves], dum cunctantur (= când se opresc pe loc şi rămân deci în urma celorlalte oi din turmă, care continuă mişcarea), neque agiles, dum procurrunt, separari a ceteris sinat. Cele mai multe exemple sânt însă pentru înţelesul de „im Handeln

zögern, zaudern": sedendo et cunctando bellum gerebat. In acest înţeles de obiceiu îl găsim în tovărăşia altor verbe înrudite ca sens: *cunctari et cessare, cunctari et tergiversari*, etc. Faţă de Georges îl pun pe Iordache Golescu, care pe *contenesc* românesc îl consideră sinonim cu *ostoi, încetà, precurmà* şi-l explică (în Dicţionarul său manuscris) prin „stau din lucru, din vorbă, adică nu mai lucrez, nu mai vorbesc."

Pentru explicarea sensurilor româneşti avem să pornim de la funcţiunea intransitivă a verbului. Abia după-ce *contenì* a devenit sinonim cu „oprì", a împrumutat de la acesta nu numai unele înţelesuri speciale, ci şi întrebuinţarea în funcţiune reflexivă şi transitivă.

Din ideea „întreruperii mişcării începute" se explică cea de „încetare a unei mişcări începute" şi apoi cea de „încetare", pe care o întâlnim mai ales când e vorba de ploaie, vânt etc. — sau cea de „stare pe loc", „oprire" când e vorba de fiinţe în mişcare. Când "oprirea" este identică cu întreruperea unei călătorii începute, atunci verbul poate exprimà ideea „mânerii peste noapte" sau „adăpostirii într'un loc pentru un timp scurt". Ca şi aproape-sinonimul său „curmà", *contenì* se întrebuinţează cu deosebire în forma negat.vă: *necontenit* = necurmat, fără încetare. *O luptă necontenită* (Sbiera *Poveşti* 315) este deci o luptă ce se dă fără ca să se admită pauze, *o durere necontenită* e fără încetare, o durere care nu-ţi dă pâs, care nu te slăbeşte. De aici apoi, când e vorba de boale, sensul „a (nu) păsui, a (nu) slăbì".

Câteva exemple vor ilustrà toate aceste înţelesuri, care trec firesc unul într'altul:

„A sta pe loc, a se oprì (din mers)": *Săreà ici, săreà colea, Şapte dealuri şi-o vălcea. . . Taman ca o păsărea Până'n codru mi-ajungeà, Ea în loc că-mi conteneà* (= ajunsă în codru se opri de de odată) *Şi din gură că-mi ziceà. . .* (*Materialuri. folcloristice* I. 157). Transitiv (= factitiv). „A opri, a face să oprească, a reţine de la ceva, a face să înceteze (sângele)" *Ştefan-vodă că-mi veneà, Calu-n loc că-mi continà. Şi din gură că-mi ziceà. . , (ib. 159). Iară Svântul, contenind cu blând graiu duhurile necurate, au tămăduit pre acei nebiruiţi.* (Dosofteiŭ, Viaţa sf. 129/31). Din

Oraviţa, în Banat am exemplul: *Noi l-am mai cuncinat cătva, că de nu, el ar fi făcut de mult proces, ca să-şi scoată dreptul.* Dr. A. Coca care-mi comunică exemplul, traduce pe cuncină cu germ. „zurückhalten". Aromâneşte: *yaturu. . . n'-acumtină săndzile* = doctorul îmi opri sângele (Boiadji, ap. Tiktin). Reflexiv. „A se opri". *S'au contenit de a râde* (Sbiera, *Poveşti* 178). Foarte obicinuit în aromâneşte: *Azboară, azboară pisti munţi ş-pisti amări şi veade di departe cula auştui. Şidzù puţân pi un munte, ca s-discurmă, şi de-aclò apoaea analţă areapitle, azboară şi s-acumtină.* (=se opreşte un moment) *trâş pi k'ipita di culă.* (Papahagi, *Basme* 143/35).

„A înceta, a se opri". *Contenise focul. . . Contenì vântul şi marea.* (*Tetraevangelul lui Radu din Mănicești*, ed. Gaster 212). *Cânii nu mai conteneau din lătrat.* (Sandu-Aldea, *Sămănat.* VI, 1074), sau *nu mai conteneau cu lătratul* sau *(de) a lătrà* (exemple pentru aceste construcţii la Tiktin). În construcţia din urmă — şi în latineşte *cunctari* se puteà construì cu infinitivul — întâlnim şi compusul *încontenì* la Ienăchiţă Văcărescu: *Curgerea anilor nu încontenesc de a schimbà şi a preface pururea pricinile vieţii* (ap. Odobescu, *Scrieri* I, 273). Aromâneşte: *Cum de nu-ţi acumptină boaţea* (Balamace). — Reflexiv. „A se opri, a înceţà". *Deca vădzură miiaşul. . , cuntirirà-se ceia ce bătecà Pavelu* (*Codicele Voroneţean* 54/6; în Noul Testament de Bălgrad: încetară de-a baterea pre Pavel). Aromâneşte: *Io am un Θiriu ţe yiyinţi ćireapuri di pâne mâcă fără s-acùmtină* (Papahagi, *Basme* 493/33) = am o jivină care mănâncă douăzeci de cuptoare de pâne fără să se oprească (= pe nerăsuflate, fără întrerupere). „A păsui, a da pace". Transitiv, într'un descântec, despre o boală: *Să nu-l slăbeşti, să nu-l conteneşti.* (Păsculescu, *Lit. pop.* 134, 148).

„A se adăposti". Reflexiv. Aromâneşte: *Măyistra l'-acl'imà să se-acumptină* = vrăjitoarea îi chemă să se adăpostească (Papahagi, *Basme* 52/8).

Sensul „a şovăi, a se codi, a pregetà, a sta în cumpănă", care predomină în latineşte, se găseşte mai rar la noi. Totuşi îl are bună-oară Miron Costân, care scrie *om contenit* (= cumpătat), *Ghi a-Vodă plecat spre sângiuri cu mare cuntenire*, explicat de Gâdei prin „cumpătare".

dâlmă

Cuvântul nu-i înregistrat de Tiktin, deşi el se găseşte în Lexiconul budan, tradus prin 'collis, clivus, tumulus; der Hügel, Büsel', în Dicţionarul lui Costinescu („ridicătură, crescătură rotundă în carne; crescătură de pământ simplă, isolată"), la Cihac (II, 134 subt forma *dâlm*, confundat cu *hâlm*), la Damé („testre, monticule, éminence") ş. a.

Dar cuvântul e destul de răspândit, mai ales în Ardeal. Astfel îl întrebuinţează Şincai: „Petru Vodă, rănit, au fugit, căci nu s'au uitat din dâlmă, cum scrie Vapovie" (*Hron.* II, 164|22) „Meta dintâiu . . . merge mult până la capul râuşorului şi de acolo se sue la o dâlmă" (*ib.* I, 274|22). Turcu (*Excursie în Ţara Făgăraşului* 188): „Sub o dâlmă de piatră aflarăm şi acum ghiaţă şi zăpadă", Agârbiceanu (*Luceafărul* IV, 450): „În partea dreaptă, pe dâlmă, merii tineri", şi-l găsim şi în colecţia de *Literatură populară* a lui Mândrescu (73|9): „Şade'n dâlmă şi mă'ntreabă".

Cuvântul e cunoscut şi în Banat, explicat de Liuba prin „vârful unui deal", în Bucovina, explicat de Marian prin „dâmb", în Moldova, definit de Pamfile (*Jocuri* II glosar) prin „o mică ridicătură lungă pe un şes", de Damé „partie d'une colline qui est dépouillé de forêt et apparaît en cône au dessous des collines boisées", iar în Chestionarul lui Hasdeu e dat din Vasluiu: „dâlmă se chiamă lungul unui deal fără pădure pe el" (Hasdeu, *Etym. Magn.* I. 739).

Cuvântul e deci sinonim sau aproape sinonim pe de o parte cu cuvântul *gâlmă (hâlm, holm, holum*, cf. *Dicţ. Acad.* s. v.) de origine slavă, pe de altă parte cu *dâmb*, care e înrudit cu ungurescul *domb*. Cred că *dâlmă* nu este decât o contaminare a acestor două cuvinte.

îmboldorì

Cuvântul întrebuinţat mai ales ca verb reflexiv, însemnează „a se înfăşurà, a se învăli bine cu haine multe şi groase spre a se scutì de frig": *Iacă îţi dau ţundra mea, îmboldoreşte-te bine* (Agârbiceanu, *Luceafărul* III, 104). În sens figurat poate apoi să însemneze „a aşterne un strat gros pe ceva, spre a

acoperì bine (şi a scutì de frig)": *Toate potecile . . . le-au întărît cu lemne şi le-au îmboldorit cu surcele* (Sincai, Hornicul I, 46/27) *Cotețele porcilor . . . trebue pe iarnă lipite sau îmboldorite cu gunoaie (Economia* 140).

Etimologia e evidentă din momentul când cunoaştem varianta bucovineană *îmbondolì: N'ai văzut-o pe Nastasia? A trecut de dimineață îmbondolită* (= învălită cu tulpane, îmbrăcată cu multe haine) Comun. de G. Tofan, — şi cea din Ardealul de nord *îmbondorì: Îmbondorit până peste cap într'o blană de vulpe* (L. Rebreanu, *Ion* II 78).

Forma originală e cea din urmă, din care *îmbondolì* şi *îmbondorì* au rezultat prin cunoscutele asimilări şi disimilări între *l, r* şi *n*. Verbul e derivat din *bondă* (varianta moldovenească şi ardelenească a lui *bundă* „haină blănită") cu ajutorul sufixului *-urì*.

îndelete.

Indelete face impresia unui cuvânt compus. Cihac (II, 93), sprijinit şi pe faptul că dicţionarele, începând cu Lexiconul Budan, dau nişte forme *deletni: 'laboriosus,* beschäftiget, geschäftig', *deletnicie* 'occupatio, Geschäft, Beschäftigung' şi *mă deletnicesc* 'me occupo, sich beschäftigen'[1]), l-a considerat compus.

Tiktin *(Dicț.-Rom.-Germ.* supt *îndelete)* crede că elementele de compoziţie sânt *în de* şi un *lete*, pe care nu-l poate atestà, dar în care presupune că avem a face cu lat. *libita, -orum* 'plac'. Oricât de ademenitoare ar fi această etimologie, nu prea cred că e admisibilă. Din punct de vedere formal am aşteptà mai degrabă un **leută*, (cf. *preut)*; pluralele neutre devenind singulare feminine, în cuvintele care nu au un singular cu greu ar fi trecut *-a* final

1) De fapt forma *deletnici* n'o găsesc în tot materialul de fişe al Dicţionarului Academiei, decât o singură dată, în *Crestomaţia* lui Gaster, unde cetim (vol. I, p. 169) în *Învăţăturile lui Neagoe:* „şi când vei să să facă judecată, să te deletniceşti de mânie şi de lene, căci omul cel mânios şi cel lenivos nici-o dreptate nu va face săracului". Gaster îl traduce în glosar cu 'se désaccoutumer', precum înţelesul ce reiese din context de fapt pare a fi 'a se desbără, a se desbrăcà (fig)'. Dar acest înţeles se depărtează atât de mult de toate înţelesurile lui *îndelete* şi *îndeletnicì*, încât presupun că avem a face cu un loc conrupt, cu atât mai mult, cu cât cu două rânduri mai sus stă scris *omidistă* în loc de *obidită*.

în *-e*. Cât privește înțelesul, *lucrez (pe) îndelete* nu exprimă ideea de 'lucrez numai ceea ce-mi place' — precum ar rezultà din etimologia lui Tiktin — ci 'lucrez fără zor, cu răgaz, un timp mai îndelungat'. În sfârșit nu e probabil ca acel *libitum*, care n'a lăsat urme în limbile romanice și nu pare a fi fost popular, să se fi păstrat la noi.

Tiktin însă a avut intuiția exactă când a despărțit pe *îndelete* în prefixul compus *înde-* și *lete*. De fapt *lete* (pronunțat lets'e) există în Banat și prin Mehedinți, unde însemnează 'timp liber' corespunzând, ca sens, exact franțuzescului 'loisir' cf. *Noua revistă română*, a. 1910, p. 86 și 191—196. De obiceiu cuvântul se întrebuințează în legătură cu prepoziții, formând locuțiuni adverbiale *a lete, la lete, în lete, cu lete(a)*, toate cu înțelesurile 'încet, cu încetul, încetinel, de tot încet, comod, mereuț (după comunicările dlor Petrovici și Coca și după răspunsurile la chestionarul lui Hasdeu, vol. XVIII, p. 175 și 314), de. ex. *Am fost pe lete. Fă, umblă, lucră cu letea! Am mers în lete. Lucră tare în lete sau a lete. Mâncă, scrie la lete. Caută lucrul acesta mai cu (sau la) lete.* Compoziția *îndelete* se rapoartă la bănățeanul *a lete*, cu *îndemână* la vechiul *a-mână*.

In *lete* cred că trebue să căutăm adverbul slav *lětě*, forma flexionară a lui *lěto*, care în paleoslavă avea, pe lângă înțelesurile 'an', și 'vară' cunoscute în limbile slave de azi, și pe cel de 'vreme' (χρόνος, tempus cf. Miklosich, *Lexicon paleosl.* p. 351). Forma *lětě* se păstrează până astăzi în bulgărește cu înțelesul de 'vara' (Gherov, Rěčnik s. v.). Cu ě bulgăresc se potrivește și forma *îndeleate* care se găsește la scriitorii noștri vechi, ca Dosofteiu, și care l-a făcut, probabil, pe Tiktin să se gândească la un *e* latin metafonizat.

Cât privește înțelesul cu care s'a fixat cuvântul la noi, el a rezultat din expresii ca 'lucrez *tot anul* la ceva', față de 'lucrez cu grabă, cu zor, cu pripă'. Astfel, din asemenea expresii, opuse, s'a născut, pentru *lete*, înțelesul de 'fără grabă, fără zor, fără pripă' deci 'cu răgaz, încet'.

Nimic mai firesc decât ca o locuțiune adverbială de felul lui *lete* să primească adaosul prepozițiilor *a, la, cu, în*, precum mai târziu chiar și *în-de-lete* a devenit *pe îndelete* (Pentru astfel de

acumulări de prepoziţii cf. *sub-ala>suară*, apoi *subsuară*, *la subsuară* şi chiar *supt subsuară*, sau *de supt masă = de de desubtul mesii*, etc.). Din astfel de locuţiuni adverbiale s'au desprins apoi substantivele *lete* şi *îndelete* iarăşi în mod firesc, căci din *cu lete* 'cu răgaz', s'a putat abstrage *lete* 'răgaz', iar din *pe îndelete*, substantivul *îndelete*, precum îl aflăm la scriitorii noştri vechi (exemple la Tiktin).

Cuvântul se mai găseşte însă în Ardeal întrebuinţat, în legătură cu verbele a aveà, a pune, a ţine, cu înţelesul de „pregătit, îndemână". Tiktin citează, din Convorbiri literare, dintr'un basm din Transilvania: *Am eu ceva îndelete din casa noastră cu ce ne vom scăpà. . . şi aruncă cuteă* (e vorba de copiii care fug de la smeu şi când sânt aproape prinşi de mama acestuia, aruncă peria şi cutea din care creşte o pădure sau un munte). Barcianu dă: *a pune cuiva ceva la îndelete* = jemandem etwas zurecht legen, iar Viciu în Glosarul său, subt cuvântul iesle starpă scrie că *acolo ţin îndelete fânul pentru vite.*

Cum se explică acest sens? Cred că în zadar am căutà o explicare etimologică sau o desvoltare de înţeles normală, din sensurile celelalte ale cuvântului. Avem pur şi simplu de a face cu unul din desele cazuri, în care un cuvânt se întâlneşte, printr'o asociaţie de idei produsă de asemănarea formală, cu un alt cuvânt al limbei, care-l contagiază, silindu-l să primească înţelesul său. Acest cuvânt este adverbul *îndemână*, cu care are comun acelaşi prefix neobicinuit. Tot astfel vechiul *fărecà* ∠ *fabricare*, care la Megleniţi are încă înţelesul de „a potcovi", îndată ce a ajuns la noi, prin schimbările fonetice propii dialectului dacoromân, la forma *ferecà*, a fost contagiat de cuvântul *fier*,[1]) care i-a modificat înţelesul („a îmbrăcà în fier, a pune în fiare") şi tot asemeneà *cârnì* (derivat din *cârn)*, fiind apropiat de *cârmì*, a luat şi înţelesul acestuia.

---

1) Tot subt influenţa lui *fer* şi-a schimbat înţelesul franc. *fermer* ∠ *firmare*, înlocuind pe *clore*. *Literaturblatt* f. *germ. u. rom. Phil.* 1920 col. 381.

întrămà

Verbul *întrămà*, întrebuințat în funcțiune transitivă și reflexivă, are în limba română un singur înțeles, cel de „(se)remettre, (se)rétablir" (Damé). A da exemple e inutil; oricine le poate găsi la Tiktin.

Cihac *(Dict.* I 131) îl derivă din lat. *trama*, explicând trecerea de sens astfel: „propr. tramer les fils, et de là remettre, refaire, rétablir, restaurer, guérir". Această etimologie a fost primită de toți și o aflăm la Tiktin, la Candrea-Densușianu *(Dict. etim.* p. 134) și în Dicționarul meu etimologic.

Astăzi nu mai cred însă în explicarea dată acolo: „genese, eigtl. bringe das Gewebe meines Körpers in Ordnung".

Partea pe care țesătoria a avut-o la îmbogățirea limbei e de sigur mare. Bréal *(Sémantique* p. 128. ș. u.) a citat câteva exemple caracteristice. Însuși verbul **tramare*, pe care sântem în drept să-l presupunem ca un derivat din *trama* în latina vulgară, are în cele mai multe limbi romanice, în afară de înțelesul său propriu și de cel mai general de „ein Fachwerk bauen" (span. *entramar)*, un înțeles figurat în italienește *(tramare)*, la Engadini *(tramer)*, la Franezi *(tramer)*, etc., sens care reapare întocmai în nemțescul „anzetteln". Figura care stă la baza acestei expresii o înțelegem imediat, căci regăsim ceva analog în românescul „a învârti ițelele". Am aștepta deci ca și în limba noastră *întrămà*, în sens figurat, să însemneze ceva analog și nu prea vedem de ce acțiunea de a introduce firele prin urzitura unei stofe, lovindu-le cu batalele, să se întrebuințeze ca metaforă pentru „revenirea la puteri după o boală".

Dar analogia celorlalte limbi romanice nu este hotărîtoare pentru limba română, în care avem atâtea cazuri de o desvoltare semantică diferită.

Altceva mă face mai ales să mă îndoesc de etimologia curentă. În limba română există nu paralelism atât de perfect între verbele compuse cu prefixul *în-* și cele cu *des-*, încât nu mi-e cunoscut nici un singur exemplu ca un verb compus cu *des-* să nu exprime noțiunea opusă sau negativă față de cel compus cu *în-*. *A destrămà* nu se întrebuințează nici odată

decât în înţelesul propriu de „a scoate firele dintr'o ţesătură", în funcţiune reflexivă, despre ţesături, „a se zdrenţui". Nici măcar nu se poate zice „sănătate destrămată". Dacă *întrămà* ar aveà altă origine decât *destrămà*, n'ar fi mirare ca, în cursul timpului, simţul etimologic al poporului să fi stabilit o legătură, ca la toate celelalte verbe, cu forme în *des-* şi *în-*, dar e cu totul neobicinuit ca admiţând originea lor comună, compusul cu *des-* să se întrebuinţeze numai în înţeles propriu, iar cel cu *în-* numai în înţeles figurat.

Mai e însă o împrejurare, de natură formală, care vorbeşte împotriva etimologiei curente. În Moldova şi în Bucovina avem, pentru *întrămà*, varianta *întrarmà*. Iată câteva exemple: *Cât ţine iarna trebue să se dea viţeilor... o hrană bună şi îmbelşugată; căci dacă vor slăbì acum..., cu greu se vor întrarmà cu hrana verde de pe imaşuri.* (I. Ionescu, *Calendar* 1.) *Urmează încă sistemul de cultură bazat mai mult pe răpaosul pământului, decât pe întrarmarea lui prin îngrăşăminte.* (idem, *Dorohoiu* 280) *Singur mă mir cum se mai ţine sufletu'n mine... Te-om părăsì pe vreo câteva zile, până ce ne-o mai întărmà puţin* (Sbiera, Poveşti, 339/26).

Forma cu *r* era cunoscută şi lui Tiktin, care o numeşte „miszbräuchlich". Probabil că îşi va fi închipuit o propagare a lui *r* din silaba primă în cea următoare, cum o putem constată în câteva cazuri, rare, precum *crastravete, străjar* „stejar", arom. *căprestru, prăstură* (disimilat în *plăstură*), **părăcrăsescu* (disimilat în *pălăcrăsescu*). Cu mult mai firesc este însă să presupunem că forma *întrămà* s'a născut din *întrărmà* prin disimilarea completă a lui *r*, precum o întâlnim atât de des în limba noastră (exemple în *Zeitschrift f. rom. Phil.* XXXI 618) şi deci că în Moldova şi în Bucovina se păstrează forma veche şi originală, care trebue să fi existat multă vreme şi pe alurea, oprind ca să se facă o apropiere etimologică cu *destrămà*.

Forma *întrarmà* s'a născut din *înarmà* prin substituirea prefixului *în-* prin *întru* înainte de vocale, ca în *întraripà* = *înaripà*, *întraurì* = *înaurì*, *în(tr')adevăr*, *în(tr')adins* etc.

Cât despre originea acestui *înarmà*, credeam mai întâiu că el e identic cu verbul *înarmà*, derivat din *armă*, care, până

pe la mijlocul veacului al XIX-lea se întrebuinţă şi subt forma *întrarmă*. Asemănarea omului care se restabileşte după o boală cu cel ce se înarmează pentru lupta vieţii, ar fi posibilă. Se poate să se fi născut în vremile grele din evul mediu, când neamul nostru a trecut printr'o epocă continuă de luptă; la Aromâni, bunăoară, *armă* a ajuns să fie termenul curent pentru „îmbrăcăminte" (Weigand, *Aromunen* II, 146). *A se întrarmă* ar puteà fi, ca şi *întină* ş. a., un termen milităresc rămas în limbă din aceste timpuri, când bărbatul, reînsănătoşat după rănire, puteà să ia din nou *arma* în mână, sau — dacă admitem că înţelesul de azi al aromânescului *armă* erà odinioară general — când bolnavul părăsea patul ca să se „îmbrace".

Totuşi trecerea aceasta semantică presupune o gândire cam abstractă. Dl G. Vâlsan mi-a inspirat altă idee, care mi se pare mai plauzibilă: *înarmà* — mai târziu *întrarmà* — e un derivat din *arm*, care este, partea de sus a piciorului la animale, din lat. *armus* (cf. *Dicţ. Acad.*). *A se întrarmà* ar fi deci o formaţie analoagă cu „a se împiciorogà" sau cu ungurescul *lábadni*, cu acelaşi înţeles de „a se pune iar pe picioare", „a prinde puteri, a şi veni în fire după o boală". Probabil că înainte de a devenì un termen general, el se va fi întrebuinţat numai despre vite: *boii s'au întrărmat*, etc.

Cât pentru forma *întremà*, care se găseşte în regiunile care prefac pe *samă* în *seamă* şi tinde a se încetăţeni în literatură, ea pare a fi, ca şi pronunţarea *tresură*, *breciri* şi, probabil, şi *tremete*, în loc de *trăsură*, *brăciri*, *trămete*, un fel de hiperurbanism. Rostirea *tră-* în loc de *tre-* (cf. *trăc*, *trăstie*, Gamillscheg, *Olt. Mund.* 19, *trăbue*, aproape în tot Ardealul, *strămur* < stimulus, *grău* greu în Moldova de Nord, etc.) este destul de răspândită. In tot cazul această pronunţare e şi ea o dovadă că în simţul etimologic al limbei nu există legătură între *întrămà* şi *destrămà*.

păcălì

Verbul *a păcălì* se consideră ca derivat din *Păcală*, pe care Cihac (II. 236) credeà că-l poate asemănà cu celtul *pikel* 'cabale, complot', *pikal* 'dieu de l'enfer', polon. *pikol* 'dieu de l'enfer', *pikulik* 'bout d'homme, nabot, espèce de singe', slov.

peklenec 'satan', *pekliti* 'tourmenter', toate aduse în legătură cu paleosl. *pĭklŭ* 'păcură, infern' (de unde al nostru *păclă*). Dacă facem abstracţie cu totul de la partea semantică, care atribue lui *Păcală* al nostru însuşiri diabolice (pe care nu le are), faptul că în limbile slavice apropiate de noi, la Bulgari, Sârbi şi Ruteni, aceste cuvinte lipsesc, ne arată că Cihac apucase pe un drum greşit. Tiktin, în Dicţionarul său, nu-l urmează, ci are stereotipul „Etymologie unbekannt".

Cât priveşte raportul între substantivul *Păcală* şi verbul *păcăli*, se poate ca verbul să fie derivat de la substantiv, însemnând 'a face ca Păcală'; dar este posibil şi cazul invers, ca *Păcală* să fie o formaţie postverbală. Astfel de substantive postverbale, care însemnează fiinţe, nu sânt rare în limba română, precum voiu arătà în curând; însuşi cuvântul *Tândală* e derivat din verbul *tândăli*, care este germanul *tändeln*.

Dacă plecăm de la verb, e bine să ne amintim că pentru noţiunea de 'a înşelà' sau 'a păcălì' pe cinevà' în toate limbile avem expresuni figurate, mai ales având la bază o glumă. Germanul 'anführen', 'anschmieren', 'zum besten haben', francezul 'mettre dedans', 'attraper', 'donner dans le panneau', româneşte 'a trage pe sfoară', 'a trage chiulul', 'a potcovi' etc. sânt câteva din multele exemple de felul acesta. Însuşi cuvântul *înşelà* îl explică unii prin 'a pune şaua'*)

In Lexiconul Budan întâlnim verbul *a călì* cu acest înţeles de 'Jemanden anführen, anplauschen, übertölpeln' şi acest înţeles de 'a înşelà, a trage pe sfoară' e dat şi de *Revista critică* III, 91. Calea pe care acest cuvânt, care însemnează 'tremper l'acier' a ajuns la înţelesul acesta figurat, cu greu se poate stabilì astăzi — precum cu greu vom puteà spune de ce acelaşi *a se călì* însemnează 'a se îmbătà' — căci la baza acestor treceri de sens e de obiceiu o glumă pe care n'o mai cunoaştem. E însă foarte probabil că la baza acestei expresiuni figurate avem aceeaşi imagine care a dat şi verbelor *a se arde* şi *a se*

*) In sprijinul acestei etimologii propuse mai întâiu în *Lexiconul Budan* a adus câteva analogii Papahagi *Jahresbericht* XIV, 152 (combătut de Weigand, *Jahresbericht* XIII. 110–111) S'ar mai puteà citâ expresia „dracul te încalecă, dracul te înşală."

frige înțelesul de a se păcăli (la cumpărături, la joc, etc. cf. *Dicționarul Academiei*).

Față de *căli*, care e paleoslavul *kaliti, păcăli* poate fi un compus *pokaliti* (cfr. bulg. *pokaljă*) care ar însemnă 'a căli puțin' sau 'a cam căli'. Schimbarea lui **pocăli* în *păcăli* prin asimilarea lui *o* față de *ă* următor, se explică fără nici o greutate.

scormoni

Cihac (II, 44) credeà că verbul *a scormoni* aparține aceleiași amilii ca *a cârni* și *a scorni* și le apropià pe câteși trele de paleoslavul *sŭkrenati* 'deflectere', *Kratiti se* 'torquere'. Tiktin, în *Dicționarul* său *român-german*, desparte pe *cârni* și pe *scorni* de *scormoni*, pe care îl aduce însă în legătură cu *a scurmà*, crezând că de la acesta s'a derivat mai întâiu un abstract *scurmală*, din care apoi verbul **scurmăli*, devenit *scormoni*. In sfârșit A. Scriban (în urmă *Arhiva din Iași* XXV, 1914, p. 134) îl derivă din ung. *karmolni*.

Precum *scormoni* n'are a face cu *cârni*, astfel el trebue despărțit și de *scurmà* — care e *ex-corrimare**), precum a arătat G. Giuglea *(Cercetări lexicografice* p. 26) — și de *scorni*.**) Cât despre ung. *karmolni* 'a zgârià (cu unghiile sau ghiarele)', acesta n'are nimic a face cu tipul slav *kormola* (Berneker, *Sl. Wb.* 573), cum crede Scriban *(l. ç.)*, ci e un derivat din *karom* 'ghiară'. Ca înțeles, etimologia aceasta nu întâmpină greutăți, căci „a scormoni" s'ar fi putut desvoltà din „a râcâi cu ghiarele", dar cred că pătrunzând în românește, cuvântul unguresc ar fi dat **cărmului*.

Cuvântul *scormoni* este la origine nu termen agricol și însemnà 'a răscoli pământul, întorcând brazda cu *cormana* plugului'. În acest înțeles cuvântul se mai păstrează subt forma fără *s-* în Vâlcea, unde, din comuna Recea, aflu în *Chestionarul lui Hasdeu* (vol. XVI, 10) comunicarea: „cormanul *cormănește* sau răstoarnă brazda cu iarba în sus". De la acest verb e de-

*) Probabil că și albanezul *germóń* 'wiihle, grabe aus' derivă tot din **corrimo*.

**) Pe acesta Hasdeu, *Columna lui Traian*, a. 1883 p. 48 ș. u. îl credeà derivat din *corn*, iar alții din bulgărescul *skorna* 'erwecken, erregen' Weigand, *Jahresbericht* XIX, 141—142 și Tiktin *Dicționar*.

rivat adjectivul *cormănitor*, în *fier cormănitor* (în Buzău, *Chest. Hasdeu* vol. II, 207) sau, substantivat, *cormănitor* (Dâmboviţa, ib. IV, 86), ca parte a plugului.

Întru cât priveşte partea formală a cuvântului, de la *corman* (cu variantele: *cormană, cormăn, cormănă, cormână, cormună, cormulă*), din ungurescul *kormány* (care, afară de 'cârmă' are şi sensul special al cuvântului românesc), s'a derivat verbul *cormăni* sau *cormuni*, cu asimilarea vocalelor, *cormoni* şi cu adăogarea lui *s*, după analogia unor verbe ca *scurmă, scobori* etc., *scormoni*, cu varianta disimilată *scormoli*.

Sensul special de 'a întoarce sau răscoli pământul cu ajutorul cormanei' s'a lărgit mai întâiu la accepţiunea 'a întoarce sau răscoli pământul' — indiferent de instrumentul care servea spre acest scop — deci şi „a scormoni cu borona" (I. Ionescu, *Calendar* 28) sau „cu sapa" (*Economia*, p. 119), „cu coarnele" (Pop-Reteganul, *Poveşti* I, 50). Astfel de fenomene de generalizare se găsesc în toate limbile. Amintesc la acest loc numai pe „a presăra cu zahar", 'a cără cu spatele' „a plombi cu aur"; cf. mai la vale cele ce se vor arătà despre desvoltarea semantică a verbului sprijini.

Înţelesul de 'a răscoli pământul' predomină încă şi astăzi: Un cucoş. . . *scormonind*. . . au găsit un mărgăritar (Drăghici, *Robinson*, 81). Dacă se *scormoleşte* muşunoiul de furnici, se crede că are să se schimbe vremea (Marian, *Insectele* 240) Ţăndările unui obuz *scormonesc* aprig ţărâna (Odobescu, *Scrieri* III, 565/24). Încetul cu încetul însă ideea 'răscolirii' trecând pe planul întâiu, obiectul — pământul — nu se mai ţine în mod necesar de noţiune, precum instrumentul — cormona — devenise o notă accesorie şi fără importanţă. Tot astfel *încărcà*, care la început se puteà spune numai despre obiectul car, astăzi se poate întrebuinţà şi despre obiectul puşcă („încarc carul cu pietre — încarc puşca cu alice").

Astfel cuvântul însemnează numai 'a răscoli': S'a *suit* în căruţă şi a început *a scormoli* în toate părţile (Creangă, Poveşti, 133) Începură a scociorî şi a *scormoni* prin şerpare după cuţite (Reteganul, Poveşti, IV, 73/29). Exemplul din urmă ne arată cum noţiunii exprimate prin *scormoni* începe să i se

adaogă nota nouă de 'căutând' 'cu intenţia de a găsi ceva', care o apropie de 'a scociori', cu care Pamfile (*Jocuri* II, glosar) bunăoară îl crede sinonim.

sprijini

Tiktin încă n'a ajuns în Dicţionarul său român-german până la sfârşitul literei s. Cihac (II 229) credeà pe *sprijini* înrudit cu *oprì, poprì, proptì, zăprì* şi-l derivà din paleosl. *opрěti* 'sistere', *poprěti* fulcire'. O altă etimologie nu ştiu să se fi dat cuvântului.

Înţelesul primitiv al cuvântului cred că e cel dat de *Lexiconul Budan* (sub v. 2): „proptesc, p. e. vreun gard, germ. stützen, spreizen". Acest înţeles ne conduce la cuvântul *prăjină* — care este bulgărescul *prъžina*, cu acelaşi sens (Byhan, *Jahresbericht* V 328) — *a sprijini* însemnând la origine „a propti, a întări printr'o prăjină"*).

Prin Bran, în Transilvania, am auzit încă forma fără *s: prijinesc*, pe care Rădulescu-Codin o atestă din Muscelul vecin şi care se găseşte şi prin Teleorman (*Materialuri folcloristice* I 119, 121, 177).

Toate variantele formale ale acestui verb se explică uşor. Avem să plecăm de la forma **(s)prăjini*, din care a rezultat *(s)prijini* prin aceeaşi asimilare vocalică care a prefăcut pe *răpisì* în *risipi*. Cu pronunţare dialectală *(ji>jâ)* s'a născut *sprijâni*, din care apoi s'a desvoltat *sprijonì* (Moxa, *Cav. d. bătr.* I 390/19, Corcea, *Balade* 126, I. Popovici, *Rumänische Dialecte* 167) şi *sprijunì* (Bibicescu, *Poezii pop.* 242), precum din *jinţiţă* > *jânţiţă* s'a născut *juntiţă* (Vârcol, *Graiul din Vâlcea* 12), din ung. *zseréb* > *jirebie* derivatul *jurubiţă*, etc. Întocmai precum din *proptì* derivă substantivul postverbal *proaptă*, astfel din *sprijonì* sau *sprijunì* avem un *sprijoană* (Şincai, *Hronicul* I 52/34, Pop Reteganul, *Poveşti ardeleneşti* III 16/36, cf. "enigmaticul" *joavină* citat de Densuşianu, *Ţara Haţegului* 22, care s'a născut prin mutarea accentului, din **javină* < *jivină* < *jivină*). Forma *(s)prijini* a suferit o disimilare a celor doi *i*, rezultând sau *spri-*

*Analogia aromânescului *mi andoapir* 'mă razim', pe care Papahagi *Notiţe etimologice*, pag. 4 îl deriva din lat. *depalare* 'a pune pari' e îndoioasă, întru cât cuvântul aromânesc derivă, probabil, din bulgărescul *se dopiram* 'mă razim'.

jeni cu pronunţare dialectală *(je ⁄ jă) sprijăni* (Russo, *Scrieri* 59), sau (ca *cităl ⁄ ceti)*, mai adesea *sprejini* (Coresi, Dosofteiu, Varlaam, Cantemir, Biblia din 1688, C. Negruzzi etc.)

Verbul *a sprijini* aparţineà deci, ca şi *a scormoni*, vieţii săteşti, având la început sensul precis de 'a propti, a întări sau a răzemà cevà printr'o prăjină': Leasa de pe o groapă nu erà bine *sprijinită* (Creangă, *Poveşti*, 32). Ca şi *scormoni*, el a primit cu timpul, prin extensiune şi prin întrebuinţări figurate, o mulţime de accepţiuni nouă, pe care vom încercà să le schiţăm în cele următoare.

Mai întâiu, prin extensiune, el s'a putut întrebuinţà pentru o 'proptire', 'întărire' sau 'răzimare' şi cu ajutorul altui instrument decât *prăjina*. Anania au *sprejenit în braţe* capul lui Asaria (Dosofteiu, Viaţa sf. 224 v.) Vrea să se *sprijinească în picioare* (C. Negruzzi, *Opere* I 156) *Sprijinit* cu picioarele de prichiciu (Creangă, *Poveşti* 23) *Sprijinindu-se* în toiagul său (Ispirescu, *Legende* 59) etc.

În mod figurat, verbul *sprijini* primeşte accepţiunile cunoscute de astăzi şi redate de Lexiconul Budan prin germ. 'schützen, unterstützen, beistehen, helfen'. La cei vechi el mai aveà şi următoarele sensuri:

'a proteja' (cf. expresia: a aveà spete la cinevà): Sta socru său de-l *sprijineà* tare despre Poartă (Neculcea, *Letopis.* II 275/18 *Sprejinitori* = protictorii (Dosofteiu, *Viaţa sfinţilor* 29 v.)

'a sta într'ajutor cuivà, a da ajutor': Nu putură *sprijini* Leşii pre Svezi (Neculce, Letopis. II 300/16)

'a apărà' (întrebuinţat în acest sens adesea ca termen juridic în Pravila Moldovei) Neştiinţa ... *sprijineaşte* pre vinovat de certarea (= pedeapsa) cea mare (121 v.)

'a sărì în ajutorul celui slab' (tot ca termen juridic) *Sprijenitoriul* poate să ucigă fără de certare pe cela ce au început svada (ibid 62 v.)

'a oprì (o năvală), a ţinea piept (unui atac)': Iar Leşii încă păşind, *sprijineà* năvala Turcilor (Neculce, Letopis. II 224/6 Grecii ... sprijinesc războiul cinci ceasuri şi nici de cum nu se da (Beldinman, *Tragodia* 52).

Prin Ardeal şi Muntenia cuvântului *sprijini* mai are un înţeles, pe care îl dă Lexiconul Budan ca cel dintâiu sens: „prind ceva sau pe cinevà ca să nu cadă jos, germ. auffangen". Acesta mai ales întăreşte etimologia noastră, căci prăjina de sprijin se pune de obiceiu la un gard sau alt obiect în momentul când este în primejdie de a se nărui. Astfel 'proptesc' poate deveni identic cu 'prind': Gloanţele'n palmă *prijinea* Şi'ndărăt că le-aruncà (Materialuri folcloristice I 177). Ţiganca o îndemnă să se suie în pod când va veni clipita, iar ea, ca moaşă, va sta pe scară cu un ciur în mână, *sprijinind* feţii ce vor să se nască (Pop-Reteganul, *Poveşti ardel.* II 29|2).

Din acest sens s'a putut naşte apoi cel dat de Lexiconul Budan ca cel din urmă: „sprijinesc poame în vreun vas, vin în bute, germ. aufbewahren". Cu deosebire se întrebuinţează în acest înţeles când e vorba de sângele care nu se lasă să se scurgă, ci se adună: In cele *Şapte taine* (ap. Gaster *Crest.* I, 117) numărându-se mâncările spurcate, precum „carnea înecată de va fi năduşită", se face excepţie cu „sângele vărsat cu her sau sânge *sprijinit*". La Dosofteiu (*ib.* I, 258) cetim: Deci căpeteniile înfăşară în prostirile aceale . . . de *sprejinirà* sângele sfiinţii sale. În literatura populară găsim astăzi: Sângele i s'o pornit. În pahar s'o *sprijinit* (*Şezătoarea* II 216/19 Colindă din Suceava, cf. I, 14b|21). Tatăl nu lăsă sângele să piară, că mi-l *sprijinea* în păhar . . . (Alexici, *Liter. pop.* I, 148/10).

şuchiat

Cuvântul *şuchiat* nu s'a desvoltat nici dintr'o forma **şupliac*, nici n'are a face nimic cu *şubred.*, cum credeà Cihac (II 395), ci este ungurescul *süket (siket)*, care însemnează 'surd'.

Şuchiat se întrebuinţează prin Ardeal şi Moldova şi conţine aceeaşi idee pe care o redăm prin 'într'o ureche'. De fapt, omul surd, care neînţelegând ceea ce-i spui, îţi răspunde anapoda, face impresia unuia care nu-i cu toate minţile. In dialectul vienez surdului i se spune *tör.sch*, care nu poate fi altceva decât *töricht* sau *törig* 'nebun'. Dar chiar în ungureşte aflu, la Szinnyei, pentru *süket* şi explicaţia „tompa", adecă 'idiot', iar

compoziţia *süke-boka* e tradusă prin „a ki se ért, se hall", adecă „cel care nici nu înţelege, nici nu aude."

In glosarul făcut de Damé la *Proverbele* lui Zanne vol. II, *şuchiat* e tradus prin 'creux, vide'. Dacă deschidem însă cartea la pag. 468, la care sântem trimişi, întâlnim locuţiunea: *îşi face urechea şuchiată*, în care acest cuvânt e întrebuinţat încă în înţelesul original de „surd".*)

Cât despre varianta *deşuchiat*, care se găseşte în Muntenia, aceasta trebue analizată ca *des* + *şuchiát*, iar compunerea cu prefixul *des-* se datoreşte influenţei unei serii întregi de cuvinte cu înţeles asemănător, precum: *desmăţat*, *deşănţat*, *destrăbălat* etc.

Tiktin traduce, în Dicţionarul său român-german, pe *deşuchiat* prin 'der im Kopfe nicht richtig ist, verdreht, närrisch', deci îi dă tocmai înţelesul cuvântului *şuchiat*. Din informaţiile ce le-am culeş, reiese însă că *deşuchiat* are altă nuanţă de sens, care explică traducerea de 'zerfetzt, zerlumpt' pe care o dă Polizu cuvântului. Astfel *deşuchiat* se zice de un om care are îmbrăcămintea în dizordine (comunicat de G. Vâlsan), iar unii scriitori îl întrebuinţează cu sensul lui 'deşănţat, bizar', astfel Caragiale (*Schiţe* 69/4), care vorbeşte de „gesturi *deşuchiate*" şi St. O. Iosif, în traducerea poeziei Lenore de Bürger:

Acum se strâng în cimitir
Stafiile la lună,
Şi-o horă *deşuchiată* 'ntind
Şi cântă împreună.

Sextil Puşcariu.

III

Cârlan

Este un termin păstoresc, privitor mai ales la oi, uneori şi la cai. După cercetările mele personale, aproape în toate regiunile locuite de Români — la Macedoromâni şi Istroromâni nu există — înseamnă „mielul după ce a fost înţărcat". Înţărcarea

*) Explicarea „nu-i pasă, lasă greul pe altul" mi se pare cam puţin nimerită. Probabil că expresia aceasta se întrebuinţează ca şi „îşi face urechea-toacă" pentru omul care se face că nu aude, nevoind să înţeleagă ce-i spui, oricâte i-ai tocă.

mieilor se face de obiceiu cam pe la sfârşitul lunei Maiu sau la începutul lunei Iunie, după regiuni şi după felul timpului. Prin urmare, cam la două luni după fătat, mieii devin *cârlani* şi se numesc aşa până în anul următor, când, după înţărcarea noilor miei, se numesc *mioare*. Femeninul prepondorează de astădată, pentru motivul că marea majoritate a lor sânt de parte femeiască (oi) — păstrate pentru prăsilă — şi numai cam 10% sânt berbeci. În perioada celor două luni de după fătat se numesc cu un nume generic „miei", fiindcă sânt amestecaţi şi „miei" şi „miele". De asemenea şi după înţărcare, se numesc colectiv „*cârlani*" la masculin, pentru că formează la un loc un grup a parte, zis „turma (cioporul etc.) de cârlani". Sânt păziţi la păşune de cei mai buni ciobani (cârlănarii), pentru ca să scoată elemente cât mai bune pentru prăsirea viitoare. Dacă sânt cârlani mai puţini, încât nu pot forma singuri o turmă, atunci se amestecă cu mioarele (mielele din anul trecut) şi se numesc turma de mioare sau sterpe, în deosebire de cealaltă turmă, a oilor care au fătat şi dau lapte în vara respectivă. Dacă sânt multe, mioarele pasc deosebit de cârlani. Pentru a avea clară noţiunea de cârlan trebue să mai adaug, că aceasta nu este legată de ideea de vârstă, cum e cazul pentru „mioară", „târţiu", „noatin" etc.

În unele regiuni însă[1]) — şi cunosc destul de bine viaţa păstorească — unde păstoritul este în decădere, sau nu este ocupaţiunea de căpetenie locuitorilor, înţelesul cuvântului „câr-

---

1) Iată din răspunsurile date la „Chestionarul Hasdeu", câteva:

I, Cari cuprind ideea de miel înţărcat:

Buzău II, 87, 131, 187 şi 203.

Covurlui 68; Constanţa 239.

II, Care cuprind ideea de *miel, miea* (oaie, berbece) de 1–3 ani Constanţa 239; Buzău II, 27, 49. Muşcel IX, 482.

III, Cari cuprind ideea de mânz, cal de unul, doi, trei şi chiar patru ani: Buzău II, 185, 222. Muşcel IX, 265; Olt XI 184.

Cum se poate observă, în unele judeţe se dau toate trei înţelesurile, ceea ce denotă şi confuzie şi nu numai evoluţia sensului dela ceea ce a însemnat la început.

lan" a suferit schimbări[1]). A început să se aplice şi la mânjii mai mari, confundându-se în unele părţi cu „*noatin*" (mânz de un an). În felul acesta e legat, de cele mai multe ori, greşit de ideea de vârstă şi se defineşte de către unii şi prin »miel, oaie de un an sau doi«. Astfel se explică amestecul a două înţelesuri ce-l întâlnim în dicţionare şi în diferite texte privitoare la „cârlan: 1, mielul după ce a fost înţărcat şi 2, miel sau mânz de un an (uneori chiar de doi şi trei ani). Important de ştiut la înţărcatul mieilor este mai ales faptul că nu se „opresc" toţi mieii pentru „prăsilă, pentru a deveni „cârlani", ci *numai cei mai buni, cei mai frumoşi*, cei pe cari păstorii îi socotesc a fi de rasă mai bună. Când e vorba de berbecuţii „de rudă" (de prasilă) alegerea se face şi mai scrupulos, decât pentru miele.

Aci stă — în această selecţionare — şi elementul primitiv în înţelesul cuvântului „cârlan". Este adecă mielul care prin structura lui din naştere şi prin grăsimea la care a ajuns în cele două luni, cât a fost „sugar", până la înţărcat, devine bun de „ţinut" pentru reproducere.

În felul acesta ajungem, cred, să întrezărim originea acestui cuvânt, care ca şi aproape toate celelalte privitoare la oaie (berbece, miel, mioară, arete, tărţiu etc), ne duce tot la o formă latină.[2])

Este *carnalis, -e*, însemnând propriu zis: „e carne constans, animalis". Cuvântul se întâlneşte în expresii, precum: *carnales*

---

1) cf. Tiktin: Rum.-Deutsch. Wörterb.:
Cârlan, Junges vom Schafe od. Pferde in der Zeit v. der Entwöhnung bis zur Zuchtreife (2 bis 4 od. 5 Lebensjahr), Jährling, Zeitbock, Füllen. Fem. *cârlană*, pl. *-ne;* dim. *cârlănaş, -ă; -lăior.* magy. *kerlan(y)*. Cf. şi următoarele: *Cârlani* (corespunzător grecescului ἀμνοί), Biblia din 1688, turmă de cârlani, păscută de opt ciobani. Alecsandri, Poezii populare, Bucureşti, 58; agneau de six mois à un an, agneau sévré. E Damé. Terminologie 68, 69, 99; *Cârlan* = *mielul după înţărcat*, până la un an. I. Creanga, Opere ed. Minerva, Glosar (făcut de un bun cunoscător al păstoritului, I. Gh. T. Kirileanu); *Cârlană*, meluţa de un an. Şezătoarea I, 70.

2) Weigand presupune că cuvântul ar sta în legătură cu sârb. *krd* Rudel, Herd, slov. *krdel*, care ar da **krdlan* ein Schaf resp. Pferd, das der grossen Herde eingefügt werden kann. (Jahresb. XVI, p. 222). Philippide îl derivă din **cârnan* = *carne* (Ist. l. rom. 150).

fetus, generationes; carnalem originem etc. Ca sinonime se dau formele „corporalis", „creatus'".[1])

Ca punct de plecare trebue să luăm deci înţelesul de: „făt" (care la început a fost tot un termin păstoresc), miel trupeş, cărnos, gras, frumoş, şi deci bun de ţinut pentru prăsilă — *cârlan*. Foneticeşte a trebuit să se dezvolte astfel: *carnalem*, *cârnare*, plur. *cârnari*, după care s'a refăcut un singular, *cârnar*, mai ales alături de un femenin **cărnare* (sau *cârnară*), precum este astăzi *cârlan* şi *cârlană*. Cf. şi miel *sugar* şi miea *sugară*, iar pentru *-are*, devenit *-ar*, cf., între altele, *digitale* > *degetar*.

Apoi prin disimilare, foarte explicabilă în asemenea poziţie, *cârnar* a devenit **cârnal*,

Şi apoi prin metateză: *cîr-nal* a devenit *cîr-lan* (cf. *căte-lin* > *cătinel*, *rumegà* > *rumugà* > *rugumà* etc).

S'ar puteà admite şi o fază: **cârnar* > **cârnan* (cf. *farină* > *faninà*,) şi apoi *cârnan* > *cârlan*, prin disimilarea *n-n* > *l-n* (cf. formele *amen'nţa* > *amelinţa*, *funingine* > *fulingine* etc.) Mai ales că alături, de cu vreme au trebuit să apară dim. **cârnăluţ* > *cârlănuţ*; *cârlăior* < *cârnălior* (cf. *mirioară* < *milioară*). Oricum, cuvântul a trebuit să fie atras de vreme de către altele cu care acesta convieţuia, precum mai ales: Juncan, băetan, codan (cf. şi numele de vite: Joian, Plăvan, Bălan, Duman, etc.), care aveau terminaţiunea *-an*. În limbile romanice se întâlnesc formele corespunzătoare ca fonetism: it. *carnale*, sp. *carnal*, francog. *charnel*.[2]) Aici trebue adăugat, cred, şi prov. *carnal* adj.; „charnel (jour) gras; en chair et en os, vivant; saisie de bétail surpris dans les lieux défendus; le bétail saisi".[3])

D-l M.-Lübke dă ca derivate din *caro (carne)* în limbile romanice formele: vegl. *karnual*, span. *carnero*, port. *carnèiro* „Hammel", „Widder", deci cu înţeles apropiat de cel românesc, (cf. pentru evoluţia înţelesului, şi forma dialectală, din Vionaz, *tsernoa* < *carnutus*, „Kuh mit grossem Euter).[4])

---

1) Cf. pentru toate acestea *Thesaurus Linguae Latine* p. 475.
2) W. M.-Lübke, în Thesaurus Linguae Latinae.
3) Emil Levy, Petit Dictionnaire provençal-Français.
4) W. M.-Lübke, Rom. Etym. Wörterbuch.

Chepcèl

Am cules în Serbia acest cuvânt, pentru lămurirea înţelesului căruia dau aceste versuri din cântecul *„Dela noi, la voi"*, cules la Românii din Serbia, satul Râtcova (Craina).

Jos la rădăcină,
O lină fântână
Cu jghiab de alamă,
Cu ţuţur de fer,
Chepcel de-aurel,
Bea voinici cu el. . .

Cel de la care am cules aceste versuri mi-a explicat că chepcel „e căuc".[1])

În limba latină există şi diminutivul cf. *Caucellus*, „Becher"., în vechea fr. „moulin à *choisel*", durch ein Reservoir gespeiste Mühle.[2])

Din punct de vedere fonetic, indiferent dacă pornim de la un prototip latin sau de la un dim. românesc, s'a dezvoltat astfel: *căucel*∠**căvcel*∕**căbcel*∕*căpcel*∕*chepcel*; prin trecerea lui *u*, înaintea consoanntei la *v*∕*b*∕*p*, fenomen care se mai întâlneşte şi în alte cuvinte, în graiul din Serbia, Bănat etc. (precum: *căpta*∠*căvta*∠*căuta*; *cheptoare*<*cheutoare*) şi prin trecerea lui *că-* la *che*∕, în poziţie atonă (cf. formele dialectale cunoscute: *chimeşe*<*cămaşe*; *închèpe* < *încape* şi chiar *ghină*<*gheină* <*găină*, cum am auzit personal în Bihor).

Pentru trecerea lui *u*>*p*, **caucel* a putut fi influenţat şi de *chipce*, (cf. nota 3, sau de *chepcea* (turc. *Kepče*, Schaumlöffel, apud Tiktin o. c.).

Noteìnă (lână).

Se numeşte în jud. Vâlcea şi în Serbia lâna de pe noatin.[3]) In Vâlcea şi mielul de un an se numeşte noatin. Cum sufixul *-inus* a încetat de mult, odată cu formarea limbii române, cuvântul ne duce la un derivat latin *annotininus* care trebue

1) Cf. şi Tiktin, Dic'. chipcel explicat prin Becherlein (?) din fraza: „şi-şi scoase chipcelul lui şi-l umplu de apă" (Ioan Zlatoust, Mărgăritare, Bucureşti 1691).

2) W.-M.-Lübke o. c.

3) Dl. Tiktin o. c. dă forma (lână) *„noatină"*.

pus alături de altele care se referă la părul sau lâna animalelor. Astfel sânt: *căprină* „lână de capră", la Aromâni, şi Megleniţi şi păstrat ca nume de oaie la Dacoromâni;[1]) cf. pentru sufixul *-inus* şi formele *porcină* (carne de porc, în dacorom. maced, *uin* (de oaie, mai ales lapte)[2])

A piersicà (chersicà[3]).

Se întâlneşte în toată Muntenia şi în părţile Bârsei. Înseamnă a da cuiva o bătaie mai uşoară, mai ales când e vorba de copii. Se aude în expresii ca „am să te piersic eu".[4]) „l-a piersicat rău, bine" etc. (cu o nuia, băţ ori cu altceva, cu care nu se poate da o bătaie prea aspră). Are şi înţelesul de „a „ustură, a tăià" pe cineva cu vorba, gluma".[5])

Evident, *a piersicà* are o întrebuinţare mai rară astăzi, cum se întâmplă cu atâtea cuvinte cari se izolează dela o vreme în anume regiuni numai, restrângându-şi şi înţelesul. Judecând însă după forma lui, nu poate fi decât vechiu, căci, dacă ar fi un derivat mai nou, ar trebui să fie, mai curând, de conj. IV-a.

Cercetând în dicţionare înţelesurile verbului lat. *sĕco, -are* care a trecut în limbiile romanice, atât simplu cât şi în formele cu prefixe *resĕ o*[6]) şi *disĕco* (cf. maced. *disicari*), găsim şi următoarele întrebuinţări: „Sectus Gallus", „Gaulois mutilé" (Hor.); „secare verbere terga", „entamer le dos à coups de lanières" (Tibull.); „Sectus *flagellis*", „dechirer de coups de fouet (Hor.); „sectae unque genae", joues égratignées par les ongles" (Hor.); „secare comes", „arracher les cheveux" (Mart.)

1) Cf. S. Puşcariu Etym. W. d. r. Sprache.
2) Densuşianu-Candrea, Dict. etim.
3) Se aude mai mult *chersica*, fiindcă se întrebuinţează în regiunea labialelor alterate, în Muntenia.
4) Cf. şi Chiriţescu, Grânarii, p. 176: „Fugiţi la o parte, diavolilor, că vă piersic, şi le arătă cleştele dela sobă". De remarcat că d. Ch. scrie într'o limbă cu un pronunţat caracter dialectal.
5) In Tiktin o. c.: *piersicà*, prez. *piersic*, Munt. fam. „Jdn. fuchteln, die Rute kosten lassen, ihm ein paar Hiebe aufbrennen". Şi dă exemplele: Rumânu care nu-şi piersică copiii de mici, mult păcătueşte" (din Jipescu, Opincarul); „Epigramele. . . făceau să râdă chiar pe aceia cari erau piersicaţi de verva caustică a Doctorului". Gion, Portr.
6) Cf. W. M.-Lübke o. c.

(Cf. înţelesuri ce se cuprind şi în verbele: a bate, zdrobi, omorî în bătăi etc.).

Alături a existat şi verbul *pèrsĕco, -are*, care e dat de dicţionare ca mai puţin uzitat, dar care n'a putut să aibă decât aceeaşi întrebuinţare, numai cu o unanţă mai pronunţată a ideii de „a bate".

Pièrsec a păstrat accentul normal (<pèrsĕco), iar în ce priveşte poziţia lui *r* din *per-* cf. pierd, pierdere (< *perdere*).

Rutes.

Se întâlneşte în psaltirile din veacul al XVI-lea şi în codicele Voroneţean în formele *rutes*, de cele mai multe ori fără *-u* final, de câteva ori cu *-e* şi odată cu *-a* la sfârşit.[1])

Înseamnă „iar, iarăşi". Cuvântul acesta nu poate fi despărţit ca înţeles de latinul *rursum (rursus)*. Ca fonetism în lat. vulg. a trebuit să devie **rusum*[2]), ca şi celalte două adverbe de aceeaşi origine: *deosum (< deorsum)* şi *susum (< sursum)*. *Rusu(m)* trebuia să devie în rom. *rus(u)*. Dar avem de a face, cred, cu un adverb compus **rusu + item* pentru întărirea sensului, care ar corespunde formelor româneşti de azi: „aşa, iar aşa, tot aşa" etc. **Rusuite(m)* a devenit **rusute* şi prin metateză" *rutes(u)*. Formele cu *-e* la sfârşit, fiind mai puţine, ar puteà să fie greşeli de transcriere.

Ţuţur, cioroiu.

Sânt două creaţiuni interesante onomatopeice. Cel dintâiu se întâlneşte în Serbia şi Oltenia şi cum se poate vedeà şi din versurile citate la tratarea lui *chepcel*, unde se vorbeşte de *ţuţur* de-alamă, la o fântână, înseamnă tubul, ţeava[3]) prin care curge în continuu apa în jghiab, la o fântână. Iar *cioroiu* (cules de mine în jud. Cojocna[4]), în satele de lângă Huedin)

1) Cf. I. A. Candrea, Psaltirea Scheiană, comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII Buc. 1916. şi I. Sbiera, Codicele Voroneţean (glosare)

2) Dicţionarele dau un *rusum*, însă ca formă lat. arhaică.

3) Cf. şi G. Giuglea şi, G' Vâlsan, Dela Românii din Serbia, Buc. 1912 p. 11.

4) Este şi un nume de izvor, în această regiune, pe lângă muntele Vlădeasa (satul Rogojelul): *Cioroiul Pchinului* (Pinului).

înseamnă „șipot“ — un onomatopeic și acesta — adică un ighebuleț, o scândurică scobită, sau o coaje de copac, sau chiar și numai firul apei ce țâșnește din pământ. De la înțelesul acesta din urmă s'a ajuns la acel de „tub“. *Țâțur* este o reduplicare a cuvântului *țur* (țur-țur) care imită murmurul cadențat al apei ce *țâțue* (ori *țâțăe, țârâe*) din tub sau izvor. Din **țârțur* unul din cei doi *r* a căzut prin disimilare. Prin extensiune înțe'esul s'a dat și „țurțurilor“ picătorilor ori stropilor ce se formează, prin înghețare iarna, pe diferite lucruri (haine, păr, streașini, crengi etc.) cf. și Chest. Hasdeu, jud. Telcorman, XIV, 235: „țuțurul de ghiață“). Nu numai pentru apă se poate zice a *țurui* ori *a țurăi*, căci iată o altă întrebuințare a acestui verb, de asta dată în sens activ, prinsă în jud. Dâmbovița: „C'o mână *țuruești* [făină] și c'o mână mesteci“)[1]) Ceea ce înseamnă că lăsă să pice f ină din mână, puțină câte puțină (cf. „cu țârâita“).

In Basarabia s'a format iarăși un verb din același cuvânt ce imită sunetul lucrurilor ce cad în mici cantități, adică *țur-țur*, ori *țâr-țâr*. Se zice aclo „*țârțârâ*[2]) cu ŭomăt“ și „cerne de ploaie“ (cf. mai jos „cioroiu“). „*Țârțârâ* cu ŭomăt“ se zice când cad bobițele mici și solide de zăpadă (un fel de grindină mai afânată), care se chiamă în unele părți "măzăriche“ (Jalomița și Brașov) și dăcă nu mă înșel, am întâlnit și forma „*țârțăriță*“, care ar fi un derivat din „țâr-țârâ.“

De această familie ține, cum se știe, și „*o țâr, o țârâ*“, un sinonim cu „*un pic*“, tot de origine onomatopeică și el.

Cioroiu derivă din a *ciurăi*[3]) care s'a născut prin imitarea sunetului căderii boabelor prin găurile ciurului, și mai pe urmă s'a extins și pentru a exprimă murmurul, *țârâitul* apei. Se înțelege că mai sânt și alte derivate în legătură cu formele tratate aci, dar eu am vrut să lămuresc în special pe *țâțur, țârțârâ, cioroiu*.

---

1) Eră vorba de pregătirea mâncării numită „colărezi“.

2) Comunicat — între alți — de d. J. Codreanu, deputat, țăran din Soroca.

3) Cf. Tiktin o. c. și O, Densușianu — I. A. Candrea. Dicț. Etim., la forma *ciur*.

A uștà.

Lexiconul de la Buda dă acest cuvânt cu înțelesul de „a căscà" (*uștezu* v. oftezu"). Cu același înțeles se aude și în ținutul Rodnei[1]) și în jud. Romanați[2]).

Este lat. *oscito, -are,* care însemna a căscà. Înțelesul a evoluat puțin, de la „a căscà, a întredeschide gura", la „a oftà" prin faza „a căscà cu zgomot", cu obicinuitul quasi-oftat, cu care este de multe ori împreunat căscatul. Desvoltarea fonetică s'a făcut astfel: *oscitare* > **uștetа* > *uștа,* prin reducerea lui *e* aton.

Indic. prez. a trebuit să fie **oaștet,* apoi *ùștet,* prin schimbarea lui *o* inițial în *u,* supt influența formelor neaccentuate, și apoi *uș', uștez* (cf. Lex. Bud.), atras fiind de celelalte verbe de conj. I-a, care au indic. prez. în *-ez.* Cuvântul s'a păstrat în mai multe limbi romanice, ajungând în unele la același înțeles ca și în limba română.

Iată formele pe care le dă dl. Meyer-Lübke o. c. + it. *russare:* log. *ruskidare* „schnarchen", log. *oskidu* „Schluchzen"; +*suscitare:* friaul. *soseda* „gähnen", venet. *sustar,* obwald. *sušdà,* friaul. *sustà* „seufzen"; proveng. *suska* „seufzen, schluchzen".

Păstrarea acestui cuvânt alături de *căscà* < lat. *cascare,* de la care n'au rămas urme, decât în italiană și sardă (dialectul logudorez), arată că într'o vreme nu depărtată a fost o destul de mare bogăție de termini legați de viața fizică sau psichică a poporului român, chiar dacă între acei termini nu existau decât nuanțe mici suptile de înțeles, cum e cazul și cu *piersică,* de care am vorbit mai sus. Limba română n'a sărăcit așa de mult în ce privește elementele latine, în tot cazul nu așa de repede, cum ne vine une ori să credem, ci după luptă îndelungată cu elementele streine ale atâtor limbi din jurul nostru ce au dat năvala pe atâtea căi, politice, etnografice, culturale, comerciale etc., cum nu e cazul cu ni i una din celelalte limbi romanice, cari au avut totdeauna în țările unde s'au vorbit, nenumărate mi loace de resistență. De acestea limba noastră a fost lipsită aproape total.

G. Giuglea.

1) Comunicat de Dl. N. Drăgan.
2) Com. de d-șoara F. Florescu, profesoară.

IV.

Originea rom. SAT.

Filologia românească oscilează încă, în ce priveşte originea acestui cuvânt, între lat. *satus* şi alb. *fšat* (din lat. *fossatum*).

Controversa dăinueşte mai ales din două cauze, — una sentimentală: greutatea de a renunţà la un prototip latin atât de ademenitor, alta technică: unghiul redus, supt care a fost privită problema, care, de fapt, trebuie pusă în cadrul larg al „filologiei comparate."

Să încercăm a o face.

1. Pentru derivarea din lat. *satus* (de la *serere*), '(câmp, ogor) sămănat', ar vorbì următoarele consideraţii:

a. Vr. *sat*, 'câmp', din Coresi (invocat de d. S. Puşcariu, „Zeitschrift für rom. Philologie", XXXVII, 113), şi din Psalt. Şcheiană: „Adapă toate ferile *fsatelor*" (Ps. e. III, v. 11; ed. Candrea, II, 214) = potum praebeant omnibus animantibus *agri* (la Dosofteiu: „*câmpului*"); cf. II, 96 (Ps. XLIX, 11).

b. Rom. *mirişte*, 'loc unde a fost o sămănătură, lan', faţă cu sl. *mir*, 'lume, mundus' (cf. preot de mir), şi germ. *Dorf* (got. *daurp*, 'Acker'), la a cărui basă, ca şi la aceea a rus. *derévnya*, 'sat', dialectal: 'Pflugland' (litv. *diruvà*, 'Acker'), stă ideia de 'arătură, ogor' (cf. O. Schrader, *Die Indogermanen*, p. 40).

2. Pentru derivarea din alb. *fšat*, resp. lat. *fossatum* (*massatum*, admis ex aequo de G. Meyer, *Alb. Wörterb.*, e inutil şi imposibil, pentru motivele ce se vor vedeà) pledează următoarele împrejurări:

a. Vr. *fsat*, pe care etymonul *satus* îl lasă neexplicat;

b. Greutatea de a admite existenţa a două cuvinte de origini diferite: unul, *sat*, latinesc, altul, *fsat*, albanez;

c. Absenţa unei reale dificultăţi semantice, în ce priveşte trecerea de la *fossatum* la *fšat* (*fsat*, *sat*).

D. Candrea (*Straturi de cultură şi straturi de limbă*, în „Viaţa Nouă", IX, p. 317 sq.) citează pe mr. *fusat* 'sanţ' (Vlaho-Clisura), pe it. *fossato* şi fr. *fossé*, idem, pentru a conchide că *fossatum* 'sat' se va fi desvoltat dintr'o construcţie ca: *sisto ad fossatum*, 'staŭ, locuĭesc lângă şanţ', etc., devenită apoi eliptică: *(ad) fossatum*.

Ceva este, de sigur, în această argumentare. Cred, totuşi, că n'avem nevoie de asemene artificii, pentru a înţelege procesul de prefacere a sensului.

Du Cange înregistrează o întreagă serie de *fossata:* de la *fossatum*[1], 'vallum, fossa', până la *fossatum*[2], 'territorium, ut videtur, certis limitibus quasi fossato circumdatum'.

Nu e *acesta*, în esenţă, înţelesul primitiv al cuvântului nostru? — Cheia o dă *fossatus*[3], *'exercitus*, seu potius *castra*, vallo et fossis circumdata' *(ibid.*; cf. vspan. *fonsato*, vport. *fosado*, „armată"): datele istorice-culturale confirmă, că acest *fossatus* trebue privit ca terminul intermediar între *fossatum* 'şanţ' ('tranşeie'!) şi *(f)sat.* Caracterul „militar", războinic, al aşezărilor omeneşti se împleteşte, în adevăr, pretutindeni, cu cel „civil", paşnic, — la origine, adesea, pastoral, — şi lucrul nu va suprinde prea mult într'o epocă de „armată constructivă" *verheeren* 'a pustii' (de la *Heer* 'armată') n'a fost totdeauna şi exclusiv rostul unei armate, care, cu tot *populari* 'pustiesc', rămâne, în sens positiv, un *populus* (cf. *Glotta*, III, pd. 196, 599), un στρατός = στρατός sau λαός (cf. *pâlc*, 'stol, ceată', sl. *polkŭ*, germ. *Fussvolk, Kriegsvolk*, etc.). Iar a transformă o locuinţă provisorie, improvisată în vederea luptei, în una definitivă, statornică, nu e câtuşi de puţin un proces nefiresc.

Astfel, mgr. φοσ(σ)άτο(ν), φουσάτον 'στρατόπεδον' (cf. Du Cange, *Gloss. Graec.;* G. Meyer *Neugr. Stud.*, III, 72) e perfect sinonim cu ngr. κατοῦνα 'camp, quartier, cantonnement' (Legrand, *Poèmes historiques en grec vulgaire*, p. 342), care e identic cu *cătun(ă)* al nostru[1], ca şi cu vsl. катоунъ 'παρεμβολή, castra', propriu: 'catonament' (cf. *cantone*), însemnând şi: 'locus mulgendis aestate ovibus' (Miklosich), 'Hirtendorf' (v. *Indogerm. Forschungen*,

1) Cf. *cătun*, „locuinţă de purcari şi pescari" (Păsculescu, *Lit. pop. rom.*, p. 329); la Românii de Serbia (v. Giuglea-Vâlsan, glosarul): *cătun*, „colibă, bordeiŭ"; cf. mr *călive.* — Despre *cătunul* meglenit, v. Papahagi, *Megleno-Românii*, I, p. 40 şi urm. (megl. *clieti*, „cămăruţa unde se păstrează haine, lăzi, etc.", e identic cu *kleti, kletişta*, „locuinţe de păstori" în evul mediu; cf. vbug. *kletь*, 'ταμεῖον, σκηνμα, Gemach, Zelle', etc.: Berneker, pp. 517—8). — *Catuna* îşi numesc „cătunarii", lăieşii şi căldărarii noştri „cortul" (cf. *şatra*), pentru care există şi terminul *ţara* (Barbu Constantinescu, *Probe de limba şi literatura Ţiganilor din România*, p. 38); cf. bulg. *katún, katúnin*, „nomadisierender Zigeuner", *katúnište*, „Zigeunerlager" (Berneker).

XXXIII, 431 sqq.); astfel, ngr. μετάτο, 'ἑταιρεία ποιμένων', 'fromagerie' (Legrand, *o. c.*, 349), it. *metato*, log-. campod. *medau*, rom. *mă cunetătesc (Rev. critică-literară*, IV, 87: acesta ar cadra totuşi cu etymonul *comitatum*, propus de Iannarakis şi respins de Legrand, *l. c.*, şi G. Meyer, *Neugr. Stud.*, III, 45), etc., au la basă, toate pe lat. *metatum*, termin tehnic pentru 'cartier' militar (cf. *Rheinisches Museum f. Philologie* pe 1915, p. 157), precum fr. *château*, it. *castello*, mlat. *castellum* au la basă pe *castrum, castra*, 'lagăr, tabără'. (Cf. încă: *-chester*, paralel cu *-wick* = l. *vicus*, din n. de localităţi englese; apoi: cech. *kostel*, „Kirche" = lat. *cas, tellum*: Kretschmer, în „Archiv f. sl. Philologie", XXVIII, p. 159; sârb. *costol*, in *Costolac* = Viminacium; turc.-dobr. *Chiosteli*). Rom. *cetate*, 'place-forte, forteresse', faţă cu lat. *civitas* (*civis*) şi gr. πόλις (πολίτης) faţă cu ἀκρόπολις (cf. lat. *arx*, germ. *Burg* propr.: „jeder Ort, der Schutz [bergen!] gewährt") sânt tot atât de instructive[1]).

Şi lucrul e foarte natural. Acelaşi „instinct (conservativ) al proprietăţii" şi aceeaşi necesitate a apărării, care fac pe gospodar să-şi *îngrădească*, să-şi împrejmuească cu *gard* adecă, *ograda* sau *curtea* (cf. germ. *umfrieden, Friedhof*, lat. *cohors, hortus*, χόρτος): 'ogradă', 'grădină'!), au făcut pe om să-şi *îngrădească* şi aşezările comune (cf. *poarta ţarinei* de la satele noastre[2]): sl.

1) Cf. Jireček, *Gesch. d. Serben*, I, 156: „Das Hirtendorf heisst seit dem 13. Jahrhundert „Katun"; es ist ein Lager, nach der militärischen Terminologie der Byzantiner." — Un interesant termin de comparaţie oferă şi acele *katama* din Sudul Abisiniei, „des postes ou villages palissadés", „des habitations de montagne", de care se vorbeşte în „Revue Critique" din 1920, p. 410 (după un studiu al lui H. Dehérain). — Pentru *palissade* însuşi (din *pal*, lat. *palus*, „par"), cf. rom. *palancă* (cu „părînge"!), lat. *crebrisuro*, „vallum crebris suris, id est palis, munitum" (Ennius, ap. Festus, ed. Lindsay, p. 51). — Despre raportul dintre gr. πόλις şi lat. *Urbs*, v. studiul lui E. Kornemann, în rev. „Klio", V, p. 72 şi urm.

2) Pentru *Curtea-de-Argeş* (= „Palatul de reşedinţă domnească de pe apa Argeşului,"), cf. *Ruşii-de-Vede, Vălenii-de-Munte*, etc.

3) Interpretarea ca „loc de percepere a vămii (rut. *caryna)*", analog *rohatcei*, „barierei", de la târguri, (Miklosich) e exclusă printr'un *mezökapu*, „poarta câmpului", copia-i ungurească din Valea Crişului-Negru, unde sânt sate care-o păstrează până azi (v. St. Győrffy, *Das Ungartum im Tale der Schwarzen Körös*, p. 41 şi urm.), cum o păstrează şi atâtea sate româneşti din Ardeal. In cutare localitate, din aceaşi regiune crişană, poarta însăşi a dispărut, păstrându-se numai numele de odinioară: „Porkolat" (Győrffy, *l. c.*). Cf. încă expresiile rom. pop. *a se îngrădi cu cineva*, „a găsi la el spriijin, bunăvoinţă", *a face sat cu cineva*, „a se întovărăşi, a se înţelege cu dânsul"

grad 'oraş' (cf. *Grădişte*,[1] *Tirgovişte*, „loc unde a fost un oraş", *Selişte*, „loc unde a fost un sat", megl. *Cătunişti* „loc unde a fost odată cătun", *Băcilişti*, „loc unde a fost târlă, băcie": Papahagi, *Megleno-Românii*, II, 38), rus. *gorod* (cf. *gorodişte*, rom. *Horodişte)* sânt — cu toată împotrivirea lui Jagić — acelaşi cuvânt cu rom. *gard*[2] (v. Hasdeu, *Etym. Magn*, III, col. 2801; cf. vr. „*grădişul* cetăţii" din Diichiti, ed. Iorga, p. 99, de fapt: *îngrăditura*, fr. *enclos*, lat. *pomerium*, „incinta"), *grădină* (cf. mgl. *Gărdiñia)*, germ. *Garten*, întocmai precum celt. *dunum* 'oraş' (cf. *Noviodunum*, „Târgu-Noŭ"[3]) şi engl. *town*, idem (cf. *Newton* = *Newtown*, „Târgu-Noŭ"), sânt acelaşi cuvânt cu germ. *Zaun* 'gard' (v. Schrader, *o. c.*, p. 38); cf. danes. *Kirkegaard* şi *Kjöbenhavn (-havn, -haga*, fr. *haie: La Haie)*. Lat. *forum* însuşi nu înseamnă, originar, alta decât 'umfriedigender Raum': de la *forus*, 'Planke' (Walde, *Indogerm. Forschungen*, XXXIX, p. 74).

Despre lat. *oppidum* ne învaţă însuşi Caesar: „'Oppidum' autem Britanni vocant, cum silvas impeditas vallo atque *fossa* munierunt, quo incursionis hostium vitandae causa convenire consuerunt" *(De bello Gallico*, V, 21); iar Varro (*De lingua Latina*, V, 32): „Oppida condebant in Latio *etrusco ritu* multi, id est iunctis bobus, tauro et vacca, interiore aratro circumagebant sulcum (hoc faciebant religionis causa die auspicato), ut *fossa* et muro essent muniti. Terram unde exsculpserant 'fossam' vocabant et introrsum factam 'murum'".

Dar, cu acestea, ne-am întors — *ad fossatum*. Cetitorul s'a lămurit, sperăm, asupra transiţiei lui *fossatum* de la înţelesul de 'şanţ, tranşeie', la acela de *(f)sat*.

---

1) Un sens special al cuvântului *grădişte* e acela de *popine*, „urme rămase în băltl din terasele inferioare dunărene, îngropate supt sedimente" (v. *Analele Dobrogei*, I, p. 597); cf. Dict. Acad., *s. v.* — *Pogârzie* din rev. „Ion Creangă", VII, 203 * *pogrăzie*, **podgrăziă* : *podgrad*, „suburbie, varoş".

2) Slav. *grad*, *gard* însuşi ar represintă pe vgerm. *gardas*, got. *gards* (cf. *garto*), „Einfriedung, Saalbau" (cf. *sala*, fr. *terre de sale:* Wilser, *Die Germanen*, II, 329). „Hofraum (ogradă). Baumgarten (grădină) und Holzzaun (gard)"; obiceiul de a întemeia sate din case izolate prin ogrăzi apare ca specific german la Tacit (*Germania*, 16: „vicos locant non in nostrum morem connexis et cohaerentibus aedificiis [συνοικισμός!]: suam quisque domum spatio circumdat. . .". Cf. însă Tucidide, I, 10, 2.

3) Cf. şi W. Meyer-Lübke, *Die Dunum-Namen*, în „Zeitschr. f. fr. Spr. u. Litteratur", XLV (1916), p. 350 şi urm.

Etymonul lat. *fossatum* ni se pare, de fapt, preferabil rivalului său *satus*: tot atât de potrivit ca înţeles fundamental (chiar sensul de 'ar, cultiv' nu lipseşte lat. *fodere!*), perfect clar ca evoluţie semantică (dacă *grad* 'oraş', lit.: 'loc încunjurat cu gard' a putut fi numit după *gardul* împrejmuitor, de ce nu s'ar fi putut numi şi *fsat*, 'sat', după *fossatum*, 'şanţul încunjurător'?), formal, el are netăgăduitul avantagiu de a explică varianta arhaică *fsat*, fără a trebui să recurgem la mijlocirea alb. *fšat* şi, cu atât mai puţin, la ipotesa, neverosimilă, a unei duble provenienţe.

V.

Elemente latine.

Aret.

Expresia *în aretul vântului* = obviam vento, vor dem Wind (Lex. Bud.), ca şi posiţia accentului: *áret* (cf. Hasdeu şi Tiktin, ad voc.), trimite la lat. *halitus,-m* (sc. venti), lit. „suflarea (vântului)".

La cele spuse altă dată în acest sens („Arhiva" din Iaşi, XX, 528), adăugim acum: lat. *halitus* s. *alitum* = aura venti (Thes. gloss. emend., I, 511), it. *alito di vento*, idem (Tommaseo), cors. *alitu, alda* (dell'aria), „alito, spiro, soffia" (Falcucci).

Dintre explicările mai recente, aceea a lui Auerbach (în „Anuarul" Weigand pe 1913, p. 212) reînvie pe *erectum*, iar a lui Viciu propune, din parte-i, pe sicil. *arretu*, „arreri, arrè, addietro" (*Limba română poporană şi dialectul sicilian*, p. 79).

Berc.

Înţelesul de „scurt de coadă" (cf. recitativul copilăresc: „melc, melc, *codobelc*" = **codoberc*, după: *codolat, codalb, codoroş, codobatură*; mr. *scurtabec* = **scurtaberc* ? v. Dalametra) concordă foarte bine cu lat. *brevis* (*brevi coda*), iar, supt raportul formal, dintr'un lat. **brevicus* (cf. *brevicülus*) am putea avea rom. *berc* (pro **brec*), după cum dintr'un lat. **scrobula* avem *scorbură* (pro **scrobură*).

Observaţie. — *Berci* din „berbeci de-aceia berci" (Păsculescu, *Lit. pop. rom.*, Glos.) ar putea fi şi alt cuvânt (slav); varianta din Giuglea-Vâlsan (*Dela Românii din Serbia*) are: „berbeci *belgi*", 'albi' (p. 388).

Fiulă.

Variante: *fiolă, hiulă, hiolă.*

Întrebuinţat numai în Moldova (cf. Dicţionarul Academiei, *ad voc.*) şi numai în locuţia: *a luà în hiulă*, „a lua în râs, a lua la vale, a luà înainte", propr.: „a înţepa, a împunge, a luà în furculiţă, în frigare, în coarne" (?) — Exemple, v. *o. c.*, unde adauge: *a luà în hiula calului*, probabil: „în pieptul (furca pieptutului) calului" (în „Istoria Troadei", la N. Iorga, *Fase sufleteşti şi cărţi representative la Români*, p. 30; cf. „Povesté unui cocon de împărat cu un harap şi cu un cal de lemn", în Bianu, *Catalogul mss. rom.*, I, p. 622). *Fiùl*, glosat: „coamă" (confusie între κόμη şi κόμμα? — cf. totuşi *bucă* = fr. *boucle*, propriu: *fibula = buccula*), din „Fisiologul" vr. publicat în rev. "Ion Creangă", IX, pare a fi resultatul unei erori de transcriere din partea editorului, care a înţeles pe -ъ, echivalent în speţă cu -*ă* (*fiulă*), că -*ŭ*, şi l-a lăsat netranscris.

Dacă înţelesul propriu presupus de noi e exact (cf. fr. *brocard, brocarder*, „piquer par des railleries", faţă cu fr. *broche*, "ţăpuşă, frigare", ngr.-pop. σοῦβλα, „broche", „ţâglă", propriu: „sulă", l. *sub(ŭ)la*), etymonul lat. *fib(u)la* (cf. it. *fibbia*, mgr. φίβλα, ngr. φίμπλα, „Schnalle"), se impune. Cf. dr.-dial. *fiulare, hiulare*, „speteaza împreunând jugul cu policioara" (Viciu), mr. *hiurare* (Papahagi, *Notiţe etimologice*, p. 21).[1])

Flaur.

Se zice la „flaut" (j. Dorohoiŭ, c. Târnauca).

Dacă nu e un product de contaminaţie (cu *fluer*), cuvântul reflectă pe lat. *flabrum*, atestat în înţeles de „flueratul vântului".

Impătrez.

'A împătrà-o = a da de bucluc: — Dacă ştiam, nu făceam cutare lucru! — De ce? — Păi, nu vezi? Mă cheamă la judecată! *Am împătrat-o!'* (într'un ms. de poveşti populare din Ialomiţa, de N. I. Dumitraşcu-Reny).

1) Obscurul *făúlă*, „apparence" (v. Dicţ. Acad.), să nu fie, totuşi, lat. **fabulla (=fabella)?*

Identitatea cu lat. *impetrare*, „obţin", e evidentă. — Pentru nuanţa de înţeles, compară: *a se căpăta, a se procopsi, a se alege cu ceva (rău,* — ironic!).

Sugrunde.

Aurarii de la Novaci, jud. Gorj, zic aşa la „streşină".

Hasdeu (*Etym. Magn.*, t. IV, p. CXL sq.) decretează, că acest *sugrunde* este „exclusiv veneţian", neputând fi decât *sotfl]ogrondal* din glosariul lui Boerio („quella parte del gocciolatoio della cornice per la banda al di sotto, che si forma incavata onde l'acqua non s'appicchi alle membra della cornice o altre, ma necessariamente si spicchi e cada"), şi vede în el „o dovadă dialectologică decisivă" în favoarea tesei sale „veneţianiste."

In realitate, cuvântul nu e veneţian, ci latin: *subgrunda, suggrunda, -ae,* „proiectura tecti, qua stillicidium a pariete arcetur", it. *gronda, grondaia* (Forcellini). Atestat la scriitorii antici (Varro, *De re rustica*, III, 3: „Apes enim subter *subgrundas* ab initio villatico usae tecto"), el ne întâmpină în latina medievală (v. Du Cange, s. v. *subgrunda*, „pars tectorum proeminens, qua aquae a muro projiciuntur") şi la humanişti; Bonfinius, între alţii, îl întrebuinţează (supt forma unei variante cunoscute), când vorbeşte de palatul lui Mateiu Corvin: „In fronte *sub grundiis* [= subgrundiis, dat. pl.!] tectorum triglyphos subjicere decreverat et qua possit arte conspicuum opus efficere" (*Historia Hungarica*, ed. Colonia, 1690, p. 460).

Uĭb.

'Strigă aşa, d'a surda, în *uibul* locului' (*Conv. lit.*, XLIII, p. 924). — 'Către stârşitul lumii . . . oamenii, nemai având apă, setea îi va înteţi şi vor alerga în *uibul* locului, căutând apă' (Pamfile, *Cerul şi podoabele lui*, p. 173). — 'Se duceau în *uibul* lumii toate gozurile firii, toţi hârbarii fără sălaş, rătăcitori din câşlă în câşlă' (*Convorbiri literare*, XLVI [1912], p. 989.) — '*Uib*, bucluc, pocinog' (*Noua Revistă Română*, XIV [1913], p. 549). — *Oĭb*, idem (jud. Argeş, Dâmboviţa, etc.).

E lat. *obvius, -um,* „à l'encontre, à la portée". — Compară megl. *nuib*, 'întâlnese', din lat. **inobviare* (S. Puşcariu, în „Con-

vorbiri literare", XXXIX [1905]. p. 298), cum şi ir. *ăniurba*, 'intimpin' (O. Densusianu, *Antologia dialectală*, p. 112).

VI.

Elemente grecești.

Ahândòs.

Se întâlneşte în cimilitura „fusului (încărcat de tort)", alternând cu: *folticos* (pentru care cf. şi ngr. φορτικός, „de charge, grossier, encombrant"), *burduhos*, *burdios*, etc. (v. Pascu, *Despre cimilituri*, I, 241).

Probabil, corupt din **ahondròs*, **hondròs* = ngr. χονδρός, χοντρός, „gros, grossier" (cf. χοντρόπανον, „lână ordinară, pânză de saci", χονδροβέλονον, χονδροβελόνι, „ac de cusut sacii", etc.). Ori = *antihos* (**andihòs*, **ahindos*) din cimil. „uşii" (*ibid.*. 120) = ἀντίχορος?[1]

Cimilitura ar puteà fi de proveninţă suddunăreană, importată la noi prin Ţigani: un ţig. *a(v)indòs*, „viind, fiind", *acindòs*, „rămânând", *başindòs*, „ţipând" (*başlò*, part. perf. al acestuia, iar nu turc. **başlü*, e ţigăn. „cocoş"), un *Ştefanòs*, *Gavrilòs*, *Toderòs*, chiar *Rumânòs*, nume de robi ţigăneşti ai mănăstirilor bucovinene (v. Dan, *Vartolomeiu Măzăreanul, passim*), au acelaşi ethos specific, ca şi *ahândòs*.

Cu χονδροβέλονον de mai sus ar fi de comparat *hondrobele* (lemne), *hodrobeţe* din altă cimilitură (cf. ngr.-dial. γουτζουβέλλα = χονδρὸν τεμάχιον καψοξύλου din Glosarul lui Budona, p. 82, mgl. *bilă*, „prăjină", din Glosariul megl. al lui Papahagi, p. 58, dr. *bilă*, „trunchiu", „scurtătură" din Pamfile, *Industria casnică*, p. 109, r.-dial. *bel*, „instrument de săpat", din „Documente şi regeste" de I. Bogdan, p. 328, ţig. *bel*, *beli*, „kleine Stange"). Poate că şi *hondrolemne* = *hondrolene* (alterat prin ritm: *lemn*), *hodolene* dintr'o cimilitură a „scării": două lemne *hondrolemne*, şi mai multe mănănţele" (cf. *odolean*, prin Moldova-de-Nord, nu numai nume de plantă, — v. Panţu, — ci şi dublet al lui *nadolean*,

---

1) Un intermediar ngr. presupune, din cauza fonetismului (*-nd-*), şi rom. *rămândă*, „iapă de soiu nobil" (*Rev. p. ist.*, etc., I, 185), „herghelie" (Furtună, *Izvodiri*, 101), *cai de rămândă* („An. Ac. Rom.", XXXII, p. 1008) = fr. *remonte*.

„de Anatolia": „găină *odoleană*", în înțeles de „mare") conține pe ngr. χοντρός, pe care-l cuprinde, după I. Caragiani (*Studii ist. asupra Rom. din Peninsula Balcanică*), nu numai patronimicul *Hondrosom*, „Grosu (la trup)", ci și un *hondrubălat*, „bucălat". — *Hondronesc* (v. „Revista istorică", VI, p. 203) = ngr. χονδραίνω, „grossir, rendre gros, devenir gras" (Contopoulos).

Ținem să observăm aici, că, dacă nu însuși *coțoflengher*, „luceafăr" (pe care-l derivam, în „Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale", VII, 51, nota, dintr'un ngr. *κουτσοφέγγαρι, format prin analogie cu un κουτσοδαίμων, κουτσοδαιμόνιο, κουτσοδαιμονάκι, etc.: cf. G. Meyer, *Neugr. Stud.*, II, 97—102), cel puțin *foflengher* și *luceflengher* s. *luceflender* (la Odobescu), care cuprind în partea întâia pe ngr. φωσφόρος și rom. *luceafăr*, în partea finală ar putea fi, nu ngr. φεγγάρι, nici rom, *fleandură* (Weidelt, etc.), ci țigăn. *-enghero* s. *-ender*, terminație a genetivului plural și sufix nominal foarte frecvent (v. P. Josef Ješina, *Romáňi Cib oder die Zigeunersprache*, pp. 17, 25, 27): *ciriklengero*, „Vogelhändler, Vogelsteller" (de la *cirikló*, „Vogel"), *dromengero*, „Wanderer" (d. *drom*, „Weg"), *šaflengero*, „Binder" (d. *šafli*, „das Schaf"), *verdangero*, „Wagner" (d. *verda*, „Wagen"), etc.

Bucherea.

Într'o variantă din Romanați a baladei „Costea [Gelepul]":

Aveà o oaie *bucherea*,
Care, când erà vremea rea,
Trăgea oile la perdea;
Iar, când era vremea bună,
Trăgea oile la păşune.
Mai avea Costea, avea,
D'un berbece prepeleag,
Cu patru coarne în cap...

Păsculescu (*Lit. pop. rom.*, p. 325) explică: „lânoasă, cu lâna mare și lungă la fir" (locul de origine, „Brăila", greșit!).

Contextul, însă, care vorbește îndată de berbecele cu patru coarne, putând servi de „prepeleag" (pentru atârnarea utensilelor ciobănești), pare a indica mai degrabă o „oaie rogoșă (ța-

poşă), năzdrăvană" în genul calului din „Alexandrie", — ceeace conduce la un prototip **vacherea* = ngr. βούκερως, „cu coarne de bou". Cf. totuşi *bucălaie* (modificat supt influenţa ritmului?).[1])

Chichion.

„Embarras, mauvaise affaire" (Cihac, II, 646, care-l derivă din ngr. κελύκιον, „cilice").

E ngr. κυκεών, „miscellanea potio", „confusio", „balmoş" (cf. lat. *polenta* = κυκεών, la Ovidiu, *Met.*, V, 450), „talmeş-balmeş", „încurcătură". — Etimologia am propus-o întâiu într'o notiţă din „Neamul Românesc" pe Septembre 1914.

Chichiţă.

'*Chichiţă* sau *chitiţă* = sertarul mesei" (*Nouă Rev. Rom.*, XIV [1913], p. 349).

La înţelesurile date de Tiktin, *s. v.*, e de adăugit acela de „Geräthkasten am Hinterteil des Bootes", menţionat în Suplement (cf. Damé, *Termin. pop. rom.*, p. 126), cu acelaşi sens fundamental de „cutie, lădiţă".

---

1) O mai bogată recoltă de grecisme culegem din descântece (colecţia citată): »nouă zeci şi nouă de tartori cu *catâroaicele* lor" (p. 139, cf. Glosarul), recte: *cataroaicele*, de la *cataroiu*, vr. propriu: „apoplexie" ngr. καταῤῥοή, „fluxio" (cf. κατάρατος = καταραμένος, „procletul, dracul", τρισκατάρατος, idem, mr. *triscatarat*) [păstrat şi la „Trocarii" din Braşov, în înjurătura: *loi-te-ar* [= lovi-te-ar] *cataroaiele!* S. P.] (Sinonimul *urcoiu*, *urcoaie* din unele variante [Pamfile, *Sărb. de toamnă*, p. 138] corespunde lat. *orcus*, „Infern, fiinţă infernală, drac"); — „99 de sfin'i *artitori*..., 99 de sfinte *eleurome*, cu *inderile* suave [!]" (*ibid.*) = ἀρτύω, „assembler" (ori ἅγιος ἄρτος, „anaforă"?), ἐλέου ῥῶμαι, „puteri ale îndurării" (s. ἐλαίου-, cf. mironosiţe?). ἔντερα, „entrailles" (cf. *cele din lăuntru*); — *roş-piroş* (p. 143.) (cf. *piroşeaţă*, „roşeaţă înflăcărată" p. 368) *roş* + ngr. πυῤῥός, „roşu" (totuşi cf. ung. *piros*, „roşu"). — Într'o cimilitură a fragilor sau vârtelniţei (p. 83): „Într'o foaie, *cartifoaie* şede-o oaie *oacără*" (*cartifoaie* nu e „foaie de carte", ci *carcifoaie* = *carciofoiu*, n. de plantă, explicat de d. A. Philippide, *Zeitschr. f. rom. Philologie* pe 1907, p. 301, din *caricis folium*; cf. totuşi megl. *carti*, mr. *frândză dihicate* = plămân: alusie la coloare?), avem pe *oacără*, bine cunoscutul epitet al oilor cu cearcăn negru împrejurul ochilor (cf. *oacheş*), devenit *oacănă* în unele variante, supt influenţa lui *deapănă* (despre vârtelniţă); dar aceasta un împiedecă pe autorul colecţiei să spuie în glosar, că *oacără* ar însemna: „şireată, prefăcută, hoaţă": s'o fi gândind la ungurismul *ocoşă* = *okos*, „priceput, cu doxă"?), — o dovadă mai mult, pentru cine ar vedea un obstacol la etimologia noastră în explicaţia d-lui Păsculescu. — Aceeaşi interpretare fantastică a unei estropieri populare avem în casul lui (*lac*) *chizărel* şi *lac lăzărel* (Păsculescu, *o. c.*, Glosarul) = *lac iezerel* (cf. colindul din „Analele Dobrogei", I, 145).

E, probabil, rezultat prin asimilaţie din *θηκίτζα, *θηκήτσι (cf. θηκάρι, φηκάρι), deminutiv al lui θήκη, „boîte, étui, fourreau"; cf. κορήτσι, κορητσάκι, „fillette", din κόρη, „fille", şi dubletul *tichiuţă-chichiuţă*.

Notăm, după excerptele d-lui G. T. Kirileanu, şi derivatul vr. *chichicear*, „fabricant de chichiţe", din ms. 670 al Acad. Rom., f. II, 425 (sec. XVII—XVIII).

Clapă.

In expresia: *a trage (cuiva) clapa* (chiulul, renghiul).

E, probabil, mgr. κλάπα, κλάπος, 'cippus, instrumentum quo reorum pedes constringuntur' (Du Cange), ngr. κλάππα, „Thürriegel", κλάπος, „Fussfessel", κλαπωτάνος, „gefesselt" (G. Meyer, *Neugr. Stud.*, IV). Compară expresia sinonimă *a trage (cuiva) butucul*, în care *butuc* = „obezi": „cu *butuce* la picioare" (Giuglea-Vâlsan, *Dela Rom. din Serbia*, p. 19); cf. *a sta la gros*: „cu picioarele băgaţi în *gros*" (Dosofteiu, citat în Dicţ. Acad., s. v. *butuc*); cf. *groşi* = *butuci*, într'o poesie populară din rev. „Tinerimea Română", I, 423; *a pune la dubă*, din pol. *dyby*, „Fussfesseln", *dyba*, „Prangèr" (Miklosich); de asemene; *a pune în falangă* („Cron. exped. în Moreea", ed. Iorga, p. 11), *a duce în poante*, „Bänden" (Iorga, *Scris şi inscr. ard. şi mar.*, I, p. 44); cf. şi gr. χοῖνιξ, „bois percé où l'on passait les pieds des criminels".

Halidră.

'Gripsori înfocaţi, paseri cereşti, carele se cheamă finix, şi *halidri*' („Intrebările lui Panaghiot filosoful", ms. din sec. al XVIII-lea, apud N. Iorga, *Cărţi şi scriitori români din veac. XVII—XVIII*, p. 10).

Se identifică de la sine cu gr. ἄλυδρα, „hidră-de-Mare".

Matracucă.

Epitet satiric pentru o femee urâtă, cu apucături rele (Iaşi).

E Μαντρακοῦκα (Daponte, Κῆπος Χαρίτων, p. 27), feminin corespunzător lui Μαντρακοῦκος, ὁ, „πρῶτος καὶ ἀρχηγὸς τῶν καλλικαντζάρων" (N. G. Politis, Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, II, 1328), adecă şeful acelor *car‹adzali*, „draci de la Bobotează", cari se întâlnesc şi la Arămâni (despre carac-

terul şi originea numelui lor, v. foarte pe larg: Politis, *o. c.*, II, 1240 sqq.; cf. Legrand, *Mythologie néohellénique*, Paris 1872, p. 8). — Pentru *carcanzali*, „sufletele pruncilor nebotezaţi" (rev. „Sânziana" din Iaşi, I, 16), v. supt *moroiŭ*.

Mischie.

'Un voinic din Ceobâlcie [= Ciubărciu s. Ciobalaccie, din Basarabia?], cu sabie de *mischie*, pistoale de venetie' (Păscu-lescu, *Literatură populară românească*, p. 173)[1]. — 'Pistoale de venetie, săbioare de *mischie*' (ibid., 219) — 'Amânar de *mischiŭ*, de la Dunăre viu' (ibid., 102). — 'Rufele de primeneală, şi caii de călărie, cu săbidă *mischie*' (*ibid.*, 218). — 'Cuţite *mischii*' (rev. „Tiner. Română", II, 223). — 'Arme de *maschiu*' (în „Istoria Troadei", la N. Iorga, *Fase sufleteşti şi cărţi representative*, p. 30).[2]

Explicaţia: „oţel magnetic", pe care o dă autorul colecţiei în glosar, pare inspirată de Şăineanu (*Infl. orient.*, II[1], 261), care se gândia la turc. *myskal*, „instrument qui sert à polir", din *mysk* = *čelik*, τζελίκι, „oţel" (cf. *čeljek* dintr'o „rumänische [?] Aufschrift mit cyrillischen Schriftzeichen auf einem altbosnischen Säbel in Ragusa", publicată în *Wissenschaftl. Mitteil. aus Bosnien und der Herzegowina*, I, 499, unde, la p. 498, într'un „Spottlied auf den Venetianern vor der Eroberung Kandias im Jahre 1669", acest *incipit*: „O vi Vlasi mletački = „O, ihr Wlachen von Venedig!"). Etimologia n'a convins însă nici pe Tiktin, care, după ce adauge, la citatele din Cantemir (relevate de Şăineanu), altele, din „Şezătoarea" (*mîscăŭ, muscăŭ*), o declară „unbekannt".

Înţelesul de „besonders harter Stahl, spez. Wetzstahl", totuşi, împreună cu ultimele două exemple de mai sus: *dă mischie* (deşi: „*dè* premeneală", „*de* călărie") şi *de maschiŭ*, suggerează o explicaţie, care e, fără îndoială, cea adevărată: *de mischie* = *demischie, dimischie, damaschie*, „de Damasc (oţel)", „Damaszenerstahl", „acier de Damas": ngr. δαμασκί, „Damas, lame de damas" (Contopoulos), alb. *dimiski*, „Damaskenerschwert", sârb-croat. *dimiskija* (Filipović), sârb.-bulg. *dimiškija* = turc. *dymyšky*, 'damasciert' (G. Meyer), *dimiški*, idem (O. Schrader, *Sprachvergleichung und Urgeschichte*, I[1], 98), it. *da-*

1) Pentru *Mistricean*, numele eroului baladei în unele variante, cf., pe lângă *Bistriţean*, şi: *Mistriţoiu*, „Român din Craina Serbiei" = Român *mistreţ*, „amestecat" (v. Giuglea, în „Anuarul de Geogr. şi Antropogeografic",

maschino, „di ferro o simile chi abbia la tempra di Damasco"; cf. turc. *damasqo* (de l'ital. *damasco*), „étoffe de soie ou de laine damassée, laine damasquinée, c'est-à-dire celle dont la surface est ornée de dessins moires" (Barbier de Meynard, I, 727), de unde — prin ruseşte — rom. *adamască*, cu varianta vr. *muschi*, corespunzătoare turc. *dimišqy*, gr. δαμίσκιον (v. Hasdeu, s. v. *adamască*). — In toponomastică, cuvântul apare ca nume al unui sat doljean: *Mischii* (de la *Mischiu*).

Moroiu.

„Strigoiul (epifania) unui prunc mort nebotezat".

Etimologia consacrată e sârb. *mora*, 'Alp' = vsl. *mora*, idem (cf. G. Meyer), mr. *mora*, mgr. μωρ(ρ)ά, 'nomen quo donantur strigae, maleficae et sagae mulieres, apud Graeculos' (Du Cange); cf. *strigae*, 'maleficis mulieribus nomen inditum est, quas volaticas [cf. *Sburătorul* nostru!] etiam vocant' (Festus, ed. Lindsay, p. 414), *striga*, 'venefica nimirum vetula quae diabolica virtute infantes neonatos ignotis modis interit' (Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, 142). Deci: *moroiŭ* de la *mora*, ca *strigoiu* de la *striga*. — Cuvântul a fost pus însă în legătură şi cu sl. *morŭ*, 'moarte' (v. Tiktin, *s. v.*), iar o origine onomatopeică, iarăşi, nu e exclusă; cf. vgr. μορρών, 'strigăt de groază', 'numele unui strigoiu de speriat copiii' (la Grecii moderni ἀράπης, ἀραπάκι = μαῦρος, it. *moro*, în insula Thera;

II); apoi: gr. μιξοβάρβαροι, μιξέλληνες, cum şi *Mistra*, al cărei nume a fost identificat cu *mistra*, „brânză de capră", sau *mistră*, „Liqueur, der noch heute in Venedig zur Mischung mit dem untrinkbaren Lagunenwasser dient" (C Hopf, *Griechenland im Mittelalter*, ap. Ersch und Gruber, I, 85, p. 267).

2) 'Eu sânt maistor la ales, La frânghie [= marfă francească], La *mestie* (otel), Fierul bun de vitejie' (balada „Moş-Novac" din col. Vulpian, p. 78) trebuie apropiat de pasagiul: 'Şi se'ncinse cu o spată de cinci degete de lată şi cu una de *şider* (= ngr. σίδερον, „fier"), de străbate şi prin fer' din varianta Hodoş (v. „Conv. literare", XXXVIII, 896; cf. varianta din col. Vasiliu, p. 15, unde e vorbe de „ficiorul Banului din ţara *Harţagului*" = *Haţegului* s. *Herţegului*, „Ducelui"). — Pentru *veneţie*, „marfă de Veneţia", cf. în special N. Iorga, *Scris. şi inscr. ardel. şi maramureşene*, I, 67 şi 53: „confectur de *Veneţie*", „a aduce *vineţie* la Craiova" (an. 1750); cu un timbru special, cuvântul se întâlneşte şi 'n descântece: „Şi să vă duceţi în *Veneţie*, c'acolo-s mese 'ntinse, f.clii aprinse" (în varianta din rev. „Ion Creangă", XIII, 76: „Să vă duceţi în *puneţii* mari", — évident, corupt; cf. ngr. πουνέντης, πονέντες, „vânt de Apus" = it. *ponente*: G. Meyer, *Neugr. Stud*, IV, 72).

μόρος şi δουδοῦ, la F. Pradel, *Griech. u. Südital. Gebete, Beschwör. u. Rezepte des Mittelalters*, p. 347; cf. ἀραπάδες, 'die in den Brunnen wohnenden Geister', *ibid.*, apoi *Harap-Alb* şi *Sfântâniţă*, 'dracul din fântână', 'cel din puţ', al nostru: Pamfile, *Diavolul*, p. 68).

Adevăratul etymon ar putea fi, totuşi, ngr. μωρό(ν), 'copilaş, prunc' (cf. μωρουδάκι, μωρόπαιδον, 'infans, puerulus': Du Cange). — Momentul principal ar fi, adecă, însuşirea de „copil" a acestui strigoiu în miniatură, care „până la al şeptelea an strigă în fiecare noapte: botez!" (Gorovelŭ, *Credinţe şi superstiţii*, Glosarul, s. v. *strigà*), mai precis: noţiunea de copil (mort) *nebotezat*, „păgân"; cf. megl. *pijă*, „prunc nebotezat, păgân", (Papahagi, *Megleno-Românii*, II, 104), ngr.-epirot. παγανό = τὸ βρέφος, cu trimitere la βράκος şi μῶκος (Aravantinos, *Gloss. epirot.*, p. 72). — Formal, nu există nicio piedecă: *morò* va fi fost alipit la grupa sufixului *-oiŭ*.

Părtălòs.

Înseamnă în megl.: „pestriţ, bălţat" (Papahagi, *Megleno-Românii* II, 103) şi e ngr. παρδαλός, idem, sau, mai precis, ngr.-dial. παρτάλας, [şi παρταλός?] = ῥακένδυτος, „rufos, felegos" (Budona, *Glosarul dialectului din Velvendò*, p. 99), de la παρτάλι (τό) = ῥάκος, „rufă, sdreanţă" (*ibid.*), „leancă, cojoleancă" (cf. megl. *partalincă*, „ţol, zdreanţă": Papahagi, *l. c.*, II, 102), — ceeace corespunde perfect cu înţelesul propriu şi metaforic din cimilitura megl. a „găinii" (Papahagi, *l. c.*, p. 51): „Ună ghiupcă părtăloasă", etc., în care *ghiupcă* = Ţigancă, lit.: Egipteancă (cf. *misircă*, „curcă", propr.: „Egipteancă": *ibid.*, II, 95), „pasăre neagră" şi „cleşte" (*ibid.*, I, 30).

Proor, prour.

'La ciobanii români de la Pind *pror* sau *prour* însemnează timpul pe la 2—3 oare după miezul nopţii. Se zice: duc oile în *prour* = duc oile să pască înainte de zori, sau: sărmî oile tu prour = mână oile la păscut de cu noapte' (I. Caragiani, la Hasdeu, *Etym. Magn.*, I, 1108). — '*Amproor* (cu doi *o* ca în noor), pe la 9—10 oare' (Liuba, Bănat, *ibid.*, 1107). — '*Prior* e timpul când merg dimineaţa, cu oile la păşune' (Vicĭu, *Glosar*, 71). — '*Ampróor, ampruăr*, timpul când se mulg oile înâtia oară (dimineaţa pe la 7—3 ceasuri)' (Candrea, *Graiul din Ţara Oaşului*, *48*). — '*Proor* însemnează ajunul lui Sf. Gheorghe" (Covurluĭu: la

Hasdeu, *l. c.*). — 'Ne-a apucat *proorul* Bobotezei de-atâta chin' (Calendarul rev. „Ion Creangă" pe 1912, p. 55).[1])

Ngr. πρώρος, -ον, „frühzeitig, vorzeitig", προώρως, „vor der Zeit, zu früh" (Mitsotakis, cf. vgr. προώριος, „précoce"), ni se pare preferabil lui *per rorem* (Hasdeu, *l. c.*)[2]), *prior* (Marienescu, *ibid.*), sau **priulus* (Pascu, „Arhiva" din Iaşi, XXV, 197). — Înţelesul lui *proor* din ultimele două exemple se lămureşte deplin prin sinonimul *Mânicătoarea*, „serbătoare în ajunul Sf. Gheorghe" (Codin-Mihalache, *Sărbătorile poporului*, p. 58), de la a (se) *mâneca*, „a se scula desdedimineaţă, de noapte, cu noaptea'n cap, până'n ziuă". — Pentru *am-*, *au-*, cf. megl. *an zorli* = în zori (Papahagi, *Megleno-Românii*, II, 35).

Se poate, în schimb, ca ngr.-pop. πουρνό, „matin" (Contopoulos), să nu fie străin de *porneala* ciobanilor noştri. (Μπονάρα, πονορούλια, „frühzeitig", e it. *a buon ora*, după G. Meyer, *Ngr. Stud.*, IV, 61; cf. rom. *bună-oară*, *bunioară*).

Schilă.

„Javră, potae". (*Revista critică-literară*, III, 168).

E ngr. σκύλα, „căţea", din aceeaşi familie cu *schilăesc*, (*s*)*chelălăiesc*, etc., de origine slavă (!) după Cihac (II, 330).

Spolocanie

„Petrecere de lăsatul-secului" (cf. Marian, *Sărbătorile la Români*, II, 3).

Însemnăm cuvântul aici, pentru că din ngr. vine confirmarea originii lui româneşti: σπολοκάνι = ἐπίνιπτρις, ἀπόνιπτρον „Waschwasser" (G. Meyer, *Neugr. Studien*, II, 59), „le vin qu'on boit après s'être rincé la bouche à la fin d'un repas" (Legrand).

Înţelesul de *spăl* e decisiv: e vorba de „clătirea, spălarea gurii (de frupt), în vederea postului" .— *Spălăcanie*, intermediarul presupus (cf. Weigand), e în acelaşi raport cu *spăl(ăcesc)*, ca *petrecanie* cu *petrec*.

---

1) Într'o „Carte de desfăcut farmecile", tipărită cu cirilic la Sibiiu, s. a., p. 12, găsim: „Fapt cu luatul *în anii* vacilor şi a oilor în *prejurul* Sfântului Gheorghie". — Că *în anii* = *manei*, e evident; dar, dacă *prejurul* (cf. *preajma*, *preziua*, *prozorul*) = *prourul*, am avea, aici, poate cea mai veche atestare a cuvântului după *apruĕr*, problematic şi el, din Anon. Bănăţean.

2) Un exemplu ca acesta, din Viciu („Colind zori de zori", în *Colinde din Ardeal*, p. 35):

Şi-mi veniţi voi, junii buni,
Rourând şi *prăurând*,
Ca vara mai greu plouând

nu confirmă decât în aparenţă această interpretare, — forma explicându-se, ca un joc de cuvinte popular (poate chiar cu *a ură !*). — Cf. totuşi Frâncu *Moţii*, p. 129, unde se vorbeşte expres de „o stropitoare, numită *împroor*."

Mr. Sucardi.

„Sarică" (Papahagi, *Megleno-Românii*, II, 119).

E ngr. (ἐ)σωκάρδι, „Weste der Männer, Seelenwärmer" (Dieterich), „camisole, chemisette" (Byzantios).

Tiri(mi).

'*Tirimi*, adv., tot una, în fel: tirimi Ioana, tirimii Stana' (Boceanu, *Cuvinte din jud. Mehedinți*, 105). — '*Tirimi*...; *tirimi* = ori..., oi...; ce mi-e..., ce mi-e..." (j. Gorj, *Conv. Liter.*, an. 1912, p. 1050, nota 1.). — „*Tiri* drac, *tiri* Sotea" (Bănat: Zanne, *Proverbele Românilor*, VI, 578; cf. Anonimul Bănățean, ed. Crețu: *tiri* = talis, qualis, precum și: *Sotya* = Satan). — „*Tir*, asemenea: tir mie (*sic*) dracul, tir mie lacul; tir mie baba Rada, tir mie Rada baba" (Golescu, Dicț. ms., f. 240; după extrasele d-lui G. T.-Kirileanu).

Ar putea fi, ngr. τέρι, „semblable," τέρι μοι, „cela m'est égal", recte: ταῖρι, „paire" (= *ἑταῖρι?). — La Cihac, din vsl. *teri*, idem.

Mr. **Trifiruşcu.**

„Fraged, plăpând" (Papahagi, *Basme aromâne*, Glosar). Din ngr. τρυφερός, idem. — Pascu (*Sufixele românești*, 345) îl raporta la mr. *firă*, „déchet, déminution" (Dalametra).

Troapă (tropeie, tropie).

'Pe noi ne-o lăsat
'Cea Sântă-Mărie
'*Troapa* lui Iordan'.

Viciu, *Colinde din Ardeal*, p. 92, adnotează: „De a se întoarce, — cum s'a întors Iordanul, — ca să iasă", și, de fapt, aceasta e formula de plecare a „feciorilor colindători, când ies din casă" (cf. p. 171: „*troapa* ni se'ntoarn" [toți ies]). Același înțeles are cuvântul într'un cântec popular profan, „Codreanu și Mocanul", din colecția Pamfile (*Cintece de țară*, p. 41):

'Și'nnapoi drum că-și făcea,
'În *tropea* drumului,
'La târgul Divanului. . .'

Viciu scrie, însă, *o. c.*, p. 93: „*troapa* = semnul, steagul, crucea" (nota 2), iar „*tropea* drumului" din Pamfile nu exclude sensul de „crucile drumului".

Sensul fundamental pare a fi, totuşi, acela de „tour, détour, tourner" al gr. τροπή (cf. τρόπαιον, „semn de biruinţă, trofeu", *tropaeum*).

VII

Elemente ungureşti.

Dorângă, dorungă.

'Culme, băţ, prăjină' (*Noua Rev. Rom.*, VIII, 85), '*dorunga*, numită încă şi *părângă*, este un druguleţ aproape de 3 m., gros de 10—12 cm. şi neted; de mijloc îi atârnă, legată de un curmeiu, *crucea* [de unde şi numele de *crăşne* al unei speţe de dorungă!]' (Pamfile, *Industria casnică la Români*, p. 218).

E ung. *dorong, dorung*, 'phalanga, fustis, pertica, palus' (Szamota-Zolnai).

Cunoscutul *dărângă*, cu înţeles obscen, e, de sigur, acelaşi cuvânt (metaforic). — Ca nume de familie, şi: *Dolângă*, într'o „carte" din 1683 a ispravnicilor de Bucureşti (v. *Anuarul de Geogr. şi Antropogeografie*, an. 1914—15, p. 61).

Fodormente.

'*Fodormente* = mentha, *fodormente caluluj* = Calamentha' (Anonimul Bănăţean, ed. Creţu, p. 359).

Evident, ung. *fodormenthe* '„mintă-creaţă". Cf. n. de fam. *Fodor*, „Creţu" (dar şi: Feodor = Theodor); apoi: '*iarbĕ kracze* = mentha' (ibid., p. 343) şi *ismă-creaţă*', 'Mentha crispa, menthe frisée' (Panţu).

Adăugăm că din ung. *bodor*, sinonimul lui *fodor*, „crispus" (v. Szamota-Zolnai), avem româneşte n. de bou *bodor* (Păcală, *Răşinariu*, p. 136) şi de fam. *Bodor, Budur(escu)*, iar din quasi-omonimul acestuia, **blodor* (= germ. *blöder?*), apelativul *blotor*, 'homo vanus' (Anonimul Bănăţean, p. 330).

Homoc.

'Nisip: *homok* = sabulum' (Anon. Bănăţean, p. 343 Creţu). Vădit, un ungurism: *homok*, idem. Cf. numele topic *Homocea*.

Hurduzău.

'Pod umblător' (rev. „Ion Creangă", II, 219), '*Hurduzăn (sic)*, funia groasă cu care se leagă podul' (Vîrcol, *Graiuld in*

Vâlcea, 94), *'hărdăzău hurduzău*, funia cea lungă şi groasă, un streang rău' (Viciu, *Glosar)*, 'm'au bătut tot cu *hurduzău[l]*' (N. Iorga, *Scrisori şi inscripţii ardelene şi maramureşene*, I, 210).

E ung. *hordozó*, „Träger" (cf. *hirhordozó* 'Briefträger'), de la *hordoz*, 'führen, tragen'. — Pentru ideia de legătură, cf. *hurduz* din cmilitura *fedeleşului* — acest nume, el însuşi, un ungurism! —: *hurduz-burduz*, lit.: 'legat *burduf* s. *fedeleş*' şi, în special, amfibologia (ung. *hordó*, 'das Fass' şi 'der Träger'), fireşte exploatată în cimilituri.

Mărădic.

'Urmaş, posteritate' (N. Iorga, *Scris. şi inscr. ardel. şi maramureşene*, I, p. 233).

E ungurescul *maradék*, idem.

Mereu.

'Iaste intru această biserică o biserică mai mică făcută, a lui Litus, numai dintru o peatră. Şi în lung şi în lat iaste di 40 coţi, însă di o peatră *meriaia*. Şi acoperemântul iarăşi o peatră singură, preste tot *meriae . . .*' (*Herodot*, trad. vr., ed. N. Iorga, p. 139) = Ἔστι ἐν τῷ τεμένεϊ τούτῳ Λητοῦς νηὸς ἐξ ἑνὸς λίθου πεποιημένος ἔς τε ὖψος καὶ ἐς μῆκος, καὶ τοῖχος, ἕκαστος τούτοισι ἴσος τεσσεράκοντα πηχέων τούτων ἕκαστον ἐστί. Τὸ δὲ καταστέγασμα τῆς ὀροφῆς ἄλλος ἐπικέεται λίθος.... (II, 155). — *'Mereiu*, rotund' („Şezătoarea", II, 42). — *'Meriu*, damblagiu' (Codin, *O seamă de cuvinte*, 49; *Ingerul Românului*, 351). — *'A se merei*, a înmărmuri, înlemni, încremeni', (Frâncu-Candrea, *Moţii*, 279). — *'Mereu*, încet' (O. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, 324). — *'Mieriu*, trufaş, mândru' (Bud, *Poes. pop. din Maramureş*, 80; cf. *ţeapan, înţepat, ţanţoş*, germ. *steif* — *'Mereu, meriu*, oblu, despre lemn' (Săghinescu, *Vocabular*, 97). — 'Un lemn retezat, nedespicat şi rotund se zice *mereŭ*' (rev. „Ion Creangă", XIII, 50). — *'Méreu* = rectus, sive *merejè* = recta' (Anon. Bănaţ.) — 'Pădure *mereae*' (Ms. Ac. Rom. no. 4081, f. 32). — 'Codri *merei*' (C. Stamati, *Musa Românească*, Glosar). — *'Merei*, sat în j Buzău' (Frunzescu), 'Tufele-*Mereilor*', *'Meréi*, n. de dealuri' *păduroase*, în j. Romanaţi *(ibid.)*. — Alte exemple, v. Tiktin, *s. v.*

— Formal şi semantic, cuvântul românesc corespunde perfect ung. *merö*, 'steif, fest, solid, lauter', 'solidus, rigidus,

merus'. — Pentru înţelesul de 'solidus, uni, oblu' al lui *merău* din primul exemplu, cf. lat. *solido de marmore templum*, 'prisne de piatră', precum şi n. topic *Piatra-obla*, într'un document din 1392 (O. Densusianu, *Hist. de la langue roumaine*, I, 394). — Sensul, curent, de 'continuus', 'uno tenore', 'într'una', 'într' o'ntinsoare', care e şi cel din ultimele exemple *(codri merei;* cf. *lemn mereu)*, s'a desvoltat firește din precedentul, prin ideia intermediară de 'resistenţă, persistenţă'. — Reflexul terminaţiunii e, iarăşi, perfect normal: cf. *lepedeu* = *lepedő*, *melesteu* = *menesztő* (A. Scriban), *Ardeu* = *Erdő*, etc.[1])

Reteveiu.

'Gourdin, tricot'.

Cihac, înregistrându-l supt forma *retebeiu*, îi dă un etymon cu totul imposibil (nsl. *robatica*). Cuvântul e, probabil, o alterare din **retefeiŭ*, **retesfeiu* = ung. *retesz-fej*, 'caput pessuli, Riegelkopf', atestat la Szamota-Zolnai *(Magyar Oklevél Szótár)*. — *Retez*, 'verrou, barre', însuşi, există în limba noastră (v. Cihac, II, 312).

Roni.

'Ruptura de mal, mlaşniţă [=mlaştniţă], săpătura de apă' (Iord. Golescu, Dicţ. ms., f. 262; după excerptele d-lui G. T.-Kirileanu).

Ar fi ung. *rona*, „flach, die Ebene" (cf. *Rona* = *Rodna* şi n. de fam. *Ronai:* Bârlea, *Insemn. din bis. Maramureşului*, p. 229).

Sărîntoc.

'Cerşitor'.

Pascu (*Despre Cimilituri*, I, 199) îl referă la *sărac*, ... ceeace făcuse de mult Cihac (II, 326). — Probabil, ung. *szarándok*,

---

1) Deosebit de acest *mereu*, ca şi de *mereu*, *mieriu*, „albastru" (cf. totuşi înţelesul de „albăstrele, violete") e refrenul *mereoare*, *merioare*, dintr'un cântec de priveghiu: „Daţi, mereoarelor, surioarelor!" (v. *Calendarul rev. „Ion Creangă"*, pe 1913, p. 94), probabil, deminutiv din *mire* = ngr. Μοῖραι, „zinele ursitoare", mr. *miră*, idem, lat. *(tres) sorores*: cântecul pare, de fapt, o invocaţie către Parce. — Observăm, că Hasdeu. *Etym. Magn.*, I, col. 498, consideră pe sârb. *merae*, „pustiu" mereu, ca românesc (din l. *merus*, cf. nsl. *v mêr*, „ununterbrochen" (Miklosich). — Dial. *hinteu*, „trăsură", din ung. *hintó*, idem, propriu: „leagăn", oferă o interesantă paralelă pentru vr. *leagăn*, „trăsură".

zarándok, 'peregrin, călător' (sc. după milostenii; cerşitor). — Cf. *zarnă* = sărăntoc: Viciu — Şi n. geogr. *Zarand?*

V. Bogrea.

VIII.

Contribuţie la studiul elementelor orientale din limba română.

Cercetătorul per excellentiam al elementelor orientale la noi e d. L. Şăineanu. Cea dintâiu lucrare a sa în această materie (*Elemente turceşti în limba română*, Bucureşti 1885) este anterioară comunicării lui Hasdeu la congresul orientaliştilor din Viena (*Les éléments turcs dans la langue roumaine*, Bucureşti 1886) şi posterioară numai lui Rössler (Viena 1865), Cihac (Frankfurt 1879) şi Miklosich (*Das türkische Element in den Südost- und Osteuropäischen Sprachen*, Viena 1884, cu *Suplemente*, 1888—90); cea din urmă lucrare mai întinsă în chestie e, iarăşi, a d-lui Şăineanu: articolul din „Romania", XXX (1901), p. 539 şi urm. E drept, că geniul capricios al marelui Hasdeu a revenit, — cu ocasia „Etymologicului", — la elementele orientale şi că, de la înteţirea activităţii lexicografice româneşti, o sumă de cercetători (de la Rudow până la d. Popescu-Ciocănel!) s'au ocupat cu elementele orientale din limba noastră. Dar acestea sânt numai episoade.

Biblia elementelor orientale din româneşte rămâne opera d-lui Şăineanu: *Influenţa orientală asupra limbii şi culturii române*, Bucureşti 1900, 3 vol. (Vezi totuşi: recensia d-lui N. Iorga, în „Noua Revistă Română" pe 1901, critica d-lui I. Popoviciu, Sibiu 1904, şi „Contribuţiunile" d-lui Teofil Löbel, în „Analele Academiei Române" pe 1908).

Nesocotirea acestei lucrări fundamentele a dus la resultatul, că zeci de etimologii turceşti, propuse în ultimul timp, sânt, în realitate, nişte "plagiate" involuntare: ele erau deja publicate într'însa.

Caracteristic, în această privinţă, e cazul unui învăţat extrem de riguros supt acest raport, d. A. Philippide, care, criticând pe d. Tiktin (*Specialistul român*, Iaşi 1907, p. 31), dă ca

nouă etimologia cuvântului *beterdisesc (bitirdisesc)*, de mult cunoscută din Şăineanu (*Infl. or.*, II², 19). Nu mai puţin caracteristic, — deşi, firește, mai puţin surprinzător —, e casul d-lui dr. Giorge Pascu, pentru care un cuvânt ca mr. *zărculă, zârculă*, „capuchon", vr. *zarculă* (atestat şi la Diichiti, ed. Iorga, p. 100), a rămas până astăzi „obscur" (*Sufixele româneşti*, 280; *Beiträge zur Geschichte der rum. Philologie*, Leipzig 1920, p. 70), deşi, acum două decenii încă, el fusese explicat, indubitabin împreună cu întreaga-i familie balcanică: sârb. *zarcula*, „cal, pacul ieniceriior", ngr. ξερκούλα, „bonnet, capuchon", etc., dl. turc.-pers. *zer-külah*, „bonnet bordé d'or", de Şăineanu (*o. ci*. II², 386).[1])

Misterele lexicografiei româneşti, ca şi revelaţiile ei recente, ar fi, de sigur, mult mai puţine, dacă cercetătorii noi s'ar osteni să străbată prealabil, integral, opera înnaintaşilor.[1])

Sper că, în cele câteva etimologii din turceşte ce urmează, nu voiu fi căzut în acelaşi păcat. Şi ţin să adaug, — spre a înlătura orice neînţelegere, — că sânt departe de gândul că monografia d-lui Şăineanu ar fi epuisat subiectul.[2])

Bozgun, „guerre", înregistrat de Dicţionarul Academiei, e turc. *bozghoun*, „trouble, déroute" (Kieffer-Bianchi, I, 238), „désastre, défaite" (Barbiér, I, 339).

Bulamac, „muruiala de făină de grâu, muiată cu apă căldicică, cu care se unge faţa mălaiului sau pitanului înnainte de darea-i în cuptor" (Săghinescu, *Scrutare dicţ. Şăineanu*, p. 23),

1) Nu numai Şăineanu (*o. c.* II², 142), ci însuşi Cihac (II, 568) l-ar fi putut lămuri pe d. Giorge Pascu (*Istoriea literaturii şi limbii române*, Bucureşti 1921, p. 68) asupra originii altui cuvânt „obscur": *colunŭ*, „măgar sălbatec"!

2) *Canară*, în înţelesul etimologic apriat de „étalage de boucher, abattoir" (cel de „piatră, stâncă de Mare", atribuit de d. Ş., II², 84, e contestabil în ex. citate; cf. Diichiti, *Cron. exped. Turcilor în Moreea*, ed. Iorga, pp. 44, 48), se găseşte la Păsculescu, *Literatură pop. rom.*, p. 221 (fals glosat!) şi chiar la Ş., II², 403, acesta e sensul lui „vite pentru *canara*". — *Chezi*, „tocmai", din *Herodot*, ed. Iorga p. 442, e de adaus la art. *chez* (I, 62), şi, tot de acolo (pp. 525, 548): *gedia, fidea*, la art. *giudea*, „jevelot", care nu e, deci, un ἄπαξ (II², 92). — Sensul de „neputincios" al lui *cârjăliu* (Giuglea-Vâlsan, *De la Rom. din Serbia*, p. 389), de fapt, cunoscutul *cârjaliu* (vezi-l la Ş.), se datoreşte, vădit, etimologiei populare cu *cârjă*. — *Săleaf* (ibid., p. 108) nu însemnă „suflet" (v. Glosariul), ci „tolbă s. chimir pe arme" (v. Ş., *ad voc.*). — *Oturac* există românește, nu numai ca temin militar (II², 92), cum apare şi în „Cronica" sus-citată, p. 223, ci şi în înţelesul de „banc de rameur dans le caïque" (Bărbier, I, 137); v. Antipa, *Pescăria*, Glosar (unde şi varianta *hotărac*). — *Ghelbereu*, „instr. de pescuit", (ibid.), *ghelberiu* la lord. Golescu (v. infra), e turc. *ghelberi*, „vătrar", lit.: „vino'ncoa!" (cf. dobr. *gheal*, „haide!"): *gălbere, ghelberi* din cimil. plugului (Pascu, I, 158; cf. Păsculescu, p. 86) are aceiaşi origine.

bulamaciu, bulumaciŭ, „ciulamă preparată din făină de grâŭ în untură" (*Biblioteca folkloristică*, no. 18, p. 58) e, probabil, turc. *bulamak*, rendre trouble, mêler" (Zenker, 224), *bulamač*, „une soupe épaisse et gluante, bouillie" (Vámbéry, apud Hasdeu, *Etym. Magn.*, s. v. *balmoș*), *bulamik*, „eine Mehlspeise von Fleischbrühe mit Fett oder Käsestückchen" (Vámbéry, *Türkenvolk*, p. 505). — *Bulamaciu*, ca n. de familie: „Analele Dobrogei", I, p. 389.

Butáș, „marcotte, bouture ('branche tenant encore à la plante mère, que l'on couche en terre pour qu'elle y prenne racine')."

Dicționarul Academiei, șovăind între ung. *bujtas*, „butășit", al lui Cihac, și înrudirea cu *butuc, bucium*, îl lasă nelămurit.

N'ar putea fi însuși *butac*, „ramus", din „Codex Cumanicus", ed. Kuun, p. 303?

Cazac, în expresia: *a se face cazac*, „a se bărbieri" (Moldova), e turc. *qazaq*, „rasé, barbifié" (Barbier IV, 457).

Chiligiu, „fercheș" (rev. „Ion Creangă", IX, 27).

E un turc. **kiligi*, probabil derivând din *qylydj*, „sabie" (Kieffer-Bianchi, II, 498), din care: *câlâgi, chiligi*, „sabie"; *călăciu-caftan* (*Cronica expediției Turcilor în Moreea*, ed. Iorga, p. 104; la Șăineanu, *Infl. or.*, II,² 25: *călăciu*) = *kâlâgî-kaftan* „semnul decorativ al unui comandant" (Löbel, p. 14), *celenghiu, celenchiu*, „surguciu, egretă de argint" (*Cronica* sus-cit., p. 67). Cf. *gylydjtchi*, „fabricant de săbii" (Kieffer-Bianchi, II, 499). — Toate acestea, bine-înțeles, presupunând că nu e la mijloc o simplă stropșire a lui *cilibiu*, pronunțat moldovenește: *cilighiu*.

Corbert, „Țigan" (Candrea, *Poreclele la Români*, p. 108, îl derivă din *corb*), e, ca și megl. *curbet*, idem (Papahagi, *Megleno-Românii*, II, 72), sau n. de fam. *Curbet* (Ghibănescu, *Cuzeștii*, ed. mică, p. 13; la Erbiceanu, *Ist. Mitr. Moldovei*, p. 331: *Gurbet*), *gurbet*, „Țigan turcesc", *gurbeți*, „Țigani pribegi" (T. Filipescu, *Coloniile române din Bosnia*, pp. 205, 236), turc.-arab. *gurbet*, „long voyage à l'étranger, éloignement de sa patrie, exil, émigration; pays étranger, misère [Elend!], malheur" (Zenker, 646):

cf. alb. *kurbet*, 'Reise, Fremde', *kurbat*, „Zigeuner, Siebmacher" (G. Meyer, *Alb. Wörterb.*) — Noţiunea de basăa u'ş fost coloarea, ci caracterul *nomad*, vagabond, al Ţiganilor; cf. bulg. *karvan*, „Ţigan", din turc. *karvan*, „caravană". [1])

Cuşmete, „bucată", d. ex.: „un *cuşmete* de slănină" (Ciobanu-Pleniţa, *Cuvântări adâi*, p. 311), *hujmete*, „boabe, ştiuleţi mici şi necopţi de păpuşoi" (rev. „Ion Creangă", XIII, 115), ar puteà fi turc. *kysmet*, „part, partie; sort", existent în mr. şi megl. — *Uidumu*, „cu grămada" (Ciobanu, *l. c.*) = (cu) *duiumul*. — *Nagarà*, „belea" („Ion Creangă", *l. c.*) n'are a face cu *nagarà*, „instr. musical", turcesc (cf. gr. ἀνακαρά = μετὰ βυκάνων καὶ σαλπίγγων, la Nicetas Akominatos, ed. Bonn, p. 243), ci e = *angara, angarea*, idem (grecesc, din persană). — *Roitoman*, „bine-făcut" (aceeaşi revistă, VII, 52) = *iortoman, otoman*, iar *măceoală*, „femee proastă" (*ibid.*, 312) = *paceaură* (prin **baceoară?*).

Dihai, în expresia: *mai dihai*, „mai vârtos".

Cf. turc. *diha*, interj., „voici, voilà" (Barbier, I, 786).

Diudiuc, „instrument musical de vânt" (Oltina, jud. Constanţa; în chest'onarul Hasdeu), e turc. *düdük*, „flûte, flageolet" (Kieffer-Bianchi, II, 549).

„Dubas cu capu' ars" = vătrarul (Pascu, *Despre cimilituri*, II, 180).

S'ar putea să nu fie *dubas, dubaz*, „ponton" (cum crede autorul citat), ci — modificat supt influenţa rimei — turc. *durbaş* „măciucă" (Zenker, 538), lit.: „fii departe, fereşte-te!" (cf. *odăr*, „marş!", în „Noua Rev. Rom.", XIV, 235, *dur*, „stai!", la G. Dem. Teodorescu, p. 74, ţigăn. *durbač*, „biciu", *durkalo*, „dracul", lit.: „departe, cel negru, calăul!"), sau sl. *dubač*, „gouge, goujon". — Cuvântul nu are a face, în orice cas, cu *durbaciu* din cimilitura ghindei (Păsculescu, *Lit. pop. roîn.*, pp. 84, 337), care e, probabil, rus. *dubac, dumbač*, „stejar, de stejar, ghindă". Cf. *durbace*, „răcitoare (la velniţele moldoveneşti)" (Pamfile, *Industria casnică*, p. 230; Săineanu, II[1], 165, 405).

Fâ -f ş, interj., imitând un foşnet uşor.

Cf. şi turc. *fech-fech*, onomatopeie, „bruit léger, sifflement, bruissement" (Barbier, II, 418).

---

1) *Modoran*, „Ţigan lingurar, prost" (Şezătoarea, III, 36), să nu fie corupt dintr'un **domodoran* = sl. *domorodan*, „indigen"?

Fârlifus, 'petit homme maigre et chétif, gringalet; se zice despre oamenii slăbuţi, de constituţie delicată'.

Aşa, Dicţ. Acad., *s. v.*, care nunţionează, fără a o admite, etimologia d-lui Tiktin: germ. *Firlefanz*, „om uşuratic".

Adevăratul etymon pare a fi turc. *feïlesouf*, „philosophe; en turc vulgaire, daus un sens péjoratif: homme dé ravé, impie" (Barbier, II, 437), *fèïléfous*, „pierre précieusse que les Orientaux croyaient changer de couleur 72 fois en une heure", deci un soiu de „pierre philosophale" (Keiffer-Bianchi, II, 408; cf. II, 398: *filifous*, „Philippe, Philippus", cu care-l confundă!).

Pentru reputaţia „filosofilor" în popor, cf. cunoscutul *filoscos, firoscos*; iar, pentru formă: pop.-dial. *filofoşi*, „filosofi" (Vârcol, în „Buletinul Soc. Filol. din Bucureşti", an. II, p. 23).

Ghimirliŭ, „ferestrău de mână, având o coadă, mâner sau mănunchiu, şi o punte, obişnuit de fier, care ţine pânza întinsă" (Pamfile, *Industria casnică la Români*, p. 122).

Evident, din acelaşi turc. *demirlì*, „de fier", din care şi *dimerlie*, „baniţă de fier" (cf. *ferie*, originar cetluită în fier, — v. rev. „Ion Creangă", VII, 53 —, ngr. κύπρος s. μέδιμνος, „măsură de capacitate", propr.: „de aramă", ngr.-dial. λαμνί, ῥαμνί, „Wasserkrug", după G. Meyer *Ngr. Stud.*, IV, 75, din it. *rame*, „Kupfer, Kupfergeschirr", rom. *arămie*, bulg. *aranija*).

Ghiobecuri, în exoresia: „lucrează în *ghiobecuri* — în bătaie-de-joc" (Rădulescu-Codin, *O seamă de cuvinte din Muscel*, p. 34).

Legătura cu turc. *göbec*, „nombril", la care Şăineanu (*Infl. or.*, II², p. 397) raportă, fără convingere, numele brăilean al zăbunului, *ghiobec* (cf. Lőbel, p. 21, şi Dicţ. Acad., *ad. v.*), se impune. Ea ar rămâne, însă, tot atât de neclară, pecît e de neîndoioasă, fără ajutorul acelui Glosariu manuscript al lui Iordache Golescu, asupra importanţei căruia, ca izvor de limbă, a atras atenţia şi d. N. Bănescu (*Viaţa şi scrierile Marelui-Vornic Iordache Golescu*, pp. 47—8). În adevăr, la f. 382 a acestui ms., — pe care nu-l cunosc decât din extrasele d lui G. T.-Kirileanu —, se pot ceti următoarele: „*Ghiubec, — uri*, partea burtei dă la buric în jos: Ăm [= îmi] mişc, ăm arăt *ghiubecul*, când umblă (*sic*). Muiere linguşitoare ce-ş arată, ce ş mişcă *ghiubecul*, ăş arată c. . . ., când umblă".

E vorba, deci, de turc. *göbek atsân*, „den Nabel werfen", terminus technicus pentru obscenul „danse du ventre" (v. G. Jacob, *Türkische Bibliothek*, VI, p. 134).

Expresia populară se dovedeşte, astfel, a fi încă un ecou al influenţei turceşti, o „survivance" orientală la Români.

Gujban, „vreun semn vechiŭ de care se serviau Domnii" (Ciobanu-Pleniţa, *Cuvântări adânci*, p. 313), e o variantă a lui *gugiuman, gugiman*, „căciula de samur a lui Vodă" (v. Şăineanu), printr'un **gugiban* intermediar, mai probabil decât „o amplificare din *kaba*", cum îl socoate Şăineanu, care nu cunoaşte decât varianta *cujban* (II[1], 148).

Haĭhul(ŭ), interj., adv., înregistrat de Dicţ. Acad., ca şi mr. *haĭ-haĭ*, „om fără scaun la cap, pierde-vară" (Papahagi, *Graie aromâne*, p. 80), e turc. *haï-houï*, „mots imitatifs des cris d'une foule quelconque, particulièrement de combattants, brouhaha" (Kieffer- Bianchi, II, 1205). — Cf. megl. *hahă*, „haihui, gură-cască" (Papahagi, *Megl.-rom.*, II, 80) = ngr. χάχας, ὁ, „badaud, bouche-béante, gobe-mouches, nigaud, benêt" (Byzantios). — Ca o contaminaţie între acest χάχας şi ngr. λέρα, „vaurien, coquin", s'ar putea explica acel sinonim *hahaleră*, pe care Candrea (*Poreclele la Români*, p. 76, după Baronzi) îl aduce din Spania (prin Evreii „sefaradin", în acest cas, ca turc. *palavra*).

Hăşt, -uri, „lance" (*Herodot*, trad. vr., ed. Iorga, p. 485).

E turc. *hecht* [= *hîşt*], idem (Calfa, *Dict. franç.-turc*, s. v. *lance*).

Iontâc. — Se găseşte într'o gâcitoare a „buricului", reprodusă de Pascu (*Despre cimilituri*, I, p. 169) după „Şezătoarea", VII, 78, supt forma: „In mijlocul câmpului, cuibul *iontâcului*" (în text: *Iontâcului*), la care putem adăugi, din aceiaşi revistă, XIII, 15: *iontâcului*, iar, din rev. „Ion Creangă", VIII, 39: *iontâncului*.

Avem a face, probabil, cu un reflex al turc. *gŏndŏk* „nombril, Nabel" (Zenker, 779).

Înţelesul e în deplină concordanţă cu însemnarea cimiliturii, iar, formal, un *ghiondâc (ghiondioc)*, sau *ghiontâc* putea ajunge uşor la *iontâc*, ca: *ghionteà* la *ionteà* („Ion Creangă", IV, 7), *ghimburuc* la *iumuruc* (Şăineanu, *o. c.*, II[2], 56), *ghemetlic*, „revistă navală" (*Cronica exped. Turc. în Moreea*, ed. N. Iorga, p. 22), la *iemetlic*, rău derivat de Şăineanu, *o. c.*, II[2], 148, din *gemigilâc*; poate chiar *iordan* din cimilitura „cintarului" (Pascu, *o. c.*) nu e decât *ghiordan*, dublet cunoscut al lui *gherdan* = turc. *gerdan*, „cou",

(litt.: „ce qui tourne"), „collier" (Şăineanu, *o. c.*, II¹, 279): *goldan* din varianta publicată în rev. „Ion Creangă", VII, p. 233, să nu fie o etimologie populară din acelaşi *ghiordan*?

Cimilitura înfăţişează, prin urmare, tipul, cunoscut, al acelora care cuprind, în însuşi enunţul lor, „le mot de l'énigme", având ca prototip drastic cimilitura *ciupercii*: „Mănăstire 'ntr'un picior, gâci — ciuperca! — ce-i?" De obiceiu, însă, alusiile se mulţămesc să fie numai transparente (d. ex. „Nataliţa" = *Nadoliţa*, „nadoleanca", într'o cimilitură a cloştei prădate de „Nataloiŭ" s. *Catatoiu* = cotoiu: *gatolo?*) şi, în orice cas, mai puţin drastice, iar omonimia oferă, în acest scop, destule mijloace. O cimilitură a ploscei (Pascu, *o. c.*, p. 84) exploatează, astfel, echivocul *tiugă*, „ploscă" (Panţu, *Plantele cunoscute de pop. român*, p. 299), şi *tiugă* = *tiucă*, „găină" (*Şezătoarea*, V, 162), din ung. *tyúk*, idem (cf. *tiugu-tiugu-tiugu*, interj. p. chemat găinile: ibid., III, 190). Altă cimilitură, a găinii, la Megleno-Români (Papahagi, *Megl.-Rom.*, I, 51) exploatează echivocul obscen *curu* (bulg. *kurŭ*, „găină", megl. *curişnita*, „găinaţă", de unde, poate, şi *curlă*, *corlă*, „găinuşă de apă"*). — *Titirişcă* dintr'o cimilitură a cloştei (Păsculescu, *Lit. pop. rom.*, 78), ca şi *titirişcă plişcă* din cimil. coţofenei (*ibid.*, 80), se basează pe o amfibologie asemănătoare: *titirişcă* = *titirez* şi *trişcă*, apoi *plişcă* = *plisc* şi *frişcă* (acest din urmă cuvânt însemnând, — pe lângă „femeiuşcă", în sens peiorativ, ca şi „coţofană", — şi: „fluierătoare, ţipătoare", ca *trişcă*. — „Târguţ într'un vârf de *măcău*" (Goroveiu, p. 216), aminteşte, prin acest deminutiv din *măcău*, „bâtă", pe *mac* (înţelesul cimiliturii). Foarte adesea, iarăşi, se recurge la un termen regional, o glosă obscură, pe care rar cine o înţelege**, şi în această privinţă, tesaurul de turcisme al limbii era bine-venit: casul lui *iontâc*.

Revenind la cimilitură: *iontâc* fiind un cuvânt, pentru cei mai mulţi, neînţeles, el a fost înlocuit, — fie după formă: cuibul *cionticului* (Şezătoarea, XIII, 15), *ciontâcului* (cf. *cionl* = *ciunt*

* Aici s'o fi raportând şi „poame de *kurr* Eier" din Wolf (cf. „Ion Creangă", XII, 75)? — Sigur, da, *curuetnic*, „cotet de hoară" (Boceanu, p. 88), „găinărie".

** *Cimileaga* din cimilitura albinei (Pascu, I, 140), ca şi *heligă*, *meligă*, etc, din difertele-i variante (*ibid.*, 52), ar putea fi identică cu ung. *csömölyke*, *csömöly* = rus. *čemel*, rut. *čmelj*, „apis terrestris, apis muscorum, bombus terrestris, abeille souterraine" (Gombocz-Melich, *s. v.*, cf. Berneker, I, 167). — P. *dumbră* din cimilit. apei (Pascu, I, 30, cf. şi sl. *dămbrŭ*, „vale, apă" (de origine celtă? V. Holder).

bont, „tăiat la vârf, rătezat la capăt, mutilat", şi *ciont* „os" = ung. *csont*, idem, *csontók*, „ciolănos": Candrea, *Graiul din Ţara Oaşului*, p. 49; T. Bud, *Poes. pop. din Maramureş*, p. 76), sau *ciotâcului* (de la *ciot)*, — fie după înţeles (continuarea ideii de „cuib"): *cocostârcului, cucului* („Ion Creangă", VIII, 146), *terteleacului* („Şezătoarea", *l. c*), de fapt, cred: *teptalacă*, „prepeliţă" (Marian, *Ornitologia*, II, 221), confundat cu *terteleac*, „băţul care mişcă teîca (cutia cu grăunţe), la moară" (Damé, *Term. pop. rom.*, p. 153, nota 1); cf. *perperiţă, prepeliţă*, „rudă lungă de fag cu crengi pe ea" (Viciu, *Glosar*, p. 70), *perpeliţă, prepeliţă*, „o bucată de fier, în care se prinde capătul fusului de fier care învârteşte piatra alergătoare a morii" (Damé, *o. c.*, p. 153), şi *prepeliţă*, pasărea. Adaugim că o confusie asemănătoare există şi 'n ngr., între πέρδιξ, -ικος, „perdrix", şi πέρκα = *perlica*, „perche". — De altfel, o piesă din mecanismul morii, tocmai aceia prin care trece fusul de fier, se chiamă *buric;* iar, pe de altă parte, rom. *ghiondic* înseamnă, ca şi *ghionderă:* „prăjină", „perche" (v. Dicţ. Acad.) — Pentru *ghiontac* (Mehedinţi, *Oameni de la Munte*, p. 23), probabil, din *ghiont*, „pumn", cf. gr. πυγμαῖος: asemănarea e pur formală şi întâmplătoare.

De observat este, că multe din aceste turcisme s'au păstrat în poporul nostru prin cimilituri[1]) „ţigăneşti", dintre care unele sânt pe dea'ntregul turceşti, iar altele, în bună parte. *Şaică-baică*, despre „gâsca plutind" (Pascu, *o. c.*, II, 129), e un efect de ritm frecvent în turceşte, având la bază pe *şaică* „barcă" = „cîobacă" (turc.-arab. *şâbbak);* cf. *şundă-bundă, şuradă-buradă, şoilè-boilè*, etc. (cf. rom. *hoidea-boidea* = treabă-meargă din Rădulescu-Codin, *o. c.* p. 39). — *Şocarda* din cimilitura „ţesutului", explicat de d. Philippide ca *čicardi* (Pascu, *o. c.*, II, 75), ar putea fi mai curând turc. *şu-kadar* 'tant, assez' (Zenker 551), — această formă, iar nu forma *şo(l)hada(r)*, cum spune Şăineanu, *o. c.*, I, CCCXXIX, e, şi prototipul rom. *şucada* „atât de mare, enorm" din Alecsandri, — sau ngr. (ἐ)σωκάρδι, „camisole

1) Pentru origina, obscură, a rom. *cimilură*, cf. şi slov. *čin*, „Zauber" *činilica*, „Zauberin", (Fr. Krauss, *Volksglaube und religiöser Brauch der Südslaven*, pp. 125, 127) — Pentru *cinel* = **cineal (cinea-l!)*, Imperativ de la un *a cini*, cf. *citea-l*, de la *a ceti* (= cetește-l!), *păzea-l, risipè-le* = rispește-le (Leca Morariu, *De la noi*, povești bucovinene, ed. a III-a, p. 76).

chemisette" (Byzantios), megl. *sucardi*, „sarică" (Papahagi, *Megleno-Românii*, II, 119). Forma *socardea*, acurată, o găsim într'un joc de cuvinte dintr'un recitativ „ţigănesc" (V. Păcală, *Monografia com. Răşinari*, p. 215): „Carno [cf. ţig. *kanro*, „spin" = ac?] parno (cf. ţig. *parnò*, „alb"), *socardea* [= soc ardea], şosarea [= ş'o şea s. şosea-rea], şunacbun [=ş'un ac bun], şocosea [ş'o cosea]"[1]). — *Başcaliii* cei doi, între cari şede *şoşoiul* ţigănesc, „iepurele" (şi „Ţigan": *Noua Rev. Rom.*, XIV, 236), din cimilitura acestuia (Pascu, *o. c.*, I, 123), sânt, foarte probabil, totuşi „cojocarii" turceşti (vânătorul şi ogarul), oricât s'ar certa dd. Şăineanu şi şi Lőbel asupra existenţei ca atare a prototipului turc, *başkalı*. Cf. descântecul: „De-ţi găsi-o şezând c'un flăcău frumos, de *băşcăluit* s'o *băşcăluiţi* [= s'o despărţiţi de el] şi la mine s'o porniţi!" (A. S. Michăilescu, *Crâmpeie din viaţa pop. român*, p. 29). — Cât despre *fat faur* din cimilitura aceluiaşi, rămas un mister pentru Pascu (*o. c.*, II, 75), el nu e decât un fonetism ţigano-românesc, pentru: *făt-faur* (cf. *fătul mieu, Făt-Frumos; fiu-fiu* e „foiu', foalele", cf. megl. *fiü*, „instrument de suflat pentru a lipi ceva": Papahagi, *Megleno-Românii*, I, 30; *cucioaie*, ibid., e ngr. κόπτα, „oscior"?). Relativ, apoi, la calcularea iepurelui în elemente de fierărie, aşa de firească Ţiganilor, compară gluma populară cu Ţiganul, care, vrând să împrumute anumite unelte (sfredel, cuţitoaie, topor) de la un Turc, i se adresează „turceşte": „Turchilinghili [evident, cuvântul n'are valoarea arheologică a lui *Turcilingi!*], dă-mi on (= un) *şoilè*, on *şe şe* ş'on *hacanà* cu coada la aşa!" (*Graiul nostru*, I, p. 417). Pentru timbrul ţigănesc al cimiliturii, cf. rolul ursarului (Ţigan) din „Jocul Păpuşilor" (G. Dem. Teodorescu, p. 124).

---

1) Cf. o altă variantă, inedită, comunicată de d. Dumitraşcu-Reny:

Un Sas ara
O suşa ra;
Soc avea,
Soc ardea,
C'alte lemne nu avea.

Sau încă:

An aram,
Soc aveam,
Soc ardeam.
Ş'o şea rea aveam,
Ş'o şea rea ardeam.

Pretutindeni, o largă exploatare a omonimiei. — *Tulumbuci* nu e „tu-l îmbuci" (Pamfile, *Jocuri de copii*, I, 369), ci varianta unei cunoscute expresii scabroase (*'tu-l în buci*). — Patent ţigănească e expresia *a hănghi moiul cuiva* (*a hănghi*, „chiar", *moiu* = ţig. *mui*, „gură": Constantinescu, p. 19), ca şi *a mardi* (pr. pr.: „a bate", p. 20) şi *a buli* (de la *bul*, „dos": p. 29; cf. Şezătoarea, XIV, 82).

Avem chiar motive să credem, că şi mult desbătutul „incipit" al strigăturii de la *Alimori* (şi nume de sat): *„Alo, more, more, silito, silito, more!"* e o formuletă sillografică grecească, importată la noi prin Ţigani (v. ce spune El. Niculiţă-Voronca, *Studii în folklor*, I, 136, despre „Societatea Voevodei *(sic)* Ţiganilor" de lângă Cluj, care colectă datele de „chronique scandaleuse" şi organisă „strigarea peste sat" în Sâmbăta Paştilor). Dar despre aceasta, altădată. — Că în *halea-palea* din cimilitura „lupului" cu variantele ei *(halea-balea, halea-malea* etc.), pe lângă a *hali* şi *bală*, note atât de adecvate în definiţia unei fiare prin excelenţă vorace, sau ţigano-gr. *palè*, „din nou, iarăşi" (Pascu, *o. c.*, II, 2d loc.), se amestecă şi turc. *haleà-paià*, — se vede din epitetul satiric de „jupân *halea-palea*", ce i se dă lupului într'o snoavă din popor (v. rev. „Ion Creangă", XIII, 16): o notă de satiră socială.

Un studiu sistematic, din punct de vedere lexicografic, al acestor recitative şi formulete copilăreşti, multe foarte vechi[1]) — păstrând, d. ex., amintirea lui Mihai Viteazul[2]), sau parodiind rugăciuni slavone (v. mai jos), — altele de dată recentă, produs al şcolilor secundare (aşa, d. ex., cele din rev. „George Lazăr", II, 27, unde însă *şe vu bre* nu e, evident, „qui vous voulez", cum se spune, ci: *je vous prie*), — lipseşte. Basa necesară pentru o asemene cercetare nu lipseşte, totuşi, de loc: *Ritmica cântecelor de copii* a răposatului Alex. Bogdan şi cele trei volume de *Jocuri de copii* ale dlui Pamfile oferă un vast material. Cele mai multe din aceste recitative înfăţişează numerele până la zece: fie că încep cu *uniele* (după *dodiele*, cf. vr. *dodeiale*

1) Un recitativ publicat în rev. „Ion Creangă" p. 1909, pe 150, mântuie:

Dară ţapul fără coarne.
Şepte fete *pe-o mascoane*, —

după ce le aşezase prealabil, „pe o *lăiaţă*" (oaie laie) şi „pe un *ţap*"; avem deci, în forma cea mai archaică (*măşcoanie*), pe *măşcoaie*, „catârcă".

2) O variantă gorjană inedită (comunicată de d. I. Popescu-Voiteşti)

Stai, ploaie, — C'un paiu,
Steregoaie, — C'un maiu,
Cu căciula lui Mihaiu,
C'o să vină soarele, — Plină de coji de mălaiu [cf. „Mălaiu-Vodă"!]:
Să-ţi taie picioarele: — Uscate de nouă ai.

Ameninţarea cu „soarele", care „taie picioarele", — deşi nu „strigoaicei"—, şi într'un „descîntec de deochiu" din jud. Romanaţi (Păsculescu, p. 120).

„năcazuri", *dodii*, „bâjbâieli", şi după *cărăiele* = *caraiel*, „crivăţ„ lit.: „vântul negru", din turc. *qara-yel*, „vent du nord-est-ouest", cf. lat. *aquilo*, idem, meglen. *boari-neagră*, „vânt negru, vânt turbat"; Papahagi, *Megleno-Românii*, Glosar; cf. încă: *traistă-goală*, „vântul pustiitor de Sud-vest", în *„Revista Pădurilor*, X, 299 *cara-il*, „an[!] negru", apoi: *coşeava*, „vânt de Răsărit„, *gorneac*, „vânt de Apus", propr.: „muntean", din *Noua Rev. Rom.*, XIV, 234—5, şi *iugă*„ vânt de Sud" = sl. *jugъ*, idem), sau cu *unerogu* (probabil = *inorogu*, „unicornis", de unde varianta: *una ruga*) şi sfârşesc cu *saicoteţ* (= sai, coteţe!), ori *dutcă* (monetă rus de 50 cent.), ori cu *vig* (poate ung. *vég* = sfârşit), ca acele din rev. „Ion Creangă", VIII, 243; fie că disimulează supt câte un quasi-omonim românesc numele fiecărei cifre: „(B)unili, [d]oile, miile [=triile], 'mpăratuli [=patrule], mincile [=cincile], nasăle [şasele], şerpele [=şeptele], (sc)optule, [n]oŭăle, berbecile [zecile]", sau cuprind numerale greceşti-moderne: „opisena, sena di (ὀπίσω, ὄπισθεν, s. εἰς ἕνα, δύο), chistin boli (καὶ εἰς τὴν πόλιν), ţangăr, mangăr, na cartof, tu aftò (καὐτό, τοῦ αὐτοῦ, κατ'αὐτὸ?) belengher buf, cioc boc, treci la loc!", ca formuletele din Pamfil, *o. c.*, pp. 27—8 (variante ale ultimei, v. şi la Hasdeu, *Revista Nouă*, VII, p. 269, la Bogdan-Hoya, *Cântece de copii şi jocuri*, p. 25, sau la Teodorescu, p. 192, care observă că originalul ei ar fi „şese versuri greceşti, puţin cuviincioase"), ori chiar numerale latineşti, ca *simălul*, „jocul popicilor", ardelenesc: „*simăl* se strigă, când se dă întâia oară în popic; a doua oară: *bist*; a treia: *terciu*" (Pamfile, *ibid.*, III, 19) = lat. *semel*, *bis*, *ter* (cf. *tertius*), — ele sunt, oricum, foarte interesante.[1])

Alt recitativ copilăresc: „Unuma, dunuma, zaia, paia, chicura, cucura, hurduc, burduc, sacalie, pic, poc!", însemnând „puşcă" (Pamfile, care-l publică, *Cimilituri româneşti*, p. 7, e de părere că „nu poate să însemne *puşca*, dupăcum crede poporul, sau vrea să fie crezut"!), conţine elemente de cel mai mare interes: *unuma*, *dunuma*, sânt un fel de comandă de încărcare; pentru *zaia*, cf. ung. *zaj*, „vuet" (cf. *huieşte*, despre puşcă),

1) ***Bimbirică***, cunoscuta poreclă pentru un om mărunţel, să nu fie o colecţie glumeaţă de numerale turceşti: *bin* (1000) + *bir* (1) + *iki* (2)? Cf. însă turc. *bin* = *ibn*, „fils", şi it. *bimbo*, „bambino", „Kind", de unde „ngr. dial. μπίμπικας, „kleiner Insekt, Laus" (G. Meyer, *Neugr. Stud.*, IV, 60), rom. ***bibic***, „drăguţ", ***bibică***, „amourette"; de asemene, n. pop.-dial. de plantă ***bombir***, „crin" (?), în „Povestea numerilor" din col. Alexici, p. 201.

iar p. *paia*, cf. *a da paiele*, „a aţâţa, a înteţi"; *chicûra* e *picura* (picur), iar *cucura* = „tolbă de săgeţi"; *hurduc*, *burduc* se referă la încărcătură şi sgomot (cf. cimiliturile fedeleşului); *sacalie* aminteşte pe *săcăluş*, „treasc, tun mic" (cf. vr. *puşcă)*; restul — cunoscute interj., imitând „picnitul" capsei şi pocnetul armei (explosia).

Cu deosebire interesant de studiat e, însă, procedeul de transpunere şi adaptare a acestor recitative în domeniul cimiliturilor.[1]) Un exemplu. In colecţia de „Poesii populare" a lui G. Dem. Teodorescu (p. 259), găsim următorul recitativ:

O ce naşe
ije
esc
şi ne b. . .
Da pinde ţarca
dă-i buliarcă
şi chliban.

Episcopul Melhisedec încă (*Revista p. ist., arh., filologie*, III, p. 54) a recunoscut în aceste cuvinte, — ca şi 'n varianta: „Oce naşca taşca, da bună-i budaşca" —, o parodie a Rugăciunii Domneşti slavone: *Otce naş, iže esi na beseh* („Tatăl nostru carele eşti în cerurî"[1]). Dar, nu numai începutul recitativului, ci şi restul este, în întregime, compus cu elemente din aceeaşi rugăciune: *da priidet ţarstfie (tvoiă)*, „vie împărăţia ta", e fără îndoială, originalul lui *da prinde ţarca; da budet volià tfoia* („facă-se voia ta") trebue să fie la basa lui *dă-i buliarcă*, iar *chliban* e, evident, identic cu *hleb naş* („pânea noastră"), adecă cunoscutul *hliban*, „mèche de pain", care derivă, în ultima analisă, din vsl. *hlebŭ*, „panis" (v. Cihac, *s. v.*), exact; l. *clibanicius*, sc. *panis*, gr. κλιβανίτης, de la κλίβανος, „cuptoraşul de lut, tuciu, fier sau argint, în care se cocea pânea" (v. Blümner, *Technologie und Terminologie der Gewerbe u. Künste bei den Griechen und Römern*, I, p. 82).

---

1) Cf. cimilitura „şerpelui" din Pascu (I, 196) şi descântecul de şerpe din Frâncu-Candrea, *Moţii*, d. la p. 180; de asemenea, cea din farmecul de la p. 182 („laumă daumă" = *lau-mă, dau-mă !*), şi începutul baladei „Petrea" (*ibid.*, p. 226).

Odată format astfel, ca parte integrantă a parodiei, acest final s'a isolat, apoi, supt forma; „Dă-i prinde ţarca, dă-i *buleaşcă* şi chiliban" (Pamfile, *o. c.*, II, 317), în care *ţarca* nu se mai înţelege în legătură cu textul slavon, ci cu numele păsării (ajuns, ca şi sinonimu-i *coţofană*, la înţelesul de „femeie depravată)", iar restul echivalează cu: „dă-i *băutură, udătură* (= *buliarcă* de sus, cf. ud *bleaşcă* s. *lioarcă*, etc.) şi mâncare (ţâne)". Ca atare, *ţarcă bulearcă* apare, însă, în cimilitura coasei: „Am o *ţarcă bulearcă*, tot câmpul aleargă" (Pascu, *o. c.*, I, 132). — Pentru *bulearcă* (ritmul va fi ajutat, ca şi sus, la formaţiunea cuvântului), mai ales în legătură cu cositul, ar fi, poate, de comparat, pe lângă *lioarcă*, *holercă*, „băutură de calitate inferioară, rachiu", şi: *buleacăr*, „tot felul de iarbă, amestecată cu uscături şi spini" (Viciu); iar, pentru *buleaşcă*, pe lângă varianta *ocenaş budaşca* = *budaşcâ*, „fiind", „carele eşti"[1]) a parodiei citate, sânt de însemnat: rom.-dial. *bulă*, „dihanie, despre femei rele" (Conv. lit., XX, 1006), *bulă*, „turcica mulier", *bulaşcă, bulaşkĕ*, „quod turcicae mulieres conficiunt" (Anonimul Bănăţean), turc. *bulaşic-su*, „Spülwasser" (Zenker, 575), *bulamac* (v., mai sus). . . Amalgamul e prea complex pentru a putea fi lămurit cu certitudine!

Un alt teren care rămâne de exploatat supt raportul turcismelor, — d. Şăineanu neatingându-l decât foarte în treacăt, — e *onomastica*.

Un studiu special, amănunţit, ar trebui, neapărat, să distingă strict patronimicele turceşti de cele tătăreşti (o listă de acestea, v. acum în „Analele Dobrogei", I, p. 163), obişnuite mai ales la Armeni (v. N. Iorga, *Armenii şi Românii*, — o paralelă istorică, — *passim*).[2]) Astfel, un *Hulubei*, cu tot aspectul

1) *Avel favel domene* dintr'o formuletă copilărească (Bogdan-Hoya, p. 27) ar putea fi o parodie a lui *„ave, faVe, Domine!"* (cf. p. 18), tot aşa de bine, ca şi o estropiare din *Avel* (*Abel*), *Pavel, domnule!* (cf. p. 32). — Pentru *âţăla, bâţăla* de la începutul formuletei (p 18), cf. ngr. ἀτζαλος, „sale", de unde mr. *aţal*, idem, şi, în legătură cu bulg. *maţalo*, „boue", mr. *aţalamaţala*, despre un om murdar (v. Pascu, *Rev. de dial. rom.*, V. 227). — Interesante dublete de sens (prin glosare), în formuletele de la pp. 15 (*chi a far = ki*, „afară", ung.), 20 (*bica, bica, taoru = bica*, „taur"), etc.

2) Nume tătăreşti poartă uneori şi „Tătăraşii", adecă *Ţiganii*, robi ai Tătărilor, stabiliţi pe la noi (cf. *Tătăruşi*, sat.). *Tamârtaşowci* (cuman- *temir-taš*, „piatră-de-fier") sânt, d. ex., „Tătaraşii" creştini, dulopareci ai mân. Neamţului în sec. al XV-lea (v. *Arhiva istorică*, II, 102). Cf. Picot et Bengesco, *Alexandre le Bon*, Viena 882, p. 37 şi urm. (etimologiile de acolo sânt, însă, cele mai multe, false).

său de derivat din *hulub* (un *Holub* Trohin, în N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, I, 208; cf. n. de sat doljean *Columbeiu*), analog lui *Corbeiu, Lupeiu, Griveiu*, etc., se dovedește a fi identic cu tătăr. *Olobey* (și tatăl Mariei din Mangup), *Ulubeiŭ* (negustor armean din Suceava, la 1476, ap. N. Iorga, *o. c.*, p. 148; cf. „*Uluc-beiŭ*, gheograful", în *Cronicarii munteni*, de același, p. 71), *Olbeiŭ* (notabil armean din Siretiŭ, în 1610, ap. Hasdeu, *Etym. Magn.*, II, 1698; cf. Goilav, în „Revista Tocilescu", X, 246), deci = cuman. *Olubey, Ulubey*, „magnus princeps" (v. *Codex Cumanicus*, pp. 258, 260, 300; cf. pol. *Kutlubey* = cum. *Kutlubey*, „felix princeps": *ibid.*, p. 265); — un *Danabasi* e turc. *danabassy*, „cap-de-vițel" (cf. *Cap-de-boŭ*, n. de Armeni „moldovenești" din Ardeal): — *Derewal* (Armean din Suceava, la Iorga, *Ist. com. rom., l. c.*) e turc. *derè*, urmat de traducerea românească: *vale* (un Armean din Moldova ar putea fi și acel „Dominus *Czyran*" de la p. 153, nota 2: *Țăranu!*); — *Ghiulea* e turc. *gül*, „trandafir" (cf. *Triandafil, Vartic*, etc.);[1] — un *Pălăuz*, iarăși, e identic cu însuși etnicul *Polowci*, „Cuman", lit.: „Bewohner der Fläche" (v. Zeuss, *Die Deutschen und die Nachbarstämme*, p. 744), ca și bulg. *Palauzoff*, ung. *Palócz*, etc.

Scopul nostru, însă, aici, nu poate fi acesta; cu atât mai mult, cu cât, încurând, vom avea prilejul să insistăm asupra chestiunii. Pentru acum, ne mulțumim a înșira câteva nume proprii românești de origine orientală (evitând, negreșit, pe cele deja relevate): *Balmez* e turc. *bilmez*, 'prost', prin rus. *balbes*, idem (Berneker), de unde și rom.-dial. *belbas* (Mold, nord.); — *Carabela*, „Stâncă-neagră" = cuman. *bila*, „cos" (*Codex Cumanicus*, p. 304; cf. mgl. *Bila-lungă*, „Stâncă lungă", n. de loc., la Papahagi, *Megleno-Românii*, II, p. 39, și mr. *bel, abel, abeali*, pietrele cari servesc la jocul „în cinci pietre": Dalametra, *Dict. mr.*, Papahagi, *Din lit. pop. a Arom.*, p. 168); — *Carabaș*, din t. *hara-bach*, „prêtre, mélisse" (Youssouf), lit.: „cap-negru" (cf. oaie *cărăbașă*, bulg. *cernoglava*), sau = *cărăbaș*, în jocul călușarilor, „cîntărețul din *carabă*" (*carabă*, fig.: „umflat, sătul", — v.

1) Pentru omonimul *ghiul*, „scul, ghem" (Șăineanu, II, 182), cf. și exemplul din N. Iorga, *Brașovul și Românii*, p. 24: „940 *ghiuluri* de ață de cusut fel", unde *fel* = germ. *Fell*, „blană, cojoc, piele".

rev. Ion Creangă", V, 310—, înseamnă o parte a cimpoiului şi vine, probabil, de la turc.-ar. *qarabba*, propriu: „garafă, ploscă"[1]); — *Caracuş* (lit. „pasăre-neagră", cf. l. *aquila*, sc. *avis*, gr. μέλας şi μορφνός, „de couleur sombre (aigle), vautour": Boisacq, 64), *Dugan, Togan, Tohan* (t. *doghan*, „şoim"; cf. megl. *duan* „şoim de munte", *Buzdugan, Zăgan, Zăgănescu, Tohăneanu*), ambele având, împreună cu *Balaban* şi *Şahin*, aceeaşi însemnare generică de „vultur" (cf. *Vulturescu, Şoimescu, Coroiu*, poate chiar *Bărăgan*, atestat şi ca n. de persoană: „fântâna lui Bărăgan", într'un act din 1615, ap. Hasdeu, *s. v.*), ca şi n. topic *Cartal* (Zenker, 699; Barbier, III, 449; cf. *Caracuşeni*, în Basarabia); — *Bezu, Beza* = turc. *bez*, „toile" (Kieffer-Bianchi, I, 209), cf. *Bezeşti* şi *Bezari*, „Pânzari", — *Buiçliu*, „Mustăciosu" (t. *buiuq*, „grand", s. *biiqlu*, „jeune homme", de la *bouiq*, „moustache": Bianchi, I, 250, 262), cf. *Burnea*, „Nărtilă", din t.-pers. *burni*, „nasutus" (*Cod. Cum.*, 345), *Dudac*, „Buzilă, Buzatu", din t. *doudaq*, „lèvre" (Barbier, I, 306), *Deşliu*, „Colţatu", din t. *dichlu*, de la *dich*, „dent" (Bianchi II, 571); cf. *Zubcu, Zubaşco*, etc.: originar, porecle satirice (Pe *Samurcaş*, din *samour qach*, Barbier, II, 459, îl explică: „sourcils touffus"); — *Carataş*, t. *kara-tach*, „ardoise", lit.: „piatră-neagră" (Ureche, ed. Popovici, p. 92: „stânce neagre de piatră, de fac foc cu dânsa"), cf. *Cărătaş, Caretaş* „fabricant de carete"; — *Ciogolea*, „Vrabie", t.-pers. *čugûl*, „moineau" (Zenker, 358[b]; cf. *ibid.*, 358[a]: *ćugul*, „intrigant détracteur, calomniateur"); — *Cocuz*, „nevoiaş" (Zenker; Barbier, II, 568: *qoqoz*, „indigent, sans ressources"); — *Curt*, „Lupu" (cf. *Curt-Bunar*, „Fântâna-Lupului"); — *Djuvara*, „pardon, permission" (Bianchi, I, 397; cf. megl. *giavara-giuvara* = ceat-pat: Papahagi, I, 70); — *Erhan* = *Er-ehan*, „Mann-Fürst" (Vámbéry, *Das Türkenvolk*, p. 22); — *Faca*, „pauvreté, indigence" (Youssouf, 262); — *Ghidigiu* (de unde: *Ghidigeni*), din t. *ghudiji*, „qui mène paître, pâtre" (Bianchi, II, 656), mai curând ca d n *ghidigiu*, fonetism moldovenesc pentru *bidiviu*, „cal" (aşă, Şăineanu, *Infl. or.*, I, p. CCCXXVIII; *Bidiviul*, ca n. de fam.,

1) Caracterul românesc al „Kaluscharilor" bulgari se trădează, fără voia lui Arnaudoff (*Bulgarische Festbräuche*, Leipzig 1917), şi prin numele cântecului lor: „*Floritschika*" (p. 62).

v. St. Nicolaescu, *Doc. slavo-rom.*, p. 294); — pentru *Halippa* cf. turc.-arab. *galib*, „vainqueur, supérieur, le plus fort, prépondérant" (Zenker, 644), dar şi rom.-dial. *halipa*, "vêtement déchiré" (v. Dicţ. Acad.); — *Giani* = t. *djani*, "criminel" (Barbier, I, 521); — *Ispir*, „palefrenier, groom" (Youssouf); — *Mazlăm*, „modeste, persécuté" (ibid.); — *Murafa*, „procédure" (Calfa, *Dict. fr.-turc.*); — *Possa*, „dépôt" (Youssouf); — *Sofian* poate fi şi *sofiian*, „pieux, dévots" (Kieffer-Bianchi, II, 130), — *Tafrali*, „fastueux, insolent" (Barbier, II, 290), „arrogant, prétentieux, anmassend" (Zenker, I, 600), „proud, conceited" (Redhouse, 1241); — *Tell*, „colline" (Youssouf). — N. de fam. *Borzea* aminteşte pe *Borzul*, n. de şef cuman din 1211 (cf. N. Iorga. *Hist. des Roum. de Trans.*, I, 49) = *borz*, „aes alienum", *borzli*, „debitor" (*Cod. Cum.*, p. 302), şi pe sl. *bârzo*, *borzo*, „iute" (cf. *Bârzu*), ung. *borz*, „ariciu". — Pentru *Bengliu*, cf. ţigan. *bengli*, „teuflisches Weib, Teufelin". (P. J. Ješina, *Románi Cib*, p. 73), rom. *Bengea*, *Bengoiu*, *Bengescu*, *Bengulescu*, de la *benga*, *bengu*, „drac" (acesta din urmă, în „Revista istorică", VI, p. 264). — O menţiune specială, în sfârşit, pentru *Caraiflac*, cunoscutul nume turcesc al Munteniei, care apare într'o baladă din Păsculescu, p. 261, ca nume de persoană: „alelei, taică Novac, fecior lui *Caraiflac*'" („Turcilor, *Spahiilor*" de acolo sună la Tocilescu, I, 84: „Turcilor, *Pasfi(r)ilor*, şi mai mari *Nicenilor*" = *ienicerilor*!).[1])

Cât priveşte toponimicele turceşti, — majoritatea, dobrogene —, v. între altele: N. Iorga, *Droits nationaux et politiques des Roumains dans la Dobrogea, passim*, şi *La Dobrogea roumaine* (extras din „Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud orientale" pe 1919). — O. Tafrali, *La Roumanie Transdanubienne*, Paris 1918, când nu împrumută din Iorga, dă traduceri greşite: *Turcoaia*, „le Turc" (în loc de „la Turque"), sau *Văcăreni*, „les vachers", in loc de: „colons ou habitants venus de *Văcari*", care, acesta, înseamnă: „vachers" (p. 130), şi pune

1) *Caterdzi* (Simon), „începătorul neamului Catargiilor în părţile noastre" (N. Iorga, *Ist. com. rom.*, I. *p.* 221), ar face mai probabilă etimologia *catârgi*, „crescător s. negustor de catâri", decât *Catargi*, „fabricant de catarge", fără gr. κάτεργο, „galeră". — Tot aşă, *Culoglu* poate însemna, nu numai *Robescu*, ci şi: *Pedestraşu* (cf. *Peşacov*, din sl. *pešak*, de unde şi ngr. πεσιάχ = πεζός şi rom. *într'un peş*: Codin).

semn de întrebare după „Merland" al lui Allard (p. 144), în care, — Dobrogean get-be-get, cum se recomandă, — nu recunoaşte totuşi pe *Mârleanul* nostru!

Izdad, „când se umflă burta boului" (*Noua Rev. Română*, XIV, 235), **izdat**, „umflare la stomah" (Boceanu, *Cuvinte din jud. Mehedinţi*, p. 94), contra căreia se descântă „de izdat" (v. d. ex. colecţia Daniil Ionescu), apoi, printr'un proces firesc: „drac."

Cf. turc. *izdiad*, „accroissement, augmentation" (Kieffer-Bianchi, I, 27).

Lambă[1], 'coulisse, rainure', **lambă**[2], 'corde de tilleul qui est attachée de l' esse de l'essieu soit au palonnier soit au marche-pied d'une petite voiture' (Cihac, II, 164).

Cf. turc. *lamba*, „lignes ou filets servant de bordure autour d'une corniche" (Barbier, II, 697).

Moglan, „bădăran, ţăran prost".

Cuvântul pare înrudit cu *olan* (turc. *oghlan*) şi *icioglan* (v. Şăineanu), *adam-oglan*, „om", lit.: „fiul omului". Prototipul său ar putea fi *agemoglan* sau *iamoglan*, de care vorbeşte cronicarul (Kogălniceanu, *Letopiseţele Moldaviei-şi Valahiei*, 410): „Obiceiŭ au Turcii, în al patrulea an, să ieà a zece den copii, partea bărbătească, ca să adaoge pururea slujba impărăţiei. . . Pre cari apoi îi duc la Ţarigrad, pre alţii la Odriiu şi pre la alte schele de-i dau de-i hrănesc, pre unii la Brussa, pre alţii la Karaimanî, de s. înveaţă la ţarine. Acestora le zice *Agemoglani* sau *Iamoglani*, adecă nevinovaţi coconi...." (cf. *ageamiŭ* şi *prost*, originar: „nevinovat" şi Dicţ. Ac., s. v. *gloan*, iar, în altă ipotesă: *moc*, *mog*, *mogul*, lit. „Mongol"?).

Negeac, „biciul *ceiuşului* (ceauşului), în jocul căluşerilor (Pamfile, *Sărbătorile de vară*, p. 55), e turc. *nadjaq*, „martea masse d'armes" (Kieffer-Bianchi, II, 1073), precum *canciuc* „biciŭ", e turc. *kančuk*, idem, ngr. καμτσίκι (Byzantios).

Năbârgeac, adj. şi subst., „prostănac" (Codin, *O seamă de cuvinte*, p. 51), *năbârgeag*, „prostuţ, prostălău" (Pamfile, *Agricultura la Romîni*, p. 252), *năvârgeac*, „copil rezgâit, necertat de părinţi, care face boţoroage" (rev. „Ion Creangă", VIII [1915], p. 39), e turc. *na-bè-ğa*, „déplacé, inconvenant, inopportun" (Youssouf 857), *naberdja*, „déplacé, désagréable, inconvenant" (Kieffer-Bianchi II, 1071), alipit la grupa suf. *-eac (-eag)*. — Un *Năvârgeacul*, n. topic, în j. Vâlcea, v. Dicţ. geogr.

Neder, interj, strigătul repetat al burateculuĭ în cimilitura 52 (Pascu, *Despre Cimilituri*, I, 108), atestat şi în „Cântecul Păpuşilor" (Burada, *Istoria teatrului în Moldova*, I, p. 39), e adv. interog. turc. *nedŭr*, „qu' est-ce? quel est? qu'y a-t-il?" (Kieffer-Bianchi, II, 1099). — Compară varianta din Păsculescu (*Literatura pop. românească*, p. 386), unde strigătul broatecului (tot „puiŭ de Ungurean") e: *verder, verder* = germ. *wer der? wer da?* „qui vive?" (din acesta din urmă, cu fonetism unguresc: rom.-dial. *berdo?*), — cuprinzând, în acelaşi timp, şi o alusie, obişinuită în cimilituri, la coloarea broatecului (verde, cf. fr. *verdier*).

Oină, numele cunoscutului joc de minge, n'a fost, pe cât ştiu, explicat în mod satisfăcător.

Tiktin, plecând de la varianta *hoina* (contaminaţie cu *hoinar!*), îl raporta la rus. *vojnà*, pol. *wojna*, „Krieg", — ceea ce nu se potriveşte de loc cu caracterul jocului, care n'are nimic războinic.

Pascu (*Etimologii româneşti*, p. 66) îl consideră ca pe un joc „de oi" (cf. *de-a baciul*).

„Codex Cumanicus", ed. Kuun Géza, p. 256, are însă următoarele două cuvinte, care nu se pot despărţi de *oină* şi *oinaş (oinar)* ale noastre: *oyn*, „ludus", *oynas*, „collusor"*).

Salamangea, „stofă de mătase verde, taftă" (Păsculescu, *o. c.*, p. 375: „cort de catifea şi *salamangea*"), n'are, fireşte, nimic comun cu *salle à manger*, ci e o simplă corupţie populară din *şamalageà* = alăgea (de) Şam (Damasc), turc. *şam-alağăsi*, „étoffe de soie rayée, fabriquée à Damas" (v. Şăineanu, *Infl. or.* II,[1] 335; N. Iorga, *Negoţul şi meşteşugurile în trecutul românesc*, pp. 75, 254), precum *gerfe* (p. 57) e *gevrea*, „batistă" (Şăineanu, II[1] 179) şi nu trebue confundat cu *ghebrea* (p. 342) = *gebrea* „otreapă" (II[1], 177).

De astfel de estropieri şi confusii mişună, în special, colecţia citată a d-lui Păsculescu (nu relevăm decât turcismele sau cele în legătură cu ele): *Dereà*, glosat: „costiş, loc ridicat, deluşor" (p. 335), de fapt, tocmai contrariul: turc. *derè*, "vale"; —

(*) Cf. *Dicţionarul Academiei* subt *hoină*, de unde (copil) hoinar, pentru care C. Lacea popune etimologia turc. *ojun* „joc", *ojnamati*, „a se juca"].

gârbojie („tărtăcuță roșie plină de —") din cimilitura măcieșului sau nasului (p. 341) = *cârmojie*, „miche de pain", s. *cârmâz* = turc. *kyrmyz*, "cramoisi", „vermeil", lit.: *vermiculus*, „Scharlachlaus", contaminat cu *gârbov* (cf. nas *coroiet*, „acvilin", lat. *aduncus*) și *boz, boji*, (cf. Panțu); — în *gealap* (p. 342) e evidentă confusia dintre *ge(a)lat*, „gâde", și *gelep*, „oier"; — *singir*, „stânjen, lanț" (p. 378) = *singir*, idem, iar *singer*, „cuțit mare turcesc" *(ibid.)* = *hanger* (contaminat, poate, cu *sânge*); — *Chizel, chizil* din lalomița (p. 52) n'are nevoie să fie transportat în Asia-Mică (p. 312), pentru a fi turc. *kyzyl*, „roșu" (deși cunoaștem un cântec popular obsceu, în care e vorba de „o jalbă la Sultan" a „fetelor din *Natapan*" = Matapan!); — *ierbănaș*, „dajdea ce o dădeau populațiile prădate" (p. 348), e o fantasie glotologică (probabil, datorită etim. pop. cu *ban*) pentru *Ierbinaș* (cf. p. 48) = *Arbănași*, „Albanezi"; — *Odridului* din text (p. 261) redă tot atât de greșit, ca și *Odrihul* din indice, pe: *Odriului* (rimând cu *cadiului*), — care, firește, nu e Ohrida (indicele), ci Adrianopolea (și: Udriiu); — *Dârșovean* (pp. 301, 303) nu e *Dârstorean* (indice), ci *Hârșovean* (cu *d*-protetic), etc., etc. — Cazul lui *televechie*, „un fel de așternut, chilim" (p. 382), care, ca formă, reproduce prototipul turc mai exact decât obișnuitul *tivilichie*, „pieptar lung al țărancelor" (p. 383), e drept să fie semnalat ca o „excepție onorabilă". Și aici, însă, înțelesul e greșit dat!

Tâlv, „Lagenaria vulgaris, curcubita lagenaria L., cucurbătă, tidvă, tiugă, troacă" (Panțu, p. 299), să nu fie, totuși, identic cu turc. *telv*, „épine, buisson" (Kieffer-Bianchi, I, 326)?

Tiutiuc, '1. bucată de lemn scurtă și groasă: „pune un tiutiuc sub roata căruței, să nu fugă la vale"; 2. nume de familie' (Boceanu, *Glosar de cuvinte din jud. Mehedinți*, p. 105), **tutuc**, „trunchiul de lemn pe care se sparg lemnele de foc" *(Noua Rev. Română*, XII, [1913], 285), e turc. *tutuc*, „obstacle, ce qui retient" (Kieffer-Bianchi, II, 199), *toutouq*, „voile, rideau, paralysie" (Barbier, I, 302, 305). — De adăugit la sinonimele: *opritoare, piedică, carastolă* din Pamfile, *Industria casnică la Români*, p. 139[1]).

V. Bogrea.

1) Pentru dubletul *tiutiuc-tutuc*, cf. *titiun-tutun, tiuleiu-tuleiu* (turc. *tülé*, „plume d'oiseau", din Zenker, 326 ?).

IX.

Un ecou al vechii mode francese la noi:

Pulpană.

Întrebuinţat astăzi numai în expresia: *a se ţinea de pulpana cuiva* (v. Zanne, *Proverbele Românilor*, III, 324), sinonimă cu *a se ţinea de poalele cuiva (ibid.*, p. 313), cuvântul acesta demodat însemna, precum se ştie: „panîde vêtement, basque". Înregistrându-l, supt forma *plopană*, în Dicţionarul său manuscript (f. 215, după excerptele d-lui G. T.-Kirileanu), lord. Golescu îl glosează: „îndoitura hainelor celor largi ce se pune, se învăleşte, se aduce una peste alta. Cum: plopana anteriilor, jubelei, binişului ş. c. l.; haine lungi ce sânt dăspicate, dăschise pă denainte". — „Părţile de jos şi dinainte ale hainei", glosează şi Păsculescu *(Literatură pop. rom.*, 373) versul: „Şi-l luară [pe pârcălab] de *pulpană*" (p. 208). — Dintre scriitorii mai noi, îl găsim la N. Iorga, în *Amintiri din Italia*: „De odată, pe neaşteptate, la o răspântie, dai cu ochii de un domn corect, de marmoră ori de bronz, îmbrăcat în surtuc cu *pulpană*, cu perucă şi haină din al XVIII-lea veac. . ." (cf. *Revista Nouă*, III, p. 139).

Etimologic, cu excepţia lui Cihac, care-l socotia ca de aceeaşi origină (slavă) cu *poală*, cuvântul a fost explicat din rom. *pulpă*: „partea hainei care atinge pulpele" (cf. vgr. ποδήρης, „hitonul ionic, lung până la glezne", lat. *talaris*, sc. *tunica*, şi rom.-dial. *pulpar* din „Noua Rev. Română" pe 1914, p. 37). Cel dintâiu care a derogat de la această părere generală, bănuind „originea străină" a lui *pulpană*, e d. S. Puşcariu *(Contribuţii la gramatica istorică*, p. 16[1]).

Cred că putem face un pas mai departe, precisând că rom. *pulpană* e fr. *pourpoint*.

Formal, variante ca: *polpană* (Polizu), *pulpoană* (Cihac) ar representa însăşi fasele intermediare între un **purpoan(ă)*, reflexul imediat al neologismului, şi *pulpană*; iar rom. *şarabană*, „haraba", din fr. *char-à-banc*, prin ruseşte, are îndoitul avantagiu de a oferi o analogie pentru schimbarea de gen şi de a

1) Că dubletul *rotan* = *rodan* (cf. mr. *aruideaŭă*, bulg. *rodan*, ngr. ῥοδάνι, etc.) ar putea fi, totuşi, etimologic, — dovedeşte însuşi echivalentul francez: *rouet*, din *roue*, „roată".

indica filiera prin care va fi pătruns la noi cuvântul francez: rusească sau polonă. E drumul pe care ni-au sosit un *mundir* (fr. *monture*), *surtuc* (fr. *surtout*), *jiletcă* (fr. *gilet*), *botfor(t)i* (fr. *bottes fortes*: de aici şi obscurul *fărtebote*, într'un inventariu din sec. al XVII-lea, publicat în „Arhiva istorică", I', 63? Cf. pop. *bofturi*: Pamfile, *Industria casnică*, p. 342), *brunel* (originar: *priunel* = fr. *prunelle*; cf. însemnarea pe o „Henriade", aparţinând lui V. Vârnav, în „Neamul românesc" din 8 Oct. 1915; intermediarul ar putea fi, totuşi, în acest caz, grecesc: ngr. μπρουνέλα, „prune sauvage" = it. *prunella*), *baidir* (fr. *bayadère*, după Philippide, „Arhiva" din Iaşi, XX, 480), apoi: *patret* (fr. *portrait*), vr. *hărjeate* (după Tiktin, „Archiv f. d. Stud. der neueren Spr. u. Lit.", vol. 129, p. 171 şi urm., fr. *hasard*), etc., etc. (*Fildicòs*, „flanelă supţire", e turc. *fildeqoz* „fil d' Écosse": Barbier, II, 436).

Cât priveşte sensul, el nu opune nicio piedecă serioasă: un *pourpoint* avea, adesea, „des basques" (v. Piton, *Le costume civil en France du XIII-e au XIX-e siècle*, p. 149), putând fi şi „une veste à manches et à girel" (cf. Quicherat, *Histoire du costume cu France*, ad loc.). Dar, şi făr' de asta, o schimbare de înţeles în această materie nu are nimic suprinzător: dacă un turc. *mahramà*, „ma(h)ramă, năframă", a putut deveni în greceşte μαχλάμην, „sorte de vêtement, tunique" (Sathas-Legrand, *Les exploits de Digénis Akritas*, pp. 211, 293), supt influenţa etimologiei populare cu χλαμύδα „mantà", de ce ar fi imposibil, ca, printr'un fenomen analog de etimologie populară (cu *pulpă*), *polpoană* al nostru să fi ajuns a însemnă ce înseamnă?

Observăm în fine, în legătură cu varianta *plopană* din Golescu, că cuvântul nostru nu are a face cu *poplean* din cutare cântec popular: „fuştiuliţe de *poplean*" (N. I. Dumitraşcu, *Flori de câmp*, p. 27), care se identifică, credem, cu ung. *paplan*, *paplon*, „Bettdecke", „macat" (Szamota-Zolnai, 746) = gr. πάπλωμα, plapomă?

V. Bogrea.

X.

Span. NINGUNO, „niciunul".

Proveninţa celui de-al doilea *-n-*, neetimologic, din acest cuvânt, e încă o problemă a filologiei romanice (cf. Meyer-Lübke, *s. v.*).

E. Kieckers, care o reia în „Indogermanische Forschungen", XXXVIII (1920), p. 211, se gândeşte la repetarea anticipată a lui *-n-* din *uno*, ca în lat.-vulg. *semptem, vinginti*, fr. *concombre* (lat. *cucumerem*), adăugând în acelaşi timp că Vossler, după o comunicare verbală, ar fi mai curând pentru o contaminaţie cu *non*.

O explicaţie încă mai simplă şi mai directă a fenomenului ar fi, poate, a se admite influenţa lat. *ningulus* = nullus (Festus, ed. Lindsay, p. 184), — el însuşi, produs al analogiei cu *singulus*.

V. Bogrea.

XI.

Ci'nce.

Un cuvânt care, întocmai ca şi locuţiunea *zo te cuşte*, s'a izolat pentru a trăi numai într'o expresiune figurată este *ci'nce*. Această expresiune este: *Mi-s* (= „sânt") *cince de sătul*. Com. Coca (Bănat). Se mai găseşte şi ca nume propriu de familie, desvoltat din poreclă şi având forma *Cincea* în Gledin şi Monor (j. Bistriţa-Năsăud).

De la început ne izbeşte înfăţişarea latinească a cuvântului. În adevăr el trebue să se derive din lat. *cīmex, -icem*, „ploşniţă", „steînţă", care a putut să dea româneşte mai întâiu *ci'mece*, apoi prin sincoparea lui *-e-* neaccentuat *ci'mce*, în sfârşit prin asimilare *ci'nce* (cf. vegl. *činko*, ital. *cimice*, piac. *cizma*, bergam. *šiméga*, log. *kimige*, port. v. *chimse*, span. v. *zisme*, span. mod. *chinche*, neap. *pimmeče*, idem. ap. Mayer-Lübke, Rom. Et. Wb. No. 1915, p. 152)[1]. Cele două cuvinte străine, pe care le avem pentru a numi insecta numită de el, l-au silit să se retragă în expresiunea citată mai sus, al căruia înţeles trebuie să fie: „Sânt plin ca o ploşniţă care se umflă când se satură", „Sânt ploşniţă umflată (plină) de sătul".

---

1) Cuvântul se găseşte şi în albaneză în formele *k'imek* şi *tšimek* Relativ la cea dintâi *G. Meyer, AEtWb*., p. 227 ne spune: „Aus se. *kimak* 'Wanze' im Küstenland nach Vuk, das aus einem rom. Dialekt stammt, de„ wie das Alb. und Vegliot., în lat. *cimicem* das *c* als *k'* sprach". *Tšimer.* e rostirea scutariană a lui *kiimek* v. ibidem. Grecescul τσι ́χι 'Wanzek Hundelaus' = it. *cimice*, v. *G. Meyer. Neugriechische Studien*, IV, 93.

Cujei'că, cânjéu,

La p. 451 a *Rum. Deutsches Wörterbuchu*-ului lui *Tiktin* găsim următoarele: „**cuje'ică** sf. Art Kleid DOS. VS. Apr. *(mi-am lepădat cujeica jos ce torceam).* — Et. Wohl zu slav. *Koža* „Haut", vgl. *cojóc* u. wegen der Endung *scurte'ică, ciube'ică* etc."

Atât înţelesul, cât şi etimologia, pe care de altfel le admite şi D-l G. Pascu, *Sufixele româneşti*, Bucureşti, 1916, p. 236, sunt date greşit, deoarece D-l Tiktin a pornit numai din citatul pe care ni-l dă din Dosofteiu fără a-l înţelege. Aveà totuşi putinţa să găsească lămuriri în privinţa înţelesului în dicţionarul lui Alexi, care ne dă: „*cujeică* f. Rocken, n". De fapt în partea nordică a Văii-Someşului instrumentul de tors numit de cea mai mare parte a Românilor *furcă* după forma sa primitivă, nume străbătut şi la popoarele învecinate (bulg. *furka, hurka*; alb. *furke*[1]), se numeşte *cuje'ică*.

În Biserica-Albă din Maramureş se aude forma *cujelcă* (com. Dr. AL. CZIPLE, profesor la liceul grăniceresc din Năsăud.

Această din urmă formă ne indică şi originea cuvântului. El derivă din rut. *kyželika*, şi acesta un derivat al lui *kyželь* s. *kyžil'* („quenouille", „Spinnrocken" cf. rus. *kyželь*, srb.-cr. *kyželj*, sl. *kožĕlj*, ceh. *kužel*, pol. *kuz'el*, care pare a fi străin apoi formele paralele mai aproape de originea p.-sl, *kǫdělь* s. *kǫdel'a*: rut. *kudel'a*, rus. *kydel'a*, bg. *kǫděl'a*, *kǫdělka*, skr. *kudjelja* etc. v. Berneker Sl. Et. Wb., p. 598)[2]. Sufixul *-eică* s'a desvoltat din *-elscă* subt influenţa analogică a cuvintelor terminate în *eică* < sl. *eika*, care „formează diminutive în rus., rut. (Belić, § 54)" şi „există şi în bulg., cf. bulg. *karagеika* 'espèce de prune', *povareika* 'cuillière de cuisine'"[3], ca: *cataveică* ∠ rus. *kataveika*, *copeică*

1) Asupra numelui *furcă* vezi studiul regretatului D. PUŞCHILA: *Furca de tors* publicat în *Conv. lit.* XLVIII (1914) începând cu Nr 5, p. 469 şi I.—A. CANDREA, *Straturi de cultură şi stratur de limbă la popoarele romanice*, lecţiune de deschidere ţinută la Facultatea de litere din Bucureşti, publicată în *Viaţa nouă*, 1913, No. 10 şi 1914, No. 11.

2) Amintim la acest loc că acelaşi cuvânt slav şi tot cam pe aceeaşi cale, dar dintr'o formă mai veche **Kužal*, a dat naştere, cum a arătat Miklosich, *Slav. Elem. im. Magy.* (cf. Nyelvőr, XI, p. 169) şi ungurescului *guzsaly*, care încă are înţelesul de „quenouille", „Spinnrocken"

3) G. PASCU, o. c., p. 238.

< rus. *kopeika, şubeică, jubeică* ∠ rut. *şubeika, colomeica* < rut. *kolomiika*, megl. *veică* 'petite branche' ∠ bulg. *veaika, bârzeică (bărzeică, bârgeică* şi *bârjeică)* 'săniuţă' ∠ bulg. *bârzei* 'rapide', *deveică* adj. fem. 'habile' < bulg. *deavoika* 'vierge, jeune fille', subt care s'a desvoltat şi în *tindeică (întindeaică*, megl. *(s)tindec'lă)* ∠ *tindeche* „eiserner Stab, der im Webstuhle die Leine spannt" < lat. tendicula şi *suveică*, „navette" (< *suvaică, megl. *suvalcă* — bulg. *sovalk)*, care mai are şi forma *suvelniţă;* pentru care cf. slov. *suvalnița;* apoi *giubeică* ∠ *giùbeă, tăbeică* (tăbăică) 'săculeţ' ∠ *tab-* „ciuteică < *cioată*, *scurteică* < *scurt* (> bulg. *scurteika), borbeică* (*băbeică ∠ *babă*), *bujleică* < *pujlă, borşeică* < *borş, ciubeică* ∠ *ciubuc, cucuveică* < *cucuveă* etc.

După cele expuse şi cunoscând împrejurarea că în limba veche pronumele relativ *ce* înlocueşte adeseori cazuri cu prepoziţie, pasajul citat al lui Dosofteiu, *mi-am lepădat cujeica jos ce torceam*, se va interpretà: „mi-am lepădat *furca* jos (corect: „jos *furca*") din care torceam".

In sfârşit trebue să adăugăm că dintr'o formă paleoslavă *koželь (cf. Berneker, l. c.), deci mai veche, credem că e de derivat *cânjeu* = lemnul pe care se pune caierul H. VII, 211, cfr. XIV, 351, Damé, T. 140; *cânjău* = duriţa mică, făcută pe furca de tors, ca să nu cadă caierul. Rădulescu-Codin, cf. H. XI, 312, care a fost apropriat de *gânj* (< paleosl. *gažь) în forma *gânjeu. Când furca [de tors] se desface în două, partea ce poartă caierul se numeşte gânjeu, sau gavan.* Damé. T. 140, din care îl şi derivă Dicţ. Acad. II, fasc. III, p. 224. Pentru sufix cf. *grindeu* ∠ *grindeiu* ∠ paleosl. *grędelь*, Dicţ. Acad. II, fasc. IV, p. 313) etc.

†Cunoştinte şi †neştiinte.

†*Cunoşti'nte* < cognoscens, -ĕntem e un cuvânt vechiu, dispărut astăzi din graiul viu, care lipseşte din dicţionarele noastre etimologice, cu toate că a fost relevat încă de Cipariu, *Chrest.* (Blaj, 1858), p. 125, care îl găsise în *Sicriul de aur* (1683) în propoziţia: *Să sfârşirâ rudele méle, şi cunoştinţii miei mă uitară pre mine (Chrest.,* p. 118).[1] Aseme-

1) Cipariu mai dă şi alte exemple în *Principii de limbă şi scriptură*, Blaj, 1866, p. 198, aşă din *Pravila de la Govora*, 1640 fol. 56 r.: *Preotulŭ de va treace dentru counoştinţii lui într'altă ţară* şi din *Cazania* lui *Varlaam* (1643), fol. 113 v.: *şi toţi cunoştinţii lui stâtură departe di însulŭ*, şi fol. 139 *r. de câtră cunoştinţii tăi* [te va cuprinde] *ruşine.*

nea l-a întâlnit şi relevat cu înţelesul de „amici" şi fostul profesor de la universitatea din Cluj Dr. Gr. Silaşi în Psaltirea lui Viski scrisă la 1697 (v. studiul lui Silaşi asupra acesteia: *Psaltirea calviniano-română versificată în Transilvania*, VIII-1875, p. 143 şi 152), în care o parte însemnată din psalmi sânt copiaţi de pe un text mai vechiu tradus după Psaltirea ungurească a lui Szenczi Molnár Albert[1]) în ps. XXXI, 9: *Entre tocz allenisi aj mjej Me delaim vecsini Sze tem kunostinczi Kend me ved nainte kaszei* etc.[2]) În sfârşit l-a întâlnit subsemnatul în textul unui fragment dintr'un *Molitvenic* românesc manuscris din jumătatea l-a a sec. XVII copiat de pe un text scris, cum vom arătă altădată, înainte de 1580, în propoziţiile: *Toţi câţi mă veţi vedé mor'tu, cu dragoste sărutaţi-mă soţii miei acum. iubiţii şi cunoştinţii miei* (f. 25 v°,r. 8—9) *şi plângeţi dereptu mine fraţi soţii şi rodurile şi cunoştinţii* (f. 27 r°,r. 7—8)[3]).

Pricina că acest cuvânt n'a fost luat în seamă de dicţionare cred că nu e atât scăparea din vedere a lexicografilor, ci mai mult împrejurarea că ei, cunoscându-l din câte un singur text, l-au considerat ca greşală de tipar în loc de „cunoscuţii", ori că l-au socotit de neologism introdus de traducător după modelul vreunui text latinesc pe care a putut să-l aibă în vedere afară de cel unguresc. Dar împrejurarea că cuvântul se găseşte în manuscrisul amintit, care prin limba sa aparţine întru toate textelor aşa numite „husite" şi a fost tradus din slavoneşte, ne dovedeşte că el era poporal şi se întrebuinţă încă în sec. XV—XVII, fiind o preţioasă rămăşiţă — cu înţelesul verbal încă nepierdut tocmai în întregime, deşi a ajuns

1) v. Silaşi, *o. c.* p. 143 şi Dr. Sztripszky Iliador şi Dr. Alexics György, *Szegedi Gergely énekeskönyve XVI. századbeli román fordításban*, Budapest, 1911, p. 190-191.

2) Textul îl dăm după copia făcută de Silaşi care se găseşte în proprietatea liceului grăniceresc din Năsăud.

3) *Pagini literare*, I (1916), No. 7, p 143.

să fie considerat ca substantiv — a participiului prezent în *-inte* < e n s, *-ĕ n t e m*, din care ne-au mai rămas astăzi numai *părinte* < p a r e n s, *-ĕ n t e m*, şi *plointe* (olt. Muscel) „temps pluvieux" < p l o v e n s, *-ĕ n t e m* (= clas. p l u e n s) — cu păstrarea lui *-o-* aton subt influenţa lui *ploaie* — având caracter de substantive şi *fierbinte* < f e r v e n s, *-ĕ n t e m* cu caracter de adjectiv.

Aceeaşi însemnătate trebuie să o atribuim şi lui † *neştiinte* < n e s c i e n s, *-ĕ n t e m*, pe care l-a întâlnit Silaşi cu înţelesul de „együgyű", „prost" tot în Psaltirea lui Viski, ps. CXIX, 65: *Kuventul teu kari el jau aminte Luminadze minte entunekate Pre nestinczi envacze premendrie.*

Pricina dispariţiei acestor două participii trebuie să fi fost omonimia: s'au confundat cu formele identice din punct de vedere fonetic ale substantivelor *cunoştinţă* şi *neştiinţă*.

Imbăgivà, îmbăgirà.

La p. 52 a *Glosarului de cuvinte dialectele* publicat de A. Viciu în AAR., Bucureşti 1906, găsim cuvântul **îmbăjnà, a-l**, „a-l purtà cu vorba": „nu mai *îmbăjnà*, că nu te cred", Reteag. Modul cum şi-a strâns Viciu materialul *Glosarului* nu e dintre cele mai necriticabile. El însuşi ne spune: „In adunarea şi controlarea materialului mult m'au ajutat şcolarii mei" (p. 6, AAR., p. 64). Astfel în lucrarea sa strânsă în mare parte pe baza spuselor unor copii nepricepuţi s'au strecurat o mulţime de greşeli. Şi cuvântul *îmbăjnà* e dat greşit în urma cetirii lui *u* ca *n* în comunicarea unui astfel de elev care a mai crezut că pe *g* trebue să-l transcrie cu *j*. Şi forma dată de el a putut să ademenească pe unul dintre cei mai distinşi filologi ai nostri, dl Bogrea, ca să o aducă în legătură cu *basm*. Forma adevărată însă a acestui verb foarte des întrebuinţat în graiul ardelean şi maramureşean este *îmbăgioà, îmbăgiuà, îmbăgioà, îmbăgiuà* cu înţelesul de „a purtà cu vorba", „a încurcà pe cineva", de pildă: *„Ce mă îmbăgiuezi atâta? Spune-mi drept cum s'a întâmplat!" „L-o îmbăgiuat cât l-o îmb giuat, dar n'o mai avut încotro, o trăbuit să-i*

deie banii". „*L-o îmbăgiuat cu fel de fel de vorbe şi poveşti şi în sfârşit o trăbuit să-i ieie fata*", „*Lasă-l nu-l mai îmbăgiuà*", etc. Se întrebuinţează şi figurat, d. p. în zicerea: „*astăzi vremea e îmbăgiuată*" („adecă nesigură, nu se ştie dacă va fi timp frumos sau urît"), com. R. Ionaşcu din graiul de pe la Năsăud în Rev. Crit.-Lit, II, Iaşi, No. 2, Februarie 1894.

Verbul *îmbăgioà* sau *îmbăgiuà* negreşit trebue adus în legătură cu latinescul fem. ambages, -is [ambi-ago], care are nu numai înţelesul de „das Umhergehen", „der Umweg", întrebuinţat mai mult de poeţi (în proză a început să se întrebuinţeze numai după epoca lui August): Lumina flexum Ducit in errorem variarum ambage viarum (despre Labirint), Ovid. Met. 9, 161; Daedalus ipse dolos tecti ambagesque resolvit, Aen. 6, 29; Luna multiformi ambage torsit ingenia contemplantium, Plin. 2, 9, 6; Itinerum ambages, id. 36, 13, 19 *no.* 2; Longis illic ambagibus itur, Claudian. IV. Cons. Hon. 226, etc., ci şi pe cel de „Umschweif", „Weitläufigkeit", „Ausflucht" în vorbire, „*de dicendo, agendo* (Gloss.) circuitus verborum vel anf(r)actus. obliquitates. circuli. circuitiones. dubietas et circuitus. incertum. sermones ambiguos sine ambage[s]: sine circuitu. (*Thesaurus linguae latinae* s. v.) care a trebuit să fie cunoscut şi în latina vulgară, căci îl găsim adeseori şi la scriitorii de comedii cei mai populari ai Romanilor: Sed quaeso ambages, mulier, mitte atque hoc age, Plaut. Cist, 4, 2, 81; tot aşa id. Pseud, 5, 1, 10; Quas, malum, ambages (*Schol.* „perplexiones") mihi narrare occipit? Ter. Heaut. 2, 3. 77; Non hic te carmine ficto, Atque per ambages et longa exorsa tenebo. Verg. Georg 2, 45; Vix pueris dignas ambages fallendae fidei exquirere Liv. 9, 11. fin.; Ne te longis ambagibus ultra, Quam satis est, morer, Hor. Ep. 1, 7, 82; Quando pauperiem missis ambagibus horres, id. Sat. 2, 5, 9; Praebuimus longibus ambagibus aures, Ovid. Met. 3, 692; tot aşa id. ib. 10, 19; (din care în mod natural s'a desvoltat cel de „Dunkelheit", „Rätselhaftigkeit", „Zweideutigkeit" (înr. cu ambiguus): Et praecipitata jacebat Immemor ambagium vates obscura suarum, Ovid. Met. 7, 760; Obscurae sortis Patres ambagibus

-errant, id. Fast. 4, 261, şi despre răspunsurile oracolelor: Ambage nexa Delphico mos est deo Arcana tegere, Senec. Oed. 214; Redditum oraculum: quaerent sedem caecorum terris adversam. Ea ambage Chalocedonii monstrabantur, Tac. Ann. 12, 63; tot aşă id. ib. 2, 54; 11, 34). etc.

Ca prototip trebue să presupunem o formă *ambagella -am, care se va fi întrebuinţat des în latina vulgară în înţelesul amintit de „Umschweif", „Weitläufigkeit", „Ausflucht" în vorbire şi din care s'a putut desvoltă substantivul românesc *îmbăgeană, dispărut acum din limbă, iar din acesta s'a derivat *îmbăgioà* s. *îmbăgiuà*. Pentru fonetism cfr. *acioà*, *aciuà* şi *acioláˌ*) care după d-l A. Philippide derivă din lat, *accellare, verb compus din ad şi cella, în înţeles de „odaie pentru servitori, pentru săraci, coteţ, vizunie", „ferarum foramina", *Corpus gloss.* V, 445|43 Desvoltarea fonetică o explică D-l Philippide astfel: „Von *cella* wurde das rum. Wort durch *a-* abgeleitet, *-ll-* wurde entweder in *ă* verwandelt oder beibehalten, je nachdem es nach oder vor dem Akzent stand" (Zeitschrift, XXXI—1907, p. 288). „Etimologia aceasta este singura admisibilă,[1]) căci ea se potriveşte atât din punct de vedere semantic, cât şi formal. Sensul fundamental al lui *aciua* trebue să fi fost „a ascunde" şi e posibil ca lat. *celare*, „a ascunde" să se fi prefăcut în „cellare", subt influenţa cuvântului *cella* „ascunziş". Pe când **accélla* trebuea să deà **aceáuă*, **accelláre* trebueà să deà **acelà*. După **aceáreà* s'a format infinitivul *aceoă*, *aciuá*, cu noul prezent *aciuéz*, iar din contaminarea acestei forme şi a infinitivului **acelá* s'a născut forma *aciolá*, cu prezentul *aciolézˌ* (Puşcariu, *Dicţionarul limbii române*, p. 19).

Intru'lp.

Relativ la *intru'lpi* din strofa atât de cunoscută din *Nunta Zamfirii* lui *Coşbuc*:

---

*) Variantele sânt: *aciiu, acież, acioesc, acioez. acioiu, aciol. acioiez. aciuesc, aciuu.*

1) Gaster în Zeitschrift III, 469 şi Hasdeu: *acquieo, acquiesco.* Cihac: paleo-sl. *utéţati, utešti* „fugere, aufugere".

De-ai fi văzut cum au jucat
Copilele de împărat,
Frumoase toate şi *întrulpi*
Cu ochi şireţi ca cei de vulpi
Cu rochii scurte până'n pulpi
Cu păr buclat,

Dl *Tiktin, RDWtb,* p. 842 ne spune: „adj. wohlgestaltet". . . »Nach des Verfassers persönlicher Mitteilung dem Reime zuliebe aus *iutru'p* gebildet".*) Lucrul însă nu este tocmai aşa. Dl coleg *C. Sanjoan* (acum director al liceului de fete din Sighet), care a petrecut mult timp în Telci (j. Năsăud), comuna învecinată satului de naştere al lui *Coşbuc,* îmi comunică că cuvântul există în graiul poporului de-acolo şi l-a auzit de mai multe ori.

„Ce băeţi întrulpei!", a zis odată un om despre copiii altuia şi a explicat că e se înţelege „unul şi unul", „ca dintr'o bucată". Astfel *Coşbuc* încă a putut să-l cunoască de copil, rămânându-i în tesaurul său de cuvinte în mod subconştient, iar într'un moment de inspiraţie l-a întrebuinţat cât se poate de plastic.

Cuvântul altfel e probabil un postverbal derivat — cu omiterea lui *-ic* considerat ca sufix din *întrulpică* (rostit: întrulpcică), *întrumpică,* (rostit: *întrumpică*), *întrunpică, întrunchipă,* derivat şi el din *într'un chip,* care se întrebuinţează în părţile Năsăudului ca adverb în forma metatetică *întrulpic, întrumpic* şi *întrunpic* (rostit: *întrulpcic, întrnmpcic* şi *întrunpcic). Au împărţit lucrul „întrumpcic"* (= „într'o formă"). *Locurile moştenite sânt „întrumpic"* (= „egale"). *Ne-am „întrulpcicat"* s. *„întrumpcicai"* (= „cât a dat unul, a dat şi celalt").

Înţelesul de „unul şi unul", „într'o formă", „ca dintr'o bucată" al lui *întrulpi* al lui *Coşbuc* se explică uşor din formele de mai sus.

Lea'ca

În comuna mea natală Zagra (j. Bistriţa-Năsăud) se alungă câinii, cu cuvintele *te, iẹ-te* (şi: *iẹtea!), ciba* şi *lea'ca.* Cărturarii mai întrebuinţează pe: *marş!*

[* Şi mie mi-a spus Coşbuc acelaşi lucru S. P.]

Cel dintâiu e evident pronumele ung. de pers. II *te*, al doilea e rus. *ljaca* „der Hund“ şi „die Scheuche, das Schreckbild“. *Marş* e de origine germană.

Oci't.

Pe la Năsăud se întrebuinţează adjectivul *oci't* cu înţelesul de „leit“, „chiar“: *îi ocit tată-so*. Cf. şi comunicarea lui Corbu (Zagra, j. Bistriţa-Năsăud): *ocit* = „acurat“. — Et. ∠ paleo-sl. očitъ „manifestus“.

A păulà.

Pe Valea Someşului se întrebuinţează verbul *a păulà* cu înţelesul de *a păţi, a pătimi*. L'am auzit de nenumărate ori în satul mieu de naştere Zagra (j. Bistriţa-Năsăud) în fraze cum e: *ca asta n'am păulat-o* (»ca asta n'am păţit-o“). *Să ştii c'a păulat-o* (= „să ştii că i-a umblat rău, a păţit-o“).

Tot din Zagra face o comunicare pentru *Dicţionarul Academiei* şi consăteanul mieu d. Corbu. „*Nu ştiu ce-oi mai păulà* (= „ce am de petrecut“). Îl găsim şi în *Glosarul* lui *Viciu* cu înţelesul de „a păţi, pătimi, experià“: „*mulţe a mai păulat şi biata N. cu herlmiul ei!*“ (Someş) şi în *N. R. r.* I, S. II, 157: „*Vai şi amar de zilile mele, că ce păulez eu cu el să nu mai păuleze pui de şarpe!*“ (Reteag).

Din punct de vedere fonetic *păulà* ar corespunde unei forme latineşti *păbŭlare în loc de *păbŭlari* (∠ *pabulum*) a mâncà (despre oameni), a paşte (despre animale) (cf. eng. *pavlar* „das Vieh füttern“ MEW, 6131, p. 452).

Din punct de vedere semantic trebue să plecăm de la pendant-ul corespunzător *mâncà* din fraze ca: *Biata preoteasă! ce-a mâncat de la părinte: Şi pe lumea ceealaltă cred c'o să-şi aducă-aminte!* DULFU, Păc. 203. *A doua zi [băiatul] trebuià să aducă ichiurile, caprele, mielele . . ., căci altfel mâncà la palmă . . . până le aduceà . . .* Delavr. *Par.* 320. De mâncat se poate mâncà bătaie, trânteală, batjocuri şi alte necazuri: *Fiecare . . . povestià câte o batjocură, o trânteală sau o bătaie bună mâncată de la Turci*. Ghica, 499. ap. *Tiktin*. De *păulat* s'a putut să se păuleze la fel. *Nepoate mai mâncat-ai sălăţi de acestea de când*

eşti, Creangă, 210. *Şi cu toată stăruinţa lui moş Fotea şi a lui bădiţă Vasile, Smărăndiţa a mâncat păpara*, Creangă *A.* 3. *Chiar şi azi mâncai păpară*. Co. I. 404, *A mâncà păparà* = être battu, être trompé. Zanne IV, 64. cf. Z. f. 34, 19—20 etc. *Cel ce a mâncat-o îi ştie gustu* = „cel ce a păţit ceva" Zanne, III, 571.

Intrebuinţarea noţiunii mâncării cu această accepţiune e foarte veche. O găsim şi la Plautus! „pugnos edere, die Fäuste kosten, d. i. Schläge bekommen, Plaut. Amph. 309" (Georges, Ausf. LDWb., ed. VIII, 1913, p. 2335).

Papahagi ne dă următoarele paralele balcanice: „Ar. *Mică fuşte, lemn, şcop* (dr. a mâncà bătaie). Alb. *hangren škop* (= sie bekamen Prügel). Ngr. τρώγω ξύλο Blg. jade boj (дърво). Tii agaż yemek (Şăineanu CV)" *(Parallele Ausdrücke und Redensarten im Rumänischen, Albanesischen, Neugriechischen und Bulgarischen*, Jahresbericht, XIV, 127).

In felul acesta trebue să credem că *păulà*, ca să-şi poată asigurà viaţa cel puţin pentru un oarecare timp s'a retras într'un colţ de limbă — el se aude numai pe Valea Someşului, izolându-se în accepţiunea pentru care am dat exemplele citate mai sus.

Premăta'riu.

Se întrebuinţează în Nordul Văii Someşului cu înţelesul de „sărăntoc", „necăjit": *Am audzât că sânt mulce nunţ. Ćine să'nsoară? — Da cât premătari, cât traş şi împinş tăţ să açaţă geolaltă* (Dialog auzit în Zagra, j. Bistriţa-Năsăud).

D-l T. Capidan îmi comunică din dialectul aromân cuvântul *părmătari* cu sensul de „negustor". Dalametra dă forma *pârmâtar*. Dacă cele două cuvinte din dialectul dr. şi ar. sânt identice, — ceea ce e foarte probabil, dată fiind putinţa evoluţiei sensului de la „negustor", „colportor", „coropcar" la cel de „sărăntoc", „necăjit" —, ele s'ar derivà din n.-gr. *παρματάρης < *πραγματάρης < πραγματευτής „marchand, mercier; colporteur" prin schimb de sufix (Cf. Pascu, *Sufixe*, p. 92). Ar rămâneà să se stabilească când şi cum a pătruns acest element grecesc în ţinutul amintit. Pentru aceasta însă ar trebui un studiu mai lung, luându-se în considerare toate elementele

greceşti câte se cunosc în graiul de acolo, precum şi alte fenomene de limbă care ar puteà să ajute deslegarea acestei probleme. Deocamdată însă sântem nevoiţi să ne mulţumim cu această notiţă, înregistrând cuvântul din fruntea ei.

Sără'f.

În lucrarea sa *Palia de la Orăştie 1582*, Bucureşti. 1911, p. 16 D-l Dr. I. Popovici ne spune: „În cele următoare prezent în şir alfabetic toate cuvintele ungureşti din Palia pe lângă originalul lui Heltai".

Din însuşi felul cum e redactată această propoziţiune se pare că D-l Popovici n'a luat în seamă la adunarea elementelor ungureşti şi prefaţa Paliei, pe care n'aveà cum s'o compare cu originalul lui Heltai. Numai aşà ne putem explicà cum de lipsesc dintre acestea cuvinte ca: *meşter* < ung. *mester*, *oraş* ∠ ung. *város*, *pildă* ∠ ung. *példa* (= germ. *Bild*), *varmigie* ∠ ung. *vármegye*, *viteadzŭ* ∠ ung. *vitéz*, etc., ori nume ca *Jigmond* ∠ ung. *Zsigmond*, *Frénți* < *Ferencz* (= germ. *Franz*), ca să nu mai pomenim de *Ardeal* ∠ ung. *Erdély*, care toate se găsesc în prefaţa amintită (v. Bianu-Hodoş *Bibliografia românească veche* I, p. 93—97).

Dar scopul nostru nu este să ne ocupăm de aceste cuvinte foarte cunoscute, ci să atragem atenţia filologilor asupra altui cuvânt care le-a scăpat din vedere tutoror acelora care s'au ocupat de elementele ungureşti ale limbii noastre, precum şi lui Tiktin în *DRG.*[1])

E vorba de cuvântul pus în fruntea acestei notiţe pe care îl întâlnim în următoarea propoziţie: *ci doi sărafi den scaunulŭ milostivniciei pre cei 2 îngeri de la groapâ au semnatŭ* (Bianu-Hodoş, *o. c.*, p. 94).

Săraf, când e vorba de o lucrare tradusă din ungureşte, nu poate să fie decât element unguresc (cf. ung. *szeraf* = germ. *Szeraf*), căci din paleo-sl. ne-a rămas *serafim* (cf. paleo-sl. *serafimъ* > gr. σεραφίμ).

1) Nu-l găsim nici în Mario Roques, *L'original da la Palila D'Orăştie*, publ. în „Mélanges offerts à M. Emil Picot" (Extrait), Paris, 1913, care încă ne dă o listă de elemente ungureşti din *Palie*, fără să aibă pretenţia de a fi complet.

Súslă.

Cuvântul *suslă*, s. f., se întrebuinţează în ţinutul Năsăudului cu înţelesul de „vinars de prune în cea dintâi formă a lui, nedestilat, nefiert a doua oară".

E din rus. *suslo* „die Branntweinmaische". Din acest *suslă* trebue derivat numele localităţii *Susleni* din Basarabia şi *Susläneşti* din j. *Muscel*.

†Utri'nde.

Încă la 1875 constata, fără a da şi etimologia, Silaşi în studiul său *Psaltirea calviniano-română versificată (Transilvania*, VIII, p. 162) că în Psaltirea de la 1697 a lui Viski se întâlneşte „foarte des" conjuncţiunea *utrinde* cu înţelesul „ de aceea, deci, pentru aceea", lat. „ergo". Înţelesul a fost bine redat de Silaşi, ceeace se vede şi din propoziţiile pe care le dăm mai jos, notând în parantese cuvântul unguresc care-i corespunde în originalul lui Szenczi Molnár Albert:

ps. I, 4 *Utrinde* (= azért") *vor reměně en věcsiě;*

ps. II, 3 *Utrindě* (=„ki miatt") *dě fricě vor si ameczi;*

ps. II, 5: *Utrinde* (=„azért") *voj kraji şi dsudeczele Den acseste binye va envaczacz;*

ps. IV, 2: *Utrinde* (=„hát") *kum luj si nu gresicz Tremuracz, şi temeczive;*

ps. VI, 8: *Utrinde* (=„azért") *voj pizmasi myei Voj dosze-ditori myei Tare ve rusinacz;*

ps. VII, 4: *Utrinde* (=„azért") *te szkole Domně En lok ennált entre jej szíě;*

ps. IX, 10: *Utrinde* (=„azért") *in tine kredzuczi kari te stiu szor uzbei;*

ps. XII, 7: *Utrinde* (= „azért") *pre Dihania ta czině;*

ps. XVI, 1: *Utrinde* (= „azért") *sufletum Domnuluj teu Dzi; tum jest Domn şi czié mě veszelesk;*

ps. XVIII, 8: *Utrinde* (= „azért") *pre pizmasi voj myej goni Pene nuj voj bate, nu moj odihni;*

ps. XXII, 10: *Utrinde* (=„azért") *Domne nu te deperta;*

ps. XXVII, 4: *Utrinde* (= „azért") *luj en Beszereka szvente*

Fekenduj sirtve ej voj Kenta jeu; 5: *Utrinde* (= azért") *mie enke emi voja Szecz ved szvente facza ta oh Domne;*

ps. XXVIII, 4: *Utrinde* — n'are corespondent în textul unguresc — *pre jej ej va batĕ;* 6: *Utrindecz* (= „azért") *pezeste nerodul;*

ps. XXXI, 7: *Utrinde* — n'are corespondent în textul unguresc — *k'akmu me doszedeszk En mare nevojĕ Tu me milujeste;*

ps. XXXII, 3: *Utrinde* (= „azért") *tu Dumnedzeu tocz vernics Sze sze rodse;*

ps. XXXIII, 4: *Utrinde* — n'are corespondent în textul unguresc — *tot natul sze temecz pre D[o]mnul;*

ps. XXXVI, 2: *Utrinde* (= „azért") *szupt arepa ta omeni plekaszevor;*

ps. XLI, 2: *Utrinde* (= „azért) *si jeu czie dzik Domnĕ Fim milosztiv miĕ;*

ps. XLII, 2: *Utrinde* — n'are corespondent în textul unguresc — *misze varsze inima sicz doresc;* etc.

S'ar părea la întâia vedere că e vorba de un neo'ogism introdus de traducătorul care, afară de textul unguresc, ţineà socotealà şi de vreun text latinesc.

Lucrul însă nu este aşà. Cuvântul trebue să fi fost poporal, căci se găseşte şi în *Cartea cu învăţătură* a lui Coresi de la 1581, p. 73 (ed. Puşcariu—Procopovici, tot p. 73) în propoziţiunea:

Otrinde, o ome, deaca îmbogăţeşti, nu grăi c' „amŭ scăpatŭ den grije şi den nevoe şi mii-amŭ spăsitŭ eu sufletulŭ. că amŭ destulŭ, de pociu face în totŭ chipulŭ". Tot în această formă se găseşte şi la An. Car.: *Otrindé* = „ideo". Învederat *otrinde*, în amândouà cazurile, se va ceti *utrinde*. Ce priveşte pe Coresi, e cunoscut că schimbul grafic între *u* şi *o* erà obişnuit în textele noastre vechi. Chiar şi în cartea citată a lui Coresi găsim, de pildă. la p. 302 *ucărîiâ*, iar la p. 303 *ocărîiâ* (v. ed. Puşcariu—Procopovici, p. 274). De un cuvânt necunoscut pentru cei ce tipăriau cartea, de-aici o greşală de scriere, nu prea poate fi vorba, căci se găseşte în partea omiletică, nu în evanghelii. În privinţa formei date de An. Car. avem o dovadă absolut

sigură că trebue cetită *utrinde* în *Psaltirea* lui Viski care îi era contemporan anonimului, şi-a scris lucrarea în Boldogfalva (= „Sântămăria) din j. Hunedoara, deci nu prea departe de Caransebeş ori Lugoj şi o întrebuinţează în această formă, cum am arătat, de nenumărate ori. Din punct de vedere etimologic avem de a face cu adverbul latinesc *utrinde* (din *uter* şi *inde*) „auf beiden Seiten, în beiden Fällen".

Za'die.

Cuvântul *za'die (za'ghie)* îl întâlnim cu înţelesul de „surţă, credinţă" (= „cătrinţă") mai întâiu în *Lexiconul Budan*, iar după acesta în Alexi, Polizu, Burcian, Damé, care-i dă înţelesul „tablie" şi trimite la „fotă", etc.

In Vaida, *Material jargon de dialect sălăgian* (în *„Tribuna"* din Sibiiu, 1890, No. 83 sqq.) i se dă înţelesul de „şorţ; măramă" şi se adaogă: „In înţelesul din urmă în o poezie din jurul Crasnei:

Cu zadia boare-i făceà
Şi din graiu aşà grăià

(Gaz. Trans. N. 42, a. 1888, S. M.)." Dar „boare" sau „vânt" poate să facă ţăranca şi cu „şorţ"-ul. Înţelesul de „măramă" deci nu poate fi luat în considerare.

M. Pompiliu, *Graiul românesc din Biharea, în Ungaria*, în *Conv. lit.* XX. (1886), p. 1021 îi dă înţelesul de „pestelcă, şorţ dinainte". Se poate ca în Bihor să aibă în adevăr acest înţeles pe care şi l-a câştigat prin extensiune. Dar adevăratul înţeles este acela care îl are prin părţile Năsăudului, şi anume „cătrinţa" sau „pânzătura", cum i se zice în unele sate, „din napoi" în contrast cu şorţul care se poartă numai dinainte. Zadia se pune, fireşte, şi dinainte, dar atunci se face deosebire între „zadia dinainte" şi „zadia din napoi".

Tiplea în *Glosarul Poeziilor sale poporale din Maramureş*, Buc. 1906 ne dă: *Zadie*, pl. *zadii* = „cătrinţă, rochie". Înţelesul din urmă e desvoltat, evident, prin extensiune.

Za'die se întâlneşte des în literatura populară. Ne mărginim să citâm numai câteva exemple mai caracteristice: *Zadii de mătasă. Să le poarte sănătoasă.* Marian, *Naşt.* 304. *Zadii răs-*

fătate, cârpe împănate. Cojoace'mbumbate, ibidem, 607. *Când te văd vecină bine cu zadia de la mine. Culegere de doine,* etc. Braşov, Ciurcu, 1891, p. 56, *Neagră-i ca zadia'n cui Şi nu-i dragă nimănui.* Ţiplea, *P. p.* 68. Din părţile ungurene e şi proverbul: *Zadie băgată'n casă Multă zarvă'n casă lasă* (= de nora rea ce face vrajbă între ceilalţi casnici), Zanne, P. II, 432.

Recapitulând cele expuse mai sus constatăm că cuvântul *za'die* are înţelesul de „cătrinţă", „pânzătură", „şorţ", „fotă" şi „rochie" şi e cunoscut numai în Bihor, Transilvania nordică, Maramureş, Bucovina şi, deoarece Cihac încă îl cunoaşte, Moldova. Această împrejurare ne ajută să-i găsim mai uşor etimologia. Ea nu e cea dată de Cihac, *Dicţ. d'ét. d.-r.*, II, 468, care-l derivă din un paleo sl. *zadĕti-zadeją, zadĕvati-zadĕvają,* „imponere", „injicere", ci e din rus. (rut.) *zadiii, -ia, -ee,* adj. „dindărăt" (Pavlowszky, *RDWb.*, 387,: „hinter"). Dovada sigură o găsim în dicţionarul rutean al lui Velechovski, care ne dă (f, 243) ca al doilea înţeles al lui *zadnicia* f. „der hintere Teil des Weiberkleides". Cum am amintit, acesta a trebuit să fie şi înţelesul original al românescului *za'die.* Mai târziu, prin extensiune, a numit şi „zadia dinainte", „şorţul", „rochia".

Zgâmbo'iu (zgâmb, zgâmbă'u).

Ştiinţa nu face deosebire între cuvinte. De aceea ne luăm îndrăsneala să ne ocupăm şi noi în cele următoare de acest cuvânt pe care-l cunoaştem din părţile Năsăudului cu înţelesul de „die Spitze des männlichen Gliedes". Am auzit, d. p., un ţăran strigând într'un moment de supărare într'un ton batjocuritor propoziţia: *mânca-mi-ar zgâmboiul! Zgâmboiu* i se zice în batjocură şi unui copil care stă gură-cască.

Între comunicările făcute pentru *Dicţ. Acad.* găsesc: *zgâmb, zgâmboiu* = „dinte" (în sens rău), Com. Ar. Tomiac, Straja (Bucovina).

Derivate auzite de mine sânt: (trans.) *a zgâmboi* şi *a zgâmboià* = „a trage pielea de pe zgâmboiu"; *a-şi zgâmboi (zgâmboià) ochii* = „a-şi zgâi ochii"; (refl.) *a se zgâmboi (zgâmboià)* = „a se înhoibă". Afară de acestea se găseşte între comunicările pentru *Dicţ. Acad.* următoarea: *a se zgâm-*

boià = „a se crepà coaja": *nucile se bat când se zgâmboaie bine de coaja verde*". Com. Olmaz, Măgurele (Teleorman). Înţelesul din urmă este, evident, figurat. Adevăratul înţeles trebue să fie cel cunoscut de noi.

Ce priveşte etimologia, cuvântul trebue să fie un eufemism, şi credem că a fost derivat prin sufixul *-oiu* din un mai vechiu **gâmbă* ∠ paleo-sl. *gǫmba (gǫba)* = σπόγγος „Schwamm", „burete" (cf. lit. *gumbas* „Erhöhung, Knorren, Gewächs an einem organischen Körper", la Berneker, *SlEtWt.*, 340) cu care se aseamănă membrul viril „zgâmboiat". Pentru derivaţie cf. *furcă* — *furcoiu* etc. Am putea citâ şi exemple mai apropiate cu înţeles, dar cruţăm cetitorii. Din acelaşi cuvânt şi în acelaşi chip s'a derivat prin sufixul *-ău* *zgâmbău*. *Z* a intrat în cuvânt în urma contaminării cu *zgâi*, cu care are înţelesul înrudit. Deoarece paleo-sl. *gǫmba (gǫba)* n'a putat dà în românește decât **gâmbă*, credem că *zgâmb* este, ori un primitiv reconstruit din *zgâmboiu* şi *zgâmbău*, ori un postverbal al lui *zgâmboì* (*zgâmboià*).

Zo te cuşte.

Cuvintele oricărei limbi trăiesc o viaţă foarte asemănătoare vieţii animalelor: se nasc, se desvoltă, slăbesc şi mor; se şi reproduc dând naştere adeseori unei numeroase familii de derivate şi compuse. Aproape în fiecare zi vedem că intră în limbă termeni noi, iar între ei şi vechile cuvinte se încinge o luptă pe viaţă şi pe moarte fără considerare la situaţia avută. Mult mai tinere, mai puternice şi mai bine înarmate pentru luptă, cuvintele nouă scot pe cele vechi din situaţia pe care le-o râvnesc şi le fac pe încetul să fie uitate, să se învechească, pe urmă să moară. Cu un cuvânt, şi cuvintele, ca şi speciile de animale, cunosc şi practică lupta pentru existenţă[1]).

În această luptă, care — acţiunii răspunzându-i de obiceiu o reacţiune corespunzătoare — poate să fie foarte îndelungată, întreruptă uneori de acalmii şi armistiţii provizorii ori durabile, un fenomen foarte interesant de studiat este cum uneori cuvântul, înainte de murì se retrage într'un colţişor de limbă, se

1) Albert DAUZAT, *La vie du langage*, Paris, 1910. p. 177.

cristalizează într'o locuţiune, în care trăieşte uitat, vegetează veacuri întregi până când timpul care roade toate în sfârşit îl face să dispară.

O astfel de locuţiune este *zo te cuşte*, care se întrebuinţează, după cum îmi comunică D-l Traian Gherman, directorul liceului de fete din Blaj, în ţinutul Beiuşului fără ca localnicii să-şi deà seamă de înţelesul ei, de aceea o şi rostesc într'un singur cuvânt: *Zotecuşte*; atâta doar că simt în ea un fel de salutare.

În adevăr locuţiunea ni se pare, când o auzim, mai întâiu rostită într'un singur cuvânt, oarecum străină, deşi cât se poate de latinească, căci e evident: *deus te constet* — „Dumnezeu te ţină, Dumnezeu te trăiască".

Pentru istoria limbii ea e importantă din două puncte de vedere. Mai întâiu ne păstrează aceea formă mai scurtă *zo = zău*, în loc de *Dumnezeu*, care afară de formula de jurământ: *zău!* se mai găseşte numai în textele vechi şi izolat în locuţiunea *ajtedzeu* = „ajute Dumnezeu!" cf. HASDEU, *Et Magn.*, I, 608—9, III, col. XXI), iar al doilea, mai face să trăiască până la o zi verbul *a custà* = „a trăi" (trans. şi intrans.), „a ţinea", „a rămâneà", care se luptă cu moartea aproape de o sută de ani, în forma analogică de conjunctiv *cuşte*.[1])

Acest verb erà întrebuinţat în veacul al XVII-lea pretutindeni în Moldova, în Ardeal şi în Bănat.

Se găseşte în Palïia de la Orăştie în forma *să custarem* = „de vom trăi" *(Ciparìu, Chrest.* p. 53).

Varlaam şi Dosofteiu îl întrebuinţează de nenumărate ori.

Astfel în *Cazania* lui Varlaam găsim:

ce are iubì să custe în veci (I. 217); *el iubiià să nu moară nice odată, ce să custe totdeauna, să mânânce numai şi să beà* (I. 277); *acest vonic bogat cercà traiu mult se custe* (I 277[2]); *cum să custe aciastea întru ai mulţi, când putredesc* (I. 350[2]); *s'arà şi custà de unele ca acestea, de năprasnă vine moartea* (I. 350[2]); *frămse-*

1) Pentru fonetism cf., alături de forma de conjunctiv cea mai lătită şi literară *guste* a verbului *gust* şi *guşte* la V. PĂCALĂ, *Monografia comunei Răşinariu*, Sibiiu, 1915, p. 128. apoi forme ca aceştea în loc de acestea etc., care se aud în multe regiuni.

ţea şi norocul curund trec, iară dzău tot va custà (I. 351); *trupul să moară, iară sufletul să custe fără moarte* (II, 23); *custâ 40 de zile plângând şi postindu-sà* (II, 25); *au doară gândeşti că veri custà în veaci* (II, 40)

La Dosofteiu îl aflăm:

d) în *Psaltirea în versuri:*

domnul cu veciĭ custă pre aşezare (29); *dăruieşte, doamne, a ta bunătate să ne custe* (62); *cât îmi este traiul, să cust cu dulceaţă* (71); *pizmaşii custă cu traiu dulce* (128); *peste rod de rod să-i dai să custe lung trai* (198); *să vă custe sufletele în viaţă* (227); *va custa cu crăie dulce* (237); *ziua aceia va să custe vreame nencetată* (282); *casa ta custă'n veci fără smântă* (321);

b) în *Vieţile sfinţilor.*

tată tău custâ (30$_2$); *nu să cade să custe oamenii fără dumnezău* (41^3); *le custà pruncii fără sminteală* (171); cf. încă 264$_b$, 4; 271,^{4}; 282б,^{9}.

La 171 îl găsim alături de sinonimul său *a răi* 171b,^{3}, v, *Jahresbericht*, V.)

Se găseşte în SICR. DE AUR CCR. *Cipariu, Chres* p. 126, *de acum încă până vom custà dă-ne păstori buni sufleteşti*, şi în *Documentele româneşti din archivele Bistriţei* publicate de N. IORGA: *Să te custe dumnezeu întru Domnie cu tot oraşul împrăună* (I, 3, dela 1597); *iar eu mă voiu ţinea aicea în Moldova tângă ominii miei până cându voiu custà, ce vădzu că nu voiu custà multù* (I, 86 de pe la 1650); precum şi la AN. CAR. cu înţelesul de „conservor, vivo".

Citatul de la 1597 ne arată vechimea locuţiunii despre care vorbim.

Fie că l-au învăţat din cărţile bisericeşti amintite mai sus, fie că-l cunoşteau din graiul poporului, verbul *a custá* îl întrebuinţau des şi corifeii renaşteri noastre culturale şi literare la începutul veacului al XIX-lea.

Astfel îl găsim la MAIOR în *Istoria pentru începutul Românilor în Dachia* în următoarele locuri: *Acolo aproape de Patinaţii, nu avéà nădejde să poată custà* (16); *Sub nume de Unguri*

1) Cipariu îi dă la acest loc şi etimologia: „*custá* constare 'vivere'". Mai târziu s'a ocupat de el *Tiktin*, ZRPh, XI, p. 78.

custă: Bohemi, Greci, Spanioli (17); *Grăește despre Konstanție, tatăl lui Constantin ca de cel înainte de sine custat* (26); *Așà au custat Românii în Dachia cu Goții* (33); *Voiu arătà în Istoria cea Besericească a Românilor, carea, custând, cu ajutorul lui Dumnezeu cuget a o adunà* (250).

Tot așà de des îl găsim și în HRONICA lui ȘINCAI: *Inscripțiile, care până în ziua de astăzi custă mai cu samă în Ardeal* (I, 71); *Se poate vedeà din înscripțiile ce până astăzi custă în Gradișca* (I, 1130); *Picnul, Capul și Novele, care mai nainte numai din câte un turn custà* I, 832); *Acesta au poftit slobozenie... ca să poată custà și în țerile împăratului* (III. 1634

În jumătatea a doua a secolului al XIX-lea teritorul în care se întrebuințà cuvântul s'a redus foarte mult. Îl aflăm la Moți și în Bihor, dar și aici mai mult în formele fixe ale poeziei. Ni-l dau de pildă, FRÂNCU—CANDREA, într'o poveste: *Așà între dealuri și munți, custà un om sărac cu numele Toader* (*M.* 267), și M. POMPILIU într'o poezie: *Nu mă da dup'aistà. Cât pe lume voiu custà Pp. 63*/8). Il mai găsim în sfârșit la ZANNE, PR. R. III, 188 în:

Ieea latà că se gatà, ieea 'ngustà 'cà mai custă = „adică cu ieea latà se gătește averea, cu ieea 'ngustà averea ține mai mult".

D-l director al învățământului mediu A. Ciortea (Cluj) mi-a comunicat că în Măierău, lângă Iara (j. Murăș-Turda, pl. Reghinul-sup.) mai spuneau bătrânii, de pildă Ilie Ciortea (1817—1907) formula de binecuvântare: *Dumnezău să te custe!* (=Ban. *să te trăiască Dumnezeu!*). Generația mai tânără nu o mai întrebuințează. Atâta, cred și după mărturisirea D-lui Zucu, stud. în litere, de origine bănățean, poate să atesteze și D-l WEIGAND în JAHRESBERICHT, IV, 328.

Cuvântul începe a nu mai fi înțeles. Versuri ca:

Cât oi gustà și-oi trăì
Fată mare n'oi iubì

DOINE, 27/9),

în care s'a pus *gustà* în locul lui *custà*, ne arată că acesta a încetat de a mai *custà*. Cu generația viitoare poate să dispară și locuțiunea *zo te cuște*. Dar dacă al ei *zo* nu mai are puterea

s'o mai *curăţe* în limbă, e datoria noastră a filologilor s'o prohodim cel puţin cum se cuvine.

N. Drăganu.

XII.

Cuvinte şi etimologii de rectificat.

Se întâmplă adeseori că o greşală de scrisoare ori de tipar ori chiar copiarea greşită a unui cuvânt pe fişe, mai ales când e vorba de cuvinte dialectale ori vechi, poate să inducă în eroare chiar şi pe cei mai distinşi şi scrupuloşi filologi, ademenindu-i să dea etimologii uneori fantastice.

Iată câteva cuvinte şi etimologii de acest fel care trebue scoase din dicţionarele noastre.

1. Foamene.

În *Dicţ. Acad.* II, p. 148 găsim:

Foamene + s. f. = *foame. Vor vie via a de ve[a]c: Nu vor avè scârbă, nece durerea. . . nece a se face foameni, nece va lipsì vară. . .* CUV. D. BĂTR. II, 462. — Pentru etimologie, cfr. *foame*.

La foame ni se spune că "limba noastră păstrează şi urme de o declinare **fames, — *ĭnis**, ca în sard. *famine*, span. *hambre*, gascon. *hami*" etc. D-l PUŞCARIU s'a lăsat ademenit de acest fapt pentru a admite cuvântul citat mai sus în *Dicţionar*. De fapt cuvântul nu există. În *Codicele Todorescu*, care încă ne-a păstrat textul *Cugetărilor în ora morţii* din care se citează, în locul corespunzător (f. 872^{0}, r. 13), citim *oameni*. Deci se dovedeşte de întemeiată bănuiala lui HASDEU (*Cuvente*, II, p. 488, N. 88) care admiteà alternativa că: *foameni* poate să fie „în loc de *foameţi*, plural de la foamete", ori, „printr'o eroare grafică" subt influenţa începutului verbului *face* de mai nainte, „pluralul *oameni*". Dar, şi fără a cunoaşte redacţia *Codicelui Todorescu*, din însuşi textul ne putem convinge că nu poate să fie vorba de *foameni* = „foameţi", căci cu câteva rânduri mai sus ni se spune că în raiu: „nice va lipsì ploaie, nice căldură de soare, *nice vor munci, de foame* nice de sete", etc., ci va fi numai bine şi fericire şi „nu va lipsi a

muncì, nice a *se face* (să să facă) *oameni* (= „a se naşte, a se înmulţi oamenii"), nice va lipsì vară, nece toamnă, nece primăvară", etc.

2. Čer.

Subt titlul. *„Rumänische Etymologien"* D-l PHILIPPIDE dă în ZRPH, XXXI (1907), fasc. 3, p. 282—309 o serie mai lungă de etimologii ca rezultat al cercetărilor D-Sale etimologice făcute în cursul redactării până la litera **D** a *Dicţionarului limbii române*. No. 53 (p. 303) este **cer** *(čér)*, pe care-l explică în modul următor:

„Substantiv m. Pl.? 1. 'Fizionomiea unei familii, semnul după care se cunoaşte un om din ce familie se trage'. *Şezătoarea* II, 186. Familiengepräge, Familienzug; signum gentis; air de famille, cachet de famille. 2. 'Un mod de a-şi însămna prin crestături lemnele sale ori pe cele făcute de el pentru proprietar. In sine e un fel de răbuş: fiecare om îşi are însă sămnul său neasămănător cu al altora'. *Şezătoarea* II, 186. Zeichen; signum; signe. — Et: Dasselbe mit alb. *čérâ* Miene, Gesichtsausdruck, it. *ciera*, Ansehen, Miene, welches Ascoli *Archiv. glott.* IV, 119 vom lat. *cera* Wachsbild ableitet".[1])

Dar dacă controlăm puţin citatele pe care îşi clădeşte D-l Philippide etimologia, găsim că temelia e foarte şubredă. Citatele date pentru a stabilì înţelesul cuvântului sânt amândouă din contribuţia *O samă de cuvinte* (*Din munţii Sucevii*) publicată în *Şezătoarea* de I. Teodorescu. D-l A. Gorovei în intro-

1) Afară de ital. *cera*, *ciera* 'înfăţişare, fizionomie' mai putem adăugă engadinul *cera*, cu acelaşi înţeles şi sardul *akkerare* 'a se arătà (la fereastră)'; cf. şi neap. *cayera* (în care MAYER-LÜBKE, EtWb. No 1670 (p. 131) vede o contaminare cu AERE) şi compusul *malacayera* 'înfăţişare bolnăvicioasă, faţă rea, aspect rău'.

In privinţa acestor cuvinte romanice părerile sânt diferite, MEYER-LÜBKE, l. c., admite că sânt împrumutate în limba italiană din franţuzeşte, unde există cuvântul *chère* (în expresia *faire bonne chère*) şi există odinioară forma *chiere*, care, ca şi sardul, proventalul, spaniolul şi portugezul *cara*, presupun un tip latin **CARA* împrumutat din grecescul κάρα 'cap'. De mult ASCOLI (*Archivio glott. ital.* IV, 119—122) s'a ridicat împotriva acestei păreri exprimate şi de alţii, şi vede în cuvântul italian şi retoroman pe lat. CEREUS 'de ceară' (CEREAE IMAGINES), căutând să explice toate irregularităţile fonetice ce apar în dialectele italiene de nord şi care mai cu seamă îl fac pe Meyer-Lübke să admită că acest cuvânt e împrumutat din franţuzeşte. D-l PHILIPPIDE, cum vedem, admite părerea lui ASCOLI.

ducerea la această culegere de cuvinte (Şez. II, p. 125) spune relativ la *c* înainte de *e* din transcrierea cuvintelor: „Sunetul însemnat prin *c* se rosteşte într'un mod care numai prin auz se poate deprinde". Aşadar *cer* nu se va ceti *čér*, cum crede D-l Philippide, ci *ćer*, iar acest *ćer* moldovenesc nu e decât alterarea fonetică a cuvântului *fier*, care a dat mai întâiu *hier*, apoi *ćer*.

Cât priveşte, însemnarea de subt 1, este cunoscut că poporul nostru întrebuinţează de obiceiu un *fier* anume făcut pentru a arde *(înfierà* s. *înfierì)* pe armurul sau pe coapsa vitelor un semn distinctiv al stăpânului. De-aici (p. ext.) se numeşte *fier* şi semnul rămas la vită pe locul înfierat. cf. Pamfile J. II. *Vaca asta are fieru' lui cutare, are fieru' satului. Pieile vândute să n'aibă fiare.* Com. 1. Panţu (*Dicţ. Acad. Rom.*, t. II, fasc. 2, p. 117). Figurat s'a spus apoi şi despre asemânarea dintre copil şi părinţi şi rude, despre fizionomia asemănătoare a unei familii, semnul de pe care se cunoaşte un om din ce familie se trage „*A avèà fierul cuivà*" = 'a semănà cu cinevà'. *Gheorghe are fierul mă-sei* (= seamănă). Pamfile, J. II. (*Dicţ. Acad. Rom.*, l. c.)

Tot cam aşà se va explicà şi însemnarea de subt. 2. Crestăturile au luat în mod figurat numele semnului ars cu *fierul*, care încă se obişnuià pe lemne.

3. Cintúră.

In aceeaşi lucrare D-l Philippide la p. 304 ne dă subt No. 57 următoarea etimologie:

„**Cintură** (*čintúrà*).

Subst. f. Lanţujel, Kettchen; catella; chainette (Pipă cu *cintu'ră*, mălaiu nu-i la gură. Zanne Proverbe III, 303. Bihor Ungaria). — Et.: *cinctura.*"

E vorba, evident, despre o greşală de tipar care a prilejit această etimologie. Pipa n'are *cintu'ră*, ci *ciu'tură*, „Mundstück am Pfeifenrohr" de care, adevărat, se leagă adeseori un lănţugel. *Ciutură* în metrul poporal poate primì accentul şi pe silaba penultimă (cf. *slujeşti pe-o ţundră sură Şi pe-o pipă cu ciutură* la Iarnik-Bârseanu, p. 409, ap. TDRG.) Pentru etimologie v. Puşcariu, *Et. Wb.*, p. 39, No. 382 şi TDRG, p. 370.

Este aceeaşi greşală pe care i-o impută lui Damé însuşi D-l Philippide cu câteva pagine mai nainte (*o. c.*, p. 282—3): „Einige Beispiele mögen dies beweisen. Damé: „*Cladà* (a). v. appeler. 'El cladă moartea' (V. Alexandri), il appelle la mort." Es gibt aber kein Zeitwort *a cladà* im Rumänischen, und die Stelle in Alexandri Poezii, vol. II, Bucureşti, 1897, pag. 228 lautet: '*Leahal, cladă moartă, greu cade pe pământ*', d. h. 'der Pole, eine todte Masse, sinkt schwer zu Boden'. — Damé: „*Clăpâng*. adj., Moldova et Bucureşti, qui a les oreilles pendantes.' Aveà nişte urechi clăpânge' (I. Creangă), il avait les oreilles pendantes." In der Tat existiert ein Wort *clăpâng* nicht, sondern das bekannte *clăpâug*, und die Stelle in Creangă, Poveşti, Iaşi, 1890, pag. 239 lautet: '*Omul acela aveà nişte urechi clăpâuge*'. Und so manches andere".[1])

4. Obercà.

La pag. 1069 a fascicolei a 17-a a DRG. al lui Tiktin apărută la 1910 găsim următorul cuvânt:

„**Obercà'** (a.) v. intr. umherirren Buc. Qu. *Am umblat tot obercând prin pădure* Sbiera Pov. 258. — **Et.** Unbek."

Controlând textul în Sbiera găsim: *A îmblat orbecând prin pădure*, deci întreg articolul, împreună cu „**Et.** Unbek." a fost clădit pe o greşală de copiare în fişe.

Altfel forma corectă *orbecà* nu e necunoscută pentru Tiktin, care cu un an mai târziu în fasc. 18, p. 1093 a DRG, ni-o dă — alături de *horbocăi*, *orbecăi*, *orbocăi* — ca o formă secundară a lui *orbăcăi*. In realitate însă lucrul pare să fie tocmai întors. Admitem adică, împreună cu D-l S. Puşcariu (*Et, Wb.*,

---

1) D-l V. Bogrea ne atrage atenţia că nici *cucină* < coquina nici *cucin'u* < *cuc'nă* + *iu*, date de *Philippide* în acelaş loc (p. 308) nu există în adevăr. E vorba de o cetire greşită a pluralului substantivului *cinie*, 'unealtă, instrument, meşteşug' înaintea căruia se găsia prepoziţia *cu* în cele două exemple care urmează: Au *făcut . . . curţile ce'le Domneşti . . . casele cele cu cinii, grădini grajdiuri*. Let. I, 23|23.

Au sărit [focul] în patru locuri pe curtea domnească, pe casele de la harem, pe casele cele nalte de la cămară (cu cini[i]le), pe ceasornicul de pe poartă, pe biserica cea mare domnească Let, III, 323|3.

In exemplul întâiu şi V. A. Ureche, M. *Costin*, *Opere comptete* I, 558, bănuiă că e vorba de o corupţie şi se întrebă dacă nu este a se ceti *cu cinci grădini*.

p. 107, No. 1224). că *orbecà* (prez. *órbec*) „wie ein Blinder im Finstern (umher) tappen", „tasten", nu „umherirren", este forma originală, iar aceasta nu se poate despărți de *orb* ∠ orbus, -a, um „blind", ci trebue derivată din *°orbicare. Iterativul *orbăcăesc*, împreună cu celelalte forme secundare ale sale, e un derivat al lui *orbecà* prin sufixul *-ăesc*, care e propriu verbelor de origine onomatopoetică, de care se apropie *orbecà* prin înțelesul său.

5. Ghiftuì și ciumurluì.

In *Dicționarul Academiei Române* vol. II, fasc. IV, p. 257 ni se dă cuvântul următor: „Ghiftuì vb. IV-a trans. *Bourrer. — A îndopà cu mâncare, mai mult decât trebue, până la disgust. Ghiftuià porcii din fărina aceìa.* Economia. 101. *O lacomilor, care și de cele mai bune bucate vă ghiftuiți.* Drghici, R. 70, cfr. Șez. IX. 66. *Erau toți ghiftuiți de sătui.* Muscel, 76. Fig. *Un visternic . . . , vrând cu bani* [pe Domn] *să-l ghiftuiască.* Beldiman, Tr. 431. *Ghiftuiți de patimi.* Konaki, P. 303. *Pământ ghiftuit de vlaga ce i-au dat veacurile trecute.* I. Ionescu, C. 219. *Știința medicală cu care m'am ghiftuit în curs de 40 de ani.* Alecsandri, T. 1200 [Și: (hiperurbanism?) + **biftuì** vb. IVa, (cu derivatul) **biftuire** s. f. *Biftuirea crocodilului, norocul hameleonului.* Cantemir, Ist. 205]". Nu se dă etimologia. Pricina e probabil că s'a pornit greșit de la forma transitivă, deci de la noțiunea de „a îndopà cu mâncare, mai mult decât trebue, până la disgust", cum ni se spune, în loc să se pornească de la forma reflexivă pentru care ni se dă altfel un singur exemplu, deși această formă e cea mai întrebuințată în graiul zilnic. **A se ghiftuì** = „a se intoxicà". *Porcii sau ghiftuit* = „porcii au mâncat prea mult, încât s'au îngrețoșat prin intoxicare".

In felul acesta etimologia cuvântului e evidentă. Avem de a face cu un derivat al germanului *Gift* = „venin". Cât privește forma *biftuì* atestată la D. Cantemir, ea nu e decât o redare grafică greșită a acestui cuvânt în urma confundării lui cu cuvintele care, având la început un *bi-*, în graiul moldovenesc se rostesc cu *gh'i-*, ca de pildă *gh'ine* în loc de *bine* etc. Cantemir a simțit în *ghiftuì* un *biftuì* și l-a transcris în acest

chip. A făcut acelaş lucru pe care l-a făcut, de pildă, şi Laurian şi Maxim când în loc de *cimpì*, care e forma bănăţeană şi literară a moldovenescului *cinchì*, ne-a dat *cimtì*, formă care nu există. etc. E un hiperurbanism fără semnul întrebării.

Alături de verbul **a se ghiftuì** ca un fel de „calque linguistique" al lui avem pe **a se ciumurluì**, tot cu înţelesul de „a i-se aplecà cuivà, a i-se face rău, a-şi stricà stomahul în urma mâncării prea cu poftă mai ales din mâncări unsuroase, a se intoxicà; a se îngreţoşà, a aveà greaţă de ceva", „a face gâlci de greaţă". *Ce mai faci, vere Pantelimoane? — Ce să fac? Is cam ciumurluit.* ION CREANGĂ, II, 250. *Când era soarele în de sară, cam pe la achindii, buhaiu ciumurluit de tot, chică mort grămadă la pământ* (Ungureni — Botoşani). ION CREANGĂ. IV. 103. [Şi: **a se gemărluì** vb. IV[a]. N. R. R. 1910, 86. **a se şiemărlui** vb. IV[a] GR. BĂN.

Derivat: **ciumurlueală** s. f. = „boală de om" (evident „intoxicare") (H. X, 360, XII, 333); „boală ce cuprinde tot trupul şi-l slăbeşte, influenţă" (Vicovul-de-sus şi Dorna, în Bucovina) com. G. NISTOR; „constă în o slăbăciune a trupului provenită dintr'o muncă forţată sau dintr'o beţie nastruşnică, ce ţine 3—4 zile de-a rândul" (ŞEZ. III, 130);, când omul are această boală îl dor toate ciolanele, tot trupul" (ŞEZ. V, 57). Eu îl cunosc cu înţelesul de „îngreţoşare", „stricarea stomahului cu mâncare prea multă şi unsuroasă".

— Cât priveşte etimologia, D-l. PHILIPPIDE[1]) îl derivà din un românesc *ciumur* — mie necunoscut din graiul poporului —, care ca şi it. *cimurro* (= „răpciugă"; fig. „guturaiu"), după D-Sa, ar fi v. gr. χυμοῦ ῥοή. Ungurescul *csömör* s'ar derivà din românesc:ul *ciumur*. Cred însă că începutul în *ciu*-al cuvântului l-a înşelat de astădată pe D-l PHILIPPIDE. Insuşi D-l PHILIPPIDE nu o mai susţine cu absolută convingere.[1])

SCRIBAN (ARHIVA, 1912. Nr. 4) primeşte explicarea dată de PHILIPPIDE pentru rom. *ciumur* şi ung. *csömör* dar adauge „*l* din *ciumurluiesc* denotă ungurismul" şi „De la *ciumur* se

[1]) Mai pe urmă în *Un specialist român la Lipsca* în *Viaţa românească*, V. (1910). No 4, p. 48: „Eu nu zic că am numai decât dreptate, măcarcă etimologia propusă de mine e foarte probabilă. . ."

derivă *ciumărez*, produc un gust amar şi astringent, fac gura pungă (Muntenia)".

Tot aşà de rău o nimereşte şi TIKTIN, care dă înţelesul „infolge übermässiger Arbeit *völlig erschöpft verden; -t zerschlagen*" şi citează un exemplu în care cuvântul, din întâmplare, e întrebuinţat figurat: NAD. NUV. I, 86 *(nesfârşită-i [ziua] când ţi-i foame şi eşti ciumurluit de trudă)* şi în privinţa etimologiei adauge: Viell zu *cému'r*, also „weich werden wie Kleiberlehm" (p. 367), iar pe *cimúr* îl derivă (p. 322) din turc. *čamúr* „Schlamm, Lehm".

Pentru ŞĂINEANU şi la 1908 (*Dicţ. universal*, ed. II, p. 155) origina e necunoscută. Dar explicarea cuvântului nu e aşà grea cum se pare din cele expuse mai sus. Fără să avem pretenţia de a da o etimologie nouă, căci apropierea s'a făcut şi din partea altora (WEIGAND[1]), ci mai mult pentru a arătà desvoltarea semantică paralelă a lui *ghiftuì* cu *ciumurluì* constatăm că acest din urmă e împrumutat din ung. *csömörlik* inf. *csömörleni* care însemnează întocmai ceea e am arătat că însemnează cuvântul românesc şi e un derivat al lui *csemer*, *csömör* durere de pântece" *(hastekerő csemer* sau *csömör)* şi „greaţă", „fastidium cibi". Însuşi *csemer* încă a intrat în româneşte, fără însă a se menţine, cum se vede din AN. CAR. care ne dă: „*cseměr*. Nausea".[2]) Acest *cemìr* a putut să ne dea derivatele *ciumăresc* „a luà gust amăricios, vorbind în special despre vin" (LM.), *ciumărez:* dragostea nu se ciumărează (*Coresi, carte cu învăţătură dela 1580—81*, p. 374, ed. Puşcariu-Procopovici, p. 338. *ciumărat* (Avram Corcea, *Balade pop.*, ap. PHILIPPIDE, I. c.), *ciumăros* „cum e gutul gutuei şi al porumbelor" (Baronzi, *Limba română şi tradiţiunile ei*, I, 115, ap. PHILIPPIDE I. c.) mai curând decât *ciumă* cum crede DI WEIGAND (cf. PHILIPPIDE, I. c.).

Csemer, csömör-ul unguresc e de origine slavă. Cuvântul slav, pe care în forma *čemerь* şi deosebitele derivate ale acestuia îl *găsim* în toate limbile slave *(r., rut., bulg., s.-kr., slov., čeh., pol., sorb. s.)* e de origine germană şi se derivă din v.-germ.

1) *Kritischer Iahresbericht über die Forschritte der rom. Phil.*, raportul pe 1905, I, 80.

2) DI POPOVICI, *Nyelvőr*, XXXVIII (1909), p. 212 a atras mai întâiu atenţia asupra acestui ungurism vechiu.

hemerin „Nieswürz," „spânz" (cf, lit. *Kemerai* Pl. „Alpkraut, (Wasserdost" etc.). Desvoltarea semantică a cuvintelor slave a fost „spânz" — „veninul spânzului" — „simptomele de boală provocate prin acesta" — „mânie, supărare" (v. BERNEKER, I, 143). Accepţiunea din urmă nu o avem în limba românească, cum nu se găseşte nici în ungureşte.

6. Heredi'e-hurueálă.

In Dicţ. Ac. II^{v}, p. 387 ni se dă de două ori cuvântul *heredi'e*, odată cu înţelesul de „lucru, ocupaţiune" (fr. *occupation*), citându-se Viciu, Gl., a doua oară cu cel de „huruială" (fr. *bruit sourd"*), amintindu-se că e comunicare a Dlui I. CORBU. In realitate avem de a face cu acelaşi cuvânt. D-l CORBU a făcut greşala că a tradus un provincialism cu o accepţiune provincială a cuvântului „huruială", iar de-aici a urmat înţelegerea şi traducerea greşită a acestui cuvânt. *Hurueală* nu însemnează adică decât „lucru" în propoziţiuni ca acele care urmează: *Ce-ţi mai faci atâta hurueală? Atâta hurueală am pe cap.* E derivat al verbului *a se huruì*, care se întrebuinţează des în ţinutul Năsăudului în fraze ca: *Cu ce te mai hurueşti?* etc.

7. Feleştio'c.

Cuvântul *feleştio'c* îl găsim în *Dicţ. Acad.* (T. II, f. II, p. 94) cu două înţelesuri:

1. „Pământuf făcut dintr'un băţ scurt despicat la un capăt şi având în despicătură o bucăţică de petecă (cârpă) sau nişte căţi, Este *feleştio'c* de uns osia căruţei cu păcură şi *feleştioc* de uns ciubotele cu răbueală, cfr. Creangă. *Gl.*-,Damé, I, 13; Pamfile, *I. C.* 140. *De inima căruţei atârnau păcorniţa cu feleştiocul şi posteuca*, Creangă, *P.* 106; cf. *A.* 46".

2. „(In Munţii Sucevii, în Mold.) „Fitil pentru opaiţ, făcut din [tr'] o bucată de petecă". *Şez.* II., 227/15; cf. III, 83/18)".

Evident înţelesul al doilea e secundar şi s'a desvoltat prin extensiune.

Cuvântul mai are şi forma *feleştiu'c* (*TDRG., Dicţ, Acad.*). I. Iordan, *Diftongarea lui* **e** *şi* **o** *accentuaţi în poziţiile* **ă** *şi* **e** Iaşi, 1921, p. 217 mai dă, citând pe Cihac, şi forma *foloşto'c.*

Controlând însă în Cihac, *Dicț. d'et. daco*rom.*, vol. II, p. 498 s. v. şi în indice nu am găsit această formă.

Derivat e *Fălăştioa'ca* (n. top. în Vlaşca, v. Iordan, *l. c.*)

Ce priveşte etimologia, Cihac *(l. c.)* îl derivă din ung. fölöző, felező „râcloire". Această etimologie o admite şi Iordan (*l. c.*). Tiktin (*DRG.*, p. 616) nu încearcă să dea o etimologie oarecare, spune numai: „Scheint mit dem ebenfalls dunkeln sfişto'c „Sprengwedel" verwandt zu sein". In sfârşit *Dicț. Acad.* (l. c.) constată: „Etimologia necunoscută. (Forma mai veche pare a fi *feleşteu*, care ar puteà fi un cuvânt de origine ungurească; terminaţia *-eu* a putut fi înlocuită prin *-oc* după analogia lui *sfeştoc*)." Fără a mai vorbi de etimologia lui Cihac, care e imposibilă din toate punctele de vedere, constatăm la rândul nostru că această explicare parentetică a *Dicț. Acad.* se apropie mult de adevăr, fără însă a-l ajunge.

In adevăr cuvântul e de origine ungurească şi la origine a avut terminaţiunea *-eu*. Forma mai veche însă nu a fost *feleşte'u*, care se întrebuinţează astăzi (cf. *Dicț. Acad., l. c.*, p. 94, la Marian, *S.* III, 35 şi 36 se dă, probabil greşit, *felesteu*) pentru a însemnà un „pămătuf", „motoc" pentru uns, împistrirea ouălor de Paşti ori întrebuinţarea de piston în proaşca copiilor, ci *feştele'u*, (cf. *feştelì* — prin Mold., Buc. şi Ban. — cu înţelesul: 1. ‚a (se) murdărì', ‚a (se) mânjì', ‚a (se) mâzgălì', fig. ‚a (se) necinstì. 2. refl. (Mold. despre animale) „a-şi face treaba", pe care *Dicț. Acad.* l. c., p. 106, îl consideră de un derivat din ung. *festeni* „a văpsì, a colorà" prin suf. *-elì*.

Feştele'u, metatezat *feleş'teu* un „pămătuf de uns sau mâzgălit", a putut fi uşor contaminat cu *sfeşto'c*, *sfişto'c*, *sfisto'c*, *sfeştio'c*, *sfeto'c*, *sevasto'c*, cu care aveà un înţeles înrudit, căci însemnează „Weihwedel" (= Munt. *mătăuz*) şi constă din o legătură de busuioc. Tiktin revenind asupra acestuia din urmă citează exemplul: *Când pornesc pe uliţi cu zi întâiu ca să stropească cu sfistocul părintele blagocinu toate băcăliile* . . . Ianov, *CL.* V. 133, şi ne dă o explicare destul de acceptabilă: „Vgl. nordserb. (nach Mikl. *Et. Wb.* s. v. *vi-) svitk* „Flachshund", bulg. *svităk* „Bund", russ. *svitokŭ* „Rolle", zu slav. *viti* „winden" (s) *feşt*- in Anlehnung an (s)*feşta'nie*" (DRG, p. 1419).

N. Drăganu.

XIII.

Decurrĕre.

Am găsit acest verb numai subt forma gerundiului *decurând*, într'una din legendele versificate despre Maica Domnului, culese de d. Tudor Pamfile, în partea Moldovii-de-jos şi publicate în colecţia: Sărbătorile de toamnă şi postul Crăciunului. Studiu etnografic. Bucureşti, 1914 (Vol. XIX din colecţia „Din vieaţa poporului român" Culegeri şi studii, Academia Română). Se găseşte în următoarele versuri; *Maicuţa Domnului . . . mergeà . . . Cu faţa albă zgâriind, Cu păr mare decurând.* 20. *Cu păr galben decurând.* 21. *Şi cu părul decurând.* 21b. Iuţelesul e clar. Fraza înseamnează: cu părul (mare s. galben) despletit, căzându-i pe spate. Aşadară atât ce priveşte înţelesul cât şi funcţiunea de verb intransitiv, corespunde latinescului *decurrĕre*. Cf. Multa pituita decurrit. Cels., ap. Georges. Pituita in oculos decurrens. id. ib. Cuvântul se găseşte şi în alte limbi romanice, cu accepţiuni analoge.

Căutând să stabilim istoricul acestui verb, constatăm că nici în părţile în care se păstrează legenda, verbul acesta nu se mai întrebuinţează, căci aşa trebue interpretată nota culegătorului, în care zice că „*decurând* e o expresie ce se poartă din gură în gură şi ţine loc de d e s p l e t i n d". Explicaţia sensului prin d e s p l e t i n d e falsă şi e foarte probabil că la aceasta l-au sedus pe culegător cuvintele d e r ă p ă n â n d şi z m u l g â n d care înlocuesc pe *decurând* în nişte variante ale aceleeaşi legende. Astfel găsim la pag. 15b următoarele versuri: Purces-a Maica Domnului . . . Faţă albă zgâriind, Păr galben dărăpânând, cu nota culegătorului: Păr galben d e s p l e t i n d (pe spate, cum obişnuesc femeile, când le moare cinevà din casă ori dintre rudeniile apropiate), iar la pag. 23b: Maica Domnului . . . plecà . . . Faţă albă zgâriind, Păr galben zmulgând (Jud. Buzău). Aşadară, cum verbul nostru *decurând* îl găsim în aceste variante înlocuit prin altele cu înţelesuri îndepărtate şi cu funcţiune deosebită, fiind verbe transitive, e cert că el a dispărut de mult din limbă şi că atunci când s'a înlocuit, nu i se mai cunoşteà înţelesul. Faptul că în varianta în

care se găseşte verbul nostru, găsim cuvinte ca: *verdeleancă*, *fulfuroată*, *caţelico*, pe care nu le mai întâlnim în celelalte variante, cred că ne îndreptăţeşte să credem că toate celelalte variante sânt mai recente.

C. Lacea.

Articole mărunte.

Câteva cazuri de asimilare şi disimilare în limba română.

1. Prin progresele mari ce le-au făcut, în deceniile din urmă, cercetările etimologice, aiurea şi la noi, am ajuns să cunoaştem azi originea celor mai multe cuvinte ale limbei. Cu mijloacele simple ale legilor fonologice şi ale celor câteva principii semasiologice stabilite, cu greu se vor mai puteà găsì multe etimologii nouă.

Pentru explicarea greutăţilor formale, vedem cum astăzi se admite în măsură tot mai largă influenţa asimilatoare şi disimilatoare a sunetelor încunjurătoare, concepută odinioară în măsură prea îngustă. Învăţaţii încep să se convingă tot mai mult că în afară de cazurile atât de dese de asimilări şi disimilări ale lichidelor, şi alte consonante, mai puţin apropiate între sine, se influenţează reciproc. Tendinţa de a nu repetà imediat aceeaşi articulaţie, face ca, mai ales în mişcarea „allegro", în vorbirea repede, dintre două sunete egale unul să fie substituit print'un sunet înrudit numai în ce priveşte locul de articulaţie sau chiar numai fonia, dar deosebit în celelalte elemente constitutive. Astfel Meyer-Lübke, în *Mitteilungen des rumänischen Instituts*, p. 38 dă o serie întreagă de cuvinte cu disimilarea lui *p—p* în *t—p*, iar în *Dicţionarul limbilor romanice* no 5211 şi 5875 se dau cazuri interesante de disimilare pentru *r—r* în *s—r* şi *n—n* în *d—n*. Tot astfel Berneker, în *Dicţionarul limbilor slave* p. 47 admite o disimilare *b—b*

în *d—b* spre a explică pe sârbescul *dobar* 'castor' din **bobar*. Chiar Tiktin, care este atât de precaut la etimologii şi nu se hotărăşte uşor să urmeze pe tinerii lingvişti ce cearcă să spargă cătuşele şcoalei neogramatice când se simt stânjeniţi de ele, admite în ultima fascicolă a *Dicţionarului* său *român-german*, ca posibilă o disimilare *p—m* în *c—m* spre a explică pe *screm* din exprimo, iar la *scânteie* dă o explicare şi mai cutezată, dar ingenioasă.

2. Printr'o disimilare *m—ń* în *b—ń* cred că se explică cuvântul nostru *câlmoiu*, care se întrebuinţează în Braşov şi are înţelesul de 'caltaboş', adecă maţul gros al porcului umplut cu ficat şi plămâi tocaţi (ceea ce în alte regiuni se numeşte *chişcă*, *maioş*, *gâlbaş*, sau *câlbaş*).

Mi se pare că forma *câlmoiu* este identică, la origine, cu forma *câlbaş*, care derivă din slavul *kalbasa* (bulgăreşte, *kolbasa* ruseşte, *kolbász* ungureşte), apropiat de cuvintele terminate cu sufixul *-aş*. Dar acest sufix, fiind diminutiv, iar *câlbaşul* — în opoziţie cu alte soiuri de „cârnaţi" — fiind făcut din maţul *gros* al porcului, s'a simţit un fel de contrazicere între cuvânt şi terminaţiunea înţeleasă ca sufix şi de aceea s'a întâmplat printr'un fenomen pe care l-aş numi „logică populară" (cf. „etimologie populară") o substituire a lui *-aş* printr'un sufix augmentativ, mai corespunzător. Astfel s'a născut forma *gâlban*, întrebuinţată prin părţile Buzăului (cf. *Dicţionarul Academiei*), sau forma *gâlboiu*.

Pe vremea când sufixul *-oiu* se rosteà încă *-ońu*, deci pe când există încă pronunţarea **câlbońu*, s'a întâmplat asimilarea labialei *b* faţă de nazala următoare, prefăcându-se în labială nazală: *câlmońu*, de unde broşoveanul *câlmoiu*.

Un alt exemplu de acest fel nu cunosc, dar se pot cita câteva cazuri analoage de asimilare şi disimilare.

Cel mai apropiat caz este al cuvântului *balamuc*, din *Malamuc* (cf. *Dicţionarul Academiei* s. v.) în care *m—m* s'a disimilat în *b—m*., adecă labiala nazală s'a schimbat în labială orală faţă de labiala nazală următoare.

Un caz de disimilare *v—b* în *v—m* îl avem în *vrajbă—vrăjmaş*, în care vedem cum labiala orală preface o labială orală următoare în labială nazală.

m (labială nazală) prăfăcut în *n* (dentală nazală) din pricina altei labiale se întâlneşte în multe cazuri: malva > *nalbă*, formica > *furnică*, **posmă* (cf. slav. *posmĕti*), > *posnă*, poate şi în turc. *bakam* > *băcan*, turc. *kaimakam* > *caimacan* (alături de *caimacam*), care însă pot fi explicate şi printr'o apropiere de sufixul *-an*. Din alte limbi romanice se mai pot citá cazuri ca: *mappa* > veneţ. *napa*, friul. *nape*, log. *nappu*, franc. *nappe*, catal. *napa*, alb. *napɛ* (alături de forme cu *m-*, cfr. Meyer-Lübke, *Etym. Wb.* No. 5342), *membrum* > ital.-nord. *nembro*, friul. bellun. *nembri*, surselv. *nember*, span. *nembro* (alături de forme cu *m*, cf. *ibid*, no 5488), *mespilus* > ital. *nespola*, franc. *nèfle*, span. *nispola*, portug. *nespera* (alături de formele cu *m-*, cf. *ibid.* no 5540) cf. şi *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* p. 37—38. — Fenomenul invers de prefacerea lui *n* (dentală nazală) în *m* (labială nazală) prin asimilare faţă de o labială îl avem în bucina > *bucium*, slav. *basnì* > *băsm* (alături de *basn, basnă*), *mulţi ani* — *mulţumesc*, (forma *aferim* se găseşte şi în turceşte alături de persanul *aferin*, de i nu cuprinde o asimilare produsă pe teritoriu românesc), **preajdnă* > *preajnă* > *preajmă* (Weigand, *Jahresbericht* XIV, 111—112).

In sfârşit, pentru acţiunea disimilatorică a lui *n* din sufixul *oñu* asupra nazalei precedente se poate citá cazul lui *mişun+oñu* > *muşuroiu* (alături de *muşunoiu*), ung. *bodon+oñu* > *buduroiu* (*Dicţionarul Academiei române* s. v.) şi *gheunoañe* > *gheuroañe* (Densusianu, *Graiul din Ţara-Haţegului*, p. 41). In *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* p. 42 am arătat cinci cazuri în care influenţa acestui *n* din sufixul *-oñu* a produs fenomenul invers, de asimilarea lui *r* în *n*. De astădată sânt în stare să dau un exemplu pentru disimilarea lui *n*—ñ în *l*—ñ tot într'un cuvânt derivat cu sufixul *-oñu*.

Este cazul lui *urloiu*, întrebuinţat în Braşov în înţelesul de 'horn'. In alte regiuni locuite de Români întâlnim toate formele intermediare (cf. *Dicţionarul Academiei* subt *horn*), care ne dau putinţa să constatăm că *urloiu* derivă din *hornoñu*, augmentativul lui *horn*. In Braşov orice *h* iniţial amuţeşte (cf. *oţ*=*hoţ*, *aină*=*haină* etc.), iar prefacerea lui *o* neoccentuat în *u* erà explicabilă din momentul ce se pierduse conştiinţa legăturii etimologice cu *horn*.

Cât despre cazurile în care o nazală se preface în *l* subt influența altei nazale, ele nu sânt rare, d. ex. arom. *numtă* și *lumtă* 'nuntă', istro-rom. *lumer*, în Dolj *lumără* (*Jahresbericht* VIII, 316) ∠ *număr*, *numără* (ca în Tesino *lombrá*, în Vicenza *lombrare*, cf. alban. *dəmbroh*, în Bergell *drombäs*, pentru alte forme de disimilare în acest cuvânt cf. Meyer-Lübke, *Etym. Wb.*, No. 5993), *nomen* > v.-rom. (plur.) *numere*, reto-rom. *lume* (ca în log. *lumene*, romagnol *lomina*), alături de *amenință* și *amerință* avem *amelință* și *ameliță* (ca în sardul *amelezzai*), arom. *acumtil* (Daniil) din *acumtin*, alături de *Bănățean* întâlnim forma *Bălățean* (*Jahresbericht* VII, 82). franc. *en avant!* a devenit *alivanta*, turc. *fener* + *ar* > **fenerar* > **fenenar* > *felenar*, *felinar*. Cazul invers, când *l-l* se disimilează în *n-l* sau *l-n* îl avem în *șene*, pluralul din *șa* (*Jahresbericht* VIII, 266), născut prin disimilare mai întâiu în forma articulată *șenele* ∠ *șelele*, *celalant* ∠ *celalalt*, în nemijlocită apropiere: arom. *pulmu* < *pumnu* (poate prin contaminare cu *palmă*), iar în limbile romanice: **cunellus* alături de *cultellus* (Meyer-Lübke, *Etym. Wb.* No. 2381), lombard. *navel* < *labellum* (ibid. 4804).

3. În *Lateinisches Ti und Ki* p. 42 am adus verbul nostru *înteți* în legătură cu lat. *incitus*, din care s'ar fi putut ajunge la un derivat românesc **inceți*. Dar, adăogam acolo, necunoscând alte cazuri de disimilare a lui *tš-ts* în *t-ts*, etimologia aceasta nu mi se părea sigură. Mai târziu (*Convorbiri literare* XXXIX, 305—306) am găsit în *retează*, pentru care propuneam etimologia **recaediare* un exemplu asemănător pentru disimilarea *tš-dz* în *t-dz*, care ce mi se părea că poate confirmă întâia etimologie.[1])

---

1) Ultima etimologie „cu totul neîndestulătoare" după Tiktin *Dicț. rom.-germ.* s. v., o admite Meyer-Lübke în *Dicționarul* său *etimologic* No. 7106. Weigand, *Jahresbericht* XIX—XX p. 140—141 crede că *retează* e bulgărescul *otrëz*, de unde **otreaz*, apoi **roteaz*, **răteaz* și *retez*. Prefacerea lui *o* în *ă*, metateza neobișnuită, conjugarea I și faptul că în dialectele care păstrează pe *dz* avem sunetul acesta, păstrat numai în elemente latine, nu-i par lui Weigand piedeci prea mari. Tot el *ibid.* p. 136 crede că *înteți* e **intitiare*, reeditând o etimologie propusă de Cihac în anul 1870. Dar **attitiare* > *ațâță*, pe care-l citează însuși, ar fi trebuit să-i arăte că de la **intitiare* n'am fi ajuns decât la **înțâță*, iar dacă vechiul frances *entiser* are înțelesul lui *înteți*, francezul modern *inciter* este tocmai cuvântul cu care dicționarele traduc pe *înteți*.

Astăzi pot să aduc şi alte exemple pentru disimilarea duor africate, al cărei rezultat este prefacerea uneia din ele în dentală.

Albatariţa e o plantă, „cu care se spală la ochi cei cu *albaţă*" (Hasdeu. *Etym. Magn.* I 721, din Bârlad). E evident că acest cuvânt e disimilat din **albaţariţă*, derivat din *albaţă* (= albeaţă) cu sufixul *-ariţă*, cu care se formează numirile atâtor plante vindecătoare.

De la *lăndzid* 'lânged (= bolnav)' se derivă verbul aromânesc *lăndzidzescu*, care apare şi subt forma disimilată *lăndidzescu* (din dicţionarul ms al lui Weigand).

Forma *dzeadit* la Aromâni şi *gedet* în Maramureş nu cred să fie o metateză din *deadzit* aromânesc şi *deget* dacoromânesc, ci rezultatul unei disimilări din forma mai veche (asimilată) *dzeadzit*, întrebuinţată la Aromâni, la Megleniţi (*zệdzit*), la Istroromâni (*zâzet*) şi la Dacoromâni[1]). Tot astfel îmi explic pe italienescul *diaccio, diaccido*, născut prin disimilare din **giaccio, *giaccido*, în loc de **ghiaccio, *ghiaccido* (întocmai ca *giaggiuolo* din *ghiaggiuolo* ∠ *gladiolus*).

In sfârşit avem cuvântul nostru *puţintel*. Că este un diminutiv din *puţin* o vede orişicine; sufixul prin care e derivat încă n'a fost explicat până acuma. Asemănarea pe care o face Tiktin în *Dicţionarul* său cu *mititel* şi *săculeţ* spre a explică pe *t* din *puţintel* (alături de *puţinel*), nu este o explicaţie, cât timp cele două cuvinte la care ne îndreaptă nu sânt explicate nici ele.

Cred că *puţintel* s'a născut prin disimilare din **puţincel*, care e derivat din *puţin* prin sufixul diminutival *-cel*, varianta sufixului *-icel, -icea*, scoasă din forme sincopate ca *muncel (monticellus), vălcea* (**vallicella*), *folcel* (**follicellus*), *frunceà* (**fronticella*), *ulceà* (**ollicella*) şi pe care îl găsim în derivate româneşti ca *pătcel, sătcel*.

Tot astfel *mititel* s'a desvoltat din **micicel*, derivat din *mic* ca *măricel* din *mare*. Atât că desvoltarea nu s'a oprit la stadiul

1) Cfr. No. 25 din „cuvintele normale« în cercetările dialectale ale lui Weigand. Cf. şi calabrezul *yiditu, yiritu*, neap. *yirẹtẹ*. — Nu văd asemănarea plantei *dediţei* ca nişte 'degete mici', încât mă îndoesc că numele aceasta s'ar puteà explică dintr'o formă **degeţei*.

**miticel* sau **micitel*, ci, prin asimilaţiune, a progresat la *mititel*[1]).

Forma *ticeră* în loc de *ciceră* explicată într'un mod convingător de N. Drăganu (v. mai sus, p. 123) este un nou exemplu pentru disimilarea de care vorbim.

4. Sufixul *-ar* nu arată la Români originea, provenienţa, precum îl aflăm bunăoară la Albanezi (cf. *fuš-ar* 'locuitor la şes', *katund-ar* şi *fšat-ar* 'sătean')[2]). Într'un singur caz îl întâlnim cu această funcţiune, anume când sfârşitul tulpinei se termină cu consonanta *n*:

Beclean — *Beclenar* 'loc itor din Beclean'
Obedeni — *Obedenar*
Ocna — *Ocnar*
Perşani — *Perşinar*
Pian — *Pianar* (dial. *K'enar*)
Poieni — *Poienar*
Văleni — *Vălenar*, etc.

Cred dar că acest sufix *-ar* nu este *-arius* latin, care nici în latineşte nici în limbile romanice nu are funcţiunea aceasta, ci s'a născut prin disimilare din sufixul *-an*, care une-ori apare în locul lui *-ean* (cf. studiul meu: *Contribuţiuni la Gramatica istorică* I pag. 234—235). In loc de a se zice **Poienean* s'a zis **Poenear*, cu disimilare, şi apoi *Poenar* prin apropiere de multele derivate în *-ar*, dându-se acestui sufix o funcţiune nouă, care totuşi nu s'a putut extinde şi asupra altor cuvinte decât cele care aveau un *n* în tulpină. Am avea deci cevà analog cu sufixul latin *-aris*, care, cel puţin în epoca veche, erà varianta lui *-alis* de câte ori în tulpină exista un *l*: *alaris*, *popularis*, *vulgaris*, faţă de *aequalis*, *capitalis*, *mortalis* (cfr. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.*, II, 434 şi 464).

Că de fapt acest sufix *-ar* s'a desvoltat prin disimilare din

1) Faptul că avem forme nedisimilate, precum *pecingine*, sau că prin asimilare s'au născut forme ca *gice*, *ciclor* (în loc de *zice*, *k'icior*) nu pot fi aduse ca dovadă contra disimilării celor două africate, căci fenomenele de disimilare şi asimilare nu le întâlnim la toate cuvintele cu aceleaşi combinaţii de sunete, ci numai la unele din ele.

2) La Aromâni găsesc un singur exemplu, *Biliţar* 'locuitor din Bilita'. Cum însă în tulpină întâlnim un *l*, probabil că şi în acest cuvânt avem a face cu o disimilare.

-an ne-o dovedeşte următorul caz. In Braşov există numele *Vlădăreanu*, pe care îl purtă o persoană originară din satul apropiat *Vlădeni*. Acest nume s'a desvoltat de sigur din **Vlădeneanu* prin aceeaşi disimilare a celor doi *n*, numai cât de astădată cu putere regresivă, iar nu progresivă. Un alt cuvânt doveditor este *Şoner*, care însemnează „locuitor din satul *Şona*", lângă Făgăraş. Acesta e un singular analog din pluralul *Şoneri*, care e evident disimilat din **Şoneni*.[1])

Astfel de cazuri în care influenţa disimilatorică sau asimilatorică schimbă forma unui sufix sau terminaţiunei unui cuvânt, apropiind-o de forma altui sufix, mai avem în limba română. Ele sânt cu atât mai interesante cu cât explică uneori funcţiuni neaşteptate cu care se prezintă unele sufixe. Astfel Candrea şi Densuşianu arată la nrele 180 şi 358 ale *Dicţionarului* lor că forma moldovenească *brăţeă* cu înţeles de 'brăţară' nu este derivată din *braţ* cu sufixul diminutiv *-eă*, ci e un singular nou din pluralul **brăţale*[2]), de la **brăţală*, disimilat din *brăţară*, iar forma *Cireşel* 'lunie' nu trebue pricepută ca 'cireş mic', ci e disimiliată din *cireşer* = *cireaşă* + suf. *-ar*, care derivă numiri de luni. Alte exemple ar fi; *căluşel* în loc de *căluşer*, cu acelaşi sens şi cu asimilaţia lui *r* faţă de *l* precedent; *furceriu* 'furcă de fier' în loc de *furcel* (=*furcă*+*el*), cu asimilare, *burtical* 'cojoc de postav' disimilat din **burticar* (=*burtică*+*ar*, ca în *piept-ar*), meglenitul *dărdăral* 'flecar', disimilat din **dărdărar*, derivat în *-ar* din *dăsdăres* 'flecăresc'. Alături de *groşteiu* 'purcel' întâlnim şi forma *groşter*, care ne arată că trebue să plecăm de la un cuvânt **groştel* din lat. **grossicellus* din al cărui plural *groştei* — căci despre purcei se vorbeşte de obiceiu la plural — s'a făcut noul singular *groşteiu* (cfr. *Dicţionarul Academiei Române*).

5. Cele mai multe şi mai neobicinuite cazuri de asimilare

1) Acelaşi principiu de disimilare „prohibitivă" — după expresia lui Brugmann — la alegerea sufixului îl întâlnim în derivatul *Romaşcan* „locuitor din Roman", în loc de **Romanean*.

2) Tot aşă cuvântul *harale* cu înţelesul de 'saci' în colecţia de Poezii populare a lui G. Dem. Teodorescu, pag. 612, nu e un plural de la **hară*, precum s'ar părea, ci o formă disimilată din *harare*, pluralul lui *harar* 'sac mare de pânză groasă' din turc. *harâr*.

şi disimilare le întâlnim la împrumuturile din alte limbi. Faptul acesta se explică uşor dacă ne dăm seamă cum se fac aceste împrumuturi. Într'o regiune oarecare, în care populaţia românească este amestecată ca o populaţie streină, a cărei limbă o cunoaşte şi o vorbeşte până la un oarecare grad, Românul primeşte în limba sa un cuvânt strein — bunăoară unguresc — pe care îl exprimă corect, dar cu micile modificări necesare pentru ca el să poată intră în sistemul cuvintelor vechi ale limbei. Acest cuvânt împrumutat trece apoi din gură în gură în regiunile învecinate. Cât timp el e primit de alţi Români care ştiu şi ungureşte, forma lui va rămânea, subt controlul cuvântului unguresc cunoscut, de cele mai multe ori, cu pronunţarea 'corectă'. Abiă din momentul când, răspândindu-se mai departe, el trece peste zona în care limba ungurească e cunoscută, începe pronunţarea 'greşită'. Cel ce repetă acest cuvânt auzit dela vecini, adesea nu-şi mai aduce amite de el exact şi fie că în mintea lui s'a produs o asociaţie cu alte cuvinte ale limbei sale, sau că e influenţat în mod inconştient de sunetele următoare sau precedente, la rostirea lui se produc acèle „greşeli" de pronunţare, care se pot apoi generelizà cu mult mai uşor decât la cuvintele vechi ale limbei, unde există vecinicul control al oamenilor din jur şi al familiei cuvântului însuşi.

Iată câteva dintre aceste cuvinte:

Alături de *bivol* < bulg. *bivol* întâlnim forma *bibol* în Biblia din 1688 şi în Ţara Făgăraşului (unde ea se pronunţă azi *ghibol*); — turcescul *bedevì* a fost împrumutat în Muntenia — şi de aici a trecut prin cântecele populare şi în Ardeal şi Moldova — supt forma *bidiviu*; în lalomiţa întâlnim însă şi formele *bidibiu* şi *bidiḑiu*; — ungurescul *guba*, un fel de 'saricà' apare subt forma *bubou (bobou)*; — ungurescul *bazsarozsa* 'bujor' apare în unele regiuni ca *bojorâţă*, în altele ca *băbărujă*; — termenul paleoslav *prĕobraženije* 'Schimbarea la faţă' a fost împrumutat de biserica noastră subt forma *preobrajenie*, care în popor se pronunţă *pobrajeni* şi, cu asimilare, *bobreajăn*; — cu rusescul *polubočka* e înrudit cuvântul nostru *poloboc*, care se rosteşte şi *boloboc*; — rusescul *galačiti* a devenit *gălăgì*; — rusescul *korgan* a devenit *gorgan*; — tot *gorgan* e numirea care

în unele regiuni se dă unei varietăţi de struguri, numite aiurea *gordan* (şi *górdin*, cf. rus. *gordina)*; — ungurescul *gomb* apare la noi subt forma *bumb* (poate subt înrâurirea familiei reprezentate prin cuvântul *boambă)*; — din cele două forme *hulboacă* şi *bulboacă*, cea dintâiu pare a fi cea originală, derivând din ruten. *hlubokij* (cu *l* velar) 'adânc', iar cea din urmă rezultatul unei asimilări consonantice, probabil, subt influenţa familiei reprezentate prin cuvântul *bulbuc;* — cu rusescul *pókolet'* 'viaţă amară' stă în legătură cuvântul nostru *pocâltit*, care apare şi subt forma *cocâltit;* — din germ. *Werbung* avem cuvântul *bărbunc;* — din grec. πρόσφατος avem *proaspăt;* — din *hudurpiu* s'a desvoltat varianta *hududoiu*. Numărul acestor exemple se poate înmulţi uşor, mai ales dacă considerăm şi neologisme ca *şoseà, vagabond* etc., întrate în popor sau la mahalagii subt formele *şuşà, bagabont*, etc.

Sextil Puşcariu.

II.

Persoana a doua a singularului aorist.

Meyer-Lübke *(Romanische Gramm.* II. § 267) a arătat că terminaţia *-şi* (*lăudaşi, tăcuşi, arseşi, auzişi*) în persoana a doua a aoristului singular, în loc de *-şti*, precum am aşteptà (din lat. *-asti, -isti*) se explică, analog ca în italieneşte şi la Retoromani, printr'o contracţie *-şti-tu* > *ş-tu*, explicabilă în cazurile când pronumele personal urmà după verb.

Nu numai acest *tu*, care de sigur urmà destul de rar, ci mai ales pronumele conjunct al acuzativului, urmând atât de des în mod enclitic după verb, va fi fost cauza contracţiei amintite.

In Cartea cu învăţătură a lui Coresi la pag. 184 rând 34 (ediţia Comisiei istorice) întâlnim un exemplu care păstrează încă forma presupusă de Meyer-Lübke şi confirmă pe deplin explicarea sa: Eu amù proslăviiu-mă, că fiiulù tău cunoscuiumă; e tu iară *proslăviştí-te*, că părintele mieu *erezuşí-te*.

Sextil Puşcariu.

III.

Calques linguistiques.

Este aproape un curent printre filologii care se ocupă cu studiul limbilor balcanice ca, ori-decâte-ori dau de câte un cuvânt cu origine necunoscută, dar care este acelaşi la unele sau toate limbile balcanice, să admită că este de provenienţă slavă, albaneză sau chiar greacă, însă numai românească nu. Aşà bună oară, ca să dau numai câtevà exemple cunoscute, cuvintele *bălaur* (care există în rom., alb., sârbocr. şi gr.), *codru* (rom., alb.), *baciu* (rom., alb., bulg., sârbocr. gr. etc.) se socotesc de cele mai multe ori ca intrate în română, când în realitate pot să fie şi româneşti şi numai de la noi să fi trecut în alte limbi.

Desigur că acest curent care se manifestă mai mult la cercetători străini şi în special bulgari (cfr. *St. Romanski, Lehnwörter lateinischen Ursprungs im Bulgarischen*, în XV. *Jbr. d. Inst. f. rum. Spr.)*, se explică până la un punct din prea marele credit pe care l-a avut limba română la celelalte limbi balcanice şi în special la limbile slave. Mulţimea cuvintelor slave din aceste limbi pătrunse în româna face pe fiecare să creadă, la primul moment, că originea cuvintelor despre care este vorba trebue să fie căutată în afara de domeniul limbii române. Şi cu toate acestea multe dintr'însele şi-au luat obârşia, din limba română, iar altele au fost decalcate după cuvintele româneşti.

Unul dintre aceste din urmă este şi cuvântul *flori*, întrebuinţat în ţinutul Năsăudului precum şi în alte părţi,*) cu înţelesul de „menstruaţie“ şi despre care N. Drăganu a vorbit pe larg în revista „Transilvania“ anul XLI No. I—II din Ianuarie-Aprilie 1910, p. 47, derivându-l din lat. *fluores* (menstrui). Originea cuvântului este asigurată şi de forma franceză *flueurs* precum şi cea actuală *fleur* (cfr. Hazfeld-Darmesteter, *Dictionnaire Général*, p. 1075) admisă de *Dicţionarul Academiei* şi de

[*) După o comunicare a dlui N. Iorga, expresia *flori de lună* e cunoscută şi prin Moldova S. P.]

(Meyer-Lübke *Rom. Etym. Wb.* No. 3390). Este, prin urmare, incontestabil că nu avem a face cu o însemnare metaforică a cuvântului „floare", ci cu însuşi „fluores menstrui", aşà cum se găseşte şi la baza cuvântului francez.

Ceea ce pare curios, acum, este faptul că cuvântul acesta, astăzi cu o întrebuinţare mărginită, a fost copiat, sau, ca să mă servesc de termenul consacrat, a fost decalcat de Bulgari, de Sârbi şi de Albanezi, cu care Românii au stat în atingere încă din timpurile cele mai vechi. Şi fiindcă în cuvântul *flori* ei nu vedeau decât forma plurală a lui *floare*, acestui cuvânt din limbile în chestiune, i s'a mai adăogat şi al doilea înţeles de „fluores menstrui". Astfel la Albanezi, cuvântul *l'ul'e*, în afară de înţelesul propriu de „floare", mai are şi pe acela de „menstruation" (G. Meyer, *Etym. Wb. d. Alb. Spr.* p. 250), înţeles desigur străin, după cum cu drept cuvânt, a recunoscut şi K. Treimer, discutând etimologia cuvântului: „Menstruation ist eine anscheinend unverständliche Nebenbedeutung und lag aller Wahrscheinlichkeit nach auch in *l'ul'e* ursprünglich nicht drinnen" (*Mitt. d. Rum. Inst. an d. Univers. Wien* I B. 352). — La Bulgari, de asemenea, cuvântul *tsvětje* „floare" mai are şi înţelesul de „scurgere (curăţenie) la femei care se întâmplă în fiecare lună" (očistenie u ženskite koeto stava vsiakoi měsets), şi i se mai zice: „měsečina, měsets, žensko vrěme, pranje". (Naiden Gerovъ, Rěčnikъ na bъlgarskъi jazikъ). — Infine la Sârbocroaţi, cuvântul *tsvijet*, pe lângă „floare", mai însemnează şi „menstruum": žensko vrijeme, prańe, pranitsa mjesečina. *Činiti doći ženi tsvit* (se pare că muierii îi vine periodul) A. Vladimirović, ap. *D. Daničić, Rječnik* etc. Vol. I. 864.

După cum la Francezi, pe lângă întrebuinţarea lui subt forma ce ne preocupă „fleur" se mai zice şi „fleurs blanches" (leucorrhée de la femme) tot aşà şi la Sârbocr., în afară de „tsvijet" se mai zice şi „bijeli tsvijet" (flori albe), aşà cum îl găsim în următorul citat: *Kad te bolest tada je bijeli cvijet: u vrime ad točja ženskoga, koje reku bili cvit.* A. Karadžić ib. Des sigur că această din urmă expresiune n'are nici o legătură, ca chestiune de derivaţiune cu cea franceză sau cu oricare alta ce se va mai fi găsit în celelalte limbi romanice. Ea

trebue să fie sau decalcată după expresiunea românească, care după o comunicare a domnului N. Drăgan se aude prin părţile Năsăudului şi astăzi: „flori albe", având înţeles de „scursoare albă" provenită din boli lumeşti, sau să se fi format în limba sârbo-croată, ca metaforă, din momentul ce cuvântul *tsvijet* (period) există în limbă.

Se înţelege de la sine că pentru ca acest cuvânt să ajungă a fi decalcat de toate limbile balcanice, afară de limba greacă, la început trebue să fi fost cunoscut în întreg teritoriul limbii române. Aşà se poate înţelege cum a putut pătrunde până şi la Albaneji, atunci când Aromânii — vorbesc mai ales despre cei din Macedonia, — nu-l cunosc. In privinţa aceasta se poate spune cu siguranţă că în străromână existau amândouă expresiunile din limba latină: *fluores* (menstrui), păstrat în dacoromână şi *mensis*, primitivul lui *menstruum*, *-i* sau *menstrua*, *-orum*, în: *mulieris mensis* sau, mai des, la plural *mulierum* s. *feminarum menses* (cf. Georges, Lat.-Deutsches Handw.) păstrat până astăzi la Aromâni. In acest dialect se spune *il' vine meslu* sau *are meslu*. In multe părţi se întrebuinţează şi cuvântul *arada* „rând" (gr. ἀράδα, lit. ἀραδιά, alb. radh) în *il' viniră arăzle* (îi veni periodul).

Dacă însă acum, cunoscându-i originea, este uşor a stabili din ce anume limbă s'a făcut acest calque linguistique, nu tot aşà uşor este a se şti dacă toate celelalte limbi l-au decalcat direct din limba română, lucru aproape cu neputinţă — sau s'a făcut de la una la alta, pe baza bilingvităţii aşà de răspândită la popoarele balcanice.

Domnul L. Spitzer ocupându-se cu originea acestui cuvânt[1]) arată că el nu se găseşte numai în limbile franceză şi română, după cum este dat în REW., dar şi în vechea prov. *flors*, în span. *flor;* iar Littré îl dă şi pentru italiana *fiori* „il mestruo", la Francesco Redi (sec. 17., după Petrocchi). In afară de aceasta, cuvântul nu este atestat numai pentru sec. XVI, ci, după Littré, încă din sec. XIV, (forma engleză flowers, cu această însemnare, datează încă de la 1400), iar forma lui de astăzi pentru

1) Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen. Band 139, Heft 1—2 p. 89,

vechea prov. trebuiă să fie **fioörs* pentru *flors*. Se înţelege că toate aceste observaţii sânt foarte juste, decât la uniformizarea acestor două forme: *fluor* şi *flor* — încă din limba latină — a contribuit foarte mult, după cum însuşi domnul L. Spitzer recunoaşte, pe de o parte omonimitatea lor, iar pe de altă parte tendinţa eufemistă izvorîtă din aceeaşi interdicţiune proprie oricărui *tabù*. Aceasta reese şi mai mult din cele spuse de Nicéforo (în „Le génie de l'argot" citat de autor): Le sang de la menstruation ainsi que le sang de la défloration est sacré, puisqu'il représente le sang de la race et puisqu'il contient un princip spirituel: l'âme du vivant (c'était aussi l'opinion des Juifs, des Romains, des Arabes).

Că aceste două momente, şi în special cel dintâiu, au contribuit la păstrarea lui *fluores* încă până astăzi, aceasta se poate deduce şi de acolo că pe când popoarele romanice îl au aproape toate, dintre celelalte neamuri nu l-au decât acelea care au venit în contact cu acestea: la răsărit îl au Bulgarii, Sârbii şi Albanejii, decalcat de la Români, iar la apus îl au Germanii[1]) de la Francezi. În orient lipseşte numai la Greci, pentru că contactul lor cu Românii în timpurile vechi n'a fost mare, iar la apus la toate celelalte popoare germanice. Se înţelege că în privinţa aceasta nu mai puţin caracteristic este şi faptul că pe când popoarele slave de sud (Sârbii şi Bulgarii) îl au aşà după cum am văzut mai sus, celelalte popoare slave, cu care Românii n'au venit în contact mai des, nu-l posedă.

Această singură constatare ne dovedeşte că, indiferent dacă forma românească vine de la *fluores* sau *florem*, traducerea ei în limbile slavice de sud şi în albaneză a fost făcută din limba română, după cum traducerea ei germană din limba franceză. La Sârbi şi Bulgari nu poate fi vorba despre o formă metaforică, având ca tertium comparationis culoarea, de oarece ca nu există ca atare şi la celelalte popoare slave. De asemenea nu se puteà produce nici în mod izolat în fiecare din aceste limbi, de oare-ce cuvântul având atâtea denumiri eufe-

1) *Blume* „monatliche Zeit der Frauen" în Moriz Heine, *Deutsches Wörterbuch* Leipzig 1905, citat şi de aut r.

mistice (měsets, měsetčina, ženskо vrěme etc.) nu se simţeà nevoia să se recurgă la o altă formă metaforică.

Un alt caz de calque linguistique ne înfăţişează şi cuvântul *carte*, cu înţelesul de „scrisoare" şi „carte de studiu". Domnul P. Skok crede că aceste înţelesuri sânt decalcate după acelea pe care cuvântul *kniga* le are în sârbeşte, din singurul motiv că înţelesurile din l. română nu se mai întâlnesc la celelalte limbi romanice (*Arhiv f. Sl. Phil.* XXXVII, 23).

Se vede că d-l Skok s'a luat numai după Dicţionarul lui Berneker, în care înţelesul de „scrisoare" este dat numai la Sârbocroaţi. Însă, de fapt, această însemnare o are cuvântul şi în bulg., şi cu acest înţeles *kniga* este singurul cuvânt întrebuinţat în limba populară. Forma *pismo* „scrisoare" se întrebuinţează mai mult în limba literară. *Mi proslovi tăjѫ kniga ta vižѫ kakѫ mi piše* (citeşte-mi această scrisoare şi vezi ce-mi scrie) Gerovѫ o. c. Tot aşà şi cu înţelesul „carte de studiu". *Učisja Gherghi na kniga, Hubava kniga nauče, Stava-mi Gherghi gramatikѫ?* (Gh. învaţă la carte, bună carte îmi învaţă, Gh. îmi ajunse grămătic) ib. În afară de Bulgari, cuvântul, după cum se ştie, există şi la Albaneji. Aci, pe lângă *leter*, mai avem şi forma mai populară *karte* (cit. carta): *A di ti sa ţ̆bän ńi karte taukli per priiaşta?* (ştii tu cât face o scrisoare recomandată pentru streinătate?) — Dacă vom trece acum la celelalte limbi slave, vom vedeà că în nici una din ele nu se găseşte înţelesul de „scrisoare". Se înţelege dar că avem a face cu un înţeles balcanic. In condiţiunile acestea el nu puteà veni decât de la Români, căci numai acì îl întâlnim cu toate înţelesurile formei latine *charta* „hârtie, scrisoare, carte de studiu", dintre care cel dintâiu s'a păstrat încă până astăzi în dialectul arom.: *Carte albă tră scriare cărţi* (hârtie albă de scris scrisori.) Acest înţeles trebue să se fi păstrat şi în dialectul drom. până la pătrunderea cuvântului „hârtie", din care apoi s'a desvoltat înţelesul de „document" şi popularizat în proverbul: „ai carte, ai parte". De altfel înţelesul de „scrisoare" nu s'a păstrat numai la noi, ci şi în celelalte limbi romanice: proveţala, catal., span. şi portugheza (cfr. M.-Lübke *o. c.*), ceea ce este o dovadă

şi mai puternică că în Balcani înţelesul „scrisoare" este de origine românească.

Un calque din albaneză în aromână este următorul: In dialectul arom. cuvântul *voiu* „vreau" mai însemnează în Epir (la Românii din Sud) şi „sânt dator, datorese cevà cuivà", o însemnare care-i cu totul opusă înţelesului propriu ce are cuvântul în toate dialectele române. *Părazli ţi ţi vream, ţi-l' dedŭ. Căţi păradz ţi voiu?* „banii ce-ţi datoriam, ţi-i-am dat. Câţi bani îţi sânt dator?" (La Pap. *Basme* şi alte exemple). Forma *voiu* cu acest din urmă înţeles trebue considerată ca un cuvânt aparte şi, ca înţeles, trebue căutat în una din limbile balcanice de unde a putut fi decalcat. Pentru dial. aromân va trebui să ne îndreptăm mai întâiu la limba greacă. Aci găsim verbul Θέλλω cu însemnarea de „a fi dator" pe lângă aceea obicinuită de „a voi" δὲν τοῦ Θέλλω πλέον πολλά „nu-i mai datoresc mult". Cum însă şi la Greci acest înţeles nu poate fi originar, întru cât Θέλλω din limba veche nu avea decât înţelesul de „a voi, a trebui", el este decălcat, la rândul lui, dintr'o altă limbă balcanică, care nu poate fi alta decât limba albaneză. Aci avem *duań dua (gheg) du* cu primul înţeles „sânt dator, datoresc, trebue" şi apoi acela de „vreau, iubesc". *Sa pare tε du?* „câte parale îţi datoresc?" Este greu a se şti dacă acest calque, la Aromâni, s'a făcut din limba greacă sau direct din limba albaneză. Ceea ce ne face a crede că înţelesul arom. a fost decalcat din cel grecesc, este faptul că în înţelesul acesta nu-cunoscut la nord, unde influenţa alb. este mult mai intensă. Insă ea nu este exclusă dacă ne gândim că şi înţelesul al treilea din dialectul ar. „a iubi", care ar puteà veni din albanezeşte, nu există la Greci.

T. Capidan.

IV.

Câteva cazuri de etimologie populară la nume de plante.

1. **Cruzăţea** se întâlneşte adesea (Ureche, *Dicţionar francez-român*, s. v. *bruyère*; Ciotori, *Note despre Scoţia*, în "Viaţa

Romînească" pe 1915, p. 241) ca nume românesc al plantelor *Barbarea vulgaris* R. Br. (la Panţu, p. 78: *cruşăţea*), *Calluna vulgaris* Salisb. (*iarbă-neagră* la Panţu, p. 129), etc. — Adevăratul nume e: *crujăţea* = *cruşăţea* (cf. *cruşin*), de la *cruşesc*, „roşesc" (pentru care, v. Philippide, în „Zeitschr. f. rom. Philol.", XXXI, 308).

2. **Fiara-pămîntului** (Iord. Golescu, Dicţ. ms., f. 22) nu e decât *fierea-pămîntului*, lat. *fel terrae*, it. *fiele di terra*, mgr. φελτερά γῆς χολή = *Erythrea Centanesium* Pers. (cf. Langkavel, *Botanik d. spaeteren Griechen*, p. 47) — Numele popular latin de *fel terrae* (Plinius) infirmă aserţiunea lui Pascu („Arhiva" din Iaşi, XXV, 193), că *fierea pămîntului* ar fi = *febra* pămîntului.

3. **Floarea-oştilor** (Rev. „Tinerimea Romînă", III, [1898], p. 158) = *Anemone nemorosa* L., zisă şi *floarea Paştilor*, e o etimologie populară din *Osterblume*, numele german. — De la *Paştilor* (floarea), prin *Păştiţă* (cf. fr. *Pâquette*), s'a ajuns, în acelaşi timp, la: *oiţă*, *oiţe* (v. Panţu, p. 100): prin a *paşte*.

4. **Frunză-de-potcă**, fr. *patte-d'oie*, germ. *Mauer-Gänsefuss:* contaminaţie între *patka*, „gâscă" (v.-bulg. патъка, anas, „raţă", nsl. *patka*, bulg. *patkъ*, mr. *pata*, „gâscă"), şi *pot(e)că*, „drumuşor"; cf. *iarba-drumurilor*, cellalt nume al plantei (Panţu, p. 104).

5. **Lingura-popii** = *Asarum Europaeum* L. (Panţu, p. 222): „popa" a răsărit, în denumirea plantei probabil, din *popivnic (pochivnic, popilnic)* = sl. 'băutor', ‚beţiu' (cf. fr. *cabaret*).

6. **Răstupească** *Melissa officinalis* (Ardeal), numită încă: *roiniţă*, *iarba-roilor*, *mătăcină* (*matcă!*), *iarba-stupului*, *floarea-stupilor* (Panţu, 239), e o contaminaţie între *rostopască* s. *iarba rîndunelei* = *Chelidonium maius* L. (Panţu, 240) şi *stup*.

7. **Ţermer,** una din numeroasele denumiri pentru „cartofi", e atestat la Panţu, p. 48. — Spitzer *(Die Namengebung bei neuen Kulturpflanzen im Französischen*, în „Wörter und Sachen", IV, [1912], p. 163) îl notează, fără a-i da de rost, — Să nu fie o traducere „sui generis" a germ. *Erdäpfel: ţer(i)mer(e)?* (Cf. şi ngr. γεώμηλα, iar, pentru *ţară* = pământ, cf. megl. *ţară-albă*, „pământ alb": Papahagi, *Megleno-Românii*, II, 183).

8. O simplă alterare fonetică are de resultat adesea desprinderea numelui plantei de adevărata-i tulpină şi alipirea lui la alta. Astfel, *corobaţică* din Panţu, p. 74, numeşte planta *Centaurea Gyanus* L, „vineţelele", pe când, în realitate, ea se potriveşte mult mai bine plantei *Lactarius volemus* Fr., fr. *vache, vachotte*, „vineţica-cu-lapte" (p. 329): *corobaţica* e, de fapt, *corovaţica*, deminutivul lui *corovă* = rus. *korova*, "vacă", de unde *corovatic*, numele a două varietăţi de *Verbascum*, zise şi *coada-vacii, coada-boului* (p. 154). — Pentru aceasta din urmă denumire notăm varianta *volovatic*, de la rus. *volove*, "boi" (jud. Iaşi).

9. **Tăciunul** = Symphytum officinale L. (Grigoriu-Rigo, *Medicina pop.*, II, p. 221), deci: *iarba-lui-Tatin* s. *iarba-Tot-nului* (în răspunsurile la Chestionariul Hasdeu, şi: *iarba-lotatinului* s. *iarba lui Lotatin*, din: *lu-Tatin* = lui Tatin), se explică uşor prin varianta de ponunţare dialectală *tacinul* (ibid., p. 221), interpretată de etimologia populară ca: „tăciune".

10. **Mândruşaim,** nume al *muşcăţelului* (în com. Cazacu din jud. Brăila), e un evident dublet prin etimologie populară (cu *mândru*) al lui *indruşaim* (v. Panţu, supt *muşcat*), *indrişaim*, — de origine turcească (Şăineanu, *Infl.* or., II¹, 226), ca alte câteva din n. de plante româneşti: pentru *sânge-de-nouă-fraţi* (Panţu, 252), cf. turc. *iki qardaš qanî*, le sang des deux frères, plante pharmaceutique, *sanguis draconis*" (Barbier de Meynard, II, 233).

V. Bogrea.

V.

Trei porecle româneşti.

1. Un epitet satiric pentru Evrei, foarte răspândit în Nordul Moldovei, este: **Parhă, Parhal.**

Originea lui e, sigur, rut. (s. polon.) *Parh, Parhalii*, „juif", popr.: „teigneux", *Jidioga parhalii*, „juif teigneux" (v. Κρυπτάδια, ed. Heilbronn 1883, vol. V, pp. 155, 158, 172).

De la Evreii „noştri", în schimb trebuie să fie împrumutată înjurătura clasică a Evreilor ucrainieni: *A ruach in daïn taten araïn*, „que le diable entre dans ton père!" (*ibid.*, p. 168).

2. „Ungurul mai e numit **şoacăţ**, dar aceasta poreclă se aplică în special Nemţilor" (Candrea, *Poreclele în Romîni*, p. 137; cf. p. 139).

Citatul din Alecsandri („Cucoana Chiriţa în voiagiŭ"), îl are dejà Cihac (II, 391), care înţelege, greşit, pl. *şoacăţe* („vameşii nemţi") ca: „rat, raton" (De aici, Tiktin: „Ratte, Deutscher"). — Am puteà adăugì alte exemple (din Pamfile, *Jocuri de copii*, sau Morariu, *De la noi*, pp. 32, 57, etc.), dar nu credem necesar. Semnalăm, totuşi, pentru vechimea lui, din ms. 2060 al Academiei, — după excerptele d-lui Kirileanu, — f. 28ᵛ, următorul exemplu: „*Şoacăţi* le voiu zice unora ce se luptă cu bătrânii"; iar, pentru înţeles: *şoacăţ*, „puturos, leneş" (Rădulescu-Codin, *O seamă de cuvinte din Muscel*, p. 71).

Originalul cuvântului românesc e, după toată probabilitatea, sârb. *šokac*, „der Schokatz (Kroate lateinischen Ritus)" (Filipović).

Pe cât ştim, lexicografii sârbi nu s'au fixat asupra originii acestui cuvânt (din it. *sciocco*, după Vuk; după alţii, din *čakaoc*, etc.). — In ce priveşte originea *Şoacaţilor* înşişi (căci epitetul are, vădit, numai o valoare confesională), părerile istoricilor şi ale etnografilor sânt, iarăşi, împărţite. Radonić (*La Batchka*, Paris 1919, p. 60 şi urm.) vorbeşte de „les Serbes catholiques appelés *Bounïevtzi* et *Choktzi*" (cf. acelaşi, *Histoire des Serbes de Hongrie*, Paris 1919, p. 111 şi urm.; Niederle, *La Race Slave*, p. 176 şi urm.), iar istoricii unguri îi consideră ca „Dalmaţi şi Ilirieni" (*ibid.*).

Pentru întâia părere se pronunţase de mult şi Czoernig (*Ethnographie der österreichischen Monarchie*, II, p. 168): „Im Sprachgebrauche damaliger Zeit [sec. XVI] wird *Uskok* und *Wlach* manchmal gleichbedeutend genommen, doch scheint darin der Unterschied beachtet, dass man mit dem Namen Uskok räuberische und kriegerische Flüchtlinge mit dem Namen Wlach aber Flüchtlinge aus der Kleinen Walachei bezeichnete; obwohl man mit beiden vorzüglich Bosnier, Serben und Razer, mit letzteren aber insbesondere *Nichtunirte* in Gegensatze der *Unirten* (Kroateu, *Sokzen* und Dalmatiner) begriff" (cf. *ibid.*, III, 135): „Dass die Wohnsitze der Serben der sogenannten Razen, *Schokacen* und Bunjevacen verschiedenen Veränderungen in Un-

garn und im Banate unterlagen . . .“). — Relativ la înțelesul originar al terminului *Uscoc* însuși (slav. „a sări“, „a emigrà“), e instructiv mr. *a giuca de locu* = a emigrà: „džiucăm de locu și de tru patridă ne mistecăm cu alte soi. . .“ (Ucuta, citat de Capidan, *Inceputul de mișcare culturală la Aromâni*, în „Convorbiri literare“ pe 1909, p. 881). Cf. Markovič, *Kroatien-Slavonien*, Agram 1873, p. 53.

3. **Godârvaci, codârvaci,** „oameni porcoși, necuviincioși, ca batjocură pentrù cei ce-și trag obârșia din Ruși“ (rev. „Ion Creangă“, IX, 121), porecliți ei însiși: *porci* (Candrea, *o. c.*, p. 140; cf. cupletul satiric împotriva Rușilor, „gligani“ (porci sălbateci) și „rîtani“, păstrat în mss. Ac., ca o „cîntare a țeranilor Moldovei din anul 1844“).

Cu tot curiosul „aer de familie“ cu *(ge!-be-get) coada vacii* (etimologie populară?), nu credem să aibă vreo legătură cu acesta. Să aibă vreuna cu *godac*, „purcel“, bulg. *gudja* „*Schwein*“, etc.? — *Non liquet.*

P. S. — Pentru *bandraburcă*, „cartofă (de Brandenburg)“, cf. sîrb. *bavarac*, „bayerische Kartoffel“, apoi: n. de loc. băcăuan *Bandrabura*, n. de fam. *Brandaburul* al Mitropolitului Meletie (v. N. Iorga, *Ist. Bisericii*, II, 344), „țara *Brandiburului*“ (într'un doc. din 1762, ap. N. Iorga, „Neamul românesc“ din 4 Maiu 1918) și *Brandaburii ot Cernăuți*, însemnați, împreună cu „Ungurenii ot Suceava“, într'un Catastif de dăjdii moldovenești, de pe la 1760 (N. Iorga, *Studii și documente*, XXII, p. 135).

V. Bogrea.

VI.

Evoluția lui en în in după labiale

de **Vivian G. Starkey.***)

În *Studien zur rum. Philologie* 1. 56. Tiktin menționează că labialele înainte de *in* și *im* ∠ lat. *en*, *em* nu se palatalizează:

*) Dl. Meyer-Lübke a avut bunăvoința a ne trimite lucrarea aceasta menită pentru al doilea volum al „Comunicărilor“ Institutului român din Viena și datorită unui elev al său mort în războiu. Ne facem o pioasă datorie publicând-o în traducere românească în acest Buletin, în care, la alt loc (v. recensia cărții lui I. Iordan), vorbesc despre același fenomen fonologic.
S. P.

împing, *fierbinte* şi conchide din faptul acestă că evoluţia lui *e* devenit *i* după consonante labiale e relativ târzie şi că în compoziţii ea s'a săvârşit abia după veacul XVII-lea, cum resultă din şovăirea ortografiei între *e* şi *i*: *mente* şi *minte*, *cuvente* şi *cuvinte*, *tene* si *tine*. Tiktin persistă şi mai târziu la această părere (cf. *Grundriss für rom. Philologie* 1[a], 574), acceptată în urmă şi de Meyer-Lübke, *Gramm. der rom. Sprachen* 1. § 94 şi Densuşianu *Hist. d. langue roum.* 1, 312. Singur Byhan o combate (cf. Jb. III, 16 ş. u.) susţinând că duplicitatea de forme cu *e* şi *i* prezintă numai o grafie care n'are nici o importanţă pentru pronunţare. Grafia aceasta a trecut din mănăstire în mănăstire şi de la om la om cu aceeaşi şovăire între ambele forme, pronunţarea rămânând însă peste tot aceeaşi. Pronunţarea acestui sunet, scris când *e* când *i*, şi apărţinător chiar limbii române străvechi, trebue să fi fost un *i̯* (deschis), fapt care explică şi menţinerea nealterată a consonantelor labiale. Weigand, în introducere, aprobă această părere şi califică expunerile lui Byhan ca „definitiv sigure".

Dar o cercetare mai amănunţită a textelor vechi duce la rezultate de altă natură.

In Codicele Voroneţean avem regulat şi aproape exclusiv мїѣре 39|10, 74|1, мѣѣре 60|8-9, мнѣре 43|1 şi'n perfectul вѣѣремѕ 17|3, вѣремоу 17|14—18|1, вїѣремѕ 24|7, 99|5, вѣѣремоу 99|7-8, 100|5; de altfel pretutindene *e*. In Codicele Sturdzan al popii Grigorie din Măhaciu, lucrul, la prima vedere, e mai puţin lămurit. O seamă de texte şovăe între *e* şi *i*, altele apar cu *i*. Alături de textele acestea însă stau altele, care au aproape fără excepţie *e*, şi care, lucru ce trebue relevat, se prezintă consecvent şi cu evoluţia rotacizării. Cum însă rotacizarea e un fenomen dialectal şi cum şovăirea între *n* şi *r* nu se datoreşte numai unei simple manieri grafice sau numai capriciului de a redă din când în când un sunet intermediar, va trebui să vedem şi'n acest *en* (în loc de *in*) un reflex dialectal ori de câte ori *er* înlocueşte după labială pe *in*. In *Legenda Dumineeii*, Cuv. din Bătr. II, pag. 21 ş. u., găsim, în afară de un singur caz, peste tot *e*: мнѣте § 12. домерекѫ § 4, 5, 6 etc.; chiar şi când accentul premerge: демѣрѫца § 7. Forma pe care Hasdeu la pag. 43 o dă cu

сфинтѣ ii aparţine probabil lui însuşi. Originalul va fi având paralel cu suprapunerea linioarei de abreviare numai forma сфитѣ[1]). Şi, paralel cu acest *e*, rotacisnul домерѣкъ § 4, 5, 6 etc., vezi alte exemple în C. d. B. II, pag. 57. — *Predica* din C. d. B. II, pag. 117 ş. u. are iarăşi numai *e:* кѫвинтѣ § 233—234, мѣнтѣ § 232, ·ѵвѣчѣ § 243, 246, сфѣщїи § 240; chiar şi când accentul premerge мѣчѧросѧ § 237, кѫмерѣкѫмѫ § 241, сфѣщѣскъ-сѣ § 238[2]). Şi rotacismul apare aici constant: ирѣма § 234 235, чирѣ § 234 etc. In *Legenda lui Avram*, ibid. pag. 181 ş. u., apare în toate cazurile, *e:* мирѣ § 155 corespunzător lui чѣ·рѣ § 156, şi iară rotacismul мѫржѫкъ § 157. Dimpotrivă textul *Legenda sf. Vineri* ibid. pag. 139 ş. u. are încă regulat *e*, dar numai ici-colo pe ·ѧ. Legenda aceasta e însă după Hasdeu nu originalul, ci o copie după o redacţiune necunoscută şi faptul acesta motivează şi hibridul caracter al acestei bucăţi faţă de celelalte texte din Codicele Sturdzan: cf. мѣнѣ § 184 (atestat de 3 ori), 187, 188, 189, 192, мѣ·рѣ 186, Вѣири § 180, 181 etc. şi pentru *r*: ·ѧтѫрѣкатѣ § 189, сѫра (= sună) 184 alături de amintitut мѣнѣ.

Foarte accentuată e diferenţiarea între *i* şi *e* în Psaltirea Scheiană. In partea întâiu a paginelor celor doi copişti apare aproape fără excepţie *e*, în partea a doua *i*. Cu alte cuvinte: această diferită evoluţie a lui *e* urmat de un *n* + consonantă, după labială, corespunde celorlalte particularităţi fonetice ale textului acestuia, menţinerii lui *u* final şi rotacizării lui *n* inter-

---

1) Forma *sfinţi* în traducerea textului e deasemenea fără importanţă, fiind a se datori numai faptului că Haşdeu analizează legătura de abreviare în formă modernă.

2) Elucidarea chestiunii dacă în textul original al Codic. Sturdzan, deci în limba lui Popa Grigorie, pronunţarea normală erà odinioară *e* sau *i* şi *r* sau *n* reclamă cercetarea tuturor textelor lui Popa Grigorie. Menţionez numai că pentru *i* par a pledà formele *Dumireci* pag. 43 (în titlu) despre care Hasdeu C. d. B. II, pag. 43 zice: „Acest titlu e scris tocmai la pag. 126, dar tot cu mâna lui Popa Grigorie", precum şi *ciri* în glosele scrise de însuşi popa Grigorie la *Intrebarea Creştinească*, ibid. pag. 107. In ce priveşte forma *ciri*, arcaicul *cene*, prin coordonare cu *mene*, se menţine la ipoteza de evoluţie cu *e* întocmai ca şi *tene*, cfr. Tiktin, *Stud.* I, 56. Că de fapt Grigorie rotacisează şi el, pare a fi dovedit prin aceste două cuvinte cf. Puşcariu, *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*, 40, 1.

vocal. Dimpotrivă, în textele Coresiene e cu mult mai bine reprezintat *i*, şi numai relativ rar *e*.

După ce deci, corespunzător textelor, avem a face cu scrierea consecventă a unui *e* sau a unui *i*, vom admite şi pronunţarea cu *e* sau cu *i* pentru diferitele texte. De importanţă deosibită e şi faptul că în orice altă poziţie decât după labială apare numai grafia *i* înainte de *n*. Dacă totuşi întimpinăm forme ca *cene*, *sene*, *tene*, atunci acestea sânt a se explică cum am arătat mai sus. Cazuri izolate ca дѣщїе C. d. B. II pag. 57 le putem însă de sigur considerà ca simple grafii sau greşeli de ortografie.

O localizare precisă a formelor cu *e* şi a celor cu *i* nu poate fi dată, totuşi se pot fixà anumite indicii. Intr'un inventar al mănăstirii Galata dela Iaşi, din 1588 (C. d. B. I pag. 179) e de trei ori atestată forma вешмынтеле 9—13, 122, 196, pe când în textele transilvănene întâmpinăm până pe la sfârşitul secolului al XVIII-lea destul de adese forma cu *e* (cf. în Gaster, *Chrest.* vol. I: кѣвѣвтеле (pentru кѣвынтеле) pag. 366, кѣвынтеле pag. 368, пементашскѫ pag. 367, пементеци pag. 367, семеницїе pag. 368, семеницїиле pag. 367 într'o Psaltire din 1710 şi кѣвынте pag. 350. мънчѣши pag. 351, ѡ брѫкъминте pag. 352, de pe la 1705 etc.

Acestea par a stà în contrazicere cu faptul că diaconul Coresi, care a lucrat timp mai îndelungat la Braşov, scrie numai *i*. Dar Coresi e originar din Târgovişte (Muntenia), unde se şi pare că şi-a tradus Evangheliarele (cf. ediţia Timuş-Piteşteanu, precuvântarea lui C. Erbiceanu). Deci reflexul *i* la Coreşi va fi o influenţă a idiomului muntenesc, precum apariţia pe ici-colo a lui *e* o influenţă ardeleană. Acest *e* pare a se fi menţinut până astăzi în comuna *Țella* pe Mureş*), de nu cumva cântecul publicat de Weigand în Jb. IV pag. 307

mul mo̯ mir, brato, dźe̯ tsene̯ (tine)
dźe̯ še nu veń (vinĭ) dzuua la meńe̯

prezintă particularităţi fonetice de altă natură.

*) Cf. şi Puşcariu, *Zur Rekonstruktion des Urrum.* pag, 32—35, în Beihefte.

VII.

Un nou exemplar din Evangheliarul lui Coresi (1561).

Cunoscutul bibliofil ardelean, dl I. Marţian a descoperit un nou exemplar din Evangheliarul lui Coresi, tipărit în anul 1561, din care se cunoşteau până acuma numai două exemplare, unul, cu câteva lipsuri, în posesia Academiei Române, descris „în mod provizor" în *Bibliografia românească veche* I, 43—46 şi al cărui text a fost tipărit cu litere latine de Dr. Gerasim Timuş Piteşteanul *(Tetraevanghelul diaconului Coresi,* reimprimat după ediţia primă din 1569—1561, de — cu o prefaţă de Constantin Erbiceanu. . . Bucureşti, Tip. Cărţilor bisericeşti, 1889*)*; — şi al doilea, complet, la Muzeul naţional din Budapesta *(*R. M. K. II. 85 sz.), semnalat mai întâiu de M. Gaster (Gröbers *Grundriss* II. Bd. 3 Abt. S. 266) şi descris de M. Roques în *Romania,* 36 (a. 1907), p. 429—434, care reproduce în transcriere latină filele ce lipsesc în exemplarul din Bucureşti, completând astfel lipsurile din ediţia lui Gherasim T. Piteşteanu. Acest exemplar a mai fost descris odată de Ios. Popovici în *Magyar Könyvszemle* vol. XXI, fasc. 2 (Aprilie-Iunie 1913) p. 106—109.

Ca şi în cele două exemplare descrise, exemplarul lui Marţian poartă pe fila dintâiu şi pe cea din urmă a fiecărui caiet, jos în mijloc, signatura. Greşelile de signatură sânt cele relevate de Bianu-Hodoş şi M. Roques. Totuşi se găsesc câteva deosebiri, care par a se reduce la scăpări din vedere a celor ce au descris exemplarele de la Academia Română şi de la Muzeul naţional din Budapesta, şi adecă:

Bianu şi Hodoş notaseră că „caietele 4 şi 9 sânt fără signatură" (p. 43) ceea ce Roques rectifică: „le cahier 9 n'a aucune signature (mais le cahier 4 a les siennes dans l'exemplaire de Buda-Pest)" (p. 430). În exemplarul Marţian caietul 4 are de asemenea signatura, dar ea lipseşte la caietul 3, 9 şi 18. De asemenea lipseşte signatura pe pagina din urmă a caietelor 8 şi 30 (aceasta din urmă fiind albă). Tipăriturile cu roşu

nu s'au făcut începând cu f. 114 — f. 120, ci au fost scrise ulterior cu mâna, cu cerneală roşie.

In exemplarul Marţian lipsesc cu totul cinci foi, dintre cari două foi albe (1 şi 111), dinaintea evangheliilor lui Mateiu şi Luca, foaia 252 cu epilogul, precum şi foile 234 şi 237 din caietul 30 (cu signatura greşită 29), care sânt adăogate ulterior, scrise cu mâna.

Tot astfel lipseşte, ca în celelalte două exemplare, titlul şi predoslovia, dacă va fi existat. In locul lor, în exemplarul Marţian, se găsesc, la început, două foi, dintre care cea dintâiu, în parte ruptă şi deterioarată, iar a doua, legată întors, adecă cu verso înainte. Aceste foi aparţin, „Tâlcului evangheliilor" tipărit de Coresi în 1564. Foaia dintâiu poartă jos signatura 31, corespunzând deci cu caietul final din „Tâlc" şi începe cu cuvintele: „Fraţii miei, această evanghelie învaţă pre|noi şi ne dojeneşte, cum noi creşti|nii să fimŭ pururi[1]) deşteptaţi şi să pre|veghemu şi să ne ţinemŭ noi gata a|mearge înaintea lui Dumnezeu" şi se termină pe r. al foii următoare cu cuvintele: „Dereptŭ aceaia|nu zice nici Hr. Luc[a] 38: când va ve|ni fiiulŭ omenescŭ, gândiţi, oare, a|fla-va fapte bune pre pământŭ? căl|zice şi grăiaşte aimintrea aşa: va|re gândiţi că va găsi credinţă pre pămân|tŭ? dereptŭ aceaia varecine în vreamea|morţiei sale nu-i va fi cu credinţă în Is.|Hs., aşa va îmbla ca şi ceale cinci fealte nebune; iară tu, Doamne, dă-ne împără|ţiia ta, aminŭ". Urmează apoi, pe v., „Scara în carea veri afla lucrure scumpe|adevărate în tâlcurile Ev[an]g[he]liiloru în ceastă carte", întocmai cum a fost reprodusă de Bianu şi Hodoş în *Bibl. veche* I, p. 518.

După caietul 30 (cu signatura greşită 29), cu care se termină Evanghelia lui Ioan, urmează, în exemplarul Marţian, zece foi, dintre care cea dintâiu şi cea din urmă au, la început şi la sfârşit, câte o filă albă. Restul e scris frumos cu mâna cu cerneală neagră (textul) şi roşie (iniţialele, titlurile, sfârşiturile şi indicaţiile asupra cetirii), la început cu un frontispiciu ornamentat, cu 27 rânduri pe o filă; literele r, y, ţ, f, z, h şi şt, în rândul de jos al paginei, sânt cu mult mai lungi decât celelalte. Cuprinde

1) Tipărit поурѣръ.

cele unsprezece evanghelii ale Invierii (Mat. XXVIII, 16—20, Marcu XVI 1—9, 9—20, Luca XXIV 1—13, 12—36, 36—53, Ioan XX 1—11, 11—19, 19—31, XXI 1—15, 15—25). Urmează Ioan XI, 1—45, Corint. XIV, 6—9, Ioan V, 17—23, Corint. XV, 20—28, Ioan VI, 35—39, Corint. XV, 39—45, Ioan V, 40—44, Thessal. IV, 13—17, Ioan V, 24—30. Textul este acelaşi ca al Noului Testament de Bălgrad (1648), după care presupun că a fost copiat. Numai ici şi colo găsim câte o formă deosebitoare, precum *margă* (N. T. meargă), *vedzură* (N. T. văzură) ş. a. In cele două evanghelii de la început copistul scrie încă s, de la a treia evanghelie înainte are ş ca în Noul Testament de la 1648.

Tot pe redacţia Noului Testament de la Bălgrad, însă într'o formă cu schimbări de amănunt, se bazează textul scris mai târziu, foile 234 şi 237, care lipseau în exemplarul Marţian, precum se vede din următoarele citate alăturate:

Exemplarul din Budapesta f. 234r (după Roques, *Romania* 36, 433).	*Exemplarul Marţian f. 234r*	*Noul Testament f. 135r*
derepce era vineri era amu zi mare acea sâmbătă, rugară Pilat să frângă fluerele lor şi să-i ia. vineră voinicii. şi întâiului amu frâmseră fluerele. şi altuia ce era răstignitŭ cu nusul. la Is. mearseră. ca văzură el că e mort, nu frâmseră lui fluerele	căci era sara sărbătoare. că era o dzi mari(!) aceaia sâmbăta. rugară pre Pilat ca să le zdrobască fluerele lor, şi să-i ia. viniră voinicii(!) şi celuia dentâiu îi frâmsără fluerele şi celuialaltŭ ce era răstigniră cu el. iară la Is. deacă viniră, cum vădzură pre el, că era mortu, nu-i frâmsără fluerele.	căce era sara sărbătorii (că era o zi mare aceaia Sâmbăta) rugară pre Pilatŭ, ca să le zbrobească fluerele lorŭ, şi să-i ia. Veniră voinicii şi celuia dentâiu îi frămsără fluerele, şi celuialaltŭ ce eră răstignitŭ cu elŭ. iară la Is. deaca veniră, cum văzură pre elŭ că ară fi mortŭ, nu-i frămse fluerele.
f. 237		
Exemplarul de la Academia Română (după ed. Timuş Piteşteanul p. 24)	*f. 237*	*p. 133r*
cunoscură ucenicii că easte Is. grăi amu lor, feciori. doară aveţi ceva mâncare, răspunseră lui ba. el zise lor. aruncaţi a dereapta a corabiei. şi veţi afla.	cunoscură. ucenicii că iaste Is. dzise dreptu aceaia Is. lor. ficiori, au aveţi ceva de mâncat răspunsără lui ba. el dzise lor aruncaţi de-dereapta corabii mreajele dzise lor, şi veţi afla	cunoscură ucenicii că iaste Is. Zise dereptŭ aceaia Is. lor, feciori, au aveţi ceva de mâncatŭ? răspunsără lui, ba. Elŭ zise lorŭ, aruncaţi de-a dereapta corabii mreaja, şi veţi afla.

Presupun că acelaşi text a servit ca bază celui ce a făcut, cu o scrisoare mai nouă, legată, câteva îndreptări în textul coresian şi adecă pe foile 15, 135—136, 149, 155, 163, 182, 184, 202—203, 208—209. Că aceste corecturi sânt mai târzii se cunoaşte nu numai după scrisoare, ci şi din faptul că ele îndreaptă şi evanghelia din urmă a Învierii din caietul intercalat şi care reproduce textul din Noul Testament de la 1648. Spre a da o probă despre felul acestori îndreptări, reproduc începutul zecealei 25, punând alături textul original, cel corectat şi cel din Noul Testament de la Bălgrad.

Textul original coresian:

In vremea aceaia întră elŭ în Capernaumŭ. Apropiè-se cătră Elŭ sutariulŭ rugà elŭ grăiià. Doamne coconul mieu zace în casă slabă iute pătitŭ. şi grăi lui Is. Eu voiu veni şi-lŭ voiu vindeca şi răspunse sutaşulŭ zice. doamne nu sintŭ destoinicŭ la coliba mea să mergi. ce trecândŭ zi cu cuvântulŭ. şi se va vindeca coconulŭ mieu. şi amu eu omŭ sântŭ suptŭ despusŭ. amŭ suptŭ mine voinici, şi grăescŭ unuia să margă şi mearge. şi altuia să viie şi vine. robulŭ mieu, să facă aceasta şi face. auzi Is. zise mărgătorilorŭ după elŭ. . .

Exemplarul Marţian (corectat)

Intrândŭ Is. în Capernaumŭ s'au apropiiat cătră Elŭ un sutaş rugându-l pre el şi grăind doamne coconulŭ mieŭ zace în casă bolnav şi să chinuiaşte răŭ. Şi au zis Is. lui Eu voiu venì şi-l voiu vindeca pre-el. iar răspunzând sutaşulŭ au zis. doamne nu sântŭ destoinicŭ la coliba mea să mergi şi se va vindeca coconulŭ mieŭ. că şi eu sântu om suptŭ biruinţă. având supt mine slujitorì voinici şi grăescŭ unuia să margă şi mearge. şi altuia să vie şi vine. şi robulŭ mieu, să facă aceasta şi face. iară Is. auzînd aceasta s'au mirat şi au zis celor ce merea(!) după dânsul. . .

Noul Testament 1648

— Iară întrândŭ Is. în Capernaumu să apropiiè cătră Elŭ un sutaşŭ rugându-l pre elu: şi grăindu. Doamne, feciorulŭ mieu zace în casă. slăbănogŭ şi iute să chinuiaşte. Şi zise Is. lui. Eu voiu venì şi voi vindecà pre Elŭ. Şi răspunse sutaşulŭ, zise, Doamne nu sântu destoinicŭ să întri în casa mea, ce numai şi cu cuvântulŭ, şi să va vindecà feciorulŭ mieu. Că şi Eu sântu omŭ, suptŭ puteare rânduitŭ, şi amŭ suptŭ mine viteaji: şi zicŭ cestuia, pasă: şi mearge, şi altuia vino, şi vine, şi slugii meale, fă aceasta, şi face. Iară deaca auzì Is. aceasta, să mira: şi zice celoru ce mergeà după Elŭ. . .

Alte însemnări cu mâna nu se găsesc decât pe v. foii 12; sus în dreapta, scris de-a curmezişul, cu cerneală roşie T (urmează un loc mâncat de cari) ѕмитропол.

Sextil Puşcariu.

VIII.

„Economia“ din 1806 – de Şincai.

In anul 1806 a apărut în crăiasca tipografie a Universităţii ungureşti din Buda o carte în 8° mic de 123 de pagini şi 15 pagini nenumerotate pentru indice, întitulată „Povăţuire către Economia de Câmp pentru Folosul Şcoalelor Româneşti cea[l]or din Ţeara ungurească, şi din părţile ei împreunate. Cu milostiva îngăduinţă a împărăteştii, şi Chesaro-Crăeştii, şi Apostoliceştei Măriri. Ne legată cu 30 crei“. (cf. şi *Bibliografie veche* II 486). Autorul ei nu se cunoaşte. Iorga (*Ist. lit. sec.* XVIII p. 246) crede că ea ar puteà fi a lui Petru Maior sau lucrată din îndemnul lui.

Cartea aceasta fiind extrasà pentru Dicţionarul Academiei, de mult mi-a bătut la ochi asemănarea mare ce există între limba ei şi cea a *Hronicului* lui Şincai. Adesea găsim în amândouă cărţile aceleaşi cuvinte, expresii şi nuanţe de sensuri, neîntrebuinţate sau rare la alţi scriitori (un exemplu găseşte cetitorul la discutarea etimologiei lui *îmboldorì* p. 232, altele în Dicţionarul Academiei, d. ex. *îmbuiecì* s. v. *buiac* etc.). Presupunerea că autorul acestui manual de Economie a fost chiar Şincai o întăreşte următoarele pasaje: „Pre vreme ploioasă, deacă se pasc oile în râturi, mai totdeauna capătă călbează. . .; de aceasta oilor le caută să se stângă, tătuş am văzut în Ardeal, în varmeghea Dăbâcei, la Groful Vaş Daniil, că cu brahă şi cu otcă de vinars (rachie) s'au mântuit de călbează nu numai oile, ci şi vitele ceale cornute, care încă se călbezise“ (p. 94). „Am văzut cu ochii în Ardeal, varmeghia Dobâcei, satul Suhutard la groful Vaş Daniil, unde se scoteà puii de curcă câte cinci şase sute“ (p. 109).

Contele Vass a fost, precum se ştie, sprijinitorul lui Şincai, la care a petrecut timp îndelungat pe când erà instructorul copiilor lui.

Acest manual dovedeşte cu câtă râvnă lucrà Şincai pentru ridicarea şcoalelor româneşti.

Sextil Puşcariu.

IX.

Un pasaj din Evangheliarul de la 1560--61 al lui Coresi rău înţeles până acum.

În *Evangheliarul românesc* de la 1560—61 al lui Coresi găsim la (*Pned. 7 ned*). *Zac.* 56 următoarele propoziţiuni: „au nu e acesta feciorul al celui. au mumă i se cheamă Maria. e fraţii lui Iacov, Iosif şi Simon şi Iuda. şi surorile lui nu toate întru noi sânt. de unde amu aceastea toate. şi se săblăzniea de el".

Este învederat chiar de la cea dintâiu cetire că întâia propoziţiune nu are înţeles. D-l P. V. Haneş în studiul său intitulat *Evangheliarul românesc din 1561 în comparaţie cu cel slavonesc*, publicat în *Convorbiri literare*, XLVII—1913, No. 10, la p. 995 ne spune relativ la acest pasaj următoarele:

„E feciorul al *celui* (pag. 52), e rău tradus. În textul slav e тѣкѫтоновь (V, 3, 23), adj. pos., fabri, deci „al muncitorului", „al lemnarului". Chiar găsim în Biblia de la 1688 „teslariului" (Matei XIII, 55). Traducătorul român a luat pe тѣкѫтоновь drept pronume".

Explicarea dată de d-l Haneş însă nu ni se pare de loc probabilă. Ea trebue căutată altundeva.

Traducătorul (cine va fi fost el nu ştim, dar ştim că erà din un ţinut unde influenţa ungurească erà puternică, ceea ce dovedeşte limba lui) a tradus corect pe acest тѣкѫтоновь cu genitivul cuvântului *aciu* < ung. *ács* „dulgher", „teslar„, „faber", тѣктѡнь. Propoziţiunea noastră la început a avut deci forma: „au nu e acesta feciorul *aciului*" (scris ѧчюлѹи ori ѧчѧлѹи).

Dacă nu e vorba de o simplă greşală de tipar săvârşită de vreun culegător, faptul ar trebui explicat în felul următor:

Coresi, care erà muntean, nu cunoştea acest maghiarism. *Scriptio continua* i-a îngreunat şi mai mult citirea şi recunoaşterea cuvântului. El a făcut deci şi de astădată ceea ce a mai făcut şi alteori între împrejurări asemănătoare. A încercat să ne dea ceea ce credeà că poate să fie în text după felul său de a vorbi. In partea întâiu a cuvântului a văzut articolul *a*,

care în Ardeal se întrebuinţează în această formă şi pentru masculin şi plural. L-a înlocuit deci cu forma corespunzătoare cuvântului determinat. Pe *ciului*, care în această formă nu mai avea înţeles, l-a îndreptat în *celui*, genitivul pronumelui demonstrativ *cel, cea* (= „acel", „acea").

Acest fapt constatat în acest chip are pentru noi o întreită însemnătate.

Mai întâiu ne arată că maghiarismul *aciu* are o vechime destul de mare în o parte a limbii româneşti.

Al doilea, în caz că Coresi, şi nu vreun culegător, a făcut schimbarea despre care am vorbit mai sus, am avea o dovadă mai mult că Coresi avea înaintea sa un text mai vechiu, pe ale cărui ardelenisme, când nu le înţelegea, le îndreptă cum îl tăia capul.

Al treilea, el e potrivit pentru a se stabili raportul dintre *Evangheliarul* lui Coresi şi cel copiat de Radul de la Mănicești între 3 Iunie şi 4 Iulie 1574 lângă târgul Ruşi pe apa Vedei.

D-l Iorga *(Istoria literaturii religioase a Românilor până la 1688*, Bucureşti, 1904, p. 23) crede că acest din urmă ne-a păstrat textul vechiu în întregime, pe când Coresi ar fi avut dinainte o copie din care „s'ar părea că lipseau câteva pagini pe care tipăritorul ar fi fost silit deci să le traducă din nou". Aceasta ar însemnă că Radul n'a copiat pe Coresi. D-l Iorga însă a fost indus în eroare de împrejurarea că nu cunoşteă decât exemplarul defectuos reimprimat de arhiereul dr. Gheresim Timuş Piteşteanu[1]), care se găseşte în posesiunea Academiei Române şi e descris în *Bibliografia românească veche* a D-lui Bianu, v. I, p. 43—sq. De-atunci încoace s'au mai descoperit şi exemplare complete. Astfel se găseşte unul „complet, curat şi frumos în Muzeul Naţional din Budapesta"[2]), iar altul a fost dat din partea d-lui I. Marţian, maior pensionat, d-lui Puşcariu pentru a-l studiă. După descoperirea acestor două exemplare, în care se găseşte şi textul care lipseşte din exemplarul Aca-

1) *Tetraevanghelul diaconului Coresi*, reimprimat după ediţia primă din 1560—61 de arhiereul dr. Gherasim Timuş Piteşteanu, cu o prefaţă de C. Erbiceanu, Bucureşti, 1889.

2) V Dr. I. Popovici în *Noua revistă română*. XI (1912), Nr. 11, p. 167.

demiei Române, firește, ipoteza D-lui Iorga nu se mai poate susține.

Evangheliarul lui Radul de la Mănicești în adevăr, cum a constatat mai întâiu M. Gaster, prezintă „una identità assoluta" cu cel al lui Coresi. El nu e decât „una copia della stampa", care reproduce chiar și „gli errori della stampa". Astfel „in XIII 36, si legge presso Cipariu *a grâului* invece di *agrului (Crestomazia,* I 17), e tal quale nel manoscritto", iar „in XXIV 49, si dovrebba leggere *beţivii,* ma stampa e manoscritto hanno ugualmente *beţiţii*".[1] Dl I.-A. Candrea asemenea susține că „Radul Grămăticul ... copiază, la 1574, pentru Pătrașcu vodă, Tetraevanghelul tipărit de Coresi în 1560—1561".[2]

Imprejurarea că în Evangheliarul lui Radu se reproduce exact propoziția „au nu este acesta fecorul al celui" a lui Coresi arată același lucru, deși nu trebue să ne scape din ve-

---

1) *Arhivio glottologico italiano* diretto de G. Ascoli, XII, Torino (1890—2)[1] p. 199. — Notăm că forma + *beţif* pare a nu fi o greșală de tipar, ci a existat în adevăr. Se întâlnește și la Anon. Car. și în Hașdeu, *Cuv. d. bătr,* II, 464. Cf. Dicț. Acad., I[1], 550. In locul corespunzător textului din urmă în Codicele Todorescu, f. 89 r°, p. 11 întâlnim *beţivii,* v. ed. noastră publ. de Ac. Rom. București, 1913, p. 65 și 219.

2) I.-A. Candrea, *Psaltirea scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec, XVI și XVII traduse din slavonește,* București, 1916, I, p. CV. — Hasdeu care s'a ocupat mai întâiu de Evangheliarul lui Radul Grămăticul încă a încercat (*Columna lui Traian,* 1882—83) să găsească originalul de pe care a fost copiat acesta. Dar punctul său de plecare a fost greșit: a comparat acest manuscris cu texte tipărite ulterior (1648, 1688, 1643 etc); deci nu putea să ajungă la un rezultat definitiv, cel mult putea constată eventuala dependență a acelor texte de textul de pe care el a fost copiat. Totuși comparând manuscrisul de care ne ocupăm cu unele pasaje reproduse de Cipariu din Omiliarul lui Forró Miklăuș, despre care altfel crede că e o traducere mai veche, care împreună cu altele au circulat în manuscris „până a le veni timpul de a vedea lumina", constată că „ne întâmpină o perfectă identitate a textului". Bănuește așadar și el o apropiere între evangheliile lui Coresi și cele ale grămăticului Radu (Cf. *Columna lui Traian,* 1883, p. 310, 315—317, 321 și Gaster, l. c. p. 198).

[De aceeași părere e M. Roques, *Romania* 36 (a. 1907), p. 431 nota 2: „qui n'est, sans doute, qu'une copie de l'Évangile de Coresi". Sânt, cu toate astea, câteva deosebiri între Coresi și Radu din Mănicești, care nu se pot explică ca inovații ale acestuia din urmă, ci ne fac să credem că el a avut înaintea sa același manuscript ca și Coresi. O astfel de formă este acel *maire* citat de mine în darea de seamă asupra lucrări lui I. Iordan. În introducerea ediției Cărții cu învățătură a lui Coresi se vor arătă și alte asemenea forme. S. P.]

dere că Radu vorbeşte de un »*izvodŭ*« de pe care a copiat (v. *Columna lui Traian*, 1882, p. 56), deci, mai curând, manuscris.

N. Drăganu.

X.

O rectificare.

Deoarece o greşală neîndreptată poate uşor să dea naştere la o serie de alte greşeli, în cele următoare îmi voiu luà voie să fac o rectificare, deşi cam întârziată.

În cartea, altf l bine controlată şi bine scrisă, a d-lui Şt. Ciobanu: *Dosofteiu mitropolitul Moldovei şi activitatea lui literară* (Contribuţie la istoria literaturei româneşti şi a legăturilor româno-ruse literare din secolul al XVII-lea), traducere din ruseşte de Ştefan Berechet, Iaşi, 1918, p. 14—15 ni se spun următoarele:

„Cele mai vechi texte româneşti păstrate până astăzi sunt nişte mici fragmente găsite de acelaş învăţat.[1]) Primul din aceste manuscrise (două file complecte şi mici fragmente din alte file) prezintă un f agment dintr'un *Apostol* din a doua jumătate a secolului al XV-lea, scris în limba slavonă amestecată cu românește.[2]) Câteva file păstrate din manuscrisul cel de al doilea — fragment din Evanghelia învăţătoare — tot de la aceiaşi dată, sunt scrise în slavoneşte paralel cu text românesc. Şi acest text, după părerea profesorului N. Iorga este unul din cele mai vechi.[3]) În sfârşit textul al treilea — câteva cuvinte în limba română — sânt lămuriri la textul *Mineiului slavon* din 1492.“[4])

Relativ la cele dintâi două texte n'avem nici acum, cum n'am avut nici altă dată,[5]) nici o pricină deosebită de a nu

1) N. Iorga, *Câteva documente de cea mai veche limbă românească*. Analele Academiei Române. Seria II. Tom. XXVIII, pp. 99—115.

2) *Ibidem*, pp. 100—105.

3) *Ibidem*, Anexa. (Câteva documente . . .).

4) *Ibidem*, pp. 112—113.

5) *Două manuscripte vechi: Codicele Todorescu şi Codicele Martian:* Ed. Acad. Rom. Bucureşti 1914, p. 17—19, 72 şi 83

admite datarea fixată de D-l Iorga, că adecă ele sânt „simţitor mai vechi decât *Apostolul de la Voroneţ* şi *Psaltirea de la Scheia*“ şi „trebue de sigur să le punem în fruntea celor mai vechi urme de limbă românească“.[1]) Cel mult din punctul de vedere al limbii am puteà să constatăm doar că nu ne dau nimic mai vechiu decât cele două texte citate. Dar şi din acest punct de vedere, scurţimea părţilor păstrate nu ne dă putinţa să ne facem o judecată hotărîtă. Constatăm însă că din amândouă lipseşte rotacismul, ceea ce D-l Iorga explică în modul următor: „Lipseşte rotacismul“, zice el, — „care se poate, dată fiind vădita vechime a manuscriptului nostru, să nu fi fost un fenomen de limbă aşà de general cum s'a crezut la început“.[2])

Nu mai putem fi de acord cu D-l Iorga, cum eram[3]), după ce am văzut cum datează cel de-al treilea manuscris. Altfel însăşi datarea nu e a D-lui Iorga, căci iată ce ne spune el, *l. c.*, p. 112—113:

„Un particular din Ardeal[4]) posedă un mineiu slavon, pe care-l datează 1492. El *cuprinde explicaţii româneşti*. Până ce voiu puteà vorbì mai pe larg de dânsul, dau, aici, după fotografia unei foi,[5]) cuvintele româneşte ce sunt pe dânsa“.

„a treĭa dzi după naşterea pruncului dac[ă] va vinì popa, va sta înnainte uşii caseĭ şi va dzice.“

De fapt lângă un *Mineiu* slavon scris, cum se poate vedeà de pe v° foii ultime a caietului care poartă numărul 11, la 1492, s'a legat un fragment de 17 foi din un *Molitvenic* slavon cu note tipiconale româneşti scris mult mai târziu de altă mână.

Hârtia *Molitvenicului* e mai subţire şi are ca filigrană un scut susţinut de ambele părţi de câte un patruped inaripat şi cu cioc de sgripţor (pajură), — nu e leu, căci are coadă,

1) N. Iorga, ibidem pp. 100 şi 101

2) *Ibidem*, p. 100. ... D-l S. Puşcariu, *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*, p. 40 zice: „Ich glaube, dass wir nicht fehlgreifen, wenn wir als rotazierend die Gegend bezeichnen, die sich nördlich von Mureş erstreckt und auch den grössten Teil der Bukovina mit der nördlichen Moldau umfasst.“

3) l. c. p. 83.

4) N'a ţinut să fie numit în lucrarea D-lui N. Iorga, nu-l vom numì prin urmare nici aici.

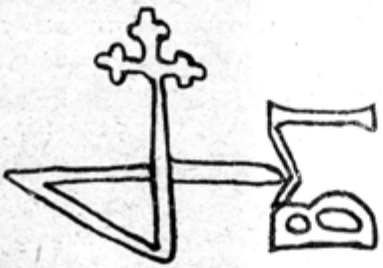
5) V. p. c., p. 112.

scurtă, urechi relativ lungi şi ascuţite şi picioare de capră, în mijlocul căruia pe o ridicătură mai înaltă, alături de care sânt

(Fig. 1.)

două mai mici, se înalţă o cruce dublă. De-asupra scutului se găseşte şi o mică coroană. (v. fig. 1). Pe unele foi se găsesc literale BM, împreunate în partea de-asupra, iar din mijlocul acestora se ridică în sus o figură în forma de 4 cu vârful împreunat, a cărui linie de întretăiere de la mijloc se prelungeşte în dreapta, terminându-se în o cruce ramificată în alte trei cruciuliţe mai mici. (Am mai puteà-o descrie şi ca un treiunghiu drept-unghiular, ai cărui cateţi se prelungesc în afară: unul în

(Fig. 2.)

(Fig. 3.)

jos până la mijlocul literelor, al doilea în dreapta în formă de cruce ramificată în alte trei cruciuliţe mai mici — v. fig. 2). Dedesubtul literelor se găseşte un corn de vânătoare cu un ciucure la mijloc (v. fig. 3).

Hârtia aceasta e chiar de acelaşi fel cu hârtia pe care o găsim şi în cele 10 foi intercalate între f. 238 şi 239 a Evangheliarului lui Coresi, exemplarul Dlui I. Marţian (Năsăud), pe care s'au copiat câteva evanghelii şi apostoli, cum a arătat D-l S Puşcariu[1]), de pe *Noul Testament* tipărit în Bălgrad la 1648. Ea trebue să se fi fabricat şi întrebuinţat în ultimii ani ai domniei lui Mihail Apaffi I, căci o găsim întocmai, chiar cu aceleaşi litere în vol. II al colecţiei de filigrane a baronului Ios. Kemény, *Signa interna chartarum seculo XIV., XV.. XVI., XVII. et XVIII. in Transilvania olim obviarum*, care se află în Biblioteca Universităţii din Cluj, şi anume în o scrisoare către principele Apaffi trimisă din Sibiiu („Cibino") la 18 Aprilie 1689 prin Samuel Keresztesi. Partea a doua (figura în formă de 4 cu cruce, cornul şi literele) o mai găsim într'o scrisoare trimisă prin Paul Inczédi la 1688. Motivele mărcii, în special pentru partea a doua, le găsim şi înainte, ca şi după aceşti doi ani, dar literele, care după toată probabilitatea sânt iniţialele numelui fabricantului, sânt altele. Altfel hârtia, judecând din cele trei coline pe care se ridică crucea dublă, pare se fie de provenienţă ungurească.

Marca hârtiei din *Mineiul* slavon e cu totul alta. Descrierea ei nu mai importă, cunoscută fiind data scrierii lui.

Fragmentul, după cum se arată în indicaţia deasupra paginilor, ne-a păstrat părţi din „provodul preuţesc", o „m[o]l[i]tviciune" şi „provodul pruncesc".

„Explicaţiile româneşti" sânt foarte puţine. Afară de partea „molitviciunei", reprodusă de D-l Iorga de pe f. 11 v°, mai găsim pe f. 13 v° şi 14 r°:

„şi să cădescă şi să i^ntre în ca || să. dzicându" ; pe f. 14 r°, la mijloc:

„Cin[stitul ?] provod pruncilor" ;

pe f. 14 v°:

„scris în provodul cel mare";[2]) pe f. 17 v°;

„După več[e]rnie va luà popa, cădelniţâ şi va dzič[e]".

1) *Dacoromania* I p. 346.

2) Numerotarea priveşte numai foile *Molitvenicului*, fără a socoti *Mineiul* care se află înainte.

În baza celor expuse mai sus, pasajele citate la început din lucrarea D-lui Ciobanu vor trebui îndreptate în înţelesul acestei rectificări, iar *Molitvenicul* nostru va trebui considerat nu ca una dintre cele dintâi urme ale scrisului românesc, ci ca o dovadă cât de târziu se mai întrebuinţă limba slavonă în biserica românească ortodoxă din Ardeal, chiar când preoţii români aveau nevoie ca indiacţiile tipiconale să li se dea în limba lor.

N. Drăganu.

XI.

Cazania protopopului Popa Pătru din Tinăud (Bihor). Manuscris.

Manuscrisul[1]) acesta l-am găsit în satul Ortiteag, în biserica căruia am dat şi peste un exemplar din psaltirea românească a lui Coresi din 1570. Este un volum mare, in folio, de 30 cm./20 cm., legat în scoarţe de lemn, învelite cu piele. Scoarţa din urmă lipseşte. Este numerotat de însuşi scriitorul manuscrisului. Începe cu fila 3 şi merge cu numerotarea până la fila 600. Numărul 300 îl însemnează pe câteva file cu „T", iar pe toate celelalte, cu semnul „m". După fila 600 urmează încă patru file nenumeroatate dintre cari a patra deteriorată; celelalte cari au mai fost la urmă, nu se păstrează, fiind rupte. Manuscrisul e scris de aceiaşi mână, cu litere mari, clare, cu iniţiale şi titluri cu cerneală roşie.

Pe dosul scoarţii dela început cetim însemnarea aceasta: *Dă cându au începutu Mihaiu Avăşu (?) au [fos]to ani din zidire lumii 7229 ĕră dĕla Hs. 1721.*

Pe filele 463 verso, şi 464, jos, găsim:

Ăcasta sf[â]ntă carte o petrecut-o dieacu Blagă Pătru dela Tistag[2]) tăt̆ă, din dosc̆ă până în dosc̆ă, pe[n]tru ră[n]du în-

1) Mi-a fost dăruit împreună cu exemplarul din Psaltirea lui Coresi, de către preotul Iosif Moldovan, căruia îi mulţumim din toată inima şi aici. Exemplarul acesta din psaltirea Coresi, deşi deteriorat, este aproape complet. Vom vorbi cu altă ocazie despre el.

2) Chistag, judeţul Bihor, aproape de Tinăud.

văţături, să o ştie spune bine înai[n]te cistitului norod, să nu-i fi ruşine.

Apoi o scris în luna lui Iunie 3.

Insemnarea e de pe la 1800, după felul scrisului.

La fila 557, jos:

Sfârşitul învăţăturilor din dumeneca în 30.

Scris-am ăcastă sf[â]ntă ev[an]g[h]elie de învăţătură eu mai micul, sluga lui Hs., popa Pătru, lăcuitoriu în Kinăud[1]) [= Tinăud]

La fila 573, jos.

Mulţemescu tatălui şi fiiului şi d[u]hului sf[â]nt, că-m[i] dedeş[i] milă şi ăgutoriu dela sf[i]nţiia ta, de cum ăgunsu începutul cu pace şi cu sănătate. Apoi pe verso:

Aicĕ bine să socoteşti, dĕcă nu-ţ va ăgunge ev[an]g[he]lii cu ap[o]s[to]le, până în mitariu, fariusei, tu te întoarnă di în dărăpt, de le zi de a doa oară cât va trăbui şi glasurile şi ev[an]g[he]liile şi ap[o]s[to]lele şi aşĕ vei ăgunge dumeneca mitariului şi fariseului[2]).

Urmează pe filele 573 verso, 574 şi 574 verso:

Aicĕ iaste scara trebelor ce sânt într'ăcastă sf[â]ntă carte:

1) *De[s]pre post în dumeneca lasă post, în a 2[-a] învăţătură.*

2) *Despre ispovedanie în dumeneca a 2[-a], în post, la a 2[-a] învăţătură. etc.*

Scara acesta cuprinde în total 32 capitole, dintre cari ultimul este:

Despre carii-s destoinici să fie preuţi şi nu să popesc, la dumeneca în 16.

Al doisprezecelea punct din scară, care trimete la cazania în care se vorbeşte despre eretici, îi numeşte pe aceştia şi "Unguri".

Despre **Unguri** *că hulesc trupul D[o]mnului, sf[â]nta cuminecătură, caută la sâmbăta paştilor.*

Lucrul acesta dovedeşte că preoţii Români, în predicile ţinute în biserici, apărau credinţa ortodoxă faţă de celelalte

---

1) Deci se începuse alterarea dentalelor înainte de *e*, căci ungureşte se zice *Tinód*, de unde *Tinăud*>*T'inăud*>*Kinăud*. Cf. mai sus *Kistag* (Tistag).

2) Cu acestă cazanie se începe textul.

neamuri de altă credinţă din Ardeal, cum se poate vedeà şi din *„Invăţătura la învierea lui Hs"*:

Şi dzic ei [ereticii]: cum poate fi trupul lui Hs în pâne văzută şi în vin. nu iaste de crĕdere. Ei într'un chip cu fariseii hulesc. Acum toţi ereticii, Ariianii, Afundaţii, **Calvinaşii** *hulesc sf[â]nta cumenecătură. . . . şi cu minčunile lor chiamă preuţii noştri minčunoş[i]* (fila 180 verso).

Dupa scară, pe fila 574, verso, cetim:

Cu mila m[i]l[o]stivului D[u]mn[e]zău scris-am eu protopop **Popa Pătru,** *lăcuitoriu în sat în Kinăud, ačastă sf[â]ntă ev[an]g[he]lie, ce iaste de învăţătură deîn toate dumenecile preste an. Şi ačastă carte iaste tipărită di în ţara rusască şi iaste izvodită şi întoarsă pre limbă rumănĕscă de un popă rusesc; şi multe cuvinte am tocmit. Şi ce veţi afla zmintit, tocmiţi.*

Inceput-am a scrii diîntăiu când au fost anii diîn zidirĕ lumiei 7190 şi dela naşterĕ d[o]mnului nostru Is. Hs. 1682, crugul soarelui au fost în 22, crugul lunei în 8; şi au fost themelionul în 4.

Inceput-am cu scrisoarea diîn luna lui Maiu diîn 8 dzile, într'o luni, şi am gătat până aicĕ cu scrisoarĕ, în luna lui răpciuni în 4 dzile, într'o luni.

In 17 săptămăni am scris ačastă sf[â]ntă ev[an]g[he]lie, ce s[ă] zice poucenie.

Urmează apoi apostolii pe filele 575—598, după care vine scara întregii cărţi, pe filele 598—600. După scară găsim ultima însemnare:

O d[o]mnul D[u]mnedzău deîn vecie mare har dau şi laudă sf[i]nţiei tale, tatăl şi fiul şi d[u]hul sfânt că cum mi-ai dat milă şi prilej de am început a scrii ačastă sf[â]ntă ev[an]gh[e]lie şi o am scris cu sănătate şi cu pace şi am gătat cu mila sf[i]nţii tale până în sfărşenie, aşĕ foarte te laud şi te slăve[sc] până în vĕci, amin[1]).

Anii dela Hs. **1682** *sfărşit-am până aicĕ cu scrisoarĕ, în luna lui Octomvrie în 6 dzile, într'o vineri.*

---

1) Semnul ъ dela sfârşitul cuvintelor nu l-am transcris, semnul ѫ l-am scris cu *ă*; pe ѣ cu *ĕ*, pe ѧ cu *ia*.

Eu Popa Pătru, lăcuitoriu în Kinăud, am scris ăcastă carte de învățături, cu mila milostivului d[u]mnedzău. amin.

Urmează patru file cu câteva evanghelii de la Marcu şi Luca, cu titluri în slavoneşte, sfârşîndu se cu:

Єѵгєлѧ ѕ вѫ скрсноє ѡпı лѫкı . . . ꙗ҃ı. Celelalte foi ce mai urmau lipsesc.

Din mărturisirea ce o face protopopul Popa Pătru reese că a transformat mult, „a tocmit" (= a îndreptat) din traducerea acelui „popă rusesc" de care vorbeşte şi pe care nu-l putem identificà aici. Limba textului are foarte multe elemente din graiul de azi de pe Valea Crişului, unde este Tinăudul, satul lui Popa Pătru, care a trebuit să fie un activ „scriitor", cu înţelesul de copist, dar poate şi de „remanieur" al textelor ce le-a transcris, din care se mai cunoaşte un manuscris miscelaneu, la Academia Română, scris la 1685 de protopop Popa Pătru (cf. Catalogul manuscriselor, româneşti, tomul II, p. 467, No. 714) şi care acum se găseşte la Moscova, încât nu l-am putut vedeà. Dar persoana nu poate fi decât aceiaşi cu a noastră, socotind după felul însemnărilor, după nume şi după data în care l-a scris (trei ani după Cazanii). Ne propunem însă a face altă dată o cercetare comparativă între graiul Cazaniilor pe care le va fi spus şi cetit poporului, în vremea păstoriei sale, protopopul Popa Pătru, şi între graiul de azi din regiunea Tinăudului.

G. Giuglea.

XII.

Material pentru vocabularul botanic al limbii române.

Grădini ţărăneşti din Banat.

Plantele cultivate prin grădinile ţăranilor noştri sânt foarte felurite, potrivit gradului de cultură al ţinutului, climatului ce stăpâneşte acolo şi trecutului istoric. Istoria culturală îşi scoate cele mai importante elemente din studiul comparat al grădinilor ţărăneşti. Dar şi studiul limbii găseşte în numirile plantelor cultivate de ţărani date interesante cu privire la originea şi des-

voltarea organică a limbii. Astfel de date ofere şi lista plantelor de grădină din Sudvestul Banatului, culese de mine în vara anului 1920. Comunele vizitate sunt: Mehadia (M), Pecienecica (P), Sviniţa (S), Tişoviţa (T), Zagujeni (lângă Caransebeş (Z). Toate, localităţi străvechi.

Lângă numirile populare adaug termenii literari ori ştiinţifici, numai unde o identificare este mai anevoioasă. Localităţile sânt indicate cu iniţialele lor.

Numirile fiind colectate din teritorul unde a trăit autorul anonim al dicţionarului valachico-latin dela Caransebeş la începutul veacului al XVIII-lea, am ţinut să fac o comparaţie între acel „Dictionarium" publicat de Gr. Cretzu şi numirile de azi. Am *subliniat* numirile identice, iar numirile plantelor ce se găsesc în dicţionar într'o formă mai mult sau mai puţin modificată, le-am notat cu (†). Numeroase numiri de plante din acest dicţionar nu le-am auzit în puţinele localităţi ce-am vizitat. Să fi pierit ele din cultură?

a) *Pomi, tufe şi vie.*

Prune de toamnă (=bistriţe) M P, de vară M P, drugoane M, grase M, gorgoloaşe P, **Mere** *sălcii* Z, de Sântămărie Z, pogăşi Z, plotogoase Z, roşioare Z, *de Sânpetru* M Z, mărşanţche M Z, mărşanche P, de Sfântu Ilie M, sarbet'e M, ţigăneşti M Z, orăşăneşti Z, botu-oii Z, *oarzăne* Z, răńete (rainette) Z, tirchişetafle (= Türkische Tafel) Z, ionatane (= Jonathan) Z, ledere (= Leder-Apfel) Z, tufoase Z, de sadă Z.

Pere de Sântu Ilie M Z, de Sân-Petru M Z, †de *Sântămărie* Z P. trăgulite Z, cu ńiezu roşu Z, †de iarnă P, ţucăr-pere P.

†**Cireşe** ultoite M, păsăreşti M, *pârgaviţe* Z, de Mai Z, ochiu-boului Z, Ciureşe d'el'e t'impurii P, de sâmpetru. P.

Căişińe Z, zărzălińe P.

Nuci M P.

Struguri albi Z P, negri Z P, lunguiuşi Z, d'e iarnă P.

Viţă de vie brághină M P, tămâioră M, ţâţche (= ţâţa caprii) M, ţiţariu P, paradaisă M, rizling M; *aguridă* (sălbatecă) M, P, S, T.

Iaguzi (= frăgari, duzi) cu iagud'e, albi M P, negri M P, module (= sure) P, viorinţi (= roşietici) M, *Frăgar* Z.

†Agrişi M, Z, P.

Pierseci Z. t'ersăci M, *Piersăci* P.

Strugurei Z P, ribizi M.

b) *Legume etc.*

Fasole (†făsui): *Păsulă* albă M, galbenă M. grasă P, moale M, gălbińoară Z, cu târşi Z, oloagă Z.

Mazăre M, *madzăre* P.

Paprică M, piparcă Z.

Ceapă M, mănuntă Z, lunguiuşă Z, boboloaşă Z.

Ai M Z, †usturoi P.

Hagime M Z

Pras P, *Pras* M.

Crastaveţi P, †Crăstăveţi Z.

†Rădişi M Z, Răd'icle roşii P, albe P.

Salată Z, Salată putersalat (Buttersalat) M, cu căpăţină P, mică P.

Morcov M Z, morcoji P.

Pătrânjel M, Pătrunjei sau pătlăgele Z, mirodie P.

Păştănat (= păstărnac) M, păştănac Z.

Ţeler Z P.

Cherărabe Z.

†Vardză căpăţină P, chel P, carfioale P.

Bărăd'ici (=pătlăgele roşii) Z, Părădăişi P, care se mâncă cu pită (= pătlăgele vinete) P.

Grumpii (= cartofi) t'impurii M, crumpei timpurii P, Crumpii roza Z, vânăţi Z, d'e lună Z; Crumpei de lună P, d'e iarnă P.

Cucuruz M, mic P, mare P, mijlociu P.

Lebeniţe Z, *Pepeni* Z, †Ludăi Z, trăgulă şi curcúbet'e P. Duleţi (= bostani) P.

Copşuni Z.

Mac Z.

Şofran Z.

Spănat P.

Mărar P.
Cimbru P.
Brosbă (= Helianthus tuberosus) P.

c) *Plante de ornament.*

Golopăr (= calapăr: Chrysanthemum balsamita) M, P, călăpăr Z, Gheorghine (= Dahlia variabilis) M, aliene Z. *Lemnu-domnului* (= Artemisia abrotanum) M Z — Cârligei (= Aquilegia vulgaris) M — *Iarbă crață* (= Mentha crispa) M — Plăntișĭ (= Phalaris arundinacea v. picta) M, plănticele P — Romoniţe (= Chrysanthemum parthenium) M Z P — Sânfireag (= garoafe, Dianthus caryophyllus) M, Sânvireni tărcaţi Z (din ungurescul székfüvirág) — Floare de toamnă (= Chrysanthemum indicum) M P, albă, roşie (Callistephus chinensis) P — Bujor (= Paeonia officinalis) M Z P — *Crin* (= Lilium candium) M Z — Vioală (= Cheiranthus Cheiri) M, albă P, roşie P (= Matthiola annua) — Minuţe (= Bellis perennis) M — Iglice (= Primula acaulis var) M. ogliştei Z — Fionfiu (= Vinca minor M Z, foifir P, — Ochiu-boului (= Chrysanthemum leucanthemum) M — †Trandaşir (= Rosa centifolia) M, trandafir P — Măgrin (şi păsuele) = Robinia pseudacacia M. — Floarea soarelui (= Helianthus annuus) M Z — Floare roşie de sacsâe (= Pelargonium zonale) T, Flori roşii P, Floare lată Z — Floare rotată (= Pelargonium Zonale) T, creaţă (= Pelargonium odoratissimum) T, P — Zambile (= Hyacinthus orientalis) Z — Tătăişi (= Chrysanthemum cinerariaefolium) Z — Măierană (= Origanum maiorana) Z — Pupi Z — *Iederă* Z — Tămâioară (Chenopodium ambrosioides) Z — Priboi (= Geranium macrorrhizum) Z — Fucsâńe (= Fuchsia) Z, ciucurei P — Floare lată (= Pelargonium zonale) Z — Rozmolin Z, rosmărin P — Adurmiţele (= Iromdea purpurea) Z — Tulipani Z — Spânz Z — †Busuioc P — *Leuştean* P — Levendru (= Levendula Spica) P — Uliandru (= Nerium Oleander) P.

Al Borza.

Recensiuni.

Emil Gamillscheg, *Oltenische Mundarten*, Wien, 1919. un vol. în 8°, pp. 116 (Extras din Analele Academiei din Viena, secţia filos.-ist, vol. 190, memoriul 3).

Cel ce a aşezat la noi temelia studiilor dialectale e G. Weigand. Ţinta ce şi-o pusese, de a cutreierà tot teritoriul dacoromân (după ce vizitase pe Aromâni, Megleniţi şi Istroromâni), fiind aproape prea mare pentru un singur cercetător, el a trebuit să treacă grăbit şi să mărginească sfera cercetărilor concentrându-şi atenţia asupra câtorva chestiuni. Întreaga sa educaţie lingvistică l-a îndrumat cu deosebire asupra fonologiei şi în măsură mai mică asupra morfologiei; sintaxa şi lexicul[1]) limbei l-au interesat mai puţin, deşi adesea întâlnim în studiile sale dialectale observaţii preţioase şi din aceste ramuri ale gramaticei.

Dialectologii noştri, care au urmat după el, alegându-şi câte un teren restrâns — cu deosebire acèle regiuni asupra cărora Weigand atrăsese atenţia (regiunea Pădurenilor, Ţara Oaşului, Ţara Haţegului) — au putut să-l studieze mai temeinic şi mai cu răgăz, completând materialul predecesorului lor şi rectificându-l în amănunte. Valoarea acestor scrieri stă în materialul lor mai bogat; preocupările lingvistice rămân însă aproape aceleaşi ca la Weigand, deşi în cei douăzeci şi mai bine de ani de când a publicat acesta întâiele sale studii, studiul dialectologiei a deschis orizonturi largi şi a pus în circulaţie probleme nouă.

Tocmai dialectele, bogate în începuturi sau resturi de evoluţiuni de limbă care nu s'au putut generalizà, ne permit să recunoaştem principiile diriguitoare ale graiului omenesc mai uşor decât „limba comună", purificată în mare măsură de tendinţele

1) Caracteristic este faptul următor. Între „cuvintele normale", introdusese pe *pin*, pentru ca să afle reflexele lui *p* urmat de un *i* lung accentuat. In a doua călătorie, observând că acest cuvânt în multe regiuni nu e cunoscut, l-a substituit prin altul: „ich habe es daher durch *vin* ersetzt" (*Jahresbericht* IV 271). Problema dispariţiei cuvintelor şi a înlocuirei lor prin altele, care interesează într'un grad atât de mare pe lingviştii moderni, nu îl preocupă atuncea pe Weigand.

particulariste, prin opera îndelungată a şcoalei, dominată de regularitatea gramaticală şi a seriei lungi de literaţi, conduşi de consideraţiuni stilistice. De aceea dialectologul nu trebue să aibă numai preocuparea filologului, mulţumit să adune şi să claseze cât mai mult material nou spre a completă sau rectifică lucrările înaintaşilor, ci şi intuiţia lingvistului atent asupra tuturor fenomenelor de limbă.

Această intuiţie lingvistică o are Gamillscheg, unul dintre cei mai distinşi elevi ai lui Meyer-Lübke, căruia hărţile lexicale ale lui Gilliéron i sânt familiare. El constată că „aceleaşi forţe pe care geografia lingvistică modernă le-a descoperit pe teren gallo-romanic, se pot observă în plină acţiune" şi în graiul celor douăzeci şi patru de comune oltene, grupate în jurul oraşului Târgu-Jiu, pe care le-a studiat pe timpul ocupaţiei germane. Douăzeci şi una de hărţi lexicale, lucrate cu multă îngrijire, ilustrează extensiunea în spaţiu a celor mai multe din fenomenele acestui graiu, aşezat între dialectul muntean şi prelungirea în Oltenia a dialectului bănăţean.

Spre deosebire de dialectologii noştri, el nu caută să culeagă un material bogat de terminologie specială, nu-l interesează de loc folclorul şi nu tipăreşte nici un text. In schimb atenţiunea lui e îndreptată în alte direcţii. Cu urechea sa fină caută să prindă cele mai subtile nuanţe de pronunţare a sunetelor şi să le fixeze pe hârtie; ştiind că fiecare cuvânt îşi are istoria lui, el caută să urmărească, pe baza acestor distincţiuni fonetice, răspândirea în spaţiu a cazurilor pe care gramatica le uneşte în serii, stabilindu-le exact graniţele; în sfârşit, pregătit printr'o temeinică şcoală lingvistică, e atent asupra tuturor fenomenelor care pot să ne descopere cauzele evoluţiunilor de limbă. Dacă, în camera de studiu, de multe ori sântem nevoiţi să studiem limba din texte literare, asemănându-ne cu anatomul ce caută să deducă funcţiunea organismului omenesc din cadavrul pe care îl disecă, dialectologului îi este dat să surprindă acest organism în funcţie, el poate urmări viaţa însaşi a limbei.

Unul dintre meritele principale ale cărţii lui G. sânt tocmai observaţiunile de acest soiu, care ne permit să pătrundem

mai bine secretele graiului omenesc. El arată (p. 69) deosebirea ce există în rostirea aceluiaşi cuvânt în vorbirea curentă („mor' de beat") şi atunci când vorbitorul repetă cele spuse („mort de beat"), ne arată cum un fenomen de fonetică sintactică („niş de cum"), poate să se generalizeze devenind într'o comună lege fonologică („č final se preface în ş"), fără însă să izbutească să treacă graniţele „celulei lingvistice", după cum numeşte Dauzat comuna (p. 69); cum (p. 79) pronunţarea orăşenească („aripi") alungă în unele părţi pe cea indigenă („ăripi"), dar cum, în alte părţi, ca şi pe teren gallo-romanic, dialectul poate „opune o reacţiune conştientă faţă de forma literară" (p. 24); cum deosebiri nouă sintactice pot modifică o pronunţare regulată („şi" din lat. *sic* se pronunţă altfel când leagă două cuvinte asemănătoare, şi altfel când substitue pe vechiul *e* din lat. *et*, prin care se legau două părţi de vorbire cu înţeles opus, sau: *ici*, neaccentuat în mijlocul propoziţiei, faţă de *aici*, accentuat, la sfârşitul propoziţiei p. 9) etc. Din „răspândirea geografică a formelor cu *i*, fără considerare la construcţia cuvântului", el crede că poate face concluzia de ordin principiar că „nu numai cuvintele călătoresc, precum se accentuează mereu în vremile din urmă, ci pot călători şi tendinţe fonetice reale, care se manifestă de câte ori se întâlnesc în condiţii egale. Legile fonologice nu sânt deci abstracţiuni teoretice, pe care noi le scoatem din materialul de cuvinte, ci ele se pot naşte şi desvoltà de sine, independent de acest material" (p. 67). Asupra unor observaţii ale lui G. vom stărui cevà mai mult.

Vom începe cu partea *fonetică* şi cu deducţiile *fonologice* ce se pot face din observarea mai exactă a sunetelor limbii române.

Mărturisesc din capul locului că sânt ceva cam sceptic faţă de subtilităţi fonetice, aşà cum le stabileşte G., când criteriul, pe baza cărora se stabilesc, este urechea. Oricât de încordată e atenţia cercetătorului în prinderea sunetului şi în redarea lui în scris, repeziciunea cu care trebue să lucreze şi ideile care involuntar se asociază în mintea lingvistului, vecinic preocupat şi de aflarea raţiunii care determină evoluţiunile limbei,

sânt elemente turburătoare, care îl împiedecă de a fi totdeauna exact şi nepreocupat în reproducerea celor azuite. Cetind o astfel de lucrare simţi adesea nevoia controlului, ai vrea să te convingi însuţi că de zeci şi sute de ori ai auzit în viaţă un sunet pe care nu l-ai remarcat şi asupra căruia acum ţi se atrage întâia oară atenţia. Aici consistă marele folos al gramofonului: de câte ori ai o îndoială, pui placa în aparat şi îl faci să-ţi repete de nenumărate ori acelaşi cuvânt, până ce ajungi să-l percepi exact, — un experiment pe care nu-l poţi face cu subiectul viu de la care culegi materialul de limbă, căci îndată ce-l sileşti să repete un cuvânt, la el dispare elementul inconştienţei şi devenind însuşi atent asupra sunetelor pe care le rosteşte, le modifică rostindu-le.

Nu voiu cită decât un singur exemplu. G. aude un *ŏ* lung, în combinaţia cuvântului *de* şi a articolului nehotărît *o*, d. ex. *dŏ ureche* = „de o ureche", *dŏ sărută* = „de o sărută" (pag. 11). Nimic mai uşor de admis decât rezultatul *ŏ* din combinaţia fonetică *e* şi *o*. Dacă un Român, chiar având o educaţie fonetică, nu-l observă în limba sa sau a connaţionalilor săi, cauza poate să fie tocmai nedeprinderea lui cu acest sunet, care îi e strein. Dar dacă un German sau un Francez crede că aude acest sunet în gura unui Român, poate şi el să fie influenţat de obicinuinţa cu acest sunet în limba sa. Atunci unde e garanţia că el a auzit bine, iar nu Românul?

Acest scepticism nu trebue însă să ne împiedece de a urmări cu atenţiune constatările autorului, mai ales atunci când ele aruncă o lumină nouă asupra fonologiei.

Astfel (în § 8) se constată că între *f* iniţial şi un *a* următor se aude un sunet intermediar *o* în *f°aşă*, *f°aţă*, *f°ală*, *f°alcă*, *f°apt*, *f°apte*, *f°armec*, *f°ată* (de la *a fătă*), nu însă în *fac* şi *fag*, în care *c*, *g* următor par a fi oprit această evoluţie. Fenomenul se întâlneşte şi în alte regiuni. Astfel pronunţarea *foarmec* în loc de *farmec* e atestată în Maramureş şi prin Transilvania. Ea a fost explicată (Candrea-Densusianu, *Dicţ. Etim.* No. 551 şi *Dicţ. Acad.*) prin trecerea lui *ă* în *o* după labială, deci *fărmăcă* > *formecă* şi apoi *foarmec*; dar împotriva acestei explicări vorbeşte faptul că acolo unde se pronunţă *foarmec* nu sânt cunoscute

forme cu *ă* în silaba următoare, deci stadiul intermediar *fărmăcà* nu pare a fi existat. După constatările lui G. vom presupune deci că *foarmec* s'a desvoltat direct din *farmec* (şi deci *formecà* este forma analoagă) prin intercalarea unui *o* între *f* şi *a*. Tot astfel trebue să se fi născut şi *foame* din lat. *fames*, fără legătură directă cu formele *fom* din dialectele italice de nord şi retoromane sau cu *fome* portugez. Deci *oa* din *foame* nu s'a născut prin metafonia lui *o* dintr'o formă mai veche **fome*, ci prin intercalarea lui *o* în forma mai veche *fame*. Faptul că pronunţarea dialectală *oa* în loc de *a* s'a generalizat numai în acest cuvânt şi este mai răspândită în *foarmec* decât în alte cuvinte, nu are nimic surprinzător.

Paralel cu această evoluţie se constată intercalarea unui *e* între *č*, *ğ*, şi *a* următor (*čeas*, *ğeam*), observată şi de Weigand în alte regiuni, d. ex. în văile Oltului, Gilortului şi Amaradiei (*Jahresbericht* VII 48), şi a unui *i* între *č* şi *o* următor (*čiocan*); tot astfel se constată o şovăire între *a* şi *ea* după *r* (*cireap*<*ciorap*), un fenomen care stă în legătură cu pronunţarea deosebită a lui *r*, asupra căreia Weigand a atras de repeţite ori atenţia şi la care se reduc şi pronunţările *ştreang*, *breazdă* etc. Nimic mai firesc decât pluralul analog *cirepi* de la singularul *cireap* (cf. *treji—treaz* etc.). G. crede că din pronunţarea cuvântului „ciorap" poate stabili chiar o nouă lege fonologică şi adecă prefacerea lui *cio* în *ci* înaintea unui *e* următor: singularului *cioreap* (<*ciorap*) trebue să-i corespundă pluralul *cirepi*. În legătură cu acest fenomen explică el forma dialectată *picere* (pentru a cărei răspândire cf. *Jahresbericht* VII 32. VIII 260, IX 164) în loc de *picioare*: triftongul *ioa (eoa)* s'a simplificat în *ea* şi **piceare* s'a desvoltat în *picere* deodată cu *vedeare*>*vedere*.

Un alt fenomen nerelevat până acuma este că *o* iniţial se diftongează în *uo* numai în elemente latine: *uorb*, *uom* (§ 23); el se pronunţă ca *o* deschis în împrumuturi din limba slavă: *o̧tel*, *o̧travă*, *o̧presc* (§ 4). Faptul că tot cu *o* deschis se pronunţă şi *o̧ târă*, *o̧ ţineà*, este un indiciu despre contragerea relativ târzie a lui *uă* (din *una* şi *illa*) în *o*. Pronunţarea *uo* a lui *o* a auzit-o şi în poziţie medială, în elemente vechi şi nouă: *cuopăr*, *puot*, *cluoţă* (§ 23).

Remarcabile sânt cu deosebire observaţiile lui G. cu privire la sunetele *ă* şi *â*.

Weigand a arătat cel dintâiu că *ă* şi *î (â)* nu reprezintă numai două sunete, ci o scară întreagă de vocale „laringale acoperite" („gedeckte Kehllaute"), pe care el le transcrià foneticeşte cu un cerculeţ dedesubt şi dintre care i̯ şi u̯ repezintă, după Weigand, variante ale sunetului *î*, iar o̯, a̯ şi e̯ variante ale sunetului *ă*. O explicare fiziologică satisfăcătoare şi nediscutată a acestor sunete n'a dat însă nici Weigand.

G. face o distincţie şi mai amănunţită, crezând că avem a face cu două serii vocalice, una „cu articularea limbii ridicată" („mit erhöhter Zungenstellung"), pe care le însemnează cu un cerculeţ deasupra (å, e̊, i̊, ů, o̊) şi care e repezentată în grafia noastră prin *ă*, iar alta cu „articularea extremă a limbei" („mit äusserster Zungenstellung"), reprezentată în grafia noastră prin semnele *î* şi *â* şi transcrisă de el foneticeşte prin circomflexul de-asupra vocalelor (â, ê, î, ô, û).

Deosebirea între seria vocalelor obicinuite *a e i o u* şi între vocalele reprezentate prin tipul *ă* (transcrise de el å, e, i̊, o̊, ů) consistă în aceea că la acestea din urmă limba se ridică mai tare şi deci se strâmtează mai mult canalul prin care se strecoară aerul; dacă limba se ridică şi mai mult şi canalul este deci şi mai strâmtat, ajungem la vocalele reprezentate prin tipul *â* (transcris de el â, ê, î, ô, û). „Dacă după o spirantă postdentală sau alveolară rostim un *e*, iar vârful şi mijlocul limbii rămân în poziţia avută la articularea spirantei, spaţiul de rezonanţă se micşorează spre cerul gurii, iar impresia acustică a lui *e* va fi mai întunecată decât pentru un *e* curat. Sunetul pe care-l auzim este e̊" (pag. 18). Astfel se explică de ce *e* se preface în e̊ după dentalele *s, z, ş, j, st* şi *r*. Dacă articulăm cu vârful limbii plecat şi cu mijlocul limbii ridicat spre partea cea mai înaltă a palatului gurii, ajungem la sunetul å; când strâmtoarea e şi mai mare, ajungem la â. „Sunetele *a-ă-â* şi *k(a)* formează o serie, în care fiecare sunet se deosebeşte de sunetul următor printr'aceea că rigola prin care iese aerul se strâmtează cu un grad mai mu't" (pag. 29). „Când strâmtoarea se face spre vălul palatului, se naşte sunetul û. Consonanta

plozivă corespunzătoare acestui û este q(u) velar, vocala curată corespunzătoare este u. Un stadiu intermediar ů (corespunzând lui å în seria *a*), la care limba să ia o poziţie intermediară, pare deasemenea a există, dar urechea deosebeşte foarte greu pe acest ů de û" (pag. 29). Tot astfel e greu de deosebit ê de â (pag. 30). Paralelizmul acesta între vocalele curate şi cele „întunecate" nu este complet la celelalte vocale. Astfel *i* se articulează ca *s*, iar *î* ca *ş*, cu vârful limbei ceva coborît, având ca stadiu intermediar pe ĭ (p. 29, 30).

Tabloul vocalic „rostit cu o preciziune uimitoare" în comuna Topeşti, şi alcătuit „numai pe baza observărilor acustice" este deci, după G.:

i	ĭ	—	s
	ĕ	î	ş
ę		ê	t
a	å	â	k
o	ŏ	ô	q(a)
u	ů	û	q(u)

Pe baza acestei scale vocalice autorul izbuteşte să elucideze, în multe privinţe, desvoltarea istorică a sunetelor române *ă* şi *â*, de provenienţă atât de diferită.

Ar fi de dorit ca aceste constatări ale sale să fie verificate de alt cercetător cu un auz tot atât de fin. Deşi urmăresc de ani de zile cu atenţie pronunţarea acestor sunete în diferite regiuni, n'am putut constată până azi, afară de *ă* şi *â* obicinuit în graiul Românilor, decât o nuanţă spre *i* (aşa pronunţ eu bună oară pe *â* în *râu*), una spre *e* (aşa pronunţă Bănăţenii pe *ă* din *e* la sfârşitul cuvintelor) şi un sunet intermediar între *ă* şi *â*, care se aude foarte des în Bucovina. În orice caz explicarea fonetică pe care o dă G. pentru ca să caracterizeze aceste sunete nu este completă, căci de sigur nerotunzirea buzelor şi tensiunea mai mică a muşchilor organului nostru vocal — probabil şi alte elemente — au un rol hotărîtor la articularea lor.

Deosebirile ce se fac în regiunile Târgu-Jiului între diferitele feluri de *ă* şi *â* sânt menite a elucidà câteva probleme etimologice. Astfel aflând (p. 32) pe *adânc* cu „â din u", G. crede

că etimologia nu poate fi *adancus*, susţinută de mine, ci *aduncus*, susţinută de Candrea-Densusianu; tot un „â din u“ are *mânânc*; comparându-l cu forma vegliotă *manonk*, G. crede că şi în acest cuvânt *â* se reduce la un *u*; am trebui să plecăm în acest caz de la o formă **mandunco* (cu *n* propagat); rămâne însă de explicat dispariţia lui *d*, căci de o asimilare a grupului *nd* în *nn* nu poate fi vorba, dat fiind că la Istro-români avem forma rotacizată *(mărânc*), care presupune un *n* scurt. Acelaşi „â din u“ apărând şi în *porâncì*, se pare că forma cu *â* s'a desvoltat din *poruncì* pe teren românesc şi deci nu avem a face cu pătrunderea acestui cuvânt în limba română în două epoci diferite, cu pronunţarea diferită slavă a nazalei, precum presupuneà Byhan în lucrarea sa din al V-lea Anuar al lui Weigand.

Cred însă că G. merge prea departe, voind să explice unele fenomene generale, ca metafonia lui *e* şi *o* accentuat, plecând de la nuanţe de pronunţări aflate pe frântura de teren studiată. Auzind în câteva sate pronunţarea *eă*, el crede (p. 41 ş. u.) că aceasta a fost pronunţarea generală a diftongului transcris de vechile noastre texte prin ѣ (din *e* accentuat urmat de poziţia *e*) spre deosebire de *ea*, redat în grafia chirilică prin а (din *e* accentuat în poziţia *a, ă*). Acest *eă* — despre existenţa căruia e atât de convins pentru vremile vechi, încât nici nu mai întrebuinţează asteriscul — s'a prefăcut mai târziu în *ęę*, dând rezultatele de azi *e* şi *ę* în diferite regiuni. Paralel admite o desvoltare *florem* > **floere* **floăre* > *floare* (p. 50). În recensia altei lucrări, voiu aveà ocazia să arăt, tot în acest volum din *Dacoromania*, ce cred despre metafonie; deducţiile lui G. sânt departe de a mă fi convins.

În general cred că este riscat, din punct de vedere metodic, a voì să explici transformări fonetice care se găsesc şi în alte regiuni, bazat pe nişte constatări, care s'au făcut numai pentru regiunea studiată. Astfel pronunţarea *cureaşă* se găseşte adesea şi în alte părţi. Weigand o notează în *Anuarele* sale III 218, VIII 263, IX 167 şi o explică ca rezultând din menţinerea buzelor rotunzite la ş şi pentru vocala următoare şi mai citează exemplele *ciurciuvea, ciurechiu, ciurică*, exemple care se pot înmulţi. — Fenomenul se găseşte şi la Unguri şi, probabil

şi în alte limbi. Nu e deci nevoie să admitem, ca G. (p 18), că *ciurel* (diminutivul lui *ciur*) a devenit *cirel* printr'un fenomen de asimilare vocalică, iar apoi, prin apropiere de *ciur*, a fost refăcut în *ciurel*, atrăgând şi pe *cireaşă*, care printr'un fel de inversiune fonetică („Überentäusserung") a devenit *ciureaşă*. — Forma *frăţini* (în loc de *frăţâni*) se găseşte de asemenea şi aiurea şi cred că trebue explicată, ca şi formele *scoţind*, etc. din vechile noastre texte, ca un „hiperurbanism" în regiunile care prefac pe *i* în *â* după *ţ* etc. — Dacă G. ar fi cunoscut formele dialectale şi vechi *strein* (aceasta e privită de mulţi ca formă literară) şi *striin*, n'ar fi citat forma *strin* între cazurile cu *ăi* contras în *i* (p. 13). — Forma *cerşaf* se explică mai lesne dintr'un mai vechiu *cărşaf*, cu trecerea regulată a lui *ă* în *e* după palatale (cf. p. 17).

Din punct de vedere metodologic, este cu mult mai indicată calea înversă: a explică fenomenele particulare, observate într'un subdialect, din tendinţele generale ale limbei.

În § 4 G. observă, în graiul oltean din jurul Târgu-Jiului, că *a* iniţial are un accent secundar şi este despărţit de consonanta următoare printr'o mică pauză a răsuflării: *à-cú, à-ştépt.* Neexistând fenomenul acesta la celelalte vocale iniţiale, G. crede, dacă-l înţeleg bine, că pauza se explică prin nehotărîrea momentană a vorbitorului de a întrebuinţă forma cu *a* iniţial sau fără de *a* în exemple sinonime ca: *coperì-acoperì, colea-acolea* (cf. în alte părţi şi *mestecà-amestecà, lămâie-alămâie, lăută-alăută*, etc.).

Dacă observaţia făcută de G. e justă — şi nu avem nici un motiv să ne îndoim de aceasta — atunci ne putem explică de ce *a* iniţial neaccentuat n'a trecut în *ă* (precum a trecut bunăoară *o* neaccentuat în *u* şi la începutul cuvintelor): accentul secundar a oprit această trecere, precum a oprit-o şi la *a* final când eră articol feminin (din *illa*) sau când eră element de întărire a pronumelor şi adverbelor (din *illac* sau *hac*).

Cât despre pauza care se aude şi astăzi între acest *a* iniţial şi consonanta următoare, cred că G. are dreptate când o atribue momentului psihologic al şovăirii. Şovăirea aceasta pare a avea patru cauze: una morfologică, alta fonetică, a treia

sintactică şi cea din urmă neclarificată încă. Cea morfologică priveşte formele duble ca *acoper* şi *coper*, *amestec* şi *mestec* etc. din lat. **accooperio-cooperio*, **ammixtico-*mixtico* etc., care, după ce prefixul *a (ad)* şi-a pierdut calitatea de a mai modifică înţelesul cuvântului compus, au devenit sinonime. Cea fonetică o avem în cazuri ca arom. *arak'u*, megl. *ampirat* în care *a* s'a adăogat înaintea unui *r* vibrat şi înaintea nazalei urmată de consonantă *(imperator>mperat)*, ca un fel de sprijin spre uşurarea pronunţării, întocmai precum la noi s'a adăogat un *h (hrăpesc)* sau un *î (împărat)*. Cea sintactică trebue să dateze din timpul când la noi se puteà întrebuinţà articolul şi în mod proclitic, când deci se puteà zice tot atât de bine *a mamă* sau *mama*. In toate limbile romanice articolul proclitic a dat naştere la împreunări şi despărţiri greşite (cf. franţ. *ierre -lierre, oriot -loriot, agriotte -griotte, la pendicite* etc., rom. *o midă > omidă*, megl. *nînel-un inel*, etc.). Tot aşà trebue să fi fost şi la noi; unele cazuri de afereză a lui *a* iniţial se vor fi explicând prin despărţirea greşită a articolului *(arânduneà, arâie, anămaie* etc. fiind considerate ca articulate s'au despărţit în *a rânduneà, a râie, a nămaie* etc., de unde forma nearticulată *rânduneà, râie, nămaie* etc.). Şi prepoziţia *a* în unele locuţiuni a fost de sigur despărţită greşit, astfel în *atoamnă* considerat ca *a toamnă*. În sfârşit cazul din urmă, căruia nu i s'a dat încă o explicare satisfăcătoare[1]) nici în limba română şi nici în limbile romanice, unde se întâlneşte de asemenea, e al pronumelor şi adverbelor compuse cu *eccu-*, care apar când cu *a* iniţial, când fără de el: *acel-cel, acolo-colo* etc., apoi şi *aest-est, aici-ici*. Aceste cauze multiple şi concomitente au trebuit să producă simţul că *a* iniţial e „caduc", că poate fi pronunţat sau nu la începutul cuvântului, fără ca înţelesul să se altereze şi prin urmare momentul de nesiguranţă relevat de G. devine explicabil. Şi aici limba încearcă însă să aducă ordine, să dea un rost acestui *a* caduc, deşi filologii n'au ajuns să descopere încă „regula" după care se dirijază cazurile destul de numeroase de afereză a lui *a* la noi *(miel, noatin*, etc.), nici cazurile de „a protetic" mai puţin număroase la Dacoromâni *(alăută, alămâie* etc.), foarte răspândite

1) Cf. şi studiul lui A. Procopoviei, publicat în acest volum.

însă la Aromâni, nici, în sfârşit, cauzele care determină amuţirea lui *a* iniţial neaccentuat atât de răspândită la Istroromâni *câşę* = casă şi acasă, *åflu* dar *flân)* şi aproape generalizată la Megleniţi (*guridă* = aguridă, *lună* = alună etc.).

Instructive sânt cazurile de fonetică sintactică relevate de G., căci ele ne dau posibilitatea să surprindem „la loi phonétique en marche" după expresia lui Gilliéron. Astfel el constată că pe când dispariţia unui *t* în *mor' de beat* se întâlneşte numai în limba curentă, dar că *t* reapare îndată ce vorbitorul repetă propoziţia, în alte cazuri şi adecă în grupul final *-nd (când, prind, aprinzând, făcând* şi în toate gerundiile), *d* nu se mai resteşte nici în vorbirea atentă. Deci în regiunea studiată, poziţia sintactică proconsonantică s'a generalizat atât de consecvent încât putem vorbi de „legea fonologică": în grupul *nd* final, *d* amuţeşte. Ştim că în alte regiuni — bunăoară la Istroromâni — pronunţarea fără *d* e generală numai la cuvântul *căn* (=când), în alte regiuni i-se alătură şi *gân* (=gând), atrăgând după sine chiar şi pe *gânî* (=*gândî*, bunăoară în împrejurimea Clujului), deşi aici *nd* e întervocalic. Exemplele citate de G. *să te găses' sănătos, primes' daru'* ne arată calea pe care sufixul *-esc* a pierdut pe *c* final (p. 97), un fenomen care se regăseşte generalizat în dialectul meglenit şi în unele comune la Istroromâni.

Pentru prefacerea nazalei dentale *n* în nazală labială *m* prin asimilare organică faţă de o labială următoare, se aduc exemple ca *îm pat, m-braţe* etc., cunoscute şi din alte cercetări dialectale şi din grafia unor scriitori vechi, ca Dosofteiu ş. a. Cunoscută e şi prefacerea lui *m* în *n* înainte de dentale. Remarcabil e însă, în dialectul studiat de G., faptul că întâlnim, tocmai împotriva acestei reguli: de-o*n* puteà, ne-o*m* duce, după o regulă sintactică care pretinde forma *on* în propoziţia începătoare şi *om* în propoziţia următoare a unei perioade. De sigur că această regulă nouă s'a extras din cazuri în care în propoziţia începătoare *om* erà urmată de un verb începător cu dentală, iar în propoziţia următoare de un verb începător cu labială. Din întâmplare s'a nimerit ca acest raport să se repete într'o sumă de cazuri, încât în mintea vorbitorului, vecinic preocupat să grupeze materialul lingvistic în categorii gramaticale, s'a putut

naşte o regulă sintactică nouă, care da un rost gramatical deosebirilor ivite pe cale fonetică. Noua regulă gramaticală s'a generalizat, având ca urmare chiar „contradicţii fonetice" ca cea relevată de G. Avem deci un caz de „sintaxă fonetică" în opoziţie cu cazurile de „fonetică sintactică" arătate mai nainte.

Sântem la începutul unei epoci a revizuirii convingerilor noastre asupra principiilor de limbă. Nesiguranţa începutului se resimte şi în lucrarea lui G., atât de fertilă de altfel în soluţiuni, pe care încearcă să le dea în camera sa de lucru materialului strâns pe teren. Multe din explicările sale de amănunt nu sânt convingătoare, tocmai din cauza că întrebuinţează un aparat prea complicat şi artificial, dând o bogăţie de soluţii din care nu avem să alegem decât pe cea mai probabilă. E ca în medicină: boalele cele mai greu de vindecat sânt cele la care poţi aplică tratamentele cele mai variate.

Partea cea mai însemnată a studiului lui G. e dedicată, precum am spus, fonologiei Schimbările fonetice sînt urmărite — cum nu se puteà altfel, date fiind multele cazuri de apofonie, metafonie, metaplasme, etc. în declinarea şi conjugarea românească — şi în a doua parte, rezervată morfologiei. Relevăm din această parte câteva observaţii interesante.

La plural se face deosebire între *coadele fetei* şi *cozile animalelor* (p. 80), de la *golumb* pluralul e *golumbei* (§ 35), iar de la *nasture* avem forma „supletivă" *bumbi* (p. 111).

Forma *ziuă* nu se găseşte decât în legătură cu prepoziţii; *de ziuă, la ziuă*, de sigur din cauza regulei sintactice că după prepoziţii (afară de cu) trebue să urmeze forma nearticulată şi a impresiei că *zi* nu e destul de expresiv ca formă nearticulată. „Se pare deci că forma *ziuă* este refăcută ulterior din forma articulată *ziua*, intrând apoi în concurenţă cu forma *zi*" (p. 81), o observaţie importantă pentru istoria tipului *stea—steauă—steaua* în limba română.

Se constată (§ 35), la feminine, tendinţa de a înlocuì genitivul şi dativul în *-ii* prin *-ei*, chiar când pluralul se termină în *-i* şi când aparţin declinării în *-e*, deci *boalei—bolile, carnei*. E aceeaşi tendinţă pe care o găsim şi în limba literară, cel puţin în cea a oficiilor de stat, cu forme hibride ca *şeful gării*,

universităţei. Şi lui G. i s'a comunicat genitivul *cărţei* (p. 83). Se păstrează însă *-ii* la genitiv când, după anumite consonante, *-i* se preface în *î: morţî* 'morţii', şi se găsesc şi cazuri inverse, precum e genitivul *boali[i]* (p. 83), al cărui *oa* din tulpină e motivat numai înainte de terminaţia *e* şi *ei.*

În Topeşti populaţia analfabetă pronunţă *io,* iar cei ce ştiu carte *ieu,* ca la oraş (§ 36). G. crede că la origine forma dintâiu se întrebuinţă în poziţie reaccentuată, deci: *io vin,* dar: *cine vine? ieu* (p. 84). Forma *me-aş cumpărà* o aduce G. în legătură cu trecerea lui *ia* în *ea* după labiale. Ea este însă răspândită şi în alte regiuni, care după labiale păstrează pe *i* neschimbat *(fier,* nu *fer).* Tot astfel *i să numără* nu e un caz de disimilare, ci, ca şi *ni se, vi se,* analog după *mi se (pare).*

Faţă de pluralul, *ăstea,* cu *st* conservat, avem genetivul-dativ singular *ăşteia* (ăştia), cu şt. G. (§ 37) caută să explice trecerea aceasta fonetică după legile constatate în dialectul pe care-l studiază. Cum însă fenomenul e răspândit şi în alte regiuni, unde aceste schimbări complicate nu se pot constată, cauza schimbării o vom explică mai bine prin accentul, care, precum relevă şi G., în genetiv-dativ singular eră pe terminaţiunea *-ei.* Ca şi cealaltă formă veche, păstrată încă în unele regiuni: *acéii*<*eccu-illaei,* avem să plecăm deci de la *istaei*>*ăstéi;* formele *ăstei, acelei* sânt mai nouă, şi refăcute după plural.

În dialectul studiat de G. pronumele demonstrativ se aşază totdeauna după substantiv şi are finalul *-a.*

La pronumele posesiv se constată (§ 40) două forme: una accentuată şi una conjunctă. Cât priveşte pe cea accentuată, cred că propoziţia „în loc de *miele* se găseşte şi . . . *męle*" trebue întoarsă, căci *mele* e forma mai apropiată de etimologie (lat. *mea* aveà *e* închis) şi, de fapt, forma uzuală în româneşte, iar *miele* cea analogă, după masculinul miei (lat. *meus* aveà *e* deschis). Interesant e ceea ce se spune despre formele conjuncte *miu, tu* şi *su,* cu genitivul-dativ feminin *si* (probabil şi *mi, ti,* ca în alte părţi): *tu* şi *su* sânt răspândite pe întreg teritoriul, pe când *miu* e mai restrâns; la plural apar formele accentuate (deci: *casa frate-tu,* însă *casa fraţilor tăi*). Aceste forme scurtate, nerelevate de gramaticele noastre

practice, sânt vechi şi, precum relevă G., răspândite mai de mult şi în Italia şi păstrate azi în Italia sudică. Un fapt ce merită a fi reţinut este şi întrebuinţarea promiscue a lui *lu* şi *lui: casa lu frate-miu* în unele comune, *c. lui frate-meu* în altele[1]).

În § 46 avem observaţii interesante despre substituirea viitorului prin condiţional şi invers.

Din faptul că află forma *sunt*, G. crede (§ 48.) că avem să plecăm de la o formă latină **suntu* (pentru *sunt*) şi, cel puţin pentru unele comune, nu admite influenţă literară şi nici etimologia *sint*. Pentru forma *pociu* se dă o explicare ingenioasă: Formele *potes, potest* au împiedecat trecerea lui *potio* în *poţ* conservându-l subt forma aceasta până mai târziu, când a devenit *poţ'o*>*poč* împreună cu *quid*>*ke*>*k'e*>*ţ'e*>*če*.

Sintaxa şi lexicologia ocupă în studiul lui G. un loc mai restrâns, ceea ce se explică prin faptul că pe un teritoriu atât de mic deosebirile sintactice şi lexicale sânt într'adevăr mai puţine şi în orice caz mai puţin bătătoare la ochi.

Totuşi avem câteva observaţii interesante, valabile în parte şi pentru limba românească grăită în alte părţi, precum: întrebuinţarea perfectului compus numai de la verbe durative; cele incoative au numai perfect simplu (§ 47), subiectul se acordă cu predicatul şi când îi urmează (d. ex. „cu biciul se dau lovituri"), chiar când acordul se face pe baza subiectului logic, nu gramatical (d. ex. „când îl văzură, li se părură că cade ceru' pe ei"). Consecutio temporum în exemple ca: adurmi, de poţi să tai lemne pe el (prezintele după perfectul simplu), dar: adurmise de puteai tăià lemne pe el (imperfectul după mai-mult-ca-perfectul) (§ 50).

Dintre particularităţile lexicografice relevate în § 51, amintim pe *asin*, despre care presupun că e cuvânt literar, introdus prin şcoli, precum indică şi accentul ne la locul lui; diminutivul *ciurel*, care a înlocuit pe *ciur; fecioară*, care se întrebuinţează numai pentru fete „care se poartă curat îmbrăcate" (fiind-că este atributul Maicii-Domnului); forma *gâmfà*, în loc de *îngânfà*, cunoscută şi din alte părţi (v. *Dicţionarul Academiei*, pe care

1) Cf. acum articolul mieu în *Zeitschrift f. rom. Phil.* 1921, p. 76 ş. u.

G. îl consultă numai pentru primele două litere ale alfabetului) şi pe *căpără* în loc de *scăpără*, pe *mârzare*, cu asimilaţie, în loc de *mânzare*, observarea că *lăcuesc* se întrebuinţează numai de generaţia veche, pe când cei tineri au pe literarul *locuesc*. Sensul de 'lumânare' pe care-l mai are *lumină*, de sigur că nu se datoreşte înfluenţei germanului *Licht*, care, dialectal, are amândouă înţelesurile; dacă există o înfluenţă externă, mai de grabă vom admite înrâurirea slavă (cf. bulg. *vidèlo*, cu amândouă sensurile). Interesantă e observarea cu privire la forma *beată*, care e femininul de la *biet* şi de la *beat*. Omonimitatea aceasta putând să producă echivocuri supărătoare, *beată* în înţeles de 'vrednică de compătimit' se menţine numai în topica *o beată femee*, unde nu poate fi îndoială (cf. *sărmana fată* = fata vrednică de milă, faţă de *o fată sărmană* = o fată lipsită de mijloace), dar se zice *o femee sărmană*, căci *o femee beată* sau *femeea este beată* are numai înţelesul de 'ameţită de băutură'.

Sextil Puşcariu.

Iordan Iorgu, *Diftongarea lui* **e** *şi* **o** *accentuaţi în poziţiile* **ă**, *e*. Iaşi, Viaţa românească, 1920 [pe învelitoare, 1921]. Un vol. în 8°, pp. 352. Preţul 28 Lei.

Chestiunea metafoniei lui *e* şi *o* a preocupat pe aproape toţi câţi s'au îndeletnicit cu fonologia românească. Condiţiile în care ea apare au fost recunoscute mai întâiu de Samuil Clain în 1780 (cf. R. Ionaşcu, *Gramaticii Românii*, p. 18), ele au fost stabilite în linii mari de Mussafia în 1868, iar partea cea mai mare din lucrarea cu care Tiktin şi-a făcut intrarea în mod atât de strălucit în 1884 în filologia romanică tratează cu deosebire această chestiune. În anii din urmă a revenit asupra ei Meyer-Lübke (în *Mitteilungen des rum. Instituts an der Universität Wien*, p. 6—7) şi a atins'o Gamillscheg în lucrarea despre care vorbesc la alt loc al acestui volum din *Dacoromania*, apoi I. A. Candrea în *Psaltirea scheiană* şi O. Densusianu în fasc. 1 al tomului II din *Histoire de la langue roumaine*; aceste patru din urmă lucrări rămase necunoscute lui Iordan, de sigur din pricina greutăţilor de comunicaţie aduse de războiu.

I. abordează din nou chestiunea, cu talent, cu pricepere şi sârguinţă, întemeiat pe un material cu mult mai bogat, pe

care îl clasează în multe categorii şi subdiviziuni, izbutindă s dea câteva explicări nouă de amănunt şi — ceea ce merită a fi relevat în deosebi — discutând şi chestiuni de ordin principiar. Dacă totuşi nu izbuteşte nici el să dea explicări convingătoare problemelor rămase nelucidate de înaintaşii săi, cauza este că soluţiunea n'o puteà aduce nici materialul mai bogat, nici o clasare mai minuţioasă a lui, ci un punct nou de vedere, recunoaşterea unui nex cauzal rămas ascuns. Perspectivele nouă nu i le puteà da însă metoda de investigaţie neogramatică, care-l face să creadă şi azi că transformarea sunetelor se întâmplă prin „alunecări", cărora le opune „analogia".

Voiu căutà în cele următoare să arăt un nou punct de vedere cu privire la metafonia lui *e* şi *o*, care deosebindu-se mult de al lui I., face inutilă analiza amănunţită a lucrării sale.

Cauza care produce metafonia — şi a celor mai multe diftongări — este, precum s'a recunoscut de mult, accentul[1]). Condiţiile sânt un *a (ă)* sau *e* în silaba următoare. În cuvintele atone în frază, *e* şi *o* se păstrează (sau sufer alte schimbări): *peste*, *nece* (>nici), *neşte* (nişte), *către* (∠contra), etc. La schimbări ulterioare de accent adesea nu se mai produce metafonia: *curcubétă* (şi la Aromâni, din cucúrbetă), *présăr* (∠presár), *dépăn* (din depán), etc. În cazuri ca *acéla*, arom. *acmóţe*, accentul erà odinioară pe silaba finală, care erà un adverb demonstrativ; s'a pronunţat deci *acelà*, ca franc. *celui-là* (cf. *Dacoromania* p. 182 n.) Din faptul că nu avem *aceala* nu putem deduce că *a* următor nu produce diftongare. În general mi se pare oţioasă discuţia dacă numai *ă* sau şi *a* se poate considerà ca pricină a metafoniei. Cine ne poate spune dacă pe vremea când a început diftongarea, *a* final neaccentuat se pronunţà *a* sau *ă* (cum crede I. p. 36)? Metafonia o găsim şi în formele nearticulate (*găleată-soaţă*) şi în cele articulate (*găleata soaţa*), iar cuvintele toponimice şi personale în *-a*, nu pot servì ca dovadă contra metafoniei, precum crede I., căci ele sânt

1) Cazurile de e proton trecut în *ea*, relevate de Weigand *Die Dialekte der Bukovina und Bessarabiens*, p. 49 şi *Jahresbericht* IX 185, d. ex. *neavastă*, *leagă* etc. se reduc la un fenomen nou şi mărginit asupra unui teritoriu mic. Cf. şi observaţia ce o face Iordan, p. 103, cu privire la pronunţarea dialectală *acęla*, *cevą*, *erą*, în Moldova.

formaţii mai nouă, aproape toate de origine streină. Cât despre cele în *-ea*, lipsa diftongului nu se explică prin disimilarea lui *ea-ea* în *e-ea* şi a lui *oa-ea* în *o-ea*, ci prin originea acestui sufix născut din *-i+a*, precum am arătat în *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* p. 31.

Ceea ce e surprinzător pentru romanist, este faptul că metafonia lui *e* şi *o* se întâmplă subt influenţa vocalelor următoare *a* şi *e*, pe când în alte limbi romanice, vocalele care produc schimbări în silaba accentuată precedentă sânt *i* şi *u*. De aceea Meyer-Lübke, considerând în cercetările sale întregul complex al limbilor romanice, emisese odinioară (*Romanische Grammatik* I § 83) părerea, că lat. *e* s'a diftongat în *ei*, care s'a redus iar la *e* înaintea unui *i* sau *u* din silaba următoare, pe când celelalte vocale, indiferente şi în alte limbi romanice, n'au împiedecat evoluţia mai departe a lui *ei* la *ea*. Teoria aceasta n'a aflat adepţi şi a fost combătută bunăoară de E. Herzog (*Streitfragen* p. 31), care arată că, dacă *e* s'ar fi diftongat în *ei* şi *ea*, independent de vocala silabei următoare, ar trebui să avem *cea* din *quid*. De altfel Meyer-Lübke însuşi a revenit asupra părerii sale de odinioară; în studiul amintit (precum şi în *Einführung*[3] § 51) metafonia românească e numărată între deosebirile caracteristice faţă de celelalte limbi romanice. Tot acolo se constată că *o* următor nu are în limba română influenţă asupra vocalelor precedente, că este deci „indiferent" ca şi *u*, pe când în celelalte limbi romanice *o* şi *u* se deosebesc în ceea ce priveşte influenţa lor metafonizantă[1]).

Ceea ce-l făcuse pe Meyer-Lübke să nu admită diftongarea înainte de *a*, *e* nu a fost însă numai comparaţiá cu alte limbi romanice, ci şi speculaţiuni de ordin fonetic: „dacă metafoniea lui *e* înaintea unui *a* următor s'a putut întâmplà uşor, e foarte problematic ca ea să se fi putut produce şi înaintea unui *e* următor". Tot din această cauză încearcă şi Gamillscheg, precum am arătat la alt loc al *Dacoromaniei* (p. 370), să dea o explicare nouă diftongării cu care ne ocupăm.

1) Cele spuse de Iordan la pag. 17 despre Meyer-Lübke trebue rectificate acum în sensul acesta.

Într'adevăr, din punct de vedere fonetic, prefacerea lui *e* şi *o* în *ea* şi *oa* înaintea unui *a* următor o înţelegem uşor ca produsul unei acomodări organice, ca o potrivire prea timpurie a organelor de articulaţie pentru poziţia următoare. E. Herzog (*l. c.*) citează şi din alte limbi cazuri de diftongare analogă, în care noul diftong cuprinde în partea primă vocala originală, iar în partea a doua vocala din silaba următoare, d. ex. în vechea-nordică *berga* > *bearga*, în anglo-saxonă *herot* > *heorot*, etc.

După aceste exemple am aşteptă ca înaintea unui *e* următor rezultatul diftongării să fie *ee* şi *oe*, iar nu *ea* şi *oa*. Greutatea aceasta n'a înţeles-o Iordan şi deci explicările sale fonetice sânt tot atât de neîndestulătoare ca şi ale lui Tiktin, care considerând pe *a* şi *e* de „offene Vokale" — un termen vag — crede că ele au avut influenţă identică asupra vocalei precedente (*Zeitschrift f. rom. Phil.* XI 59).

Influenţa lui *e* din silaba următoare trebue să fi fost alta decât a lui *a*. Dacă în cursul veacurilor a dat acelaşi, rezultat aceasta nu însemnează că drumul pe care s'a desvoltat *e* şi *o* înaintea unui *a* a fost identic cu drumul pe care l-a urmat înaintea unui *e*.

Avem indicii, dimpotrivă, care ne fac să credem că influenţa unui *e* asupra vocalei accentuate din silaba precedentă nu s'a restrâns asupra lui *e* şi *o*, ci a atins şi alte vocale, producând diftongi ai căror prim element a fost vocala accentuată, iar al doilea element un *e*, care în cele mai multe cazuri a devenit *i*. Numai că această evoluţiune, veche şi ea, nu s'a generalizat asupra întregului teritoriu, iar în cursul timpului s'a pierdut în parte, chiar şi în regiunile unde dăinuise odinioară, păstrându-se azi abia în câteva „relicte".

Dacă admitem această metafonie, atunci îşi află explicarea forme curioase ca *taire*, *minuine* etc. pe care le întâlnim atât de des în textele noastre vechi. O listă a lor a fost dată mai întâiu de T. Raica în *Revista politică şi literară* p. 115, apoi de Candrea în *Psaltirea Scheiană* I, p. XXXVII şi de O. Densusianu în *Histoire de la langue roumaine* t. II p. 52—53 (ai), 53 (âi)

54 (ei), 72 (ui), unde se citează exemple şi din alte texte decât din Psaltirile husite, astfel forma *maire* = mare şi plur. *mairi* într'o scrisoare moldovenească din a. 1593 (*Doc. Hurm.* XI, 349 şi 350) şi forma *buine* în Evangheliarul de la Petersburg (*Conv. lit.* XXV 36). S'ar mai puteà adăogà cazul lui *maire* în Tetraevangheliarul lui Radu din Măniceşti, Luca IV. 33 (ed. Gaster pag. 93), căruia la Coresi îi corespunde *mare* (Evangheliarul din 1561 f. 123 v.), apoi *n'are*, scris *nâire*, într'o poezie dintr'o carte de pe la 1666 (Iorga, *Studii şi Documente* XIII, 7).

Astăzi aceste forme nu se mai păstrează în limbă, dacă nu cumva s'au născut din ele, în poziţie atonă în frază, acèle particule curioase din părţile Crişului-repede şi din Valea Bereteului: *miuře*, *tiuře*, (*miře*, *tiře*, *tăuře*) relevate de Weigand (*Jahresber.* IV 301 şi VI 41), care stau alături de accentuatul *mare* şi *tare*. Numai pronunţarea *âi* în *câine*, *mâine*, *pâine* este caracteristică azi pentru dialectul muntean. Ea a fost odinioară cu mult mai răspândită, pentru că o găsim în Codicele Sturdzan, în Palia de la Orăştie (cf. Densusianu, *op. cit.* 53), la scriitori moldoveni ca Varlaam, etc. Despre vechimea ei ne vorbeşte dialectul meglenit cu *poi̯ni*, *coi̯ni* (din *pâine*, *câine*). O rămăşiţă a diftongului *ai* s'a păstrat încă în forma *ái̯nine* auzită de Weigand (*Jahresber.* VIII 273) în mai multe sate din Muntenia. Pentru explicarea acestui cuvânt trebue să plecăm de la un tip latin-vulgar **alinus* în loc de *alnus*, păstrat şi în sardul *alinu* (cf. I. A. Candrea, *Conv. lit.* 39, 1119), care trebuià să dea **áren* şi, cu asimilaţie, **ánen*. Din forma aceasta din urmă, s'a născut *áinen*, mai târziu (cu trecerea lui *e* accentuat în *i*, ca în *carpen-carpin*) *ainin*, şi cu metaplasmă (cf. *carpine*) *ainine*. Formele obicinuite *arin* şi *anin* datoresc schimbarea accentului influenţei numeroaselor cuvinte terminate în *-in* (după Candrea, *l. c.* unei contaminări a lui *alinus* cu *verninus*). Şi megl. *taiti* alături de *tati* < blg. *tate* arată aceeaşi metafonie.

Dar şi pentru diftongul *ie* produs din *i* accentuat, urmat în silaba următoare de *e*, avem un exemplu, este *Aprilem* > *Priere*, apoi, cu metaplasmă, *Prier*. Probabil că şi forma *grier* derivă dintr'un mai vechiu *griere* (formă càre se aude şi astăzi),

şi că în lat. *gryllus* (din grec. γρύλλος, Walde, *Etym. Wb.* p. 354) *y* avea valoarea unui *i* lung.

Tot astfel *e* şi *o* urmaţi de *e* s'au diftongat în *ee* şi *oe*. De obiceiu două vocale cu aceeaşi calitate, urmându-se nemijlocit, nu sânt suferite, ci se iveşte o disimilare calitativă a lor. Prin disimilare s'a născut din *ee* un *ęę*, care s'a desvoltat mai departe devenind *ea*. Ca urmă de diftongul *ęę* s'ar puteà considerà grafii vechi ca *creeade* (Densusianu, *op. cit.* 63) şi pronunţarea de astăzi *ęę* în unele regiuni din Moldova (leęmne *Jahresber.* IX 165, meęri < meęre 166, peęşte 173—174) şi Basarabia (peęni, leęmni, peęşti Weigand, *Die Dialekte der Bukovina und Bessarabiens* 31, 37, 43), deşi e mai probabil că avem a face cu grafii greşite în textele vechi şi cu desvoltări mai recente în dialectele citate. Cât pentru *oe*, desvoltarea lui în *oa*, e cunoscută şi din alte limbi, d. ex. din limba franceză, unde *oe* a dat *oa* şi *ua*.

Dar diftongul *ee* a putut să se contragă şi în *e* şi am puteà crede că un cuvânt ca *verde*, în unele regiuni, s'a desvoltat în *veerde* > *veęrde* > *vearde*, iar în altele a dat *veerde* > *verde*. Atunci rostirea *verde*, care se găseşte regional şi la Aromâni, ar fi dialectală în timpuri străvechi. Împotriva acestei supoziţii vorbeşte faptul că şi în Muntenia sau la Fărşeroţii din Albania, unde azi se rosteşte *verde*, avem forme ca *şase* sau *dzaţe* (nu *şese*, *dzeţe*), care se reduc la o formă mai veche *şease*, *dzeaţe*. Pe lângă acest argument, relevat de Tiktin (cf. şi Weigand în *Krit. Jahresber.*, raportul pe anii 1910—1911, vol. I, pag. 123), se mai poate aduce şi altul, tot atât de hotărîtor: în regiunile care rostesc astăzi *verde*, *peşte*, infinitivele scurtate ale verbelor de conj. II şi imperativele scurtate ale verbelor de conj. IV se termină în *-eà*, d. ex. *vedeà*, *păzeà*. Aceste se reduc la forme mai vechi *vedeare*, *păzeaşte*, care, pierzând pe *-re* sau pe *-şte*, păstrează încă diftongul *ea*, redus la *e* (*vedere*, *păzeşte*) numai în formele pline. Vom admite deci că formele *verde*, *peşte*, *vedere*, *păzeşte* etc. s'au desvoltat din *vearde*, *peaşte*, *vedeare*, *păzeaşte*, atestate în textele vechi.

Totuşi lucrul nu e aşa de simplu precum se pare; de aceea e bine să ştim exact care este raportul în spaţiu şi în

timp, între rostirea *vearde* şi *verde*. Pentru rostirea *e* la Aromâni, Iordan (p. 167) citează, după *Basmele aromâne* ale lui Papahagi, câteva exemple din Bitolia, Gopeş, Moloviŝte, Ohrida, Ţicura şi Veles. Informaţii mai precise puteà luà din scrierile lui Weigand, *Aromunen* II, p. 347—348 şi 357, unde aflăm că rostirea *ea* înaintea unui *e* e caracteristică pentru Albania nordică (Fărşeroţi), pe când în regiunile nord-estice întâlnim *ea* şi *e*; în Muscopole *ea* se păstrează înainte de *st* (nveastil'i), încolo se preface în *e* (dede), ceea ce explică grafiile lui Boiagi (cf. şi *Jahresbericht* II, 89), — dar mai ales din complinirile date în *Jahresbericht* XIII, p. 66—70, unde se citează forme ca *biserică*, *cămeşe*, *vedi* din Gopeş — şi în *Jahresbericht* XVI, 207, unde aflăm că nu numai *ea* se preface în *ę*, ci şi *oa* se schimbă în *ǫ*; acesta şi înainte de *ă*, ca în aproape întreg Ardealul. — Megleniţii au *ea;* numai în comuna Lugunţa se pronunţă *ę* (după o comunicare a lui T. Capidan).

Istroromânii au azi *ę* pentru *e* urmat de *a (ă)* sau *e*, dar numai în elemente latine, iar din elementele slave numai în împrumuturile străvechi, care aveau în paleoslavă *ѣ*: *beşęda* 27|1 (paleosl. *besěda*), *nevęste* 18|49 (paleosl. *nevěsta*), *sopęle* 20|2 (paleol. *sopěl*ъ), *vęra* 27|1 (paleosl. *věra*), *vręme* 4|28 (paleosl. *vrěma*) şi în cuvântul *iãzer* (paleosl. *jezero*). In toate celelalte cazuri, fie că avem a face cu un *e* ulterior în elemente latine (*dende* ∠ de înde, *prende* ∠ pre înde, *ănrenče* ∠ înainte) sau cu cuvinte streine: *capela* 18|44, *casetę* 4|33, *svetę* 19|24, *teskę* 16|25 etc., *e* nu s'a mai diftongat. Dacă Iordan îşi culegeà materialul istroromân din textele publicate de mine — la acestea se raportă cifrele citate — sau de Weigand, se puteà convinge uşor despre această regulă, atât de consecventă, încât ea ne poate servi drept criteriu pentru aflarea vechimei în limbă a unui împrumut strein. Luându-se însă după Iosif Popovici, ale cărui texte bâjbâe de greşeli de transcriere şi de tipar — precum voiu aveà în curând ocazia să dovedesc — a dat de acel haos de forme cu *e* şi *ę* din care, firește, n'a putut alege nici o regulă.

Pentru Dacoromâni, I. nu dă nicăiri un tablou al răspândirii geografice a lui *ea*, *ę* şi *e*, deşi ar fi putut-o face uşor utilizând *Atla-*

sul lingvistic al lui Weigand. Harta generală („Übersichtskarte") no 2 ne arată într'adevăr, că pronunţarea *ea* şi *ę* cuprinde tot vestul teritoriului dacoromân, cu partea cea mai mare a Olteniei şi a Transilvaniei, apoi o parte însemnată a Moldovei, precum şi Basarabia aproape întreagă; în vest şi nord se rosteşte încă diftongul *ea*. Pronunţarea *ę* e caracteristică pentru Muntenia cu Dobrogea, pătrunzând în vest şi în Oltenia (până la Jiu şi în nord până aproape de Caracal), în nord, în Ardeal (prin Ţara-Oltului) şi în Moldova (aproape de Galaţi). Pronunţarea intermediară *e* (cu nuanţe când spre *ę* când spre *ẹ*) o găsim pe la Negotin în Serbia, de la Craiova spre vest în Oltenia, în Muntenia de la Oltul de sus spre Curtea-de-Argeş, Găeşti, Titu, Târgovişte, Câmpulung şi la nordest pe la Râmnicul-Sărat, Focşani spre Nămoloasa, în Ardeal între Cohalm, şi Sibiiu, în Basarabia de sud până aproape de Bolgrad, iar în Moldova pe o fâşie de la Ungheni, de-alungul Prutului, până la revărsarea lui, cu Hârlăul, Iaşii şi Huşii, apoi altă fâşie între Bacău şi Adjud, de amândouă laturile ale liniei ferate.

Dacă pentru studiul actual al limbei sântem destul de b ne informaţi, textele noastre vechi ne pun unele probleme foarte grele cu privire la rostirea lui *e* accentuat înainte de *e* următor, pe care Iordan a încercat să le elucideze, fără să aducă mai multă lumină decât predecesorii săi.

Într'adevăr, dacă luăm bunăoară *Cartea cu învăţătură* a lui Coresi, care redă mai bine limba acelor regiuni ce au astăzi pronunţarea *peşte*, vedem că faţă de nenumărate cazuri de *ea*, numai excepţional se găsesc scrieri ca *înmulţeşte* 359|20 (faţă de *înmulţeaşte* 62|31 etc.), *grăeşte* 170|34 294|7 473|35 (faţă de *grăiaşte* 22/22 etc.), *mărturiseşte* 75/2 (faţă de *mărturiseaşte* 2/14), *spăseşte-te* 30/8 (faţă de *spăseaşte* 72/30), *meşterşugeşte* 323/28, *legea* 304/11 (faţă de *leage* pasim), *pierde* 72/77 358/22, 431/11 *pierdere* 378/6 402/13 416/7 *pierderei* 386/30 (faţă de *piiarde* passim), *mierea* 241/9 (faţă de *miiarea* 3/28 etc.), *ezerului* 475/4 329/3 (faţă de *iazerulŭ* 335/7 etc.); ceva mai dese sânt scrierile cu *e* la Radu din Măniceşti, care are *hrăneşte, iubeşte, înveşte* etc., unde Coresi scriă *hrăneaşte* 215/9, *iubeaşte* 368/18, *înveaşte* 215/16. Că semnul ѣ, pe care îl întrebuinţează Coresi mai totdeauna pentru acest sunet, aveà la el într'a-

devăr valoarea diftongului *ea*, se vede lămurit din exemple ca *vedѣ, dѣu* = de au, *cartѣ* = *carte+a*, în care şi azi se pronunţă în Muntenia şi Braşov *ea*. Teoria lui Tiktin, că prin ѣ vechii noştri scriitori voiau să exprime pe *ę*, nu se poate admite pentru Coresi.

Dimpotrivă, traducerea Psalmilor — care după toate probabilităţile s'a făcut în regiunile nordice ale teritoriului dacoromân — şi copiile lor — care deasemenea aparţin părţilor nordice — au foarte multe exemple de scrieri ca *peşte*, cu ѣ, cf. Candrea, *op. cit.* XXV. şi XLVIII şi Densusianu, *op. cit.* 59—60, unde se citează o mulţime de exemple din alte texte, între ele şi din *Palia de la Orăştie* (cu forme ca *acele, aceste, dede, fete*). Avem deci chiar un text din Banat, unde diftongul *ea* se păstrează până azi nealterat, care scrie în unele cazuri *e* în loc de *ea*. (Exemple şi la Tiktin *Studien* p. 56, Lambior, *Romania* X 136).

Dacă la Coresi se poate presupune că formele cu *ea* în loc de *e* se datoresc unei tradiţii literare sau că trecerea lui *ea* în *e* începuse în dialectul său (muntean-braşovean) tocmai pe la sfârşitul veacului al XVI şi deci neconsecvenţa transcrierii ar reoglindi şovăirea în rostire, nu tot aşa stăm cu celelalte texte. De oare-ce formele cu *e* se găsesc tocmai la scriitorii şi copiştii mai puţin culţi, ele par a redà pronunţarea dialectală; dar această pronunţare e încă şi astăzi *ę* sau chiar *ea!*

Iată dar o problemă din cele mai încurcate. Pe de o parte, forme ca *vedeà, şase*, chiar în regiunile care azi pronunţă *peşte*, dovedesc că stadiul *ea* trebue admis pentru vremurile vechi şi în aceste regiuni; pe de altă parte avem însă forme vechi ca *peşte* în regiunile în care azi se rosteşte *peaşte* sau *pęşte;* chestiunea se complică dacă mai adăogăm că forma *vede* se găseşte dialectal şi la Aromâni, care de altfel au rostirea *veade*. A reduce totul la tradiţiuni ortografice, precum face Densusianu (op. cit. 63) în contrazicere cu sine însuşi[1]) şi precum admite,

1) Într'adevăr, nu vedem cum s'ar fi putut stabili înainte de sec. XVI o tradiţie ortografică, dacă, precum presupune Densusianu (*op. cit.* p. 1) „cele mai vechi monumente de limbă românească nu sânt mai vechi de sec. XVI" şi că înainte de această epocă „se întrebuinţă limba vorbită în scris, pentru a scrie note fugitive şi socoteli", iar când — excepţional — se scriau şi alte lucruri, ca jurământul lui Ştefan cel Mare din 1485, „astfel de încercări rămâneau izolate".

după el, şi Candrea (*op. cit.* p. CXXIII ş. u.)[1]), nu merge şi nu explică, în tot cazul, de ce în regiunile cu *ę* păstrat până azi întâlnim scrierile cu *e*, care nu pot fi de sigur nici întâmplătoare, nici greşite.

Pentru ca să putem să aducem o lumină în chestiunea aceasta încurcată, trebue să ne lepădăm de prejudecăţile şi concepţiile aprioristice ale şcoalei neogramaticale, care priveşte evoluţiunile fonologice ca un fel de molimă ce se răspândeşte fără ca noi să avem conştiinţă de ea, sau ca nişte avalanşe care cuprind dintr'odată toate cuvintele construite la fel. Cercetările mai nouă ne arată dimpotrivă că fiecare cuvânt îşi are istoria lui, că suprafeţele fonetice ale cuvintelor construite la fel nu se acoper, că omul nu este numai un mediu inconştient care transmite şi propagă, ca pe nişte bacili, schimbările fonetice, ci că ceea ce noi numim o lege fonologică este adesea rezultatul tendinţei de „categorizare" a materialului brut de limbă, al puterii de sinteză a minţii noastre, care stabileşte necontenit raporturi nouă şi „serii gramaticale" nouă. Schimbări fonetice se nasc în tot momentul şi în toate părţile. Unele din ele se răspândesc în cercuri tot mai largi, cuprinzând încetul pe cele mai multe sau chiar pe toate cuvintele construite la fel. Câte lupte însă, câte învingeri parţiale nu au precedat unei astfel de generalizări! Dacă nu ne mulţumim să urmărim numai răspândirea geografică a unui fenomen de limbă şi întinderea lui în timp, ci facem şi tăietura transversală, ca să putem proiectă suprafeţile geografice în vremile trecute, dacă cercetăm deci şi **stratigrafia** unei inovaţiuni lingvistice, atunci ne vom convinge că subt stratul unitar de astăzi există o mulţime de straturi cu alte întinderi decât cele de acum.

Făcând această tăietură transversală în diferitele regiuni dacoromâneşti, pentru ca să urmărim în timp şi spaţiu lupta între rostirea *peaşte* şi *peşte*, vom căpătă chipuri diferite. În Muntenia, unde azi rostirea *peşte* este o trăsătură caracte-

1) Candrea admite părerea lui Densusianu ca dovedită şi argumentează: deoarece în copiile Psaltirii găsim scrieri cu *ea* în loc de *ę* şi *e*, care nu se pot explică decât printr'o tradiţiune ortografică, urmează că originalele trebue să fie mai vechi decât copiile cu cel puţin câteva generaţii, timpul necesar ca *ea* să se fi prefăcut în *ę* şi *e* în rostire!

ristică a dialectului, vedem că subt stratul de azi avem un strat în care predomină încă rostirea *peaşte*, în luptă cu formele mai nouă *peşte;* subt acest strat întâlnim stratul omogen *peaşte*, din care ne-au rămas până astăzi relicte ca *şase* (din şease), *vedeà* (din *vedeare*), *păzeà* (din păzeaşte). — In Banat avem astăzi stratul aproape omogen *peaşte*. Excepţie fac cuvintele *verde* şi *merge*, pronunţate cu *e* (Weigand, *Jahresbericht* III 217), care însă şi ele, într'o regiune mică, prin jurul Caransebeşului, se pronunţă *vearde*, *mearge*. Pronunţarea *verde*, *merge* poate fi în Banat nouă, aceste cuvinte fiind oarecum întâii crainici care duc şi în colţul sudvestic al teritoriului dacoromân rostirea care în Muntenia este generalizată, sau ele pot fi rămăşitele unei rostiri străvechi, precum crede Weigand, care aşază aceste cuvinte pe aceeaşi treaptă cu *mierlă* şi crede că *e* nu s'a diftongat din pricina lui *r+cons.* următor. Dacă facem şi în Banat tăietura transversală, vedem că subt stratul de azi, aflăm în sec. XVI, un strat cu mai multe cazuri de *e* în loc de *ea: acele, aceste, dede, fete* în Palia de la Orăştie. În cuvintele acestea, *e* neputând fi urmaşul direct al latinescului *e*, vom admite că şi în Banat s'a dat un timp lupta între *ea* şi *e*, din care *ea* a ieşit biruitor. — Şi mai evident e acest lucru în regiunile nordice, unde formele cu *e* sânt atestate în număr mare în textele vechi, deşi azi rostirea e *ea* sau *ę*.

În regiunea aceasta nordică putem surpinde chiar un amănunt din lupta care se dădeà între formele cu *ea* (*ę*) şi cu *e*. Dacă privim lista de exemple vechi cu *e* în loc de *ea*, vedem că numai *ceteri (cetere)*, *degete*, *dederă*, *feceră* şi *săgetele* sânt proparoxitoane, iar dintre acestea cele din urmă au alături forme paroxitoane (*dede*, *fece*, *săgete*, poate şi *deget*, întru cât *u* final poate nu se mai rosteà silabic) şi este probabil că şi *ceteră* la plural se pronunţà cu *i* şoptit, deci erà bisilab. Se pare deci că proparoxitoanele au fost cele dintâi care au primit, în regiunile nordice, pronunţarea cu *ę*. Atunci ne explicăm de ce, dintre împrumuturile slave, tocmai proparoxitoanele nu au diftong (*clevetă*, *peşteră*, *stepenă*): acestea, intrând în limbă după ce *e* devenise *ę* în proparoxitoane, nu au mai putut fi atinse de această transformare fonetică.

Urmează din această expunere că, pe când în Muntenia forma mai nouă *peşte* a învins pretutindeni forma mai veche *peaşte*, în Banat şi în regiunile nordice, forma mai nouă *peşte* a fost învinsă de forma mai veche *peaşte*. În aceste regiuni avem dar un caz de regresiune, precum numeşte Meyer-Lübke *Einführung*[3] § 71 astfel de reveniri la o formă mai veche, citând acolo câteva exemple din alte limbi, sau o metamorfoză a legilor fonologice, precum le numeà încă în 1886 O. Jespersen (*Phonetische Grundfragen* § 168). Un astfel de caz de regresiune este la noi derotacizarea lui *n* intervocalic: *r* în loc de *n*, odinioară răspândit pe un teren destul de mare, e redus azi la cele câteva sate din Munţii-apuseni, care rostesc *bire*, *pâre* etc. în loc de *bine*, *pâne*, etc. Precum am arătat în *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* p. 41, pronunţarea *bire* nu a putut să fie generală la Dacoromâni, căci atunci nu ne-am puteà explică cum de la a fost înlocuintă prin forma mai veche *bine*. Trebue, dimpotrivă, să admitem că numai o parte a teritoriului dacoromân — de sigur nordul şi în parte vestul — aveà rostirea *bire*, pe când cealaltă parte — sudul — păstrà pronunţarea *bine*. După ce rotacismul erà de mult încheiat, forme ca *bine*, auzite de Românii de nord în gura connaţionalilor lor de la sud, făceau impresia de forme nouă şi deci ele s'au putut răspândi cu puterea de expansiune a formelor tinere.

Tot ca un caz de regresiune am considerat formele *pâne*, *câne* în regiunile în care odinioară se rosteà *pâine*, *câine*, şi tot astfel se explică uşor forme ca *mene*, *cuvente* etc., atât de frecvente în textele vechi şi care au dat naştere la fel de fel de discuţiuni. De oare-ce nici Iordan n'a izbutit să le dea o explicare satisfăcătoare, precum nu sânt convingătoare nici explicările date în timpul din urmă de I. Candrea (*Psalt. scheiană* I, p. 132 ş. u.) şi O. Densusianu (*Hist. d. l. langue roum.* II p. 65 ş. u.), va trebuì să ne oprim ceva mai mult la chestiunea aceasta.

Trecerea lui *e* în *i* în poziţie nazală[1]) e de sigur una dintre

1) »Poziţia nazală", care preface pe *a*, *e*, *o* în *â*, *i*, *u* o formează un *n* — simplu sau combinat — şi un *m* urmat imediat de plozivă. Grupele *nn*, *nm*, *mm* şi *mn* n u formează poziţie nazală. Acestea-s lucruri cunoscute de mult şi mă mir cum Iordan le ignoră. Păstrarea lui *n* nerotacizat când erà dublu (*an*, *cunosc*, *pană* etc.) apoi pluralul *ai* din *anni* (faţă de *bunî*

cele mai vechi evoluţiuni fonetice în limba noastră şi este, fără îndoială, mai veche decât diftongarea cu care ne ocupăm. Părerea lui Tiktin, că *e* în poziţie nazală s'a păstrat până prin sec. XVII, a fost combătută cu argumente convingătoare de Byhan şi acum în urmă de Iordan şi de Densusianu (*op. cit.* 67—68). Cel mai puternic argument, dat de Byhan, este următorul: forme ca *mene* etc., dacă ar fi vechi, ar fi trebuit să devină în dialectul istroromân **mere* (sau, cu metafonie *mere*), căci *e* înaintea unui *r* nu se preface în *i*. Faptul însă că Istroromânii au *mire* etc., dovedeşte că *e* se prefăcuse în *i* înainte de rotacizarea lui *n* intervocalic. Ştim însă că rotacismul e un fenomen cu mult mai vechiu decât începutul textelor noastre vechi; trecerea lui *e* în *i* în poziţie nazală trebue deci să fie şi mai veche. Nu putem considerà însă ca Byhan şi Weigand formele *mene, cuvente* etc. ca simple grafii stângace pentru a redà un *i* deschis. V. Starkey a arătat aceasta în articolul publicat în acest volum din *Dacoromania*, observând în acelaşi timp că aceste forme aparţin mai ales regiunilor rotacizante.

Atunci cum se explică ele? Explicarea cea mai logică este, că formele acestea s'au desvoltat mai pe urmă din *mine, cuvinte*. Precum modernul *lege* nu continuă direct pe latinescul *legem*, ci a ajuns să aibă vocala latină după ce trecuse prin alte stadii, tot astfel *mene* a trecut prin stadiul *mine* înainte de a primì iar pe *e* al latinescului *me*. Însuşi faptul că nici o singură dată nu întâlnim forma **meane* dovedeşte că *mene* trebue să aibă în silaba primă un *e* recent, în tot cazul mai nou decât metafonia lui *e* accentuat înainte de *e* următor în cuvinte latineşti. Cauza care a prefăcut pe *mine* în *mene* este influenţa

---

din *boni*) dovedesc că de fapt *nn* erà pronunţat şi la Românì odinioară altfel decât *n*, un lucru contestat pe nedrept de I. În nota de la pag. 19, unde se susţine că *an* — pronunţat multe veacuri *anu* — ar fi fost monosilab! Cuvântul *geană* — cu *n* păstrat la Istroromâni! — presupune un **geana*, modelat după *pinna*, precum a arătat Weigand şi precum am dovedit şi eu (*Zeitschrift f. rom. Phil.* XXVIII 682) cu analogii din alte dialecte şi limbi romanice. Părerea lui Pascu, că s'ar fi rostit vreodată la singular **gină* şi **pină*, iar la plural *gene* şi *pene*, nu poate fi luată în serios şi mă mir de Iordan că o primit-o (p. 181). Cât despre tratamentul deosebit al lui *ĕn* latin în paroxitoane (*ţine, vine*) şi în proparoxitoane (*tineri, vineri*), el a fost explicat de Byhan, iar în urmă dovedit ca foarte vechiu de Meyer-Lübke (*Mitteilungen*, p. 6), unde se citează tratamentul paralel italian (*tiene, viene*, dar *tenero, venerdì*).

asimilatoare a lui *e* din silaba următoare. Într'adevăr, precum a arătat Iordan şi Densusianu (*op. cit.* 65) acest *en* în loc de *in* nu apare decât când era urmat de *e*. Am avut deci mai întâiu *mine, cuvinte* în epoca străromână; apoi, mult mai târziu, în regiunea de nord a teritoriului dacoromân, s'au născut dialectal formele asimilate *mene, cuvente*, care se reflectează în textele noastre vechi, fără să fi ajuns însă să cuprindă toate cuvintele construite la fel. Cu timpul a urmat regresiunea, şi formele *mine, cuvinte* au pătruns din nou de la sud şi în aceste regiuni nordice.

Rezultatele la care am ajuns se pot deci rezumă în următoarele puncte:

a) Diftongarea lui *e* şi *o* accentuaţi înainte de *a (ă)* din silaba următoare nu s'a întâmplat în acelaşi fel ca diftongarea lui *e* şi *o* accentuaţi înainte de *e;*

b) un *e* următor a produs diftongarea celor mai multe vocale accentuate; diftongul ce a rezultat conţineă în partea primă vocala originală, iar în partea a doua un *e*. Din *ae, âe, ue* au rezultat mai apoi diftongii *ai* (taire), *âi* (câine), *ui* (minuine); *ie* s'a menţinut (*Prier*); din *oe* a rezultat *oa* (*soare*), *ee* s'a schimbat în *eę* şi apoi în *ea;*

c) pentru cronologia acestor diftongări nu avem date absolute şi nu ştim nici dacă ea a fost contemporană sau nu cu diftongarea lui *e* şi *o* înaintea unui *a (ă)* următor. Totuşi se poate stabili cronologia relativă, din care rezultă că:

α) diftongarea înainte de *e* este, bineînţeles, mai nouă decât diftongarea, în parte preromană, a lui *ĕ* latin în *ie*, căci şi *e* din diftongul *ie* ia parte la ea, ex. v.-rom. *piarde*, arom' *k'arde* etc.

β) este mai nouă decât prefacerea lui *e, o* şi *a* în *i, u* şi *â* în poziţie nazală, căci avem: *pline, pune*, iar forme ca *mene* şi *câine* presupun un stadiu anterior *mine, câne;*

d) extensiunea în spaţiu nu pare a fi fost aceeaşi pentru toţi diftongii produşi de un *e* următor. Generalizat asupra întregului teritoriu român apare numai *ea* şi *oa* din *e* şi *o* urmat de *e*. Diftongul *âi* din *â* urmat de *e*, e comun dialectului me-

glenit şi subdialectului muntean, dar erà odinioară răspândit şi în Transilvania şi Moldova. Diftongul *ai*, din *a* urmat de *e*, apare mai des în dialectul copiştilor Psaltirei husite; urme de el aflăm în vechime însă şi în Moldova, prin Transilvania, iar azi în Muntenia *(áinine)* şi probabil şi în Bihor (*tiure*). Diftongul *ui*, din *u* urmat de *e*, se găseşte iarăşi la copiştii Psaltirii husite şi la traducătorul Evangheliei păstrate la Petersburg. Diftongul *ie* se mai păstrează în *Prier* (din *Priere)* şi poate în *grier*.

e) Cât despre reducerea diftongului *ea* în *e* înaintea unui *e* următor, ea este mai veche decât întâiele noastre texte scrise şi nu este exclus ca întâiele ei începuturi să dateze dinaintea despărţirii dialectelor, căci o găsim regional la Dacoromâni şi la Aromâni. In tot cazul prin sec. XVI şi XVII erà mai răspândită decât azi, când apare generalizată în Muntenia, pe când prin vestul şi nordul teritoriului dacoromân formele cu *ea* (*e*) au înlocuit, prin regresiune, pe cele cu *e*.

f) Tot prin regresiune se explică generalizarea formelor ca *mine, cuvinte*, în regiunile care în veacurile trecute cunoscuseră asimilarea lui *i* (urmat de *n*) în *e* înaintea unui *e* din silaba următoare (*mene, cuvente*).

Rămâne să mai adăogăm câteva cuvinte despre o chestiune căreia, cu tot dreptul, I. i-a dat o deosebită atenţie: când se poate considerà de încheiată trecerea fonetică a lui *e* şi *o* în *ea* şi *oa*? Încheiată deplin am văzut că ea apare numai în dialectul istrorom. În celelalte dialecte, modelul formelor flexionare face ca ea să nu fie încheiată cu desăvârşire. Schimbul regulat al vocalei accentuate în flexiunea cuvintelor vechi ca *plec — pleacă, inel* — dial. *ineale, dorm-doarme — doarmă, om — oame—oameni* etc. a servit de model şi cuvintelor intrate în limbă după ce legea fonologică a metafoniei se încheiase, încât îl găsim repetându-se chiar şi în neologisme ca *aprob — aproabă — aproabe* etc. Limba agonisind prin metafonie un nou mijloc de a deosebì, în mod formal, nu numai prin dezinenţă, ci chiar prin vocala accentuată a tulpinei, diferitele forme flexionare, a făcut uz de el în mare măsură, trecând chiar une-ori peste limită. Astfel am auzit — şi cred că această formă nu sună „strein“ celor mai mulţi Români—chiar un plural ca *ceaşoarnice* în loc

de *céasornice*, deşi în acest cuvânt, între *o* şi dezinenţa pluralului *e* mai e o silabă, cu vocala *i*. La baza acestui hiperzel de a distinge pluralul de singular stă acelaşi prin ipiu pe care l-am relevat cu exemple în *Conv. lit.* 39, p. 63 şi care a creat plurale ca *piepţini* (în Săcele, lângă Braşov), *fraşini* (V. Vârcol, *Craiul din Vâlcea*), arom. *K'ęţiri* „pietre", *iezişori*, plur de la „iedişor", etc.

Precum a observat Iordan foarte bine, dintre neologisme, mai ales acelea au primit metafonia, care găseau forme înrudite între cuvintele vechi ale limbei, d. e. neologismul *percep-perceapă*, *proced-proceadă* s'au modelat mai uşor după *pricep-priceapă*, *purced-purceadă*, cu care formează dublete în limba noastră, decât altele. Intr'adevăr, intrarea neologismelor în limbă o putem asemănă cu sosirea unui tren în gară. Unele din neologisme — întocmai ca pasagerii ce coboară din tren — rămân singure pe peronul gării, căutând în zadar vreun cunoscut de care să se poată alipi — şi neaflându-l, pleacă adesea mai departe, fără să se mai oprească în limbă decât o clipă; — altele iar, abiă au coborît din tren şi asupra lor se reped rudele, luându-le de mână şi silindu-le să descindă la ele: soarta acestora este pecetluită pe veci şi influenţa acestor rude se exercită necontenit asupra lor. Dar precum se întâmplă cu călătorii, adesea rudele indicate ca să-i întâmpine, lipsesc de la gară şi atunci nou venitul intră în oraş singur. Astfel vedem că de la adjectivele nouă: *cavaleresc*, *englezesc*, *franţuzesc*, *latinesc* femininul e *cavalerească*, *englezească* *franţuzească*, *latinească*, cu acelaşi sufix ca în derivatele vechi ale limbei, dar de la *grotesc*, femininul e *grotească*, de la *pitoresc* femininul obicinuit e *pitorească*, deşi Vlahuţa îşi intitulă cartea sa *România pitorească* etc. (Iordan, p. 103). Conştiinţa că avem a face cu neologisme, impiedecă, la cărturari, adaptarea lor la vorbele vechi; poporul, dimpotrivă, dă neologismelor — care pentru el sânt simple împrumuturi din limba altei clase sociale — cu mult mai uşor o formă corespunzătoare românească: exemplul lui *amorează*, citat de Iordan, ne-o dovedeşte. Tot ca aceste neologisme trebue considerate multe dintre cuvintele de origine slavă, intrate în limbă prin traducerea cărţilor sfinte şi prin slujba bisericească.

Mult mai greu este de a constată, de ce împrumuturile directe din alte limbi, care nu au schimbul *e-o* şi *ea-oa* în diferite forme flexionare, apar când adaptate spiritului limbii, când refractare. Cauzele sânt multiple; în privinţa aceasta aproape fiecare cuvânt îşi are istoria lui, pe care cu greu o mai putem reconstruì astăzi. Vechimea împrumutului e de sigur una dintre cauzele esenţiale. Cuvintele intrate în limbă înainte de ce metafonia să fi început, iau în mod firesc parte, împreună cu elementele latine, la transformare. Calitatea vocalei în limba din care cuvântul a fost împrumutat de asemenea a tras în cumpănă. Cuvintele slave cu *ě* (rostit *ę* sau chiar *ea* în unele dialecte bulgare) au fost mai uşor asimilate vechilor cuvinte cu *ea* sau *ę*, decât cele cu ѣ, care se rosteau probabil cu *ę* sau chiar cu *i̯*. Poate şi sunetele încunjurătoare să fi promovat sau să fi oprit rostirea *ea*. Iordan dă o listă mare de cuvinte fără metafonie, care au ca element comun un grup de consonante următor, neobicinuit în elementele latine, iar Weigand (*Jahresber.* III 217) crede că *r*+cons. următor a împiedecat diftongarea lui *e* pretutindeni în *mierlă* şi, în Banat, în cuvintele *verde* şi *merge*. Despre diferinţa în proparoxitoane şi în paroxitoane, relevată şi de Tiktin, am vorbit mai sus. Aceste împrejurări: vechime, calitate, sunete încunjurătoare şi accent, nu ajung însă să explice toate cazurile refractare, tocmai fiind-că graniţa în timp a acestei evoluţiuni fonetice a rămas multă vreme — şi este încă din cauza cazurilor flexionare în parte şi azi — deschisă. Astfel, cuvinte ca *cucurbetă* şi *soră*, ajunse în poziţia metafoniei prin schimbarea accentului (cucúrbetă > cucurbétă) sau prin metaplasmă (soru > soră) din vremuri străvechi — căci le găsim şi la Aromâni, întocmai ca la Dacoromâni — au păstrat totuşi pe *e* şi *o* nealteraţi. Un cuvânt ca *meşter* pe care l-am primit, după toată probabilitatea, de la Ungurii, care-l pronunţă *męšter*, apare consecvent în textele vechi cu ѣ, nu cu ѣ. Cuvintele rostite azi *pedeapsă*, *mireazmă*, *coroană* au în textele vechi forma nediftongată *pedepsă*, *mirezmă*, *coronă*. Acestea mai ales dovedesc că tendinţa de generalizare a metafoniei stăpâneşte încă şi azi la Dacoromâni. Chiar cuvântul *mierlă* (*mirlă*), care din toate elementele latine, în toate dialectele, e singurul fără

metafonie şi despre care Iordan crede, probabil cu drept cuvânt[1]), că s'a pronunţat un timp mai îndelungat **mierulă*, l-am auzit rostit în Tereblecea, în Bucovina, *ùarlă*. Exemplele acestea arată că tendinţa de generalizare a unei evoluţiuni fonetice — cât timp analogia formelor flexionare există — nu încetează. Între cei ce vorbesc o limbă există în toate timpurile oameni cu simţul limbei mai desvoltat, adecă indivizi care au o noţiune mai clară despre raporturile dintre diferitele elemente ale vorbirei. Aceste raporturi, în fonologie, sânt cele pe care noi, filologii, le arătăm în legile fonologice. Dependenţa unui *ea* sau *oa* de *ă* următor, precum apare din sute de exemple flexionare ale limbei, fiind recunoscută, a putut produce în timpuri mai recente pe *pedeapsă, mireazmă, coroană, ùarlă*, mai întâiu în graiul unor indivizi cu simţul limbei mai desvoltat, fiind apoi imitate de alţii.

Partea aceasta, care urmăreşte generalizarea metafoniei asupra cuvintelor mai nouă din limbă, e de sigur cea mai interesantă în lucrarea lui Iordan şi denotă că autorul are înţelegere pentru probleme lingvistice. Ea nu poate fi însă rezolvită decât făcând istoria acestor cuvinte şi căutând firele de înrudire pe care şi le-au creat din momentul când au pătruns în limba noastră. Felul pur formal al neogramaticilor, care deosebeşte între cuvintele vechi, atinse de „alunecarea" sunetelor, şi cuvintele nouă, modificate prin „analogie", este arbitrar, precum trebue să recunoască însuşi Iordan, care nu e în stare să precizeze, care dintre cuvintele neromane au pătruns în limba noastră înainte de metafonie şi care după începerea ei. Dar chiar între elementele vechi ale limbei, de sigur că la început nu toate au fost „molipsite" de-odată de „bacilul" metafoniei, ci inovaţiunea aceasta a început mai întâiu la câteva şi numai apoi s'a răspândit la altele — tot prin analogie. „Analogia" nu stă

1) Explicarea aceasta e de preferit celei date de Candrea-Densusianu în *Dicţionarul* lor *etimologic* Nr. 1104, care cred că forma regulată **miarlă* a fost înlocuită cu *mierlă* subt influenţa formelor diminutivale des întrebuinţate *mierluţă, mierliţă* etc., precum şi a masculinului *mierloiu*. Această explicare pur formală, pe care autorii Dicţionarului etimologic o întrebuinţează atât de des (d. ex la *frasin* în loc de *frapsin*, din cauza lui *frăsinet*), nu-i convingătoare, precum observă cu drept cuvânt Iordan. Păstrarea lui *merula* trisilab n'are nimic surprinzător, iar menţinerea lui *l* netrecut la *r* printr'un fel de „disimilare prohibitivă", din cauza altui *r*, o regăsim şi în arom. *căloari* ∠ calorem.

în opoziţie cu transformarea fonetică, ci ea este promotoarea ei. Mai mult decât atât. Cred că voiu avea în curând ocazia să arăt că analogia poate produce chiar o lege fonologică.

Înainte de a terminà, fie-mi îngăduit să mă ocup şi cu o altă chestiune din fonologia românească, atinsă în treacăt de l., care însă merită a fi discutată, fiind că mi se pare că nu e lămurită în deajuns.

Vorbind despre *fereastră*, l. crede (p. 45) că lat. *fenĕstra* ar fi trebuit să dea la noi **fieastră*, căci *n* + *ĕ* se moaie şi apoi „cade"; de aceea el presupune un tip latin vulgar **fenestra*, cu *e* lung, deşi spaniolul *finiestra*, *liniestra* probează un *e* scurt. „Abaterea limbii româneşti de la regula celorlalte limbi romanice se datoreşte deosebirilor dialectale din sânul limbii latineşti populare însăşi". Acelaşi scrupul îl are (p. 50) la *nĕco* > *innec* crezând că menţinerea lui *n* se explică în acest cuvânt prin formele accentuate pe terminaţiune, şi (p. 60) la *fântâneà* < **fontanĕlla*, unde menţinerea lui *n* se explică prin influenţa primitivului *fântână*. Aceeaşi părere o găsim exprimată la Candrea-Densusianu în *Dicţionarul* lor *etimologic*, care presupun pentru limba latină vulgară o formă asimilată **ferĕstra*, căci „clasicul *fenĕstra* ar fi devenit normal *feniestra* > *feiastră*". Încă în *Le consonantisme* p. 56 Candrea presupuneà, evident din aceleaşi motive, o formă **anillum* în loc de *anĕllum*. Dacă cercetăm însă şi celelalte cazuri cu *n* + *ĕ* sau *ae*, vedem că mai avem şi *naevus* > *neg*, *nĕbula* > *negură* cu *n* păstrat înainte de *e*, faţă de care (ca şi la *inel* şi *înnecà*) autorii dicţionarului citat nu par a aveà de făcut nici o rezervă. S'ar mai puteà adăogà că şi înainte de *ī* se menţine *n* nealterat: *junīcem* > *juni(n)că*, *coturnīcula* > *potârniche*, *venīre* > *venire*, cf. şi *luni*, *buni*, *aduni*. Astfel fiind faptele, Tiktin (*Elementarbuch* § 22) crede că *ĕ* accentuat latin apare ca *e*, nu ca *ie*, după *n* — şi prin urmare acest *n* rămâne nealterat — ca şi după *r* (cf. *rĕus* > *reu* > *rău*) şi după *č*, *ğ* (cf. *caelum* > *cer*). Probabil că în *ne* pentru *nie*, ca şi în *re* pentru *rie* şi *ce*, *ge* pentru *cie*, *gie* (cf. *civitatem* > **cietate* > *cetate*) nu avem a face cu menţinerea lui *ĕ* nediftongat, ci cu o reducere mai târzie a diftongului *ie* în *e* după anumite consonante, precum o putem urmări

în zilele noastre în Banat, unde *ie* devine iar *e* după labiale: *fer, pept* etc. din *fier, piept* etc.

Dacă acestea sânt faptele, de unde derivă părerea unor filologi că *ně* ar fi trebuit să dea *ńe* şi apoi *ie*? Dintr'o idee preconcepută, că celelalte dentale *(t, d, s* şi *l)* — Iordan crede chiar că *z* + *ě* ar fi trebuit să dea *je* şi se simte obligat să dea o explicare „neregularităţii" ce apare în *zěma* > *zeamă* (p. 47) — muindu-se înainte de *ě* şi *ī*, trebue să se fi muiat şi dentala *n*. Dar paralelismul în desvoltările fonetice nu este totdeauna complet şi e greşit a voi să-l generalizezi la stabilirea legilor fonologice. A doua cauză e că *n* urmat de *i̯* latin vulgar se moaie totdeauna: *cuneus* > *cuńu* > *cuiu* etc. Dar influenţa lui *i̯* străvechiu este adesea alta decât a unui *i̯* născut pe teren românesc (cf. *caelum* > dacor. *cer* dar *brachium* > *braţ*, arom. *ţer* dar *peciolus* > *k'ičor*, *rubeus* > *roib*, dar *běne* > *ġine* etc.), încât se poate foarte uşor ca *n* urmat de *i̯* latin vulgar să se moaie, dar să rămână cu voloarea lui dentală înaintea unui *i̯* românesc.

Sextil Puşcariu.

Prof. Dr. Gustav Weigand, *XXI.—XXV. Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig*, herausgegeben von — Leipzig, A. Barth, 1919. Un vol. în 8° pp. XIV+180. Preţul 6,50 mărci.

Volumul acesta, care în împrejurări normale ar fi trebuit să fie un volum jubilar, după douăzeci şi cinci de ani de rodnică activitate, apare în proporţiile restrânse impuse de războiu şi e dedicat foştilor elevi ai seminarului din Lipsca, morţi pe câmpul de luptă. Între aceştia sânt doi Români Transilvăneni, regretatul Alexandru Bogdan, autorul Metricei lui Eminescu, şi Dionisiu Nistor, de care legau atâtea nădejdii frumoase cei ce l-au cunoscut, un Bulgar şi patru Germani, între cari, Fritz Streller dăduse pe vremuri frumosul său studiu asupra „verbului ajutător în româneşte"; Walter Domaschke n'a apucat să-şi vadă tipărită disertaţia de doctorat, care apare tocmai în acest anuar.

Anuarul începe cu un studiu *Assoziative Erscheinungen in der Bildung des Verbalstammes im Rumänischen* (p. 1—56) de *Paul Haas*. De mult se simţeà lipsa unei lucrări care să strângă şi să rânduiască cazurile atât de numeroase şi variate ale formelor „analogice" în conjugarea verbului românesc. E cunoscută libertatea aproape anarhică care există, chiar în limba noastră literară, în privinţa aceasta. Pe lângă conjugarea *adap, adapi, adapă*, întâlnim, chiar la scriitori îngrijiţi, *adăp, adapi, adapă*, iar în vorbirea mai puţin îngrijită auzim şi *adap, adăpi, adapă*, sau *acăţ, acheţi, acaţă*, etc. Cercetarea filologică a acestor cazuri (şi a altora de acest soiu) erà indicată pentru o disertaţie de doctorat. Cel ce şi-a pus în gând s'o facă, aveà, înainte de toate să strângă, — dacă se puteà, la faţa locului, iar dacă n'aveà această posibilitate, consultând texte vechi şi dialectale — un material cât mai *bogat* şi cât mai *sigur*, adeverit cu citaţiuni, pe care nu le puteà contestà nimeni. Pe baza acestui material se puteà urmări în timp şi în spaţiu fenomenul care ne interesează; mai mult decât atât, se puteà urmări fiecare caz, stabilindu-i-se cu oarecare aproximaţie nu numai timpul când apare inovaţiunea, ci şi sfera ei de răspândire, şi forţa ei de a se impune în limba literară. Eu bunăoară întrebuinţez de obiceiu formele cu *a (sar, scap* etc.), dar numai *acăţ, desfăş*, stau la îndoială dacă am să aleg forma *adap* (pe care o simt mai literară) sau *adăp* (care mi se pare mai „veritabilă", simţind că am a face cu un termen întrebuinţat mai ales la ţară), dar nu zic niciodată *împăc, îngrăş* etc., care mi se par greşite.

Numai pe baza unui material bogat şi îngrijit se pot da explicaţiile, care nu au voie să fie şematice, judecând toate cazurile de acelaşi fel după acelaşi calapod, ci, mai mult decât ori şi unde, trebuie să se ţină seamă de puterea de atracţie a verbelor înrudite sau opuse ca înţeles sau apropiate ca formă şi mai ales a celor ce se găsesc adesea întrebuinţate împreună. Astfel de serii gramaticale nu se nasc dintr'odată şi pe întreg teritoriul, ci ele sânt rezultatul unei acţiuni lente de asocieri individuale, ce pornesc de la câteva cazuri izolate.

În privinţa materialului, lucrarea lui H. este o decepţie. Acest material e cules din gramatici, nu din graiul viu sau din

lectură, nici măcar din dicţionare mari ca al Academiei sau al lui Tiktin. De aceea el nu e nici bogat şi mai ales nu este sigur. Citaţii nu întâlneşti mai de loc, iar dintre cele câteva, unele sânt greşite. Astfel la pag. 11 se citează, după *Crestomaţia* lui Gaster, forma *îngrăşă-se*, spre a se dovedi că de la *îngraş (îngrăş)* persoana 3 sing. din prezintele indicativului este *îngrăşă*. Dar în pasagiul citat, din Coresi, avem o formă a aoristului! Consultarea de texte eră cu atât mai indicată, cu cât autorul nu ştie bine româneşte şi crede posibile forme ca: *eu săr*; *tu seri*, *el sară*, *să sare*, de la *sări* (p. 7), *împrăştiu*, *împrăşti*, *împraştă*, *să împraşte*, *să adăşte*, *să îngaimă* sau *să îngăimă* (p. 11), *pasc*, *păşti* (p. 16), la care se mai adaogă greşeli de tipar ca *îngrăs* (p. 7.), *însfac* (p. 14) *laş* (=las) p. 57, *coagălo* (=coagulo) p. 26, *auridu* (=auricula) p. 53, etc. Dacă ar fi consultat textele noastre vechi şi dialectale, ar fi aflat pe lângă formele analoage *împing*, *mint*, pe care le crede (p. 30) generale, şi formele „regulate" *împâng*, *învânc*, *mânt;* dacă ar fi întrebat un Român, ar fi aflat că de la *cuvântà*, *zvântà* şi de la verbele în *-mântà* forma uzuală pentru p.rs. 2 din sing. indic. prez. nu e *cuvânţi*, *zvânţi*, *-mânţi* (p. 28—39), ci *cuvinţi*, *zvinţi*, *-minţi* etc. Dacă, înainte de a susţine apodictic că verbele în *-ec*, nu prefac, după labială, pe *e* niciodată în *-ă*, ar fi cetit ce se spune în *Dicţionarul Academiei* despre *fermecà* (pe care-l consideră la p. 20 născut prin „Prefixvertausch" — recte „Suffixvertausch" p. 51 — din *farmăc*), ar fi văzut că în dialecte se găsesc şi forme cu *ă*.

Pentru a puteà distinge cazurile etimologice de cele analoge e necesar să cunoşti etimologia cuvintelor de care vorbeşti. Pentru *lăpădà* e a se compară acum *Dacoromania* p. 220 ş. u. De asemenea pentru *contenì* (p. 226) şi *întrămà* (p. 235), etimologii pe care autorul le puteà cunoaşte din *Conv. lit.* XLII. Despre *dezbărà* (p. 7) şi *răzămà* (p. 19) autorul ştie că sânt „de origină slavă", dar nu ne arată etimonul, de care am fi fost totuşi atât de curioşi şi care ar fi trebuit să-l ştim pentru ca să judecăm la ce sunet se reduce *ă* în *dezbăr* şi *a* în *razăm*. Precât ştiu eu, o etimologie cât de cât plauzibilă din slavoneşte pentru aceste două cuvinte nu s'a dat până acum. Dimpotrivă pe *dezbărà* îl derivă P. Skok (*Časopis pro moderni filologii a literatury*, Praga,

vol. VI p. 41 ş. u.) din lat. **disvelare*, iar pentru *răzimă* propusesem eu odinioară (*Conv. lit.* XXXVIII, 260) o etimologie albaneză. Pentru *adulmecă* mă face vinovat, citându-mi Dicţionarul etimologic, de o etimologie greşită. Intr'adevăr, eu nici odată n'am „adus în legătură acest cuvânt cu ar. (aromunisch? altrumänisch?) *olma* (?) din lat. *urma* (?)". Pentru *arăt* stă la îndoială (p. 7) dacă trebue să se hotărască pentru *elatare* sau *erectare*, hotărîndu-se (p. 10) pentru acesta din urmă. Dacă ar fi consultat *Dicţionarul Academiei*, ar fi văzut că singura etimologie admisibilă e **arrectare* a lui Cihac; ea explică toate schimbările vocalei accentuate în acest cuvânt, care a dat naştere atâtor analogii.

E adevărat că H. se pare că nu crede în legea fonologică ce am stabilit-o în *Conv. lit.* XXXIX 314 ş. u. cu privire la transformările lui *e* şi *i* după *r*. Deşi acolo am dovedit, cred, cu exemple numeroase că o prefacere a acestor vocale în *ă* şi *â* nu se găseşte după *r* (simplu) intervocalic (din *r* sau *l*), el totuşi scrie „eine Behauptung für die er (adecă *eu*) den Beweis schuldig ist" (p. 11). Dar despre influenţa lui *r* asupra vocalelor următoare H. are altă părere, în care recunoaştem opinia lui Weigand (cf. raportul acestuia asupra lucrărilor de filologie românească pe anii 1910—1911 în *Kritischer Jahresbericht* I, 123), ca şi care citează cazul dialectalului *meră* (pluralul de la *măr*), ca dovadă că *e* poate trece în *ă* după *r* intervocalic. Dar tocmai acest cuvânt ne dovedeşte că aici avem a face cu un fenomen regional de origine recentă, care nu poate fi confundat cu trecerea lui *e* în *ă* după *rr* şi *r* iniţial, comună tuturor dialectelor române şi deci străromână. Intr'adevăr, forma *meră*, ca şi forma dialectală *meşă* (pluralul de la *masă*) arată că *e* final după *r* şi după *ş* a trecut în *ă* după ce *ea* precedat de labială se prefăcuse în *a* în poziţie tare, căci dacă ar fi fost anterior acestei treceri am avea *mară*, *masă*. Cum însă influenţa labialei asupra unui *e* următor se găseşte numai la Dacoromâni, trecerea lui *mere* în *meră* nu poate fi confundată cu prefacerea, comună tuturor dialectelor, a lui *reu* sau *urresc* în *rău*, *urăsc*. Cu numiri nouă, mai mult sau mai puţin potrivite, ca „Schmalzungen-r" sau cu propoziţii ca „das *r* [în strâng] hat allmählich seinen palatalen Charakter *ŕ* (de unde ştie H. că în *strâng* s'a pronunţat *r* vreo-

dată palatal?) verloren und wurde Schmalzungen-r, womit natürlich auch die verdumpfende Wirkung auf den Folgevokal erklärlich ist" (p. 31) nu explici nimic. Explicație ar fi numai când ai puteà spune precis când, unde, în care cazuri și de ce tocmai în aceste cazuri, *r* se pronunță altfel decât de obiceiu.

Spre a explicà trecerea lui *clamŏ* în *chem*, H. admite stadiul intermediar *cl'ămu* (p. 27), reeditând părerea lui Lambrior că *a* accentuat a trecut în *ă* înainte de *m* simplu (deci *lucrăm* ar fi forma „regulată"), în care azi nu mai crede nimeni. „Excepțiile" *alamă* (cuvânt nou!), *aramă*, *mamă* (cu doi *m!*) și *seamă*, ne spune (la pag. 27), că le-a explicat aiurea, fără să ne trădeze unde, iar la pag. 48-49 admite că trecerea lui *o* în *u* „vor ungedecktem *m* ungewöhnlich ist".

Pentru trecerea lui *în* în *un* înaintea unui *u* următor el crede că e necesar ca după nazală să mai urmeze o labială, și contestă că s'ar găsì undeva forma *untru* (p. 32—33). O puteà aflà cu ușurință în Anuarul lui Weigand V 169, precum și pe *puntru* (din *pântru*) VIII 271, cf. și *rundunică*, *curund*, *cuțut*.

Dacă ar fi cetit ce am scris eu în *Conv. lit.* XLIV., 470 ș. u. despre *au* latin (cf. și *Conv. lit.* XLVI., 144, *Mitteilungen des rum. Instituts zu Wien* p. 8) n'ar fi susținut monstruozitatea că *răposà* cu *o* este „eine Schreibung offenbar durch franz. *reposer* veranlasst" p. 53 și mai ales n'ar fi scris că forma „regulată" a participiului lui *auzì* ar trebuì să fie **uzit* (p. 58), gândindu-se, probabil, că *au* neaccentuat trebuià să treacă — și la începutul cuvintelor! — în *ău*, acesta să se contragă în *o*, care nefiind accentuat, să treacă în *u*. Că H. nu prea e în curent cu cercetările mai noui, dovedește și faptul că citează (p. 55—56) o lege fonologică pe care am stabilit-o acù șaisprezece ani, deși de atunci încoace am revenit de repetate ori asupra chestiunii lui *qua* > *pa*, abandonând părerea de odinioară.

Câteva amănunte încă. Ce însemnează verbul *refec* citat (pag. 16) între neologisme? Ce e *înferc* dat la pag. 44?

Aș vrea să relev și câteva idei nouă din această lucrare, dar le caut în zadar; cel mult ar merità să fie urmărit gândul că în forme ca *adăpi* (la pers. 2), *ă* se datorește lui *i* următor ca în pluralele feminine *căldări*, *văi* etc.

Dimpotrivă, lucrarea lui Walter Domaschke, *Der lateinische Wortschatz des Rumänischen* (p. 65—173), are toate calităţile unei bune disertaţii de doctorat, aşa cum sântem deprinşi să le întâlnim în Anuarele lui Weigand. Autorul a coordonat cu multă pricepere materialul lexical de origine latină al limbei noastre după categorii, dându-ne un tablou, instructiv şi din punct de vedere istoric-cultural, asupra cuvintelor păstrate de la strămoşi.

Stabilirea unor categorii de înţelesuri este foarte anevoioasă; clasificarea cuvintelor unei limbi în aceste categorii şi mai grea, dată fiind *polisemia* celor mai multe din ele şi desvoltarea semantică, care adesea face ca o vorbă, aparţinătoare unei categorii, să ia în cursul timpului un înţeles ce se potriveşte într'altă categorie. Regule fixe neputându-se stabili, arbitrarul nu poate fi înlăturat cu desăvârşire. Întocmai ca cel ce îşi aşează cărţile bibliotecii sale după categorii şi adesea stă la îndoială dacă cutare operă trebue trecută între cărţile de istorie, de geografie sau de filologie, tot astfel numai bunul simţ va hotărî, în care categorie trebue împărţită o vorbă cu mai multe înţelesuri. Dar o astfel de împărţire nici nu trebue să aibă pretenţia de a fi pur ştiinţifică, ci ea tinde mai mult spre un scop practic, foarte util. Domaschke şi-a dat seama perfect de acest lucru, a vorbit la nevoie despre acelaşi cuvânt la două locuri, nu s'a sfiit a despărţi animalele domestice de cele sălbatice, tratându-le pe cele dintâiu în legătură cu omul, iar pe cele sălbatice în legătură cu natura. De obiceiu el pleacă de la înţelesul etimologic al cuvântului, ceea ce nu-l împiedecă însă a clasà, în mod foarte înţelepţesc, pe *învăţà* între cuvintele în legătură cu viaţa intelectuală a omului, abstrăgând de la legătura etimologică a acestui cuvânt cu *vitium* latinesc.

Scoţând numeraliile, pronumele, adverbele, prepoziţiile şi conjuncţiile, pe care le tratează pe scurt într'un capital final, D. împarte întregul material lexical în două grupe I. Natura înconjurătoare, II. Omul. În fiecare din aceste grupe se fac subîmpărţirile următoare: I. Natura înconjurătoare. *A*) Natura anorganică: 1. Fenomene atmosferice (corpuri cereşti, vreme), 2. Structura pământului (părţi constitutive, bogăţiile pământului, metale, apa); *B*) Natura organică: 1. Flora (părţile plantelor,

arbori, tufe, flori şi plante mărunte, plante otrăvitoare, plante mici), 2. Fauna (părţile corpului, viaţa animalelor şi strigătele lor, sugătoarele, fiarele sălbatice, pasări, reptilli, peşti, insecte, animale inferioare). II. Omul. *A*) Corpul. 1. Structura corpului (capul şi părţile lui, braţele şi picioarele, trunchiul, părţile genitale), 2. Viaţa fizică (fenomene de viaţă organică, funcţiuni ale corpului, boale şi stări patologice, stare şi mişcare). *B*) Formele apercepţiei prin sensuri: 1. Cele cinci sensuri, 2. Văzul (culori, mărime şi extensiune, formă, termeni pentru a exprimà cantitatea, repartiţia în spaţiu), 3. Auzul, 4. Gustul, 5. Mirosul, 6. Pipăitul. *C*) Viaţa intelectuală: 1. Intelect, 2. Simţ, 3. Voinţă, 4. Limbă, 5. Caracter (noţiuni etice). *D*) Viaţa practică: 1. Hrana (gătirea bucatelor, hrana animalică, băuturi), 2. Îmbrăcămintea (rufe, încălţăminte, stofe, facerea hainelor, podoabe), 3. Locuinţă, foc, lumină (casa şi părţile ei, mobile, termeni generali, foc şi lumină, termeni de construcţie), 4. Ocupaţiune (termeni generali: unelte şi materii; termeni speciali: agricultură, grânele şi cultura lor, legume şi nutreţ, pomicultură, viticultură, creşterea vitelor, animale de casă: vite, galiţe, tratamentul vitelor, lăptării; vânat; ţesătorie; alte ocupaţii), 5. Societatea omenească (familia şi rudele de sânge, rude prin încuscrire; educaţie şi instrucţie; viaţa socială; muzică şi cântare; muncă şi stăpânire; negoţ şi comunicaţie; mijloace de transport; administraţie, drept; războiu şi arme; viaţa religioasă, credinţa creştină, sărbători creştineşti; socotirea timpului, termeni generali în legătură cu timpul).

La sfârşitul lucrării autorul face o scurtă sinteză, din care relevăm următoarele constatări juste: „cuvintele vechi de origine latină servesc spre a numì obiectele cele mai importante şi mai indispensabile, alcătuind oarecum şira spinării limbei române“ (p. 171). „Numărul cuvintelor importante, de origine latină, e considerabil pe toate terenele, deşi concurenţa ce i-o fac cuvintele streine, intrate în masă în limbă, a fost mare“ (p. 171). „Elementul latin apare foarte conservativ... Limba română este adesea mai apropiată în privinţa formei şi a înţelesului cuvintelor de limba latină decât multe din limbile romanice (p. 172), care au stat în necontenit contact cultural una cu alta şi

s'au influenţat necontenit şi în privinţa tezaurului lexical" (p. 171). „Se observă mai ales tendinţa de a înlocuì termenii abstracţi prin termeni concreţi" (p. 171).

D. îşi dă seama că azi nu mai cunoaştem decât o frântură a cuvintelor de origine latină ce au trebuit să existe odinioară în limba română; chiar în cursul celor câteva secole din urmă, pe care avem posibilitatea să le urmărim literariceşte, putem observà stingându-se o mulţime de termeni latini. Cu cât mai multe vor fi fost cuvintele ce s'au pierdut în cei 600—700 de ani, despre care nu avem documente literare! (p. 171). De aceea autorul recomandă, foarte înţelepţeşte, să fim precauţi când din materialul de limbă de astăzi voim să facem deducţii asupra stării culturale a strămoşilor noştri: pierderea unui cuvânt se explică de multe ori prin ieşirea din uz a obiectului însuşi, dar foarte adesea ea se datoreşte unei „întâmplări" (p. 172—173).

„Întâmplare" numim tot ce nu putem explicà în mod logic. În timpul din urmă se fac tot mai stăruitoare încercări în lingvistică de a descoperì cauzele care determină dispariţia cuvintelor şi înlocuirea lor prin altele. Deşi aceste cercetări n'au izbutit încă să stabilească criterii sigure, totuşi ele ne conving din ce în ce mai mult că ieşirea din uz a unui cuvânt nu însemnează de cele mai multe ori pierdérea noţiunei însaşi şi că infiltrarea limbei cu cuvinte streine se datoreşte mai mult tendinţei de a aveà un termen mai plastic în locul celui banalizat prin prea deasa întrebuinţare sau palizit din pricina polisemiei.

De aceea precauţia la care ne îndeamnă autorul e foarte la locul ei; deducţiile pe care le facem din tezaurul lexical de astăzi asupra traiului şi stării culturale a strămoşilor noştri trebue mai cu seamă controlate cu rezultatele — ori cât de puţine şi adesea nesigure — pe care istoria şi etnografia le adună cu alte mijloace de investigaţie.

Totuşi autorul nu poate rezistà tentaţiei, atât de fireşti de altfel, de a face la sfârşitul aproape fiecărui capitol, şi deducţii asupra materialului lingvistic păstrat.

O valoare documentară au aceste deducţii numai când ele sânt de natură *pozitivă*, când adecă constatând existenţa

neîntreruptă a unui cuvânt latinesc în românește, conclude asupra continuității noțiunei însași. Ținând seama și de desvoltările semantice ale acestor cuvinte străvechi, sântem într'adevăr în situația să întrezărim câte o părticică din traiul strămoșilor noștri. Bogăția de termeni latini în legătură cu economia de vite și cu lăptăria sau cu țesătoria, ne arată pe vechii Români ducând în mare parte o viață pastorală și pregătindu-și în casă îmbrăcămintea. Multele cuvinte latine care însemnează arme primitive și acțiuni războinice, apoi cuvinte ca *a fură, furt, fur, a răpi, a prădă, a despoia* ne vorbesc despre luptele mărunte pe care strămoșii noștri aveau să le poarte. Dar imaginile ce le putem reconstrui nu privesc numai viața materială, ci și cea morală și intelectuală. Verbele *a certă, a defăimă, a prepune, a urî, a iertă, a se împăcă* sânt încă azi, în raporturile noastre sociale, tot atât de des întrebuințate ca în vechime. Dacă analizăm cuvintele privitoare la creșterea copiilor, avem impresia că strămoșii noștri se bucurau de cea mai deplină libertate în copilăria lor, scoși de timpuriu de sub tutela părintească: cuvântul *castigare* nu avea înțelesul de „a pedepsi", ci cu totul alt sens.[1])

Dar D. nu se mărginește la astfel de concluziuni, ci face din lipsa unor termeni latini, pe care îi găsește în alte limbi romanice, și deducții *negative*, alunecând însuși pe calea de care atât de înțelepțește ne dădeà sfatul să ne ferim. Cât de nesigur e acest drum ne arată un singur exemplu. Precum am spus, termenii de țesătorie sânt în majoritatea lor de origine latină. Totuși alături de verbul *a țese* avem substantivul de origine slavă *războiu*. Acest fapt ne îndeamnă să nu ne aventurăm la concluzii prea hazardate dacă, alături de latinescul *arà*, avem pe slavul *plug*. Studiile mai nouă etnografice au arătat că forma plugului nostru e eminaminte latină, și obiceiul de a umblà cu *pluguşorul* la colindat e de sigur și el străvechiu și s'a putut naște sau a putut fi înțeles și desvoltat numai la un popor agricol. Apoi mă întreb chiar, dacă pierderea lui *arat* (din *aratrum*), pe care Aromânii îl păstrează până azi, nu se datorește

1) Totuși *Lexiconul Budan* dă pentru *câștigà* și sensul „a vedeà de copii, a-i educà".

unei simple omonimii, dacă, adecă, expresia *mergem, ieşim la arat* trebue s'o analizăm ca pe: *mergem la secerat, la cosit* sau ca pe *mergem la seceră, la coasă.*

În general am impresia că autorul, înainte de a lăsă să vorbească documentele pe care i le dă limba, avea o idee fixată asupra felului de traiu şi a stării culturale a strămoşilor noştri, pe care le consideră foarte primitive. El crede că locuinţele Românilor în vechime erau nişte aşezări rare şi depărtate unele de altele, constând din nişte colibe primitive, închegate cel mult din lemn cioplit, în interior cu o întocmire foarte simplă şi o vatră de foc, precum le întâlnim şi azi la păstorii călători aromâni; nimic nu indică asupra unei culturi orăşeneşti (p. 132). Slavii ne erau superiori în privinţa culturală, economică şi politică, de la ei am primit numirile pentru instituţiuni şi îndeletniciri şi obiecte în legătură cu un stadiu cultural mai înaintat (p. 171), precum şi cele ce exprimă abstracţiuni şi fenomene psihice (p. 115).

Nu vreau să cercetez întru cât acest punct de vedere corespunde sau nu adevărului; metodiceşte el este însă de sigur greşit şi îl aduce pe autor în situaţii foarte curioase.

Astfel, din faptul că terminologia în legătură cu calul este de origine latină, din faptul că termenii latini pentru transportul pe apă lipsesc cu desăvârşire şi din faptul că pentru părţile carului avem numai cuvinte streine, el deduce că transportul se făceà de strămoşii noştri pe cal. Un comerţ însă fără mijloace mai perfecte de transport nu se poate închipui. Ideea ce o are D. despre starea culturală a Românilor vechi de asemenea îl face să admită a priori că pentru schimbul de mărfuri ce-l practicau vechii Români „abià putem întrebuinţă termenul de comerţ" (p. 157—158). Termenii fundamentali *cumpăr, vând, preţ, împrumut, dator* nu ajung ca să admitem că acest comerţ s'ar fi făcut în stil mai mare. Dar iată că dă de cuvântul *negoţ* (cu familia sa *negoţà, negustor* etc.) Acest fapt în loc să-l pună pe gânduri, îl face să scrie „trotz alten Vorkommens sind *negoţ, negustor* kaum Erbwörter, weil sie im Romanischen und auch im Aromunischen, Albanischen nicht vorkommen" (p. 156). Dar forma şi înţelesul cuvântului româ-

nesc corespunde întocmai celui latin; dar cuvântul e popular şi apare în cele mai vechi texte; dar în dialectul aromân lipsesc atâtea sute de cuvinte străvechi conservate la noi, iar lipsa lui la Albanezi nu dovedeşte, pentru Români, nimica; dar autorul aduce în lucrarea sa însuşi o mulţime de exemple de cuvinte de origine romană păstrate numai în limba noastră şi lipsind limbilor romanice de vest (din lista publicată de mine în *Locul limbei române între limbile romanice* p. 31—32 rezultă că numărul acestora alcătueşte 5—6% din toate cuvintele noastre de origine latină!)

Tot astfel nu admite continuitatea lui *pepine* „aus kulturellen Gründen" (p. 138), iar despre *păun* crede că ne-a venit mai degrabă din bulgăreşte, căci această pasăre nu e nici azi prea cultivată la Români şi a fost cu atât mai puţin o pasăre de casă la Românii-păstori (p. 143). Pentru ca să ne convingă de acest lucru, autorul, făcând critica reală a cuvintelor, ar trebui să dovedească, măcar prin vreo indicaţie asupra unor lucrări de specialitate, că planta şi pasărea arătate prin aceste cuvinte n'au putut fi familiare vechilor Români.

Din capitolul despre cucurbitacee la Hehn, *Kulturpflanzen* (p. 304 ş. u.) nu reiese că pepenele n'a fost cunoscut în evul mediu în regiunile noastre (în multe părţi prin *pepene* se înţelege „bostanul" sau „castravetele", o confuzie pe care o întâlnim şi în alte limbi). Cât despre *păun*, penele ornamentale ale acestei păsări — care nici la vechii Bulgari n'a putut fi cu mult mai răspândită decât la vechii Români, oricât i-ar fi considerat pe aceştia D. de superiori nouă culturaliceşte — au putut foarte bine conservă numele ei latin.

Dar *păun* nu-i singurul cuvânt pe care D. îl consideră mai degrabă de origine slavă decât romană, ci în lucrarea sa întâlnim un număr considerabil de alte cuvinte, a căror origine latină e contestată. Cu rizicul de a da acestei recensii o extensiune mai mare decât se obicinueşte, va trebui să stăruesc cevă mai mult asupra acestei chestiuni, care merită a fi lămurită din punct de vedere principiar.

În afară de lucrările lui Kr. Sandfeld-Iensen, Weigand şi elevii săi sânt singurii care se ocupă în mod stăruitor cu ra-

portul între limba română şi limbile vorbite în Peninsula balcanică. De aproape trezeci de ani, în Seminarul din Lipsca se studiază aceste raporturi într'o serie de lucrări de valoare, apărute în Anuarele Seminarului. Convieţuirea lungă cu unele din aceste popoare şi desvoltarea în aceleaşi împrejurări de traiu şi subt aceleaşi influenţe culturale se manifestă în limba noastră printr'o serie întreagă de asemănări, mai ales în ce priveşte felul de a întrebuinţà aceleaşi cuvinte şi aceleaşi expresii idiomatice şi construcţii sintactice.

Dacă studiem de aproape tezaurul lexical, frazeologia şi sintaxa limbilor europene de vest, ne vom convinge că în limba franceză, engleză, germană, italiană, etc. există de asemenea un număr considerabil, nu numai de cuvinte împrumutate sau calcate după acelaşi model, ci şi foarte multe construcţii sintactice[1]) şi expresii figurate identice. Cauza acestor asemănări este ceea ce sântem obicinuiţi să numim „cultură occidentală", comună din vechi timpuri acestor popoare în contact necontenit unul cu altul. Termenul de „Balkansprachen" întrebuinţat atât de des de Weigand şi de elevii săi, trebue deci înţeles în acelaşi fel ca termenul de „limbi occidentale". Precum putem vorbì de obiceiuri sau de mentalitate balcanică, în opoziţie cu obiceiuri europene şi mentalitatea occidentală, putem subsumà şi asemănările glotologice între popoarele cu limbi diferite care au stat subt influenţa Bizanţului în termenul de „limbi balcanice". Precum însă, în occident, asemănările aceste — care de sigur nu sânt nici mai puţin număroase, nici mai superficiale decât cele din orientul european — nu ne împiedecă să distingem lămurit limbile franceză, engleză, germană, italiană una de altă, tot astfel trebue procedat şi în Orient. Aflând un cuvânt comun ca formă sau ca model în toate limbile de subt sfera de înrâurire a Bizanţului, nu ajunge să-l decretăm de „Balkanwort" — căci prin această numire n'am explicat nimic — ci tre-

1) „Sintaxa limbilor romanice de azi apare în foarte multe privinţe cu mult mai de aproape înrudită cu sintaxa limbei germane moderne sau a limbei neo-greceşti, decât cu a limbei latine clasice. Dacă cinevà s'ar apucà să facă, fără cunoştinţe istorice, deducţii asupra înrudirii limbilor din sintaxa lor, constatările sale ar stabilì raporturi defavorabile limbii latine". Meyer-Lübke, *Einführung*[3] § 10.

bue să căutăm originea lui, pe care aproape totdeauna, o vom găsi în una din limbile acestea. Când cuvântul acesta se poate urmări până în limba veche grecească, originea va fi grecească, când el e comun şi limbilor slave de vest sau est, probabil că originea e slavă, când el e latin, îl vom considerà ca o rămăşiţă a populaţiei romane de la Dunăre, ai cărei urmaşi sântem noi.

Întru cât ne priveşte în special pe noi, faptul că avem atâtea asemănări incontestabile cu limbile balcanice, nu exclude întru nimic că vorbim o limbă romanică. Când aflăm pentru un cuvânt al nostru o etimologie latină, care din punct de vedere formal, semantic şi al criticei reale nu întâmpină nici o piedecă serioasă, e firesc, ca să ne oprim la ea; iar dacă acelaşi cuvânt îl găsim — împrumutat sau decalcat — în vreuna din limbile balcanice, e firesc iarăşi ca să admitem că e împrumutat din româneşte. Căci de sigur cel ce îşi dă seama despre felul cum se fac împrumuturile dintr'o limbă într'altă nu va puteà admite că Românii au primit numai şi n'au dat altor popoare, chiar superioare culturaliceşte — exemplul Saşilor din Ardeal este o dovadă pentru aceasta — cuvinte şi expresii de ale lor.

Impresia pe care ne-o dau studiile lui Weigand şi ale elevilor săi este că expresiei „Balkansprachen" i se dă înţelesul de un fel de înrudire organică, bazată pe substrate streine comune; „Balkanwort" nu e numai o numire ce are avantajul scurtimei, ci e considerat ca o explicaţie. Influenţa activă a limbei române asupra limbilor învecinate se reduce la câţiva termeni păstoreşti. Când însă un cuvânt, evident romanic, se găseşte şi la Slavi, cu deosebire la Bulgari, se trage adesea la îndoială continuitatea lui în limba română, iar când poate fi îndoială dacă o vorbă românească derivă din latineşte sau din vreo limbă balcanică, etimologia neromanică este preferită a priori, trecându-se cu uşurinţă peste dificultăţi semantice şi formale.

Această evidentă exagerare este în dauna studiilor atât de folositoare făcute în seminarul de la Lipsca şi nu mi-o pot explicà decât prin faptul că studiul romanisticei se cam neglijază şi astfel asemănările izbitoare cu limbile balcanice şi ocuparea aproape excluzivă cu ele, duc în mod fatal la unilateralitate.

Iată câteva exemple din lucrarea lui D.

Pag 70. *boare* e derivat din bulg. *burja* „furtună, viscol". Greutăţile semantice şi formale, relevate în urmă de *Dicţionarul Academiei*, nu sânt o piedecă pentru D. — Pe *ceaţă* din *caecia* l-a admis şi Weigand; totuşi D. îl crede bulgar. — 77. *stâlpar* e derivat din bulg. *stlpz*, cu acelaşi sens ca „stâlpul" nostru, deşi înţelesul cuvântului românesc ne trimite la **stirpalis* (din *stirps* „ramură") şi forma nu ne împiedecă să admitem această etimologie. — Pe *broască* îl crede albanez; dintr'o lucrare recentă a lui L. Spitzer, publicată în *Indogermanische Forschungen*, latinitatea cuvântului e evidentă. — 90 *mustaţă* nu derivă după D. din lat. *mustacia*, deşi forma şi înţelesul se acoper deplin cu acest cuvânt răspândit în toate limbile romanice, deşi părţile corpului, în special numirile în legătură cu părul omenesc, sânt toate de origine latină (cf. şi *barbă, a rade, a tunde, a tuşină*), ci cuvântul ne-a venit de la Bulgari, care-l au de la Greci. Tot astfel crede că *ţâţă* derivă „de sigur" din bulgăreşte (p. 92). — E pos ibi că *inimă* în înţelesul de „stomac" în expresia *mă doare inima* să fie decalcat — dacă în general voim să admitem un model strein, căci această localizare greşită a unei dureri interne s'a putut naşte independent — după bulgăreşte, precum admite D. (p. 93), dar posibil e şi cazul invers, căci găsim şi în franţuzeşte *j'ai mal au coeur*. — 100 *lunatec*, care în celelalte limbi romanice e cuvânt savant, ar puteă veni, după D. din bulg. *lunatek*. — 114 Pentru *supără* admite, cu Weigand, posibilitatea unei derivări din malorusul *supra* "ceartă", deşi cuvântul acesta e răspândit din vechime pe întreg teritoriul dacoromân, iar desvoltarea lui semantică o regăsim, precum am arătat în Dicţionarul mieu etimologic, şi în Spania. — 127 *săpun* este, pentru D., un „Balkanwort". Când însă singur constată (p. 127) că în româneşte s'au conservat deosebit de bine cuvintele care stau în legătură cu curăţenia corpului, continuitatea în limbă a săpunului, pe care îl poate fierbe în casă orice gospodină, e firească. — (128) *sat* e albanez (cf. acum articolul lui V. Bogrea în *Dacoromania* I. 253. ş. u.) — (129) *curte* e iarăşi „Balkanwort". — (130) *almar*, deşi corespunde perfect latinescului *armarium* şi se regăseşte şi la Istroromâni, e împrumutat din ungureşte. — 135 *mă-*

tură ar fi slav. Deoarece trecerea lui *l* între vocale în *r* nu se găseşte în nici un împrumut din limbile slave, iar sincoparea lui *u* în sufixul latin *-ulus* e de dată şi mai veche, nu înţeleg cum mai poate fi susţinută etimologia lui Miklosich. — 163 *Rusalii* e slav (cf. recensia la scrierea lui J. Jud, în *Dacoromania*); tot astfel *Crăciun*: „es kommt auch in den slavischen Sprachen vor und stammt *jedenfalls* von dort." Dacă căutăm în *Dicţionarul etimologic al limbelor slave* de Berneker, vedem că slavul *Kračun* (s. v.) e derivat din româneşte, iar acesta din lat. *calatio*. Tot astfel derivă Berneker pe *guša* (s. v.) al Slavilor învecinaţi cu noi (Bulgari, Sârbi, Ruteni) din româneşte.

Dacă pe de o parte un Berneker, după consultarea întregii bibliografii şi având în vedere toate limbile slave, iar pe de altă parte dacă un romanist de talia lui Meyer-Lübke, au alte păreri decât Domaschke cu privire la originea unor cuvinte ca cele citate — şi numărul lor s'ar puteà înmulţi — sântem în drept să afirmăm că judecata acestuia e unilaterală. Că este şi prevenită, dovedeşte mai limpede cazul lui *Sâmbătă*, despre care cetim: „die Namen der Wochentage sind ausser *Sâmbătă* 'Sonnabend' (slav.) merkwürdigerweise alle romanisch geblieben". Pentru noi, care ştim că termenii primordiali creştini sânt latini, „merkwürdig" ar fi ca să întâlnim cuvinte neromanice pentru zilele săptămânii. De asemenea ar fi întru câtva surprinzător — deşi cazul se repetă şi în englezeşte — ca între toate numirile, latine, ale săptămânii, *Sâmbătă* să fie slavă. De fapt, după cele arătate în recensia ce publicăm mai la vale asupra unui studiu de J. Jud, rezultă că şi acest cuvânt e de origine latină. Neregularităţile formale (intercalarea lui *m* şi genul feminin) sânt în deajuns explicate acuma şi se regăsesc şi în vest; dimpotrivă, greutăţile formale, spre a explică acest cuvânt din paleosl. *sǫ̀bota* sânt cu mult mai mari. Într'adevăr, după studiul lui Byhan (*Jahresberisht* V 351—352) nazala slavă ar fi trebuit să fie redată, în acest cuvânt, împrumutat în vremuri vechi, prin *un*, iar *o* neaccentuat din silaba următoare, adăugăm noi, nu puteà da *ă*, ci reflexul lui regulat ar fi fost tot *u*. Am aşteptà deci **sumbută*. Când e vorba de o etimologie latină, ni se cere cea mai strictă aplicare a

legilor fonologice; un caz de asimilare, disimilare, metateză, sincopă, metaplazmă, schimbare de gen etc. îi face pe criticii severi să încrunte imediat fruntea. Când însă cuvântul românesc e derivat din slavoneşte, atunci legile fonologice aproape nu există, iar accidentele generale sânt admise cu cea mai largă îngăduinţă.

Să-mi fie permis a ilustră aceasta cu un exemplu în afară de lucrarea cu care mă ocup, spre a arătà că acest lucru se întâmplă şi la filologii din ţara noastră — ca un fel de reacţiune împotriva maniei înaintaşilor noştri de a găsi oricărui cuvânt o origine latină.

Aflând, cu ocazia ediţiei Cărţii cu învăţătură a lui Coresi, verbul *a plăsà*, cu înţelesul „a bate în palme", l-am derivat din **applausare* (Conv. lit. XLVI., 1912, p. 143—144; ar fi fost mai nimerit să-l deriv din *plausare*, care e atestat în latineşte). Mai târziu am aflat că la această etimologie se gândise şi Cipariu şi o propusese şi Ar. Densusianu. Nu este de sigur nici o mirare ca unui filolog de azi să-i scape ceea ce scrisese odinioară Cipariu şi A. Densusianu. Că s'au gândit şi alţii la aceeaşi etimologie, e numai o probă mai mult că ea este probabilă. După stabilirea legii fonologice: *au* latin proton se preface în *a*, nu există nici o dificultate formală, precum nu există nici piedecă semantică: în pasagiul corespunzător din Vulgata, lui „*să plăseadze* cu mărule" îi corespunde: plaudite manibus. Totuşi etimologia aceasta nu e admisă de Tiktin (*Rom. Deutsches Wb.* s. v.), care îl derivă din „slav. (serb. nslov. czech.) *plesati* = ksl. *plęsati* 'tanzen, jubeln', vgl. zur Bedeutung czech. plesati rukama ‚mit den Händen klatschen' ", nici de Meyer-Lübke (Rom. Wb. No. 6587), nici de Densusianu—Candrea (care nu-l pomenesc în Dicţionarul lor etimologic) şi, bine înţeles, nici de Domaschke. Etimologia lui Tiktin o dă şi N. Drăganu (*Transilvania* LXIII. 1912, p. 157—158 şi *Codicele Todorescu*, p. 158—160), necunoscând articolul mieu din *Conv. lit.* XLIV., 470 (unde arătasem că *repausare* a dat **răpăsare*, de unde, pe de o parte, la Aromâni, *arăpás*, pe de altă parte, la noi, cu trecerea lui *ă* > *o* după labiale, *răposare*). El găseşte în alte psaltiri corespondentul „săltà-vor cu

mărule" şi crede că aceasta ar fi o dovadă că întâii traducători ai psalmilor au introdus pe *плѣsati* din originalul slavon subt forma *plăsà*. Tot atât de bine însă se poate admite că *плѣsati* din original le-a adus aminte de cuvântul lor românesc *plăsà*, care li s'a părut mai potrivit, fiind vorba de „o batere din mâni", decât corespondentul „săltà", pe care-l alege alt traducător, ţinându-se în mod sclavic de original. De asemenea Candrea (*Psaltirea scheiană*) CCXXXII. dă: *plăsà* < плѣсати. Nici unul dintre cei ce derivă cuvântul din slavoneşte nu şi-a pus întrebarea de ce nu avem *plinsà* (dacă ar derivà din forma cu *e* nazal, precum susţine Candrea) sau *plesà* (dacă ar derivà din forma sârbească cu *e*, căci cele slave de nord nu pot fi luate în considerare). Trecerea lor *e* în *ă* după *pl* nu li s'a părut neobicinuită. Dar cuvântul acesta se găseşte şi la Aromâni, unde *plâsedz* (de conj. I., ca verbele străvechi!) arată o desvoltare semantică care indică vechimea lui: „turtesc, lăţesc prin apăsare" (Dalametra p. 173). Dl. T. Capidan îmi comunică că acest înţeles de „turtesc" implică însă totdeauna ideea „bătând cu palma", ceea ce pentru mine este concluziv pentru etimologia din lat. *plausare*. Avem însă şi altă dovadă. Într'o lucrare despre morfologia verbului român (care se va publicà în viitorul volum al *Dacoromaniei*), A. Morariu arată câteva urme de conjunctiv latin păstrat în româneşte şi în formele pluralului. Astfel e *blem* şi *bleţi* (alături de forma mai nouă *blăm, blaţi*) din *ambulemus, -etis* şi istrorom. *pasẹţ* din **passetis* (alături de vechiul-rom. *păsaţi*). Ca al treilea exemplu trebue considerată forma „*să plăsemu* ca mâinile" din Coresi, pe care citând-o în *Conv. lit. l. c.* o credeam influenţată de sinonimul *să batemu*, nefiindu-mi cunoscute aceste cazuri de conjunctiv păstrat. Acum cred că acest *plăsem* corespunde lat. *plausemus* şi e o dovadă mai mul de originea latină a cuvântului. Într'adevăr, ar fi cel puţin neobicinuit, ca terminaţiunea aceasta, explicabilă în câteva rămăşiţe vechi, cu înţeles aproape interjecţional (*blem, bleţi, păseţi* sânt un fel de „haide! înainte!", *păseţi* un fel de „aplause!"), să se fi adăogat la un verb de origine slavă, intrat târziu în limbă. Astfel *plăsà* < *plausare* întruneşte cele trei condiţii pe care Meillet (*Linguistique historique et linguistique générale*, Paris 1921)

le cere unei etimologii bune, căci în cazul nostru „concordanţele gramaticale se adaugă la concordanţa sunetelor şi a sensului" (p. 32).

Că D. este critic în judecarea etimologiilor latine, e de sigur o calitate pe care nu noi i-o vom contestă. E preferabil, într'o lucrare de acest soiu, să ni se dea un material sigur, decât unul împestriţat cu etimologii îndoioase. De fapt, o parte mare a etimologiilor respinse nu mai pot figură între elementele latine ale limbei române. Totuşi în adunarea materialului său şi în cernerea lui, autorul n'a fost totdeauna bine călăuzit.

Înainte de toate el nu consultă lucrările mai nouă etimologice. Ca bază a luat Dicţionarul meu etimologic, apărut în 1905. Dacă ar fi văzut exemplarul meu, cu zecile de îndreptări şi de adause în manuscris la fiecare pagină, de sigur că şi-ar fi dat seama că el nu mai poate fi izvorul excluziv, după un deceniu şi jumătate, atât de mănos tocmai în cercetări etimologice. Dicţionarul lui Tiktin, care de la 1905 încoace a apărut în cea mai mare parte, Dicţionarul etimologic al lui Candrea şi Densusianu, Dicţionarul limbilor romanice de Meyer-Lübke, Dicţionarul Academiei, care cuprinde mai multe etimologii nouă decât bănuesc mulţi, apoi studiile lui Papahagi, Giuglea, Drăganu, Bogrea şi alţii nu sânt pomenite aproape nici odată. Adevărat, că autorul a consultat rezumatele anuale din *Kritischer Jahresbericht*. Dar, fără supărare, din toată activitatea uriaşă şi atât de rodnică a lui Weigand, partea etimologică e de sigur cea mai slabă, încât D. nu şi-a ales tocmai sfetnicul cel mai potrivit. Astfel vedem respingându-se etimologii clare şi admiţându-se altele, vădit greşite.

Iată câteva exemple, addende şi corrigende: 68 *lume* în înţelesul latinului *lumen* a lăsat urme în limba noastră, cf. Candrea-Densusianu, *Dicţ. etim.* s. v. — 69. Pentru *întunecà* avem acuma etimologia lui Giuglea **innocticare*, cu mult mai convingătoare decât **întunicare* al lui Byhan. — 72 Pentru *desecà*, care lipseşte în materialul bogat de fişe al Dicţionarului Academiei, era dator să dea citaţia locului unde l-a găsit. — 78 *mesteacăn* „das von Weigand zu *a mestecà* gestellt wird"; dar etimologia adevărată a fost dată de Candrea, *Conv. lit.* 39, 1128

(cf. acuma şi Candrea-Densusianu, *Dicţ. et.*) — 82 *zblerà* e derivat tot din *belare* (cu *e* lung), deşi o nouă paralelă pentru derivarea din *vĕrres* puteà aflà în franc. *beugler*, din v.-franc. *bugle*, iar acesta din *buculus* „bou mic" (Meyer-Lübke, *Et. Wb.* No. 1370). — D. derivă pe *nechezà* din *rhonchizare*, deşi în *Conv, lit.* 46, 141—143 am dat, cred, etimologia adevărată (*hinnitulare). — 83 Pentru *aripă* cf. Meyer-Lübke, *Zeitschrift* 31, 582—586 şi Schuchardt, *ibid* 721—725. — 88. Derivarea lui *cută* din *cutis* (cu metaplasmă), propusă de mine, o respinge pe motivul că nu însemnează „Runzel" „wie Puşcariu angibt", ci „Falte". Să am iertare, dar dacă eu, ca Român, spun că întrebuinţez acest cuvânt în înţelesul de „zbârcitură" — indiferent dacă îmi admite etimologia sau ba — cel ce ştie româneşte numai din cărţi nu are dreptul să conteste acest înţeles. L-ar fi găsit, dacă şi-ar fi dat silinţa, şi la Polizu („Runzel"), la Damé („ride") şi la Tiktin, care citează şi un exemplu din Nădejde. Îl întrebuinţează şi Delavrancea (*Sultănica* 174): Aceste feţe . . . , pârlite în focul luptelor, nu prind cute, apoi L. Rebreanu (*Ion* II. 80): Obrajii încrustaţi cu multe cute mărunte şi subţiri. Apropierea celor două idei „Falte" şi „Runzel" e atât de firească — şi francezul *pli* are amândouă sensurile — încât Odobescu (*Scrieri* III 581) vorbeşte de o „pânză *zbârcită* (în loc de *zgârcită*) de cute". Cuvântul latin s'a păstrat şi în Sicilia, Piemont şi Sardinia (cf. Meyer-Lübke, *Et. Wb.* No. 2432).[1]) — 92. Existenţa lui *gamba*

1) Mi se pare că şi negarea pur şi simplu a existenţei unui sens sau chiar a unui cuvânt este un procedeu pe care D. l-a învăţat de la dascălul său. Astfel, Weigand, găsind bună oară la Ruşi cuvântul *papuša* cu înţelesul de „Wickel (aus Tabaksblättern)", crede că românescul *păpuşă*, care se întrebuinţează şi cu înţelesul acesta („păpuşă de tabac") e împrumutat din rusește, deşi admite că rusescul *papušoi* e împrumutat din nou din românește (*Jahresbericht* XVII. 365). În Dicţionarul meu etimologic susţineam tocmai invers, că formele slave sânt împrumutate din românește, unde cuvântul ar puteà fi — precum propusese N. Sulică — un derivat din lat. *pappus*. În sprijinul acestei păreri aduceam forma aromânească *păpuşă*, căci la Românii transdanubieni nu putem admite un împrumut din rusește sau ruteneşte. Greutatea aceasta însă o înlătură Weigand (*l. c.*), afirmând că *păpuşă* nu e cuvânt popular la Aromâni, ci un dacoromânism. Oricât de bine ar cunoaşte Weigand dialectul Aromânilor, trebuiă totuşi, înainte de a face o afirmare atât de categorică, să cerceteze lucrul mai amănunţit şi să nu se bizue numai pe amintiri şi pe simţul limbei. Într'adevăr, după cercetările mele, cuvântul *păpuşă* există la Aromâni. T. Capidan, dându-şi seama de întreaga importanţă a chestiunei, îmi afirmă că pe la ei în Macedonia cuvântul *păpuşă* e atât se poate de popular şi că se întrebuinţează cu deosebire ca termen de comparaţie pentru miresele gătite frumos.

e contestată pe nedrept, cf. *Dicț. Acad.* subt *agâmbà*. Cât despre *pes*, el s'a păstrat în expresia *în piezi* şi în derivatul *piezîş* (D. Puşchilă, în *Anuar de Geografie şi Antropogeografie*, II. p. 159—160 Buc. 1911). Înlocuirea lui *pes* prin *peciolus* s'ar puteà datorì unei influenţe culinare, întrucât în vechea italiană nordică aflăm pe *pešŏ* cu înţelesul de „zampetta di porco"; am aveà deci aceeaşi cauză care a făcut ca *ficatum* să înlocuiască pe *iecur*. — 98. *saturare* e păstrat şi în limbile romanice, cf. Meyer-Lübke *Et. Wb.* no. 7622. — 100 *zgrăbunţă* ar fi, după Weigand, *zgaibă* + *zgârià*! — 100 Explicarea ce am dat-o în *Conv. lit.* 39, 304 pentru *puchios*, *puchinos* dintr'un *puchiu* neatestat, i se pare neprobabilă. E. Herzog îmi comunică că în Bucovina cuvântul *puchiu* — pe care l-am întâlnit, ca nume de familie şi în Ardeal — există de fapt. Şi în Braşov se găseşte cu înţelesul de „păduche" (com. de C. Lacea). — 103 *răpăcà* 'a se da pe ghiaţă' e, după Weigand, un derivat din a *răpì*. — 109 *puţin*, fără să se ţină seama de cele arătate de Meyer-Lübke *Et. Wb.* no. 6550 e derivat tot din **putinus*, iar *niţel* din *mic*, care la rândul său, e masculinul lui *mica!* (p. 106). — 110 *despărţì* nu poate fi *dispertire*, ci **dispartire*. — arom. *frimìntu* nu se opune etimologiei *fragmento:* citaţia dată de D. e greşită, referindu-se la etimologia propusă de mine pentru *înţină*. — Explicarea lui *mă uit* a dat-o Sandfeld-Jensen în *Indogerm. Forsch.* Anzeiger XX 182. — 114 *duroare* e întrebuinţat şi azi dialectal, ceea ce se vede şi din dicţionarul mieu, no. 562. — 118 Pentru *strigà* se dă tot etimologia **exquiritare*. — 124. Pentru *cârpător* avem acum etimologia, cu mult mai plauzibilă, a lui D. Puşchilă (*Conv. lit*, 12, II, 91—92) din *coopertorium*, care, subt forma *krpatur* a pătruns şi la Slavii de sud (cf. Bartoli, în *Omagiul Jagić*). — 125 *cureà* nu poate fi — din cauza dialectalului *curà* (cu *r* lung) — **corella*, ci e *corrigia*, cum se admite la pag. 157. — D. admite, cu Weigand, că *nasture* e „germanisches Lehnwort im Balkanlatein". — Etimologia *baier* din *varius* n'o mai susţin nici eu, precum se puteà convinge din *Dicț. Acad.*, unde se dă adevărata explicaţie a cuvântului. — 130. *Aburcà* „mă suiu într'un arbore" ar fi, tot după Weigand, un derivat din *abur!* Meyer-Lübke, *Et. Wb.* no. 606 nu numai că admite etimologia mea din **arboricare*, ci citează şi pe tosc. *abbriccare* „a

se cățără pe un pom", în sprijinul ei. — 138. Nu se admite *păioară* < *palleolum*. Cine cunoaște țesăturile fine ale țărancelor noastre nu se va îndoi că acest cuvânt latin s'a păstrat, cu sens nealterat la noi și nu va admite că cuvântul românesc e un derivat din *paie*. Tot cu *paiu* crede Weigand că e identic și termenul ciobănesc *paie* "lâna moale a oilor", pe care Giuglea l-a derivat în mod convingător din *pallium*. Și etimologia pe care Giuglea a dat-o lui *încurcă* e mai probabilă decât **incurricare* „Zusammenlaufen der Fäden", pe care D. (147) o admite după Weigand. — 144. Cu totul neadmisibilă e etimologia *brânză* < **brancia*, tot după Weigand. — 150. Cuvântul *aiă* dat de Hasdeu, *Etym. Magn. Rom.* nu există și deci nici etimologia *avia* (care ar fi dat *aibă*). În pasagiul reprodus de Hasdeu avem a face cu pronumele demonstrativ; de aceea în *Dicționarul Academiei* n'am înregistrat cuvântul. — 152. *Nuntă* nu-i *nupta*, ci *nuptiae*. — 155. Pentru *baițocură* e a se consultă acum *Dicț. Acad.*

O idee cu totul neobicinuită are autorul despre neologismele de origine latină în limba noastră. Am văzut mai sus că el crede posibil ca vorba *negoț* să fie un latinism cărturăresc intrat în limba noastră. Tot ca „vorbe savante" sau „formațiuni cărturărești" consideră el și alte cuvinte întrebuințate de poporul nostru de la sate și de autorii noștri vechi. Cum influența limbii latine scrise a încetat la noi din timpurile cele mai vechi, nu vedem pe ce cale au putut intră în limbă aceste neologisme. Astfel el zice că *sân*, un cuvânt pe care-l auzi zilnic la toți țăranii români, ar fi „nicht recht volkstümlich" (p. 92), dar crede vechiu *sânul de mare* (p. 75)! De origine cărturărească crede și numirile de plante ornamentale precum: *calce*, *căprifoiu*, *șerpânță*, *șerpunel* (p 80), apoi pe *legumă* (care în unele regiuni a ajuns să însemneze „merinde") și *curcubetă* (p. 138), pe *lăcustă* („ist sachlich nicht alt"), pe care l crede intrat în limbă prin limba bisericească (p. 86), pe *viperă* (p. 85) și *vitreg* (p. 152) (deși poporul le pronunță, în Ardealul nordic, *ziperă*, *zitreg* ca pe *zin* din *vin*), pe *viers* și *vioară* (p. 155), pe *flacără*, fiindcă apare în texte abia în sec. XIX și nu-i cunoscut în Moldova (p. 130), pe *legământ* („der Bedeutung nach kaum alt" p. 133), ca și când strămoșii noștri n'au putut avea și sub-

stantive abstracte, pe *dedà* (care se găseşte în texte vechi, deci nu poate fi neologism), pe *vărgură* („kirchliche Bildung" p. 163), pe care-l întâlnim în *Codicele voroneţean* etc. E locul să ne întrebăm însă cum de *lăcustă* apare cu *a*, ca în latina vulgară, iar nu cu *o*, ca în cea clasică, cum au putut formă Românii pe *şerpânţă* cu un sufix neexistent în limbă, pe când derivatul **serpentia* se explică perfect de bine ca un derivat latin vulgar, cum au ajuns întâii traducători de texte bisericeşti, din limba paleoslavă, să facă din *virgo* un *vărgură*, etc?

Concluzia: lucrarea lui D., făcută cu multă îngrijire şi bun simţ, dă un material preţios, dar incomplet, care trebue întrebuinţat în mod critic. **Sextil Puşcariu.**

G. Weigand, tratează despre numele de localităţi aromâneşti din Pind. (*Die aromunischen Ortsnamen im Pindusgebiete*, p. 60—64 şi 174—180).

Ele au o deosebită însemnătate pentru trecutul Aromânilor, mai ales că istoria ne vorbeşte aşa de puţin despre ei. În afară de aceasta, explicarea lor etimologică arată, după autor, întâiu: „unde anume a existat o populaţiune înainte de sosirea poporului despre care este vorba; al doilea: care anume a fost aceea populaţiune care l-a precedat şi s'a contopit cu el (căci o populaţiune părăsind ţara cu desăvârşire, abia dacă mai lasă vreo urmă de nume de localităţi); şi al treilea: unde anume s'au mai făcut aşezări nouă".

Înainte de a trece la fiecare nume de localitate în parte, mă opresc un moment la punctul al doilea din lămuririle ce ne dă explicarea etimologică a numelor de localităţi. O localitate cu nume grecesc sau bulgăresc ne arată că înainte de venirea Aromânilor în aceea localitate a trebuit să fi locuit Greci sau Bulgari; dar că la sosirea Aromânilor a trebuit neapărat să fi existat Greci sau Bulgari, căci altminteri abiă dacă ar mai fi rămas vre-o urmă de nume de localitate grecesc sau bulgăresc, aceasta îmi pare exagerat. Dintr'o lucrare făcută de subsemnatul la institutul domnului Weigand, rezultă că din numărul total de nume de loc. în Tesalia, aproape şaptezeci la sută sânt de origine slavă. Toate aceste nume de loc. au fost date în cursul veacurilor VII—X,

când Slavii pătrunseseră până în inima Greciei. Astăzi elementul slav se întinde în sudul Penins. Balc. numai până în *Costur*; existența lui în Epir și Tesalia este cu desăvârșire exclusă. Așă fiind se naște întrebarea: oare Grecii și în parte Românii, care au ocupat locurile cu nume slave, au trebuit neapărut să găsească Slavi în toate localitățile, pentru ca numele date de ei să se fi putut continuă mai departe? De sigur că nu. Au fost unele centre mai însemnate, în care o parte din elementul slav s'a putut menține și mai departe. Dar că majoritatea cătunelor au fost părăsite cu desăvârșire, nelăsând în urma lor de cât numai numele, aceasta se poate deduce întâiu din caracterul vremelnic al așezărilor slave în Tesalia ca și în România, până la fixarea lor definitivă în regiunea unde îi găsim astăzi; al doilea — și mai ales în ceea ce privește Tesalia — din cauza felului barbar cum s'au purtat Bizantinii față de elementul slav, după înfrângerea definitivă a acestuia (1014), când numai din lipsa elementului grecesc din Macedonia, el s'a mai putut păstră până astăzi în această provincie. De altfel, în ce privește Peninsula Balcanică, așezări nouă în regiuni și localități părăsite, din care astăzi n'a mai rămas de cât numele, se fac și azi. Citez numai un singur caz: Comuna *Doliani* care este una din cele mai frumoase din regiunea Veriei, nu datează decât numai de treizeci și cinci de ani. O bună parte din Aromânii din *Selia*, o altă comună aromânească, tot din regiunea Veriei, așezată pe înălțimile muntelui cu același nume, ne mai vroind să-și părăsească locuințele, iarna, spre a se duce cu turmele în regiunea călduroasă a Caterinei, s'au stabilit la poalele muntelui; acolo unde ar fi putut petrece și în timpul iernii și unde existase odată o comună, dar din care la așezarea Aromânilor, nu mai rămăsese decât numele slav *Doliani* și ruinele unei bisericuțe părăsite a Sfântei Marii. Astăzi comuna numără 120 de case, toate nouă și clădite cu un cat, cu o școală primară românească, clădire model. Deși la așezarea lor, Aromânii n'au găsit nici o familie bulgărească, mai ales că în regiunea aceea nici nu se găsesc Bulgari, totuși ei n'au schimbat numele vechiu al comunei. Dacă acest proces s'a putut petrece în zilele noastre, când Aromânii despre care este

vorba erau readuşi la conştiinţa naţională, şi, în mândria lor, s'ar fi putut lipsi de o numire slavă, înlocuindu-o prin una românească, ce trebue să ne închipuim că s'ar fi putut petrece în veacurile de pribegie pentru elementul slav, când sute de comune erau părăsite şi când chestiunea numelui, dacă eră slav sau grecesc, nu jucă nici un rol pentru nouăle aşezări?

Toate numele de loc. discutate sânt în număr de 70, dintre care 21 sânt de origine aromână. *Furca, Samarina, Armaţa, Pădz, Avdela, Ameru, Păltin, Chiară, Călarl'i, Coturi, Cornu, Orghil'i, Ndeşl'i, Cochi l'i, Sclineasa, Luţeşti, Mocosi, Generadzli* (gr. Dzeneraidhes), *Sturdza, Cereş;* 15 de origine greacă: *Palioseli, Smixi, Pirvoli* (Perivoli), *Laca, Paliochori* (de două ori), *Macrini, Flamburari, Calichi, Milia* şi *Palomilia, Petruli* s. *Pertuli, Malacaşi, Glidzadhes, Aivun, Cuţuflean;* 29 de origine slavă: *Breaza, Turia, Lăbăniţa, Bozovon, Dobrinovo, Leşniţa, Cerneşi, Grebenit, Drâstenic* s. *Trăstenic, Dragari, Doliani, Leascoviţ, Minciu* (gr. Meţovo), *Saracu* s. *Siracu, Lepeniţa, Viliciani* (gr. Velitsena), *Dolen, Drausta, Giurgia, Gardista* (Gardhichi), *Muciara, Veternico, Camia, Burjic* s. *Brujic, Liabovon, Nevoden, Coteana, Părleango* (gr. Pernjako s. Perliangon), *Clinovo;* 4 de origine necunoscută, *Băiasă, Pira, Gudhovasda* şi *Cioran.*

Dintre numele de origine română, *Samarina* poate derivă din *Sanctus Marinus,* deşi numele Marin la Aromâni nu prea este obicinuit, totuşi el a existat odată mai ales că există şi biserica Sf. Marin. Observ numai că un *Sanctus Marinus* ar fi trebuit să ne dea *Sămărin,* sau cel mult *Sămărina* (cu a final ca în Cruşuva-Cruşovo, Magarova, Târnova etc.) însă în nici un caz *Samarina,* căci de la *Sancta Maria* nu avem *Stamaria,* ci *Stămărie.* Păstrarea celor doi *a* în poziţie neaccentuată nu se poate explică printr'un simplu „Vokalharmonie". — *Păltin* (cu *ă* pentru a) rămâne neexplicat. Ar fi trebuit să avem *Paltin.* — *Ndeşl'i* poate derivă din *des,* subt influenţa verbului *ndes;* dar ce ar însemnă „die dicht gedrängt Zusammenwohnenden", la ţară, unde oricât de îndesate ar fi casele una într'alta ele sânt relativ rare? — *Selineasa* rămâne neexplicat, deşi ca formă este un cuvânt aromânesc. — *Luţeşti* (pronunţat în gr. *Luzesti*) poate derivă din *lud* pl. *luzi.* Cuvântul este de origine

bulg. şi există numai în dialectul megl. şi nu-i exclus cazul că să fi existat şi la Aromâni. — *Generadzl'i* nu poate derivà din *dzinire* (ginere); ar fi trebuit să avem *dzinirl'i* (aşà cum se obicinueşte la plur. la toţi Aromânii) sau cel mult *dzinirazl'i*. *Chiară* este, desigur, de origine aromână, însă nu însemnează propriu zis numai „wo die Sonne nicht hinscheint, Schattenseite", ci „apus", adică „loclu iu chiare soarle". În acest sens este întrebuinţat şi în cunoscutul cântec de la nuntă, pe care neveste tinere şi fete îl cântă în unison, în momentul când se bărbiereşte mirele.[1])

Lă-ñ-me şi speală-ñ-me — Lă-mă şi spală-mă.
La şoputlu di tru cheare. — La fântâna de la apus.

Ca apelativ îl cunosc numai subt forma „cheare".

Dintre numele de origine greacă, *Malacaşi* rămâne neexplicat. Derivaţia lui din μαλακὸς „moale", nu-i cu putinţă. În orice caz cuvântul este vechiu, căci, ca nume propriu, din care derivă, se întâlneşte încă de prin veacul al XIV. Într'o luptă dată în contra Albanejilor, Nichefor Duca, fratele impărătesei Ana, fu ucis în 1358 de nişte triburi albaneze conduse de *Bua*, *Malacaşi* etc., amândoi de origine aromână. (N. Iorga, *Brève histoire de l' Albanie et du peuple Albanais*. p. 36. Αραβαντινός, χρονογραφία της Ηπείρου. Vol. I. p. 112. şi Vol. II p. 113). De asemenea şi *Gl'idzadhes* din χιλιάζει cu însemnarea de „Grossherdenbesitzer". — *Aivan* nu poate derivà, desigur, din arom., dar şi mai greu din bulg., deşi, după formă, pare că ar sta în legătură cu numele propriu *Ivan*.

Dintre numele de origine bulgară, *Turia* pe lângă forma gr. *Krania* rămâne obscură. *Aminciu* (autorul scrie Mintschu) în nici un caz nu poate derivà din „mentschovo" мѧč-ovo „Bärenort". În afară de greutăţile ce prezintă o formă slavă ѧ, nici măcar derivaţiunea n'ar fi posibilă în bulgăreşte. Din *mečka* sau *meče* (căci meč nu s'a mai păstrat) am aveà *mečki* s. *mečeško* s. *mečkino*, dar în nici un caz „мѧčovo". Şi în cazul cel mai rău, chiar dacă am admite existenţa acestei forme, ea ne-ar fi dat în arom. *Aminciovo* s. *Aminciova*, cum avem în *Magarova*, *Târnova*, *Gramaticova*, *Drenova* etc., cu sufixul *-ovo* păstrat. Pre-

1) Numai la Aromânii din Macedonia; în Epir se cântă în greceşte.

supun mai de grabă că numele de origine al orăşelului pur aromânesc este *(A)minciu*; acesta trebue să reprezinte un nume propriu, din care Slavii mai târziu au făcut un *Menčovo*, păstrat astăzi numai la Greci subt forma *Metsovo*, mai cu seamă că numele de loc. în *-ovo* sânt foarte răspândite în Tesalia. — *Dragari* este de origine slavă, însă nu cred să derive din *drag* „lieb", căci n'aş şti ce ar însemnă în bulgăreşte un derivat în *ar* de la *drag*. Cuvântul trebue să derive tot din *drag*, însă acesta din vsl. дрѣгъ „drug" (cu trecerea lui ѣ > *a* în dialectul bulg. din Macedonia, ca în мѣка > maka, рѣка > raka etc.) cu înţelesul de „lemn lung", prăjină netezită. În cazul acesta *dragar* ar fi un nomen agent. ca *stolar* „scăunar" etc. — *Viliciani* ar puteà derivà mai de grabă din *vilitsa viliče* cu înţelesul de „furcă" sau chiar şi de „falcă", decât din *velik* „gross", cum dă autorul. *Camia* din *kamenya*, formal merge greu. — *Nevóden* deşi se identifică ca formă cu slav. *nevoden* „nicht mit Wasser versehen", totuşi nu cred să fie acelaşi cuvânt. Mai întâiu şi că dacă de la *voda* există un adj. *voden, -a*, „prevăzut cu apă, ud", de la *voden* n'am puteà aveà forma negativă, decât numai construindu-o. Un *nevoden* nu există în limbă. Şi din mulţimea numelor de loc. de origine slavă ştiu că pentru localităţile situate în regiunile lipsite de apă, Slavii întrebuinţau derivate de la tulpina *sucho*. Presupun mai de grabă că ar fi de la *navoden* „udat, prevăzut cu apă", prin înlocuirea lui na- cu particola aşà de obicinuită *ne*, din alte cuvinte, *Nevoden* de astăzi fiind pentru un mai vechiu **Navoden*.

În capitolul privitor la Aromânii din Acarnania şi Etolia, care în veacul al 12 şi al 13 alcătuiau *Mica Vlahie*, autorul găseşte şi astăzi urme despre existenţa Aromânilor, din numele de localităţi păstrate până în zilele noastre, ca *Vulpi* aşezat pe muntele Furca; în apropiere de această comună se află *Paljokatunon*, un nume de localitate, probabil, tot de origine aromână, după cum se vede din al doilea component; *Lata*, un sat situat la o depărtare de 15 km. spre miază-zi de *Ayios Vlasis*. Acelaşi nume se găseşte şi în Eubea, în districtul Tamine, şi în Peloponez, unde, după datele istorice, prezenţa de altă dată a elementului aromânesc este atestată. Mai în spre sud, pe

ţărmul de nord al lacului Agrinion se află aşezat satul *Guriţa*. O altă localitate cu acest nume se găseşte în districtul Kallié-non din Parnas. În fine o localitate de origine aromână este şi *Singrelu* (Συγχρέλιον), adică Singurelu, aşezată în partea de sud de *Karpenision*, care pare a fi un *cărpeniş*.

În câmpia Tesaliei, în care altă dată (veacul al XII şi al XIII) se află Valahia Mare, şi numărul Românilor, după mărturiile scriitorilor bizantini, erá destul de mare, autorul nu găseşte aproape nici un nume de localitate de origine română. Acestea apar în spre părţile muntoase. Astfel în spre nord de Lamia se află satul *Furca*, despre care a fost vorba; în partea de vest satul *Ţobanladhes*, de la *tšobanl'i* cu suf. — aĉes. Tot în apropierea de Lamia se află *Gura* cu 900 locuitori; iar la o depărtare de o oră se găseşte regiunea cunoscută subt numele de *Caţauni* locuită, altădată, de păstorii aromâni numiţi până azi *căciăuni*. În munţii de nord ai Tesaliei se găsesc doi munţi care poartă nume româneşti: *Dumenica* şi *Ciumanaltă* (ciuma-naltă), însemnat pe harta lui Kiepert *Djumanaltă*. De asemenea între munţii Casia şi Camburi se află oraşelul *Discata*, singura localitate mai mare care poartă nume românesc, din *disĭcata* de la *disĭc* (< lat. disseco) „despic, taiu în două".

Din această cercetare a numelor de localităţi autorul deduce că regiunea ocupată de Aromâni, de la început (veacul al X), a fost aceea de pe înălţimile Pindului, care se găseşte la izvoarele râurilor Aspropotam şi Vovusa. Mai puţin locuită a fost aceea de pe munţii Orthrys şi Casia şi şi mai puţin câmpia Tesaliei, în care numai în timpul iernii Aromânii se coborau în număr mai mare.

T. Capidan

Skok Dr. Petar 1. *Mărunţisuri filologice* (în limba cehă) în „Časopis pro moderní filologii a literatury", Praga Vol. III., VI. şi VII.

2. *Studii lexicale serbo-croate* (în limba serbo-croată) în *Rad*, 222, p. 117.

3. *Contribuții la cunoașterea cuvintelor de origine romanică în limba serbo-croată* în „Zeitschrift für romanische Philologie" vol. 36, 38 și 41.

4. Recensie (în limba cehă) în *Glasnik zem. muzeja*, vol. 30.

5. *Particularități de limbă latină-vulgară în inscripțiile provinciei romane Dalmația* (în limba serbo-croată) în „Djela jugoslovenske Akademije znanosti i umjetnosti" Kn. XXV., Zagreb 1915. Un vol. în 8°, pp. XIII. + 130. Prețul 4 cor.

6. *Studii de toponomastică ilirică* (în limba serbo-croată, cu un rezumat în franțuzește). Extras din „Zemljanskog muzeja u Bosni i Hercegovini" XXXI. (1919) p. 151—160.

Lucrările profesorului de limbi romanice la Universitatea din Zagreb, prezintă un interes deosebit pentru noi, căci acest distins elev al lui Meyer-Lübke înțelege studiul limbilor romanice în întregul complex al extensiunei lor și dă o deosebită importanță limbei române. Ca lugoslav, relațiile româno-slave îl interesează cu deosebire, iar raporturile cu limba albaneză și veche-dalmată intră în mod firesc în cadrul cercetărilor sale.

Cred dar că fac o operă utilă dacă voiu da în rezumat părțile acelea din diferitele sale studii care se rapoartă la limba română, mai ales că aceste studii s'au publicat adesea în reviste și în limbi puțin cunoscute la noi.

1. In vol. III., p. 403 autorul arată că serbo-croatul *Captat*, al cărui *a* proton se reduce la ъ, iar acesta la *i* latin, derivă dintr'o formă **civitate* în loc de *cīvitate*, al cărui *i* a rezultat din *ī* prin asimilație față de *i* următor. Această formă, cu *i* scurt în prima silabă, o presupune și la baza cuvântului românesc *cetate*, al cărui *e* ar rezultă din contracția celor doi *i* după amuțirea lui *v* intervocal. Știm că Meyer-Lübke (*Rom. Gramm.* I. § 350 și *Einführung*[3] § 190) presupune că *cetate* s'a desvoltat din **cietate*, cu absorbirea lui *i* în *č* precedent, ca și în cazuri ca *caelum* > **cier* > *cer*. Candrea—Densusianu, în *Dicționarul etimologic* No. 322 pleacă și ei, ca Skok, de la o formă **ceetate* desvoltat în conformitate cu legea fonologică pe care o stabilesc ei despre „trecerea lui *ī* aton la *e*".

In vol. VI., 41 ş. u. se dau următoarele etimologii: *Biţ*, ca şi serbo-croatul *bič* din *vītеus*. — *Cănì* ca serbo-creatul *kniti*, din turc. *kynā*. Precum am arătat în Dicţionarul Academiei, răspândirea geografică a cuvântului românesc ne împiedecă a-l derivà din turceşte; *cănì* ar puteà fi însă un împrumut din sârbeşte sau e ungurescul *kenni* „a mâzgăli". — *Coborì, doborì, pogorì*, ca şi serbo-croatul *koporati* etc. sânt considerate ca formaţii onomatopeice, iar nu împrumuturi din slavoneşte. — *Colnic* din bulg. *klanik*; înţelesul se apropie în parte de serbo-croatul *klanac*. — *A (se) dezbărà* e derivat din **disvelare*, propriu ‚a desvăli', apoi ‚a desbrăcà', comparându-se cu alb. *(d)zbuloń*, *zbloń* ‚a desveli' < *exvelare*, *mbuloń* ‚a învăli' < *invelare* şi cu *advelare* R. E. W. 214, franc. *dévoiler* etc. — Etimologia lui *gândac* din poleosl. *gѫdъ* + suf. *-ac* e veche (cf. Byban, *Jahresbericht* V, 312). — *Tigaie* din serbo-croat *tigańa*.

In vol. VII. p. 166 ş. u. *Diiu*, *Odriiu* se explică din locativul slav *vъ Bъdinĕ*, *Odrinĕ*. — Megl. *tinir joni* „mire" se compară cu serbo-croat. *hrabar* „mire", mai de mult, „erou, voinic". — *Ian(i)* este *ia* + *n*, ca în serbo croat. *dano* din *da* + *no*, slov. *in* din *i* + *n*, ceh. *ten*. — Cuvântul *miaţă*, pe care-l găsim în Codicele Voroneţean şi în Ţara-Oaşului (*mńaţă*), precum şi la Aromâni (*ńaţă*) cu înţelesul de „friguri, fierbinţală" îl derivă din **ignitia*; trebue să fi existat şi o formă **meţină* din care au fost împrumutate serbo-croat. *micina*, *nicina*. Dacă această etimologie e justă, precum se pare, ea aşază într'o nouă lumină istoria cuvântului *miel*. În *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* p. 37 am arătat că forma *miel* nu poate derivà din *mńel*, precum s'a crezut, mai întâiu fiind-că această formă trebuià să se păstreze în dialectele care menţin peń până azi, ca cel bănăţean (unde avem *miel* şi *mel*), apoi fiind-că un *n* urmat de *ĕ* nu se moaie, precum arăt din nou la alt loc al acestui volum din *Dacoromania* (p. 395—397). Dacă deci în *agnellus* grupa *gn* ar fi dat *mn* ca în *lemn*, *semn*, *pumn*, am aveà *mnel* iar nu *mńel* sau *miel*. De aceea ziceam, în studiul citat, că *miel* face impresia că derivă dintr'un tip **agmĕllus*, care ar fi trebuit să devină **aumiel* > **amiel* > *miel*. Acest **agmellus* ar puteà fi o contaminare între *agnellus* şi *agmen* „turmă". Această explicare, pe care Ettmeyer o numeşte „asnprechende Deu-

tung" *(Prinzipienfragen der romanischen Sprachwissenschaft*, p. 10) şi-ar găsi o paralelă, precum mă face atent G. Serra, în acel **caprētum* din Italia de nord (cf. Meyer-Lübke, *Rom. Wb.* No. 1647) care nu însemnează „turmă de capre", ci „căpriţă". Dar mi se pare că şi *agnellus* a putut da *miel*. Dacă privim celelalte grupe consonantice în limba noastră, vedem, că ele apar simplificate înainte de accent, cf. *coxa* > *coapsă* faţă de *maxilla* > *măseă*, *octo* > *opt* faţă de **arrectare* > *arătă*, *septem* > *şapte* faţă de *septimana* > *s(ă)tămână*, *comparo* > *cúmpăr* faţă de *comprehendo* > *cuprínd* etc. S'ar puteă deci ca faţă de *pugnu* > *pumn*, *lignu* > *lemn*, *signu* > *semn* să avem, înaintea accentului, *gn* > *m*, precum pare a rezultă din *agnellus* > *miel*, **agnicia* > *miţă* (*Lexiconul budan* şi Candrea—Densusianu, *Dicţ. et.* No. 1142), **agnelliola* > *mioară* şi **ignitia* > *miaţă*. Impotriva acestei legi fonologice se opune *cognatus*, care a dat *cumnat*, iar nu **cumat*. Ca în toate cazurile unde sântem nevoiţi să stabilim o lege fonologice pe temeiul unui număr restâns de exemple, şi aici e foarte greu de a spune care dintre cele trei cuvinte arată transformarea normală: *agnellus* (şi derivatele) şi **ignitia* sau *cognatus*. Posibil ar fi însă ca acest cuvânt din urmă să presupună, în epoca de formaţie a limbei române, o formă **comnatus*, refăcută, prin reintegrarea prefixului, din *cognatus*, poate după analogia lui *com-pater* şi *com-mater*, care, precum a arătat Meyer-Lübke (*Mitteilungen* p. 4—5) făceau parte dintr'o clasă de cuvinte cu o desvoltare deosebită în latinitatea balcanică. Fazele fonetice în desvoltarea lui *gn-'* > *m-'* par a fi fost *ŋn* (*ŋ* = nazală velară), apoi (cu disimilare) *ŋm* şi apoi un *m* care trebue să fi avut un caracter de sunet muiat, căci altfel nu ne-am puteă explică de ce în urmaşele lui **ignitia* apare dialectal *ń* (şi în Codicele Voroneţean cuvântul trebue cetit *miiaţă*).

Vol. VII, 229 ş. u. Pentru desvoltarea lui *întrebà* din **interguare*, propus de Meyer-Lübke, Skok admite stadiile următoare: *intérrogat* > lat. vulg. **interógat* > **intreógat* (cu substituirea lui *intre* preroman în loc de *inter* clasic) > **intrégoat*, **intreguat* (prin ocolirea diftongului neobicinuit *eo*, cf. ital. *ai* în **maida* > **madia*). — Spre a explică pe *luà*, presupune labializarea lui *e* în *u* înainte de amuţirea lu *v* intervocal, deci **luvare*

> *luare*. (Forma *luà* s'ar puteà explicà, cred şi printr'o sincopare: *levare* > *'lvare* > *luare*). Aceeaşi evoluţie o presupune pentru *lęvis* care a dat *'l'u*, apoi *'iu*, la care s'a adăogat sufixul *—şor* după model slav (cf. serbo-croat *lagašan* ∠ лагъкъ + suf. *j(a)n)*. Din *mai iuşor* s'a putut naşte apoi *mai uşor*. Arom. *licşor* n'are nimic a face cu *levis*, ci derivă din comparativul slav lьgъšьі, în care *—ši* a fost înlocuit prin suf. *—şor*.

2. Numele unei familii domnitoare montenegrine în evul mediu *Balša* e considerat ca o formă românizată a numelui de persoană slav *Bělъ* + *ša*. — p. 130 Sufixul augmentativ serbo-cr. *—enda* se compară cu românescul *—andru* (pentru care a dat în urmă E. Herzog o explicare, cf. *Zeitschrift f. rom. Phil.* 1921 p. 74).

3. Între cuvintele de origine romanică în limba serbo-croată se dau şi următoarele împrumuturi din româneşte: În vol. 36, p. 648 ş. u. *Kočenica* din arom. *coaţin*, *laja* etc. din *laiu*, *pura* din *purintă*, *trze* din arom. *trădziu*. — În vol. 38, p. 344 serbo-croat. *aranija* din *arămie*, *balaura* din *bălaur* (despre originea acestui cuvânt v. în urmă articolul lui N. Jokl în *Zeitschr. f. rom. Phil.* 1921, p. 228 ş. u.), *hrńkaš* din *rîncaş*, *mrd'ela* din *mărgea*, pe când se pronunţă încă *mărgeală* (cu *l* velar; mai probabil din plur. *mărgele*, căci cuvântul se întrebuinţează de obiceiu la plural şi împrumutul ar trebuì să fie extrem de vechiu ca să fi apucat rostirea cu *l* velar), *skuteljka* din *scurteică*. — Vol. 41, p. 147 ş. u. serbo-cr. *burag* din megl. *burič*, *intačiti* din *inteţì*, *jabušoliti* din *a-buşile*, *krpuša* din *căpuşă*, *parlog* „reîmprumutat" din *pârlog*, *plaj* din *plaiu*, *skrt* din *scurt; hârcă* se compară cu serbo-cr. *hrga*. — În vol. 38, p. 551 ş. u. se dau nume locale de origine română pe teritoriu serbo-croat.

4. În recensia lucrării lui Kadlec, *Valaši a valašké pravo*, sânt atinse câteva chestiuni interesante, astfel p. 307—310 se dă o analiză a numelor de vlahi în documentele medievale sârbeşti, în legătură cu numele de persoane la Românii transilvăneni şi câteva nume la Sârbii de azi; între aceste nume câteva sânt curat româneşti, precum *Bun*, *Singur*, *Oparitul*, *Surdul*, *Mačkat*, etc., altele numiri desmierdătoare slave, românizate

prin omiterea sufixelor slave *-e, -a, -o*, precum *Rad, Vlad, Grad, Bud, Dan* ∠ *Ráde, Vláde, Búde, Gráde, Dane* etc., în sfârşit numiri desmierdătoare slave, la care s'a adăogat articolul românesc: *Bogdul, Radul*, etc. < *Bogde, Rade* (scurtat din *Bogdan, Radoslav* sau *Radivoj.*) — Pag. 298 ş. u. Despre însemnarea cuvântului *vlah* pe teritoriul serbo-cr. şi explicarea de ce acest nume a ajuns la Croaţi să se dea Sârbilor ortodocşi, mijlocitorii fiind Turcii. Despre regiunea *Vlahi Inferiores* în Herţogovina.

În *Arčhiv. f. slav. Philol.* vol. 35, p. 348 se dă etimologia cuvântului *jintiţă* din paleosl. *žętica* păstrat şi în serbo-cr. *žetica* (Herţogovina). Despre articolul publicat în vol. 37. vorbeşte P. Cancel la alt loc al *Dacoromaniei.*

5. Studiind limba inscripţiilor romane din Dalmatia, ale cărei părticularităţi fonologice, morfologice, sintactice şi lexicografice se arată cu foarte importante explicări şi note, Skok atrage de repeţite ori atenţia asupra asemănărilor ce le prezintă aceste particularităţi cu limba română. Astfel:

Pag. 30. *Vetranus* = *bătrân.* — 40. Forma *aia* pentru *avia* o crede conservată în românescul *aiă;* acest cuvânt însă nu există, cf. *Dacorom.* p. 416 — 71. *fi* ∠ *fieri* = esse. — 71. *veri* ∠ *velis* cu funcţie de indicativ. — 50. Pentru *ins* cf. *inpsuius.* — 16, 85. Pentru *urdin* cf. forma *urdenare.* — 24, 26. Pentru *uşa* cf. forma *ustearius.* — 40, 84, 87. Pentru prefacerea lui *stį* în *ssį* ⊃ *şi* cf. *depossio* < *depostio.* — 33. Pentru *zi* cf. *di* în loc de *dies.* — 68. *doo* < *dua.* — 88. *Socrus, socra.* — 76. Cu construcţia românească *Isusu lu cunoscu* se compară: Peregrinum filium in lege sancta christiana collocabi eum. — 79. *ca să* comparat cu *quod si.* — 80. Multe cazuri de dativ cu funcţiune de genitiv. — 85. *Natus* cu înţelesul românescului *nat.* — 86. Pentru *vită* a se compară *vita* = corpus. — 87. *tot* ca întărire a substantivului < *totus* = summus. — 85. *urdin* megl. = poruncesc, arom. = rânduesc < *ordinare* „a porunci, a rândui". — 87. *tata* = pater.

6. Din „Studiile de toponimie ilirică" remarcăm ca important şi pentru noi faptul că numiri locale slave de origină latină, precum *Vegium* > Bag, *Gelanum* > Ugljan, *Geminianus* > Gumaj, cf. şi *gelatina* > galatina, dovedesc că „*g* înainte de *e, i* în latina ilirică nu era încă palatalizat în epoca ocupaţiei slave (sec. VI—VII)".

S. Puşcariu.

Haneş Petre V. *Scriitorii basarabeni.* Curs liber ţinut la Facultatea de litere din Bucureşti în anul 1919—1920. Bucureşti, Alcalay, 1920. Lei 15. Un vol. în 8°, pp. VIII+263.

Ciorbanu Étienne, *La continuité Roumaine dans la Bessarabie annexée en 1812 par la Russie.* Extrait du *Buletin de la Section Historique de l' Académie Roumaine* V—VIII-e année, No 1. Bucarest, Cultura neamului românesc, 1920. Un vol. în 8° pp. 31.

Unirea Basarabiei cu Patria — mumă a atras în mod firesc atenţia cercetătorilor asupra acestei provincii româneşti, despre care în deobşte se ştiă numai că ducea o viaţă vegetativă din punct de vedere naţional, întrucât stăpânirea rusească sugrumă orice mişcare culturală românească. Cu toate acestea, conştiinţa naţională s'a păstrat şi în Basarabia; două scrieri recente ne arată că am avut acolo chiar şi o oarecare mişcare literară, care nu va puteă fi trecută cu vederea de acî înainte de istoricii noştri literari. Cea dintâiu scriere se datoreşte lui Petre V. Haneş, care în timpul războiului a cutreierat Basarabia şi a căutat urmele trecutului, iar a doua lui Ştefan Ciobanu, membru al Academiei Române, care se adresează înainte de toate streinilor, informându-i despre continuitatea spiritului românesc în provincia de peste Prut.

Cartea lui Haneş, care redă cursul liber ţinut de d-sa la Facultatea de litere din Bucureşti, se împarte în următoarele capitole: Răpirea Basarabiei la 1812, — Legăturile cu Basarabia după 1812, — Literatura română la sfârşitul veacului XVIII — Amfilohie Hotiniul, — Gavril Bănulescu, — St. Mărgeallă, — Al. Hâjdeu, — C. Stamati. Ca cele mai multe scrieri ale lui Haneş, studiul acesta se caracterizează printr'o informaţie bogată, bazată pe consultarea întregei bibliografii anterioare şi pe câteva date nouă, culese din lectura sârguincioasă a revistelor şi scrierilor de pe la mijlocul veacului trecut. Astfel autorul izbuteşte să dea un tablou mai rotunzit decât înaintaşii săi asupra vremilor şi persoanelor, pe care ni le înfăţişază uneori într'o lumină nouă şi izbuteşte să le caracterizeze, precizând locul ce li se cuvine în mişcarea literară şi culturală a timpului lor. Prin analiza amănunţită a scrierilor lor, el izbuteşte să con-

firme unele păreri exprimate în treacăt de cel ce a deşţelenit la noi ogorul istoriei literare, dl. Iorga, iar în unele amănunte să rectifice câteva date. Cartea e împodobită cu 19 ilustraţii şi are un indice îngrijit de nume.

Episcopul Amfilohie de Hotin, cu care începe autorul seria „Scriitorilor Basarabeni" şi a cărui „Geografie, tălmăcită după Buffier" ştim că o întrebuinţă Vartolomeiu Măzăreanu în şcoala Mănăstirii Putna, nu poate fi socotit încă între cărturarii din Basarabia, întru cât activitatea sa e anterioară răpirii acestei provincii din partea Ruşilor.

Cel dintâiu arhiereu român subt noua stăpânire rusească este Gavril Bănulescu, căruia H. îi dedică un capitol lung (p. 94—146), încercând să rehabiliteze numele celui ce a fost stigmatizat, pentru ţinuta sa oportunistă, de şcoala naţionalistă a lui B. P. Haşdeu, ca „coadă de topor" al politicei ţariste. Autorul arată că Bănulescu, care avea o cultură remarcabilă pentru vremea sa, a contribuit prin întemeierea „dicasteriei duhovniceşti" şi a tipografiei din Chişinău, la menţinerea limbei române în biserica din Basarabia şi că influenţa activităţii sale s'a resimţit decenii de-arândul, până când Ruşii au luat cunoscutele măsuri de prigonire. Dacă este adevărat că Liturghierul său şi Gramatica de la 1819, ieşită din teascurile de la Chişinău, au fost două momente hotărîtoare pentru conservarea limbei strămoşeşti în biserica şi şcoala basarabeană, totuşi ni se pare nedovedit că Bănulescu „a căutat să împace stăpânirea politică a Ruşilor cu stăpânirea bisericească şi culturală a Românilor" (pag. 124), iar punerea alături a numelui lui cu al lui Şaguna este o încercare riscată şi nepotrivită. De curând învăţatul istoric al Bucovinei, dl. Iancu Nistor (*Istoria bisericii din Bucovina*, Buc. 1916) a izbutit să pună în lumina adevărată personalitatea celuilalt arhipăstor care a avut trista misiune să păstorească biserica unei provincii răpite prin vicleşug. Din studiul acesta temeinic vedem că bătrânul Dosofteiu Herescu în Bucovina a fost un păstrător înţelept al bisericii sale, care a ştiut să se împotrivească cu energie ingerinţei prea mari a stăpânitorilor şi a fortificat biserica prin aşezăminte solide şi înţelepţeşti. Fără să fie nevoie a invocă figura marelui Şaguna, e de ajuns să com-

parăm activitatea lui Herescu cu a lui Bănulescu, ca să înțelegem marea deosebire ce există între ei. Acesta din urmă nici nu puteà aveà tendințele pe care i le atribue H., căci prin educația sa în școlile ruseşti, el erà înainte de toate ortodoxul convins că numai prin protecția lui Alexandru I — care îi acordase în vremuri grele o pensie anuală de 6000 de ruble din caseta sa particulară — credincioşii săi pot fi izbăviți de „giugul Agarenilor". El datoreà prea mult Ruşilor, încât să nu fie un devotat servitor al politicii lor; exemplul de supunere necondiționată pe care capul bisericii îl dădeà intelectualilor a fost de sigur tot atât de trist în urmări ca şi binele pe care l-a făcut Liturghierul său. Faptul că Bănulescu nu vorbeşte de limba „moldovenească", ca înaintaşul său Amfilohie Hotiniul, ci de limba „românească", e mai de grabă o dovadă despre tendința de a şterge urma trecutului moldovenesc în provincia răpită, decât de o conştiință națională. De altfel întrebuințarea acestui cuvânt se explică, probabil, la Bănulescu, prin obicinuința câştigată în şcoalele din Bistrița Ardealului, la care a învățat în copilărie.

Între puținii intelectuali basarabeni care au manifestat bucuria pentru evenimentele culturale sau politice ale Românilor de peste Prut, a fost, în tinerețele sale, Şt. Mărgeallă, care iscăleşte scrisoarea către Eliade a tinerilor Români aflători la Paris, şi care a publicat la 1827, la St. Petersburg, o Gramatică rusească şi românească, pe care H. o analizează cu de-amănuntul (p. 147—158).

Cel mai frumos capitol al acestei scrieri, ilustrat cu citații bine alese, e cel dedicat lui Alexandru Petriceicu Hajdeu (159—191), care prin sentimentele sale naționale, prin cultura sa temeinică şi prin talentul său de scriitor, trebue numărat între cei mai de frunte reprezentanți ai generației de la 1840 şi ca cel mai de seamă între scriitorii basarabeni rămaşi acasă. „Cuvântul" său rostit în 1837 către elevii şcoalei din Hotin, remarcabil prin conținutul său, a avut un răsunet mare în Ardeal, unde-l publică Bariţiu în „Foaia pentru minte", în traducerea lui C. Stamati, în Țara-românească, unde-l reproduse Eliade în „Curierul" şi în Moldova, unde-l remarcă Kogălniceanu în „Dacia literară".

„Epistola către Români" trimeasă fiului său Bogdan la 1858 denotă sentimentele adânci naţionale ale acestui bun Român, iar novela sa istorică „Domnia Arnăutului" cuprinde pagini care pot sta alături cu ale contimporanilor săi Bălcescu şi Al. Russo.

Mai cunoscut la contemporani, decât Al. Hâjdeu din cauza legăturilor neîntrerupte cu literaţii de peste Prut, dar incontestabil mai puţin talentat, este cavalerul Constantin Stamati, a cărei operă H. o analizează în cel mai lung capitol al scrierei sale (p. 192—255). Stamati aparţine, ca idei, epocei lui Eliade şi Asachi, care căutà să îmbogăţească literatura prin cât mai multe traduceri şi adaptări. Lui nu i-au lipsit nici gustul artistic nici puterea de muncă, dar i-a lipsit talentul. De aceea cred că H. i-ar fi dat cea mai justă caracterizare punându-l între acei scriitori ai noştri care în toate timpurile formează categoria diletanţilor sârguincioşi, ce n'au izbutit să învingă greutăţile formei şi din al căror scris abià se desface o bucată sau două ce pot rezistà vremii.

Rămâne să facem câteva observaţii de amănunt, de puţină importanţă şi una de natură generală, pe care o credem mai importantă, autorului care ne făgăduieşte continuarea studiului său până în epoca *Luminătorului* şi *Cuvântului moldovenesc*, a celor două reviste care au însemnat o redeşteptare naţională în Basarabia, după o lungă epocă de lâncezire, şi din jurul cărora s'a ivit poetul Al. Mateevici:

Formele *şezind, prinzind* nu trebue considerate numai ca variante grafice, precum pare a crede autorul (pag. 83), căci ele sânt destul de dese în textele noastre vechi. Tot astfel *mulţemesc* (pag. 154), pe care am auzit-o şi azi în Bucovina. — Despre Bănulescu se spune (pag. 96) că s'a născut în 1747, dată care corespunde cu vârsta de 33 de ani (neîmpliniţi) la 1779 (pag. 99), dar nu se potriveşte de loc cu datele luate fără control din Filaret Scriban (cf. pag. 135): „a învăţat opt ani, dela vârsta de 9 până la 17 (1765—1773)" (pag. 97). — Astăzi ştim că „Povăţuitorul" nu e opera lui Gh. Lazar, precum se spune la pag. 203.

Un mare păcat al acestui studiu, întemeiat, precum am spus, pe o foarte conştiincioasă adunare de material, este vor-

băria cea multă ce se face în el de prisos, un adevărat atentat la răbdarea şi la vremea celui ce îl ceteşte. Parcă sântem în vremea răposaţilor V. A. Ureche şi Ionescu—Gion! Adevărat că materia e aridă şi că, afară de Hajdeu, nici unul din scriitorii studiaţi nu au opere despre care să se poată spune mult. Dar în astfel de cazuri se va spune numai puţinul ce e de nevoie. Ceea ce ne dă H. pe 254 de pagini, s'ar fi putut da, fără nici o pierdere, pe 50 de pagini, dacă s'ar fi lăsat afară introducerea lungă, care, cu toate motivările autorului, e de prisos, şi dacă s'ar fi redus la strictul necesar aparatul de note, care repetă încă odată ceea ce spune pe larg textul. Într'adevăr, ce rost are să se citeze textual pasagiile utilizate de autor din scrierile înaintaşilor şi mai ales de ce, exemplele care au să ilustreze limba scriitorilor se dau în text, fără indicaţia locului, pentru ca să se repete în note cu această indicaţie? Aceasta, în vremile când tiparul e atât de scump şi lipsa de hârtie atât de mare. Cât despre felul lui H. de a lungi vorba fără folos ajunge să cităm un caz dintr'o sută. În biografia lui Bănulescu autorul vrea să ne spună că viitorul arhipăstor, care era la 1766 profesor de limba latină la Şcoala Domnească din Iaşi, după doi ani se lasă de profesorat şi se călugăreşte la Constantinopol. Pentru aceasta lui H. îi trebue 12 rânduri: „Ajunge acum la un punct cu desăvârşire serios al vieţii. Va rămâne profesor mirean ori cleric? Se va călugări? Pregătirea lui de până acum şi râvna de a sui treptele ierarhice ale bisericii l-au îndemnat spre cea din urmă deslegare a întrebării; şi după doi ani de profesorat la Iaşi, îl vedem pornind la Constantinopol să se călugărească. Nu se puteà călugări şi în ţară? Fireşte că da, însă alt preţ se puneà pe un călugăr din chiar scaunul patriarhiei şi apoi de ce să nu vadă şi Constantinopolul cu biserica lui Constantin cel Mare schimbată în moscheie, cu reşedinţa unuia dintre patriarhi şi cu atâta cultură şi strălucire ortodoxă?"

Pe când cartea lui H., într'o expunere lungă, ordonează un material în cea mai mare parte cunoscut, studiul succint şi sobru al lui Ciobanu ne dă o serie întreagă de contribuţii nouă

pentru cunoaşterea vieţii culturale româneşti în Basarabia, care completează datele lui Haneş. Vedem din scrierea aceasta că starea culturală a acestei provincii a scăzut după răpire, întocmai ca în Bucovina, unde şcoale moldoveneşti fuseseră închise. Statistica din 1815 a copiilor de preoţi ştiutori de carte, publicată la pag. 15 după arhivele consistorului din Chişinău, este o dovadă limpede despre roadele frumoase ale şcoalelor moldovene. Despre activitatea mitropolitului Bănulescu—Bodoni autorul are o părere mai puţin favorabilă decât H. La pag. 10 în notă se citează studiul lui Stadnicki, rămas necunoscut lui H. Lui Amfilohie Hotiniul i se atribuie (pag. 12—13) şi manuscrisul unei „Gramatici a cunoştinţelor fizice", tradusă în 1796 din italieneşte. Se arată (p. 13) circulaţia cărţilor româneşti în Basarabia şi (la pag. 16—17) se relevă cu drept cuvânt activitatea tipografiei din Chişinău, ca răspânditoare de cărţi româneşti. Între anii 1815 şi 1820, din teascurile acestei tipografii ieşiră 19.320 de volume. Nu e uitat nici Noul testament din 1817 şi Biblia din 1819 apărute la Petersburg. Tipografia eparhială din Chişinău e închisă în 1883 de arhiepiscopul de tristă memorie Paul, acelaşi care dăduse un ordin să se strângă şi să se ardă toate cărţile româneşti; abiă în 1905, după revoluţie, tipografia fu redeschisă. Din şcoli limba română fu scoasă în anul 1867, cu excepţia seminarului din Chişinău, unde ea rămase până în 1883, fiind reintrodusă ca materie facultativă în clasa V-a şi VI-a la anul 1905. Despre Gramatica din 1819, C. precizează că e tradusă după Lomonossov şi se dau date nouă despre Iacob Hâncu, născut în 1800, director al şcoalei lancastriane şi la seminarul teologic din Chişinău, mai târziu profesor de limba română la Universitatea din Petersburg (p. 21).

Dintre Basarabenii care au scris româneşte facem cunoştinţa câtorva nume nouă. Astfel este înainte de toate profesorul de la liceul No. 1 din Chişinău, Donciu (Doncev), care a publicat în 1865 un „Curs primitiv de limba română" cu litere latine, în a cărui prefaţă se vorbeşte cu căldură de „limba noastră care e cea mai frumoasă patrie a sentimentului nostru" şi care, prin reproducerea câtorva din cele mai frumoase poezii ale scriitorilor români dinainte de 1865, are aceeaşi influenţă

binefăcătoare ca Lepturarele lui A. Pumnul în Bucovina. În acelaşi an tipări Donciu şi un Abecedar român cu bucăţi literare alese.

Gheorghe Gore a publicat între anii 1862 şi 1867 în „Buletinul provinciei Basarabia", în limba rusească, câteva articole critice, bine scrise, despre Alecsandri, Donici şi despre poezia populară.

Pe la mijlocul veacului trecut apar „Fabulele" şi „Compoziţiile" lui Ion Sârbu, mândru de originea latină a limbei noastre.

Doi poeţi basarabeni, diletanţi amândoi, ale căror poezii s'au păstrat numai în manuscris, sânt Gheorghe Păun, care scria pe la 1868 şi Alexie Naco, istoricul Basarabiei, de la care ne-a rămas un carnet cu poezii dintre anii 1867—1869, între cari două poeme originale, iar restul traduceri din ruseşte, cu deosebire din Krylov şi Lermontov. Probele — în traducere franceză — date de C. dovedesc că nici unul din ei nu avea un talent remarcabil.

Într'o vreme şi trupa de teatru Teodorini a jucat la Chişinău, unde se pare că a dat reprezentaţii şi M. Millo şi unde elevii liceului jucau teatru românesc înaintea unui public numeros (p. 20). Premiul întemeiat de basarabeanul Al. Bodescu în anul 1868, la Academia Română, e şi el o dovadă de legăturile sufleteşti pe care unii Basarabeni le păstrau cu connaţionalii lor de dincolo de Prut.

Sextil Puşcariu.

J. Jud, *Zur Geschichte der bündnerromanischen Kirchensprache.* Vortrag mit Anmerkungen. Buchdruckerei Sprecher, Eggerling & Co. Chur, 1919. (Separatabzug aus dem *II. Jahresbericht der historisch-antiquarischen Gesellschaft von Graubünden.* 1919) 1 vol. în 8° pp. 56.

În acest studiu instructiv şi ager, care se ocupă cu termenii bisericeşti din dialectul retoroman al ţinutului Bünden, căutând să stabilească influenţele centrelor bisericeşti din Italia şi din Franţa, se ating chestiuni de interes şi pentru filologia

noastră. Vom rezumă deci pe scurt părerile lui J. cu privire la termenii creştini la popoarele romanice.

Limba creştinismului primitiv, în care ni s'a transmis şi Noul Testament, este cea grecească. În această limbă propovăduiau apostolii creştinismul, nu numai în Orient, ci şi în Africa de Nord şi în Italia meridională şi mijlocie; chiar în Roma, limba oficială creştinească erà, în sec. II, cea grecească. Astfel se explică că cei mai vechi şi mai tipici termeni creştini sânt greceşti: *ecclesia, parochia, coemiterium, pentecoste, pasqua, epiphania, baptizare, baptismus, elemosyna, biblia, monasterium, monachus, episcopus, presbyter, diaconus, canonicus, eremita* ş. a. Propovăduitorii evangheliei au trebuit însă, întocmai ca misionarii de azi, să înlocuiască limba greacă cu cea indigenă în regiunile în care nu erà înţeleasă şi astfel a trebuit creată o terminologie latină pentru occidentul romanic. Două căi le stăteau deschise: sau traduceau termenul grecesc pe latineşte, sau împrumutau termeni existenţi din terminologia păgână, cărora le dădeau un înţeles nou, creştinesc. Astfel s'a creat *quadragesima* (scil. *dies*) în loc de τεσσαρκοστή (ἡμέρα), astfel termenul păgân *operari(sacris* sau *diis*) devine creştin şi se păstrează până azi în germanul *opfern*. Nu trebue să uităm nici rolul creator al limbei, care a introdus şi în terminologia creştină cuvinte nouă sau a dat înţelesuri nouă cuvintelor vechi: astfel în loc de *coemiterium* se introduce pe alocurea *area*, cu înţelesul de „cimiter".

În limba bisericească latină, existau deci, începând cu sec. III, trei straturi suprapuse:

1. unul mai vechiu, de cuvinte greceşti: *baptizare, ecclesia*, etc.

2. unul de cuvinte latineşti care traduceau pe cele greceşti sau le înlocuiau: *quadragesima, quinquagesima*, etc.

3. unul de formaţiuni nouă: *area* „cimiter", *vascellum* „sicriu", etc.

Dialectul roman din Bünden cunoaşte mulţi termeni de categoria a doua, în opoziţie cu alte limbi romanice: pe *basilica* latin în loc de *ecclesia* grecesc, pe *quinquagesima* în loc de *pentecoste*, pe *plebe* în loc de *parochia* etc. Ce concluziune pu-

tem trage din acest fapt? Istoria cuvântului *basilica* ne dă răspunsul: „În provinciile romane, în care se poate atestă existenţa unor comunităţi creştine orăşeneşti bine organizate, prin secolele I—III, adecă în Italia mijlocie şi meridională, în Franţa de sud, cu Lyon ca centru bisericesc, în Spania estică, deci în provinciile mediterane, rămâne nealterat termenul *ecclesia*, introdus din vechime şi înrădăcinat în limbă; numai în acèle regiuni ale Imperiului roman, în care înainte de veacul al patrulea, populaţia creştină, mai puţin compactă, nu izbutise să se organizeze în comunităţi bine închegate, deci în Alpii rhetici, în România, Pannonia şi Franţa de nord, pătrunde n o u l termen *basilica*, căruia nu-i stă în cale termenul vechiu *ecclesia*. *Rhaetia şi Dacia, sărace în oraşe şi aşezate la periferie, au fost organizate bisericeşte abiă în a doua jumătate a veacului IV*".

Ştim că la acelaşi rezultat ajunsese studiind mărturiile epigrafice Pârvan (*Contribuţiuni epigrafice la istoria creştinismului daco-roman*, Buc. 1911), care arată că *ecclesia* este până târziu, în sec. V, singurul termen pe care-l întâlnim nu numai în Iliricul roman[1]), ci şi în Sirmium şi Remesiana (p. 87).

În aceeaşi categorie de cuvinte creştineşti târzii, care se găsesc în ţinuturile periferice ale Imperiului roman aşază Jud (p. 18 şi 26—27) şi pe **sambata* (dintr'o formă orientală cu *m*, cf. Meyer-Lübke, *Rom. Wb.* No. 7479 şi cu genul schimbat după *dominica*), păstrată la Români (*sâmbătă*), la Retoromani (*sonda, sanda*, cf. şi muntele *Säntis*)[2]) şi în Germania sudică (*Samstag* din *Sambaz-tac*, faţă de *Sonnabend* al Germanilor de nord), în opoziţie cu *sabbatum* al celorlalţi Romani.

Dintre ceilalţi termeni creştini în limba română, vedem că aproape toţi au forma latină, nu pe cea grecească, astfel *quadra-*

1) Cf. acum şi Dr. Petar Skok, *Pojave vulgarno-latinskoga jezika na natpisima rimske provincije Dalmacije*, Zagreb, 1915, p. 12. Totuşi *basilica* nu se păstrează numai în limba veche dalmată, ci — alături de termenul curent *k'iše* — ca nume local, şi în limba albaneză: *Bješka*, cf. Bartoli, *Das Dalmatische* I § 157. Părerea lui Kretschmer, *Zeitschr. f. vegl. Sprachforschung* XXXIX (1906) 539 ş. u. că termenul *basilica* s'a răspândit din Bizanţ în Peninsula balcanică şi în Alpii retici, e combătută şi de Pârvan p. 90 şi de Jud p. 28 cu argumente hotărîtoare.

2) Pentru răspândirea formelor cu *m* în Franţa, cf. Meyer-Lübke, în *Ztschr. f. Deutsche Wortforschung* I 192.

gesima > *păresimi*, *prebiter*[1]) (față de *presbiter*, mai apropiat de forma grecească) etc., deși aceste cuvinte au o răspândire mai mare pe teritoriul roman și nu sînt reduse la provinciile periferice. Dar chiar și termeni de origine grecească, generalizați de timpuriu pe întreg teritoriul romanic, ca *baptizo* (traducerea lui latină, *tingere*, întrebuințată în biserica africană, nu s'a păstrat în limbile romanice), are la noi derivatul vechiu **baptidione* (botejune), care dovedește că a fost asimilat de timpuriu cuvintelor latine.

O revizuire a terminologiei noastre creștine se impune. J. nu insistă prea mult asupra termenilor greceşti traduși pe înțelesul tuturor și asupra terminologiei păgâne păstrate subt formă creștină la noi. Faptul că pentru o sărbătoare atât de importantă ca Botezul Domnului, noi nu avem nici o urmă de *epiphania* sau *pasqueta* (cf. Jud, p. 39), dovedește că încreștinarea strămoșilor noștri s'a făcut într'o regiune în afară de raza de înrâurire a poporului grec, în ținuturi fără centre culturale importante, în care limba grecească nu era înțeleasă. În locul acestui cuvânt apare la noi *Apă-Boteză* (devenit *Boboteză*), întocmai ca la Slavi: *vodokrьstъ* (cf. bulg. *vodokryštje* și *vodici*) și la Unguri: *viz-kereszt* (cf. O. Asbóth, în *Archiv f. sl. Phil.* XXII, 442), fără ca să știm de la care popor a pornit modelul acestei expresii. *Cârneleaga* și *câșlegile* — în care „carnea"

1) Candrea și Densusianu, în dicționarul lor etimologic, cred că *prebiter* ar fi trebuit să dea în românește **preet(r)u*; forma *preot* ar dovedi că acest cuvânt „a intrat relativ târziu în limbă, după ce *b* intervocalic căzuse de mult în cuvintele din fondul primitiv, și că el a urmat o evoluțiune deosebită devenind **preŭetru*" etc. Cred, dimpotrivă, că *preut* aparține celor dintâi termeni creștini intrați în limba noastră și desvoltarea lui formală e tocmai o dovadă despre vechimea lui în limbă. Meyer-Lübke (*Grundriss* I² p 469—470) a arătat că grupul *avi* + plozivă s'a prefăcut de vreme în *au*: *auca*, *aucelus*, **flautare*, *amaut*, „ebenso *paraula*, *taula*". Cred că această vocalizare a lui *v*, după sincoparea lui *i u* următor, nu se reduce la grupele *âvi* și *âvu*, ci cuprinde — cel puțin în romania estică — și grupa *évi* urmată de orice consonantă. Exemple sânt, afară de *prébiter* > *previter* > *preut* (ar. *preftu*, ca *cavito* > *cauto* > *caftu*). **grevino* > *îngreun*, **grevitatem* > *greutate*, *bibitura* > *băutură*, *bibitorius* > *băutor*; paralelă ar fi trecerea lui *ovi* în *ou*: *novitatem* > *noutate* și poate, *movito* > **mout* la infinitiv **muutare* > *mutare* (de unde *mut*); e posibil chiar ca și pentru formele *cubitus*, *nubilus*, *juvenis*, poate și *subigo*, să trebue să admitem stadiile intermediare **cuut*, **cuot* > **coot* > *cot* etc.

oprită de biserica apuseană, a fost înlocuită prin „caşul" interzis în post de biserica orientală — sânt cuvinte compuse întocmai ca cele romanice, numai cât verbul care exprimă opreliştea nu e *laxare, levare, secare* etc., ca în celelalte limbi romanice (cf. Cl. Merlo, *Die romanischen Benennungen des Faschings*, in *Wörter und Sachen* VI—1911, p. 88 ş. u.) ci *ligare*, care se poate compară cu alb. *e l'iδure* geg. *e l'iθmeja*; „Fastnacht" (G. Meyer, *Alb. Wörterb.* 245). Cu termenii păgâni trecuţi în terminologia creştină s'a ocupat Pârvan (*op. cit.*). Varianta *rosaria* (pentru *rosalia*) citată de el (p. 112), explică şi forma cuvântului nostru: *rusare*, disimilat în *Rusale*[1]). T. Capidan îmi comunică că la Aromâni (şi Megleniţi) se păstrează încă forma *Arusal'e*, care corespunde exact celei latine.

Nomenclatura hagiografică, (cf. Jud p. 14 ş. u.), este de asemenea nestudiată la noi, deşi numele sfinţilor, păstrate ca nume de botez, de familie sau locale, au o deosebită însemnătate prin posibilitatea datării acestor cuvinte. Făcând abstracţie de la numirile de origine literară, luate de la Slavi, avem în limba noastră numiri cu treceri fonetice datând din timpuri străvechi, precum: *Nicoară*, *Simnicoară* (cu *l* intervocalic trecut în *r*, *Conv. lit.* XXXIX p. 318—319), *Indrea* (cu *an* trecut în *ân*), numirea locală *Sângeordz* lângă Năsăud (cu trecerea lui *gi* în *dž* când era urmat de *o* accentuat şi cu prefacerea lui în *dz* când era postton, cf. *fecior*, dar *preţ*; tot aşa la Megleniţi *Somdžordz*, pe când forma aromână *Sămdžordžu* poate fi rezultatul unei asimilări ulterioare), *Sâmpietru* (cu *ĕ* trecut în *ie*, arom. *Sămk'etru*) faţă de slavul *Petru*. Alături de acestea avem însă şi forme ca *Sâmţion*, *Sânziene*, — care, întocmai ca „formele semi-savante" din limbile romanice de vest, au pe de o parte trecerea lui *t* în *ţ* şi a lui *d* în *z*, dar păstrează pe *i* următor, — sau forme ca *Sămedru*, *Sumedru* (arom. *Sămedru*, *Sumedru*, megl. *Som-Medru*), care deşi se regăsesc şi în dialectele din sudul Dunării şi fac impresie de compoziţii vechi, au trecerea neobicinuită a lui *tr* în *dr* şi păstrează, la noi, pe *e* netrecut în *ă* după labială. Chiar şi constatarea negativă, că numirile de localităţi derivate din numiri de sfinţi sânt extrem de rare în vechiul

1) Despre *Rusaliile* noastre şi ale Slavilor vezi în urmă M. Murko, *Wörter und Sachen* II (1910) p. 142 ş. u.

Regat (în *Marele Dicţionar geografic* n'am găsit nici un singur nume local începător cu *Săn-* sau *Sin-*) este de însemnătate pentru urmărirea creştinismului la noi. **Sextil Puşcariu.**

Rohlfs Gerhard, *Ager, Area, Atrium.* Eine Studie zur romanischen Wortgeschichte (Mit einer Karte) Inaugural-dissertation. Druck von Robert Noske, Borna-Leipzig, 1920. Un vol. în 8°, pp. 69.

Disertaţia lui Rohlfs, premiată de Facultatea de litere din Berlin, e un studiu temeinic, făcut pe baza unui material bogat în mare parte cules de autor, asupra celor trei cuvinte *ager, area, atrium* care în limbile romanice apar adesea ca omonime şi prezintă o mulţime de dificultăţi formale şi semantice. Rezultatele acestui studiu pot fi privite, în cea mai mare parte, ca definitive.

În limba română lipseşte cu desăvârşire *atrium*, care în toate limbile romanice uneori „are o formă mai mult sau mai puţin savantă". Cuvântul acesta a intrat în limbile romanice de vest prin limba bisericească, deci lipsa lui la Români e explicabilă.

Şi cu privire la *ager* şi *area*, limba noastră ocupă un loc deosebit între limbile surori, întru cât nu cunoaşte toate acele modificări semantice, care s'au desvoltat în limbile romanice apusene, unde *ager* prin înţelesul de 'ţinut, regiune' a primit înţelesurile 'loc unde o plantă creşte în număr mare', apoi 'loc unde se găseşte în număr mare o specie de animale' — 'patria unui animal' — 'patria unui om' — 'locul favorit al omului' — 'obiceiu, instinct, semne caracteristice', iar *area* din înţelesul de 'arie' a primit pe cel de 'strat, grădină' — 'cimitir' — 'cartier' — 'cuib' — 'culcuş de animale' — 'puii animalelor, familie'. Numai înţelesul de 'curte' al lui *arie*, pe care îl întâlnim în unele limbi romanice, se găseşte şi la noi în unele regiuni (cf. Dicţ. Acad.). Vedem dar din aceste exemple, ceea ce ştim din altele, că limba română, ruptă de vreme de restul romaniei, nu a mai luat parte la inovaţiunile de limbă ale limbilor romanice de vest, care mult timp au format — şi formează în parte şi astăzi — o grupă lingvistică continuativă.

Constatarea făcută de autor cu privire la concurența pe care în limba poporului roman o făceà *campus* lui *ager* se potrivește și la Români. Într'adevăr, la noi cuvântul *agru*, păstrat la Aromâni și Megleniți, nu este prea des întrebuințat de scriitorii noștri vechi, iar azi abià se mai întâlnește în unele părți (cf. *Dicț. Acad.*). Cauza este cuvântul *câmp* care l-a substituit înainte de ce *agru* să ajungă, ca în celelalte limbi romanice, să primească înțelesuri nouă, mai ales în limba vânătorească.

Rohlfs relevă cele două forme românești *arie* și *are*. Fără să se pronunțe asupra lor, e aplecat a crede că *arie* nu continuă grupa latină *area*, ci e mai degrabă „o regresiune" din forma *ața*, curmându-se înainte de vreme palatalizarea (pag. 25).

Judecând după sufixul *-aria* și *-oria*, care au dat *-are* și *-oare* în limba noastră, forma *are* este cea normală (pare a fi și cea mai veche). Dacă avem alături și forma *arie*, aceasta pare a fi refăcută dintr'un plural *arii*, căci grupul *ariae* poate să fi avut o altă desvoltare, precum crede Meyer-Lübke (Rom. Gramm. I p. 441), citat de Rohlfs. Se poate însă ca forma *arie* să intre în categoria cuvintelor *funie* (alături de *fune*), *așchie* alături de *așche*) etc., despre care am vorbit în *Convorbiri literare* XXXVIII (a. 1904), pag. 705—706.

Sextil Pușcariu.

Răşcanu Aurel Inginer, *Dicționar technic german-român (pentru toate ramurile de inginerie, matematică, fizică, mineralogie și fortificație)*. Cernăuți, Tip. Universitară (R. Brüll) 1920. Un vol. în 8°, p. 236 + 2 (Errata). Prețul 20 Lei

Negulescu Corneliu Locot.-Colonel din Grăniceri și Todoran Eugen, profesor la Școala Normală „Andrei Șaguna", Sibiu, *Câteva îndrumări în dialectul ardelenesc pentru a vorbì și scrie mai corect românește*. [Tip. Unirea, Brașov, s. a.] Un vol. în 8°, p. 148+4 (Errata). Prețul 7 L. (14 Cor.).

Ciobanu Virgil Dr., șef de lucrări la Institutul medico-legal din Cluj, *Terminologia medico-legală*, Cluj, Cosinzeana, 1920. Un vol. în 8° p. 84. [Prețul 25 L.]

Necesitatea unificării limbei literare, mai ales în cât privește terminologia tehnică, a scos la iveală, cu toate greutățile tiparului, câteva lucrări binevenite. Inginerii, profesorii secundari și medicii din Ardeal și din Bucovina, crescuți în școale nemțești și ungurești, vor află în cărțile inginerului Râșcanu și doctorului Ciobanu termeni științifici uzuali în vechiul Regat. Filologii, și în special lexicografii, vor avea mai puțin folos din aceste cărți, ai căror autori nu caută să înlocuiască terminologia aproape excluziv și abuziv neologică cu termeni românești, căci scopul lor nu este îndreptarea limbei noastre, ci unificarea ei. Va trebui de aci înainte munca intensivă a câtorva generații de profesori cu respectul limbei materne, ca să înlocuiască treptat, în cursurile și manualele lor, neologismele introduse fără nici o critică și adesea fără selecțiune de înaintașii noștri, care nu cunoașteau, dar nici nu-și dădeau silința să cunoască, bogăția limbei noastre.

„Îndrumările" lui Negulescu și Todoran, caută, dimpotrivă să îndrepteze limba cărturarilor ardeleni, neînțeleasă adesea în vechiul Regat, mai ales pentru mulțimea de latinisme și barbarisme, dar și pentru întrebuințarea unor cuvinte populare cu alt înțeles decât cel literar. Cartea tratează prin urmare după alfabet a., Cuvintele care se găsesc excluziv numai (!) în dialectul ardelenesc (latinisme, germanisme, ungurisme); b., Cuvinte cărora în Ardeal li se dau (!) o altă însemnare de cât aceea pe care o au în limba literară românească, c., Cuvinte care se găsesc în limba literară românească, dar care în dialectul ardelenesc au suferit modificări, d., Expresiuni și construcții vicioase. Partea cea mai mare a lucrării o formează explicarea unor neologisme uzuale în vechiul Regat și puțin cunoscute în Ardeal, care urmează după un capitol despre ortografia Academiei.

Intenția autorilor a fost cât se poate de bună; folosul cărții este însă numai în parte real. Multele îndreptări de la Errata a frazelor model, dovedesc că autorii s'au grăbit prea tare să publice o lucrare pentru care e nevoie de timp, de mai multă critică și mai ales de acel simț fin și sigur pentru limbă pe care trebue să-l aibă cel ce se încumetă a da altora sfaturi cum să scrie și să vorbească bine și frumos. **Sextil Pușcariu.**

Sextil Puşcariu, *Istoria literaturei române. Epoca veche.* Vol. I. Sibiiu, 1921. Editura Asociaţiunii. Biblioteca „Astra", Nr. 1.

Dacă i se cuvine recunoştinţă cercetătorului de amănunte privitoare la oarecare parte întunecată din trecutul literaturii şi al limbii noastre, pe care el prin dovezi nouă o lămureşte, e mult mai mare meritul aceluia care, având o vedere clară asupra tuturor cercetărilor migăloase ale „viermilor de carte", care scurmă după mărunţişuri nouă, ne dă opera de sinteză a întregului.

D-l S. Puşcariu aparţine cu vrednicie grupei a doua de învăţaţi. Lucrarea sa, al cărei titlu se găseşte în fruntea acestei dări de seamă, e cea mai frumos scrisă şi mai clară istorie a literaturii noastre vechi.

Scriind fără pretenţia de a ne da o lucrare pur ştiinţifică, ci de a face ca cunoştinţele despre istoria literaturii noastre să pătrundă în cercurile largi ale publicului prin un fel de „cursuri populare" (p. 9), ne dă totuşi, nu cu scopul de „a fi complet, ci folositor" (p. 183), o lucrare ştiinţifică în adevăratul înţeles al cuvântului, utilizând cu folos, cum se vede din „bibliografia" de la sfârşitul volumului, afară de operele fundamentale ale D-lui Iorga, despre care însuşi autorul ne spune că fără ele „cartea de faţă nu şi-ar fi luat fiinţa" (p. 184), dacă nu absolut toate izvoarele, dar toate izvoarele cele bune şi contribuind uneori şi cu date nouă.

În „Introducere" ni se dă mai întâiu o împărţire foarte naturală a istoriei noastre literare, distingând 3 epoce: *epoca veche*, unitară şi ca limbă, care se încheie cu sfârşitul veacului XVIII, *epoca nouă*, care se începe cu şcoala latinistă, şi *epoca modernă*, care se începe pe la 1860—70. Acesta e hotarul cel mai bine tras între deosebitele epoce — care ţine seamă şi de desvoltarea limbii, — deşi o continuitate între ele nu se poate tăgădui: „Scriitorii celor trei epoce nu reprezintă nişte zale singuratice aruncate într'un morman, ci părţi ale aceluiaşi lanţ, încheiate fireşte una 'ntr'alta: cel ce caută să ridice zaua cea mai strălucitoare prin noutatea ei, va auzi zuruind întregul lanţ al înaintaşilor" (p. 4). În subîmpărţire se urmează metoda evoluţionistă, dându-se atenţia cuvenită influenţelor externe şi

curentelor de idei care stăpâneau în vremea despre care se tratează. Cu privire la scriitorii mari se adoptă însă metoda biografică, pentru a le puteà fixà personalitatea întreagă. E deci metoda atât de mult lăudată de D-l Iorga în *Introducerea la Ist. lit. în sec. XVIII* (p. 8—11), care rezumând zice: „Studiind aceste curente, formarea lor, cursul lor, lupta lor pentru întâietate, absorbirea lor de altele mai puternice sau victoria lor asupra altora mai slabe, — studiază cinevà viaţa sufletească a unui popor, cugetarea şi simţirea lui în persoanele care rezumă mai bine şi le exprimă în forma fără de moarte a literaturii. Aşà se păstrează unitatea, aşà nu se distruge armonia, aşà se dă întreaga înţelegere". De această împărţire şi de acest fel de tratare, chiar şi dacă în practică s'ar face inductiv, trebue să se ţină seamă şi în învăţământ. E adică nenatural ca în clasa în care se tratează literatura veche, cu care ar trebui să se înceapă cursul de istorie literară, să se studieze şi părţi din literatura nouă, care n'au cu cea dintâiu nici o legătură, cum e de pildă literatura filosofică pe care o cere „Programa" analitică.

Capitolul I. „*Inainte de întâia carte românească*", în care se descrie cultura slavonă din Ţările româneşti în toate felurile ei de manifestare: biserică[1]), şcoale mănăstireşti şi domneşti[2]), arte (pictură, sculptură, muzică, arhitectură), pentru a se opri apoi amănunţit asupra literaturii şi a reprezentanţilor ei (G. Ţamblac, Neagoe Basarab[3]), cronicele slavone manuscrise, arta tipografică şi cele dintâi tipărituri slave la noi), precum şi asupra literaturii populare din acest timp şi a felului cum trebue cercetată[4]), e unul din cele mai lungi şi mai bine scrise din întreagă cartea.

1) Acesta la noi, fiind „încătuşată în lanţurile tradiţiei neiertătoare" (p. 22), e mai conservativă „rămâne, în toată epoca veche a literaturii noastre, stăpână pe cultura timpului, pe când biserica apuseană e nevoită să ţină seamă de înflorirea culturală din jurul ei" (p. 18).

2) Cultura acestora erà „unilaterală, ... pătrunsă de spirit religios şi cosmopolit" ..., „care exclude ideea naţionalismului ce aşază graniţe între om şi om, aprinde pasiuni între semeni şi ridică braţul înarmat asupra vecinului" (p. 16).

3) Deşi a scris în altă limbă, „prin sentimentele lui intime" „e al nostru" (p. 34).

4) „Un studiu în privinţa aceasta, făcut de un om nepreocupat de dorul de a găsi rămăşiţe romane în orice element al basmelor noastre, de un cercetător cu cunoştinţe teologice şi de folclor comparat, şi înainte de toate cu cumpăt în judecată, ar puteà scoate la iveală multe lucruri interesante şi instructive, şi ne-ar face cu putinţă ca în acest capitol de cea mai stearpă producţie literară să putem înregistrà câteva pagini frumoase subt titlul de „literatură populară" (p. 52).

În special este de relevat partea privitoare la arte, care ne face să admirăm vechile „opere artistice... anonime“... „ca şi arta ţărancelor noastre care în minunatele lor ţesături şi cusături continuă arta decorativă, bogată în culori alese şi infinită în varietatea liniilor“ (p. 24).

Scopul urmărit de autor a făcut ca al doilea capitol „*Întâiele scrieri şi tipărituri în limba română*“ să fie tratat cevà mai sumar. E greu să insişti adică asupra vechilor manuscrise husite şi a celor dintâiu texte româneşti tipărite înaintea unui public lipsit de pregătire filologică. Ni se dă însă şi aici tot ce este absolut necesar, chiar şi o scurtă, prea scurtă, caracterizare a limbii acestora. La „*a doua influenţă apuseană*“ (luterană şi calvină) se opreşte adică mai ales la activitatea lui Coresi care are o dublă importanţă: mai întâiu „el contribue în primul rând la *stabilirea unei limbi literare româneşti înţelese pretutindeni*“ (p. 72), a doua „activitatea sa... a dat un puternic impuls naţionalizării literaturii noastre“ (p. 74). „Cel ce întrebuinţează mai întâiu o limbă spre scopuri literare, fixează în scris, în mod firesc, graiul popular vorbit în regiunea sa. Să ne închipuim că în regiunile din nordul Mureşului s'ar fi pronunţat în secolul al XV-lea, ca în cele mai multe părţi româneşti de azi, chept în loc de „piept“, ghine în loc de „bine“, hier sau şer în loc de „fier“, ş. a. m. d. Cei dintâi tălmăcitori ar fi scris atunci chept, ghine, hier şi urmaşii lor ar fi continuat să scrie astfel, fixând pentru totdeauna în limba noastră literară aceste forme pe care noi le simţim urîte şi care ar face ca limba noastră scrisă să se depărteze foarte tare de oricare altă limbă romanică. Dar întâii traducători husiţi vorbeau în satele lor graiul sonor şi puternic din Transilvania de nord, care în acelaşi timp e şi temelia dialectului bogat moldovenesc. În drumul lor spre miază-zi, copiindu-se mereu, scrierile acestea au pierdut unele arhaisme şi particularităţi dialectale neînţelese aiurea (bunăoară rotacismul) şi s'au apropiat tot mai mult de dialectul din Ardealul sudic, identic, în trăsăturile sale principale, cu cel din Muntenia. Tipărindu-le, Coresi a stabilit o formă a limbii care erà înţeleasă pretutindeni. Prin legăturile comerciale ale Saşilor braşoveni cu Ţările româneşti, aceste tipărituri s'au

răspândit (cu atât mai lesne, cu cât trebuința lor era simțită din ce în ce mai mult) și în Principate, unde cunoștințele de slavonește scădeau mereu" (p. 72—74). Astfel: „Din lupta mocnită cu curentele stăpânitoare venite din orient, cele două curente apusene, reprezentate prin mișcarea husită și prin tipăriturile ardelene, au făcut să iasă învingătoare limba română. Izvorul din care literatura se adapă și acuma, rămâne același șipot îngrădit în curtea bisericii, dar apa lui curge limpede și răcoritoare, făcând de-aci înainte câmpiile prin care treceă fertile și pentru alte genuri literare" (p. 74).

Nu se trece cu vederea nici literatura profană reprezentată prin cărțile populare apocrife sau mincinoase, zodiare, gromovnice, trepetnice, vieți de sfinți, Alexandria, florilegii, hronografe etc. O vestită colecție de cărți apocrife e cunoscutul *Codex Sturdzanus*. Din pricinile amintite însă nu se oprește prea mult la descrierea lui. Și nu insistă nici asupra literaturii populare propriu zise, încercând fixarea unor producte din acest timp, cel puțin pe temeiul rezultatelor cercetărilor de până acum *(Philippide, Iorga)*.

În capitolul III se tratează: „*Epoca de înflorire*" (1640—1720), în care sânt de o deosebită plasticitate și frumusețe biografiile și caracterizările lui Grigore Ureche, Dosofteiu, Miron Costân — cum iscălește singur, — Stolnicul Constantin Cantacuzino, Nicolae Costân, — căruia D-l Pușcariu îi atribue mai multe însușiri bune decât D-l Iorga, — Radu Popescu și mai ales Dimitrie Cantemir.

Ne-ar fi plăcut dacă s'ar fi scris cevà mai mult despre *Varlaam* și mai ales despre *Pravile*, dându-li-se importanța care le revine prin împrejurarea că alcătuesc „unul din cele dintâi coduri în Europa în limba națională" (p. 92).

Mai adăugăm următoarele.

Catehismul calvinesc nu s'a tipărit la 1642 (p. 88), ci, cum se vede din un manuscris (copie) al fostului mitropolit din Blaj, Victor Mihályi de Apșa, păstrat în biblioteca regretatului prepozit I. M. Moldovan, în Iulie 1640[1]).

1) Dr. Augustin Bunea, *Ierarchia Românilor din Ardeal și Ungaria*, Blaș. 1904, p. 306—7; cf. și N. Iorga, *Ist. lit. rel.* p. 145.

Oda lui *Haliciu* dela 1674 e scrisă în distihuri, nu în hexametre curate (p. 96).

Relativ la originea lui Dosofteiu, pe care D-l Puşcariu îl crede, cu Hasdeu, — judecând după câtevà aromânisme din limba lui, precum şi după numele grecesc al tatălui său Leontari, — Armân, erà bine să se amintească barem în partea bibliografiacă, — unde se mai puteà, — că Şt. Ciobanu în lucrarea sa *Dosofteiu Mitropolitul Moldovei şi activitatea lui literară* (trad. Şt. Berechet), Iaşi 1918, p. 75—76, îl crede de origine ucrainà, bănuind aceasta din numele de familie Barila (Barula, Barilovici), pe care-l găseşte la Ucraini în forma Borola—Barilovici, precum şi din raporturile culturale ale timpului.

Tânguirea privitoare la moartea lui Constantin Brâncoveanu mi se pare că nu exprimă incidental „sentimentele adevărate" ale lui Axintie Uricariul (p. 100—101), ci, cum apare din însăşi cronica (Kogălniceanu, *Cron. Rom.* II, p. 163), mai curând o părere oficială dictată de Nicolae Vodă Mavrocordat pentru a se arătà îndurător chiar şi faţă de duşmani: „Care veste venindŭ la Nicolaĭ Vodă, multŭ i-aŭ părutŭ rău, şi foarte s'au întristatŭ... Acestŭ săvârşitŭ au luatŭ acelŭ vestitŭ Domnŭ, Băsărabŭ Vodă, carele aŭ domnitŭ 27 anĭ cu multă fericire, şi aŭ făcutŭ Ţeara Muntenească ştiută şi vestită în multe părţi a lumei."

Relativ scurt, dar concis, cuprinzând în puţine cuvinte tot ce ne interesează, e capitolul IV, care tratează „*Epoca de decadenţă*", care se încheie cu o interesantă pagină privitoare la naraţiunile versificate. Asupra unirii unei părţi a Românilor ardeleni cu biserica Romei nu se opreşte. „Mişcarea aceasta religioasă avù o influenţă atât de hotărîtoare asupra întregii mişcări intelectuale la Români, încât cu dascălii ardeleni care trăesc în a doua jumătate a veacului XVIII-lea şi la începutul celui de al XIX-lea începe epoca nouă a literaturii noastre. Deşi scrierile lor apar în mare parte în secolul al XVIII-lea, totuşi ele nu pot fi tratate în istoria literaturii noastre vechi" (p. 168).

Ajungând la sfârşitul cărţii constatăm cu plăcere că am terminat citerea ei fără oboseală, pentrucă stilul limpede, uneori

poetic, presărat cu arhaisme ca „încinde", „osârdie" etc.[1]) expunerea clară[2]) şi obiectivă, caracterizările bine prinse ale epocelor şi ale scriitorilor — cele mai bune şi mai frumoase părţi ale cărţii, — nu ne-au împiedecat, ci ne-au condus cu îndemânare în înţelegerea şi urmărirea paginilor celor mai grele din istoria literaturii româneşti.

De deosebit folos este "*Bibliografia*" de la sfârşitul cărţii, care deşi n'are pretenţia de a fi completă, ne dă, cu critică, tot ce este interesant privitor la ediţiile şi studiile făcute asupra scrierilor noastre vechi. Se discută şi chestiunile controversate pe care nu le-a putut atinge autorul în corpul lucrării din pricini pe care le-am amintit, dându-se uneori contribuţiuni nouă.

Mai ales pentru profesorii de la şcolile secundare din Ardeal, care au datoria să organizeze bibliotecile şcolilor la care funcţionează şi, înainte de toate, să-şi completeze cunoştinţele, această parte este de o importanţă covârşitoare, mai necesară poate decât partea I a lucrării, de care de altfel încă nu se pot dispensă în lipsa lucrărilor epuizate ale lui Iorga şi deoarece cea a lui Adamescu (*Istoria literaturii române*. Bucureşti. Biblioteca pentru toţi) nu este tratată destul de ştiinţific şi cuprinde multe greşeli.

Relevăm totuşi câtevă scăpări din vedere.

Dovada nouă, de la p. 192[3]), privitoare la faptul că Psal-

---

1) Se observă însă repetarea cam deasă a unor cuvinte, altfel expresive, ca: *zvâcnì* — odată scris *svâcnì* (p. 60); *mocnit* (p. 71 şi 81), şi încă urul—două. Poate e de preferat *conştient* lui *conştiut* (p. 158), *tămâiază* lui *tămâieşte* (p. 175).

2) Neclar mi-se pare pasajul: „Cu toate acestea, când Neculce voiă să se înapoieze, el nu-l dădù slobod, deşi dorul de ţară îl chemă puternic din această Rusie, dela care nu se aşteptă la nici un bine: „de viaţa mea îmi erà cum îmi erà, dar mai mult îmi erà de copiii miei, la ce vor rămâne, că numai doară soldaţi să fie, iară la alte boerii nu încap" (p. 133). Dacă n'am şti că pasajul din urmă e reprodus din Neculce, care vorbeşte despre sine, n'am prea puteà stabilì pe cine-l chemă dorul de ţară, pe „Neculce", ori pe „el", adecă pe Cantemir. Erà mai bine: „deşi dorul de ţară îl chemă pe acesta puternic..." Nu e destul de explicit nici pasajul următor: „Murind însă Nicolae Costân şi „nelăsând coconi", Nicolae Mavrocordat căută alt istoriograf, ca să alcătuiască un corp de cronici moldovene. Aceasta întrebuinţează pentru răstimpul de la 1661 până la 1709 „izvoadele" amintite, iar pentru anii 1709—1711 copiază cronica lui Nicolae Costân. Acest corp de cronici îl copiază apoi (în anul 1715) Axintie Uricariul..." (p. 100). „Acesta" nu e tot „Axintie Uricariul"?

3) „In Psaltirea Coresiană cetim (ps. 113, v. 14): „Ureachii au şi nu audù, nasure au şi nu *aputu*". Cuvântul *a puţì* [citeşte *apuţì*] însemnă „a mirosì" (cf. *Dicţionarul limbii române* s. v.). Copistul Psaltirii scheiene, neînţelegând acest cuvânt, a îndreptat versetul în „nasure au şi n'au putu", fără să observe nonsensul ce a resultat din această schimbare".

tirea coresiană reproduce un text mai vechiu e cu două ascuţişuri. Ar puteà adică să ne facă să credem şi că Psaltirea scheiană ar fi putut fi copiată după Coresi pe care nu l-a înţeles. Relativ la *Pravile* se va completà bibliografia cu cea dintâi lucrare a lui S. G. Longinescu, *Pravila lui Vasile Lupu şi Prosper Farinaccius romanistul italian,* Bucureşti 1909, precum şi cu articolul lui I. Peretz, *Pravila lui Vasile Lupu şi izvoarele ei greceşti* (*Arhiva* din Iaşi, anul jubilar XXV-1914, No. 5—6, pp. 201—221) care întregeşte studiile lui Longinescu, arătând că izvoarele imediate ale Pravilei lui Vasile Lupu au fost greceşti, cum apare din comparaţia cu neşte manuscrise scrise în această limbă.

Deşi nu e sigur că aparţine Mitropolitului Varlaam, între manuscrisele vechi se puteà amintì şì „Leastviţa lui Ioan Scărariul" (v. Ghibănescu, *O nouă lucrare a Mitropolitului Varlaam* în *Arhiva*, anul citat, pp. 65—107).

În sfârşit, cu toate că e vorba de o scriere de popularizare, pentru expunerea frumoasă şi gruparea potrivită a materiei, se puteà citâ între scrierile privitoare la Mitropolitul Antim Ivireanul şì N. Dobrescu, *Viaţa şi faptele lui Antim Ivireanul Mitropolitul Ungro-vlahiei*, Bucureşti, 1910 (Bib. soc. „Steaua"), No. 20, pp. 119.

În legătură cu *Evanghelia învăţătoare* tipărită la mănăstirea Dealu în a. 1644, care în parte reproduce *Evanghelia învăţătoare* tradusă de Silvestru şi publicată la Govora la 1642, iar în partea a doua e un plagiat al *Cărţii cu învăţătură* a Mitropolitului Varlaam, apărută la a. 1643, înlocuindu-se moldovenismele cu muntenisme, se spune: „Acest fapt e caracteristic pentru emulaţiunea între cele două Curţi, cea din Bucureşti şi cea din Iaşi, ca răspânditoare de cultură" (p. 194). În acest timp însă curtea munteană erà încă tot la Târgovişte. Mutarea la Bucureşti s'a făcut cevà mai târziu.

La p. 198 ni se spune: „Despre *Psaltirea* lui Ştefan Fogarasi, v. *Silaşi*, în *Transilvania* a. 187ɔ, pag. 141—153 şi 163", etc. În realitate, în studiul lui Silaşi întitulat *Psaltirea calviniano-română versificată*, care s'a publicat în trei numere (12—14), pe pp. 141—145, 151—153 şi 169—163 ale revistei citate, nu

se vorbeşte de vre-o *Psaltire* a lui *Fogaraşi*, al cărui nume nici nu se pomeneşte, ci despre cea a lui *Viski* de la 1697, despre care se afirmă că neputându-se traduce în timp de şase zile, ci cel mult să se copieze „18 piese, unele şi de câte 25 strofe" (*l. c.*, p. 143), — ar fi o copie de pe o traducere mai veche. Iorga (*Ist. lit. rel.*, p. 144) bănuia că această traducere ar fi făcut-o Fogarasi, care alcătuise şi un catehism. După găsirea *Fragmentului Todorescu* de pe la 1570 (v. Sztripszky—Alexics, *Szegedi Gergely énekeskönyve XVI. román forditásban*, Budapest, 1911, p. 146—167) şi după aceea a colecţiei lui *Grigore Sándor de Agyagfalva* de la 1642 (v. *ibidem*, p. 174—187), în care se găsesc 20 din psalmii lui *Viski* (v. ibidem, p. 190), cu greu se mai poate susţine această părere.

Execuţia tehnică a lucrării este ireproşabilă.[1]) Facsimilele reproduse de pe manuscrisele şi tipăriturile noastre vechi, între ele unele inedite, şi portretele vechilor noştri scriitori ajută mult tendinţa didactică a cărţii, dând putinţa celor care o răsfoiesc să se dispenseze de a le căutà prin alte lucrări, în care le-ar puteà găsì în parte.

N. Drăganu.

Buletinul Comisiei Istorice a României, publicat de Ioan Bogdan, vol. II, Bucureşti 1916.

Volumul se împarte în două: „Studii" şi „Documente".

Cel dintâiu studiu e al d-lui D. Russo, despre *Cronica Ghiculeştilor*. Această „nouă cronică a Moldovei", al cărei autor e, după părerea învăţatului bizantinist, un Moldovean, credincios al lui

1) Greşelile de tipar şi unele scăpări din vedere, ca d. p. numele lui *Grigore Ţamblac*, dat greşit *Gheorghe* (p. 14 şi 34), au fost îndreptate cu îngrijire în *Errata*. Totuşi, făcându-se corecturile de la distanţă, câteva au rămas neîndreptate. Relevez la acest loc pe cele observate de mine la o singură cetire pentru a se aveà în vedere când se va scoate o nouă ediţie: „pe precise" (p. 6) = „de precise", „înovatori" (p. 22) = „inovatori", „ca tradiţia" (p. 24) = „cu tradiţia", „repeţâundu-se" (p. 44) = „repetându-se" „geanealog" (p. 103) = „genealog", „sute de mii de mii" (p. 116) = „sute de mii", „face" (p. 175) = „fac", „othomanicae" (p. 153) = „othmanicae" (cf. Iorga, *Ist. lit. s. XVIII*, I, p. 381 după *Raportul.* lui Tocilescu, p. 40), „greşile" (p. 158) = „greşelile", „ penegirist" (p. 160) = „panegirist", Euconium [recte: enconium]" (p. 201) = „Enconium (recte: encomium]" (cf. şi Iorga, o. c., I. p. 381, Nota 1), „Helmot" (p. 201) = „Helmont". Nu s'a mai putut omite „d-l" dinaintea lui „C. Giurescu" (p. 98), deoarece partea aceasta de text se tipărise încă în 1914.

Grigore Ghica şi fiului acestuia, Mateiu, a fost scrisă în româneşte. Redacţiunea originară însă nu s'a păstrat, ci numai versiunea grecească, din care d. R. dă câteva extrase, însoţindu-le de traducerea românească, cu adnotaţiile trebuitoare.

Sub titlul: „Emendaţiuni la unii autori greci şi români", urmează un al doilea studiu al d-lui Russo. Între altele, d-sa arată că *a face dentr'o muscă pilă* din Isvodul lui Dubău (reeditat de Giurescu, în vol. I-iu al aceluiaşi „Buletin al Comisiei Istorice"[1]) trebue corectat în: *a face dentr'o muscă fil* (elefant), corespunzător grec. ἐλέφαντα ἐκ μυίας ποιεῖν. „Copistul a găsit în manuscris филь şi, neînţelegând acest cuvânt rar, l-a transcris *pilъ*", explică d-sa (p. 98, nota 1). De fapt, greşala s'a făcut abia la transcripţia cirilicului cu caractere latine, cetindu-se *pilă* în loc de *pilă* (se ştie că -ь final are amândouă aceste valori fonetice). *Pil(ă)*, ca dublet popular al lui *fil(ă)*, care i-a scăpat d-lui R., se găseşte atestat într'o sumă de locuri: la cele citate deja de Tiktin, *s. v.* (din Biblia de la 1688 şi Dosofteiu), putem adăugi: „Anonimul Bănăţean" (*pilu*, elephas); „Alexandria" (cf. N. Iorga, *Fase sufleteşti şi cărţi representative*, etc., p. 79); „Herodot", trad. vr., ed. N. Iorga, p. 538; rev. „Ion Creangă" pe 1915, p. 300 (într'un „Fisiolog românesc din veac. al XVIII-lea", ed. Mateescu): „*Filul* iaste gadină mare cu 4 picioare; oamenii cei proşti îi zic *pilă*". — Întocmai aşa, ca „oamenii proşti" de la noi, îi ziceau, de altfel, şi Cumanii: *pil*, „elephas" (Codex Cumanicus, p. 298); iar echivalentul latin ar fi, exact, nu „elephas", ci *elephantus*, dacă nu chiar *Luca* (Lucas = Lucans, Lucanicus) *bos* (cf. K. Meister, *Lat.-griech. Eigennamen*, I, p. 42 şi urm.). — În ce priveşte proverbul grecesc, observăm că el se găseşte la Lucian (*Encom. muscae*, sfârşit), de unde a trecut la Suidas, cum şi într'o scriere similară (*Encom. stultitiae*, III) a lui Erasmus (cf. *Erasmi Roterd. Adagia*, ed. Bâle 1574, p. 249, şi Köhler, *Das Tierleben im Sprichwort d. Griechen u. Römer*, p. 33), apoi în germană (*aus einer Mücke einen Ele-*

1) *Hiltetul*, neidentificat, de acolo, p. 249, e satul băcăuan *Helteu* (cf. Frunzescu, p. 232). — *„Mătoşa Berciui"* (*ibid.*, p. 19, n. 2) nu e »Mătoşa *Bercii*", ci a *Bercioaei*.

fanten machen) şi în daneză: *en myg til en elefant* (v. Nyrop, *Das Leben der Wörter*, p. 129), şi că Zanne (*Proverbele Românilor*, ad loc.) îl citează (deşi greşit!), împreună cu varianta românească (din Pann): „Puricele, când îi place, cât un elefant îl face". — Dacă mai adăugim că Coşbuc îl relevase şi dânsul odată, într'un articol din „Epoca" (pe 1904, cred), socot că am izbutit să dăm, în acelaşi timp, o ilustrare de fapt a proverbului, a cărui formă la Dubău nu are nevoie de nici o emendaţie, ci numai de o exactă transcriere: „a face dentr'o muscă *pilă*".

Studiul ce urmează, asupra „Interpolărilor şi datei scrierii *De neamul Moldovenilor* a lui Miron Costin", e răspunsul răposatului Giurescu la recensia d-lui N. Iorga, a cărui replică, definitivă, se poate ceti în *Revista Istorică*, I, p. 229.

Regretatului Giurescu i se datoreşte şi cellalt studiu, care urmează, asupra lui Enache Kogălniceanu, căruia i contestă paternitatea cronicii, atribuite de M. Kogălniceanu. — Grecismul *a bodisi* („căzând la picioari ca să *îl bodisească* acest lucru", p. 146) e, credem, o greşeală; trebue citit: „ca să *embodisească*", de la acelaşi *enbodisesc*, care se întâlneşte mai jos şi care e ngr. ἐμποδίζω, „împiedec, opresc"; — a *catandisi* (ibid.) e ngr. καταντῶ, „sosesc, ajung"; — a *se sănhisti*, „a se mâhni" (p. 147), e identic cu *sinchisi* = ngr. συγχύζω, „turbur", συγχυσιάς, „turburător", etc.: identificările, de altfel, vin de la sine („*kinos* către toţi" = κοινῶς, „a găsi un *tropos*" = τρόπος, etc). — *Chitap*, „în loc de *pitac*" (p. 148), nu e, cum pare a crede G., un fonetism moldovenesc (**chitac!*), ci un cunoscut turcism: *chitap*, „act" (cf. Şăineanu, *Inf. or.*, ad voc.).

Volumul se mântuie cu o contribuţie a d-lui N. Iorga: „*Acte romîneşti din Ardeal, privitoare în cea mai mare parte la legăturile Secuilor cu Moldova.*"

Introducerea, care e, de fapt, o adevărată monografie asupra Secuilor, culminează în următoarele două concluzii, de o capitală importanţă stiinţifică şi de o impresionantă actualitate politică: 1. Această populaţie, care poartă, supt atâtea raporturi, marca influenţei româneşti şi despre care nu există menţiune autentică anterioară anului 1224, nu poate fi colonizatoarea unor teritorii nelocuite, în care Românii să fi venit ulterior, ca

fugari, ci, — cum arată numele de localităţi, care, ca şi în coloniile balcanice ale Bisericii latine, sânt nume de sfinţi, — ea trebue să fie creaţiunea acelor Cavaleri Teutoni, cari se ştie că au stăpânit Ţara Bârsei şi părţile vecine. „Dacă prin această ipoteză Attila şi-ar pierde drepturile de părinte şi Secuimea şapte secole de vechime, ce putem face!" (p. 183). — 2. Supt Ştefan-cel-Mare, căruia măcar două Scaune secuieşti, Odorheiul şi Cicul, îi dau dijmă, Secuii luptă la Podul-Înnalt, ascultând de dânsul ca de Domnul lor (Dlugosz). Cf. de altfel: N. Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal şi Ungaria*, I, p. 58.

Limba documentelor e foarte interesantă. *Bucată* (pp. 194, 198, 201) şi *marhă*, *marfă* (pp. 199, 200, 206), în înţeles de „vite"; — termini juridici, ca: *a face trăsură* (p. 200), *a face val* (p. 199), *a învălui* (p. 201), *a face zeberială* (p. 202), apoi *a i se face canunul* (p. 204), *a trage leage* (p. 253), etc.; — *arezi* = *areţi*, „berbeci" (p. 236), *turnat* = *înturnat*, „întors" (p. 225), *alrăgat* (p. 250) = *alărgat* „alergat" (cf. *lagator*, ἀλλαγάτωρ, „vielleicht ein Oberhaupt der Eilboten": Jireček, *Geschichte d. Serben*, II, p. 11), *îmblătorî*, „curieri" (p. 226), *folă* de brânză (p. 259, cf. *folărit*), „burduf" (cf. „Herodotul" vr., p. 126), *marghiol şi amestecător*, „om şiret şi buclucaş" (p. 223), etc. — *Dupinŭ* (p. 210: „unŭ inelŭ de dupinŭ") să nu fie un *doppino*, din it. *doppia*, „gemma artificiale formata di due pezzi di vetro"? — *Prisnea* („prisnea de aur", p. 211) e cunoscutul *prisne* = sadeà, curat, masiv (cf. şi „Herodotul" citat, p. 540), de origine slavă. — *Ebghe* (p. 269: „ebghe săptămână") pare a fi ung. *egybe*, „împreună" (de la *egy* „unul"). — „*Naoracâre* în sus" (p. 270) = *a urcare?* — *Rugucesc* (*ibid.*) e atestat şi'n Pravila lui Vasile Lupu: *rugucindu-să*, în textul corespunzător muntean fiind înlocuit prin: *văetându-se* (v. *Pravila Moldovei*, ed. Longinescu-Patrognet, p. 211).

V. Bogrea.

Biblioteca publică a orașului Timișoara

N. Cartojan, *Alexandria în literatura românească*, Bucureşti, 1910.

Excelenta monografie a d-lui Cartojan are, pe lângă atâtea merite, unele lipsuri care ar fi păcat să persiste în ediţia nouă cei se pregăteşte. E singura îndreptăţire a acestei recensii întârziate!

— Ca literatură: cartea clasică a lui Krumbacher şi, pentru bibliografia mai nouă, articolul lui A. Hilka din „Romanische Forschungen" pe 1911, p. 1 sqq., dau indicaţii de prima importanţă; de asemenea, opera postumă a lui A. Ausfeld, editată de Kroll: *Der griechische Alexanderroman*, Leipzig 1907. Cf. şi: M. Bacherler, *Gualterus* [= Philippus G. de Castellione] *Alexandreis in ihrem Verhältnis zum Curtiustext*, în „Berliner Philologische Wochenschrift" pe 1917, col. 663 şi urm.; W. Hoffman, *Das litterarische Porträt Alexanders des Grossen im griech. u. röm. Altertum*, Diss. Leipzig. 1907. — În româneşte: pe lângă memoriul d-lui N. Iorga, asupra legăturilor „Alexandriei" cu Mihaiu Viteazul (Bucureşti 1915), cuprinzând atâtea puncte de vedere nouă şi minunate ilustraţii, semnalăm cele trei poveşti despre Alexandru Machedon, publicate de C. N. Mateescu, în rev. „Ion Creangă" pe 1909, p. 2 sqq., şi 1914, p. 179 sqq. (Tot, acolo, an. 1911, pp. 8—9, o icoană din „Alexandrie"; cf. „Revista istorică" pe 1919, p. 98, unde se menţionează o veche stampă moldovenească, cu chipul eroului macedonean, fostă în posesiunea lui Conachi). Ms. Acad. no. 4104, miscellaneu, cuprinde, între altele, o *Alexandrie* („Şi am scrisu eu, Enachi sin Hagi Dragul ot Tighine, în dugheana dum [nealui] giupânului Theodor Dorăbăţ; la let 1777 Sept. 5, la Eş am sfârşit", f. 480) şi o „Prea frumoasă istorii a minunatei şi iscusitei cetăţi *Ottroadii* (= ot Troada) care s'au bătut 12 ani pentru o muieri", datată: „la 11 August 1777« (după extractele d-lui G. T. -- Kirileanu). Un ms. românesc al „Alexandriei" s'ar află la Hărniceşti, în Maramureş (v. Bîrlea, *Inscripţii*, p. 113); altul, moldovenesc, ilustrat, scris, la 1790, de „Ştefan, dascăl din Putna", pentru cutare „neguţătoriu" din „Chişineu", ni-l descrie d. St. Berechet, *Doc. slave de prin arhivele ruseşti*, p. 3.

— Ca onomastică: *Osnenosŭ*, „întâlnire“ (p. 10), e gr. συνένωσις, idem, întocmai precum *Osinesă* (pp. 45, 71) e gr. σύνεσις, cu acelaşi înţeles. — »Lozâii Călugării“ (p, 33) e: *Liuzii Călugărei*, n. de sat din jud. Băcău (v. Frunzescu, p. 90). — „Împărăţie preslăvitei *gutie*“ (ibid.) e: *gutîi, gutâi(e)*; cf. *Împăratul Gutui* din „Povestea viţei de vie“ (rev. „Ion Creangă“ pe 1908, p. 152 sqq.) şi *Împărăţia poamelor* din Alexici, *Texte de lit. pop. rom.*, I, p. 125: „Când împărăţia prea-slăvită Gutâie...“ (poricologie!). — *Ostrovul Macaron* (Μακάρων νῆσος) (p. 43) apare în unele variante supt forma turcească: *Macarelè*, „Ţara Feriţilor (cf. νῆσοι εὐδαίμονες = sanscr. *Dwipa Sukhatara*, „Socotora“, la Diodor din Sicilia, 3, 47, apoi fr. *pays de cocagne*, germ. *Schlaraffenland*, dan. *Abeland)*, ceeace, în nou a ediţie populară a „Alexandriei“, Braşov 1915, p. 74, a devenit: „ţara feciorilor“! *(Hrisodat* şi *alt Ivant*, din aceeaşi ediţie, p. 103, sânt *hrisodont*, „chryséléphantin“, şi *livanit*, „cedru din Liban“; „sabia de Iachind“, p. 106, e: ὑάκινθος, varietate de ametist; *Iosif cel prea-frumos*, p. 125, e ὁ πάγκαλος Ἰωσήφ, cf. *Pangal, Păngăleşti*). — Pentru *Ishender-Yunany*, „Alexandru Ionianul, Grecul“ din *Al-Iskander*, s. *Al-Roumy* (cf. *Rum*, Ῥωμαῖος), v. şi Sáthas, *Doc. inéd. rel. à l'hist. de la Grèce au moyen âge*, I, Prefaţă. — *Izbrail*, “adică ales“, din Gaster, e, contaminat cu *Israil (Istrail)*, „poporul ales“, numele sârbesc al lui Alexandru: *Izbran* (p. 48), *Izbrat* (p. 51), pentru care cf. şi rom. *izbrănesc*, „régler, arrêter“ (Cihac, II, 153), propriu: „distinguer“. — In *Crasnie Anţeluş Craiu* (cf. N. Iorga, *Fase sufleteşti şi cărţi representative la Români* p. 20), „*Angeluş*, Craiul Frâncilor“ (ed. 1915, p. 36), s'a amestecat, pe lângă Ahile, *Achilleus* (cf. *Anşelus Craiul* din versiunea Gaster, *o. c.*, p. 19, în „Alexandria bucovineană“: *Aţiguşi*, la Novakovč, p. 33: *Aţileş*), amintirea acelui Ἄγγελος Καλοϊωάννης Κουτρούλης, („Pleşuvul“), prin care cronica grecească a Moreii (Buchon, *Chroniques étrangères*, etc., p. 766) înţelege, nu numai pe „despotul de Arta“, ci şi pe Ioan Asean însuşi (despre identitatea acestuia cu „Lanţatura“ din modelul sârb, v. „Rev. Ist.“, VI, 182). E o întrebare, chiar, dacă acel *Crassianus* (cf. *Cassianus, Axianus* din Anna Comnena, ed. Bonn, II, p. 620), frate al lui *Kalopetrus*, deci Asean I, din Ansbertus (*Fontes rer. Austr.*, I, 5, p. 24) n'ar puteà representà un *Kra(l') Assianus* (= Ţar Asên, pron.: *Asĭan*), sau un *Krasnii-*

Ian, echivalent slav al lui *Kaloioannes*, cu care să fi fost confundat cumva („in *hortis* Tracie dominus", *ibid.*, p. 44, trebue cetit: „în *oris*", — originea coruptelei fiind probabil ortografiarea: *horis* pro *oris*). În orice caz, forma numelui citat e încă un argument pentru fixarea originalului traducerii (cf. p. 74), întocmai ca şi: *Poteceşti*, „ce se cheamă cursul cailor" (p. 52), *Poticeşti* (p. 48), adaptare din sârb. *Potecište* = gr. ἱππόδρομος, „loc de curse de cai" (cf. ἱππότης, „vizitiu, călăreţ", Ἱππόται de lângă Helicon, dar şi însuşi *potecă* = δρόμος), sau: *Filipa Grada* (p. 36), cf. *Filipus cetate* (Philippopolis), *cetatea Filipusului* (ibid.), *cetatea Filipusa* (p. 34), etc. — Pentru *Ispolini*, „monştri cu cap de om şi trup de cal" (p. 63), atestat şi în Psalt. Hurmuzaki în înţeles de „uriaş", cf. sl. *spolinъ*, *ispolinъ* = γίγας, explicat de Szafarzyk din *Spalaci*, *Spali* (v. *Revue Slavistique*). — Pentru *Psoglavi* „Căpcâni, Căpcăuni" (p. 43), „Cătcăuni, dinainte cu obraz de om grăind omeneşte, iar îndărăt cap de câne lătrând câneşte" (cf. ed. Sadoveanu, p. 83), v. Ausfeld, *o. c.*, p. 83; N. Cordier, *Les Cynocéphales dans la légende* (în „Congrès international des traditions populaires", 1889), cum şi mai ales: N. G. Politis, Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, II, 962 (dar proverbul Ὄμπρὸς φίλος καὶ πίσω σκύλος are, evident, o accepţiune morală, nu fisiologică!); cf. acelaşi, Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας κατὰ τὰς δημώδεις παραδόσεις, tradus de Cl. Nicolaïdès, *La Macédoine*, Berlin, 1899, p. 226 sqq.: ἡ Κόκκινη Μηλιά, „Persia", „limita extremă până la care, când va reveni, va întinde Alexandru, după tradiţia populară, marginile împărăţiei sale", corespunde exact, cum observă Politis [II, 671 cf. Nicolaides, p. 226], nu numai cu anticul μονόδενδρον şi turcotăt. *Kara-agaci*, „copacul negru", „ulm" (cf. *Caragaci*, în Basarabia), ci şi cu rom. *pân' la măru-roş*, „finis terrae" [Zanne, III, 662, cu citat din Alecsandri; cf. Ciauşanu, *Superst. pop. rom.*, p. 9, cum şi „Rev. critică-literară" III 225, cu varianta de et. pop.: *Malu-roşu*]: un nou reflex al folklorului „alexandrin"?) — Explicarea *Rahmanilor* ca *Brahmani* (Şăineanu, *Infl. or.*, I, p. CCLXXX, îi explică din arab. *rahman* = blajin) eră dată de Hanusch, menţionat de Marian, pe care-l citează însuşi C. (p. 99); vsl. *Rahmanŭ* = *Brachmanus*, rut. *rachmane*, se găseşte, de altfel, încă la Miklosich (Lex. Palaeosl.), iar versiunea sârbă numeşte pe Brahmani explicit: *Rahmani* (Novaković, p. X şi'n special p. XXVIII, nota 1). *Rachmanu-işiclar*, *Rachmanlar*, *Rachmanovo* sânt nume cunoscute în toponimica balcanică; *Rahman*, un sat în jud. Tulcea. — *Grefi* (p. 60) e sigur: *Gryphi*, „griffons". Despre ei, ca şi despre „Arimati" cei „cu câte un ochiu în mijlocul frunţii" (p. 60), de fapt: *Arimaspi*, v. Herodot, IV, 13: Ἀριμασπούς,

ἄνδρας μουνοφθάλμους,... τοὺς χρυσοφύλακας γρῦπας. — *Dardauş* (p. 69, cf. *Dealul Dărdăuşului* din jud. Buzău), la Novacovici: *Dandaruşa* (p. LVIII), *Dardanuşŭ* (p. 145), e *Dardanos*, din originalul bizantin (Ausfeld, p. 110). — *Răzvan* (p. 59) = *Arizvarnŭ* din Novacovici (p. 70), adecă *Ariobarzanes* (Ausfeld, p. 69). — *Travala* (p. 54) e ţara Triballilor. — *Oşorheiu* nu e *Udvarhely* (p. 28), care e *Odorheiu*, ci *Vásárhely*.

— Localizarea traducerii: părerea d-lui C. se loveşte (şi, după judecata noastră, se sfarmă) de constatarea d-lui N. Iorga (*o. c.*, p. 20), că noţiunile culturale şi turcismele, de care e plină „Alexandria" românească, arată, nu spre Ardeal, ci spre ţările româneşti libere, şi în special spre Moldova (spre Moldova arată — adăugim — şi moldovenisme ca *mischiu* şi *hiulă* din „Istoria Troadei", p. 30): ele sânt prea numeroase şi prea esenţiale, pentru a puteà fi socotite ca introduse ulterior, prin adaptări de copişti. — Trebue să spun totuşi că fonetisme ca: *Policarpuş* (p. 53), *Meleuş* (= Menelaus, p. 55), *Levcaduş*, *Vreonuş* (p. 70), *Scamandruş* (p. 74), *Potolomeiŭ* (p. 64), *podogorii* (p. 76) trimit mai curând peste Munţi. Poate că Banatul ar fi cel mai indicat ca loc de origine al primului traducător (din sârbeşte). — *Stratocamil* (pp. 26, 42) e *strutocamil*, στρουθοκάμηλος, „struţ", lat. *struthocamelus*, *passer marinus* (Festus, ed. Lindsay, p. 248), „vrabia de Mare". — *Jitia* (p. 61) e: „biografia" (βίος, *vita*), în popor, azi: „povestea (unor lucruri păţite, *trăite*)". — *Lucrumarea* (p. 33), „isprăvile minunate" (cf. *lucru-mare*, *grand'chose*, *magnum facere*, etc. — Pentru *sampsoni*, „duläi" (N. Iorga, p. 22), cf. şi ngr. σαμψών, idem (tot din turc.). — Interesant de notat, dubletul lexic *lefante* (Cartojan, p. 64) şi *pilure* (Iorga, p. 22), de la *pilu*, el însuşi un dublet popular al lui *fil*, „elefant" (cf. şi turc. *pâl*, „éléphant": Bianchi, I, 263), etc.

Părerea d-lui N. Iorga (*o. c.*), despre Alexandru-cel-Mare ca prototip de vitejie, în special pentru Mihaiu-Viteazul, se confirmă cu prisosinţă prin precedente istorice: de la Scipio (Liviu, XXVI, 19), Caesar (Plutarch, *Caesar*, 11), Pompeiu (Sallustiu, *Hist.*, III, 88), Octavian (Suetoniu, *Augustus*, 94), până la Balduin Sicilianul, care-şi puneà în piept insigniile lui Alexandru (Nicetas Akominatos, ed. Bonn, p. 470: ἑαυτὸν ἐξωμοίου τῷ Ἀλεξάνδρῳ τῷ πάνυ τῷ Μακεδόνι... ἐν στήθεσι, κατ' ἐκεῖνον τρίχας δεικνὺς ῥάμφους καὶ πτερῶν εἰκασίαν ὑπεμφαινούσας). Iar, dacă Galerius, Dacul ajuns pe tronul Romei, se dădeà ca născut „matre compressa dracone" (Aur. Victor), lucrul nu are nimic extraordinar, cum părea a crede Hasdeu (*Etym. Magn.*,

col. 2590): e aceeaşi tradiţie, de la Alexandru, care făceà pe Scipio (*l. c.*) să acrediteze despre el însuşi „famam in Alexandro Magno vulgatam, et vanitate et fabula parem, anguis immanis concubitu conceptum". Ὀφιογενής erà de fapt, cum s'a observat, echivalent cu θεῶν ἔκγονος, *deum suboles*. Şi dacă eroul macedonean ironizà pe Darius sau Porus, că se considerà „de o seamă cu zeii", el însuşi se considerà ca atare şi cereà să fie considerat (cf. Aelianus, *Var. Hist.*, II, 19). — La numele domneşti şi boiereşti datorite, după Iorga (*l. c.*, p. 18), influenţei „Alexandriei" ar fi a se adăugi, poate: *Candachiia*, „bătrâna din Bălăceni" (N. Iorga, *Cronicele muntene*, p. 86); cf. *Candace*, Κανδάκη, regina Etiopienilor, al cărei nume a devenit dinastic (Pliniu, *Nat. Hist.*, VI, 186: „quod nomen multis iam annis ad reginas transit"), ca *Despina*, răspândindu-se, de altfel, şi prin Biblie (cf. Ausfeld, *o. c.*, p. 189).

— Acum, pentru a sfârşi, câteva *corrigenda*: „Archypresbiter" (p. 5) = *Archipresbyter*; — titlul traducerii acestuia (ibid.) trebue corectat: *Historia Alexandri Magni, regis Macedoniae, de proeliis;* — „că Simon nu" (p. 6, notă) = *„că nu Simon"*; — *sumedenie [de] còpii* (p. 11); — *paroxitone*, în loc de: „paroxitoane" (p. 22); — un κέφαλος = cap (p. 42) nu există în greceşte (cuvântul înseamnă: „têtard, cabot, mormoloc, zglăvoc", de la κεφαλή, „cap"); — „epitetul" (repetat, p. 46) = *episodul*, — „v. mai înnainte" (p. 68, repetat) = v. mai *sus* (altfel, se confundă cu: vezi mai departe, mai jos!), etc.

Notă. — Ar fi destul să spunem că, până la d. C., singurul studiu mai întins asupra „Alexandriei" româneşti erà capitolul respectiv din *Literatura populară română* de M. Gaster (Bucureşti 1883) şi, — fiindcă vorbim de acesta, — să pomenim încă două articole ale sale în legătură cu acest subiect: „Alexandria bucovineană" (în „Rev. p. Arh., Ist., şi Filol." pe 1894, p. 334 sqq. şi „Eine rum. Version der trojanischen Sage", în „Byz. Zeitschr." pe acelaşi an, p. 528 sqq. (*Iatu* pro *Orest*, dacă nu e o trunchiare din *băiatul*, ar puteà proveni din υἱα (= υἱὸν) τοῦ Ἀγαμέμνονος al originalului). — Dar, odată ce e vorba de recensii tardive, de ce n'am anexà şi una asupra cărţii lui Gaster însuşi? — Deci Că traducerea din 1782 a „Halimalei" s'a făcut în adevăr „după

greceşte", se vede şi din ortografia numelui Abu-Bekr: *Ampumpekir* ('Αμπουμπέκηρ) (p. 94). — *Chitovras* (p. 332) e Κένταυρος. — *Acula*, unde s'a găsit protocolul procesului lui Isus înnaintea lui Pilat (p. 354), înseamnă, de fapt, în it. (sicil.) „aquila": identificarea cu *Aquileia* se impune — „Cetatea *Drace*" din legenda celor 12 Vineri (p. 389) este, evident: *Drač, Durazzo, Dyrrhachium*. — *Avestiţa* (p. 394), explicată de Hasdeu (*Etym. Magn.*, II, 2164) ca sârb. *Vieştiţa*, e „Aripa Satanei", poate, şi din cauza etimologiei populare cu sârb. *tica*, „avis" (cf. *jarptiţa*, „pasărea de foc", din poveştile ruseşti). — *Adonoaea, Iloea* şi *Intrăi feţă*, numele lui Hristos (p. 403), sânt: *Adonai, Ili, In-trei-feţe* (cf. ἐλωεί, ἀδωναεί, 'Ιαὼ [= Iahvè?] σαβαώθ, etc., într'un amulet creştin din sec. al VI-lea, publicat în *Oxyrhynchus Papyri*, VIII, p. 253). — *Atlas*, ca nume al Precistei (p. 404), e, foarte probabil: *Atlas* (cf. *Măgura lui Dumnezeu* şi *Atotţiitoare*). — *Gras negru* (p. 412) să nu fie „iarbă (germ. *Gras*) neagră" (cf. Panţu, s. v. *buberic*)? — *Plecate* (p. 420) e, sigur, *aplecate* (greaţă). — *Păros* (p. 422)) e, probabil, *barós*, „ciocan mare". — *Melintia* (p. 397) e *Meletia*, ca *Melinte* = *Meletie*, după *Lavrinte* s. *Arvinte* = *Laurentie, Terinte* = *Terentie*, etc. — *Sfeşnicul cel micŭ celŭ mare ce stă înnaintea lui Hs.* (p. 452) trebue cetit: „sfeşnicul celŭ micŭ, celŭ carele stă", etc. — *Verghiei* (p. 455) şi *Socolaţii* (p. 456) sânt *Belgii* şi *Scoloţii*. — *Voscresnele* (p.469) e terminul slavon pentru „stihirile Învierii" (cf. Miklosich, *Die christl. Terminologie der sl. Spr.*, p. 28), popular: *Vascrisu* (în înjurături). — *Că-ai* (p. 472) e o greşală, în loc de: *ceaiă, cea*. — *Belgradul* baladei ardelene (p. 484) e, fireşte, *Bălgradul* ardelean (Alba-Iulia), cu cazarma şi „gherla" lui faimoasă: o aminteşte, cred, şi cântecul neogrec despre moartea lui Stavrakoglu (μπελιγρατίζειν, „se repentir", din Legrand, *Poèmes historiques en grec vulgaire*, p. 351; cf. *pénitencier*) şi o pomeneşte, sigur, înjurătura populară (până la Pomârla, în Nordul Moldovei!): „acastău' şi buligradu" (spânzurătoarea şi temniţa, sc. să te mănânce!). — *Irimie* a înlocuit pe *Elemeh* (p. 493) printr'un fenomen de etimologie populară; cf. *Ilimiu*, numele aceluiaşi Craiu, în „tacâmul Irozilor" din Basarabia (Pamfil, *Crăciunul*, p. 158). — *Ţitără* din ms. de la 1750 al Calendarului pe 140 de ani (p.

502), pe care autorul n'o poate identifică, e „steaua ciobanului", adică = *Ţigâra* (*ibid.*), *Ţagâra*, probabil din ung. *czégér*, germ. *Zeiger*, propriu: „arătător (de ceas)"; cf. sinonimele *stâlp* şi *steajăr* („parul din mijlocul ariei de treierat"), nsl. *stojercici*, „o stea" (de la vsl. *stejerŭ*, cardo), apoi turc.-asiatic *temir-kazik*, „Nordstern". lit.: „Eisenpfahl" (Vámbéry, *Türkenvolk*, p. 225), sau *altin-kazuc*, „der goldene Pfahl" (idem, *Primitive Cultur d. turkotat. Volkes*, p. 154), şi rolul de cronometru al *Ţigârei* (*Ţitera* e mai curând o confusie formală, fonetică, decât una semantică: cu constelaţia *Lyrei*). *Ţigâra* (v. Otescu, *Astronomia populară*) e şi un nume de sat şi deal, în j. Bacău (*Dicţ. Geografic*, p. 679; *Ţigăra*, la Frunzescu, care înseamnă încă un sat cu acest nume, în j. Vlaşca). — *Pleamă* (p. 531) e ngr. πλέγμα, „sbârcitură" (cf. *fleamă*, dial. p. *flegmă* = φλέγμα). — *Flama* lui Adam (pp. 278—9) nu e decât *palma* (p. 281). — *Undezat* (oţet) (p. 537) aminteşte foarte mult pe it. *ondeggiato*, „fatto a onde", cf. it. *ondeggiare* şi rom. dial. *undez*, „fierb puţin" (A. Scriban, în „Convorbiri Literare", LIII, p. 170), *a da'n undă*, „a începe să fiarbă" (V. Păcală, *Monografia comunei Răşinari*, p. 525). „Apă, undezată", şi'n ms. 3190 al Acad., f. 151 (după excerptele d-lui G. T. Kirileanu) — *Ţilidonie* (p. 540) e, ca şi *„helidonica*, adică buruiana rândurelii" (*ibid.*), planta medicinală *Chelidonium maius L.*, *iarba-rândunelii* (v. Panţu, s. v. *rostopasca*). — *Ruminec*, adică *muşăţelu* (p. 541) e o grafie polonă pentru: *rumiianeţ*, *romoniţă*, *romaniţă*, *roman*, etc. (v. Cihac, supt *roman*), numele plantei *Matricaria chamomilla* L., zisă şi *mamoriţă* (Cihac, *l. c.*), *mătrice*, *moşiţel* (de la *moşesc*, de unde şi *muşeţel*, *muşaţel*, pe care Cihac, II, 517 îl confundă cu *muşcăţel*, *muşcat* = *Pelargonium odoratissimum* Ait., *moscatele*; cf. *muşat* = **frumuşat*). — *Diea cea neagră* în care e înmormântat Avraam (p. 315) e Infernul, Împărăţia lui Pluton-*Dis* (cf. *divites insulae* = μακάρων νῆσοι: Horatius *Carmina*, IV, 8,27), gr. Δία (de la Ζεύς, *dies*): deci „bozul *Dia* (Joie)" de jos din „Herodotul" de la Coşula, ed. N. Iorga (unde „bozul" e „zeul" şi n'are a face cu Βόζιος, epitetul frigian al lui Zeus: Pauly-Wissowa, s. v. *Bozenoş*).

V. Bogrea.

N. Iorga, *Histoire des Roumains de la Péninsule des Balcans* (Albanie, Macédoine, Epire, Thessalie, etc.), Bucureşti, Tipografia „Cultura Neamului Românesc", 1919; ediţie românească, din acelaşi loc şi an; preţul: 4 Lei.

Întemeietorul „Institutului pentru studiul Europei sud-orientale", — din a cărui serie de publicaţii face parte şi această operă —, autorul istoriei (germane, italiene, române, franceze şi engleze) a Românilor, al istoriei (germane) a Turciei, al istoriei (engleze) a Bizanţului, al istoriei (române şi franceze) a Statelor balcanice în epoca modernă, era, ca nimene altul, chemat să scrie istoria fraţilor noştri din Sudul Dunării, — pentru străini ca şi pentru Români.

„Originile"; „Românii din Pind înnainte de pomenirea lor în izvoare"; „Marea-Valahie tesaliană"; „Românii din Pind întemeietori de Stat (1186)"; „Despotatul Epirului şi al Valahiei-Mari"; „Răspândirea Românilor în Balcani"; „Românii balcanici supt Turci"; „Renovaţia economică şi culturală a Românilor din Pind"; „Renaşterea Românilor balcanici prin Statul român", — iată capitolele în care se desface această magistrală sinteză istorică, pe cât de rapidă, pe atât de completă, a vieţii româneşti din Balcani.

Ἔζεβάν din Anna Comnena (p. 13) a fost emendat ulterior de însuşi d. Iorga în: Τζεβάν (Cioban) (v. *Revista Istorică*, V, 111, unde se relevă şi n. topic Καλὰ δένδρα, care aminteşte pe Καλαὶ δρῦς din Cedrenus; cf. şi Τρεδετιτιλίους din Procopius). Dar Βορίλας Λόγγος din Acropolites (p. 19) să nu fie; „Lunca (pădurea) lui Borilă" (cf. *Misolonghi*)? — Pentru naţionalitatea românească a lui *Vongoiŭ* sau *Bongoiu*, cel cu sesquipedalicul epitet de Σερβαλβανιτοβουλγαρόβλαχος (p. 26; cf. Βουλγαραλβανιτόβλαχος: Matranga, *Anecdota Graeca*, p. 677), se pronunţă şi Aravantinos, *Cronografia Epirului*, I. 156: „Μπογκόης ὁ Βλάχος". — Un Român suddunărean era, de sigur, acel Ἰωάννης ὁ Βλάχος, predicator al Mitropoliei din Smirna, în sec. al XVII-lea (v. Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίς a Univ. din Atena, X, p. 108, nota), şi tot unul de-ai noştri va fi fost şi acel Ῥωμανὸς Βοϊλας, *Roman Voilă*, bufon al lui Andronic Comnenul (v. Νέος Ἑλληνομνήμων, IX, 301). — Pentru *Geamandura* (Τζαμάντουρα, Τζουμάντουρα)

(p. 28), cel socotit printre οἱ παῖδες τοῦ Κομανοπούλου, „copiii lui Cumanopol (fiu de Cuman)", din diploma lui Andronic Paleologul din 1324 (v. N. Iorga, *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale*, II, p. 120), cf. turc. (cuman?) *şamandura*, *chemandra*, „chose qui flotte, comme les tonneaux attachés à la quille d'un navire, le disque de fer qui retient la mèche dans la veilleuse, etc.; l'origine de ce mot n'est pas indiquée" (Barbier de Meynard, II, 155), cum şi ngr.-pop. σημαντούρα, „bonće", σημαντοῦρα, idem (supt infl. lui σῆμα, cf. σημαντήρ, „indicateur, bouée" apoi n. de sat mehedinţean *Sumandra*, — ori: *sub-mandră?* —, ngr. σήμαντραν, „simandre, tarabat, marque, cachet", ngr. ἀσκομαντοῦρα = ἀσκοτσαμπούνα, „cimpoiu" (Contopoulos), din ἀσκός, „burduf" (cf. ἀσκοτύρι, „brânză de burduf") şi μαντοῦρα, „ţeavă, pipă". — Epitetul *Saracacianî* (p. 26), ca şi acela de *Karagunizi*, merită, credem, o atenţie specială. Pentru a fi înţeles, acesta din urmă trebue pus în antiteză, nu numai cu cel dintâiu, ci şi cu sinonimul aceluia, *Belgun*, „Cojoc-alb" său Căciulă-albă", cunoscută poreclă a lui Ioniţă Asean în pomelnicul de la Panegiurişte, care se întimpină şi printre numele româneşti de persoană din hrisovul pentru măn. din Bania (v. Kadlec, *Vlaši a Valešske pravo*, p. 451) al lui Stefan Uroş, el însuşi un „Cojoc" (fiindcă acesta e sensul epitetului de *Milutin* — Μηλωτίνος, ce i-l dau numai istoricii bizantini: Jireček, *Gesch. d. Serben*, I, p. 330, nota 3), sau printre numele de sate româneşti din stânga Dunării: *Belgunul*, în jud. Romanaţi (v. *Noul Dicţ. Geogr.*; la Frunzescu: *Belguna*; cf. *Revistă istorică*, VI p. 262 şi V, 138, unde d. Iorga relevează, din *Uricariul*, VII, 3, n. de fam. *Bălgunea*). Numele e, în adevăr, perfect simetric cu cellalt, de care nu diferă decât prin limba de origine a calificativului (turc. *kara*, „negru", sl. *bel*, „alb"): *gună* însuşi, atestat şi 'n vr. („postav *guniş*", într'un document muntean din 1424, la N. Iorga, *Ist. comerţului*, I, p. 63, nota 2), dar mai bine repezentat în mr. *(gunealâ*, „saricâ", cf. *Şaguna*, ngr. dial. σιγούνα [Tsikopoulos, 89) = alb. *šegun, sigun*, „pelisse" [G. Meyer, *Ngr. Stud.*, III, 20], alb. *gunε*, ., Mantel von Ziegenhaar" [idem, *Alb. Wtb.*], etc.), are la bază pe mgr. γοῦνα, pe care Vasmer (după Miklosich) îl consideră ca rusescul *gunja*, pe când Kretschmer (*Glotta*, I, 368) îl derivă, de acord cu Thurneysen (*Kel-*

toromanisches, 64), — prin ml. *gun(n)a* (despre care, v. Du Cange), — dintr'un original celt (v. Holder, *s. v.*, şi art. *Some celtic traces in the glosses* din „American Journal of Philology" pe 1900, p. 191, iar pentru teza contrarie şi: Jespersen, *Growth and structure of the english language*, p. 36). De altfel, originea cuvântului e indiferentă, şi, în ipoteza (admisă, între alţii de Işirkoff), că *Belgun* n'ar fi decât traducerea slavă a numelui *Asean*, dacă„ dans la vieille langue tataroturque *Ass* signifie blanc", restul ar rămâne să se explice prin vsl. *azno, jazno*, „Haut, Leder" (cf. npers. *azg*, „Ziege": Berneker, p. 35), — lucru puţin probabil, totuşi, faţă de întreaga familie a numelui *Belgun*, de care nu-l putem izolà: ceea ce importă e noţiunea. Intr'o formă sau alta, însă, aceasta se găseşte în diferitele denumiri ale Românilor sudici (şi nordici!): *bili Vlaši* (v. Kadle, *o. c.*, p. 124), *Saracačani*, *Crnovunci*, *Karakolčani*, *Karagunizi*, etc. (v. Jireček, *Gesch. d. Serben*, I, 155); iar aceea ce a determinat-o, a fost, fără îndoială, nu numai deosebirea felului turmei (de oi, capre sau cai; cf. Du Cange, s. v. μαυροπροβατάδες, „dicti Graecis hodiernis qui Colchidem, seu Tzanorum terram inhabitant, quam Turci *Caracoionlu*, id est *Nigrarum ovium regionem* vocant"), ci şi coloarea îmbrăcăminţii (cf. Γενουβίσος ἄσπρος, *Venetus albus*, etc.): un motiv foarte răspândit în Orient, din cea mai adâncă vechime. *Karagunizii* sânt prezintaţi, în adevăr, ca purtând μαῦρα μαντήλια 'ς τὸ κεφάλι (Politis, op. cit. m. jos, I, p. 6), iar numiri „tătăreşti" ca acelea de *Kara-Kalpak*, „Schwarz-Hut" (Vámbéry, *Das Türkenvolk*, p. 373), *Kara-Papak*, „Schwarze Pelzkappe", la Nestor: *Tzerni-Klobuc*, „Clăbăţ-negru" *(ibid.*, nota 3), care arată limpede că e vorba de coloarea costumului, se întâlnesc şi la Herodot, IV, 107 (despre un ἔθνος οὐ Σκυθικόν, după el: „Iar *Melanhlenii* [Μελάγγλαινοι] poartă toţi *haine negre* [cf. Διόνυσος Μελάναιγις!], pentru aceea le zic aşa" (ed. N. Iorga, p. 241). Despre rostul acestui *kara-* (cf. *Caraiflac*, etc.), v. şi Vámbéry, *Die primitive Cultur des Turkotatarischen Volkes*, p. 232., adăugind, ca nouă elemente de discuţie: *Caracăl*, apoi *Maurokastron* faţă de *Asprokastron*, *Akkerman*, „Cetatea-Albă", *Santa-Maura*, Ἁγία Μαύρα, faţă cu Λευκάς, Λευ-κάδα, etc. Dar o altă întrebare ar fi, dacă în adevăr *Crnovunci*, e *Crnovci*, „ciobani cu oi negre", şi nu, mai curând, în legătură cu *Crnovunò*, „Munte-negru", o for-

maţie hibridă ce nu poate suprinde în acea „macédoine" care e terminologia balcanică. — *Vlachi de Montanea* (p. 31) n'ar puteà explicà denumirea de Βλάχοι οἱ Μουντζιάδες, din menţionata diplomă a Paleologului (v. *Bulletin*, l. c.)? — Μεσινία (p. 38) sânt, şi ei, *meşinii* românești. — Între satele românești (p. 60 şi urm.), trebue numărat şi acel „Velvendhò" al Grecilor, a cărui limbă (studiată de E. Budona, într'o monografie de care vom vorbì aiurea) mişună de cuvinte românești şi ai cărui locuitori se recomandă singuri, în cutare „expresie proverbială" (o spune însuşi autorul!): „ἡμεῖς οἱ Βλάχοι ὅπως λάχῃ" (cf. şi Wace-Thompson, p. 200). — Adăugăm că numele lui Ioniţă *(Caloianul)*, care, împotriva d-lui Candrea, s'a păstrat, foarte probabil, în „Caloianul" popular (la Bulgari: *Gherman*, în care Kazarow vede o divinitate tracă), — dovadă însăşi varianta *Scaloian* (Teodorescu, p. 211), corespunzătoare lui Σκυλοιωάννης, porecla lui Ioniţă în popor (N. Iorga *The Byzantine Empire*, p. 177; cf. totuşi: *scăluş* = *căluş*), — pare a se fi păstrat şi în καλογιάννος, numele „regelui păsărilor", al *crăişorului* (cf. *regulus*, *regolo*, *roitelèt*, etc.), într'o legendă populară grecească, culeasă şi comentată de N. G. Politis (Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, I, p. 182 şi urm.; II, p. 925). — *Roitelet* e, de altfel, şi *troglodytes parvulus*, „ochiul-boului", numit încă: *împăratul păsărilor*, *împărăţuş*, *împărăţel* (cf. fr. *petit empereur*), *piţ-împărătuş*, *panciaruş*, *paranţuş*, *păntărus*, *ţanţaruş*, etc. (Marian, *Ornitologia*, I, 304). — Un termin de comparaţie tot atât de preţios, ca şi *argei* aruncaţi în Tibru, puteà găsi d. Candrea (şi Kazarow!) în superstiţia slavă a „idolului Cupalo" (v. N. Iorga, *Operele lui Gheorghe Brancovici*, Iaşi 1917, p. 22; cf. fragmentul respectiv din *Crestomatia* d-lui Gaster, etc.): ea se raportă mai puţin la *Cucii* dobrogeni (Şăineanu, în „Rev. Tocilescu", III, 263), decât la sl. *Kupala*, „der Bader" (de la rus *kupati*, „baden"), epitet al Sf. Ioan *Botezătorul* (O. Schrader, *Sprachvergleichung und Urgeschichte*, II, 454), la a cărui prăznuire, tocmai, se serbează acest idol („mai ales în seara Naşterii sfântului Ioan Botezătoriul", zice Brancovici), uneori chiar aruncînd în apă „eine Puppe (im Russischen wiederum *kupalo* genannt), mit der man vorher durch das Feuer gesprungen ist" (Schrader, *l. c.*).

V. Bogrea.

Al. Rosetti, *Colidele religioase la Români*, extras din „Analele Academiei Române", Bucureşti 1920.

O foarte meritoasă lucrare.

Informaţia însă, cu tot impunătorul aparat de erudiţie, lasă de dorit: studii de o deosebită importanţă, ca acele ale lui A. Meyer: *Das Weihnachtsfest, seine Entstehung und Entwicklung*, Tübingen, şi Lopelmann: *Das Weihnachtslied der Franzosen und der übrigen romanischen Völker* (în „Romanische Forschungen" din 1914, p. 489 şi urm.), au rămas necunoscute autorului.

O lacună care izbeşte din capul locului, în această cercetare despre cântecele de *Crăciun*, este omisiunea totală a oricărei discuţii relativ la originea numelui *Crăciun* însuşi. *Kalendae* care, direct sau indirect, e, şi după opinia d-lui R., originalul rom. *colindă*, *corindă*, puteà totuşi găsì în *calationem*, etymonul cel mai probabil al rom. *Crăciun* (cu toată pledoaria lui L. Pintar, din „Arch. f. sl. Phil.", pe 1912, p. 618 şi urm., în favoarea lui *creationem*), un sprijin nu mai puţin efectiv decât în prov. *Kalendar*, „Crăciun", etc. (p. 17). O foarte interesantă paralelă oferă, în această privinţă, ngr. κόλιαντα 'die Nacht vor Weihnachten', κόλιντα 'das von Haus zu Haus Ziehen vor Weihn.' = vsl. *Kolęda*, 'Neujahrstag', cum şi întreaga posteritate modernă a biz. καλάνδαι = lat. *Kalendae*: τὰ κάλανδα 'Neujahr', κάλαντα 'Gratulationsgesang der Jugend am Neujahrsabend', κάλαντρα 'Weihnachtslieder', καλανδάρης 'Ianuar' (cf. rom. *Cărindar*): G. Meyer, *Neugr. Studien*, II, 32; III, 23.[1]) Acel „double emploi" al termenului, „colindă", penrtu cântecele de Crăciun ca şi pentru cele de Sf.-Vasile (cf. p. 16) devine şi mai clar printr'un vr. *Chişu-Crăciunu* (ms. Ac. no, 4151, f. 322) = ung. *kiskarácsony*, lit.: „Crăciunul-Mic", designând sărbătoarea „Naşterii Domnului" faţă de Anul-Nou sau Sf.-Vasile, numit: „Crăciunul-Mare": 25 Decembre ca început al anului creştin în evul-mediu, faţă cu *Cărindar* = Ianuar, ca lună începătoare a anului (v. N. Iorga, în „Bulletin", VIII, 52; cf. L. Radermacher *Beitr. zur Volkskunde*

1) Pentru reflexele lui *calendale* cu înţelesul de „bûche de Noël" în Franţa de sud, cf. Jud, *Zur Geschichte der bündneromanischen Kirchensprache*, p. 46. S. P.

aus dem Gebiet der Antike, Viena 1918, p. 102). Alt nume vr., *Născutul* (la Ureche; cf. şi „Colinde din Ardeal" de Viciu, cum şi colecţia de colinde ardelene dintr'un codex miscellaneus din sec. XVII, semnalată de d. Iorga, în „Neamul românesc" din 22 Mart 1920), oferă o instructivă paralelă cu formaţiunile apusene, din *Natalis* (*pain de Noël*, *pain de calendier*, „colindeţ", p. 20, se zice şi: *pain de calendre*, cf. ngr. χριστόπηττα, χριστόψωμι); propriu *Crăciunului* nostru, în schimb, pare a fi sensul de „Decembre" (v. *Anonimul Bănăţean*; cf. istr. *bojitniac)*, în concurenţă cu *Undrea*, *Andrea* (Sf.-Andreiu: cf. „Colindul Sfântului Nicolae" din Păsculescu, *Lit. pop. rom.*, p. 14, şi încercarea, interesantă, a Americanului Ch. Johnston, de a identifică pe „Moş-Crăciun" — „Santa Claus" al Anglo-Saxonilor — cu Sf. Nicolae, relevată în rev. „Razna", I, p. 184). Pomenind încă de „Vulpea Crăciunului" (ntr'un „Bilet de execuţie" bucovinean din 1811), de obiceiul, mai bine cunoscut, al „Vasilcăi", care, cum a arătat d. Iorga (*Revista Istorică*, VI), apare şi la Englezi, supt forma unui „caput apri", împodobit cu rosmarin, ca şi, la Spanioli, *el Candilejo (deblă* din glosarul ms. al lui Golescu, f. 228, e, evident: *devlă*, „căpăţina de porc"), şi de expresia *a se băgà în lemnelea* (sic) *Crăciunului*, „a se logodì la preot", spre deosebire de a *sà bagà în drot* (sârmă), „a se logodì la ofiţerul stării civile" (Păcală, *Monogr. com. Răşinari*, p. 130), am urmărit mai mult suplinirea lacunei constatate, decât reliefarea ei, — ceeace vom face, de altfel, şi 'n cele ce urmează.

Cât priveşte refrenul colindelor, enigma a fost deslegată, cum se ştie, de d. Dan. Aşa-zişii „psalmi alleluiatici", pe de o parte (un fragment din Ps. 136 cu *aleluiia* ca refren după fiecare două versuri, v. în ms. Ac. No. 3518, f. 103v; după excerptele dlui G. T.-Kirileanu), iar, pe de alta, caracterul religios al colindelor propriu-zise (care fac obiectul special al studiului d-lui R.), ar fi de ajuns pentru a asigurà etimologia d-lui Dan *hailerui Doamne* = *halleluiah Domine!* D. R. adaugă, din parte-i, unele precizări şi retuşări (p. 25 şi urm.[1]; citatul *totavač* din

1) Că *alleluia* a pătruns prin mijlocirea limbii slave la noi, este probabil, nu însă pentru motivul, „că *alleluia* revine în Psalmi, atunci când sântântaţi de *preoţi* în biserică şi că *preot* este un termen relativ târziu în limbă" (p. 26); la p. 437 n. a revistei de faţă am combătut această părere. — S. P.

Berneker e o greşală de tipar pentru: *l'ol'owač*). Să-l urmăm! În W. Scheffer, *Die französische Volksdichtung und Sage*, I, p. 280, citim: „În împrejurimile Reimsului, în seara de Crăciun, copiii, cu zurgălăi ce ţin locul clopotelor, colindă străzile şi cer în deobşte un dar, prin cuvintele:

Je vous salue avec honneur:
N'oubliez pas les brouillonneurs.
Un jour viendra,
Dieu vous le rendra.
Alleluia!
Alleluia!
Alleluia!"

Iar un „Noël de cour" din sec. al XVI-lea (v. *La Chanson française du XVe au XXe siècle*, ed. „Renaissance du livre", p. 62) glăsuieşte:

Un garçon de Nevers,
Sur un luth agréable,
Chante mille beaux vers,
Sur tous lestons divers
Mêlant sa chanterie
De trompette et clairon,
Don, don,
Avec l'*alleluia*,
La, la
A Joseph et Maria.

Dacă nu e un simplu „tralala", va fi având vre-o legătură cu acest refren şi *trollolay*, cântecul pe care-l întonau tinerii colindători din Scoţia veacului al XVI-lea (L. H. Meyer, *Indogerm. Mythen*, II, 528); tot aşa, acel „*Lirum larum*" (*brüllen*), prin care Friedländer redă pe lat. *gingilipho* (*exsonare*) din Petronius, *Cena Trimalchionis*[2], p. 195.

Variante româneşti ale refrenului, nemenţionate, ca: *Doamnele* (Păsculescu, pp. 6, 13), *Doamnele* şi *Domn din cer* (idem., p. 37), *Ler Doamne, Ler* (p. 17), *Cetinele, cetioară, dragale* (p. 57), *Dai Domnului, Doamne!* (p. 35), *Hondai, leroi, Doamne!* (p. 55), *Ilorelui doamne* (Bibicescu, p. 246), în comparaţie cu cunoscutul refren bulgăresc „*Hristele Bojele, Coledile!*", şi „*Hoi, daj Bože!*" (v. Kaindl, *Huzulen*, p. 72, n. 1), „*Ho, dai, Bojele!*" (cu caracteristicul sufix de vocativ, trecut şi la Ţigani: *A devla le, devla bre* = „O Doamne, Doamne, bre": Barbu Constantinescu, *Probe*, etc., p. 9), cuprind, poate, şi o posibilitate de explicare a lui *ler Doamne:* din *Doamnele*, formă de vocativ, născută prin analogia lui *Bojele* (despre *Cerneleo, Sâlco-*

leo, — altădată!), s'a făcut, supt influenţa lui (*ai*)*ler*(*ui*), *ler*-(*ului*) precedent: **Doamneler* = *Doamne ler*, de unde, prin personificare: *Domnul Ler*, *Ler-Împărat* (cf. p. 28 şi urm.), — dacă numai n'o fi adevărată tocmai inversa: *Doamnele* să fie o corupţie din *Doamne-ler* (cu *ler* din *leroi* repetat, pentru motive de ritm; cf. *Le leroi Doamnele* din I. I. Răuţescu, *Colinde*, p. 6). — Într'un refren ca *o Ler am da* (Păsculescu, p. 43), *oleranda*, *leranda*, n'ar fi exclusă o contaminaţie cu greceşte: λειρίου ἄνθη, „flori de crin", cf. *florile dalbe*, *flori de măr*, etc. — Pentru *ler*, „floarea vârstei" (Rădulescu Codin, *O seamă de cuvinte din Muscel*), pe care d. R. nici nu-l menţionează, deşi, foarte probabil, nu e străin de refrenul colindei, cf. şi următorul pasagiu din Pamfile, *Cân'ece de fară*, I, p. 350:

Mi-a trecut *lerul* de grabă,
Nici la plug şi nici la sapă
Nu m'am dus şi nu mă duc, —
Că de boală mă usuc.

Ultimul capitol (IV) al monografiei încearcă o clasificare pe cicluri şi tipuri a diferitelor variante de colinde. O sumă de motive, de note interesante au rămas totuşi neatinse. Vom relevà una: elementul geografic, — printr'un exemplu concret.

O colindă din Burada (cf. *Istoria teatrului în Moldova*, I, p. 49) vorbeşte de:

Dealul *Gărărăului*,
Valea Rusalinului.

Luând în consideraţie varianta *Gararăului*, d. N. Iorga (*Românii de peste Nistru*, p. 147) a identificat „dealul" colindei cu *Gura-Râului*, de lângă Sibiiu. „Valea Rusalinului", deci: *Ierusalimului*, imediat următoare, arată însă, că, originar, erà vorba acolo de un nume geografic din Palestina, care a fost ulterior adus în legătură cu elemente topice locale, adecă *localizat*.

Care anume va fi fost numele acesta, — ne-ar putea lămuri numai examenul variantelor.

În adevăr, dacă cele din Frâncu-Candrea nu pomenesc decât de „câmp la Rusalim" (p. 189)[1]), „munţii lui Rusalim" (191),

1) Cf. Giuglea-Vâlsan, *Dela Românii din Serbia*, p. 109: „Pe Busuioc mi-l loveà Sus la capul pieptului, Pin foaia ilecului [ilicului], În floarea *Rusălinului*" (de coloarea rujalinului s. rosmarinului?).

sau „Rusalim" pur şi simplu (194): „Vin din Rusalim, la Viflăim ţin" (pe "muntele *Viflăimului*" — Betleemului — urcă şi Maica Precista, în „Povestea lui Dumnezeu" din Pamfile, *Sărbătorile de toamnă*, p. 13; iar, într'un cântec din Ţara Haţegului — Densusianu, p. 265 — Sf. Ioan se recomandă ca unul „care-a fost în *Vaclaomu* şi a botezat pe Domnu"); dacă cutare „plugu-şor" din Mândrescu (*Lit. şi obic. popor. din com. Râpa de-jos, Transilv.*, p. 219) vorbeşte şi el numai de „câmpul Ierusalimului", pe care colecţia musceleană a d-lui Codin (p. 204) îl pomeneşte, de asemenea, alături de „câmpu' *Talimului*", — în schimb, numeroase sânt variantele, care, cu sau fără Ierusalim, pomenesc apriat de „dealul" în chestie. („Dealul *Gararăului* s. *Gararîmului*" şi „Dealul *Deleleului*" formează un punct special în chestionariul N. Densuşianu din „Rev. cr.-lit", III, 223).

Dealul *Garalinului*,
Sub poala Rusalinului,

spune o variantă din Piatra-Neamţ (rev. „Ion Creangă", III, 6).

Şi-a arat dealul *Garalimului*,
Faţa Erusalimului, —

ună pasagiul corespunzător din culegerea Tocilescu (I_2, p. 1470) ar, ceva mai departe (p. 1474):

În braţe te-oiu luà
Şi te-oiu ridicà
Sus la *garalim*
Şi te-oiu scoborî
Jos la *garalim* . . .

Într'o variantă a „Poveştii lui Dumnezeu" sau „Hristos şi Jidanii", din jud. Neamţ, numele se preface chiar, graţie etimologiei populare (cu *gură* şi *limbă*), în: *Gura limbului* (Rev. „Tinerimea Română", II, 318).

Notăm că varianta crăieană din Giuglea-Vâlsan, p. 261 şi urm., nu are numele, dar acesta există, de fapt, ca patronimic, în Moldova-de-sus: *Garalim* (com. Uricani, jud. Botoşani).

Pe de altă parte, versiunile din Tătăruşi (jud. Suceava), culese de d. A. Vasiliu, vorbesc de „dîalu *Garaleului*" (*Cântece, urături şi bocete de-ale poporului*, p. 182), într'o comparaţie caracteristică poeziei populare (p. 137):

Mari-i dealu 'n *Garaleu*,
Dar mai mare drumul meu.

Şi, fiindcă, de fapt, în hotarul com. Tătăruşi există un deal cu acest nume (odinioară, răzeşie a unuia Clemente, hărăzită

apoi mănăstirii Probota), cum şi un părâu *Garaleu* (v. *Marele Dicţ. Geogr.*), am fi dispuşi să credem că variantele cu *Garaliu*, *Garaleu* alcătuesc un tip comun, originar din părţile nemţene şi sucevene ale Moldovei. Variante ca „dealul *Garaliilor*" (Pamfile, *Duşmani şi prieteni ai omului*, p. 165), „dealul *Galariului*", pe care arde „casa bojei [= lui Dumnezeu]" (*ibid.*, p. 119), „munţii *Galariului*" (p. 386), chiar „munţii *Garalivului*" (Teodorescu, p. 382), s'ar puteà reduce la acelaşi tip: *Garaleu*, iar, cu el împreună, în ultima analiză, la: sl. *Gora-ielei*, *Gorĕ olivnei*, „Muntele Măslinilor" s. „Muntele *Eleonului*" (ἐλαιών s. τῶν ἐλαιῶν ὄρος): „Munţii *Eleonului* şi copacii Raiului" se pomenesc şi 'n colecţia „*Cântece, versuri de stea, colinde*, de un prieten al copiilor", Braşov 1906, p. 4, iar „Măgura Eleonului" se întâlneşte şi 'n cunoscutul apocrif „Minunile Sf. Sisoe" (ed. Ciurcu, p. 33): „codrul" sau "pădurea Eleonului" din Evangheliarul din 1574 reflectă echivocul sl. *gora*, „munte" şi „pădure". Cf. totuşi: ἥλιου (ngr. şi λίβου!) ὄρος, cum şi *Goraliii*, „Muntenii", românii din Galiţia.

Iată însă că, alături cu grupa citată (*Gararăul* i se poate uşor subsumà, prin *Gararеul* din Furtună, *Cuv. scumpe*, p. 44), apar forme ca: „dealul *Galileului*" (Pamfile, p. 165), „munţii *Galileului*" (Teodorescu, p. 382), ba încă: „munţii *Ganaleilor*" (într'un răspuns la Chestionariul Hasdeu, din Orlat-Sibiiu; comunicat de d. G. T.-Kirileanu) şi chiar: „munţii *Canagalilor*" (Pamfile, p. 110; cf. acelaşi, *Sărb. de vară*, p. 38: „dealul *Cananăului* = lui *Cănănău*), — e drept că în concurenţă cu „munţii *Gărgăuţului*" (*ibid.*, cf. *gărgăuţ*, *gălgăuţ* într'o cimilitură a „ploscei" sau „ulciorului": aluzie la *gâlgâit!*) — care reflectă, incontestabil, numele *Galileii*. (De ce, însă, peste tot, forma *masculină?* Cf. totuşi, într'o urătură de alt tip, din „Şezătoarea", XIII, 130: „Se duse la *Galilea*, Unde erà hirghilia"). Atunci? Să admitem că avem două tipuri diferite? Sau să admitem că *Garaleu* = Galileu (cf *Galileşti*, în Basarabia)? — *Non liquet.* Mai mult: dacă ne gândim la un *Golgada* („munţii Golgada" = *Golgota?* ori = **golgadagh*, „muntele lui *Galga s. Calga-Sultan*", despre care v. Şăineanu, *Infl. or.*, II², 27?) din colecţia citată a d-lui Rădulescu-Codin (p. 260), problema se complică cu un nou element: *Calvariul*, lat. *Calvaria*, de la *calva* κρανίον. (Un

„Koppe by Calvarie", *Calvarienberg*, din părţile renane, e pomenit, într'o anumită legendă despre originea Saşilor din Ardeal, la G. Meyer, *Essays und Studien*, I, 234).

Incontestabil, apare *Golgota*, într'o variantă din rev. „Ion Creangă" pe 1921, p. 6 şi urm. („Povestea Maicii Domnului"), unde Sf. Ioan spune lămurit Maicii, că pe fiul ei Isus „sus la *Gorgoftan* l-au pus", pentruca îndurerata Mamă să „se suie pe dealul *Garaleului*", înspre care se îndreaptă din nou, spre a găsi pe „meşterul de fier" ce făceà cuiele poruncite de „Impăratul Pilat", după ce nădăjduise zădarnic că-şi va vedeà fiul, spălându-se cu apă din „fântâna de *Neluva*", la care o trimeseseră „surorile soarelui", *Itca* şi *Matca*.

P. S. — Colecţia orădeană a d-lui A. Ciura (reeditată, în parte, de revista „Cele Trei Crişuri"), care nu i-a fost accesibilă d-lui Rosetti, nu cuprinde nimic deosebit, decât doar o variantă „Trei păstori" (p. 3) şi alte: „Trei păcurăraşi de munte" (pp. 12—3), — aceasta din urmă, o quasi-„Mioriţă".

„Dumnezeu" (=Isus Hristos) apare ca cioban (p. 64) şi în „Colindul Domnului nostru Isus Hristos" (la Păsculescu, p. 9: „Oi dalbe-am păzit, sus la Rusalim"). — O descripţie a Raiului, asemănătoare cu cea din *Chrestomatia* lui Gaster (p. 61) deşi mai sumară, se găseşte în „Colindul îngerilor" din aceeaşi colecţie, p. 61 („svonul albinelor" — cf. n. de fam. *Zvâncă*, „Clopoţel" — sună însă, aici, puţin poetic: „*zbârnul* albinelor"; cf. la Viciu, *Colinde*, p. 81: „*bojul* albinelor" = *bâzul, bâzâitul*).

V. Bogrea.

Sextil Puşcariu, *Locul limbii române între limbile romanice*, discurs de recepţie la Academia Română, cu „Răspuns" de Ioan Bianu, Bucureşti 1920.

După tradiţionalul omagiu pios al predecesorului, reposatul N. Quintescu, d. Puşcariu intră în desvoltarea subiectului. Expunerea începe, metodic, cu un scurt istoric — per summos apices — al diferitelor sisteme de împărţire a domeniului romanic şi al criteriilor ce li stau la bază: geografic (Diez), linguistic (Ascoli), istoric (Gröber), etnic (Bartoli). După romanişti, —

ndogermaniştii: Brugmann, în special, cu accentuarea elemenlui de inovaţie, datorit în mare parte contactului dintre oameni. ar, — observă d. P., — asemănările între două limbi pot fi accidentale. E rolul criticei să distingă ce e organic de ce e ontingent. Ca şi în lumea biologică, „analogie" nu înseamnă otdeauna „omologie". Trebue deci să discernem critic între novaţiune şi rămăşiţă arhaică, ţinând seamă şi de *deosebirile* intre diferite limbi. Din acest punct de vedere, situaţia romaistului e superioară aceleia a indogermanistului: limba latină, a şi poporul roman, se cunosc. El au, deci, baza concretă, eală, necesară cercetărilor sale. Dar, tocmai de aceea, conructiile pur-logice, speculative sânt inadmisibile: aşa-zisa „uniormitate" a latinei vulgare e dintre acestea. Propagarea unei novaţiuni, însă, nu implică, neapărat, continuitatea geografică. Cum s'ar explică, altfel, atâtea forme, asemănătoare până la dentitate şi până 'n cele mai mici amănunte, din limba română i cea sardă (cf. şi sard. *vethilica*, „biserică", în locul obişnuiului *chiesa* = ecclesia, supt influenţa regimului bizantin din Sardinia, despre care M. L. v. Wagner, în „Byzant.-neugr. Jahrbücher", I. 165)? — Bartoli admite originea comună a coloniilor italieni veniţi în Sardinia şi 'n Dacia; el crede că un contact direct n'a avut loc nici între elementul romanic de Est şi cel din Sudul Italiei: marile asemănări ar fi efectul unor „motive etnice", -- ceea ce contestă, în special, Meyer-Lübke, accentuând importanţa comunicaţiei. (Pentru rolul negustorilor romani în această privinţă, cf. V. Pârvan, *Die Nationalität der Kaufleute im röm. Kaiserreiche*, iar acum în urmă: J. Hatzfeld, *Les trafiquants italiens dans l' Orient hellénique*, Paris 1919). — După câteva consideraţii interesante relative la influenţa graniţelor politice asupra desvoltării limbii române, d. Puşcariu abordează subiectul *stricto sensu*. Deosebirile esenţiale, care, — pe lângă asemănările, explicabile prin substratul comun, — se constată între limba noastră şi celelalte limbi romanice, se împart în trei categorii: 1° păstrarea unor elemente pierdute sau înlocuite în Vest (fenomene de conservatism); 2° evoluarea diferită a unor termeni comuni (fenomene de inovaţie); 3° schimbări ale fondului comun, independente de cele din Apus (fenomene de

autonomie). Urmează documentarea amănunţită a fiecărei cate gorii, prin exemple, de multe ori cu totul nouă sau măcar în făţişate într'o nouă lumină. Relevăm, în deosebi, exemplele de l p. 34 şi urm., tinzând să probeze influenţa traiului în munţi a strămoşilor noştri asupra tezaurului lexic: în locul lat. *via* (p 35; cf. fr. *voie*, it. *via*, apoi: *via strata*, „stradă", *via rupte* „route", — cf. *drum săpat:* Iorga, *Gesch. d rum. Volkes*, I, 21 — *via calciata*, „chaussée)", avem *cale*, din lat. *callis*, „potec prin munţi sau păduri", şi *cărare*, de la *carraria*, „via carri", — *drum* şi *potecă* fiind împrumuturi slave ulterioare, după contac tul cu Slavii în şes. (Dar, — observăm, — *şes*, *câmp*, etc înşişi, cum de ni s'au păstrat, din fondul latin?). — În *„rugu* drumului" din cimilitura oilor, avem un reflex al aceluiaş *rugă*, „rue", ca şi'n mr. *arugă*, „strungă", la Românii din Meglenia *rugă*. — Cât pentru *pavimentum*, „pământ" propriu: „pavaj, teren drum pavat" (cf. *taşlolu*, „drum pietruit", numele turcesc d până azi al drumului roman spre Adamclisi), el s'ar puteà ra porta la rom. *pat*, — dintr'un **pavatum* = *pavitum*, — întocma ca *strat*, vr. şi dial.: „pat", la *strata*, sc. *via*, „stradă", cf *aşternut*, apoi germ *Pfad*, mgr. πάτος = *callis* din Ducange, ngr μονοπάτι, „sentier, défilé", σκαλοπάτι, „degré, marche", de und vr. *scalopatii* „trepte de scară" din Diichiti, ed Iorga, p. 64: i ciuda obiecţiilor d-lui Rosetti, ipoteza d-lui Pârvan, *Contribuţi epigrafice la istoria creştinismului daco-roman*, p. 96, e foart plauzibilă!). Explicarea rom. *mare* din *magnus* şi *tare* (Meyer Lübke), dacă e cea mai nouă (p 34), nu e şi cea mai bună *marem* (de la *mas*) e preferabil (cf., între altele: *fată-mare*, *d măritat*, „grande demoiselle", „vierge", „nubile", apoi augmenta tivele în *-oiu* ca nume de bărbătuşi, la animale: *broscoiu*, *vrăbioiu* etc., deşi forme ca: „broaşte cu *broştoaice*, şerpi cu *şerpoaice*" — într'un descântec din rev. „Ion Creangă", XIII, 77, — arha isme ca: *ursoaie*, *lupoaie*, dublete ale actualelor *ursoaică* *lupoaică*, întrebuinţate şi azi ca n. pr.: *Ursoaia*, *Lupoaia*, „soţia unui Ursu, Lupu", — cf. *Manoloaia*, *Iordăchioaia*, „femeia lu Manole, a lui Iordache", etc., — ar duce mai degrabă la altă încheiere; v. mai jos). — Părerea generală, că primul elemen din compusele de tipul *pierde-vară* ar fi un imperativ (p. 43)

u se verifică în majoritatea exemplelor româneşti, unde se are că ar fi vorba mai mult de o constatare (Indicativ), decât e un ordin sau îndemn: *Cântă-lesne* (cf. *Cântă-bine*, *Mută-casă*, *ârli-oală*, din „Analele Dobrogei", I, 391), *Rade-oală*, *zgârie-brânză* f. gr. τυρόκνηστις), *Sfarmă-piatră*, „*Fudze-bine*" (epitet satiric al i Constantin Cantemir; v. *Vita Cantemiri*, ed. Academiei Roâne, p. 43), *Sarea-apu*, „Sare-apa" (n. de cascadă, în Meglenia: apahagi, II, 47), etc. — *A se mirà*, în înţeles de „a se uità" (p. 2, nota) există în vr. (*miră-te*, „note bene, observă cu atenţie", rie Dosofteiu pe marginea cărţii latineşti, de care vorbeşte I. Bianu în *Insemnări autografe ale Mitropolitului Dosofteiu*, 6) şi rom.-dial. (v. Glosariul d-lui Viciu, *ad voc.* [haĭ să ne irăm după vaci!"]; cf. Dumitraşcu-Reny, *Flori de câmp*, p. 15, de asemenea: „unul ară, doi se *miară*", etc., — aluzie la chi, — din cunoscuta cimilitură a porcului). — *Punte*, „podeţ e apă îngustă" (p. 35), poate fi şi o specializare posterioară, faţă e *pod* (slav). — *Mergere*, lat. „a se cufundà", rom. „a umblà" f. istr. *mere'n fondo*, „couler à fond"), se explică în schimb, dmirabil, prin coborîrea de pe munte, văzută de sus ca o devărată κατάβασις — în abis. — Pentru evoluţia *palus-pădure* (pe are răposatul Puşchilă o credeà săvârşită în regiunea Padui), având la bază, fără îndoială, pădurile de baltă (contrariu: *dru*), este şi analogia lat. *silva* faţă de gr. ἕλος (cf. istr. *palud*, restie": Iosif Popovici, *Dial. rom. d. Istria*, I, p. 150).

Deminutivul lui *bour* (p. 36), *bourel*, se aude şi azi în înles de „melc" (cf. *coarne boĭereşti*=**boureşti*) şi „ochiul-bouĭ" (Marian, *Ornitologie*, I, 304); apoi: „*boi*, *bourei*, în frunte ntăţei", în urături; ba, într'un „colind" din colecţia Păsculescu, 57, şi, înainte de acesta, în colecţia dobrogeană a d-lui urada, p. 102, întâlnim chiar primitivul, supt forma: *bohor*. — rov. *drac* (p. 37) în înţelesul apriat de „drac", l-am găsit şi tr'o legendă populară din Mistral. — Pentru *a (se) sinecà* (p. 37, ota), pe care încă Melhisedec îl înţelegeà ca „semnicatu-s'au mnificatu-s'au, însemnatu-s'au cu semnul sfintei cruci" (*Rev. ist., arh. si fil.* pe 1884, p. 383), iar d. Giuglea (după o municare orală) îl credeà din **sericare*, ar fi de luat în conderaţie şi vsl. *sъničati*, „pronum esse", nsl. *nikati*, „sich nieder-

beugen" (a se plecă, sc. p. închinăciune?). — Întemeiată mi s pare observaţia d-lui P. relativ la caracterul deminutival al su (obişnuit, augmentativ) *-oiu*, în derivate ca *butoiu*, *alboiu* (p. 4 ori e = *albuiu* = *albiu*, cf. *verzuiu-verziu*, *albăstruiu-albă striu?*). Se puteà, credem, adăugì întreaga categorie a patron micelor mocăneşti în *-oiu: Pătrăşcoiu, Spiroiu, Ispăşoiu, Floroi Albăstroiu, Fierbântoiu, Andriţoiu*, etc. Şi poate că nu greşi socotind — în legătură cu lectura *Litovoiŭ* a d-lui Iorga — aceeaşi grupă pe enigmaticul „*Lytuon*" = *Lytvon'* (*Litvoni Litvoiu*). — Cu *tufă* (de păr) (p. 44) e de comparat mr. *pi* „pisc", vr. *pice*, „panaş de coif, coif" (Herodot, ed. N. Iorg p. 385), corespunzător gr. λόφος, „colline", „panache, aigrett crinière, crête". (Pentru îndoitul înţeles al ngr. τοῦφα, „tufă" „trufie", cf. fr. *toupet*, „tufă de păr", „tupeu", şi rom. *moţat*, *e moţ*). Semnalăm, în sfârşit, interesantele statistici de la p. 39 urm., dovedind latinitatea lexicului românesc, prin acea valoa de circulaţie a cuvintelor, de care ştià autorul prefeţei „Noul Testament" de la Bălgrad, în 1648, şi de care vorbià, în pr faţa „Etimologicului", însuşi Hasdeu.

Împreună cu comunicarea d-lui N. Iorga, de acum câtv timp, care fixează locul literaturii române între literaturile rom nice (v. *Bulletin de la Section historique*, V—VIII années, p. 47 urm.), discursul d-lui Sextil Puşcariu înfăţişează o instructivă convingătoare dovadă de individualitatea bine-definită a sufleţ lui românesc în cadrul romanităţii biruitoare prin spirit ca prin arme.

Răspunsul d-lui prof. Bianu pune într'o călduroasă lumin meritele d-lui Puşcariu pentru ştiinţa şi cultura românească.

V. Bogre

M. Beza, *Papers on the Rumanian People and Liter ture*, with a Preface by M. Gaster, London 1920.

Supt acest titlu, d. Beza strânge, într'un elegant mănu chiu, un număr de şase essays: „Unitatea naţională a Român lor", „Poezia populară", „Influenţa engleză asupra literatu româneşti", „Biserica română", „Călători englezi în România „Călători englezi despre Valahi".

Primele trei sânt lecţii făcute la Universitatea din Londra, unde autorul e lector de româneşte; restul, articole apărute mai de mult în diferite periodice engleze.

Dintre acestea din urmă, articolul despre călătorii englesi la noi, în special, ar fi trebuit, credem, prefăcut, după informaţia mai bogată din „Histoire des relations anglo-roumaines" a d-lui N. Iorga.

Operei dd. Wace şi Thompson, *The Nomads of the Balkans**) (p. 41), i s'a consacrat, de d. Iorga, un întreg număr din „Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale" (juin 1915): menţionarea acestui lucru, într'o notă, ar fi fost, socotim, foarte potrivită şi folositoare.

Datarea bisericii Sf. Nicolae dela Curtea-de-Argeş „din veacul al XIII-lea", în legenda ilustraţiei, e în contradicţie cu textul care vorbeşte de Alexandru Basarab (sec. XIV) ca întemeietor al ei (p. 2) şi cu ultimele descoperiri arheologice şi istorice dela această ctitorie a Basarabilor care înlătură definitiv ipoteza d-lui Tafrali (v. A. Lăpedatu, în foiletonul ziarului „Infrăţirea" din Cluj, no. 42).

Traducerile din literatura englesă (cele mai multe, indirecte) sânt cu mult mai numeroase decât lasă a se înţelege d. Beza (p. 62 şi urm.). Şi ele sporesc mereu. D. Iorga însuşi, care tipărise traduceri din englezeşte, încă de acum 15 ani, prin revista sa „Floarea Darurilor", publică acum în urmă, în vol. II din *Istoria literaturilor romanice în desvoltarea şi legăturile lor*, traducerile unui însemnat număr de pasagii din Shakespeare.

Dacă adăogăm că, în locul d-lui Beza, n'am fi lăsat neamintită cartea engleză a d-nei Stratilescu, nici — cu toate polemicele *et quaedam alia* — lucrările d-lui I. Botez, am isprăvit tot „răul" ce aveam de zis despre broşura d-sale.

Scrisă cu adâncă iubire, — adevărat *libro d'amore*, ar zice d. R. Ortiz — cu talent şi ştiinţă, ea e un minunat mijloc de informaţie a publicului englez despre poporul românesc şi rosturile lui morale.

Să mulţămim d-lui Beza pentru aceasta, — împreună cu d. Gaster, care a aflat astfel, el însuşi, prilejul să cunoască şi să preţuiască viaţa noastră literară din ultimele decenii altfel de cum o putuse face în articolul din „Encyclopaedia Britannica".

V. Bogrea.

---

*) In treacăt: θεσβύτου din inscripţia de la biserica Sf. Ilie din Samarina nu e „an error for θεσφήτου" (p 275), ci epitetul obişnuit al profetului, originar din Thisbe (în Galileia), *Ilie Testviteanul*; cf. Murray-Piercy, *Biblic Dictionary*, s. *Elijah* (tipărit greş t: „the Tishbite", în loc de: *the Thisbite).*

Priv.-doz. *I. Peisker. Abkunft der Rumänen.* Wirtsehaftlich untersucht. 1 br. Graz 1917.

N. Jokl. *Katun* ldg. Forsch. 33 (1913).

Lucrarea aceasta nu este decât o complectare la o lucrare mai întinsă a actualului profesor la Praga, de cuprins social-economic popular şi linguistic, intitulată: *Die älteren Beziehungen der Slaven zu Turko-Tataren und Germanen und ihre sozialgeschichtliche Bedeutung* (Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte III. Neue Forschungen zur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte der Slaven I.) Stuttgart 1905; asupra părţei linguistice, cf. Janko în Wörter und Sachen I.

Chiar în lucrarea anterioară autorul anunţa la p. 320 un studiu deosebit asupra vieţei în symbiosă româno-slavă în Balcani, numindu-ne în treacăt „fără îndoială Turco-Tătari romanizaţi"; studiul într'adevăr a apărut şi are teza anunţată. Concluziunile lui P. ne aduc aminte de afirmaţiunea lui M. Gaster *Die nichtlat. Elemente im Rum.* (Grundriss d. rom. Phil.[1] I) p. 407, potrivit căreia elementele de limbă comune albanezei şi românei precum şi celorlalte limbi balcanice, au toate o origine comună, străină limbilor acestora, turanică. Tracii fiind lăsaţi la o parte ca unii cari „nu se pot susţine": o afirmaţie apropiată este şi aceea făcută, cu ocaziunea unui studiu de folclor, de L. Şăineanu Romania 18 (1889) 500—1, cu privire la înrâurirea exercitată de Chazari (tatari judaizaţi) asupra poporului român. Cf. şi W. Wundt, *Probleme der Völkerpsychologie,* Leipzig 1911 p. 81—82. Încercări asemănătoare mai mult pe baze antropologice, s'au făcut spre a se dovedi originea turanică a Slavilor, Ruşilor (L. Niederle *Slovanské starožitnosti* I, 1. p. 96 nota 1).

În broşura pe care o discutăm, argumentaţiunea este sumară, cu mult mai redusă decât în lucrarea anterioară şi are o direcţiune etnografică şi una filologică. În prima direcţiune, P. subliniază asemănările ce ar fi între vieaţa păstorilor nomazi turci şi aceea a păstorilor nomazi români, după care conchide că această asemănare nu s'ar explică decât prin faptul continuării la Românii nomazi a felului pastoral de viaţă turc şi nu cumva subt forma vreunui împrumut, ci sub forma unei străvechi moşteniri. Românii ar fi deci descendenţii Turco-Tatarilor; trăind mai departe, ca strămunii,

pierzând însă limba moştenită. Autorul a admis aşa dară, fără să probeze, nomadismul poporului român, confundând vieaţa oierilor români cu aceea a nomazilor de stepă; la Români nu se poate demonstrà nici pentru trecut, nici pentru prezent, o vieaţă nomadă generalizată; fenomene de transhumanţă văzute de călători şi neînţelese, au fost confundate cu acte de nomadism, uneori însă, pe o scară foarte mică. — Nepuiându-se face solidară vieaţa întreagă a seminţiei cu aceştia, întâlnindu-se chiar vlahi migratorii (cf. P. Cancel *Păstoritul la poporul român* etc. extras din Conv. Lifer. 47 a. 1913). Identitatea vieţei pastorale române cu cea turană nu e demonstrată; chiar de s'ar demonstrà, aceasta nu ne-ar face însă să admitem cu necesitate originea turanică a Vlahilor, fără nici o argumentaţie, identitatea de vieaţă putându-se uneori explică şi pe alte căi. —

În privinţa argumentaţiei filologice, avem de amintit citaţiunea după Radloff *Aus Sibirien* I, 513 a cuvântului mongol *choton, chotun*, tabără, şi mai apoi încheierea următoare: Vedem că vorba *Kotun* la Kirkizi, Kalmuki, Buriati, Tatari din R. Siberiei, precum şi la alţi păstori de oi nomazi altaici înseamnă tocmai acelaşi lucru ca şi *cătun* la păstorii de oi nomazi valahi: această vorbă este deci în română un rest, pe care păstorii vlahi l-au păstrat din limba lor la început altaică (p. 47). La întâmpinarea ce s'ar puteà face autorului, aceea că vorba ar puteà fi un împrumut în altaică, d-sa răspunde cu părerea lui Vámbery care, consultat, a afirmat că *chotun* este turc: turc. *ciot* 'şanţ'. — În privinţa cuvântului mongol este de reţinut că el fusese citat mai înainte, după o comunicare inedită, de Vasner în Greko-slavjanskje etjudy (Izvěstija otděl. russk. jazyka i slov. etc. 12 (1907), 2, 240 nota) şi de Miklosich sub forma *kotan*, ceea ce e mai îndepărtat, dar nu fusese chemat de nimeni în planul întâiu al posibilităţilor. P. a scăpat însă din vedere remarcabilul articol *Katun* (Zur Geschichte eines Balkanvortes), Indog. Forsch. 33(1913)420—433, al lui N. Jokl, unde a fost strânsă laolaltă toată literatura şi s'a încercat să se dea cuvântului balcanic amintit o explicare prin mijloace interne albaneze. Într'adevăr autorul admite că geg. *Katùnᵈ, Ketun*, tosk. *Katùnt* ar fi o formă participială a lui *ndeń*, geg. *ndẹj* 'întind.

trag, încordez'; punând acest lucru în legătură cu cortul păstorilor nomazi, admite atunci că vorba alb. nu este decât 'das Ausgespannte' das Gezelt' şi apoi 'locuinţă, popas, aşezare'. Apărut pe tărâm alb., cuvântul a fost apoi împrumutat Vlahilor şi de la aceştia a trecut la Bizantini, unde înţelesul, în concordanţă cu cele amintite la semasiologia alb., e de 'tabără de corturi' (la Kekaumenos) (p. 427—9).

Dacă procesul s'a petrecut astfel, atunci ar urmă ca şi intermediarul împrumutului, Macedo-românii sau Românii în genere, să aibă sau să fi avut acest cuvânt în înţelesul transmis de el şi existent în greacă până azi. Acest lucru însă nu se adevereşte. *Cătun* nu este constatat în dialectul aromân[1]), iar în drom. el nu are în înţelesul său nimic de 'cort'[2]). Şi nici nu puteà să aibă, pentru că Macedoromânii nu trăesc în corturi, ci atunci când nu stau în sate foarte frumoase, stau în colibe (Weigand *Die Aromunen* I, 268, 301 cf. *Kalivă;* Cvijić *Naselja srpskih zemalja* I (Srp. etnogr. zbor. IV, XXXII—III), Jireček *Fürstentum Bulgarien* 119. Şi tot astfel va fi fost şi în trecut căci cele mai vechi menţiuni de cătune la Vlahi (precum şi menţiunile ulterioare) nu ne lasă să înţelegem cătunul ca pe o tabără de corturi mobilă, ci ca pe o locuinţă fixă, părăsită, sau nepărăsită, o parte a anului. Aşa fiind, în succesiunea împrumutului dela Albanezi la Bizantini lipsesc Vlahii, pe cari J. îi admite ca împrumutători ai termenului de la Albanezi şi ca transmiţători apoi la Greci; în acelaşi timp explicaţia cuvântului român, ar rămâne astfel neîndestulătoare.

Dar, ceva mai mult, cuvântul nu se constată nici la Albanezi astăzi în înţelesul legat de 'cort' (ca de pildă în ngr.); înţelesul alb. e acela de 'sat' (alături de fšat G. Meyer *Etym. Wb. d. alb. Spr.* 112—113), după Jokl. *op. cit.* p. 421, 432, cf. G. Meyer *Op. cit.* 183. E foarte probabil că nici în trecut să nu fi avut alt înţeles decât acel de azi, căci în menţionările cele dintâiu, ca şi pentru Vlahi, cătunul la Albanezi, nu este

1) Cf. însă *Paljokatunon*, în *Dacoromania* I p. 421. Th. C.

2) Autorul crede (p. 432) că dr. *cătun* ilustrează explicaţiunea sa. Grothe *Zur Landesk. v. Rum.* mi-e deocamdată inaccesibil, dar chiar cu nuanţa de 'provizoriu', care ar intră în dr., nu văd cum s'ar completă înţelesul de 'cort întins'; ar fi o relaţiune mult îndepărtată.

o reuniune de corturi mobilă. Astăzi Albanezii păstori nu trăesc în corturi (Cvijič *Op. cit.* CXXXIV—V). Că există la Kekaumenos în Strategikon cuvântul grec. în înţeles de 'tabără de corturi' aceasta este uşor de înţeles prin faptul că acolo el e un termen militar şi, pentru o tabără militară, lucrul e lesne explicabil; cf. şi celelalte ex. gr. aduse de Jokl. p. 421, în acord cu aceasta. Înţelesul grec, accesoriu, este localizabil numai în greacă.

Mai uşor putem desvoltà pentru cuvântul nostru balcanic explicaţiunea dată de Triandaphyllidis *Die Lehnwörter der mittelgr. Vulgärliteratur* 1909, p. 109, cf. p. 87, 94, 96, cuvântului mgr. κατούνα 'bivuacare, cuartier' din lat. prin *καντούνα, sub influenţa lui κατά. Termenul constatându-se în vieaţa militară, este mai lesne de admis originea lui latină, decât vreo alta. Odată cuvântul trecut în mgr. şi circulând acolo ca 'bivuacare, cuartier, locuinţă', a fost cu putinţă ca el să fie împrumutat de Vlahi şi Albanezi, căci aceştia au intrat în sistemul administrativ bizanţin, iar prin transhumanţa sau migraţiunea lor, păstorii vlahi şi Albanezi puteau veni mai la S., încă mai bine în atingere cu Grecii[1]). Pentru Greci locuinţele vlahe sau albaneze vor fi fost nişte 'bivuacări' şi probabil că administraţia greacă să fi categorisit astfel aşezările păstoreşti, după care lucru denumirea va fi putut trece la păstorii înşişi. Că vorba mgr. a trecut spre N. se vede din constatarea ei în slav. bis. şi în izvoarele bg. şi skc. mai târzii (BEW. 494 Mikl. *Pal.* 284). În acelaşi timp semnificaţia istorică alb., vlahă, sârbă, poate fi pusă în legătură cu aceea de 'bivuacare, cuartier' din mgr. fără greutate; dacă ne facem despre păstorii vlahi o idee mai apropiată de situaţiunea actuală şi de cea istorică a lor, atunci nu mai e nici o impiedecare semantică, aşa cum crede J. (422—3). Dacă greutatea pe care o formează sfârşitul cuvântului alb. (totuşi în geg. şi forma *Koţun* şi *Koţun)* poate fi eliminată, atunci explicaţiunea din lat., dată cuvântului mgr., poate fi desvoltată pentru toate formele balcanice (cf. Vasmer *Op. cit.* l. c.).

O origine turcă nu poate fi discutată, deşi termenul arab *gutun* 'locuinţă' s'ar întâlni în turcă (lipseşte la Kraclitz-Greifen-

1) Interesant e faptul că Românii care nu cunosc vorba *cătun* întrebuinţează vorbele *mandră* şi *cališă*, ambele de origine greacă.

horst *Corollarien* zu F. Mikl. Die Türk. Elem. in den südost- und osteurop. Spr. Sitzungsb. d. Wiener Akad. Bd. 166 (1911), pentru că vorba discutată este adeverită în Balcani cu mult înainte de invazia Turcilor; nici pe seama Pecenegilor, Cumanilor sau Ţiganilor nu se poate pune tot din pricina constatării lui timpurii generalizate.

Menţionarea cuvântului la unii Turco-Tătari în vremi actuale, cere ca contactul între populaţiunile balcanice şi unii Turco-Tătari să fie anterior veac. XI—XIII. Care sânt acei altaici care vor fi venit în atingere cu balcano-dunărenii înainte de anul 1000? Vor fi fost oare Bulgarii? Curios e însă faptul că în vbg. cuvântul nu este întâlnit; dacă lectura lui Miklosich şi argumentul adus de J. sânt definitive (astfel BEW. 4941 sub *Kat.)*, atunci am avea într'adevăr la 1073 menţionat cuvântul în v. sl. bis., şi apoi, admiţându-se originea bulgară a acestui text, ar urmà că forma *katunъ* să fi existat la Bulgari în veacul X. Ar fi până acuma constatarea unică a cuvântului, totuşi nu nelipsită de unele nesiguranţe, în vbg[1]) În bg. cuvântul acesta are înţelesul de 'ţigan nomad', iar *katunište* înseamnà 'tabără de ţigani'.

Este curios că întâlnim vorba noastră în dialectele indoeuropene, în dialecte altaice şi chiar semitice, aşa că este de socotit şi posibilitatea unei coexistenţe. — Existenţa cuvântului trebue sever controlată în dialectele turco-tătare, notată precis accepţiunea lui şi apoi ar fi să se vadă ce legături am avut noi spre R., direct sau indirect, cu Turcotătarii; este foarte probabil ca împrumutul să se fi putut face printr'un intermediar dispărut. Chestiunea relaţiilor noastre spre R. în timpuri mai vechi este cu desăvârşire nestudiată, deşi examenul unor anumite forme lexicale române le reclamă. Coexistenţa terminului la noi şi unii turcotătari poate pune în discuţiune şi alte posibilităţi decât cea admisă de Peisker.

Până la noi contribuţiuni în această chestiune, este bine să reţinem, din punctul de vedere românesc, ceea ce ni se pare câştigat: *1)* În documentele sârbe acest cuvânt este strâns

1) Jokl întrebuinţează această menţiune pentru teza sa albaneză, p. 431 nota.

legat de vieaţa Vlahilor şi Albanezilor; *2)* este o identitate de înţeles între forma română, alb. şi sârbă veche, *3)* în alb. şi română avem două cuvinte din aceeaşi serie, identice: *sat, cătun; 4)* cuvântul apare în texte cam odată cu cele mai vechi menţionări de Vlahi în limbele respective în Balcani.

Cum forma de vieaţă pastorală este desigur mai veche la Vlahi şi Albanezi în Balcani, decât la alţii, dacă vorba *cătun* n'ar fi împrumutată ar rămâneă să se discute şi alte posibilităţi de existenţă mai veche a aceleia la noi, cum ar fi de pildă aceea a originei din limbele mai vechi balcanice (Miklosich *Sl. El. im Rum.* 10 îl admiteă ca autohton) sau chiar latino-romanic. Apropierea izbitoare de turcă a făcut să fie admis ca de origine turc la noi, fără a se mai cercetă şi alte hipoteze. Toate cuvintele acestea, aşa zise, în chip evaziv, 'balcanice' au o origine aşa de greu de fixat în chip mulţumitor, în cât e bine să se examineze cât mai multe posibilităţi, înainte ca decisiva să cadă. — Jireček a afirmat de mai multe ori originea romanică o cuvântului[1]), şi J. recunoaşte (p. 426), că discuţiuni asupra originei romanice ar puteà fi.

Asupra lucrării lui P. s'au mai publicat, după ştiinţa noastră, următoarele două recensiuni, făcute din alte puncte de vedere: K. Kadlec, *Deutsche Literaturzeitung*, 1918, 747—754 şi Gerland, *Byzantinisch- neugriechische Jahrbücher* I 1920.

P. Cancel.

Conev. B. *Istorija na bulgarkij ezik.* A. Obšta čast t. I. Universitetka Biblioteka Kn. 8. Sofia 1919. X+529, 25 leva.

Profesorul B. Conev, care a urmărit timp, de aproape 30 ani variate probleme din istoria limbei bulgare, strânge acum laolaltă rezultatele cercetărilor sale, uneori chiar în redacţiunea p: care aceste cercetări le-au avut demult. D-sa îşi propune să cercetеze istoriceşte limba literară (recte scrisă), adoptând însă pentru chestiunea dialectelor o altă metodă. Afară de capitole generale, cartea cuprinde o listă o monumentelor de limbă veobulgară, un cap. asupra graniţelor (vestice) ale limbei bulş un cap. asupra clasificaţiei dialectelor bulgare actuale. Cu vo-

1) cf. şi Budmani în Rjcenik AK. IV. 900.

lumul următor autorul va intrà în materia sa propriu-zisă, materie care a mai făcut obiectul altor două încercări anterioare, interesante sub unele raporturi, însă neizbutite. Ele sânt A. Kalina, Studii asupra istoriei limbei bulgare (în limba polonă), 1891, I, II. şi P. Lavrov, Ochire asupra particularităţilor fonetice şi morfologice ale limbei bulgare (în ruseşte) 1893; asupra acestora, cu noi contribuţiuni, vezi Miletić în Sbornicul Ministerului de Instrucţie din Sofia X (1894) 1—62 şi Oblak în Archiv für slavische Philologie 16, 481. Lucrarea de faţă, concepută fiind în alte proporţii, exploatând studiile şi materialele publicate de atunci încoace, propunându-şi o altă metodă şi venind din partea cuiva care a lucrat îndelung pe acest câmp, trebueşte aşteptată cu tot interesul.

P. Cancel.

P. E. Guarnerio, Fonologia Romanza, U. Hoepli, Milano, 1918 pp. XXIII + 639.

Autorul a voit de sigur să dea, mai mult pentru Universităţile italiene, un manual de fonetică romanică. Publicat în timpul boalei, de care a şi murit, n'a putut face o revedere mai minuţioasă. Vom face deci câteva rectificări la părţile care privesc limba română.

Cartea are următoarea împărţire a cuprinsului: Partea I. Preliminarii cu „La storia comparata delle lingue romanze" (pp. 3—33), care cuprinde un scurt istoric al studiilor de filologie romanică, împărţirea şi întinderea limbilor şi dialectelor romanice, între care, foarte pe larg sânt tratate cele italiene. Teritoriul „dacic" e împărţit în trei tipuri: daco-român, „macedonic" (noi îi zicem mai corect *aromân*) şi istro-român. Tipul I îl subîmpărţeşte în „valacco" (terminul trebue schimbat de aci înainte prin cel real, geografic de azi, „muntenesc" sau „din Muntenia"), „moldavo" e „transilvano". Evident, de aci înainte, va trebui să se zică: tipul „daco-român" vorbit în *„Regatul României"* şi de Românii de peste hotare în: Bulgaria, lângă Vidin; în Serbia veche, lângă Timok (e continuarea graiului munteano-oltenesc); în Banatul de vest (azi în Iugo-Slavia unde se întinde graiul transilvano-bănăţean) şi în Ungaria de

azi la vest, unde mai sânt resturi de Români, rămaşi sub vechea stăpânire. La graiul moldovean se va aminti şi acela ce se continuă dincolo de Nistru, de către Românii moldoveni împrăştiaţi până spre râul Bug, cum se poate vedeà şi pe hărţile etnografice streine, destul de număroase astăzi. Nu ştim după care criterii tipul aromân arată „le note caratteristiche più antiche" (p. 23); cel mult se poate zice „în unele puncte, care şi acestea se regăsesc în daco-româna din veacul XVI".[1])

În privinţa gradului de conservare faţă de limba latină, aşează limbile romanice în următoarea serie: „Limba italiană — în special cea din centrul Italiei — la care se adaugă şi „il tipo sardo logudoreze", 2. Spaniola sau provensala, una impunându-se, în acest rang, din punct de vedere morfologic, iar cea dintâiu prin fonetism, 4. Portugheza, 5. Ladina, 6. (il) „rumeno se badassimo solo alle condizioni fonetiche, ma rispetto alla grammatica quest' idioma appare imbarbarito di molto, stretto com'è da ogni parte da linguaggi d'altre famiglie, onde veduto nel suo complesso merita, che si releghi all' ultimo posto della serie" (p. 24), 7. Franceza, care, deşi „cosi nobile e attraente", e aşezată aci „per la profonda alterazione organica dell'antica parola". Această împărţire, nefiind documentată, rămâne ca o simplă impresie generală a autorului. De altfel operaţiunea unui asemenea fel de împărţire nu vedem la ce rezultat ar duce, chiar dacă se va face de cineva, într'un chip satisfăcător, ţinând samă de toate fenomenele şi faptele mai importante care dau caracterul special al unei limbi. Ar fi şi o statistică din cele mai minuţioase cântărirea şi calcularea romanităţii limbilor neo-latine.

Totuşi, chiar plecând dela o impresie generală, observăm că limba română în fonetism nu este mult mai alterată decât cea italiană. Dicţionarul nostru e încărcat, în adevăr, de multe

1) Cf. *O. Densusianu, Histoire de la langue roumaine*, vol. II. (s. XVI) pe care autorul n'a cunoscut-o, fiindcă nu citează la bibl. decât vol. I., 1901, şi *S. Puşcariu, Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*, în „Beihefte zur Zeitschrift f. rom. Ph.", în care se pun faţă în faţă diverse fenomene din limba v. rom. şi din dialectul aromân.

elemente streine, dar cuvintele trebue judecate după puterea lor de viaţă şi zona de circulaţiune a elementelor unui graiu.[1])

După ce arată diferitele probleme ce intră în istoria comparată a limbilor rom., G. face o folositoare descriere a alfabetului fonetic romanic (pp. 33—62), a fenomenelor fonetice (pp. 63—88) cu exemple suficiente. Amintim, în treacăt că it. *forosetta* (ex. de asimilaţiune vocalică) nu poate fi *foris* + *etta*, ci *fore(n)sis* + *etta*, căci *fŏris* > it. *fuori* (v. p. 234), iar „*s* finale cade soltanto nel rumeno e nell' italiano" (p. 523).

Dar, să arătăm care sânt, după noi, rectificările de făcut, pentru limba română, în p. II, III, IV (pp. 91—638), care cuprind vocalismul şi consonantismul romanic împreună cu fenomenele speciale ce se leagă de acestea. Vom însemnă paragraful şi pagina.

Astfel la voc. tonice: 104/98 *fals* e neologism şi nu corespunde decât întâmplător lat. *Falsu* (v. şi p. 102); 122/111 de adăogat că *a* + *nn* rămâne intact (annu > an), numai *a* + *n* > *ân; Manus* > *mână*, iar în v. rom. *mânu*, nu *min; îmbi* e v. rom., azi nu mai există (cf. I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, Dicţ. Et. al limbii române, elementele latine, Buc. din care au apărut până acum 4 fascicule, dela A.—P. Il vom însemnă mai departe numai C. D.). 132/126 forma lit. e *cireaşe* nu *cireaşă*, iar dial. trans. *cerăşă*. Un v. rom. *ciriasă* nu e atestat (v. şi S. Puşcariu, Etym. Wörterbuch der rum. Spr., Lat. Elem., singurul citat la bibliografie). 144/144 *ę̄* > *ea* (iea) când e urmat în silaba următoare de *a* (în v. rom. şi de *e*), dar nu şi de *o* (*iarbă*, dar *ierburi*). 152/155 *ea* > *a*, (nu *ă* şi nu prin faza *ăa*) după palatele, numai în dialecte nu şi în lba lit. *ceapă*, *săgeată* (nu *čapă*); *acea* < *eccum* + *illa* nu **atque*[2]) + *illa*. 153/156 *ę̄* > *a* (în cazurile citate aici), dar nu prin faza *ăa*, ci *ea;* forma mai veche a fost de ex. *feată* cum este azi în arom. (daco-rom.

1) Felul acesta de a vedeà, afirmat odinioară de B. P. Haşdeu, este pe larg întrebuinţat în „Locul limbii române între limbile romanice" (Bucureşti, 1920) a d-lui *S. Puşcariu*. Aici se pot vedeà şi apropierile fonetice dintre lba rom. şi it. care duc la altă concluzie decât aceea a lui P. E. G.

2) In afară de publicaţiile citate, elem. lat. ale limbii rom. se pot controlà astăzi în *W. M.-Lübke*, Rom., Etym. Wb., apărut în întregime, împreună cu indicele.

fată etc). 153/157 v. şi etim. *cureà* < *corrìgia* (în C. D.); *amărăsc* (în loc de *ameresc*, precum: înfloresc, înfloriì etc.) nu se explică prin trecerea lui *e*, după *r*, la *ă*, care se întâmplă numai când avem *ę* (deschis), precum *rĕus* > *rău;* de aceea *drept* nu *drăpt* ∠ *dirēctus* (ibid). — 157/163 (urmează vocalele deschise). Diftongarea lui *ę* lat. în lba rom. cred că e mai bine să se spună că s'a întâmplat în marea majoritate a cazurilor, nu „în parte" (nu s'a diftongat în proparox.: *tânăr*<*tĕneru* etc); se scrie însă *ger* n. *gier; cer* etc., căci *i* a fost înghiţit de vreme de către guturale (v., de altfel, la p. 167/184). 157/164 *tremură* nu *triemură; ia* nu *liea;* p. 165 *şeade* nu *siede; crapă* (dial. creapă) nu *criepă;* piatră n. *pietră;* p. 166 *biel* din lat. *bĕllus* nu există în rom., ci numai un *băl, bălan,* de origine slavă. Suf. (—*ĕllu*>) *-el,* nu se scrie *-iel,* decât, cred, după labiale, deşi nu cunosc decât *porumbiel* (nu trebue scris, deci, *porumbel* ca la p. 185), dial, *porânghel, -ei* (în ţinutul Braşovului, de ex.) ceea ce dovedeşte că e un *ie* după *b.;* p. 167 *ţară* (v. rom. *ţeară*) n. *tieră; iarbă* nu *ierbă.* 157/168 E greşită şi incompletă, căci nu vedem pe ce se bazează afirmarea: „nel rumeno l' *ie* si e confuso fin da antico con *ę* ed a subito le medesime vicende dell'antico *ę* (v. paragr. 144) passando per *ă, a, e*" (cf. tratarea amănunţită a soartei lui *ę*, ca şi a fonetismului v. rom. în *Densusianu* o. c. şi *I. A. Candrea,* Psaltirea Scheiană, Buc. 1916) 157/185. În exemple ca *înnec*∠*nĕco, inel*<*anĕllus, merge*∠ *mĕrgere, vechiu,* G. vede o reducere a lui *ie* după *n, m.* E adevărat că în aceşte cazuri *ę̆* are aceiaş soarte ca *ę̄*, dar de ce nu s'a alterat *ę* şi nu se simte diftongarea lui, rămâne de explicat. O dispariţie a lui *n*+*ę̆* se pretinde de ex. în C. D., nº 576 când pentru rom. *fereastră* pornesc dela un **ferestra* iar nu *feněstra* care ar fi dat **feiastră.* În acest caz însuşi *anĕllus* trebuià să fie **âiel*>**iiel.* Pentru *inel* şi *în(n)ec* nu trebue să trecem cu vederea că prepoziţia *in-* a dublat pe *n* (şi ştim că —*nn*— a fost mai resistent decât *n* simplu, deşi avem *ai*∠pl. ani) şi a putut să se simtă şi *un* din mai vechiul **ânel,*

1) In afară de publicaţiile citate, elem. lat. ale lbii rom. se pot controla astăzi în W. *M.-Lübke,* Rem., Etym. Wb., apărut în întregime, împreună cu indicele.

tot ca o prepoziție *în-*<-lat-*in*, în care caz s'a putut păstră *n* înaintea lui *ę*; iar pentru *(în)necà* a mai intervenit și faptul că în timpurile, unde *ę* nu mai eră accentuat, acesta nu mai aveà influență asupra lui *n* anterior, — fenomen ce se observă la atâtea verbe românești. *Merg* din lat. *mĕrgor* (= a se scufundà), în afară de nediftongarea lui *ę* mai are și greutatea exolicării sensului. Se susține astăzi în genere, că Românii, trăind mai mult în munți, au putut confundà (ori să zicem au putut face să „evolueze") ideia de a dispăreà în văile munților cu aceea de „a merge, a umblà". Dar, pentru un fenomen atât de important, un popor prin excelență umblător, fiindcă eră neam de păstori și de agricultori, — prin urmare de ocupații care pretindeau o mișcare continuă, trebuià să aibă un cuvânt care să exprime acestă ideie. În *mĕrg* poate fi o contaminare de două verbe, care au avut la început sensul comun de a *merge*, a *umblà*, cum s'a întâmplat și cu formele romanice it. *andare*, fr. *aller* etc., în care s'a petrecut probabil o contaminare analogă și foarte explicabilă. În loc, deci, de a trece peste cele două greutăți (fonetică și de sens) ne-am puteà gândì și la alte verbe latine, destul de număroase, care aveau ideia de mișcare — căci Romanii au fost poporul marșurilor vecinice[1]).

169/192. *spic* n. *spică*; dacorom. e *viță* nu *yile*. 174/199 *grier* (lit. greier) nu poate fi **grilus* (∠ gryllus), prin trecere lui *ī* la *ie*, fiind urmat de *r* (**gril* ar fi ajuns la *grir!*) ci mai bine: **grylliolus* > **greior* > *greier*, refăcut din diminutive ca **greiorel*, *greiurel*, > *greierel* (*C. D.* No. 755) sau dela un dim. rom. **griior* căci cf. obiecția din *M.-Lb.* 3900. mold. *mier* e născut din contaminarea lui *mir* + inf. *merà* (unde *e* este aton cf. *C. D.* o. c.). Nu cunoaștem cazuri în care *r* să fi cauzat trecerea unui *ī* la *ie*. 176/200 *ī* > *î* numai când urmează după *r* inițial (cf. *râu*, *râmă*); deci *frig* nu trebue pus ca o excepție, iar *strâc* e dial. (lit. *stric*).

179/206 *furnu* e numai arom., iar *gulă* (< gŭtta) nu e popular, după cât știm. 189/220 *pumn* (∠ pugnus) prin scăpare

1) Cf. verbele latine *pĕrgo*, *-ĕre -exi -ectum* (cu sensul lui „a merge") și *mĕo-*, *are* cari, prin contarninare puteau ajunge la un *merg*, *mergere*. (În dial. trans. *mere*). Participiul lui *pergo*, *-ĕre* s'a putut reface după forme ca *șterg* (*ștergere*) curg (curgere) etc. (part. șters, curs) cf. și M.-L. REW. No 5525.

din vedere e pus între formele cu trecerea lui *o* > *u*; iar *o* ⊁ *u* din *cumpăr, cumpăt* trebue tratat ca *o* din prefixul *con-*, căci înaintea lui *m* (afară de specialul *nume* < *nomen*), nu a trecut la *u*, cum se vede din celelalte cazuri citate la acest paragraf (Exemple de *o* + *m* + *cons.* cf. *cumplit*). 198/234 un *vore* (∠ volet) nu există; apoi p. 235 *mcare* nu *more*; 236 *nouă* n. *noue, coace* n. *coce* p. 240, *gros* nu *gross* (consoane duble nu s'au păstrat în lba rom.). 212/264 *fuşte* n. *fuşt* (< lat. fuste(m).

244/307 (La tratarea vocalelor *atone*) în *albie, foaie, ureche* nu consonantele ci *i* (din *-ia*: folia > foaie etc.) influenţează asupra vocalei finale; nici în *căci, nici, cinci,* č n'a schimbat pe *e* final în *i*, ci aceasta s'a întâmplat mai curând când formele aceste au fost atone în frază şi urmate de cuvinte începătoare cu o vocală, precum: „nice-una, căce-i-am spus" etc. (altfel cf. *pace, face, falce* etc.). În *amară, fiară, mădùă, a* ⊁ *ă*, ca ori când a fost aton; cazuri speciale sânt câteva iar în graiul mold. este o tendinţă de pronunţare a lui *ă* aton, înaintea unei silabe tonice, mai aproape de *a*.

250/312. De adăugat că *u* final se menţine şi după vocalele *a, o, e* (cf. *au, iau, beau, ou, nou, seu, mieu* etc.). 251/313 De precizat că *i* final (scris *i*) n'a dispărut şi în lba lit., ci numai în dialecte (deci *nepoţi, dinţi* nu *nepoţ* etc.) 251/314 Nu *-l* [+ *i*] se preface în *i* (în forme ca *moi* pl. moale) ci *l* dispare după ce a fost înmuiat de *i* sau *i* în hiat, cum se vede din aromână. 255/320 Nu e nevoie să facem o distincţie a parte pentru un *a* > *ă*, când eră „semiprotonic", întru cât s'a zis că *a* aton devine *ă*. 268/336. Aceiaşi observaţie pentru *a* aton în silabă iniţială. 273/342 *Au* aton nu trece la *u* (în *ureche u* e din *o* aton iniţial). 277/348 *l* nu cere ca *a* dinnaintea lui să devie *i* (cf. făină, băşică, părinte etc.). Cazurile date de G. prezintă o situaţie aparte (au un *a* urmat de r, *s* + cons.); *u* aton > *i* numai când e urmat de *n, m* + cons. (v. Bulet. Soc. Fil. I, 28).

283/359 Pentru *ariciu*, foneticeşte nu se poate porni dela **ericulus*, chiar dacă ar fi atestat. E adevărat că şi *ericius* ar da **ariţ*. O explicaţie nu s'a dat. Dar poate foarte bine să fi

fost refăcută forma veche **arit* după femeninul *aricioaică* (se ştie că multe femenine dela nume de animale s'au format astfel: lupoaică, ursoaică, şerpoaică etc.) care mi se pare foarte firesc să fi trecut pe *č* şi la masc. (cf. şi forma bănăţ. *aricioaŕe* în C. D. No. 85) alături de care trăiă în limbă, ca un al doilea cuvânt, nu numai ca un simplu derivat. 285/362 *Priľu* (?) < **Aprilius* (v. şi 357/478) ca şi *Prier* < *Aprilis* trebuesc lăsate afară ca nesigure şi nelămurite. 290/370 Cu totul greşite: *ademanesc* (corect *ademenesc*) < **admânesc* şi *adevăr* din *advăr* prin introducerea unui *e* între cele două consonante, fenomen prin nimic probat.

Consonantism:

298/388 *mai* <*magis* nu <*maius*. 299/391 *despoaie* nu *despóiă*. 300/891 arom. *hiľiu* (*iľ* e megl.); mold. *hiu* nu *hiľiu* (scris de G. *hilu* cu *l* velar). În dacorom. a dispărut *ľ* muiat, prin urmare trebue înlăturat şi din celelalte forme citate aici; „mold. *meľiu*, *ñiľe* (mîle), *maľiu*, *paľiu*, *paľe*. 304/398 *materie*, fiind neologism, e de prisos aici. 306/401 *căldărar* nu *căldariu*. 308/403 *-anea*, *-aneu* > *-âie*, *-âiu*, nu *-aie*, *-aiu* (cf. *întâui*) 315/411 Pentru rom. *cireaşă* trebue pornit dela *cerĕsia* (nu cera sea), admis dela Schuchardt încoace pentru aproape toate limbile romanice. 318/416 *târţiu* ∠ **tertianeus* nu *tertius* ori *tertivas* (p. 418). 337|447 Pentru formele cu *cľ* (= chi) trebue îndreptat „*arom.*" în loc de „valacco meridionale". 344|455 pentru păstrarea lui *cľ* în v. dacorom. nu sânt atestate convingătoare forme (cf. Dens. Hist. d. l. r., p. 306) 351|466 *staur* nu poate fi gr. modern σταυλος din causa lui *-l-* > *-r-*. 352|467 şi 361|482 *ramă* e megl. 361|483 din *mamma* avem rom. *mamă*; *mumă* pretinde explicaţie a parte. 361|484 *daună* n. *daun* (lat. *damnum*), dar e problematică până acum vechimea lui în lba rom. 365|487 *lampă* nu e un lat. *lampas*, ci cuvânt mai nou. 403|542 *gâmfa* e general, iar *gunfla* e numai sporadic (v. C. D. No. 744). 404|543 *pacă* e dat probabil pentru *împacă* (< lat. pacat); *joacă* nu *jocă* (< jocat), *pleacă* nu *plecă* (< plicat). p. 555 *rog*, *roagă* nu *rug*, *rugă* (< rogare). 417|566 *drept* nu *dreapt*. 422|576 *nucă* (∠ *nucem*), căci *nuc* e pomul. 424|580 faşă (lit. *faşe*) ∠ *fascia* nu e „fuori della norma, căci avem *-sc* + *ia* nu *-sca* (ca în

pascere > paştere). 441|603 *lăpuc* (dela lat. *lappa*) nu este sigur în lba rom. 449|617 *dzeadzit* este arom. nu „a[ntico] rumeno"; id. *tšitšor*.

Încheiem aci. Ne-am ocupat numai de ceea ce trebue îndreptat nu şi de ce ar fi mai trebuit adăugat pentru lămurirea unor probleme fonetice. La o nouă ediţie, la care trebue să ne aşteptăm oricând dela o casă de editură cum este *U. Hoepli* din Milano, credem că se vor face îndreptările necesare. Dacoromania va urmări, cât îi va sta în putinţă, publicaţiile făcute peste hotare, în care vor fi şi părţi privitoare la limba rom., îndreptând sau adăogând informaţii care scapă uşor streinilor. Observăm însă că publicaţiile rom. mai nouă, de cuprins linguistic, — desigur din cauza greutăţilor de transport — par a nu fi pătruns mai de loc în apus.

G. Giuglea.

Karl Bartsch, Chrestomathie de l'ancien français (VIIIe—XV siècles) accompagnée d'une grammaire et d'un glossaire. Douzième édition, entièrement revue et corrigée par *Leo Wiese*, professeur à l'université de Münster I. W. Leipzig, Verlag von F C. Vogel, 1920.

Reţinem din prefaţă: aceasta a XII-a ediţie nu cuprinde modificări însemnate faţă de cele două precedente, dar a ţinut samă de ediţiile de texte apărute dela 1913 încoace: Chansons d'Audefroi le Bastard (pièces 41 a et b), publ. în 1914 de A. Cullmann; ediţia operelor lui Guiot de Provins (pièce 48) publ. în 1915 de I. Orr; Renart le Contrefait (p. 86) publ. de Gaston Raynaud şi Henri Lemaitre. S'au avut în vedere criticile făcute ediţiilor precedente, afară de cele ale lui Schulz-Gora (Deutsche Literatur-Zeitung 1911, p. 933 şi ale D-rei E. Richter, pe care d. W. le rezervă pentru o ediţie viitoare. Apoi încheie: „Cette nouvelle édition . . ., dont la publication a été retardée par la guerre, *est peut-être le premier livre qui, après la terrible tourmente, paraisse en Allemagne dans une forme française.* Nos étudiants allemands ne nous en voudront pas de l'avoir conservée, ils en tireront profit comme dans le passé.

Puisse ce livre, auquel, depuis plus de cinquante ans, tant de savants français ont prêté leur concours, contribuer, dans son domaine, à la réconciliation des deux peuples!"

G. Giuglea.

Câteva chestiuni de toponimie şi limbă română în legătură cu studiul lui: **Silvio Pieri.** *Toponomastica della Valle dell' Arno.* Tipografia della „Reale Academia dei Lincei" Roma 1919. (Appendice al vol. XXVII dei „Rendiconti della Cl. di scienze morali, storiche e filologiche) pp. 446, cu o hartă.

Autorul acestui studiu, profesor la universitatea din Neapole, se ocupă de mai multă vreme de toponimia Italiei. Acum 23 ani a publicat „Topon. delle Valli del Serchio e della Lima (Archivio Glott. It., quinta dispensa)", a cărei continuare este studiul de faţă. Iată ce ziceă I. G. Ascoli despre prima cercetare de acest fel a lui S. P.: „È il primo Saggio, in cui s' incarni compiutamente quel tipo generale di Toponomastica Italiana, del quale s'è tante volte parlato, e tale insieme che di certo non impallidisce al confronto dei migliori tentativi congeneri che sieno comparsi fouri d' Italia" (ibid., V).

Toponimia Italiei este un izvor tot aşa de însemnat pentru studiul numelor de localităţi din ţările romanice precum este lba it. însăşi şi, am zice mai mult, precum lat. vulg. serveşte de bază pentru limbile romanice. Din mulţimea de fenomene ce se pot întâlni şi lămuri pe pământul străvechii Italii, vor găsi toponomiştii romanici puncte de sprijin în acest domeniu, atât de variat ca material ştiinţific, al numelor geografice. Aceasta o spunem nu numai pentru că, fiind prima ţară romanizată, a primit întâele numiri geografice date de Romani şi că prin urmare din ele se pot vedeà multe din diversele motive ce stau la baza numelor de localităţi romanice, dar şi pentru că în toponimia italiană, prin documente din cele mai vechi timpuri, se poate urmări veacuri dearândul, soartea numelor care, duse înapoi până la cele mai vechi tipuri, pot fi mai uşor explicate. Dacă în genere numirile geografice sânt mute, întru cât nu mai au de multe ori un sens viu, apoi formele lor fonetice sânt aşa de depărtate uneori de tipul primitiv, încât

fără documente la îndemână, acesta cu greu se poate descoperi.

Dar un dicţionar geografic este o *hartă* cu o puzderie de numiri. De aceea, alături de istorie, geografia cu ştiinţele ei învecinate (geologie, botanică, zoologie, etnografie, antropogeografie, etc. etc.) sânt marele izvor de informaţii la care trebue să recurgă toponimistul.

D. S. P. a întrebuinţat multe din aceste mijloace. Materialul, toată bogăţia de numiri din bazinul Arnului Toscanei, l-a adunat din hărţi vechi şi nouă, din hărţile topografice ale „Institutului Milit. it." (1/25.000 şi 1/50.000), din dicţionare geografice, din actele recensământului it. din 1901 şi din informaţii luate personal la faţa locului, unde a *identificat şi înregistrat forma reală fonetică a numelor.*

Materialul studiat l-a aşezat în ordine alfabetică, în chip de dicţionar. Apoi, cum se face de obiceiu şi cum impune în mod firesc varietatea de noţiuni la care se referă, numirile sânt împărţite în categorii corespunzătoare acelora.

Cap. I şi II cuprind numiri de persoane: *etrusce*, *latine* şi *germane* (pp. 11—224). Principial cred că nu este exclusă posibilitatea existenţii elementelor şi de altă origine decât cele amintite, mai ales când e vorba de nume de proprietari de moşii, ferme, castele, etc., care pot veni ori când şi de ori unde într'o ţară. Italia nu puteà să se sustragă acestui fenomen atât de firesc. Vor fi probabil puţin număroase, de vreme ce d. S. P. n'a observat nimic în această privinţă; a rezervat însă la urmă capitolul X numelor „incerte sau de origine obscură". Nu intru în amănunte, căci scopul mieu este numai să atrag atenţiunea asupra cărţii, în interesul studiilor ce urmăreşte publicaţia noastră, ocupându-mă de metoda şi mijloacele întrebuinţate de d. S. P. şi câteodată şi de forme care mi s'au părut corespunzătoare unora din numirile toponimice româneşti.

Numele etrusce sânt caracterizate prin terminaţiunile: 1) *-na* de trei tipuri: *-ęna* (ex. Marcena), *ęnna* (ex. Nusenna) şi *-i̯na* (ex. Pártina) şi: 2) *-no* (-nano, ex. Cinano, Comennano). D. S. P. procedează în reconstruirea numelor primitive, de origine etruscă, astfel: „Infatti dal raffronto dei nome etrusco e del latino

suo derivato si riesce spesso a una base, della quale il nome di luogo può procedere secondo le giuste norme della fonetica italiana" (p. 11). Numele de persoane etrusce sânt singurele elemente sigure care s'au putut, mai mult sau mai puţin, distinge din urmele rămase de la acest popor. Evident într'un domeniu cum e acela al numelor, aflător încă în stadiu nu prea înaintat, intră şi multă „probabilitate"[1]).

În masă luate, elementele etrusce date de d. S. P. sânt circa 400 forme de bază, la care evident trebuesc adăugate alte câteva sute de derivate sau nume ce se repetă. Această constatare arată în de ajuns, deşi numai grosso-modo, cât de tari sânt urmele lăsate de un popor civilizat, în toponimie, chiar când e vorba de o suprapunere copleşitoare ca acea a Romanilor. Nume de persoane socotite de origine latină sunt circa 1000 forme de bază şi aproximativ alte câteva mii de derivate sau nume ce se întâlnesc de mai multe ori. O statistică exactă cred că e necesară în toponimie. Dar statistica trebue făcută în sens de *masă geografică*, reprezentând pe hărţi întinderea sau densitatea elementelor de diversă origine, nu numai ca limbă, dar am zice şi ca *„semantică toponimică"*. Înţelegem prin asta — dacă expresia merge — sensul special, ideia, de care e legat numele geografic, care e o creaţie a minţii omeneşti deosebită de aceea a cuvintelor din limbă. Acest sens este provocat întâiu de o necesitate materială concretă mai mult, de legătura dintre om şi pământ, şi apoi de cea dintre toate formele de vieaţă omenească şi punctul de pe pământ de care una din acele fenomene omeneşti se fixează sau numai se leagă în treacăt. Limba prinde, în una din formele ei existente, sau create adhoc, acea relaţiune. Astfel nenumărate fapte din vieaţa sa le scrie poporul în lapidarele şi adeseori misterioasele nume geografice.

Statistica deci, în sensul de mai sus, va puteà arătà puterea etnică, ori de civilizaţie a popoarelor ce s'au perândat pe un teritoriu.

În cazul de care ne ocupăm aici este ilustrat micul număr de elemente germane, mult mai puţine decât cele etrusce. Sânt

1) V. şi studiile citate în direcţia acestă la p. 13: precum ale lui *W. Schulze*. Zur Gesch. Lat. Eigennamen, şi ale lui *Elia Lattes*, un bun cunoscător al materialului etrusc descoperit până azi.

circa 200 nume germane de persoane (forme de bază+2—300 celelalte), dintre care unele au putut fi date de Italieni cu nume germane, încetăţenite la ei, căci nu prezintă o formă fonetică primordială (p. 201). Reprezentate pe hartă ar fi ca nişte mici punctuleţe stropite ici colo, pe când cele etrusce ar marcă în câteva părţi pete mărişoare (cf. de ex. regiunea deasupra de *Arezzo*, între *Siena* şi *Valdicchiana* cf. p. 14). Toponimia românească din acest punct de vedere se va arătă foarte frământată şi împestriţată din cauza maselor etnice şi a stăpânirilor ce au trecut peste pământul Daciei. Aceeaşi situaţie o găsim d. ex. şi în Sicilia, unde s'au suprapus şi amestecat mai multe civilizaţii şi popoare.

*

După numele de persoane urmează cele de plante (cap. IV, pp. 225—257) cu vre-o 400 forme de bază, ceea ce face 2—3000 totalul[1]) numirilor toponimice, care însemnează şi plante. Dăm câteva din cele ce se întâlnesc şi la noi, deşi nu prezintă totdeauna aceeaşi situaţie morfologică sau de *sens toponimic* care, cum am mai spus, cred că are normele sale, proprii de desvoltare. *Pianabeto, Abetella* (din abies); *Pian dálbero, Valdalberi, Alberone, -uccio, -eto* etc. (din arbor); *carpineto* (din carpinus); *Ciliegiola* (<ceresus); *Cerreto, -a, -ello etc.* (<cerrus); *Cornora, Corneto* (des ca şi în top. rom.) *Monte-fienali, Finocchio, — ieto* etc. (∠faenum, -uculum); *Fao, Faeto* etc. număroase (∠fagus, fagetum); *Cinepro, -one, -ajo* (∠ juníperus) etc. etc.

Mai număroase decât cele de persoane sânt şi numirile de animale, sălbatice ori domestice. Lucrul e firesc, căci în masa biosferică omul se găseşte în mai mică proporţie faţă de plante şi animale. În seria de nume de animele (cap. V, pp. 257—269) găsim forme derivate ca *Porcareccia, Caprareccia, Vaccareccia, Vaccaje* cari au corespondente şi în limba rom. şi arată relaţiunea între om, animale şi locul unde se cresc acestea.

În ce priveşte numele de animale şi plante, autorul atrage atenţiunea asupra unui fenomen frecvent în toponimie. Adeseori numele de localitate nu vine direct dela plantă sau ani-

1) Cum am mai spus, fiecare formă de bază are o familie întreagă de numiri, compusă din derivate şi din repetarea de mai multe ori a aceeaşi numiri (ex. *Sorbo, -oli* adeseori; *Sorbello, Sorbeto* etc.).

mal, ci dela o persoană. Şi la Români de ex. în vechime nume de animale, purtate de persoane, se întâlnesc foarte des (Ursu, Ursa, Lupu, Lupa etc.). În acest caz documentele dau adevărata lămurire.

În cap. VI d. S. P. cuprinde *Nomi locali formati da aggettivi* (p. 269—300), pornind prin urmare numai dela partea formală morfologică. Cred însă că trebue să se aibă în vedere numai *sensul toponimic* în gruparea numirilor geografice, iar fenomenele ce privesc limba să se grupeze într'un capitol deosebit, pentru interesul lor lingvistic special, cum a făcut de altfel autorul la sfârşitul cărţii.

Numirile din acest capitol se pot împărţi în mai multe grupuri, după motivul care le-a dat naştere. Astfel sânt unele date după *forma terenului* şi impresia, imaginea ce-o produce asupra privitorului: *Mont-aguto, Terralba, Alto-ciglio* (cf. rom. *buză, geană* de deal), *Colle-allegro, Poggio-allegro* (cf. rom. *Mândra, Frumoasa* etc.). Altele după acţiunea omului asupra pământului locuit, cultivat etc.: *Mont-arso, Arsiccia* etc.; sau după forma ce o are cursul apelor: *Acqua-torta, Rio-torto* (cf. *Intorsura-Buzăului*, la S. e. de Braşov). Se poate întrezări şi numai din cele citate că avem de a face cu o mare varietate de sensuri şi motive toponimice.

Cap. VII, (pp. 300—331) cuprinde „*Nomi locali spettanti alle condizioni del suolo*".

Cum am văzut, multe din formele cap. precedent intră mai bine aici. În aceste numiri este o adevărată descriere geografică şi trebuesc studiate cu harta în mână, cum face geograful când studiază formele de teren. În acest caz se impune să facem apel la mijloacele metodice ce le oferă geografia şi cartografia.

Iată o serie de numiri, din acest capitol, dintre care multe se repetă de mai multe ori după cum şi formele de teren sânt aceleaşi într'o parte sau altă a unui ţinut: (A) *Rena* (lat. arena), formă it. care pare a fi pătruns, prin comerţ, până la noi în părţile Mării-Negre şi ale Dunării, unde *rene* corespunde lui *plaje*; *Catino* (lat. *catinu*, „strachină") corespunde rom. *căţin*, care se întâlneşte de ex. în toponomia jud. Jalomiţa (*Căţini*,

jepşi în Baltă) dat formelor de teren joase concave, care le regăsim şi în *Venezia Giulia* [cf. *Cadine*, comune in una specie di conca...; *Cadini, Cadino*, (val di —) în dicţionarul prof. *Carlo Maranelli*, Bari 1915], fiindcă terenul e de aşa natură; tot acelaşi sens toponimic îl are *Conca, -one* etc. (S. P. p. 307), cum sânt la noi de ex. *Căldările* (în munţii Buceci) pe care le întâlnim în toponimia Spaniei *caldera* pentru văile formate prin eroziune sau în dial. venet. *Calderón* (= dolină, cf. *Terminologia geografica, Raccolta di voc. di Geogr.*, Torino, 1902). Apoi *Cocollo* (Poggio), „in quanto da *cappuccio* venne a significare *cocuzzolo* (d'un monte)" (S. P. p. 309), pentru care cf. rom. *cucui* şi a se *cucuţà* (a se suì în pom, pe gard etc.).

Forme interesante şi pentru limba rom. sânt *Fraina, Infraine; Frene* (Le-) etc. despre care, după Flecchia, d. S. P. zice: è un'attestazione importante per l'etimologia di *frana* da *voragine*" (p. 311). De aici putem explică pe rom. *părăgină*, dintr'un mai vechiu *voraginà* (se zice de vii, stricate, case, drumuri etc. părăste, dărâmate, ruinate) şi *a se părăginì*. Cuvântul rom. a suferì fenomenul social-linguistic de contaminare cu *pârlog* şi *a părăsì*, cu care azi aproape se confundă (se zice, casă, vie, fânână *părăsită, părăginită*). Nu este exclusă o contaminare şi în forma italiană. (Legătura ce-o face Cihac între formele slave şi ung. coresp. lui *pârlog* nu poate explică fonet. pe *părăginà*).

Alte interesante forme sânt *Giro*, localitate „presso un *gonito* della Sieve", *Girone, -i* (p. 313) care explică pe rom. *gerune*. Acesta n'a fost la început decât *cot, întorsura* cursului unui râu, unde, din cauza curbei, apa curge repede în formă de vârtej, adâncindu-şi albia. Dela *cotitură* s'a extins înţelesul şi la *vâltoarea* de apă ce se formează acolo.

În legătură cu *radius* „în quanto da *linea* venisse a dir *linea di confine* (forse un solco o una fossa)" pune d. S. P. formele *Raggio* (două) *Raggiṅópoli, Radio, Raggiolo, Ragi, Rággioli, -e*, lângă care aminteşte şi alte numiri corespunzătoare din Emilia şi Umbria (p. 323). În adevăr puterea şi bogăţia terminilor din limba lat. privitori la măsurători de pământ şi hotărnicii erau prea mari ca să nu lase urme şi în toponimie (cf. şi

numele derivate din *quartarius* „modus agri", p. 323; din *tabula* „modus et mensura agrorum" p. 329; şi altele).

Adaug, deocamdată aici numai în treacăt, că din *radius*, se clarifică şi rom. *răzeş* mold. *rădzeş*) dela un **raz* şi poate şi *răzor* (brazdă, linie despărţitoare de pământuri, şi holde) să fie *radiolus* (pt. formele romanice cf. Meyer-Lübke, *REW*) devenit desigur în lat. vulg. **rázolus*, o formă întârziată quasi medievală prin faptul că făceà parte din graiul oarecum semisavant al agrimensorilor (cf. soarta lui *creştin;* şi *spânzur?*), care a putut deveni **rázur* şi apoi *răzór*, prin acea fluctuaţie ce se observă în limba rom. între formele asemănătoare *măsur* şi *măsór*, *înfăşur* şi *înfăşor* etc. Iar apoi să fi trecut în limbile slave (altfel Cihac, Tiktin). Ca sens, *răzeş* a însemnat „conterminus" când erà vorba de cei învecinaţi şi despărţiţi prin *raz, răzór* (hotar, şanţ, despărţitor, linie, brazdă...), dar stăpânitori în devălmăşie ai unei moşii. Lângă *răzeş* a luat loc *megieş*, care are acelaşi sens etimologic (asupra valorii social-istorice a acestor nume v. studiile lui *C. Giurescu*, Despre Boeri şi „Despre Rumâni", v. şi N. Iorga, Gesch. d. rum., Volkes, I p. 333 şi II, 85, unde *răzeş* < *razã*, cu sensul fr. *rayon*: tot aşa, Longinescu, *Pravila Moldovei*, p. V). Destul de dese sânt forme ca *Kanco* (p. 323) *Ronco* (325) — ar trebui însă explicat *-a-* din primul — corespunzătoare lui *Runc* din toponimia rom. Este dovadă a înmulţirii populaţiei şi a despăduririlor, făcute cu scopul de „a curăţi" (cf. şi rom. curătură, arşiţă etc.) un loc, şi a-l face bun de cultivat. Italia, cu puţinele ei şesuri, se preta, prin forţa lucrurilor, la aceste „runcuri". Obiceiul acesta în Dacia n'ar puteà aveà explicaţia lipsei de pământ, fiindcă destule şesuri se întindeau goale şi neocupate, pentru populaţia românească nu prea număroasă într'o vreme. Explicaţia n'ar puteà sta decât în faptul că a fost un obiceiu puternic la coloniştii romani. La aceasta s'a mai adăugat, mai târziu, înmulţirea Românilor în munţii şi dealurile păduroase, poate prea păduroase odinioară. Înţelesul cuvântului ca şi în limba rom., e aproape mort în italiană. Interesant pentru ce spuneam mai sus, este lipsa acestui cuvânt la Aromâni.

Capitolul VIII priveşte „Nomi locali di varia originazione" (pp. 332—362).

Printre acestea se citesc însă nume ce stau în legătură cu civilizaţia, cultura, bogăţia solului etc. Ex: *Badino* < abbas; *Bas,rca* < basilica, „come *edicola* o *cella* o *sepulcro*"; sau forme de bază: *caměra, campana, casa, -ula, colonia, castrum, corte, Florentia* (> Fiorenza > Firenze), *lateraria-erīna* (= mattonaja) > *Laterina, Latereta* (cf. megl. *lăturoṅiu* = mormânt comunicat T. Capidan); *mansio* (> Macinatico) etc. etc.

Ne oprim însă atenţiunea asupra lui *mausoleum* (p. 349), de unde d. S. P., prin sensul „che dagli agrimensori si disse de *tumuli* o *monumenti* a confine dei campi" (după Forcellini; unde v. şi formele „maesolium, moesoleum, mesolaeum etc. cf. şi Georges, Dicţionar) derivă următoarele: *Mus'olea* (La-,) = Musuleo, *Musileo, Muslea*, — Mosollio, Musileo şi adaugă un *Musuleju* în Corsica.

În cazul că acest cuvânt a avut, alături de *basilica* şi *monumentum*, o vitalitate şi în provinciile orientale romane atunci mult discutatul *muşuroiu* românesc poate fi semnul de hotar *(tumulus), movila* de pământ de mai târziu, făcută la capetele moşiilor pentru a fi hotărnicite.

În desvoltarea acestui discutat cuvânt, a intervenit mai târziu influenţa lui *mişină*, grămăjoară de spice adunate de şoareci, după seceriş. Are în adevăr şi această strânsură a şoarecilor de câmp forma unei movili în miniatură, dar ideea de semn de hotar nu puteà pornì de aici. Formele aromâne *muşuroṅiu* şi *şumuroṅiu şi măşiroṅiu* (cu *u* şi *a* în silaba primă) arată că nu pot porni dela *mixtio* (cf. Meyer-Lübke, *REW.*). În ce priveşte *musaranea* (Candrea, Densusianu, Dicţ. Etim.), e departe ca înţeles (în Meyer-Lübke *REW.*, e dat cu sensul de „Spitzmaus" pentru limbile rom.) şi prezintă greutăţi fonetice.

În ce priveşte valoarea lui *mausoleum* de cuvânt al unui grup social mai cult, orăşenesc, aceasta o vedem şi în frumosul exemplu dat de clasicul lat., *pavimentum*, ajuns românescul rustic de azi *pământ*, precum şi în *monumentum* > *mormânt*.

Dacă din punct de vedere fonetic ne-am aşteptà la un **musurĕu*, să nu uităm că în inscripţii, din cauza formei speciale ce o aveà *mausolēum* îl găsim stâlcit în număroase chi-

puri. Cred chiar că a putut fi atras uşor de cuvintele în *-eolus*, care erà un sufix viu, pe când un *-olĕus* erà izolat şi de sigur păreà strein. Dintr'un **muşór* (**mauséolus*) s'a ajuns apoi la *muşuroiu* (cf. bănăţ. *muşurońiu*) şi prin amestecul lui *mişină*, şi-a alterat şi sensul, când obiceiul de a însemnà hotarul cu movili de pământ a decăzut. Astăzi se zice „muşuroiu" despre ori ce mogâldeaţă, grămadă (cu o nuanţă de „rotund, conic") de pământ, nu numai de cele făcute de furnici, şoareci şi orbeţi (cf. ori ce dicţ.)

În cap. de mai sus se dă şi o serie de *„Composti imperativali"* (pp. 338—343), nume de localităţi în care intră ca prim element un imp. la pers. II sing., care e urmat de un subst. la ac. sau voc. Astfel: *Bacia-cavallo, -bue, Caccia-cani, -lupo, Canta- gallo*, „da intendere: canta o gallo! Forse è designazione di luogo aperto, e dove più presto appare il giorno", zice d. S. P. Cred însă că e nume de persoană, o poreclă, cum avem şi în limba rom. cazuri, în care văd mai curând prez. indic. pers. III-a, decât imper. (ex.: Frige-Vacă, Pierde-vară, Taie-frunză-câinilor, Sfarmă-Piatră şi ceilalţi tovărăşi din poveştile noastre). Interesant este *Grattacaccio*, corespunzător rom. *Zgârie-Brânză* (în Basarabia am întâlnit des numele Scobiola, Scoghioală, adecă „Scobeşte 'n oală)" cu ideea de „zgârcit": — *Scaricalasino* (p. 342) e mai nimerit să se explice din sensul al doilea, de joc de copii („è anche nome di un gioco fanciullesco" ibid.) care se întâlneşte, cât ştiu eu, în Ardeal (cu expresiile „încărcăm-măgar, descărcăm-măgar"). În fine *Torcicoda* (alături de *torcicollo*, „anche una specie d'ucello" ibid.) ne aduce aminte de formaţiile rom. *Codobatură*, *Capântortură* (pasări). Sânt suficiente aceste câteva cazuri pentru a vedeà bogăţia fantaziei populare în împreunarea atâtor noţiuni pentru a porecli oameni, animale, pasări şi localităţi.

Cap. IX tratează „Nomi locali di ragione oscura od incerta" (p. 363—392) şi în sfârşit se dă *„Indici Gramaticali"* (p. 393 sqq) în care sânt strânse şi rubricate caracteristicile fonetice şi morfologice observate la cele câteva mii de numiri geografice ce cuprinde cartea aceasta. Spicuim din ele câteva de un interes mai general. Schimbarea lui *c* în *g* înainte de

a, o, u, i şi chiar dispariţia lui este, cred, un fenomen ce ne duce spre dialectele galo-romane. În toponimie adeseori numirile se dau şi vin prin şi dela persoane singuratice care circulă, se mută de colo colo, după cum le silesc împrejurările. Aceste numiri, nefiind totdeauna cuvinte vii în graiul patriei celei nouă, trebue să se perpetueze cu fonetismul, pronunţia noilor veniţi. Geografia lingvistică, care dă atât de mare importanţă venirii din altă parte a unor fenomene de limbă iar nu desvoltării lor spontane în regiunea respectivă, în toponimie are o deosebită aplicare. Aici ne putem aşteptă să întâlnim număroase „inovaţii" aduse din afară, uneori streine cu totul de limba teritoriului în care se aşează noii oaspeţi.

La morfologie (p. 399) de reţinut „Frequentissimi i residui del genetivo singolare, o sia questo in dipendenza d'un nome reggente, o sia isolato e con funzione di gen. ellittico o di locativo (cf. cap. II, III)" şi chiar „residui del gen. plur. (alcuni di certo spettanti ad età assai antica)". Astfel: *Monte Robioro, Galloro, Paganoro, Alberoro, Poggio Santoro* etc. Sau genetive + subst: *Fontipoggio* etc. Cu multă vieaţă apare suf. *-aticum* (-atico), căci e dat şi la nume de persoane: *Filippatico, Valeratica, Severatico* ş. a.

Seria de sufixe este foarte mare, dovedind puterea şi varietatea mijloacelor de botezare de care dispune graiul poporului.

Încheiem această sumară atragere aminte asupra cărţii d-lui S. P., mărturisind că a face o critică amănunţită unei asemenea studiu înseamnă a face, vrând, nevrând noi cercetări şi a te lăsă dus spre noi descoperiri ce le sugerează un material bogat în probleme cum este acesta. Dacă mai adaugăm că într'o asemenea puzderie de fapte nu s'a putut da totdeauna explicarea justă ori completă — ceea ce d. S. P. ţine să afirme unde simte nevoia — n'am ştirbi nimic din meritul studiului acestuia, pe care de altfel d. S. P. îl va extinde mai departe şi la alte regiuni.

În Italia sânt destul de apreciate studiile de toponimie. Acum de curând Societatea Geogr. It. a hotărît să sprijinească o comisie de filologi, care să înceapă strângerea, în chip ştiinţific, a întregului material toponomastic al Italiei.

Spun aceasta şi pentrucă, după cum se anunţă dela „Soc. Geogr. Română", e vorba să se întocmească şi la noi un dicţionar geografic al noilor teritorii alipite la patria mumă.

Pentru a nu se face o operă incompletă sau unilaterală, va trebui să se pornească dela început pe baze largi ştiinţifice, cu oameni din toate specialităţile (mai ales geografi, istorici şi filologi), cu care toponimia stă în strânsă legătură.

G. Giugfea.

O. Densusianu, *Barbu Delavrancea*, discurs de recepţiune la Academia română, cu răspuns de I. Bianu, Bucureşti 1919.

Dl. Densusianu, fiind ales, ca *filolog*, în locul rămas liber prin moartea *poetului* Delavrancea, arată cu drept cuvânt, că tradiţia ce s'a stabilit ca Secţiunea literară a Academiei să cuprindă şi filologia merită să fie păstrată, oricât ar păreà de deosebite, celor stăpâniţi de prejudecăţi, aceste două ramuri de activitate intelectuală, care se ating totuşi în multe puncte. Nici în antichitatea clasică, nici în vremea Renaşterii, filologia nu erà despărţită de literatură, pe atunci critica literară erà chiar confundată cu filologia. „Dacă studiile de limbă erau socotite mai înainte că au legături cu literatura, pentru ce astăzi le-am privì altfel mai ales când... filologia nouă nu se opreşte numai la „minuzie di parole", cum o defineà cineva acum vre-o trei sute de ani, ci pornind dela studiul limbii — pentrucă acesta este în primul rând domeniul ei — caută să stabilească adevăruri în legătură cu evoluţia sufletească, cu întreaga cultură a unui popor ori grup de popoare. Formele lingvistice nu mai sânt studiate după consideraţiuni învechite de gramatică şi în mod abstract, numai în ele înseşi, ci ca expresiune a sufletului, ca valori ce vin să ne releveze viaţa din trecut ori de azi în multiplele ei manifestări" ... „Dar mai e ceva mai mult ce apropie — sau aş puteà zice: ar trebui să apropie — filologia de literatură. Adevărurile ştiinţifice cer şi ele să fie prezentate într'o formă care să le facă mai uşor înţelese, să mărească darul lor comunicativ.... Când spiritul latin adevărat s'a îndrumat fie spre filologie, fie spre alte cercetări ştiinţifice, pe lângă

adevăruri a ştiut să ne facă să înţelegem mai bine şi poezia adevărului, nu numai prin viziunile spre care ea ne îndreaptă, dar şi prin forma aleasă, superioară, care o ajută să se întipărească mai adânc în suflet şi este semnul adevăratei culturi. Să căutăm deci să se afirme cât mai puternic această tradiţie latină...".

După această îndreptăţită introducere „pro domo", autorul intră în subiect, înfăţişându-ne „bogata personalitate" a lui Delavrancea. Vorbeşte despre temperamentul său romantic, din care izvorese primele lui opere, insistând mai mult asupra *Trubadurului*, în care, ca şi în *Linişte*, pe lângă inspiraţia romantică, e şi o „notă de realism, în descrierea stărilor dela noi,... ce dă acestei părţi din proza lui Delavrancea un caracter mixt"... „Fără să-şi însuşească formulele şcoalei realiste cu toate exagerările ei... Delavrancea nu a putut totuşi evită ce ne izbeşte de atâtea ori neplăcut în literatura realiştilor: stăruinţa prea mare asupra părţilor mohorîte ale vieţii...".

„Pornind dela romantism, dânsul i-a dat expresiune sub amândouă aspectele care îl caracterizează, pentrucă romantismul poate fi numit lirismul — dacă nu mai bine — nevroza şi a exaltării şi a descurajării. Sub cel dintâiu aspect romantismul apare în literatura noastră la Alecsandri şi Bolintineanu; sub cel de al doilea la Eminescu. Amândouă se întâlnesc în opera lui Delavrancea".

„Romantic a rămas totdeauna Delavrancea... Romantismul care-l caracterizează îl vom regăsi şi când dânsul, depărtându-se câtva timp de literatură, a luat parte la viaţa politică".

„După o lungă tăcere şi când activitatea sa de scriitor păreă că se oprise, l-am văzut revenind la literatură şi de data aceasta ca autor dramatic. Trilogia sa istorică veneă să reamintească însuşirile sale de a zugrăvi personajele în linii viguroase şi de a îmbină realul cu fantasticul, făcând mai mult concesii acestuia... *Apus de soare*, *Viforul* şi *Luceafărul* sânt totuşi mai puţin o operă dramatică decât o evocare narativă şi lirică prin care trece statornic gândul de a preamări sufletul strămbunilor...Puterea neamului nostru erâ şi pentru Delavrancea o

credinţă pe care o aduceă din ce-i spuneă trecutul cu luminile lui şi din mărturiile nouă de ce împodobeşte fiinţa noastră".

În ce priveşte stilul, e caracteristic că „regăsim la el procedeul întrebuinţat în poezia populară: elementele comparaţiei sânt luate din fapte concrete şi obişnuite, nu sânt căutate în asociaţiuni... ce fac să zboare departe imaginaţia şi ne duc spre abstracţiuni — sânt, cu alte cuvinte, comparaţii simple, prinse din impresii imediate, din apropieri care vin dela sine în minte".

„I s'a adus lui Delavrancea învinuirea că pe lângă expresiuni de la ţară, a lăsat să se strecoare în proza lui şi ce se aude în vorbirea de pe la marginea oraşelor, dar aceasta a fost o urmare a formei literare ce a adoptat-o... Se poate, de altmintrelea, ca Delavrancea să fi fost îndemnat la aceasta şi de gândul de a da prozei lui o coloare locală, muntenească. Cum Creangă scrisese păstrând atâtea particularităţi ale graiului moldovenesc, Delavrancea şi-a zis poate că provincialismele munteneşti au dreptul şi ele să fie introduse în literatură. Aceasta însă — e locul să amintim — nu ajută la fixarea limbii literare, pentrucă făcându-se prea multe concesiuni formelor dialectale, se întârzie unificarea limbii literare, care trebue să meargă alături cu unitatea sufletească. Ce ar fi limba noastră scrisă dacă necontenit s'ar introduce în ea provincialisme? Ar rămâneă mereu într'o stare haotică".

Părere justă, care trebue să fie cu atât mai mult apreciată, că vine din partea unui filolog, care are o bucurie deosebită pentru fiece cuvânt nou ce-l întâlneşte.

D-l I. Bianu, răspunde arătând meritele noului academician, în special pentru studiul limbei române.

P. Grimm.

Petre V. Haneş, Un călător englez despre Români, o scriere englezească despre Principatele române, tradusă în româneşte de *Constantin Golescu*, Bucureşti, 1920, un vol. în 8° 140 p.

Titlul cărţii e înşelător; oricine s'ar aşteptă să găsească într'însa pe lângă studiul dlui P. V. Haneş şi textul traducerii scriitorului englez. Cartea cuprinde însă numai un studiu asupra traducerii

cărții lui *Thornton* despre Turcia și despre Principatele Române, al cărei titlu românesc este: „Starea de acum din oblădirea gheograficească orășenească și politicească a Prințipaturilor Valahiei și Moldavei după îngrijirile făcute de o lăcuire de ani cincisprăzece. atât în Țarigrad, cât și în împărăția turcească de Thomas Thornton Englezul, sol fiind la Țarigrad, tipărită la Paris în anul 1812, iar acum tălmăcită în limba românească și dată la tipariu spre cunoștința neamurilor acestor doao Prințipaturi de un Roman poftitoriu de îndreptarea neravurilor neamului romanesc și a sa luminare spre mărire și buna fericire. La Buda în crăiasca typografie a Universitatei Ungar(iei), 1826".

După cum se vede, traducătorul este anonim și scopul lucrării dlui Haneș este să arate cine se ascunde supt acest anonimat. Chestiunea a fost destul de mult desbătută: dl Haneș, după cum se vede chiar din titlul lucrării sale, numește pe Constantin Golescu, părere ce a fost exprimată mai mult ca o bănuială și de *Pompiliu Eliade* în *Histoire de l'esprit public en Roumanie au XIX siècle*, și de *Nerva Hodoș* în *Introducere la C. Golescu, Insemnare a călătoriei mele*, care zice că „dacă n'a tradus el însuși. . . el nu poate fi străin de această traducere, deoarece face o aluzie la ea într'o notă din călătoria sa, încă înainte de tipărirea ei la Buda". Părerea aceasta a fost combătută de dl Iorga, în *Istoria literaturii românești veacul al XIX-lea*, care susține că autorul traducerii nu puteă fi Golescu, și crede că ar puteă fi mai curând *Eufrosin Poteca*, prietin al lui Golescu și autor al mai multor traduceri și lucrări originale din aceeași epocă și tot spre această părere înclină și dl. *G. Bogdan-Duică*, în studiul *Din vremea lui C. Golescu* în revista *Cultura Românilor* (anul I, 1915), combătând argumentele dlui Haneș din *Prefața* la *C. Golescu, Insemnare a călătoriei mele*. În lucrarea de acum autorul nu face decât să reiă cu mai multă bogăție de argumente teza susținută acum cinci ani în aceă prefață.

Chestiunea este interesantă nu atât pentru valoarea traducerii înșăși, care după cum bine arată dl. Haneș, este foarte rău făcută, cât pentru ideile exprimate în carte însăși și mai ales în notele ce însoțesc traducerea, care cuprind o critică foarte aspră a stărilor sociale de atunci: starea de decădere a țărănimii,

pentru care autorul şi traducătorul găsesc vinovaţi pe preoţi şi pe boieri, pe care îi înfăţişează într'o lumină foarte urîtă.

Dl. Haneş analizează pe larg ideile traducătorului şi le compară cu cele ale lui C. Golescu şi ale lui Eufrosin Poteca, exprimate în celelalte opere ale lor şi din această comparaţie reiese clar, ceea ce de altfel a fost recunoscut şi de dl. Bogdan-Duică, asemănarea izbitoare dintre Golescu şi traducător şi deosebirea dintre acesta şi Poteca. Prefaţa traducerii, al cărei stil „nu sună goleşteneşte" dlui Duică, conţine şi ea aceleaşi idei, iar stilul ei, ca şi acel al întregei traduceri şi al notelor, are defectul, care se regăseşte în opera lui Golescu, de a nu fi tocmai clar, întrebuinţând uneori cuvinte improprii şi fraze neisprăvite, ceea ce nu este cazul lui Poteca, care este un stilist. — Limba traducerii are aceleaşi greşeli de gramatică, care se întâlnesc în celelalte scrieri ale lui Golescu, şi de loc la Poteca, şi anume greşita întrebuinţare a articolului *al, a, ai, ale* şi scrierea greşită a genetivului substantivelor în-ie cu *-ii* în loc de *-iei* şi multe alte asemănări cu cel dintâiu din punct de vedere lexical. Sistemul de adnotări seamănă iarăşi perfect cu acel din operile lui Golescu.

Traducerea, cum am spus, este foarte rău făcută, e plină de greşeli elementare, ceea ce este explicabil pentru Golescu, dar nu pentru Poteca, care a stat mult la Paris şi cunoşteă bine limba franceză, cum se vede din alte lucrări ale sale; după cum nu se potriveşte pentru Poteca nici modestia traducătorului care spune în prefaţă: „însumi mă cunosc nedestoinic să apuc condeiul a scrie ceva în însuşi limba mea părintească, cu cât mai vârtos să tălmăcesc din alte limbi. . .", căci Poteca scriă încă din 1818: „Tot tălmăcitoriul trebue să ştie doao limbi bine, din carea şi în carea tălmăceşte şi aşa tălmăcirea lui nu va fi neplăcută. Aceasta au fost şi la mine. Nădăjduesc, a plăceà"; pe când Golescu zice în altă lucrare: „Aceasta toate date în tipariu, ca să le aduc dar celor de un neam cu mine, nu pentru de a-mi arătà puterea condeiului, căci îmi cunosc uşurimea" şi vorbeşte în acelaşi fel şi în alte lucrări. Mărturisirea de mai sus se potriveşte cu atât mai puţin pentru *Momuleanu*, pe care d-nul O. Densusianu, în Viaţa nouă, Anul XVI, no 9 şi 10 (dec. 1920), îl socoteşte că ar puteà mai cuvând fi autorul acestei

traduceri. Momuleanu publicase până atunci *Rost de poezii* şi *Caracterurile*, în prefaţa cărora face consideraţii foarte juste asupra limbii literare şi s'ar puteà, poate, dovedi că cunoşteà l. franceză mai bine decât lasă a se presupune această traducere stângace.

Mai rămâne de discutat numai întrebarea pusă de dl. Iorga: De ce Golescu, care erà un om curagios şi în alte lucrări ale sale spune multe adevăruri crude boierilor, n'ar fi iscălit traducerea, care în definitiv le spune cam aceleaşi lucruri? Aici dl. Haneş arată cum Golescu nu puteà semnà în condiţiile de atunci părerile aspre şi mai ales nerespectuoase veninù din partea lui, despre Turcia, Rusia, Austria şi despre domnitorii Principatelor; ba chiar critica boierilor, mai ales a celor mari, este mult mai aspră la Englez, decât îndrăzneşte să o facă Golescu în celelalte opere ale sale.

Un mic detaliu a scăpat d-lui Haneş, pe care-l relevăm pentrucă d-sa atrage într'un loc atenţia asupra faptului că Golescu nu dădeà mare importanţă originei latine a Românilor, pe când Poteca insistă de mai multe ori asupra acestui punct. În titlul cărţii cuvântul Român este de trei ori scris cu *a* în loc de *â*: limba romanească, neamul romanesc, autorul însuşi îşi zice Roman (cred că dl. Haneş a notat exact ortografia cărţii). Se poate totuşi ca acest lucru să fie datorat tipografului, care erà obişnuit să scrie astfel cuvântul şi pe alte cărţi tipărite acolo. Relevăm acest lucru pentru motivul arătat mai sus şi pentru că lucrarea d-lui Haneş, este făcută cu un lux de detalii, câteodată mai mult decât erà necesar, şi explicabil în parte şi prin natura lucrării, care este teza de doctorat a autorului.

P. Grimm.

H. Barić, *Albanorumänische Studien I. Teil*, apărut în *Zur Kunde der Balkanhalbinsel. 7 Quellen und Forschungen. Sarajevo.* Verlag des Instituts für Balkanforschung. 1919.

După studiul publicat de prof. W. Meyer-Lübke „Rumänisch, Romanisch, Albanesisch" în *Mitt. d. Rum. Inst. an d. Univers. Wien* (1—42), privitor la tendinţele de desvoltare stând la baza limbilor dalmata, alb. şi rom., pentru ca din ele să se poată

recunoaşte mai cu uşurinţă adevăratele puteri creatoare care apropie aceste limbi — mai ales albaneza cu româna — în unele puncte, şi le despart în foarte multe, vine studiul lui B. Acesta după titlu, pare a fi o continuare a cercetărilor lui Meyer-Lübke ilustrând legăturile dintre limba albaneză şi română cu rezultate nouă, obţinute din cercetări sigure făcute în amândouă domeniile limbilor în chestiune. De fapt însă lucrarea se înfăţişează cu totul altfel. Ea este o continuare a cercetărilor etimologice inaugurată de Holger Pedersen, şi continuate de cercetările mai nouă ale lui O. Wiedermann, L. Spitzer, K. Treimer, şi mai ale sale lui Norbert Jokl, care în ale sale *Studien zur alb. Etym. u. Wortforschung* a redat elementului indoeuropean multe cuvinte care nu se găsesc în dicţionarul lui G. Meyer, iar altele care erau socotite ca elemente streine. Aşa dar, în lucrarea lui B. avem o serie de etimologii albăneze, dintre care celea cu forme corespunzătoare în limba română sânt tratate şi din punctul de vedere al desvoltării lor în limba română şi, subt acest raport, ele interesează şi pe filologii români.

În privinţa aceasta, prima impresie ce se desprinde din cetirea studiului în chestiune este, că pe cât de aprofundat şi cu o minuţiozitate aproape atomistică sânt studiate formele albaneze, pe atât de superficial sânt tratate cuvintele româneşti. B. cunoaşte, pe cât se pare, normele de evoluare a formelor româneşti; nu cunoaşte suficient însă pe cele dialectale. Cu toate acestea, la cercetarea unei forme albano-române autorul este aşà de preocupat de rădăcina-tip indoeuropeană din care s'ar puteà explicà cuvântul alb., în legătură cu celelalte limbi indoeuropene, încât aproape mai deloc nu-i rămâne timp să se ocupe şi de forma română, pe care o explică trecând, de cele mai multe ori, peste regulele de prefacere cele mai elementare. Relevez numai câteva cazuri din care cetitorul uşor va puteà înţelege felul cum B. tratează cuvintele româneşti: *Bălaur*. După ce împreună cu L. Spitzer (Mitt. d. Rum. Inst. 295 Anm. 1) B. respinge legătura acestui cuvânt cu lat. *bēlua*, numai pentru că lat. *lw* (< *lu*) > alb. *lb*, încearcă să explice formele alb., rom. şi sârocr. ţinând seamă de însemnarea lor oare cum deosebită în aceste limbi. De aceea dânsul crede că între înţelesurile pe care cuvântul le are

în alb. *bular*[1]) „şarpe de apă", *buuroñe* „un fel de şarpe", *bole* „şarpe mare"; în sârbocr. *blavor*, *blavur*, *blor* „soiu de şerpi mari" şi rom. *bălaur* există o legătură care, la început, ar fi trebuit să pornească de la ideea de „şarpe de apă s. de mocirlă" (bular), din care apoi s'a desvoltat şi aceea de „şarpe mare' (bole, blavor etc) precum şi aceea de „bălaur". Pentru a ajunge la aceasta, B. presupune că ar fi trebuit să existe odată în albaneza străveche un **bālavar *bāla* compus din **bāla* (o formă dedusă din alte forme actuale şi presupusă că a existat) cu înţelesul de „mocirlă, apă" şi **var* (o altă formă tot aşà dedusă) însemnând „şarpe". Cu alte cuvinte **bāla-var—*bālavar* ar fi însemnat întru început „şarpe de mocirlă s. de apă" din care apoi s'a desvoltat şi sensul de „şarpe mare, bălaur". Din acest **bālavar* care a devenit *bālav(a)r*, a rezultat pe de o parte alb. **bolár* > *bular* (din care cu suf. -oñe: **bularoñe* > **buluróñe* > **buvuroñe* > *buurójə*), iar pe de altă parte, trecând prin **bālavr-* a dat sârbocr. *blavor*. Forma românească B. o derivă tot din **bālavar* > *bālávr* > *bālávar* > *bălaur* (cu l netrecut în r, din cauza lui -r final).

Ne ocupăm mai întâiu de forma albaneză. Păstrarea lui -v- este foarte anevoioasă. Că *bular* ar puteà derivà din **bolar* (< **bālavr-* < *bālávar* < *bālavar*) se înţelege de la sine; de asemenea, judecând după cazurile analoage din alte limbi, şi a doua formă alb. *bole* ar puteà derivà din **bolar*, înainte de a fi ajuns *bular*. Însă mi se pare că B. greşeşte când, pentru sprijinul acestei derivaţiuni aduce ca exemplu *mbret* < imperator. Căderea lui -s, -t din limba latină care atrăsese după sine şi pe aceea a lui -r şi -l, erà un fapt îndeplinit înainte de colonizarea Dalmaţiei şi Daciei: aşa dar *mbret* vine propriu zis de la **imperato*, cu *o* > *u*, dispărut la sfârşitul cuvântului ca în l. română. Prin urmare nu aveà de unde să cadă, în alb., *-or*. Acelaşi lucru se poate spune şi despre celelalte două exemple *kift* < accipiter — mai bine de la *acceptor* — şi *prift* < **prebitu* < *prĕ(s)biter*, date de autor.

În ce priveşte acum derivarea formei rom *bălaur* < *bālávar*, ea nu se poate explicà, cum face B., numai din lămurirea trecerii lui *a* în *ă* şi menţinerii lui l în primul rând -*v*- trebuià să cadă. Iar dacă pentru explicarea formei sârbocr. B. admite păstrarea

1) Din lipsă de caractere, am însemnat pe l velar cu l.

şi mai târzie a formei alb. *bălávg(ă)r* > sârbocr. *blavor.* (cu *-v-*), atunci întru cât din punctul de vedere cronologic ştim că în limba sârbocr. a pătruns mai târziu decât în limba română, *v*-s'ar fi menţinut şi în română şi i-ar fi dat o altă înfăţişare decât aceea pe care o are azi. Nici cealaltă părere a autorului nu poate fi admisibilă, după care *-v-* din **bălávg(ă)r* a trecut în *u* în rom. şi din acest *u* a rezultat *u : bălăur.*

Din cele spuse rezultă, că un **bălávar* ar fi dat în rom. **bărar* sau cel mult **bălar,* trecând prin formele intermediare **balauar* > **barauar* > **baraar* > **barar,* însă cu aceasta formă *bălaur* iarăşi rămâne neexplicată.

Stăpân. De la început B. admite că alb. *stopán* „Oberhirt" şi bulg. *stopanъ* „stăpân", sânt împrumuturi din limba română făcute de la păstorii români. În ce priveşte originea formei române, presupune că trebue să existe o legătură, ca chestie de derivaţie, între alb. *Štepi* „casă" şi între rom. *stăpân.* După cum pentru *Štepi* (< hospitium) a trebuit să existe un **stop* < **spot* pentru **ospet* > hospitium (cu trecerea lui *e* (> i) < o şi a lui *ti* în *t,* după nişte analogii închipuite şi substituiri inadmisibile) tot aşa şi pentru forma rom. străveche *stopanъ* — nu-mi pot explică rostul lui *-ъ* — din care au ieşit bulg. *stopanъ* alb. *stopan* şi rom. *stăpân,* a trebuit să existe un **istopanus* < **hospitanus* şi acest **hospitanus,* ca chestie de derivaţie, să se rapoarte la *hospitem,* întocmai ca derivatul *capitanus* la *caput.*

Desigur, dacă pentru derivarea lui *Štepi* < hospitium îi era permis autorului să înlocuiască pe *i* cu *t* şi *I* prin *o* (după analogia unui cuvânt ca **stop* care ar fi trebuit să existe în alb.) şi prin felurite metateze să obţină forma **ştop,* nu tot aşă de uşor puteă să procedeze şi cu forma română. Aici, chiar dacă o formaţiune lat. vulg. ca **hospitanus,* cum admite B. ar fi fost cu putinţă, ea tot n'ar fi putut da **istopanus*; din care am fi putut obţine *stăpân, stopán, ştópanъ.* Căci, după cum *hospitium* şi *hospitem* au dat în rom. „uspeţ" (megl.) şi „oaspete" (dacor. şi ar.), tot aşă şi **hospitanus* nu ne-ar fi putut da decât **uspătân.* Numai de la această din urmă formă, printr'o afereză rară şi metateză neobicinuită, s'ar puteă ajunge la forma rom. „stăpân", dar care nu ne-ar fi de nici un folos, căci ea nu ne-ar

putea explica forma *stopân* şi cea sl. *stópanъ* (cu o pentru ă), întru cât cele trei forme nu pot fi despărţite una de alta, ca chestie de derivaţiune.

Codru. Pentru B. cuvântul rom. este un împrumut din alb. *kodrɛ*, iar acesta este pus în legătură cu lat. *castrum.* Pentru acest scop, autorul pleacă de la o formă indog. **kazdhro*, care, după autor, sunet cu sunet ar da lat. *castrum* şi tot aşă şi forma *kodrɛ*, după trecerea lui ā în o şi reducerea grupei zdh > žd > dd > d — în virtutea unei norme stabilite de N. Jokl şi, în fine, după trecerea lui -o neacc. în ɛ.

Desigur că, în ce priveşte forma alb., legătura lui cu *castrum* poate fi până la un punct admisibilă, deşi în Walde *(Lat. Etym. Wb.* p. 103) îl găsim derivat, dintr'o altă tulpină, despre care autorul nu ne vorbeşte nimic. În afară de aceasta, derivaţiunea lui *codru* din alb. *kodrɛ*, numai pentru că se aseamănă ca formă şi înţeles, pare imposibilă. Dacă pentru B. păstrarea lui *d* intersonantic din *kodrɛ* prezintă greutăţi, pentru derivarea lui dintr'o tulpină comună şi formei române, pentru noi derivarea lui *codru* < *kodrɛ* etc. este cu neputinţă, din cauza lipsei de metafonie a lui *ó* urmat în silaba următoare de ă şi după care am fi trebuit să avem **coadră*. A presupune că acest cuvânt a fost împrumutat de la Alb. într'o epocă foarte veche, adecă atunci când indog. **kā zdhro* ar fi dat **koddro* > **kodro*, asta ar fi şi mai puţin probabil, întru cât ele vor fi existat când Românii nu veniseră în contact cu Albanezii.

Toate aceste greutăţi ar puteă fi înlăturate dacă alb. *kodrɛ* l-am derivă din *codru,* iar pentru forma română am plecă tot de la lat. *quadrus* (O. Densusianu, H. I. r. I, p. 72) completat, în ce priveşte înţelesurile de unele glose date de P. Skok în *Arh. f. sl. Phil.* XXXVII, I—II Heft, p. 84.

Mai întâiu, în ce priveşte forma, glosa *codra* = νομός (C. gl. l. III 461, 462 ap. P. Skok; III, 183, II 351 ap. O. Densusianu), după aceea numele proprii *Codratus, Quodratus* (ap. O. Densusianu, ib.) sânt îndeajuns, ca să ne dovedească trecerea lui *a* > *o* din lat. vulgară. Aceasta va fi făcut şi pe prof. W. Meyer-Lübke să-l admită — deşi cu unele rezerve — în *Rom. Etym. Wb.* Ca înţeles, ţinând seamă şi de întrebuinţarea lui în arom.

şi megl., cuvântul poate fi redus la următoarele funcţiuni: 1.° dacor. ar. megl. istr. „pădure, pădure muntoasă, munte" 2.° ar. (în Gopeşi şi Clisura), megl. (numai în Cupa) „loc liber în mijlocul satului unde se strâng sătenii." 3.° dacor. codru de pâne, ar. codru de pâne şi mai ales de plăcintă (indiferent dacă are formă pătrată sau nu), megl: plăcintă[1]).

Plecând de la aceste trei înţelesuri, între glosele latine avem întâiu *codra:* νομός „Waldweide, Waldtrift" care ar puteà fi începutul înţelesului 1.°; *quadra*: τόπος (C. gl. l. II 165 ap. P. Skok) „Ort, Stelle, Platz" ne-ar da înţelesul 2.° şi *quadra:* τόμος „Abgeschnittenes Stück" sau „quadra pars panis dicitur quadra" (ib. II, 165) ne-ar da înţelesul 3.°.

Încă pe când cuvântul aveà înţelesul de „pădure muntoasă, munte", a trecut la Alb., păstrându-se până azi cu înţelesul „deal". Această trecere de mai târziu ar explicà şi păstrarea lui *d* intersonantic.

De asemenea nici părerea lui P. Skok (l. c.) nu poate fi admisibilă pentru noi, după care cuvântul sl. *dělъ* „Teil, Gebüsch, Gehölz, niederer Wald, Berg, Hügel" (cf. Berneker, *Slav. Etym. Wb.* 195) ar fi adus latinescul *quadrum* de la înţelesul de „Teil, Stück" până la acela de „Wald, Gebüsch, Urwald", când apoi a pătruns în limbă cu înţelesul de „deal" pe care îl are azi. Eu cred că înţelesul lui *codru* de „pădure muntoasă, munte" trebue să fie dintre cele mai vechi, întru cât avem şi nume de localităţi (cf. Hasdeu, Cuv. d. Bătr. I, p. 352). Ca să ajungă la acest înţeles, n'aveà nevoie, după cum am arătat, de ajutorul lui *dělъ*, care e intrat în limba noastră târziu, cu înţelesul de „Hügel, Berg", pe care le are şi în sârbeşte, de unde „deal" ar fi pătruns în româneşte.

Baciu. Ca şi codru, B. consideră pe „baciu" de origine albaneză, punându-l în legătură cu forma ghegă *barí* „vită, păstor" şi derivându-l dintr'un prototip **bar[a^h]c* care trecând prin **bars*, ar fi dat **barts* > *bats*, cu căderea obicinuită a lui r dinaintea spirantelor. Acest *bats* a trecut la Români prin mijlocirea Al-

1) La Românii din Meglen, prin *codru* se înţelege un fel de plăcintă de legume (spanac, varză etc.) cu o gaură la mijloc pe unde se poate vărsà apă, ca să fiarbă legumele, spre deosebire de celelalte plăcinte numite: ţicuş, ţicfină, urzinic.

bano-Românilor — înţelege autorul prin Albano-Români pe Aromânii din Albania sau pe Aromâni în genere? — căci numai aşă îşi poate explică forma rom. *batš* ∠ *bats*. Adică Aromânii i-au zis *bats* şi, cum lui *ts* arom. îi corespunde *tš* în dacor., forma alb. *bats* a devenit în dacor. *batš*. Este într'adevăr lucru ciudat cum B. îşi poate închipui aşă cevă, când *tš* (din lat. ce, ci), păstrat la Dacoromâni este şi baza arom. *ts*. În afară de aceasta, a discută despre forma arom. fără a aveă măcar curiozitatea să vadă în dicţionar, că şi la Aromâni se aude *băciu* (batš) şi numai în Epir *bagiu*, aceasta este şi mai ciudat.

Eu cred că trebue făcută o deosebire între formele cu *ts* şi acelea cu *tš*. Albanezul *bats* şi gr. μπάσιος, cu însemnare aproape identică, trebue să fie aceleaşi cu forma bulg. din Macedonia *batse*. Acest cuvânt nu este dat la Gerov, cum nu sânt date nici alte multe forme dialectale, el însă există şi este familiar acelora care cunosc bulgara din regiunea Bitoliei, Ohridei şi din Perlepe. Ea se întrebuinţează printre ţărani ca termen de respect pentru o persoană mai în vârstă. Celelalte forme, cu *tš (batš)* sânt deosebite şi după înţeles, şi sânt probabil împrumutate de la păstorii români. Cu privire la forma macedo-bulg. *batse*, ea poate fi şi un derivat din *bate* (sl. batę cf. Berneker, *Slav. Etym. Wb.* 47) întrebuinţat ca o formă hipocoristică tot la Bulgarii din Macedonia.

Ţarc. Înaintea formei albaneze *θark* „Hürde, Pferche" autorul presupune că a trebuit să existe forma **tsark* care a dat cuvântul rom. *ţarc*. Acest **tsarc* n'ar fi decât împreunarea articolului *tɛ* şi **sark* (din *θark*): > **tɛsark* > **tsark*, după cum pe lângă *embl'ɛ* „dulce" avem *tɛmbɛl'* id., şi tot aşă *erɛ* pe lângă *terɛ* „întunerec, seară". Ar fi o explicaţiune şi aceasta, mai ales că e cunoscută originea lui θ din s: θ „porc" lat. sūs, *θaj* „usuc" vsl. suchъ şi chiar forme latine: sica > *θikɛ* "cuţit, sic- care < *θɛk* „încălzesc" (Dr. Pekmezi, *Grammatik der albanesischen Sprache*, Wien, 1908 p. 27, *Grundriss d. rom. Phil.* I² 1053). Numai că această formă ar fi trebuit să existe şi azi în limba albaneză şi, în afară de aceasta, în limba română nu mai avem nici un alt cuvânt din alb. format în felul lui **tsark*. Eu socotesc că această împreunare s'ar fi putut petrece şi în limba română. Albanezul *tɛ θark* ar fi putut da în rom. *tɛ sark* (ca *θambulɛ*

> sâmbure, *Θerimε* > ar. *sărmă*, nu „sărac", cum dă autorul p. 11) pronunţat **tăsark* > **tsark*. Un caz paralel avem şi în forma *ciut*. Se cunoaşte întinderea acestui cuvânt în limbile slave de nord, pătruns din româneşte. În alb. bulg. şi sârbă se aude numai forma *şut*. Subt această formă cuvântul trebue să fie de origine alb. *šut* „ohne Hörner" *šutε* „hörnerlos, ohne Hals oder Kopf" şi „Hirschkuh" (G. Meyer, *Alb. Wb.* 420). Forma română *ciut* vine din *tε šut* care a dat *tšut*, scris *ciut* (cf. Indg. Jahrbuch IV (1916) 108). Aşa dar, *ţarc* rămâne ca un cuvânt românesc care a trecut la Unguri şi nu invers, cum dau *O. Asboth* J. A. XXII, 468 şi Alexici, *Magyar elemek az oláh nyelvben* 97.

În fine, tot aşa, autorul discutând originea formei alb. *vuań* „leide Schmerzen", îl derivă din **wātnį̆ō*, a cărui tulpină **wāt* (wāt) se întâlneşte şi în alte limbi indog. cu înţeles înrudit. Din **wātnį̆ō* > alb. *vanį̆* > *vuań*; iar alături de *wātnį̆ō*, autorul presupune şi existenţa unei forme *vāta^h n* din care a ieşit românescul *vatăm*. Din toate greutăţile ce prezintă o astfel de derivare, B. se mulţumeşte să dea lămuriri numai asupra trecerii lui -n în -m. Deocamdată forma română rămâne în stadiul lui **vatimare* din *victimare* + *vates*. (Puşcariu Et. Wb. 1865). — Pentru forma alb. *moðalε* „Erbse" B. pleacă de la un prototip indog. **mādžal* care a dat alb. străvechiu **māðalee* (din care a ieşit rom. *mazăre*), cu trecerea regulată a lui ā > o, al > u şi -e > -ε. Inexplicabilă rămâne soarta lui dž > ð şi mai ales lipsa formelor indog. pentru cuvântul „mazăre", toate fiind streine. — Autorul discutând existenţa pref. *ma-* (< **ma^h*) în alb., derivă cuvântul alb. *mágulε* „Hügel" > *gamul'e* „Haufen von Erde, Gras" dintr'un tip indog. **gū-lā* „Wölbung" cu pref. **ma-* care ar fi dat în alb. străveche **magulε* (păstrat numai în rom. *măgură*, cu l > r ca în mazăre etc.) > *mágul'ε* şi care se regăseşte şi în celelalte limbi indog. cu înţelesul „Wölbung". În privinţa legăturii cuvântului cu formele slave, autorul crede că a existat un tip comun alb.-slav. **má-gŭlā* care a dat pe de o parte slav. **mogyla* < *gomyla*, pe de alta alb. **magulε* (> rom. *măgură*) > *magul'ε*.

Th. Capidan.

Sextil Puşcariu o. Professor an der Universität Klausenburg, Mitglied der rumänischen Akademie der Wissenschaften und *Eugen Herzog* o. Professor an der Universität Czernowitz, korresp. Mitglied der rumän. Akademie der Wissenschaften: *Lehrbuch der Rumänischen Sprache.* I. Teil. *Anfansgründe.* Zweite verbesserte und vermehrte Auflage. Czernowitz, 1920. Ghraphische Anstalt und Verlag „Glasul Bucovinei" in Cernăuţi. Preţul 8 Lei sau 24 Coroane.

La 1919, a apărut ediţia I a acestui manual, şi acum avem ediţia II. Autorii ne dau în partea primă a manualului — a doua încă n'a apărut — elementele de care are nevoie un German care vrea să înveţe limba românească, pentru a puteà citì singur texte uşoare. Cartea e destinată, în primul rând, pentru şcoalele secundare, şi numai în al doilea rând pentru instrucţiunea particulară. Subiectele bucăţilor de citire sânt variate, practice şi redactate într'un stil uşor şi limpede. La cele trei dintâiu bucăţi de citire se dă traducerea juxtalineară, voind, de sigur, autorii, în felul acesta, să mai ia elevului din greutăţile începutului. Imediat după fiecare bucată de citire urmează cuvintele înşirate pe două coloane, cu traducerea lor, arătând şi accentuarea, iar apoi, urmând metoda euristică, din materialul care îl oferă bucata de citire se dau regulele de fonetică, morfologie şi sintaxă. În exerciţiile care urmează se repetă, mai ales prin întrebări, materialul învăţat şi se dă un text românesc de tradus în nemţeşte, pentru deprinderea regulelor învăţate. Totul e coherent, în legătură cu cunoştinţele câştigate şi progresiv. Atât elevul cât şi profesorul sânt puşi la muncă serioasă de la început, şi elevul se introduce treptat, treptat în firea limbii româneşti. Autorii dându-şi bine seama de greutăţile cu care luptă un începător, repetă mereu materialul învăţat, variind forma acestor repetiţii. Tot pentru aceasta dau la urmă un apendice care cuprinde 20 de bucăţi de citire, care au să se citească şi să se traducă când va crede profesorul de bine, dar nu înainte de ce elevul şi-ar fi însuşit anumite cunoştinţe gramaticale. Autorii indică pentru aceasta, la fiecare bucată de citire, ordinea când se poate citì. E de remarcat şi partea educativă a manualului. Anume autorii nu dau

elevului totul de-a gata, ci îi cer o muncă independentă, care constă în gruparea sistematică în paradigme a paragrafilor de morfologie.

Explicaţiile fonetice sânt foarte utile. Autorii caută să familiarizeze pe profesori şi pe elevi cu termenii de fonetică. De mare folos sânt grupările cuvintelor în familii, căci învăţând elevul cuvintele înrudite grupate la un loc, le va ţineà mai bine minte decât pe acelea care sânt înşirate unul după altul fără să aibă vreo legătură de înţeles între ele. Mai departe, relevăm explicaţia clară a pronumelor personale care fac atâta greutate streinilor.

În glosar, ca şi în lista cuvintelor de la bucăţile de citire, la cele mai multe substantive, se dă şi forma pluralului, iar la acelea care prezintă alte greutăţi fonetice sau morfologice, se indică paragraful în care se găseşte explicaţia necesară. După altele, găsim indicată familia de cuvinte de care se ţin. La unele adjective, găsim forma femininului, iar dacă e nevoie, autorii dau şi forma pluralului masc. şi fem. La verbe, se dau formele mai grele ale diferitelor timpuri.

Dacă voim — şi numai aşà se poate învăţà o limbă streină — ca elevul să-şi întipărească în minte cuvintele dintr'o bucată de citire şi să poată dispune de ele la orice prilej, trebue să pretindem ca să le înveţe pe-din-afară. Admiţând această procedură, găsesc că ar fi fost mai practic, dacă ele n'ar fi fost înşirate imediat după bucata de citire, ci la urmă, înaintea glosarului, pentru că elevul având cuvintele înaintea lui când traduce bucata de citire în clasă, nu poate fi controlat, dacă le-a învăţat pe-din-afară sau le citeşte de alături. Ar mai fi următoarele observări de făcut. La pag. 111 găsim fraza: *Ce zgomot faceţi, copii?* Aceasta e un germanism. Vrea să zică: De ce faceţi atâta zgomot, copii? Titlul bucăţii a VIII-a, pag. 25 e „*Lecţie de geografie*“. Ar fi fost mai corect: O lecţie de geografie. La pag. 71: *Erà odată un om care-şi bătea bucuros joc de altul, căruia îi plăceà să bea.* Mai clar ar fi: Erà odată un om care-şi bătea bucuros joc de alt om, căruia îi plăceà să bea. La pag. 110 găsim expresia provincială: *la cât e?* în loc de: cât e ceasul? La pag. 85 autorii pun în gura unei ţărance expresia:

ce curios! Sentința de la pag. 34: *Fă ce zice popa, dar nu face ce face el!* nu e de loc educativă pentru elevi, cu toată explicația biblică care o dau autorii în notă. În locul exemplului din paradigma declinațiunii, pag. 78: *un sat natal, unui sat natal, . . . niște sate natale,* se puteà găsì alt exemplu, nu tocmai un cuvânt care se apropie, prin însemnarea lui, de nume propriu. În locul formei provinciale: *plumână* se puteà scrie: plămân. Formele numeralelor *al patrelea, al optelea,* pag. 68, dacă se întrebuințează prin unele regiuni — eu cunosc formele al patrălea, al optălea — nu sânt de sigur cele mai uzitate, astfel că ar fi fost mai bine ca ele să fi fost puse în parenteză, după formele: *patrulea, optulea.*

Am observat și unele greșeli de tipar. Înșirarea lor aici ar fi de prisos, deoarece chiar și elevii le pot observà singuri.

Rezumând, ne exprimăm ferma convingere că manualul Domnilor Puşcariu și Herzog, în urma metodei practice după care e compus, prin procedura temeinică și rațională urmată de autori, va aflà tot mai multă întrebuințare atât la particulari cât și în școalele cu limba de predare germană. Chiar desfacerea într'un timp atât de scurt a ediției prime ne întărește convingerea noastră.

Constantin Lacea.

Frunză S., Grammatika rumynskago jazyka. (Gramatica limbii române). Bucureşti. Tipografia Curții regale F. Göbl Fii, 1919, 342 pag.

Autorul acestei voluminoase gramatici românești, scrisă pentru Ruși și pentru Românii care nu știu bine sau de loc românește, își termină prefața cu următoarea frază: „Scopul unei cărți ideale la urma urmelor ar fi acela, de a fi de folos tuturor gradelor de cultură și tuturor inteligențelor". Cartea Dlui Frunză e departe de acest ideal, căci înainte de toate, ca manual de școală, nu se poate întrebuințà nici chiar în clasele superioare, cu atât mai puțin în clasa III-a liceală, unde s'ar puteà introduce, așà speră autorul, dar și acolo „introducerea ei va cere din partea profesorului un tact deosebit". Numai un om ieșit din școli care are mult timp liber și multă răbdare poate învățà

gramatica limbii române din cartea Dlui Frunză. Ba, aproape în aceeaşi măsură, poate servì şi unui Român care vrea să înveţe gramatica limbii ruseşti.

Ce priveşte metoda după care e alcătuită această gramatică, iată ce ne spune D. Frunză în prefaţă: „Autorul a neglijat şi calea „pedagogică", atât de apreciată şi de bătută a metoadei aşà zise inductive, şi. . . pentru elucidarea regulelor gramaticale se ţine de neaparata sa metodă a comparaţiei". Toate regulele şi, în genere, tot textul îl dă în ambele limbi, în traducere juxtalineară. Cartea e împărţită în următoarele capitole: 1) Fonetica. 2) Morfologia. 3) Etimologia. 4) Sintaxa şi două apendice, dintre care al doilea se ocupă pe 36 de jumătăţi de pagini cu limba literară, care, după tonul redactării şi după nota sentimentală ce revine de multe ori, ar fi o conferinţă ascultată cu interes de un public nepretenţios, dar n'are loc într'o gramatică. În paradigmele adesea obositoare, nu numai că explică, după sistemul vechilor gramatici latineşti, regulele limbii literare actuale, dar face şi gramatică istorică ocupându-se şi cu fenomene fonetice şi morfologice din graiul moldovenesc.

Nota sentimentală precum şi lipsa de spirit critic reduc mult valoarea cărţii. Despre „dialectul moldovenesc" zice „că oglindeşte în sine trăsuri impalpabile ale căldurii sufleteşti şi blândeţii poporului care-l vorbeşte". (pag. 11). Jignit de „sărăcia de terminaţii cazuale ale limbii române" (pag. 35), îşi permite să sporească cazurile, la declinaţiunea substantivelor româneşti, de dragul limbii ruseşti, la şapte (prefaţă pag. II) şi astfel traduce ablativul psomŭ şi prepoziţionalul psé cu „cânele". La pag. 89 zice că „limba română înfăţişeà în anticitate un simplu dialect latin". Sufixul-ez al verbelor de conjugarea I-a zice că e franţuzesc (pag. 317). Forma inversă a lui aş aveà zice că e avere aşi — (pag. 138), a lui aş vrea, vrere-aşi (pag. 142). Vorbeşte de „un singur tot gramatical, (pag. 268 şi altele). Are şi construcţii sintactice ruseşti, ca următoarea: „Întâlnind de astă dată pe Daci la Tape, îi înfrânse într'o bătălie şi mai mare, deşi suferind şi ei pierderi însemnate" (pag. 180), sau „Conjugarea pasivă nefiind în spiritul, nici limbii române, nici celei ruse."

(pag. 194). E curioasă şi scrierea într'un cuvânt a vorbelor: pânăla, depildă, întotul, deobiceiu, etc. Întâlnim şi provincialisme ca: obijdui, tâmp şi altele.

Literatura didactică s'a îmbogăţit totuşi cu o scriere, la alcătuirea căreia s'a depus multă muncă şi care va aduce oarecare foloase unui mic număr de intelectuali ruşi şi români.

Constantin Lacea.

N. Cartojan, Note asupra Spaniei de Mihail Kogălniceanu, în „Anuarul gimnaziului I. Maiorescu din Giurgiu", pe 1918—19: pp. 55—63.

Sânt nişte însemnări ale lui Kogălniceanu, din timpul petrecerii sale (1846—7) în Spania. D. Cartojan, care pregăteşte de multă vreme o întinsă şi, sperăm, completă biografie a lui Mihail Kogălniceanu, schiţează, cu precizia sa cunoscută, în câteva pagini (47—55), împrejurările călătoriei marelui nostru înaintaş în ţara spre care-l atrăgeau lecturile sale încă din copilărie şi ne dă, după manuscrisul păstrat la Ac. Rom., o probă din aceste însemnări, foarte interesante pentru biograf.

N. Bănescu.

I. Minea, Ce citise generaţiunea unirii din Moldova, în „Anuarul gimnaziului I. Maiorescu din Giurgiu", pe 1918—19, Bucureşti, 1919, pp. 29—46.

Explorând Arhivele din Iaşi, d. Minea a putut aduce o mulţime de ştiri nouă privitoare la împrejurările culturale moldovene din prima jumătate a veacului trecut. D-sa încearcă a strânge, sub titlul de mai sus, datele ce ne înfăţişază hrana intelectuală a generaţiei moldovene din epoca Unirii.

Mai întâiu *bibliotecile*, începând cu cea publică, deschisă la 1 maiu 1831, şi sfârşind cu cele mănăstireşti şi boiereşti, risipite azi aproape cu totul (n'ar fi fost rău dacă autorul, în loc de a le aminti numai, în trecere, ni le-ar fi schiţat pe toate câte se cunosc după ştirile culese de atâţia în vremea din urmă); apoi *revistele*, de la „Albina românească" a lui Asachi, până la „Zimbrul" şi la foile literare ale lui M. Kogălniceanu.

Câteva date privitoare la şcolile de atunci ale Moldovii, la „comitetul de supraveghere a cărţilor", la traducerile făcute

de profesori, la piese de teatru şi la cărţile streine, mai cu seamă franceze, importate, sânt tot atâtea amănunte interesante pentru refacerea spiritului public moldovean, din I-a jumătate a veacului trecut.

Folosul ar fi fost mai mare dacă d. Minea ar fi căutat a expune sistematic şi complet un capitol din cele mai însemnate ale istoriei culturale a Moldovii.

N. Bănescu.

Revista periodicelor.

St. Wędkiewicz, *De quelques emprunts du slave occidental au roumain,* publicat în **Revue Slavistique** T. VII p. 111—132. Cracovie 1915.

Autorul studiului „Zur Charakteristik der rumänischen Lehnwörter im West-slavischen" publicat în *Mitteilungen des rum. Inst. an d. Univers. Wien* (p. 262—291) revine asupra celor spuse în acel articol, completându-l pe alocuri şi, în acelaşi timp, îndreptând unele păreri emise cu prilejul unei lungi serii de articole publicate în revista *Ceasopis moraského musea zemskeho* de către învăţatul ceh *I. Valek*, privitoare la elementele româneşti aflătoare în dialectul din Moravia.

De la început autorul se ridică în contra părerii că orice cuvânt strein din limbile slave de nord, care se găseşte la Români, trebue să fie de origine românească. Sânt multe dintre acestea, şi mai cu seamă cele referitoare la viaţa pastorală şi recunoscute ca „forme balcanice" *(baciu, ţap, laiu, vatră, arendă, jintiţă, ciut-şut)*, care ar fi putut pătrunde în limbele slave de nord şi din altă parte. Cu atât mai puţin s'ar puteà admite aceasta despre unele forme ce se întâlnesc în refrenurile cântecelor copilăreşti din Moravia. Sânt unele dintr'însele ca *cirimiri* (alb. *şiri-miri* cf. G. Meyer. *EW.* 406 cu înţelesul de „pêlemêle", pers. *şuri-muri*, turc. *şur-mur* etc. cf. *Jahresb.* VI p. 369) care sânt formaţiuni identice aproape în toate limbile; altele sânt formaţiuni spontane individuale fără nici o însemnare, şi, mai mult, de dragul rimei. — În privinţa formei *arendă* (cu en) W. îşi menţine părerea din Mitteil. (p. 280). Cuvântul nu se

ţine de fondul latin (cf. O. Dens. H. l. r. 142; Puşcariu Wb. 121). Forma polonă şi rusă *arenda* nu este împrumut românesc (cf. Miklosich *Wanderungen* 12), ci reprezintă forma lat. med. *arrenda* „census annuus" (cf. Berneker, SEW. p. 30). Din ruseşte sau din limba polonă cuvântul a pătruns în Moldova (cf. *Krit. Jahresb. r. Ph.* VII, I, 90). — Acelaşi lucru despre *baciu*. Toate formele balcanice derivă din sârb. *baća*. Căderea lui *a* final în rom. se explică prin analogia subst. masc. Cu toate acestea, pentru noi Românii, cuvântul rămâne neexplicat. Vechimea lui în limba română, atestat prin prezenţa lui şi în dial. transdanubiene trece cu mult dincolo de documentele sârbeşti de la sfârşitul veacului al XIII, în care cuvântul figurează ca nume propriu (cf. D. Daničić, *Rječnik*, 141). Nu se ştie dacă formele din limbile balcanice (gr. μπάσσιος, alb. *bats* macedor. *batse*) toate întrebuinţate ca termeni de respect către o persoană mai în vârstă, nu trebuesc despărţite, în ce priveşte originea, de rom. *baciu*, bulg. *baciu* etc. şi reduse la forme derivate din bulg. *brate — bate — batse*. Însă în cazul acesta forma *baciu* ar rămâneà iarăşi neexplicată (cf. Barić, *Albano-romänische Studien* I Teil, p. 2. Sarajevo 1919; K. Treimer, *Z. f. r. Ph.* 38, 390). — Moravul-polonez *birka* nu este de origine română. W. crede că strigătul de chemare la Ruteni *bir-bir* trebue să stee în legătură cu *bâr-bâr* de la Români. Ele oferă cu atât mai mult interes, cu cât strigătele întrebuinţate pentru animale, de cele mai multe ori, reprezintă nume mutilate. — Greutatea formei rutene *ćora* „femme grossière" din rom. *cioară* nu constă în înţelesul cuvântului, ci în originea lui din limba română. Cea mai veche derivaţiune este aceea din limba iliră (cf. Hasdeu *Columna* V, 176). O. Densusianu o aduce în legătură cu celelalte forme romanice friul. *sore* etc. (cf. H. l. r. 231), iar M.-Lübke o reduce (împreună cu calabr. *čaula*, neap. *čaolę* tarent. *čola* etc. cf. REW. 2449) la forma romană *čaola* (Schallwort) „Krähe". În condiţiunile acestea forma română poate fi despărţită de alb. *sorę*, dar nici decum de celelalte forme romane. — Despre *sarcă* (ţarcă, ţărcuş) nimeni nu mai crede cu G. Meyer (Alb. Wb. 390) că derivă din sl. *svarka*, originea lui maghiară fiind evidentă. — Formele *czaban* „pâtre" şi *czaban* „taureau bélier" din polonă,

W. le reduce la una singură, sprijinindu-se pe acelaşi caz analog din limba alb. *bari* (tosc.) „păstor" şi (gheg) „bétail". Tot aşà rut. *wajda* (∠ ung. *vajda*) „şef de ţigani" şi „animal care merge în fruntea turmei". — Apropierea arom. *fârlîtšu (sfârlîtšu* şi *sfurtîšu)* date de mine (*Die Nomin. Suff. im Arom.* 55) cu alb, *felitš* şi *feritš* nu este exclusă. — Cu privire la *fleandură* W. îşi menţine părerea din Mitteil. (p. 271), care este şi cea mai bună. Formele slave (rut. polon. *flondra*) n'au nimic comun cu cuvântul rom., iar acesta vine din germ. *flinder, flander* (cf. *Jahresb.* X, 187). — Pol. *grapa* şi rut. *gropa* nume date la diferitele înălţimi şi văi din Carpaţi, vin după W. din rom., *groapă*. Originea formei române este cea ştiută, din alb. *grope*. Altfel C. Găluşcă *(Slavisch-rumän. Psalterbruchstück,* Halle a. S. p. 52, 1913) care o derivă din nemţeşte! — Formele slave cu *n* muiat derivate din *gună* nu sânt de origine rom., căci cuvântul nu există la Români. Dar nu-i cu neputinţă să fi existat odată, mai ales că el se păstrează la Aromâni, cu înţelesul de „Pelz" (cf. P. Pap. *Basme* p. 105/25: *Preftul ... u lo [vulpea] di čor ş-oarcă pri gumar. Bună-i minduì năs, tră guna li prifteasă).* În afară de aceasta, nu înţeleg de ce forma arom. (cu g iniţial, nu γ) trebue să derive din gr. şi nu din lat. *gŭnna, -am,* când cuvântul există şi în celelalte limbi romanice (cf. Meyer-Lübke REW. 3919) iar în arom. este cuvânt popular. Cred că explicaţia lui G. Meyer (Alb, Wb. 135) a formei arom. este învechită, iar aceea a lui Romanski *(Jahresb.* XV, 107) reprodusă. — Asupra originii lui *gruiu* (gruńu), din care derivă formele slave: rut. *gruń, hruńu,* polon. *gruń, groń,* morav. *gruń* „deal, colină", W. arată aceiaşi rezervă. De altfel nici în REW. nu este admisă derivaţiunea din **grumeus-grumus* (cf. *Anal Ac. R.* XXIX 224). Cf. în urmă *Dicţ. Acad.* s. v. — Forma *jac* (jaf), pe care W. în Mitteil. (p. 268) o apropiă de ung. *zsák,* o consideră ca un împrumut polonez. Deasemenea W. revine şi asupra etimologiei lui *laiu* ∠ lat. *laneus* dată în Mitteil. (p. 278), din care ar fi rezultat **lâńu-*lâiu* şi nimic mai mult. Etimologia cuvântului albanez este dată de Bugge, din lat. **labeus* din *lābes* „schwarzer Fleck" (cf. *Ind. Jahrb.* IV B. 1916, p. 109). — Ocupându-se cu originea lui *măgură* din limbile slave sept. autorul discută şi originea formei

româneşti, înşirând şi etimologiile date până acum. La acestea observ: *macula* propusă de Cihac n'ar fi dat **măche* sau **măcură*, cum crede W., ci **mache*, **macură*, cu *a* păstrat. De asemenea, discutând formele corespunzătoare din limba greacă şi alb.: μαγούλα (μογούλα), *magulę*, W. oprindu-se la forma alb., după ce expune şi cele două derivaţiuni ale ei, şi anume *magulę* < gr. μαγούλα şi *magulę* < sl. mogyla, termină spunând că nu ştie care din aceste derivaţiuni ar fi cea mai plauzibilă, dar că, în orice caz, românescul *măgură* vine din alb. *magulę*. Acì trebue să mai adăogăm că, dacă într'adevăr forma alb. ar fi să derive din forma slavă sau chiar din neo-gr., atunci un singur lucru putem şti cu siguranţă şi anume că românescul *măgură* în nici un caz n'ar puteà derivà din forma albaneză (Cf. H. Barié o. c. p. 51).

Th. Capidan.

Archiv für slavische Philologie Vol. 37 No 1—2 (1918) cuprinde 'Un rest de limbă română în Skr.' datorit d-lui P. Skok. În Dalmaţia păstorii numără oile nu una câte una, ci cu numere perechi; numele acestor perechi sânt numerele cu soţ române, d. p.. în regiunea Zadar, *dô, pâto, šasto, šopće, zëći*.

Urmează apoi de acelaşi autor un articol mai lung, intitulat *Décalques linguistiques;* sânt grupate aci o serie de constatări care ne-ar arătà elemente lat. în română cu înţelesul decalcat după slavă sau sârbă, ca urmare a bilingvismului nostru de odinioară; e o completare la Sandfeld-Jensen, *Grundr. d. rom. Phil.* I.² 530: 1. *carte* 'scrisoare' şi 'tipăritură', ca în sârbă.

2. *codru*[1]) în înţelesul dr. de 'parte, munte, pădure' etc. ar fi ca slav *dĕlъ* 'parte > tufiş, pădure' etc. (BEW. 195).

3. *a înşelà*, completare la Tiktin *Rum.-deut. Wb.* 827 plecând de la skr. *nasamariti*; ar fi şi alte împrejurări în afară de cea amintită de Tiktin, şi ar însemnà originar: a da cuiva ceva ce nu-i aparţine prin natură, ceea ce el nu vede bine sau ceva de care nu ştie, şi prin aceasta s'ar face înşelarea.

1) Pentru lat. *a* > român *o* din *codru* S. citează două ex. din inscripţiile Daciei (C I L. III 12495 şi 14 bis) unde întâlnim *Codrato* şi *Quodratus*, deci vlgl. o– a– după qu.; două ex. şi în friul.

4. *mire* din *miles*, semasiologic după sudslavic: blg. *vòjnъ* sau *vojino* 'soţ', formare hipochoristică după *voinъ* 'soldat'; la exemplele dialectale citate de Papahagi Anal. Ac. Rom. XXIX aduce paralele sudslave. Procesul semasiologic n'ar fi deci preslav, *veteranus* n'ar fi o paralelă, căci ar fi desvoltarea lui *vetus* cu *-anus*, ca *medianus* din *medius*.

5. *tare* din *talis*, ca în sudslav. *jakъ* (născut din pronume).

6. *friguri* şi croat. *zimica*, *gută* şi croat. *kâp* (BEW. 489) ar puteà fi şi desvoltări spontane, fără a fi décalques.

7. Expresii identice pentru a arătà subiectul nehotărît, în sudslavă şi română.

8. Pasivul format în română ca şi în sârbă.

9. Propoziţii-optative, repetate: *mâncà-le-ar, să te mănânce*; şi în sudslavă formarea propoziţiilor optative, asemănătoare.

10. *de văzut, am văzut* şi în sârbă, repetarea verbului când e vorba să se arate că acţiunea exprimată prin el a ajuns la un grad înalt.

11. Condiţionalul din XVI şi XVII cu *vrea* pentru acţiuni repetate ar aveà şi în sârbă un paralel: *bi odgovario*.

Cu privire la *împrumuturi române din slavă* autorul notează:

1. român. *ia, iată, iacă* în skr. *ja, eto, jako*; pentru *dacă* skr. *dako;* cu înţelesul 'wenn' în Dalmaţia centrală; *iar(ă)* comparat cu skr. *jă*, în skr., bg. cu înţelesul 'aber'; *dar(ă)* cu slav. *da* 'aber'; pentru *-r* din *chia-r(ă)* sudslav. *-r(e)*, pentru *iar(ă)* = skr. *ar, are*; pentru *dar(ă)* čak. *dar* 'saltem'; în *iară-şi* este traducere falsă sau décalque după slav. *-i* (BEW. 416).

2. *Leucă* skr. *lijevča*, ca *colac* din *kolač*.

3. *pârdalnic*, cu înţelesul său pejorativ, ar fi skr. *prdalo* + suf. de adjectiv *-nic*.

4. *scânci*, skr. *skičati, skunčati*.

Aceeaşi revistă, No 3—4 cuprinde o recensie-referat asupra lui *Slavisch-rumänisches Psalterbruchstück* hrgg. von C. Găluşcă, semnată V. Jagić (p. 533—535). Asupra diferenţei între ѫ şi ъ, ѣ şi ѧ recensentul, crede că erà numai o deosebire grafică, şi că confuziunea acestor semne este de origine mediobulgară: ѫ şi ъ în această limbă se înlocuiau între ele adesea, din cauza contopirei sunetului repre-

zintat prin ѫ cu acela însemnat cu ѧ. Sub influenţa ortografiei sârbe, ѧ a făcut loc lui ѣ. Această stare întru câtva chaotică, care se repetă într'alt chip cu ѧ, a trecut în grafia cirilică întrebuinţată la Români. Funcţiunea lui ѩ nu e numai aceea a bg. ѣ, e, ci şi aceea a rus. ja; de aci în româneşte amestecul între ѣ şi ѧ (p. 535).

Recensentul mulţumeşte autorului pentru îmbogăţirea filologiei slave prin publicarea acestei psaltiri deşi, mai târzie, totuşi cu o funcţiune aparte, aceea de a fi fost în serviciul bisericei române.

P. 552—555 necrolog asupra lui I. Bogdan, semnat P. Cancel, I. Alexandru şi V. Iagić.

P. C.

Transilvania, anul LI (1920).

No. 1, p. 63 şi urm. I. Lupaş ne arată cum învăţatul doctor de ochi şi autorul celei dintâi gramatici româneşti în limba germană, *Ioan Molnar,* după numele său adevărat Ioan Pinariu, din Sad, fiu al vestitului „Popa Tunsu", apărător al ortodoxiei în Transilvania, a cerut titlul de nobil cu predicatul de Müllersheim „fiind convins că cu ajutorul acestui titlu va puteà deschide mai multe uşi zăvorîte şi intervenţiile lui în favorul cauzei naţionale nu vor rămâneà totdeauna zadarnice". Titlul i s'a acordat în 1792, cu toate protestările magistraţilor saşi din Sibiu. La p. 63 într'o notă se atrage atenţia asupra unei greşeli de tipar. Dar chiar acolo textul conţine o altă greşală de tipar, dând anul 1871 pentru numirea lui ca medic.

No. 2, p. 169 şi urm. Bogdan Duică publică câteva documente din care se vede cum o parte din moşia dela Fălticeni a scriitorului basarabean Constantin Stamati a fost vândută la Ovrei, deoarece el nu puteà să-şi vadă de averea lui din Moldova.

No. 3, p. 367 şi urm. N. Bănescu publică opt *Scrisori ale lui Odobescu către Bariţiu,* dintre anii 1862—1878, care dau date interesante asupra activităţii lui Odobescu şi într'una din ele părerile lui despre Dicţionarul de atunci al Academiei, de care ziceà că este o operă „cu totul *insalubră*" şi care n'ar

trebui răspândită în Ardeal. Interesant este în deosebi următorul pasagiu dintr'o scrisoare dela 1877 (p. 376):

„Să fim mai presus de toate, *buni Români*, şi nu Romanţi spălăciţi; să vorbim curat *româneşte*, şi nu pocit latineşte. De aceea să nu dăm sistemei preconizată de Dicţionar, altă însemnătate şi altă resfăţire decât acelea ce se cuvin unei erezii, primejdioase pentru cultura viitoare a limbei şi a naţionalităţii noastre. Iată limpede şi curat care îmi sânt părerile în această privinţă şi aş fi fericit când ele ar găsi tot atâţi aderenţi dincolo de Carpaţi, câţi au încă de acum, veghiaţi şi deplin convinşi, dincoace.

Dela început, de când am avut ocaziune să mă văd în contact cu mişcarea literară românească din Ardeal, am constatat cu mâhnire o deosebire însemnată în direcţiunile ce urmează cultura noastră. Aceasta nu ne poate duce spre bine; Ardelenii se amăgesc cu credinţa că, deoarece ei au avut acum 70—80 de ani, pleiada de eruditi patrioţi dela Blaj, apoi tot ei stau încă şi azi în capul mesei unde se hrăneşte mintea naţiunei.

Ar fi bine să le piară această greşită părere. Ideile exclusiviste extreme, exagerate, cari au fost negreşit spre folosul naţionalităţii acum trei pătrare de secol, nu mai sânt admise în mod serios, astăzi când lumină s'a făcut îndestulă asupra originei noastre. Ajuns la vârstnicie, nimeni nu-l mai întreabă pe om cine este tătâne-său, ci ce ştie face însuşi. — Înţeleagă dar şi Ardelenii, precum am înţeles noi, că astăzi ne-am luat dela lume iertarea de vârstă, şi că ni se cere să fim *Noi*, Români, şi nu feţii smeriţi ori răzgâiaţi ai tatei Traian".

La aceasta Bariţiu a notat pe marginea scrisorii: in medio veritas.

No. 4, p. 476 şi urm. se publică o scrisoare, cu data de 8 Iunie 1787, de la *Vlădica Ioan Bob* din Blaj, trimisă ca ordin circular protopopilor din Transilvania, în care le spune că „ponosluindu-se în anul mai de curând trecut directorul şcoalelor înălţatului C[răiesc] Gubernium şi arătând, cum el singur nu e în stat să poată plini cu graba, carea s'ar cuveni, poruncile ce i s'au dat pentru croirea şi întemeierea şcoalelor între Români", ... „mai ales într'aceea vei fi strădalnic, de vei aşeză

şcoale în toate satele în care nu s'au aşezat, şi vei judecă că sânt de lipsă" ... „încâtu-i despre alegerea dascălilor, te vei înţelege cu sătenii şi veţi alege dascăl om ca acela, carele să poată nu numai diac satului a fi, ci şi norma a o învăţă, şi pe cei aleşi îi vei trimete pe începutul postului viitoriu al Crăciunului aici la învăţătură". Se lămureşte că directorul şcoalelor despre care se vorbeşte aici erà *Gheorghe Şincai.* — Într'un articol despre *Numirile topografice*, Iulian Marţian, atrage atenţia asupra greşelii care o fac unii, din exces de zel, la înlocuirea numelor ungureşti de localităţi, făcând traduceri ca Apahida = Podul tatii, fără a cercetă care este adevăratul şi vechiul nume românesc al localităţii.

No. 5—9 cuprind numai dări de seamă asupra activităţii „Asociaţiunei pentru literatura română şi cultura poporului român", iar No. 10 este închinat scriitorilor noştri morţi în timpul războiului din urmă şi cuprinde frumoase caracterizări scrise de: Sextil Puşcariu, S. Mehedinţi, N. Iorga, O. Densusianu etc. — Despre *Literatura noastră veche* de Sextil Puşcariu (continuare din 1914), apărută acuma în volum, se vorbeşte la alt loc al *Dacoromaniei.*

P. G.

În **Lamura** anul I, No. 4—5, d-l C. Rădulescu-Codin publică câteva cântece din popor din timpul ocupaţiunii duşmane, interesante pentru cunoaşterea psihologiei poporului în aceà vreme.

În **Luceafărul** anul XV, No. 4—5, un articol de Al. Procopovici, despre *Doi dascăli bucovineni*, cei dintâi titulari ai catedrei de limba şi literatura română pe lângă Universitatea din Cernăuţi, Dr. Ion. I. Sbiera şi Sextil Puşcariu. **P. G.**

Cele trei Crişuri. Anul I No. 13, 1 Dec. 1920. În „Goethe şi Ienăchiţă Văcărescu" dl Sextil Puşcariu ne arată că asemănarea surprinzătoare dintre poezia „Într'o grădină..." a poetului român şi versurile lui Goethe „Ich ging im Walde" trebue explicată printr'un original comun, popular, pe care l-au imitat şi unul şi altul. Explicarea pare cu atât mai plauzibilă cu cât unul din profesorii lui Văcărescu erà un german, Weber, care

a putut să-i facă cunoscute poeziile populare ale ţărei sale. Cu drept cuvânt, după cum spune dl Puşcariu, ar fi un caz interesant de influenţă germană, neaşteptată, asupra literaturii române a sec. al XVIII-a. G. O.

În No. 7—1920 al revistei „Cele trei Crişuri" D-l protoiereu Dr. Gh. Ciuhandu începe publicarea unei serii de scurte comunicări care au titlul comun de „*Vechi urme de cultură românească în Bihor*". Ne vom ocupà aici numai de cele cuprinse în anul 1920 al revistei, al căreia titlu e pus în fruntea acestei notiţe, rămânând să continuăm cu cele ce vor urmà în anul 1921 în volumul următor al „Dacoromaniei".

În „Introducere" (No. 7), D-l Ciuhandu ne arată pricinile care l-au îndemnat să scrie aceste articole, fără să fie „specializat în materie". „Bisericuţele din Bihor au păstrat şi mai păstrează încă, foarte multe comori culturale vechi. În Bihor s'a găsit Psaltirea lui Coresi, de la anul 1570, singurul exemplar cunoscut lumei noastre cărturăreşti, precum şi alte vechi urme de cultură românească. ... Mărturii preţioase ale trecutului nostru bisericesc-cultural sânt manuscrisele vechi, cari... se găsesc în Bihor în mai mare măsură decât în alte părţi ale Românismului" (p. 27)... Şi mai înainte s'au adunat de prin Bihor o seamă de manuscrise preţioase care s'au trimis Academiei Române. Câteva a salvat şi D-l Ciuhandu „din calea peirii sigure ce le aşteptà". Unele dintre ele i se par autorului că sânt „mai vechi decât însăşi productele similare de tipar" şi că „conţin criterii de limbă mai veche, ce se pogoară până în veacul al XVI-lea chiar" (p. 29).

Cel dintâiu text pe care ni-l descrie (No. 8) este un *Liturghier manuscris*, care este la fel cu cel al popei Petru din Tinod de pe Crişul-repede, nu departe de Oradea-Mare (Acad. Rom. No. 706), copiat la 9 Aprilie 1679. El pare a fi contemporan, dacă nu mai vechiu decât întâiul *Liturghier* al lui Dosofteiu (1679)[1]). Redacţia lui e independentă şi mai desvoltată

1) Numele acestuia se tipăreşte consecvent *Doroftei*. Mai sânt şi alte greşeli de tipar, între care unele foarte supărătoare.

decât a lui Dosofteiu, dovadă, cum crede autorul, că Liturghierul bihorean există în manuscris înainte de a-şi fi tipărit Dosofteiu pe al său. E riscat însă a trage concluzia că Dosofteiu l-ar fi şi utilizat, judecând numai din împrejurarea că în amândouă se găseşte cuvântul *feredău* „baie" (p. 21). Acest cuvânt e întrebuinţat mai mult tocmai în Moldova (înţelegând şi Basarabia) şi Bucovina, iar în Ardeal se întrebuinţează numai prin părţile mai amestecate cu Unguri (v. *Dicţ. Acad.* II[II], p. 100). Între acestea din urmă este şi Bihorul. În urmare cuvântul a putut să apară în textul lui Dosofteiu şi în mod independent. Cât priveşte apoi cele spuse relativ la „anumite uzuri liturgice" proprii şi liturghierului manuscris din Bihor (p. 24), ele pot să se rapoarte tot atât de bine şi la slujirea în limba slavonă.

Al doilea text (No. 10 şi 11) e un fragment manuscris de *Octoih*. El are numai 30 de foi. D-l Ciuhandu crede, după limba în care este scris, că „poate fi de pe la începutul veacului XVII". Erà bine să se cerceteze măcar filigrana hârtiei pentru a aveà, la datare, şi alt punct de razem, afară de limbă. Tradiţiunea literară în biserică a fost adecă foarte conservativă şi până târziu în secolul XVIII s'au păstrat în cărţile bisericeşti multe cuvinte şi forme vechi, ba chiar şi astăzi mai-auzim cetindu-se forme ca: „nu vă mirareţi de aceasta" ş. a. Ele deci nu sânt totdeauna un criteriu sigur pentru stabilirea datei când s'a scris un text oarecare. Afară de aceea trebue să mai avem în vedere şi împrejurarea că unele graiuri (d. p. şi cel bihorean) păstrează unele particularităţi caracteristice limbii vechi. Astfel o seamă din particularităţile pe care D-l Ciuhandu le crede vechi pot fi şi numai particularităţi dialectale.

Ori cum însă, D-l Ciuhandu face un bun serviciu atrăgând atenţiunea filologilor şi a istoricilor literari asupra acestor manuscrise. Un şi mai bun serviciu ar face dăruindu-le, ori mijlocind dăruirea, Academiei Române din Bucureşti ori Muzeului limbii române din Cluj şi făcându-le astfel accesibile pentru a fi studiate.

N. D.

Patria din Cluj No. 235 şi 236 (11 şi 12. XII/19) aduce nişte interesante notiţe ale lui G. Bogdan-Duică *Despre Alexandru Vlahuţă*, vorbindu-se despre începuturile literare ale poetului, care în tinereţe nu semănă de loc cu scriitorul măsurat şi cumpănit la vorbă din anii maturităţii. — În No. 148, 150 şi 153 (11, 15 şi 18 VII. 20) într'o amănunţită dare de seamă asupra *Literaturii* lui O. Densusianu, Ştefan Meteş aduce o mulţime de rectificări de date şi amănunte biografice şi bibliografice, culese mai ales din scrieri apărute în gazetele din Ardeal. Conştiinciosul istoric ardelean dă astfel în aceste trei foiletoane o contribuţie de mare preţ, pentru cei ce urmăresc începuturile literaturii noastre mai nouă. — În numerele din 7. IV, 11. IV, 25. IV, 30. IV, 13. V, 16. V, 23. V, 30. V, 6. VI, 13. VI, 20. VI, 29. VI şi 6. VII N. Bănescu vorbeşte despre Muzeul limbei române şi subt rubrica *Cum să vorbim româneşte?* arată greşeli de limbă, mai ales la intelectualii ardeleni. Cel ce va scrie istoria neologismelor româneşti va află în aceste articolaşe un material interesant.

În numărul de Crăciun (6 Ian.) un articol al lui G. Bogdan-Duică, despre Elena Negri, femeia care i-a inspirat lui V. Alecsandri cele mai frumoase poezii de dragoste şi a cărei amintire se resimte până târziu în versurile poetului. Aflăm din acest mic studiu amănunte despre divorţul ei de Alecu Vârnav şi despre călătoria ei la Constantinopol şi în Italia.

S. P.

Viaţa Românească. Anul XII (1920) No 1, Martie. În „Pagini de istorie literară: *Vasile Cârlova*", *G. Ibrăileanu* vrea să ne demonstreze că autorul „Ruinurilor Târgoviştei" „ar fi fost, poate, cel mai mare poet al Românilor", de nu mureà aşa de tânăr. Dar, pe lângă că e totdeauna riscat să se facă astfel de afirmaţiuni, d. G. I. singur ne dă motive să ne îndoim de ceea ce susţine: din cele 5 poezii care formează bagajul literar al lui Cârlova una este influenţată de Lamartine, alta e o idilă în gustul sec. XVIII, iar „Ruinurile Târgoviştei" — aceasta o

vedem singuri — cuprinde un loc comun, aşa de adesea cântat de poeţii lirici. Ca să-i acordăm lui Cârlova valoarea însemnată la care credem şi noi că are dreptul trebue să recurgem tot la „consideraţii istorico-literare", deci la punctul de vedere relativ.

În „Înainte şi după războiu" pornind de la constatarea că ori-ce literatură se învecheşte, dar mai ales cea socială, d. G. I. analizează din nou curentul poporanist de la noi, caracterizat prin *milă* faţă de ţăran, *vină* pentru cei culţi de a nu fi făcut nimic să îndrepte starea lui şi *datoria* de a o face, şi ajunge la concluzia că, de se vor aplica sincer reformele, acest curent va dispare ca inutil. Credem însă că e mai logic să admitem o transformare a acestui curent, iar nu o dispariţie totală a lui. În ce fel va fi aceà transformare e o chestiune care poate atrage numai pe amatorii de profeţii literare.

No 2. Aprilie. I. Iordan în „Numele Moldovei" crede că râul, de la care mai apoi s'a numit ţara, şi-a luat numele de la *Molid* (picea excelta) *ova*, prin căderea lui i neaccentuat (cuvintele de mai mult de trei silabe formate cu *-ova* având accentul pe *o* al sufixului).

No. 3. Maiu. În *C. Dobrogeanu—Gherea*, *G. Ibrăileanu* lămureşte tendinţele sociologice ale criticei „ştiinţifice" reprezentată la noi de Gherea, în opoziţie cu cea „metafizică" a lui Maiorescu. Pornind de la credinţa că literatura „e un produs ca oricare altul" şeful socialist trebuià fatal să ajungă la concluzia că criticul are rolul să o explice, iar nu s'o judece, s'o urmărească în cauzele ei, din care cea mai interesantă — ca mai variabilă — e cea socială. Activitatea politică şi cea critică sânt deci la Gherea două feţe ale aceluiaşi temperament. El va fi contribuit într'o formă familiară, rare ori impecabilă, să pună în circulaţie şi discuţie un mare număr de idei.

Articolul e scris cu pătrundere şi pietate.

No, 7 Sept. *Artur Gorovei* în „Din alte vremi" (amintiri literare,) ne dă anume date despre Delavrancea, insistând asupra omului politic, care a omorît în el pe literat. Acest portret psihic, deşi conţine oarecare trăsături evident juste, în totalitatea lui ne pare exagerat şi prea sever. Orice s'ar spune de ideile lui Delavrancea, chiar ca om politic, el a fost un mare orator.

Amintirile despre Vlahuţă sânt scrise cu mai multă pietate. Interesant şi neaşteptat ni se pare tabloul în care Vlahuţă e prezintat la bal mascat. Nu aşa ni l-am fi închipuit pe duiosul şi tristul poet.

G. O.

Convorbiri literare, No. 5—6 (Maiu—Iunie 1920) pp. 335—348. *Dr. Ilie Gherghel, „Câteva contribuţii la cuprinsul noţiunii cuvântului Vlach".*

Reluând, cu un bogat aparat de erudiţie, discuţia asupra mult desbătutei etimologii a cuvântului Vlach, d. Gherghel, pornind dela explicaţia cuvântului *Blachernae,* dată de Genesios (de la un duce „schit" Blachernos), şi luând în considerare termenul cuman *ulah,* forma mongolă *ulagh* şi cea normandă Blökumannaland (la Sturlesson), crede că origina cuvântului Vlach trebue căutată în Orient.

Tradiţia raportată de Genesios despre Schitul Blachernos (=Vlachernos), pe care d. Gherghel îl pune în legătură cu regele Hunilor Sabiri Blach (=Vlach) pomenit la Malalas, ca o dovadă a existenţii unei populaţii româneşti în marginea Constantinopolei, înainte de jumătatea veacului al 5-lea, ni se pare o părere riscată.

N. B.

P. P. Panaitescu începe să publice (p 544—554 şi 740—744) nişte preţioase *Contribuţii la o biografie a lui N. Bălcescu,* după corespondenţa inedită cu A. G. Golescu, scrisă cam în acelaşi timp cu scrisorile adresate lui Ion Ghica. Autorul cercetează şi alte izvoare, care îi dau putinţa să rectifice unele date cunoscute şi să aducă o sumă de ştiri nouă şi necunoscute biografilor anteriori. Data naşterii, 29 Iunie 1819, dată de Tocilescu şi confirmată de Iorga prin actul publicat în *Viaţa şi Domnia lui Barbu Ştirbei* (Mem. II, 1905, p. 141) trebue admisă acum, după ce P. a aflat izvorul lui Tocilescu, ca definitivă. Nici data 1822 (*Conv. lit.* 34, 1125 ş. u.), nici anul 1821, care ar rezultà din actul de deces publicat de O. Densusianu în *Noua Rev. Rom.* a. 1901 p. 305—306 nu pot fi exacte. De altfel gazetele aduc ştirea că A. Isăceanu a aflat la Palermo actele oficiale despre moartea lui Bălcescu, încât şi ele vor contribuì să lumineze

această chestiune. Avem date întregitoare şi aprecieri juste despre familia sa, pomenită mai întâiu la 1630, despre timpul petrecut în şcoală, peste care nu mai pluteà spiritul lui Lazar, ca la început, despre începutul carierii sale militare şi despre partea pe care Bălcescu a avut-o la proiectata răscoală din 1840, împreună cu Mitică Filipescu şi cu Vaillant. Urmarea acestui studiu o aşteptăm cu nerăbdare.

C. Caracostea continuă studiul său în proporţii mari despre *Mioriţa* (p. 615—634 şi 715—723), cercetând de astă dată variantele din Muntenia şi Oltenia şi căutând să desghioace sâmburele primitiv al baladei populare. „Factorul generator, tulpinai trainică din care au răsărit" variantele studiate, „e acelaşi care a preşezut la naşterea şi răspândirea motivului: dragostea vie de îndeletnicirea ciobănească" (p. 629). Toate celelalte motive, conjuraţia ciobanilor, coborîrea cu oile din munte, maica bătrână etc. sânt accesorii şi adăogate la acest sâmbure. Metoda autorului e: „noi n'am venit, cum s'a făcut de atâtea ori, cu te miri ce teorie, ca s'o impunem materialului poetic, ci lăsăm ca treptat adâncirea însăşi a acestui material să ne arăte în chip firesc legăturile lui cu viaţa din care a purces" (p. 633). Mai slab reprezentat e tipul „Mioriţei" în Oltenia, unde el apare alterat. Ni se făgăduieşte continuarea studiului care va urmări variantele, mai număroase, din Ardeal.

Cu ocazia celei de a optzecea aniversare a naşterii lui *Ţiţu Maiorescu* aflăm câteva pagini dedicate memoriei celui ce a fost sufletul Junimei, semnate de *I. Negruzzi*, *D. Onciul* şi *C. Rădulescu-Motru*.

S. P.

D. *Jacob Negruzzi* continuă şi sfârşeşte *Amintirele din Junimea*. Cei ce caută în ele aprecieri obiective asupra societăţii care a jucat un aşa de însemnat rol politic şi literar în ţara noastră vor fi decepţionaţi. Ca şi *Amintirele* lui G. Panu în sens contrar, cele ale dlui I. N. sânt prea evident părtinitoare. Iar din punct de vedere literar preferim mai de grabă primele. Tonul — deşi nu putem cere ca nişte note aproape intime să aibă înălţimea şi nobleţea unui discurs la academie — este

prea familiar, coborîndu-se une ori până la vulgaritate. Multe lucruri sânt inutile, cum, spre pildă, ni se par poeziile în legătură cu banchetul Junimei. Reputaţia de adunare spirituală, legată de cercul Junimei, suferă mult după lectura unor astfel de naivităţi.

Ceea ce însă considerăm inadmisibil, e să se publice despre Alex. Xenopol, în chiar luna morţii lui, ceea ce cetim în aceste Aminitiri. Într'o societate în care cei mai mulţi luau prea uşor viaţa — şi ne gândim la mai toţi contemporanii lui junimişti şi alţii — în care se munceà mai puţin şi se petreceà mai mult de cât se cuvine, în care zeflemeaua şi spiritul, chiar cel mai pipărat, ţineau un loc prea mare, Xenopol a fost preocupat de probleme serioase şi s'a interesat de idei. Evreul acela, dacă evreu a fost (Dna Adela Xenopol a protestat contra afirmaţiunii dlui Negruzzi), cu toate scăderile lui — şi cine nu le are pe ale sale — a reprezentat cugetarea română cu un mare prestigiu şi dincolo de graniţe, iar purtarea lui în toate ocaziunile mari a fost aşa de românească, cum, din nefericire, n'a fost totdeauna aceea a oamenilor din vecinătatea imediată a dlui I. N.

În acelaşi număr în care se scrie despre *Alex. Xenopol* (Ianuarie) mai găsim portretele lui *Samson Bodnărescu*, *Ştefan Vârgolici*, *Anton Naum* şi *Ion Creangă*. Nu aflăm nimic nou decât, poate, că Creangă a fost modelul părintelui *Smântână* în *„O copie după natură"*.

Numărul din Martie—Aprilie cuprinde oarecari detalii despre „duşmanii" Junimei: *„Fracţiunea literară şi independentă"*, compusă din şcolari de ai lui Bărnuţiu, şi *„Revista Contemporană"*.

Numărul Maiu—Iunie conţine amintiri foarte interesante despre *Eminescu*. De remarcat scrisoarea poetului din Sept. 1870 cu aprecieri asupra mentalităţii germane pe vremea războiului franco-german. Mai citim preţioase preciziuni asupra dragostei şi legăturei lui cu Veronica Micle, cum şi asupra pasiunei pentru Cleopatra Poenaru („Pe lângă plopii fără soţ...").

Numărul de Iulie ne vorbeşte de Slavici.

G. O.

Cronică.

A. D. Xenopol.

La 27 Februarie 1921 s'a împlinit un an de la moartea lui A. D. Xenopol. Născut în Iaşi la 23 Martie 1847 dintr'o familie de boierinaşi români, şi-a făcut cele dintâi studii în acelaşi oraş, luându-şi bacalaureatul în 1867. Căpătând o bursă de la societatea „Junimea", care la 1871 l-a ales secretar al ei, plecă la Viena, unde studiă dreptul, apoi la Berlin, unde studiă istoria şi dreptul luând titlul de doctor în drept şi filozofie. Întors în ţară, intră în magistratură şi ajunse procuror de secţie la Curtea de Apel din Iaşi. Scrie studii juridice şi economice, subt influenţa economistului naţionalist *List*, apoi face avocatură din 1878. Pe urmă îl găsim profesor la „Institutul academic" din Iaşi, şcoala unde-şi luase bacalaureatul. În 1883 candidează la catedra de Istoria Românilor la Universitatea din Iaşi, unde e numit profesor şi funcţionează până în 1915, fiind iubit de studenţi pentru povestirea lui simplă şi caldă. În 1898 îl aflăm rector al Universităţii, în urmă de mai multe ori decan al Facultăţii de litere şi filozofie precum şi totdeauna alături de mişcările culturale ale studenţimii. În 1915 Xenopol se îmbolnăveşte şi de atunci n-a mai ţinut cursuri la Universitate.

Opera lui *A. D. Xenopol* este destul de cuprinzătoare. Dînsul are marele merit de a fi dat în urma unei vaste sinteze a datelor documentelor, cea dintâiu lucrare ştiinţifică despre *„Istoria Românilor din Dacia traiană"* la 1895, (6 şi 12 vol. ed. Şaraga Iaşi). Acest început a fost nemăsurat de greu, pentrucă trebuiă o putere de muncă considerabilă şi un spirit de obiectivitate neobişnuit la noi mai ales în materie istorică, unde jocul tiradelor înlocuiă mai totdeauna justa informaţie şi spiritul critic. Totuşi A. D. Xenopol reuşeşte să păstreze obiectivitatea ştiinţifică cerută, fiind pătruns „de la un căpat la cellalt — cum scrie singur, *de focul ascuns al iubirii de ţară şi de neam, care străbate cu scânteile şi flăcările ei şi prin spuza gândurilor*".[1])

Alte lucrări: *Teoria lui Rössler*, în care respinge argumen-

1) Autobiografia intitulată „Istoria ideilor mele", manuscris în stăpânirea dnei Riria Xenopol, citată de d. *D. Gusti* în „Ideea Europeană" An I, Nr. 62.

tele învățatului german, cu privire la originea Românilor și la continuitatea lor în Dacia, întregind argumentele pur istorice cu dovezi de *toponimie, limbă* ș. a. *Mihail Kogălniceanu, discurs de recepție* la Academia Română, cu răspuns de D. A. Sturdza (17 Martie 1895). Ediția critică o poeziilor lui Eminescu (Șaraga, Iași 1893). *Cuza-Vodă,* lucrare în care aplică concepția sa filozofică despre istorie. *Istoria Românilor,* din lucrarea „Histoire générale depuis 395 jusqu'à nos jours" apărută subt conducerea lui Lavisse și Rombaud. „*O scurtă schiță*" a istoriii Românilor (2 vol. 1896, Paris, Leroux), premiată de Academia franceză. Apoi publicarea lecțiilor făcute la Collège de France: *Roumains, état social et intellectuel; — Românii și Austria, Istoria partidelor politice,* și, în sfârșit o nouă ediție a Istoriei Românilor (3 vol.) apărută în București acum, după războiu. Am citat numai câteva din lucrările istorice mai însemnate. Pe lângă conferințele și lecțiile făcute la *Sorbonne și Collège de France,* unde Xenopol a reprezintat cu cinste știința și cugetarea românească, meritele sale sânt recunoscute atunci când dînsul e ales mai întâiu membru corespondent și în urmă, asociat la „*Institutul*" Franței. În nenumărate ocazii Xenopol a fost invitat să țină conferințe, să participe la congrese ș. a. Astfel îl aflăm la 7 Maiu 1914 ținând o conferență la Universitatea din *Louvain* — cu câteva zile înainte de închiderea acestei Universități din cauza bombardamentului german — despre „Le caractère scientifique de l'histoire".

Lucrarea care l-a ridicat pe Xenopol deodată la înălțimea fruntașilor cugetării contimporane, dându-i un loc de frunte în filosofie, sociologie și teoria cunoașterii, este cartea apărută în 1899 „*Principes fondamentaux de l'histoire*" (Paris, Leroux), ed. I și în românește. Aceste Principii au început să fie publicate în revista „Arhiva societății științifice și literare" din Iași, pe care Xenopol a și condus-o. În această scriere Xenopol expune concepția sa despre teoria istoriei ca știință. Ea a stârnit o vie discuție filosofică și o lungă controversă între *Xenopol, Lacombe* și *Rickert,* controversă ce se oglindește în „Revue de synthèse historique" (1900—1902). Rickert — în lucrarea „Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung" — ajunge, pe alte

1) V. „Ideea Europeană" l. c.

căi, la rezultate *asemănătoare* principiilor lui Xenopol. De aceea savantul român, îmbins de o recensie apărută în „*Revue philosophique*", publică în 1900 o admirabilă critică a tezei lui *Rickert* subt titlul „Les sciences naturelles et l'histoire". Apoi scrie o nenumărată serie de articole în reviste franceze, germane, engleze şi italiene. Cele mai interesante, afară de cel citat sânt „*Le caractère de l'histoire*" (Rev. philos. 1904) „*La causalité dans la Succesion*" (Rev. de Synth. hist. 1904, v. şi An. Ac. Rom. Mem. Secţ. ist. XXVIII, 531, 1906). Apoi articolele din „Revista italiana di Sociologia", comunicările de la Academia Română: „*Noţiunea valorii în Istorie*" (în R. de Synth.-hist. febr. 1906 şi An. Ac. R. XVIII, p. 325.) „*Neconştiutul în Istorie*", „*Evoluţia în Istorie*" (An. Ac. R. XXIX), „*Sociologia şi Socialismul*"; „*Despre Metoda în Ştiinţă şi în Istorie*", (tom. XXXII.) „*Ideile de legi şi de prevedere*" (tom. XXXV.), „*Expunere pe scurt a principiilor fundamentale ale Istoriei*".

Parte din aceste articole au reîntregit lucrarea sa fundamentală care apare refăcută într'o nouă ediţie franceză numai subt titlul de *Théorie de l'histoire* (Paris, Leroux, 1908). Parte din conunicări şi articole de după 1908 trebuesc citite ca adaus la această lucrare.

Teoria istoriei a lui Xenopol nu este numai o scriere metodologică, ori numai o scriere de filosofie a istoriei. Dimpotrivă, ea aduce, după cum o recunoaşte însuşi autorul, „*un mod de conceptiune a lumii*"[1]), apoi pune o problemă nouă pentru teoria cunoştinţii, postulând o *logică a succesiunii*, caracteristică faptelor istorice, individualizate de timp; fapte care se succed şi nu se repetă. Cere o metodă nouă pentru istorie. *Inferenţa* — care se deosebeşte şi de *inducţie*, ce conchide de la fapte individuale la legi generale, şi de *deducţie*, care se coboară de la general la particular, prin aceea că în metoda istorică singurul fel de a stabili adevăruri ştiinţifice este *raţionamentul de la adevărul individual — cunoscut dinainte — la alt adevăr individual nou.* — Acest fel de raţionament nu permite omului de ştiinţă formularea de *legi sau regule general valabile*, ci caută stabilirea de explicaţii, urmărind înlănţuirea seriilor de fapte

1 Vezi şi *Henri Berr, La Synthèse en histoire*, (Paris, 1911).

individualizate de timp. Această înlănțuire în serii poate fi, pentru unele fapte, mai mare — ea poate duce din fapt în fapt până la crearea lumii — ori poate fi, pentru altele, mai scurtă.

Trebuința acestui nou fel de explicare care constitue o nouă atitudine științifică „ce se îndeletnicește cu evoluția, atât a lumii materiale (în care aflăm uneori aceeași individualizare a faptelor în serii, de ex. în Geologie) cât și a lumii intelectuale", — provine din deosebirea faptelor istorice de faptele știinților care formulează legi. Atât în domeniul naturii, cât și în cel al spiritului, *faptele istorice nu se repetă*, ci se schimbă, evoluează, succedându-se unul altuia *(fapte de succesiune)*. Sânt însă alte fapte și fenomene, care se repetă în chip neschimbător, mereu aceleași. Faptele acestea de *repetiție* se aseamănă între dînsele și fiindcă în această repetiție arată unele însușiri statornice generale, ele dau naștere la *formularea legilor științifice*. Faptele istorice, nerepetându-se, având un caracter individual, purtând coloratura epocii lor, neavând deci nici statornicie și nici asemănări între dînsele, nu îngăduesc formularea de legi. Concluzia este: *A. D. Xenopol* susține că explicația dată de istorie ca știință se reduce la niște generalizări speciale, *seriile, ce urmăresc înlănțuirea faptelor individuale unul de altul*. — „Cunoștința istorică e o cunoștință de deosebiri: și a le șterge pe acestea pentru plăcerea de a formulă legi de producere a fenomenelor și a pune astfel istoria pe picior de egalitate cu științile de repetiție (zău numite de către unii științe naturale) este a nu-ți da samă de deosebitul caracter al fenomenelor succesiunii și a nimici tocmai cunoștința istorică."

Istoria este însă o știință pentrucă — în felul ei, cu o metodă specială — dă o explicație faptelor istorice. „Istoria scrie Xenopol, n'ar fi o știință numai în cazul când n'ar putea dovedi adevărurile sale. În această privință este de observat că, deși dovada în ea este mai greu de făcut decât în științile de repetiție, unde fenomenele pot fi percepute prin simțuri, totuși, cel puțin pentru faptele mari ale istoriei, dovedirea lor științifică, nu se poate contestă."

Această concepție originală i-a dat lui Xenopol locul de frunte în istoria gândirii filosofice contemporane și formularea

ei e datorită generalizării la care ajunge în urma studiului faptelor din trecutul nostru național mai ales; de aceea filosofia aceasta este o filosofie românească. Concepția istorică la Xenopol, e în germen aceeași ca la cronicarii noștri și mai ales la Miron Costin, cum vom arătă altundeva.

Pentru studiul acestei concepții se pot recomandă lucrările următoare:

a) *Théorie de l'histoire, de Xenopol* și „Expunerea pe scurt" etc., citate mai sus.

b) *Paul Barth, Philosophie der Geschichte als Soziologie*, ed. II, 1915.

c) *Fausto Squillace, Le dottrine sociologiche*, Roma, 1902.

d) *Henri Berr, Théorie de l'histoire*, Paris 1911.

Romulus Demetrescu.

Al. Vlahuță
(1858—1919).

Zmuls din plină activitate și din întreaga învălmășeală a atâtor planuri ce sta să le înfăptuească, s'a stins, la 19 Nov. 1919, tânăr de dor de muncă, sexagenarul Vlahuță (născut la 5 Sept. 1858, v. Adamescu, *Viața și opera lui Vlahuță* în „Lamura" An II Nr. 2 p. 114 și N. Zaharia, *A. Vlahuță; Viața și opera lui*, București 1921 p. 2). „Dacia" sa și a congenialului său tovarăș Brătescu-Voinești abiă ajunsese la Nrul 322 al primului an, iar „Lamura" sa, atât de lamură și atât de mult a sa prin perspectiva „de a ajută poporul să se cunoască pe sine în marile sale puteri tăcute" abiă trecuse de pragul publicității.

Din chiar începutul activității sale, Vlahuță a fost un interesat pentru obște, fiind, potrivit vârstei sale un acerb critic social (v. Bogdan-Duică, *Despre Alecs. Vlahuță; Notițe* în „Patria" din Cluj, An I 1919, Nr. 235). Dar mai presus de verva caustică a criticului se manifestă, din cele dintâi începuturi literare ale poetului, dragostea pentru obidiți. Dragostea aceasta crește treptat și ia proporții eroice atunci când Vlahuță ne dă cele mai energice apostrofe de revoltă împotriva celor ce n'au știut stăvili scăldarea în sânge a anului 1907.

În acelaşi timp însă Vlahuţă rămâne propovăduitorul blând al tăcutei religii de dreptate şi muncă, de răbdare şi suferinţă.

„Binele te 'nvaţă-al face
Ca albina mierea ei" — e sinteza acestei credinţe. Şi tonul acesta de apostol devine, pe măsură ce, împreună cu vârsta tot mai progresată, pasionatul critic se domoleşte — din ce în ce mai pronunţat, involvând în mod indirect şi o scădere o valorii scrisului lui Vlahuţă.

Evoluţia aceasta coincide şi cu faptele de îndrumător social şi literar ale lui Vlahuţă. Ziarul său „Armonia" (v. Bogdan-Duică l. c.), apărut la Târgovişte, din Maiu 1881—Dec. 1883 (Hodoş-Ionescu, *Publicaţiile periodice româneşti*) va fi cuprins de sigur, întocmai ca şi co'aborarea sa la „România liberă" etc, nu numai inofensive *armonii* (v. Bogdan-Duică l. c.). Colaborarea ca coredactor (1888—1890), sub direcţia lui Hasdeu, la „Revista nouă" (1887—1895) şi redactarea împreună cu Dr. Ureche (1893–1895) a revistei sale „Vieaţa" (1893—1896), înseamnă răstimpul când talentul său ajuns şi, poate, chiar trecut de culminarea maturităţii, se manifestă în critică şi 'n polemică „într'o notă de seriozitate care va rămâneà o onoare pentru peana lui" (Adamescu, l. c. p. 123). In sfârşit, când, la îndemnul lui Grigorescu, în tovărăşia lui Coşbuc, Vlahuţă „cu mâinile amândouă" începe a risipì binecuvântata semânţă ce ne-o dădù „Semănătorul" (1901), atunci preocuparea de a-i face *lamură* şi pe cei din jurul său îl cucerise acù cu desăvârşire.

Mai mult însă, neasemănat mai mult decât atât, ne-a dat *artistul* Vlahuţă. (Debutul literar şi l-a inaugurat, probabil, cu cele două poezii din „Lyra română", Anul 1880 p. 86 şi 103, v. Bogdan-Duică l. c. şi Zaharia l. c. p. 17).

Ridicându-se, el singurul printre atâţia alţii, până la înălţimile măestrului tuturora, Vlahuţă se menţine alături de *Luceafărul* poeziei noastre. Înrudit sufleteşte cu Eminescu, s'a apropiat de acesta. L-a apropiat nota dominantă de melancolie şi tristeţă. Dar îl desparte de Eminescu raţionamentul său „făuritor de armonii", raţionament pe care pasionatul Eminescu nu poate sau nu vrea să-l cunoască. Dimpotrivă, în formă,

Vlahuţă s'a contopit uneorî chiar cu desăvârşire cu măestrul său. (Stabilirea acestor paralele va constitui un interesant obiect de cercetare).

În felul acesta Vlahuţă rămâne un discipol, fiind în acelaşi timp un măestru, o puternică individualitate.

Individualitatea sa se afirmă de altfel, faţă de Eminescu, şi într'o considerabilă activitate de prozator. Din această latură a scrisului lui Vlahuţă va trebui oricând, în special, relevată monumentala operă care zugrăveşte în cuvinte ceea ce trăeşte dincolo de volatilizările pânzelor lui Grigorescu.

Cea mai completă biografie şi bibliografie a lui Vlahuţă ne-o dă amintita lucrare a dlui Zaharia. Completarea ei o săvârşeşte fascicola I-a din Gh. Adamescu, *Contribuţiune la bibliografia românească*, Bucureşti 1921.

Opera lui Vlahuţă, mai ales subt raportul mişcării evolutive, rămâne însă să fie studiată. O eboşă, puţin cam geometrică şi pedantă, de felul acesta ne-a dat citatul articol al dlui Adamescu.

Cei ce în toamna anului 1919 l-au văzut murind, cei ce clipă de clipă l-au văzut stingându-se, fiindcă „în trupul cela chinuit de suferinţă multă" „ai fi zis că nu rămăsese . . . nici o picătură de viaţă care să nu fi fost trăită, până la urmă, conştiincios şi înţelept", amintesc stăruitor neagra şuviţă de păr care ca val de îndărătnică tinereţă cădea peste fruntea muribundului, pentru a umbri scânteierea unor ochi ce nu voiau să se stingă . . . . Şi subt evocarea acestei impresii ne dăm iarăşi seama de înalta valoare morală a celui ce peste cadrele literaturii a fost un apostol şi unul dintre fericiţii învredniciţi de „acea tinereţă fără bătrâneţă şi viaţă fără de moarte", de care vorbesc basmele poporului nostru „şi care nu e numai o poveste, cum s'ar socoti . . ." (A. Vlahuţă, *Lamură* în „Lamura" An I, Nr. 1, p. 1 s. u.).

Leca Morariu.

Alexandru Macedonski.

(1854—1921.)

Poetul dispărut anul acesta erà una din fizionomiile cele mai curioase ale generaţiei trecute. Figură obicinuită în anume localuri de noapte ale Bucureştilor, prin anume ciudăţenii, prin înfăţişarea sa amintind tipuri dispărute odată cu al doilea imperiu francez, prin mişcările sale aproape automate, prin anume îndrăzneli, printr'o morgă dispreţuitoare de tot ce nu erà conform idealului ce-şi făurise, dar mai ales prin ceata de discipoli tineri şi pletoşi ce-l însoţeau pretutindeni, el îşi crease o celebritate în care intrà, din partea publicului, multă uimire, niţel dispreţ şi prea puţină admiraţie.

În atmosfera aceasta, izolat şi plin de venin, s'a desvoltat şi a trăit Macedonski până în ultimul timp, când, uitându-se vâlva ce provocase cu atitudinele şi polemicele sale, de o trivialitate ce nu se poate închipuì, o altă generaţie, privind în el — poate şi pentru că nu-l prea citeşte — pe un îndrăgostit de idealul integral, neînduplecat în credinţe şi, mai ales pe un poet bătrân ne mai făcând umbră la nimeni, i-a arătat cevà mai multă dragoste.

A caracterizà pe acest artist este de sigur încă destul de greu. Ne lipseşte perspectiva, iar ecoul vieţei sale zilnice, prea aproape de noi, ne împiedică de a fi cu totul obiectivi.

S'a născut în 1854, fiu al generalului Macedonski, fost ministru de războiu. Mândru de origina şi de creşterea ce primise, se considerà de la început ca o excepţie în mijlocul turmei simplilor muritori, în care e condamnat să trăească. Impregnat de cultura Apusului, a Franţei în deosebi, ia de cu vreme în poezia sa o notă internaţională, pe care o va păstrà cât va trăì.

Fire impresionabilă, chemând par'că tot ce-l poate aţâţà, nu trăeşte decât prin şi pentru polemici şi discuţii, în nelinişte şi iritaţie perpetuă. Tot ce poate scandalizà aiurea ca atitudine, teorie poetică sau realizare artistică este imediat adoptat E aceasta o notă feminină, care nu a fost în deajuns pusă în evidenţă. În legătură cu ea e uşurinţa cu care se adaptează

şi-şi însuşeşte toate noutăţile în jurul cărora se dă lupta în Apus. Rând pe rând „macabrul" din opera lui Baudelaire, nevrozismul din a lui Rollinat, perversul şi subtilul din a lui Rimbaud trec în opera lui Macedonski. Ceea ce însă era sincer la aceştia, la el devine o poză, prin care caută să se singularizeze, să se distingă de „burghez".

Alături de această notă de modă literară, îl vedem impregnat de o concepţie despre rolul poetului, care vine deadreptul de la Romantici. Artistul, crede el, ori se face a crede, e o făptură unică, în care se concentrează tot ce omenirea are mai de preţ, care merită să domine prin geniul lui, căruia totul îi e permis pe de-asupra legilor şi a moralei, rege în domeniul ideii. De aici strigătele în contra societăţii care nu-l preţueşte; de aici felul de viaţă al lui M., amintind uneori pe cea a lui Barbey d' Aurevilly şi a lui Villiers de l' Isle Adam; de aici toate acele acţiuni care ar fi compromis pe ori ce simplu muritor: chetele, listele de subscripţie, etc.

Şi totuşi, în afară de aceste influenţe ale vremei, care nu-s partea originală a operei lui Macedonski, în afară de înnoirile de formă — aduse din Apus — pentru care merită recunoştinţa noastră, găsim la el două note demne de remarcat. Una, mi se pare, îi este absolut personală, aproape unică in literatură; alta unică numai în ţara noastră. Prima este *ura*, o ură sălbatecă, exprimată cu o violenţă, cu o lipsă de jenă, care nu cunoaşte nimic sfânt, care nu se potoleşte nici în faţa morţii, nici în faţa suferinţei. De aici epigramele, invectivele, articolele polemice, nu pentrucă o idee, o concepţie ar fi în joc, sau destinul unui popor, — ca în *les Châtiments*, a lui Hugo — ci pentrucă societatea, confraţii, presa, lumea, Domnul ţării, nu-i recunosc geniul, nu-i dau posibilitatea, lui, Macedonski, omului excepţional, să trăiască viaţa escepţională la care are drept, în virtutea darului divin cu care a fost înzestrat.

A doua notă este un erotism exacerbat, în care nu intră nimic din dragostea duioasă, nimic chiar din sensualitatea plină sănătoasă a omului cu nervii întregi, cu simţuri impresionabile şi fine. De iubire, nici urmă. Un priapism, impresionant, de sigur, dar desgustător.

Alături de aceste note, care apar ca Leitmotive ale operei, găsim din când în când notaţiuni fericite de impresii, senzaţii, dar nimic mai mult.

Aşa ne apare Macedonski astăzi: neliniştit, chinuit de vanitate, crezând în steaua lui şi nu prea, ros de dezacordul între mijloacele sale mărunte şi aspiraţiile sale grandioase, dându-şi seama de acest dezacord şi căutând să-l mascheze în faţa lumei prin corul cercului de adulatori şi publicarea aprecierilor celebrităţilor streine, mai mult sau mai puţin autentice, asupra operei sale.

Fondează ziarele: *Oltul*, *Vestea*, *Stindardul Ţărei* în cari scrie articole de un antidinasticism furibund, *Nuvelistul*, *Plevna*, *Dunărea*, *Literatorul* (1880), cel mai însemnat din toate. Publică: *Prima Verba* (1872), *Poezii* (1882), *Excelsior* (poezii 1894), *Bronzes* (în franţuzeşte 1897), *Thalassa* (roman tradus în franţuzeşte subt titlul „Le Calvaire de feu" 1906); şi piesele *Iadeş*, *Uncheaşul Sărăcie*, *Saul* şi traduceri din Shakespeare, etc.

G. Opriescu.

Ioan Caragiani.

Cu bătrânul, foarte bătrânul academician, trecut la cele veşnice în Iaşi, la 13 Ianuar 1921, dispare o figură distinsă, dacă nu impunătoare, a culturii noastre.

Originar din Macedonia, căreia i-a consacrat acele „Studii istorice", aşa de bogate în informaţii rămase, din nenorocire, un fragment, fostul membru al „Societăţii Academice Române" a publicat o Gramatică greacă în 2 vol. (Iaşi, 1870 şi 1872), cum şi câteva traduceri în proză din Homer („Odisseia" şi „Batrahomiomahia", 1876), Aristotel (cartea a II-a a „Poeticei"), Teocrit.

Elevii săi de la Universitatea din Iaşi, unde a fost, multă vreme şi director al Bibliotecii, îşi vor aduce aminte totdeauna de glumele, — constructive — cu care-şi argumentă lecţiile de greceşte gustatul povestitor de anecdote al „Junimii".

V. Boyrea.

W. Wundt.

Moartea celebrului profesor de la Leipzig înseamnă o pierdere imensă, nu numai pentru cugetarea filosofică în gene-

ral şi psihologică în special, ci şi pentru lingvistică, pe care dînsul o cuprinsese în monumentala-i operă „Vö kerpsychologie" (vol. I: *Die Sprache*, ed. I, Leipzig 1900; ed. II, 1904).

Nu putem spune mai bine ce valoare are contribuţia filosofului german în această materie decât reproducând cuvintele ce-i consacră, la 1908, Ch. Albert Sèchehaye, privat-docent la Universitatea din Geneva, într'o carte închinată lui Ferdinand de Saussure, maestrul genial, — mort de curând şi dînsul! — a cărui judecată o reflectă:

„... Nimenea nu îndrăznise încă să privească în faţă problema pentru a încercà să scoată din psihologia modernă o lingvistică teoretică.

„Lucrurile s'au schimbat puţintel când, în 1900, Wundt a publicat opera sa asupra Psihologiei limbagiului, care, bazată esenţial pe rezultatele generale ale lingvisticei moderne, constitue cea dintâiu încercare de a da o expunere a acestei ştiinţi a legilor, cu toate mijloacele de care dispune acum psihologia.

„Opera aceasta are o importanţă şi mai mare. Ea este prima parte dintr'un tratat complet de psihologie colectivă, trebuind să studieze, pe lângă limbă, tot ce se raportă la miturile, credinţele şi obiceiurile popoarelor. Dar ea are o însemnătate considerabilă din punctul de vedere al ştiinţe limbagiului, singură. De-aceea a şi provocat o mişcare generală de interes din partea lingviştilor, şi, fie prin ea însaşi, fie prin discuţiile ce a stârnit şi prin lucrările ce a făcut sau va face încă să se nască, ea va marcà o dată în istoria cercetărilor lingvistice.

„Meritele operei lui Wundt nu s'ar puteà exagerà. Admirăm vigoarea intelectuală a omului care, ieşind din domeniul mai restrâns al studiilor sale speciale, ştie să-şi asimileze substanţa unei ştiinţi atât de vaste şi atât de complexe ca lingvistica modernă. În acest domeniu el dobândeşte o informaţie destul de întinsă, pentru ca nimic esenţial să nu-i scape, şi destul de precisă pentru a-şi formà, când trebue, o părere independentă. Apoi, spiritul său, hârşit în analizele psihologice moderne, renovează ştiinţa pe care o atinge, sămănând pe urmele lui ipoteze originale, şi dă, asupra celor mai multe

puncte, lecţii lingviştilor, al căror elev se constituise. Numai un maestru erà capabil de o operă atât de puternică".

Lucrarea profesorului ţeleveţian continuă, aducând anume obiecţii, „care nu căşunează nici o pagubă recunoştinţii şi admiraţiii noastre" şi care nu şi-ar aveà locul în această scurtă notiţă comemorativă: cei interesaţi le pot ceti în original *(Programme et méthodes de la Linguistique théorique* — Psychologie du langage — Paris, 1908, p. 21 şi urm.).

V. Bogrea.

Emil Thewrewk de Ponor.

Românimea care a dat Ungariei regi şi vlădici, i-a dat, în persoana octogenarului învăţat Emil Thewrewk (ceteşte: Török, „Turcu"), mort la 25 Februar 1917, ca profesor la Universitatea din Budapesta, pe cel mai de seamă filolog clasic.

Născut la Pojon, dintr'o familie „walachischen Ursprungs" — după propria mărturisire a panegiristului maghiar de la „Neue Jahresberichte über die Fortschritte der klassischen Philologie" (an. 1916—18, p. 131), — el îşi câştigase o reputaţie universală, editând lexiconul lui Festus, pe baza codicelui Corvinian (răpit odinioară de Turci şi dăruit Universităţii din Budapesta de Sultanul Abdul-Hamid al II-lea) şi a manuscriptului inedit de la Troyes: până la aparaţia ediţiei Lindsay, care întrebuinţează copiile lui Thewrewk, ediţia acestuia (textul, 1889), deşi incompletă, — autorul fusese nevoit a o întrerupe, spre a puteà supraveghiá tipărirea gramaticei ţigăneşti a arhiducelui Iosif — erà singura ştiinţific utilizabilă.

V. Bogrea.

Spiridon P. Lambros.

Născut la 8 April 1851 în Corfù, centrul intelectual grecesc în care văzură lumina zilei poeţii Dionisie Solomòs şi Aristotel Valeoritis, fiul cunoscutului numismat Paul Lambros şi-a făcut studiile superioare la Atena, Berlin şi Lipsca, întregindu-le prin călătorii de studii la Paris, Londra şi Viena.

Opera-i ştiinţifică e de o vastitate cu totul neobişnuită.

N-l special din revista sa Νέος Ἑλληνομνήμων, închinat amintirii sale şi oferit, duios, de devotata-i văduvă, preţuitorilor lui

(Σπυρίδων Π. Λάμπρος, 1851—1919, Atena 1920), cifrează la 479 publicaţiunile marelui învăţat. El cuprinde, în acelaşi timp, şi o listă a lucrărilor încă netipărite, aflate în hârtiile neobositului cercetător (pp. 94— 138), printre care, o traducere completă a celor cinci volume din „Geschichte des osmanischen Reiches" a d-lui N. Iorga.

Traducerea a fost făcută, — ni se lămureşte, — între 24 Ianuarie şi începutul lui Septembre 1918, la Hydra şi Scopelos. Ea a mângâiat, deci, amărăciunea exilatului politic, care ispăşeà acolo păcatul unei atitudini greşite, şi, poate, — căci tainile sufletului omenesc sânt atâtea . . . — făcând-o, colaboratorul la „Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale" al celui mai fecund scriitor român, cel mai harnic învăţat el însuşi, cu care se poate mândri Grecia contemporană, va fi simţit, în vinele sale, picătura de sânge „cuţovlah" pe care se pare că o aveà, — cum o aveà, de sigur, un alt Corfiot şi un alt Spiridon, Vasis cel dintâiu latinist al patriei sale, *Suliot* după tată, iar după mamă, Şerban (Σουρμπάνη) din Ianina mort la 1913, în vârsta de 61 de ani (v. necrologul din. Ἀθηνᾶ, XXV, p. 478 şi urm.).

Otto Schrader.

(28 Mart. 1855—21 Mart. 1919).

Fostul membru de onoare al Academiei Române erà cunoscut în cercurile mai largi ale publicului prin excelentul resumat *Die Indogermanen* din colecţia „Wissenschaft und Bildung", dar mai ales prin acel admirabil *Reallexicon der indogermanischen Altertumskunde*, care, ca operă de popularizare, s'a bucurat de un mare şi meritat succes: o nouă ediţie, gata în manuscript, îşi continuă apariţia, începută în 1917, subt îngrijirea unui elev al regretatului învăţat, d. A. Nehring (fasc. a III-a, 1920).

Fără originalitate deosebită în vreunul din domeniile pe care le-a cultivat, prelucrătorul, împreună cu A. Engler, al celebrei opere a lui Hehn *(Kulturpflanzen und Haustiere)* a ştiut, totuşi, de la început, să găsească drumul de la filologie şi lingvistică la istoria culturară: cu tot titlul ei împrumutat de la A. Kuhn (v. chiar ed. III, vol. I, p. 23), *Sprachvergleichung und Urgeschichte* e o adevărată „lucrare programatică" şi, de la ea

până la cel din urmă studiu *(Die Entwicklungsgeschichte des Schicksalbegriffs bei den Indogermanen*, apărut în „Neue Jahrbücher für das klassische Altertum" pe 1919, p. 75 şi urm.), aceeaşi concepţie dăinuind întreaga-i activitate.

Ceeace înnobilează însă şi face deosebit de simpatică această figură a ştiinţii germane este, — pe lângă tragedia unui sfârşit de cumplite suferinţe, — faptul că, spirit obiectiv şi ponderat, Schrader s'a opus în totdeauna exagerărilor pangermaniste în domeniul istoriei culturii: teoria, aşa de fanatic susţinută de un Hans Hahn *(Das vorgeschichtliche Europa*, 1910) şi împărtăşită, cu oarecare diplomaţie, de însuşi C. Schuchardt, şeful secţiei preistorice de la Muzeul etnografic din Berlin, care ne-a făcut imensa onoare de a vizită Dobrogea noastră în timpul războiului (v. Prefaţa la *Alteuropa* sa), teorie care „dizolvă conceptul *indogermanismului* în acel al *germanismului*", punând patria primitivă a culturii indoeuropene „auch in Berlin und Umgegend" (Sprachvergl. u. Urgesch. I. p. IX), a găsit în el un adversar implacabil.

Şi mai ales în zilele noastre, când, din cauza înfrângerii suferite, egoismul naţional german îşi caută satisfacţia în asemene iluzii, mai mult sau mai puţin preistorice, anexând, d. ex., divinităţile homerice la panteonul teutonic (aşa, între alţii, H. Muchau *Bericht über die homerischen Realien*, în „Jahresbericht"-ul Bursian-Körte pe 1920, p. 1/2), după ce; nu de mult, proclamaseră *Carmen Arvale* „ein urdeutsches Bittganggebet" (K. Stuhl!) — un element ca Schrader era necesar.

Cu el s'a stins o adevărată lumină a ştiinţei.

V. Bogrea.

Karl Friedrich Brugmann.

La 29 Iunie 1919, a părăsit viaţa aceasta patriarhul „indogermanisticei" contemporane.

O bibliografie completă a operei sale nu-şi poate avea locul aici: până la 1909, se găseşte una, amănunţită, în vol. XXVI al revistei înfiinţate de el, împreună cu W. Streitberg, „Indogermanische Forschungen", p. 425 şi urm.

Singur sau în colaborare cu alţii (Curtius, Osthoff, Leskien, Delbrück), în mari lucrări de sinteză, ca *Grundriss der verglei-*

chenden Grammatik der indogerm. Sprachen şi *Griechische Grammatik*, sau în minuţioase cercetări de microscop, cu nenumăratele studii şi recensii publicate în aceeaşi revistă, continuatorul lui Bopp şi Schleicher aduce pretutindeni acel adaus propriu care constitue elementul iniţial de progres în orice ramură o ştiinţii. Şi lucrul nu poate mirà din partea unui om care, la vârsta de 27 de ani, revoluţionà concepţiile curente asupra vocalismului indoeuropean, inaugurând — împreună cu Amelung şi Scherer — o nouă eră în studiile lingvistice, prin supunerea respectului pentru legile fonetice şi exploatarea principiului psihologic al analogiei, atât de vitreg tratat până atunci (de un Curtius d. ex.).

„Gramatica grecească" a sa, din „Manualul" lui Iwan Müller, dacă nu aveà meritul de a fi aplicat cea dintâiu acest principiu, — o făcuse la 1883 Francesul Victor Henry, — şi dacă nu uneşte claritatea cu consistenţa în măsura în care le uneşte neîntrecuta „Schiţă", de o transparenţă şi soliditate de cristal, a lui Meillet, are, totuşi, cuvântul incontestabil de a plecà, ca cea dintâiu, de la prototipele indoeuropene, iar, în adaosul de mai târziu, de a înfăţişà, pentru prima dată, o sinteză comparată a limbii greceşti.

Această neîntreruptă activitate ştiinţifică, de la teza de doctorat din Leipzig 1871 (*De graecae linguae productione suppletoria*) până la ultimele „Selbstanzeigen" şi recensii (între care, una după dicţionarul etimologic grecesc al lui Boisacq), a mers paralel cu o neobosită activitate didactică: începând cu catedra de gimnaziu din Wiesbaden, oraşu-i natal, continuând cu „adiunctura" la Institutul rusesc de filologie clasică din Leipzig şi sfârşind cu profesoratul la Universitatea din acelaşi centru cultural german, fostul student de la Halle, Leipzig şi Bonn, a servit, până la capătul vieţii sale, învăţământului.

Fără intuiţia genială a lui Bopp, fără spiritul ordonator al lui Schleicher, dar având ceva din amândoi aceşti corifei şi nimic din îngustimea de orizont a unui epigon, K. Brugmann, e personalitatea care umple şi domină, prin munca, erudiţia şi metoda sa, ultimele trei sau patru decenii ale lingvisticei indoeuropene.

Moartea lui lasă vacant scaunul de „prinţcipe al lingviştilor indoeuropeni contemporani", şi, — Germania neputând opune

decât candidatura lui W. Schulze —, trece sceptrul, fără discuţie, în mânile Francezului Antoine Meillet: coincidenţă simbolică!

V. Bogrea.

Carlo Salvioni. (3 Mart. 1858—20 Oct. 1920).

Filologul de o activitate foarte întinsă şi minuţioasă, mai ales în domeniul atât de variat al dialectologiei italiene, a fost urmaşul marelui Ascoli la catedra de „glottologie" dela „Academia Scientifico-Letteraria" din Milano.

Studiile universitare şi le-a făcut la Lipsca, unde îşi trece doctoratul cu „Fonetica del dialetto moderno della città di Milano" (tipărită în 1884), cu care s'a arătat de la început cercetător cu răbdare şi pricepere pentru astfel de probleme.

Se îndreptase spre o şcoală din Germania, ţara clasică a filologiei, într'o vreme când în Italia domină Ascoli. Era însă născut în *Ticin* (Bellinzona, 3 Martie, 1858), cantonul italian din Elveţia, de unde tineretul era atras mai mult spre nord-est, din aceleaşi motive geografico-politice, care mânau şi pe tinerii noştri din Ardeal şi Bucovina, spre Pesta, Viena, Germania. Sufleteşte însă avea să devie un fervent luptător pentru integritatea pământului Italiei. În lupta aceasta a fost de o tărie antică, ilustrată prin moartea ambilor şi singurilor lui fii, în războiul mondial. De aceea, la moarte, a fost plâns nu numai savantul pierdut în puterea vârstei, dar şi cetăţeanul şi omul de caracter măreţ şi dârz în iubirea de neam, dar tăcut pentru durerile lui, căci, fără să-i afle doctorii, în corp, vre-o pricină a suferinţelor, s'a stins de "o boală necunoscută", ducându-se după fiii săi. . .

Activitatea lui Salvioni s'a întins treptat, în domeniul în care începuse, cercetând dialectele italiene, vechi şi nouă, întâiu pe cele din nordul Italiei, din valea „Grigioni"-lor, şi din alte părţi ale peninsulei, apoi graiurile din Corsica, Sardinia, Sicilia, Malta etc., explicând număroase fenomene de fonetică, sintaxă, toponimie etc. Fonolog prin excelenţă, s'a ocupat cu mare dragoste de studii etimologice, publicând *Postille italiane* al vocabolario latino-romanzo (1897) şi *Nuove postille* (1899), contribuţii de adausuri şi îndreptări la cunoscutul, dar azi învechi-

tul dicţionar etimologic latino-romanic, al lui Körting. Acelaşi fel de revizuire a făcut şi pentru noul şi marele dicţionar etimologic al lui Meyer-Lübke (în „Revue dialect. rom"). Asemenea „postille" sau „apunti etym. e lessic.", a împrăştiat prin mai toate revistele de filologie italiene, franceze şi germane, pe care, de sigur elevii lui le vor înregistrà cândva într'un indice bibliografic.

Materialul etimologic al limbii italiene îl aveà pregătit pentru un nou dicţionar italiano-german, ce erà să se publice în Germania (cum afirmă d. E. G. Parodi în *Marzocco* din Firenze, 31 oct. 1920).

Din graiurile *Ticin*-ului, — pentru care a înfiinţat, ca să-i apere conştiinţa şi cultura italiană, revista *Adula* (în Bellinzona) — strânsese un vast material în colaborare cu Guarnerio şi Merlo. Adaugăm că cercetările erau subvenţionate de confederaţia elveţiană. Pentru publicarea materialului însă a rămas în vieaţă numai profesorul Merlo (v. de Gaurnerio, Appunti lessic. bregagliotti, în Rend. Ist. Lomb. XLI, XLII şi XLIII).

Salvioni a urmărit în dialecte şi tipăriturile marilor opere italiene, dovedind mărea lor popularitate (cf. între altele, „Saggiuolo bibliografico delle versioni e travestimenti dialettali a stampa della Divina Commedia, dell'Orlando Furioso e della Gerusalemme liberata, 1902).

Cunoscător şi iubitor al dialectului milanez, s'a ocupat mult de opera unui apreciat poet, scriitor în acest graiu, *Carlo Porta*, pentru ale cărui opere, transcrise fonetic în dialect, prepară o ediţie critică. A publicat până acum numai corespondenţa lui C. P. (în „Archivio Storico lombardo" din 1908 şi 1909) Contribuţii asupra vocalismului vechiu milanez a dat şi în *Studi* dedicate lui P. Rajna (1911).

Din timpul războiului datează un apreciat discurs al său care are şi un interes ştiinţific filologic, *Ladinia e Italia* (tip. în *„Rendiconti del r. Istituto Lombardo", 1917*).

Mort în puterea vârstei, n'a putut să-şi publice toate lucrările.

Între filologii italieni este socotit drept un puternic susţinător al fonetismului, pe care-l socoteà o garanţie în cer-

cetările de limbă. Astăzi, şi în Italia îşi face loc, deocamdată sfios, curentul celor ce vor să stabilească principii noi în domeniul studiilor lingvistice, căutând să lase la o parte „legile fonetice", prin care totuşi, până azi s'a stabilit majoritatea elementelor latine din limbile romanice.

G. Giuglea.

P. E. Guarnerio (1854—1 Dec. 1919).

Născut la Milano, în 1854. A intrat de tânăr în învăţământul secundar, a fost docent de istoria comparată a limbilor neolatine la Genova, apoi la Pavia, unde de la 1903 a urmat ca profesor la catedra de glottologie clasică şi romanică, pe care o ţinuse până atunci C. Salvioni.

Activitatea lui G. e din cele mai variate şi mai bogate, a abordat chestiunile cu multă pasiune, deşi nu întotdeauna în chip fericit. Dialectologia italiană îi datoreşte contribuţii însemnate, rezultate din cercetarea textelor şi documentelor vechi, precum şi a vorbirii actuale din diverse părţi ale Italiei. Între altele a accentuat legătura dintre dialectele din Toscana şi Corsica — aceasta din urmă studiată în relaţiune cu dialectele nordice din Sardinia (Arch. Glott. It., XIII şi XIV). L-a preocupat în deosebi limba sardă, considerând-o ca unitate a parte (cf. „Il Sardo e il Corso în una nuova classificazione delle lingue romanze", în Arch. Gl. It. XV, 1904). A dat publicităţii unele din monumentele vechi ale limbii sarde (»Gli statuti della Republica Sassarese, testo logudorese del sec. XIV, în Arch. Gl. It. XIII. 1892). Lexicul sard i-a dat continuu prilej de cercetări etimologice (v. Romania, XX, 1891 şi XXXIII; „Miscellanea linguistica in onore dei G. I. Ascoli", Torino, 1901, ş. a). În „Kritischer Jahresb. über d. F. d. rom. Phil. (vol. I, II, IV, VIII IX—XIII) a dat o serie de critici asupra studiilor despre limba sardă, iar mai târziu dă şi o privire generală („Relazione retrospettiva degli studi sul sardo fino al 1910") în „Revue de dialectologie romane", III, 1911).

Interesant de amintit că, în ce priveşte istoria desvoltării lui *c (k)* latin, în sarda centrală, a apărat teoria greşită a lui Ascoli — pentru care avea un deosebit cult — în sensul că

dintr'o fază *k'* s'ar fi revenit, prin regresiune, la pronunțarea veche latină de *k* și că n'ar fi, prin urmare, păstrarea până în zilele noastre a sunetului latin (cf. „L'intacco latino della gutturale di *ce ci*" în Suppl. dell' Arch. Gl, It. IV, 1897). Felul acesta de a vedeà l-a menținut și contra noilor explicațiuni date de filologul și Sardul de origine, *Campus*, mort și el, nu de mult. O deosebită atențiune și îndemn a dat culegerilor de poezii populare sarde (v. „Le Launeddas sarde" în „Rend. Ist. Lomb. LI, 1918), care nu prea erau cunoscute până la acel „Mazzetto di Ninne.-Nanne logudorese" a lui *V. Cian* și care astăzi sânt studiate de sardistul german, *Wagner* (cf. anii ultimi din Z. f. rom. Ph.)

Lăsăm la o parte alte scrieri (v. o înșirare a operilor lui, făcută de B. Terracini, în Rivista di Filologia, 1920, vol. 48, pag. 85), mai mult sau mai puțin întinse, precum cele privitoare la limba catalană, la tradițiuni popu'are genoveze, lingvistică indoeuropeană etc., pentru a aminti că a publicat „Vocabolario dei dialetti, geografia e costumi della Corsica", operă postumă a lui F. D. Falcucci (Cagliari, 1915).

Puțin înainte de moarte, ca un fel de oglindire a diverselor sale cercetări, a tipărit un manual de fonetică romanică („Fonologia Romanza", Milano, Hoepli, 1918), despre care dăm mai sus și o notă a parte.

G. Giuglea.

Paolo Savy-Lopez
(1876—1919).

A murit la Neapole în 27 Febr. 1919. A întreprins o activitate bogată în domeniul filologiei romanice ca cercetător și ca profesor (lector la *Strassburg* 1900—02, prof. la *Budapesta* 1902—03, prof. de literaturi neolatine la *Catania* 1903—15 și în urmă la *Pavia* 1915—19, în care timp a fost și directorul „Institutului italian" din Paris, creat din inițiativa lui).

Studiile lui sau îndreptat mai mult în domeniul literaturilor romanice, din cari (lăsând la o parte ceea ce a scris asupra lui Dante, Boccaccio, Petrarca, Leopardi etc.) citățm studii de texte, precum e „*La novella provenzale del pappagalo*" (ediție critică), Napoli 1901, *Altitalienische Chrestomathie* (în colaborare cu M. Bartoli, 1903), întrebuințată mult în școlile din Apus; *Trovatori e poeti*, Palermo 1906, etc. (v. Revista d'Italia, XXII, 1919, p. 201).

În domeniul lingvistic a scris asupra metatezii în provensali (1902), *Il dialetto antico napoletano* (1906) și în urmă *Le origini neolatine* (Milano, Hoepli 1919), tipărite subt îngrijirea lui P. E. Guarnerio, după moartea autorului. **G. Giuglea.**

Addenda-Corrigenda.

— p. 78. r. 2 de jos, după *piță-piță* adauge: = **priță*, „căpriță“ — V. B.

— p. 78. r. 2, în notă, în loc de: „gâscă“, citește: „gâscuță“ și adauge: germ.-dial, *pul*, „Lockruf für Hühner“ = fr. *poule*, „găină“ (Suolahti, *Die deutschen Vogelnamen*, 235); *bocéi—bocéi*, strigăt p. chemat bobocii = *bobocei* ; — pentru *cuțu*, cf și it. *cuccio*, idem; — pentru *ciuș*, cf. *ciuș-di!* (Păcală, *Rășinari*, 137), a ședea *ciuciu*, „pe vine“ (Rev. cr. lit. III, 93), iar, pentru megl. *ciuș*, “în cârcă“, cf. fr. *à califourchon*, it. *cavaluccio;* — pentru *cațaon*, v. Philippide, *Spec. rom.*, 1907, p. 54 (*coș-coș*, „cătră capră ca să stea la muls“ [Codin, 21] = sl. koš-, „capră“ ?); — pentru *hâș* și *halè*, cf. germ *hsch, ksch, hile* (Kleinpaul, *Stromgeb. d Spr.*, 418—19), *kusch* (Schrader, *Reallex.*², 33); — pentru *piran*, cf. și s.-cr *puran*, „curcan“. — Liste de interj. rom. de acest soiu: „Șezătoarea“, III, 188—90; rev „Ion Creangă“, VIII, 168 sq., 228 sq., IX 195, 59. V. B.

— p. 89, nota: pentru *huștiuliuc*, cf. turc. alt-üstülük, „désordre, bouleversement“ (Pascu, *Sufixea*, 334). V. B.

— p. 92, nota: pentru *pitpalac*, cf. și litv. *pùtpela*, „caille“. V. B. Pentru reduplicarea onomatopeică cf. acuma Frieda Kocher, Reduplikationsbildung im Französischen und Italienischen, Aarau 1921. S. P.

— p. 96 în nota 1, după *acest* adaugă: *-ái apare subt forma*

— p. 115, r. 21 de sus, după *-m-* se va intercală următoarea parenteză: (cf. totuși τάβα în Asia-mică după Steph. (Byz. cit. la Walde, Et. Wb. 766). N. D.

— p. 123, r. 12 de sus, după *prin* are să urmeze: *asimilație și*

— p. 131, r. 13 de jos: dacă *Altenburg* se poate interpretà ca o et. pop dintr'un *Altân*, (=turco-tăt. altyn „aur“),

am aveà încà o confirmare a et. propuse. — *Obryzum* e frecvent în signatura barelor de aur (v. Hill, *Greek and Roman Coins*, 137). — Despre aurul abrudean, v. N. Olahus, *Hungaria et Atila*, p. 63. sqqv., în special p. 88. V. B.

— p. 145 Deşi, răsfoind noua ediţie îngrijită de A. Nehring a lui O. Schrader, *Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde*, mai găsim în fasc. II, Berlin u. Leipzig, 1920, p. 330 încă câteva dovezi că râurile se pot numì după plantele care le însoţesc cursul: „und zwar nach den Erlen: das gallische *Vernodubrum* (Verdouble): ir. *fern.* 'Erle', nach dem Buchsbaum: der italische *Pyxûs* (Busento), nach dem Lorbeer: der griechische *Daphnûs*, nach dem Eppich: der griechische *Selinûs*", — pentru *Bârsa* se mai poate da o explicare afară de cea de „Birkenbach" a lui Tomaschek, fără a schimbà etimologia dacică pe care am încercat să o fixăm. *Bârsa* poate să fie numai un dublet al vechiului indic *bhurjas* şi al corespondentelor acestuia în celelalte limbi indoeuropene. În acest caz el n'ar aveà înţelesul de „Birke", ci pe acel de „*Alba*", coloarea (cf. alb. *bardh* „weisz") după care s'a putut numì nu numai mesteacănul, ci şi o apă sau un râu, căci: „Nach der Färbung des Wassers scheinen benannt: die italische *Albinia* (Albegna), der griechische *Alphêus*, das germanische *Albis* (Elbe): lat. *albus* etc. 'weisz' (vgl. auch altn. *elf*, *elfa*, 'Flusz'), ferner der gallische *Argenieus (Argens)*, die irische *Argita* (Bann): *arg-* 'hell glänzend'" (*o. c.*, p. 329).[1]) O indicaţie în acest

1) Cf. şi româneşte o întreagă serie de pârae, văi şi fântâni numite: *Alba, Albu, Albele, Albuia, Albuleşti, Izvorul-Alb, Părâul-Alb, Râul-Alb, Valea-Albului* etc. în *M. D. G.* I, p. 34—35 şi 44—45, precum şi la Ig. Lenk *o. c.* I, p. 4 şi 15—17. — *Alb, Albe* etc. sânt numiţi şi mulţi munţi. Ca „pendant" corespunzător văii *Bârsa* se poate citâ *Bértz*, muntele pe care l-am amintit (Ig. Lenk, *o. c.* I, p. 129), apoi poate „*Birtz*, ein Berg in der Hunyader Gespannschaft" (*ib.* p. 146), „Kis- *Birtz*" şi „Nagy- *Birtz* ein Berg in obern Tsiker Sekler—" şi „im Udvarhelyer Sekler Stuhl" (ib., II, 208 şi III, 136—7) ş. a.

sens se pare că ne dau şi citate ca: *Oiţă bălană, cu lână bârsană*, Marian, *Descântece*, p. 55. *Dicţ. Acad.*, I, p. 503 ne spune că *bârsană* însemnează aici 'lungă şi aspră, de calitate mijlocie'. Oare nu poate să fi însemnat la început numai 'albă', apoi — fiind lâna albă de obiceiu mai slabă decât cea neagră — 'lungă şi aspră, de calitate mijlocie, slabă'? Cf. şi: *Cioarecii, numiţi în Reşinari nădragi, se fac din postav de casă alb, ţigaiu sau bârsan*, Moldovan, Ţara noastră, p. 127. N. D.

— p. 197, r. 7 de sus: înţelesul de „mare" a lui *măcicat*, şi'n dr. *măşcat*. V. B.

— p. 206, nota, adauge: cf. totuşi cunoscutul *Romanija*, „Rumelia". V. B.

— p. 208, r. 13 de sus, în loc de: „recente", ceteşte: relativ recente (c. sec. XV). V. B.

— p. 211, r. 4 de jos înnainte de *Vo-oteşti*, adauge: Fonetisme ca *Bala* = *Beala* fac probabilă derivarea lui *Balş(a)* din *Beaşl(a)* (Skok, în „Memoriile Acad. Sudslave", 1920, p. 117; altfel, Philippide, în art. asupra Barangilor din „Viaţa rom." pe 1910). V. B.

— p. 212, r. 10 de sus, adauge: cf. *hârciogu*, „cricetus", ung. „hörcsög" (Lex. Bud.) *herţiu*, „linteum crassum", „hurduzău" (ibid), *Alecu Herţea*, Ţigan mănăstiresc, în 1470 (Bogdan, Doc. lui Şt., I, 145). *Valea Herţului*, în j. Gorj (din germ. *Herz?*). — Apoi, în notă: *ciric*, „codru de pâne" (Codin, 16; Lungeanu, *Zile senine*, 213; Arhibald, *Porcii*, 135), „măsură de suprafeţe" (Gâdeiu, *Mon. com. Bragadiru* 114) = turc. *čerek*, „quart" (Şăineanu, Infl. or., III, 397); — pentru etim. falsă, din ung. *szücs*, „suciu, cojocar', v. deja Ureche, ed. Kogălniceanu[3], I, 379; cf. şi satele (sucevean, nemţean) *Soci*, etc.; — pentru *renie*, cf. încă: *renişul* = **arenişul*, „plaja *nisipoasă*" (rău explicat la Pamfile, *Duşmanii*, etc., 291). V. B.

— p. 214. r. 7 de jos, şterge; „Ghibănescu", iar 13 r. mai sus: „roii", adăugând: pentru *fârtănasul*, cf. n. de sate dispărute *Pârtănoşi, Pârtonoşi* (Bogdan, o. c., II, 571, 580); — pentru *bezmetic* cf. şi pasagiile din Teliman (*Nuvele umoristice*, ed. Socec, 76) şi Zanne (Proverbele, IX, 264: „zăpăcit ca un roiu fără matcă"). V. B.

— p. 215, r. 11 de sus, după *Cer-negura:* aşa, la Grecescu. Consp. flor. Rom, 372. — Ibid., în notă, ceteşte: Jassmarkt. V. B.

— p. 216, r. 9 de sus, după Nistor: în „Flacăra" din 24 Ian. 1915, p. 102 sqq. — Ibid., notă 3, ceteşte: mr. *araδa*, iar pentru *grum*—, cf. dr. *grum*, *grumuleţ*, „movilă", *grumesc*, „umplu cu vârf" (Lex. Bud., ultimul, s. v. *popâlnesc*); — pentru sinon. *măglă*, atestat şi la Ureche (ed. Giurescu, 57), cf. Cihac, II, 513 şi n. de sat *Mâgla* (în j. Roman). V. B.

— p. 217, r. 12 de jos: cf *dornă* „bulboană, ochiu în râu" (Rev. cr-lit., III, 123; la O. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, 57, şi et. topicului). — Ibid. 7. r. jos, după *slăbănog*, adauge *slobonog* (Lex. Bud.), iar, ca paralelă pentru *Vârciorova* — *Vârciorog(a)* (v şi Pascu, *Sufixele*, 218), cf. dubletul *Orşova-Orşoga*. — V. B.

— p. 218, r. 3 de jos, adauge: *Bărlui* (Vâlcea), *Bălđâlui* (Dolj), *Orlui* (Buzău, cf. Or); iar, în notă, după *Colun: Colon şti* (Codrescu, *Uricariul*, XV, 370), *Colonoasa*, alias *Colunoi* (Bogdan. o. c.), *Pelecani* (Olt), *Turia* (de la *tură*, „taurus"). — V. B.

— p. 219, r. 11 de sus: *Orheiu* e mai curând ung. *Örhely*, „Straja", iar *Corodeşti* (v. mai jos), ctitoria boierului *Corod* al lui Alex.-cel-Bun (Bogdan, *o. c.*, II, 322). — Sate cu n. de *Blaj*, în Mehedinţi, Romanaţi, Argeş. — In nota 1, după *Ottac*, „insula", adauge: vsl. *otokъ*, idem, iar în loc de Seghedin, ceteşte: *Sighet* (la Ureche ed. Giurescu: *Zeghit*) = ung. *sziget*, „insulă". — Tot aşa,

n. 2, ceteşte: „*Gealu-Mare*“, iar după *Gelu*, adoge: cf. *Gelu*, cu sens geografic, de munte, în Doc. din 1075 (N. Iorga, *Ist. Rom. din Ardeal şi Ungaria*, I, 30); *Faţa Gelului*, munte muscelean, lângă hotar (Frunzescu, 208), e îndoios. — V. B.

— 221 p. 2, şi 3 citeşte: ci cuvântul se întrebuinţează mai cu seamă despre obiecte, pe care le laşi să cadă din mână cu un sentiment de greaţă, deci are sensul de a 'slobozi din mână' („auslassen“). E. H.

— p. 222 şi 18 după *popular* adauge: în limbile romanice. E. H.

— p. 222 şi 1 elimineză: *probabil influenţat de exemplul românesc.* — Dl Leca Morariu mi-a atras atenţiunea asupra faptului că se cunoaşte '*schütten*' în semnificarea de-a 'naşte' şi în Germania însăşi, vezi Grimm şi Sanders, corespuzător '*verschütten*' pentru 'avortà'. Paralela aceasta germană dă un sprijin preţios pentru desvoltarea presupusă a semnificării cuvântului românesc şi ne ajută prin aceasta întrucâtva la asigurarea etimologiei propuse. E. H.

— p. 223, şi 19 u. *réabdi, uréaşti.* Scrisesem diftongii aceştia cu *e* (*e* deschis) şi un *a* mic sus. Acest *a* e un sunet de tot uşor („Gleitelaut“), care s'aude răzvedit numai când nu se vorbeşte prea repede. E. H.

— p. 223 şi 21 u. citeşte: acolo întocmai precum ne aşteptăm, *răbd răbdzi* E. H.

— p. 238, nota, adauge: cf. şi lat. *inequitare alicui*, „a-şi bate joc de cineva“, propriu „a-l călări“ V. B. cf. şi p. 521.

— p. 241 şi 243 Dl V. Bogrea îmi atrage luarea aminte că originea lui *sprijini* şi *şuchiat* a fost explicată în acelaş fel de Dl A. Scriban. Aflarea aceleaşi etimologii de doi inşi cred că e o garanţie mai mult pentru probabilitatea ei. S. P.

— p. 246 n. 2, adauge: sl. *krlo*, „aripă“ (Scriban). — V. B.

— p. 247, r. 6 de jos adauge: rom. *berbece cârnău, oaie cârnaie*, „Fettschwanzschaf“: Tiktin, s. v. *cârnău*, „fleischig“ (zu *carne*). V. B.

— p. 250 a se adăugà şi formele *turuiş* şi *tuturuş* „izvor" la O. Densusianu, Graiul din Ţara Haţegului. G.G.

— p. 252 a se adăugà şi forma *a oştà*, din O. Densusianu, o. c. p. 40, explicat din oftà, cu înlocuirea lui *ht* > *ft* cu *şt*, în slavă (cf. însă v. rom. *ohtà !)* G. G.

— p. 253 r. 12, adauge: „ca florile *fsatelor*" (var.: *satelor, câmpului*): Ps. Sch., ed. Candrea, II, 212 = Ps. 102, 15. — R. 15 de jos, după *massatum* (cf. Diculescu, *Orig. lb. rom.*, I, 33: **casatum)*, în loc de: „admis ex aequo", ceteşte: „propus". V. B.

— p. 255, r. 3 de sus„ *după cunetătesc*: „mă aşez la oi". — La nota 3 de adaus: Rut. *caryna* „Schlagbaum im Dorfe", raportat de Miklosich, ca şi alb. *carine* „Art Steuer", la *carx* = *cesari* (*Et. Wb. d. sl. Spr.*, p. 27), e, probabil, împrumutat din rom. — P. *poar!a* şi *gardul ţarinei*, v. în deosebi Pamfile, *Agr. la Români*, p. 27 sq. V. B.

— p. 256. r. 13 de sus: l. *Haye;* la nota 1, adde: cf. *pograde, progade, prograde*, „ţintirim" (Lex. Bud.), *pogrăzui*, „cufundà, înnecà", (Ps. Şch., ed. Candrea, II, 456). V. B.

— p. 258 r. 5 de sus adauge: v. şi Scriban, în „Arhiva" laşi 1921, p. 72. — Citatul din „Fiziolog", la p. 105; P. sens, cf. şi fr. *affubler* = lat. *affibulare*. — *Făulà*, şi'n Lex. Bud. cu var. *feurà*. V. B.

— p. 259, r. 3 de jos: „Cunoşteà *uibul* locului" (Codin, Sărb. pop., 31). V. B.

— p. 260, r, 11 de jos: *hondrobele*, „ustensilia, impedimenta", şi'n Lex. Bud. V. B.

— p. 261, Subt *buchereà:* Cuvântul pare, totuşi, identic cu (oaie) *bugàrà* = *bugar*, „bulgar" (Acad.), sau **bucarà* = (oaie de) *Bukhara*, vestită, p. oile sale (cf. it. *bucherame*, fr. *bougran*, etc.). V. B.

— p. 262, *Urcoiu* din notă e atestat şi'n Rev. cr.-lit. III, 210. cf. *orca du-te !* (Archiva-laşi, XXIII, 398). V. B.

— p. 264, supt *mischie:* p. provenienţa sârbă vorbeşte răspândirea cuv. în cântecul popular sârbesc („sablija dimiskija") şi românesc. — V. B.

— p. 267, supt *proor Implour*, „udatul cu apă îndatinat în ziua de Sf. Gheorghe“ (Viciu, *Glosar*, 110; cf. Codin, *O seamă de cuvinte*, pp. 50, 70 şi Rev. cr.-lit. III, 66: „ziua de *priilu* lui Sf. Gheorghe“), coroborând cu fr. *ramasseurs de rosée* (cf. Ciauşanu, 32) şi spălarea cu rouă în dimineaţa Sf. Gheorghe la Bulgari (Ad. Strausz, *Die Bulgaren*, 337), face totuşi plauzibilă derivarea din lat. **imperrorare* (cf. O. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, pp. 53, 269). — V. B.

— p. 267, subt *schilă*, adde: „grămadă de copii nebunatici“ (Codin, 65), cf. *potaie* — V. B.

— p. 269, subt *hurduzău : hurdudieu*, „funie groasă, rudens“ (Lex. Bud.). V. B.

— p. 274, subt *chiligiu :* p. sens, cf. şi it. *spadaccino*, „che porta la spada solo per pompa“; fr. *spadassin*. V. B

— p. 276, subt *ghimirliu*, adde: *ghimirlie* idem (Damé, 30). V. B

— p. 279, r. 4 de jos: p. *şu-kadar*, cf. totuşi tăt. *şacârdî* „s'a suit“, într'o form. copil. (An. Dobr., II, 373). V. B.

— p. 282, r. 8, după *jugă* (atestat p. vr.), adde: s.-cr. *gornjak* „Westwind“). V. B.

— p. 285, r. 10 de jos, înainte de *Balmez*, adde: *Balasan* = Balhassan, iar, p. sensul lui *carabel(a)*, cf. Ramsay, *Hist. Geogr. of Asia Minor*, 61: 'Blac Neck', 'Terrible Pass'. V. B.

— 287, r. 4 de sus, adde: băn. *halupă*, „haină“. V. B.

— p. 307, r. 6 de jos, după *(Bucovina)* are să urmeze: Cihac dă s. v. *ghibáciu, dibáciu : sghîmbóiu*, s., gland (anat.).“ N. D.

— p. 308, r. 10, după *zgâmboiat*, are să urmeze: (cf. *sgâmboi, sgîmboire* < *gaba, *sugabovati*, fără precizarea înţelesului cuvintelor, la Densusianu, *H. l. r.* I, 269). N. D.

— p. 315, n. 1 a se adăogă după *substantivului* următorul rând sărit la tipar: *cinie* ∠ turc. *čini* „faianţă, porţelan“; cf. şi . . . N. D.

— p. 348, Dl A. Borza, care a studiat manuscrisele lui Şincai din Oradea-Mare, ne comunică:

„Manuscrisele păstrate în Oradea-Mare, scrise curat, anume pentru tipar, sînt făcute cu siguranţă după anul *1806*. Aceasta o ştim din „Istoria naturei", în care vorbind despre albine, Şincai spune textual: „Albinele, *despre care am cuvântat în economia cea românească*, care nu pregetà a o vedeà pentru folosul tău"... şi „despre gânştele ceale casnice *am cuvântat în economia cea românească*". Economia, la care ne îndrumă, este cu siguranţă „Povăţuirea cătră economia de câmp, Buda 1806", publicată anonim, al cărei autor cred a-l fi descoperit prin aceasta în polihistorul Gheorghe Şincai, iar nu în Molnar I., cum se credeà până acuma[1])".

— p. 353, propoziţia primă din alineatul dintâiu trebue modificată astfel: Nu mai putem fi de acord cu Dl Iorga în privinţa felului cum datează cel de al treilea manuscris, după ce am văzut cartea. N. D.

— p. 454, r. 9. de sus, adde: pentru Ὡρικόλογος, v. D. Russo, *Elenizmul în România*, 32 sq. — V. B.

— p. 461, r. 10 de sus, şterge „Sumandra" (recte: *Şumandra*). — V. B.

— p. 467, r. 3 de sus, pentru *Ler-Impărat*, cf., pe lângă studiul din Rev. Tocilescu, şi: *Ler: Ler-Impărat, Lilăr-Impărat, Lei-Impărat*, cu „fetele" lui (= *felele* lui *Şandru*, „roabele lui Alex. Macedon: Şăineanu, *Ielele*, ad loc.), din *Descântece, vrăji*, etc., Braşov 1908, pp. 31, 53, 74. V. B.

— p. 469, r. 6 de jos, după *Galileşti*, adde: cf. însă şi varianta: *Halileşti*<*Halil?* — V. B.

---

1) Dr. Gh. Crăiniceanu: Literatura medicală românească p. 14.

Partea administrativă.

Muzeul limbei române a fost întemeiat, ca Şcoală de studii înalte, pe lângă Facultatea de Litere a Universităţii din Cluj, de Consiliul Dirigent în şedinţa din 27 August 1919, după planul prezentat de Sextil Puşcariu, care a fost numit director al lui. Muzeul limbei române e adăpostit în edificiul anume cumpărat spre acest scop de Consiliul Dirigent în Strada Elisabeta No. 23, care este proprietatea Universităţii din Cluj. Pentru adaptări, instalaţiuni şi crearea unui fond permanent s'a votat suma de 100.000 lei, iar ca budget anual s'a fixat suma de 60.000 lei.

Instalarea completă a Muzeului limbei române s'a putut face abiă în toamna anului 1921, din cauza imposibilităţii de a evacuă înainte de acest termin pe fostul proprietar al casei; totuşi liberându-se mai de vreme o parte din încăperi, lucrările au putut fi începute în luna Fevruarie 1921.

Şedinţele s'au ţinut Lunea, de la orele 6—8 p. m. Din Fevruarie 1920 până în Iunie 1921 s'au ţinut cu totul 29 de şedinţe la care au participat dnii N. Bănescu, V. Bogrea, St. Bezdechi, Th. Capidan, I. Creţu, N. Drăganu, S. Dragomir, R. Demetrescu, G. Giuglea, P. Grimm, C. Lacea, Al. Lăpedatu, V. Meruţiu, A. Morariu, G. Oprescu, E. Panaitescu, I. Popovici, S. Puşcariu, G. D. Serra, M. Ştefănescu, G. Vâlsan, R. Vuia, P. Ziglara şi dnele M. Giuglea şi Fl. Florescu.

În aceste şedinţe s'au făcut şi au fost discutate următoarele **comunicări** (cele însemnate cu asterisc sânt publicate, în întregime sau în parte, în *Dacoromania*):

16 Fevruarie — N. Drăganu, **Din toponimia românească a Ardealului. (Abrud, Tâmpa, Chiceră).*

23 „ — S. Puşcariu, **Câteva cazuri de asimilare şi disimilare în limba română.*

G. Giuglea, *Etimologia cuvântului „strein"* (< **extribuinus*).

1 Martie	— Th. Capidan,	*Câteva cuvinte din dialectul megleno-român (lățăroñu < later, -teris + oneus) dărtoari (< dolatoria, -am).*
	— C. Lacea,	**Etimologia formei „decurând" (decurrere) din Legendele versificate ale Maicii Domnului.*
8 „	— S. Puşcariu,	*Locul pe care-l ocupă limba română între limbile romanice* (părți din discursul de recepție la Academia Română.)
15 „	— N. Bănescu,	*O carte despre pământul românesc acum o sută de ani:* Γεωγραφικόν τῆς Ῥουμουνίας *de Daniel (Dimitrie) Philippide.*
22 „	— N. Drăganu,	**Câteva etimologii. Locuțiunea „Zotecuşte".*
	— G. Giuglea,	*Câteva considerațiuni asupra toponimiei din Basarabia.*
29 „	— S. Puşcariu,	**Etimologii: a scormoni, a sprijini, a păcăli, aluniță, carămi, Humor, suchiat.*
	N. Drăganu,	**Un pasagiu rău interpretat din Coresi.*
3 Aprilie	— S. Dragomir,	**Câteva urme din epoca unei organizații de stat slavo-române.*
	V. Bogrea,	**Etimologii românești.*
	G. Giuglea,	**„A ușta", „scruntar"* (< **excontrarius*).
26 „	— V. Bogrea,	**Etimologii populare la nume de plante.*
17 Maiu	— Th. Capidan,	**Calques linguistiques. Recensia lucrării lui Bariţsch (Elem. româno-albaneze).*
24 „	— Th. Capidan,	*Din toponimia meglenită.*
27 Septemvrie	— G. Giuglea,	**Etimologii:* Spaț, a piersecà, a ferì, chepcel.
	— N. Drăganu,	**Explicarea verbului* întrulpà, *întrebuințat de G. Coşbuc.*

— S. Puşcariu, *Originea genetivelor formate cu lu* (Publicat în *Zeitschrift f. rom. Philol.* 1921, ianuarie).

4 Octomvrie — G. Giuglea, *Nealterarea labialelor în poziţie neaccentuată dinaintea lui e scurt şi i lung latin.*

Acelaşi, **Cazania lui Popa Pătru, descoperită în Orchiteag.*

— N. Drăganu, *Etimologia cuvântului cânfi, întrebuinţat de Coresi.*

— Th. Capidan, *Analogii în flexiunea verbală la Megleniţi* (Pers. 2. sing. de la ind. pres. în -iş: antriş etc.)

11 Octomvrie — G. Vâlsan, *Planul unui dicţionar de termeni geografici populari.*

Acelaşi, *Contribuţiuni la vechimea populaţiei româneşti în Dobrogea.* (Publicat subt titlul „Românii din Dobrogea" în *Analele Dobrogei I, no 4*).

25 şi 1 Noemvrie — S. Puşcariu, **Despre onomatopee.*

15 Noemvrie. — Th. Capidan, **Vocativul în -le al substantivelor.*

— N. Drăganu, **Etimologia cuvintelor cince, cânjeu, hânsă, suslă.*

Acelaşi, **Rectificări lexicografice: foamene, heredie, huruială.*

— S. Dragomir, *Recensia cărţii lui Takáts S. despre Viaţa vechiului nostru popor de păstori.*

22 Noemvrie — S. Puşcariu, **Cu ocazia cărţii lui I. Iordan: Metafonia vocalelor accentuate înainte de e din silaba următoare.*

Acelaşi, **Etimologia cuvântului îndelete.*

29 Noemvrie — S. Puşcariu, *Despre contaminarea cuvintelor.*

— N. Drăganu, **Etimologia cuvintelor ocit şi zgâmboiu.*

5 Decemvre — S. Puşcariu, Dare de seamă despre lucrarea lui Gilliéron, *Etude sur la défectivité des verbes: La faillite de l'Etymologie phonétique.*

— N. Bănescu, *Cele mai vechi ştiri bizantine asupra Românilor de la Dunăre.* (A apărut în *Analele Dobrogei* II no 3 sub titlul „Paristrion, un ducat de graniţă bizantin în Dobrogea").

28 Decemvre — N. Drăganu, *Etimologia cuvintelor spuriu şi ştiră.*

Acelaşi, *Despre un manuscris din întâia jumătate a sec. XVII* (Un studiu amănunţit va apare la Academia Română).

— S. Puşcariu, *Dare de seamă asupra unei cărţi de J. Jud despre termenii creştini în limbile romanice.

1921.

13 Fevruarie, Şedinţă publică, în Aula Universităţii, aranjată de Muzeul limbei române şi Institutul de istorie naţională cu ocazia centenarului lui Petru Maior:

— S. Puşcariu, *Ideile lui Petru Maior despre limba română* (Conferinţa s'a publicat în Anuarul Institutului de Istorie naţională şi în broşură, împreună cu conferinţele dlor A. Lăpedatu şi I. Lupaş).

28 Fevruarie — S. Puşcariu, *Ceva despre legile fonologice.*

— N. Drăganu, **Rectificarea datei 1492, admisă pentru un Molitvenic slavon cu note tipiconale române.*

7 Martie — Th. Capidan, Etimologia cuvintelor *pururea* (alb. perhere) *rôfuĭ, dibuĭ, megl. şi arom. glar, râspease, nţes, (a)ngrâna şi ţupată.*

— N. Drăganu, **Etimologia cuvintelor vechi; cunoştinţe şi utrinde.*

Acelaşi, *Traducerea din ungureşte a Paliei de la Orăştie o recunosc înşişi traducătorii.*

	Acelaşi,	*Câteva forme duble ale unor cuvinte româneşti.*
11 Martie	— A. Morariu,	*Păstrarea imperfectului conjunctiv latin în limba română.*
	— S. Puşcariu,	*Etimologia verbelor conteni şi întrămă.*
4 Aprilie	— P. Grimm,	*Dare de seamă asupra tezei lui O. Jespersen, Progress in Language with special reference to English, London 1894.*
11 Aprilie	— N. Drăganu,	*Cea dintâiu tipăritură Racoviană, de la 1639.*
	Acelaşi,	*Cingă nu derivă din cinga ci din cingula.*
18 Aprilie	— G. D. Serra	expune planul lucrării sale *„La toponomastica del Canavese".*
28 Aprilie	— Th. Capidan,	*Etimologia verbului împopotă (din pupăză) şi a cuvântului înalgios (din turc.).*
16 Maiu	— Th. Capidan,	*Palatalizarea labialelor în dialectul meglenit.*
	— G. D. Serra,	citeşte câteva capitole din lucrarea sa *„La toponomastica del Canavese".*

Biblioteca Muzeului limbei române a numărat la sfârşitul anului şcolar 1920—1921, 2526 de opere în 4023 volume şi broşuri şi câteva manuscrise, necatalogate încă. Şi anume:

A. (= Publicaţii ale Academiei Române)	63	opere în	303	volume
C. (= Calendare)	32	„ „	183	„
D. (= Dicţionare şi Enciclopedii) .	198	„ „	368	„
Fg. (= Filologie generală şi lingvistică)	695	„ „	805	„
Fr. (= Filologie română şi Istoria liter. rom.)	577	„ „	637	„
I. (= Istorie, Geografie şi Etnografie)	300	„ „	397	„
L. (= Literatură română de la 1800 incoace)	288	„ „	350	„
P. (= Literatură populară şi folclor)	143	„ „	168	„
R. (= Reviste)	83	„ „	636	„
V. (= Literatură română veche) .	147	„ „	176	„

Toate acestea sânt catalogate, într'un *Catalog general* după materii şi într'un *Catalog de fişe*, după alfabet.

Această colecție bogată de cărți, între care unele foarte prețioase, chiar și unice, s'a putut strânge, cu budgetul redus și cu câteva ajutoare suplementare, grație cumpărării în condiții foarte avantajoase a câtorva biblioteci particulare.

Donațiuni s'au primit din partea Academiei Române, Societății geografice române, Comisiunei monumentelor istorice, Comisiunei Istorice, Seminarului maghiar, Seminarului de geografie din București, precum și din partea dlor N. Drăganu, G. Giuglea, P. Grimm, G. Oprescu și S. Puşcariu. Schimburi de cărți s'au făcut cu Biblioteca Universității, Institutul de istorie națională și Seminarul de limba și literatura română din Cluj. S'au legat 654 volume.

Biblioteca, care e deschisă în fiecare zi — în afară de vacanțele de vară — de la 8 a. m. până la 9 p. m. a fost vizitată de numeroși cercetători, cărora li s'a pus la dispoziție și Biblioteca Dicționarului limbii române, împreună cu colecția de fișe, precum și biblioteca particulară a directorului Muzeului.

Personalul: Director Sextil Puşcariu. — Personal remunerat: Locul de Secretar l-au ocupat pe rând dnii N. Bănescu, prof. univ., P. Grimm și G. Oprescu, letcori univ. și Dr. A. Morariu. Custode și bibliotecar: Dr. C. Lacea. Ajutoare: Florica Florescu și Sever Pop.

Publicații. Prețurile mari ale tiparului și hârtiei au făcut imposibilă publicarea „Bibliotecii Muzeului limbei române", pentru care sânt gata de tipar trei lucrări voluminoase: 1. Th. Capidan, *Megleno-românii*, 2. Sextil Puşcariu, *Dialectul istroromân*. 3. A. Morariu, *Morfologia verbului predicativ în limba veche*. Nădăjduim că în cursul anului viitor lucrările acestea vor putea fi publicate.

„Muzeul limbei române" a publicat în lunile Aprilie—Iunie 1920, o rubrică săptămânală în „Patria" din Cluj, în care s'au înregistrat provincialismele și barbarismele cele mai curente în limba cărturarilor ardeleni.

Nici *Dacoromania*, al cărei manuscript, în cea mai mare parte, era gata în Iunie 1920, n'a putut apărea la timp. Institutul de editură și arte grafice „Ardealul" din Cluj, înțelegând că o casă de editură trebue să sprijinească, chiar cu riziculne-

rentabilităţii, publicaţiile ştiinţifice, primi în editură *Dacoromania*. În mod firesc, această carte se culegeà în timpul când tipografia nu erà ocupată cu alte lucrări cu termen fix; ceea ce explică întârzierea ei. Cheltuielile nu puteau fi prea mult urcate prin procurarea unei hârtii mai bune şi a unor semne diacritice speciale, sau prin prea multe corecturi. Aceasta spre a explică condiţiile tehnice neperfecte (mai ales în transcrierea fonetică şi a cuvintelor streine) şi, din nenorocire, lista lungă de greşeli de tipar. Întârzierea de peste un an a tiparului a făcut necesare şi câteva Addende şi corrigende.

Apărând în anul în care s'a împlinit o sută de ani de la moartea lui Petru Maior, am dedicat memoriei lui această scriere, care, în Ardealul desrobit, continuă tradiţia marilor dascăli ardeleni: cultul limbei româneşti.

Indice.

compus de **C. Lacea** şi **Leca Morariu**

a) de materii

Accentul (secundar) 183
accidente generale (la onomatopee) 95
adverbe (din interjecţii) 100
afereză 372 (*a-* străromân din e- lat.) 163
alunecarea sunetelor 394
amfibologie 278
analogie 394, (în flexiunea verbală la Megleniţi) 562
analiză (greşită) 134
animale (nume de a. derivate din onomatopee) 100
aorist (pers. 2 sing.) 330
Ariani 358
articol (proclitic) 372
asimilare 322 (vocalică) 97, (organică) 373, (b—ń>m—ń) 323, (r—ń>n—ń) 324, (ă—i>i—i) 241, (o—u>o—o) 240, (o—ă>ă—ă) 239, (o—ă>o—o) 240.

Balcanic (cuvânt b.) 407—408, (limbi b.) 407—408, (ecouri ale poeziei pop. rom. în poezia pop. b.) 202—203, 204—208
Banatul (poarta Europei centrale în timpul invaziilor barbare) 155—156

Calques linguistiques 331
Călvinaşi 358
celulă lingvistică 365
condiţionalul cu „vrea“ 522
conjugare (verbe de c. I trecute la c. IV) 227, (verbe de c. II trecute la c. I) 288, (derivatele verbale mai nouă sânt mai ales de c. IV) 249
consecutio temporum 376
consonantism (bd>vd) 222, (gd>bd) 222, (k! 325), (l>n) 225, (nct>nt) 223, (nazală>l) 325, (n>m) 324, (p+i>k') 95, (qu>p) 221, (s>f) 104, (ti) 325, (n+e>ne) 395—396
contaminare 102, 290, 308, 562 (g şi ş propagat prin c. duor cuvinte) 103, (c. semantică provocând c. formală) 103, (c. între onomatopee şi cuvinte vechi) 103
creare imediată 80, 81
cuvinte (imitative) 77, 78, (simbolice) 83, (c. nouă căutând razăm în cele vechi) 103, (c. normale) 363.

Dacoromânisme (la Aromâni) 207
derotacizare (la *r* intervocalic) 388
diminutivul-frecventativ (înţeles) 99
disimilare 322 (d. totală a lui *t*) 170, (i—i>i—e) 241—242, (n—n>l—n) 247, (r—r>r—l) 247, (d. totală a lui r) 251, (r—r>s—r) 322, (p—p>t—p) 322, (n—n>d—n) 322, (b—b>d—b) 322—323, (v—b>v—m) 323, (m—ń>b—ń) 323, (m—m>b—m) 323, (p—m>c—m) 323, (n—ń>l—ń) 324, (lab.—m>lab.—n) 324, (l—l>n>l sau l—n) 325, (tš—dz>t—dz) 325, (tš—ts>t—ts) 325
dublete (toponimice) 215, 218

epenteză (ă) 169, (u) 177.
etimologie populară 225, 273, 336 ş. u. (fantazia la e. p.) 215
Fonetică sintactică 373

fonie (schimb între conson. fonice şi afone la onomotopee) 92

Fonologie (credinţa în legi fonologice) 75, (legile fonologice n'au voloare absolută la onomatopee) 184, (nici la numirile topice) 134, (legi fonologice) 563 (nealterarea labialelor în poziţie neaccentuată dinaintea lui *e* scurt şi *i* lung latin) 562
Genetivul format cu *lu* 562
geografie lingvistică 364, 499
Goţi 130

Haplologie 172
hiperurbanisme 237, 317

Imperativ (forma păzeà!) 279
imperfectut conj, latin în l. rom. 564
impresie acustică, devenită vizuală 82
împrumuturi (din româneşte în Dubrovnik) 199
infinitivul (ca substantiv) 100
înrudire (italo-română) 112, (româno-sardă) 221, (î. cuvintelor provoacă asimilare formală) 442.
insuficienţa (organelor de articulare) 83—84, (grafică în redarea sunetelor) 84
intercalarea (unui *ă* între tulpină şi sufix) 94
interjecţia (primară) 77, 78, (numărul i. scade cu timpul) 77, (întrebuinţarea lor devine din ce în ce mai precisă) 77, (i. onomatopeică ca predicat) 105
intransitiv (devine transitiv) 105
inversiune fonetică 371
iterativ (înţelesul i. al verbelor în—ino se pierde) 228

Lexicografie (onomatopeele sub raport lexicografic) 100, 107, 108
limba (l. copiilor) 79, (l.-ecou) 80
logica populară 323

Masă geografică 492
metafonie 370, (m. lui e şi o) 377 ş. u. (în împrumuturi recente) 182, (lipsa ei la e şi o)
metamorfoza legilor fonologice 388
metaplasmă 381
metateză (rn—l>rl—n) 242, (silabică) 250
Morlaci 195

Nazalizare 173, (n. tulpinei onomatopeice) 90
negaţiunea („nu" îşi pierde voloarea de negaţiune) 174
neogramatici 75, 323
neolingvişti 76
neologisme 392
numărarea oilor la păstorii din Dalmaţia 521.
nume (n. comun devine n. propriu) 112
numiri topografice 525.

Onomatopee 75 ş. u.
Palatalizarea labialelor în diatectul megl. 564
participiu (p.-adjectiv cu sens activ) 100, (ca subst. 100)
pasivul 522
păstori (duc cuvinte rom. în Polonia şi Moravia) 126, 127.
perfect (simplu) 176, (compus) 176
plural (p. provoacă reflexe fonetice în forma singularului) 112
poezia populară (din Montenegru conţine elemente româneşti) 202
polisemie 401
postinterjecţional 100
postverbal 100
prefixe (a-) 134, (schimb de p.) 164, 174, (acă-) 170, originea p. alb. ake-) 170, (în- şi des-) 235 (în->întru-) 236
prepoziţii (cumulul de p.) 233, 234
propagare (p. unui r) 103
propoziţii-optative repetate 522
proteză (a) 372, (ă) 290

Recitative copilăreşti 281, 282, 283, 284
reduplicare (la onomatopee) 91

regresiune 388, 391
rima (la onomatopee) 93
Rösler (teoria lui R. combătută) 125—126
rotacizare 341, 342, 388, 389, (la onomatopee) 90

Semantică (deosebiri în desvoltarea s. română şi romanică) 235, (modificări s. rezultate din apropieri formale) 234, (evoluţiuni s. la onomatopee) 102, (toponimică) 492
sincopă (e aton) 252
sintaxă (s. fonetică) 374, (onomatopee subt raport sintactic) 104
slavon (influenţa sl. asupra onomatopeelor rom.) 99
spontaneitate (în derivarea cuvintelor de natură onomatopeică) 99
stratigrafie 386
subiect (gramatical) 376, (logic) 376, (nehotărît în sudslavă şi rom.) 522
sufixe româneşti: -ăesc, -ăi 96, 97, 98, 99, -an 324, 327, 328, -andru 426, -ănesc 99, -ar 327, 328, -ariţă 326, -aş 323, -căesc 89, 99, -cel 326, -eă 328, -ean 327, -eică 294, -esc 96, 97, 98, -et 100, -icel, -iceă 326, -ilă 197, -inţi 218, -luiu 218, -năesc 89, 99, -nesc 98, -oiu 323—324, 474, -ot 100, -otesc 100, -şor 426, -ură 100, -uesc 97, -ulescu 198, 208 — latine: -alis 327, -aria 440, -aris 327, -arius 327, -aticum 499, -inus 248, -oria 440, — slave: -ati 98 99, -kăti 99, -lĭ 179, -nati 98, 99, -ul 200, 201, -uleta 209, -ulin, -ulinka, -uletć 209, -ulov 208, -ulović 208, — (schimb de s.) 98, (inlocuiri de s.) 217, 320, (silaba finală considerată ca s.) 175, 181
sunete reflexe 77

Tabu 334
Ţara Bârsei (dovadă de existenţa unei vechi împărţiri administrative) 141
toponimie (numiri t. după altitudine) 110, 111, (numiri t. mai conservative faţă de evoluţiunile, fonetice) 134, (schimbarea genului la numiri t.) 135, (accidentele naturale au numiri mai vechi decât localităţile şi organizaţiile administrative) 141, (râuri numite după însuşirile lor) 142, (numirile de râuri trebue urmărite la obârşia lor, nu la cursul mai jos al lor) 142, (râuri numite după arbori) 142, 143, (ţara numită după râu) 143, (râul numit după obiectul cu care se aseamănă) 144, (amintirea vechii organizaţii slave păstrată în t. românească) 147, (ţara numită după arbori) 143, (numiri t. române pe coasta Dalmaţiei) 196, (literatura t. rom.) 210, (importanţa documentului istoric) 211, 212, (importanţa cercetării la faţa locului) 212, (mania arhaizării) 213, (nume t. de origine ungurească) 219, (numiri t. după nume de persoane) 491, (numiri t. după nume de plante) 493, (numiri t. după nume de animale) 493-4, (numiri t. din adjective) 494, (numiri t. după forma terenului) 494, (numiri t. după acţiunea omului asupra pământului locuit) 494, (numiri t. după forma ce o are cursul apelor) 494, (numiri t. după forma de teren) 494, (numiri t. care stau în legătură cu civilizaţia, cu

cultura, cu bogăţia solului etc.) 497, (numiri t. formate dintr'un imper. şi un subst.) 498 (din Basarabia) 561, (megl). 561
tulpina (onomatopeizată) 103–104

Unguri 357

Valahii din Moravia 126
verbe (din interjecţiuni) 99
vocalism (*a* din *ea* din *é*+*e*) 187, (ung. *á* din *a* scurt) 133, (c+ à>che) 248, (lab. ă>o) 95, (â sunet imitativ) 86—87, (lab.+ â>o) 95, (â>u la Saşi şi Unguri) 138, 139, (r+e>ă în poziţie tare) 223, (t+em+cons> â) 112, (č, š+e>o) 123, (e iniţial) 163, (in urmat de e>en) 388 ş. u. (r+i>â în poziţie tare) 223, (ž+i>â) 241, (o>a) 132, (o slav>ă) 197, (grafia o=a în documente, după ungureşte) 134, (o păstrat în poziţie nazală) 94, (o>a) 252, (u şi o secundar) 163, (u>o) 134, 178, 226, (u+cons>v> b>p) 248, (rus. y nu trece în i) 122
vocativ (în o) 185, 186, (în *-le*) 185 ş. u., (în funcţiune de nominativ) 202, 203.

b) de nume

Agathon 49
Alecsandri, V. 434, 528
Alexandrescu, Gr. 62
Alexandria 13, 24
Alexandru 45, I. 523
Amelung 547
Amfilohie Hotiniul 429, 430, 433
Andromachos 21, 22
Anghel, D. 102
Antim Ivireanul 448
Antipatros 49
Antusa 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 54
Aretusa 16, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 29, 30, 38, 39, 40, 41, 42, 47, 56, 58, 60, 63
Arist 23, 37, 42, 43, 58, 64, 65, 71
Aristotel 542
Artemi 18, 25, 27
Asachi, Gh. 431, 517
Asbóth, O. 437, 512
Ascoli, I. G. 490, 548, 550
Ausfeld, A. 453
Axintie Uricariul 446
Bălcescu, 431, 530, 531
Bănescu, N. 523, 528, 561, 563, 565
Bănulescu (Bodoni 453), Gavril 429, 430, 431, 432
Barbey d'Aurevilly 541
Barić, H. 505 ş. u.
Barila 446
Barţiu, Gh. 430, 523
Bărnuţiu, S. 532
Bartoli, M. 471, 551
Bartsch, K. 489
Basarab, Neagoe 443
Baudelaire 541
Berechet, Şt. 352, 453
Berneker, E. 335, 410
Beza M. 474
Bianu, I. 350, 473, 474
Bianu–Hodoş 344, 345
Blagă Petru 356
Bob, Ion, vlădica 524
Bocaccio 551
Bodescu, Al. 434
Bolnărescu, Samson 532
Bogdan, Al. 396
Bogdan-Duică, Gh. 523, 528

Bogdan, I. 149, 150, 197, 449, 523
Bogrea, V. 78, 338, 340, 413
Boiagi 383
Boisacq 547
Bolliac, C. 54
Bopp 547
Borza, Al. 362, 558
Brătescu-Voineşti 106, 537
Bréal, M 235
Brugmann, K. Fr. 328, 546 ş. u.
Bucovina 27
Budmani, P. 199
Byhan 341, 370, 389, 410, 413, 424

Campus 551
Cancel, P. 427, 523
Candrea-Densusianu 164, 166, 171, 174, 181, 184, 366, 370, 423
Candrea, G. 120, 123
Candrea, I. A. (Hecht) 115, 142, 163, 168, 182, 328, 351, 377, 380, 386, 388, 394, 395, 412, 413, 463.
Cankov 186
Cantacuzino, Constantin Stolnicul 445
Cantemir, Dimitrie 445
Capidan, Th. 336, 383, 412, 414, 438, 560, 561, 562, 563, 564, 565
Caracostea, C. 531
Caragiani, I. 542
Caramanitis 37
Caramanlău 37, 48
Cârlova, V. 528, 529
Carol 48, 49
Cartojan, N. 453 ş. u., 517
Chipridimos 21, 22, 24
Cian, V. 551
Cihac, A. de 126, 238, 243, 262, 267, 271, 307, 320, 325, 339, 558
Ciobanu, Şt. 352, 356, 428 432 ş. u., 446
Ciobanu, C. Dr. 440—1
Cipariu, T. 351, 411
Ciuhandu, Dr. Gh. 526, 527
Ciura, Al. 470
Clain, Samuil 377
Conev 481 ş. u.
Corais Adamantios 15
Coresi 330, 343, 444, 478, 349, 350, 351, 355, 356, 398, 411, 562
Coresi Şerban 165
Cornaro 14, 15, 16, 17, 25, 26, 31, 34, 35, 38, 42, 44, 46, 47, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71
Corvin, Iancu 203
Coşbuc, Gh, 101, 102, 451, 538
Costân, Miron 445, 537
Costân, Nicolae 445
Creangă, I. 532
Curtius 546, 547
Cuţovlahia 66, 67
Czoernig 339

Dan 465
Dante 551
Dauzat 365
Delavrancea 104, 414, 500, 529
Delbrück 546
Densusianu, Ar. 411, 413
Densusianu—Candrea 411
Densusianu, O. 113, 115, 120, 121, 122, 124, 125, 142, 145, 179, 186, 241, 260, 324, 328, 341, 377, 380, 385, 338, 389, 390, 394, 395, 500 ş. u., 525, 528, 530 557, 558
Dimofanis 21, 22
Dobrescu, N. 448
Dobrogeanu-Gherea, C. 529
Domaschke, Walter 396, 401 ş. u.,
Donciu (Doncev) 433—4
Donici 434
Dosofteiu, Mitropolitul 177, 295, 352, 373, 445, 446, 473, 526, 527
Dracomachos 21, 22, 56
Draeocardos 21, 22, 56

Drăganu, N. 79, 331, 333, 352, 411, 413, 562, 563, 564, 565
Dragomir S. 562
Dubău 450 451

Eftalia 48
Eliade 430, 421
Emilian 46
Eminescu, M. 31, 35, 396, 532, 538, 539
ngler, A. 545
Erotocrit, (personaj) 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 47, 56, 57, 58, 60, 63, 65, (opera) 14, 15, 16, 17, 18, 26, 27, 28, 31, 34, 40, 42, 44, 45, 46, 57, 59, 63, 67, 68, 69, 70, 71, (tradus de-a-dreptul din greceşte) 31, 32, (tradus în rom. de două ori) 35, 71, (traducerea rom. superioară originalului) 40, (nu tradus ci repovestit în rom.) 44, (E. lui Fotino prelucrat numai după Cornaro) 60, 72, (ms. necunoscut lui Xanthudidis, în bibl. A. R.) 18, (Noul) 54, 55,57, 58, 60, 61 62, 72, (Noul E. al lui A. Pann tradus din Fotino) 61, 72
Ettmeyer 424
Evghenie 46

Falcucci, F. D. 551
Făt-frumos 42
Festus 544
Fevronia 46
Filaretos 21, 22, 24
Filerot 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 52 — şi Antusa (opera) 44, 45, 46, 47, 71, (o compilaţie) 51, 52, 53, 54, 55, 61, 72 (o prelucrare a Erotocritului) 44, 45, 46, 47, 71 (o compilaţie) 51. 71. (influenţa Atexandriei) 48, 53, 71, (asemănări cu poveştile populare), 45 motive din poveştile populare) 49.
pescu, Mitrică 531
rescu, Florica 565

Fogarasi Ştefan 448, 449
Fotino 37, 54, 55, 56, 57, 60, 61, 62, 64, 66, 67, 68, 72
Frosina 16, 20, 22, 30, 38, 42, 44
Frunză, S. 515 ş. u.,

Gabelentz, G. v. d. 74, 92, 93
Găluşcă, C. 522—3
Gamillscheg, Emil 363 ş. u., 377, 379
Gaster, M. 13, 14, 31, 54, 61, 344, 351, 457, 475, 476
Genesios 530
Gerov 188
Gherghel, Dr. Ilie 530
Ghica, Gr. 450, I. 530
Gilliéron 364, 373, 563
Giuglea, Gh. 413, 416, 473, 560, 561, 562, 565
Giurescu 451
Goethe, J. 525
Golescu, A. G. 530, Constantin 502 ş. u.
Gombócz Zoltán 130, 134
Gore, Gh. 434
Gorovei, A. 529
Grammont, M. 77
Grigorescu 538, 539
Grimm P. 564, 565
Guarnerio, P. E. 482 ş. u., 549, 550—1

Haas, Paul 397 ş. u.
Hahn, H. 546
Hajdeu, Alexandru Petriceicu 430
Haliciu 446
Hăn u Jacob 433
Haneş, P. V. 349, 428 ş. u., 502 ş. u.
Haridimos 21, 22, 28, 36, 37, 38, 46
Hasdeu, Petriceicu Bogdan 13, 96, 126, 129, 130, 131, 164, 167, 196, 239, 259, 267, 271, 326, 341, 342, 351, 429, 446, 456
Hatzidakis, G. 17, 71, 72
Hauschild, Oskar 90, 91
Hehn 545
Henry, V. 547

Herescu Dosofteiu 429, 430
Herzog, G. 379, 380, 415, 426, 513 ş. u.
Hiecke, Martin 100
Hilka, A. 453
Hirt 124
Homer 542
Hilmer, A. 77, 92
Hristodor Ioanu din Trapezontu 28, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 44, 67, 71
Hugo V. 541

Ibrăileanu, 528, 529
Iliad, Tudorache 60
Ioanovici, Dimitrie D. 62
Ionaşcu, R. 377
Ioniţă logofătul 24, 25, 26
Iordan, Iorgu 142, 143, 351, 377 ş. u., 529
Iorga, N. 14, 28, 44, 331, 348, 350, 351, 352, 353, 429, 442, 445, 447, 451, 453, 456, 457, 460 ş. u., 474, 525, 530, 545, 559
Iosif, St. O. 101, 106
Iracli 18, 23, 25, 27, 42, 63, 66, 68, 69 (din Egripos) 21, 22
Isăceanu, A. 530
Ispirescu 45, 63

Jagić, V. 522–3
Jespersen, O. 85 88, 388, 564
Jireček 147, 148, 149, 195, 196, 481
Jokl, N. 426, 506, 476 ş. u.
Jud, J. 434 ş. u.

Kadlec 426
Karagić Vuk Stef. 201, 204
Kisch, G. 112
Kocher, Frieda 552
Kogălniceanu, Enache 451, Mihail 430, 451, 517
Κορνάρος Βιτζέντζος 14, 30
Körting 71, 549
Kretschmer 113
Krumbacher 453
Krylov 434
Kuhn, A. 545

Lacea, C. 415, 515, 517, 565
Lacombe 534
Lamartine 528
Lambrior 400
Lambros, Sp. 34, 544, 5
Lăpedatu, A. 560, 563
Lazar, Gh. 421, 531
Leonat 48
Leontari 446
Leopardi 551
Lermontov 434
Leskien 546
Liocaretis 21, 22
Lipszky 131, 138, 144
Lisimach 46
List 533
Lomonossov 433
Longinescu, S. G. 448
Lucsandra 44, 46, 48, 54
Lupaş, I. 523, 566

Macedonski, Al. 540 ş. u.
Macedo-Românii (în Erotocrit) 67, 68
Maior, P. 348, 563, 566
Maiorescu, T. 529, 531
Maretić T. 200, 208, 214
Mărgeallă, Şt. 430
Marian, S. Fl. 78
Markoff 188
Marţian, I. 344, 345, 350, 355, 525
Mateescu, C N. 453
Mateevici, Al. 431
Măzăreanu, Vartolomeiu 429
Mehedinţi, S. 525
Meillet, A. 412, 547, 548
Melhisedec 473
Melich, János 139, 135, 137, 138, 144, 145, 150, 161
Merlo 549
Meruţiu, V. 109, 117, 119, 120
Meteş, Şt 528
Meyer, Gustav 121, 127, 332
Meyer-Lübke, W. 76, 93, 111, 115, 127, 186, 188, 322, 324, 325, 327, 330, 332, 340, 341, 364,

377, 379, 388, 389, 410, 411, 413, 414, 423, 425, 440, 471, 505, 549
Nicle, Veronica 532
Mihaiu Viteazul 70, 71, 72, 206, 207, 453, (glorificat în literatura greacă) 70
Mihályi de Apşa, Victor 445
Miklosich, Fr. 99, 132, 185, 186, 188, 190, 191, 200, 410, 557
Miletič 204
Millo, M. 434
Minea, I. 517
Misiodacia 66, 67
Moldovan, I. M. 445
Molnar, I. 523, 559
Momuleanu P. 61, 504
Morariu, A. 412, 564, 565
Moxa 205
Müller, I. 547
Mussafia 377

Naco Alexie 434
Naniescu, Petrache 61
Naum, A. 532
Negri, Elena 528
Negruzzi, I. 531
Negulescu, Corneliu 440—1
Nehring, A 545
Nicostratos 21, 22
Niculiţă protospătarul 69
Nifon, viaţa Sf.—67
Nistor Dionisiu 396, Iancu, 429
Novacovici 200

Odobescu, Al. 54, 414, 523
Onciul, D. 531
Oprescu, Gh. 565
Oprişan, Simion sulger 30
Osthoff 546

Palamed Gheorghe 70
Panaitescu, P. P., 530
Pann, A. 29, 31, 37, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 67, 72
Panu, G. 531
Papahagi P. 79, 127, 337, 413
Pârvan, V. 436, 438
Paşcu, Gh. 218, 267, 271, 273, 280, 337, 389
Paul, H 77
Paul, arhiepiscopul 433
Păun, Gh. 434
Pedersen Holger 506
Peisker I. 476 ş. u.
Periandros 44, 45, 49, 53
Perşii (în Filerot şi Antusa) 45, 47, 48, 50, 51
Petrache logofătul 24, 25
Petrarca 551
Petru, popa din Tinăud (Bihor) 356, 358, 359, 526
Petru şi Asan 69
Pezostrat 19, 20, 22, 41
Philippide, Al. 246, 262, 272, 299, 313, 314, 317, 337, 445, Daniel (Dimitrie) 561
Pieri Silvio 490
Pistoforos 21, 22
Piuariu, I. 523
Poenaru, Cleopatra 532
Polidor 10, 20, 21, 23, 41, 45, 56
Pop S. 565
Politis, N. 68, 70
Pospescu, Radu 445
Popovici, Josif 303, 344, 383
Porta, C. 549
Poteca Eufrosin 503 ş. u.
Procopovici Al. 525
Pumnul, A. 434
Puşcariu, S. 123, 180, 223, 559 291, 347, 350, 355, 442 ş. u., 513 ş. u, 525, 526, 561, 562, 563, 665
Puşchilă, 415, 473

Radloff 477
Rădulescu—Codin, C. 825
Radulescu—Motru, C. 531
Rădu vodă 207
Raica I. 380
Răşcanu, Aurel 440—1
Rickert 535
Rimbaud 541

Rohlfs Gerhard 439 ş. u.
Rollinat 541
Romanski 331
Roques, Mario 344, 351
Rosetti, Al. 464 ş. u., 559
Rössler 126,
Russo, Al. 431
Russo, D. 449 ş. u., 559

Sadoveanu, Izabella 106, M. 102, 106
Şaguna 429
Şăineanu, L. 76, 264, 272, 476
Salvioni, C. 548 ş. u., 550
Sandfeld—Jensen, Kr. 186, 406, 415, 521
Sándor, Grigore — de Agyagfalva 449
Sărbu, Ion 434
Savy-Lopez P. 551
Saussure F. 543
Sbiera, Dr. Ion I. 525
Schleicher 547
Schrader, O. 545—6
Schuchardt, C. 548, H. 76, 414
Schulze, W. 548
Scriban, A. 239, 556, 557
Scriban, Filaret 431
Sèchehaye, Ch. A. 543
Serra, G. 425 564
Sihleanu, Al. 54
Silaşi 448
Silvestru 448
Simion, popa 30
Şincai 348, 525, 559
Škok, Petar 132, 209, 335, 398, 422 ş. u.,
Slavici, I. 436, 510, 521 ş. u., 532
Solomos D. 544
Sperber, A. 76
Spitholiondas 21, 36, 37, 38, 48, 56
Spitzer, L. 333, 334, 337, 409, 506
Stadnicki 433
Stamati, C. 430, 431, 523
Starkey, Vivian G. 340, 389
Stavrinos 70, 71
Steinthal 77
Streitberg, W. 546
Streller, Fritz 396

Tafrali, O. 476.
Takáts, S. 562
Tamblac, G. 443
Tăutul, Ioniţă 27
Taverney 126
Teocrit 542
Teodorini 434
Terracini 551
Thalloczy, L. 196
Thewrewk, E. de Ponor 544
Thomaschek 113, 115, 128, 137, 141, 144
Thornton, Thomas 503 ş. u.
Tiktin, H. 108, 128, 131, 139, 141, 177, 185, 231, 232, 233, 236, 238, 276, 318, 323, 325, 326, 340, 341, 377, 380, 382, 385, 389, 395, 411, 413
Tocilescu 530
Todoran, Eugen 440—1
Treimer, K. 332, 506
Triandaphyllidis 479
Tripolemos 21, 22 69

Ungurii (în Erotocrit) 38, 43, 66, 67, 68
Ureche, Grigore 445

Văcărescu, Ienăchiţă 525
Vaillant 531
Valek, I. 518
Văleoritis, A. 444
Vâlsan, G. 237, 562
Vámbéry 477
Vârgolici, Şt. 532
Varlaam 445, 448
Vârnav, Alecu 528, Teodor 34,
Vasile (Vasile ot Botoşani) 28, 44, 71
Vasis, Sp. 545
Vasmer 477
Villiers de l'Isle Adam 541

Viski 449
Vladimirović 332
V ad(islav) 70
V.adistrat, împăratul Vlahiei 22, 23, 43, 64, 66, 68 69
Vlahii (în Erotocrit, criteriu pentru da'area operei) 17, 23, 38, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72
Vlahuță, Al. 528, 530, 537 ș. u.

Wagner 551
Walde 113
Weber 525
Wędkiewicz, St. 518
Weigand, G. 146 168, 186, 187, 188, 191, 194, 195, 198, 204, 208, 246, 324, 325, 326, 341, 343, 363, 367, 368, 370, 378, 381, 382, 383, 384, 387, 389, 393, 396, 399, 401, 406, 407, 409, 413, 415, 416, 417 ș. u.
Wiedermann, D. 506
Wundt, W. 77, 102, 476, 542 ș. u.

Xanthudidis 15, 16, 17, 18, 57, 68, 71
Xenopol, Al. 142, 532, 533 ș. u.

c) indice de cuvinte*)

albaneze

barθ 553
carinε 557
dambroń 325
dimiski 264
du 336
dua 336
duań 336
(d)zbuloń 424.
fšat 253, 257
fšatar 327
fušar 327
gámul'e 127
germóń 239
kartε 335
katundar 327
kikel'e 121, 122, 123
kerobat 275
kurbet 275
letεr 335
l'iδurε 438
l'iθmeja 438
l'ul'e 332
mágul'ε 127, 128
mbuloń 424
napε 324
radh 333
timbi 111
tšerε 313
tšimek 293
zbloń 424

alte limbi.

acindós țig. 260
a(v)indós țig. 260
başindos țig. 260
*berz dac. 137
berzovian dac. 137
bengli țig. 287
buli țig. 280
ciriklengero țig. 261
diruva litv. 253
dunum celt 256
durbač țig. 275
durkalo țig. 275
mardi țig. 280
mui țig. 280
putpela litv. 552

germane

Berg 125
biesen 103
Bild 303
Birkenbach 141
blöder 263
Botsch sâs. 79
brüllen 90
Burzen(land) 135, 136, 137, 138, 139, 144, 145
dauro gotic 253
Dorf 253
Erdäpfel 337
flowers engl. 333
Garten 256
gellen 90
Gift 316
grellen 90
Heer 254
hemern 319
hep 79
Heppe 79
Jassmarkt 555
kikeriki! 84, 92, 93
Kuckuck 93
mauen 91
maunen 91
munkà sâsesc 140
opfern 435
Osterblume 337
piepen 93
pik-de-rik 93

*Nu este cuprins în acest indice „Materialul pentru vocabularul botanic al limbei române" (pag. 357–362).

prusten 90
pusten 90
pul 552
rumun, săs. 140
Samstag 436
schütten 556
Sonnabend 436
summen 102
tändeln 238
tick-tack 92
town engl. 256
tsiba săs. 79
tuten 92
verheeren 254
Wauwau 81
Werbung 330
Zaun 256
Ziege 79
ziepen 90
zierpen 90
Zinke 116
Zinne 109, 116

greceşti

ἀκρόπολις 255
Ἀλούτας 132
ἄλυδρα 263
ἀράδα 333
ἀραδιά 333
Ἀσάμιος 132
βόμβος 92
βούκερως 262
γεώμηλα 337
διμισκί 264
(ἐ)σωκάρδι 208
θέλλω 336
καρακάξα 104
κατοῦνα 254
κάτσα 79
καταίκι 79
κλάπα 263
κλεισοῦρα 114
κονταίνω 226
*κουτσοφέγγαρι 261
κυκεών 262
κύπρος 276
μάγούλα, μογούλα 127
μάγουλον 128
Μαντρακοῦκα 263
μέδιμνος 276
μετάτο 255
Μοῖραι 271
μορρών 265
μπάμπουλας 81
μπρουνέλα 292
μωρό(ν) 266
ξερκούλα 273.
ὄρρυξον 131, 132
Ὀρδήσσος 132
ὄχτικα 170
πάλις 255
πάπλωμα 292
παρδαλός 266
πέρδιξ 279
πέρκα 279
πλάγιον 115
ποδήρης 291
πουνέντης 265
πουρνό 267
*πραγματάρης 302
πρόσφατος 330
πρόωρος 267
πυγμαῖος 279
ῥαμνί 276
Σάμιος 132
σίδερον 265
σκύλα 267
σπολοκάνι 267
σταρτός 254
τάβα 552
Τέμπη 112,113,114, 115
Τέμπυρα 113, 115
τέρι 208
Τζεβάν 460
τορα 168, 169
τροπή 269.
τρυφερὸς 268
φέγγαρι 261
φελτερά γῆς Χολή 337
φίβλα 258
φορτικός 260
φοσ(σ)άτο(ν) 254
χονδραίνω 261
χονδροβέλονον 260
χουδρός 260

latine

abdurare 222
Abrudava 130, 135
Abrutum 130, 135
*accellare 299
*adjutulare 227
ad-mo(do) 164, 174
Adrianus 133
advelare 424
ager 439
agnellus 424 5
Alburnus 130
Aluta 132
Alutus 132
*ambagella 299
ambages 298
Ampelum 132
*anninnare 80
annotinus 248
*arboricare 415
area 435, 439
armarium 409
armus 237
*attĕneo 227
attIneo 227
*attitiare 325
atque 163
atrium 439
auricula 177
avus 146
balbus 92, 81, 96
baptizo 457
basilica 435, 436
baubor 92
*baubulare 80
belare 93, 414

bombus 92
Brassovia 116
*brevicus 257
buculus 414
bulbus 92
bulla 92
caecia 409
calamus 226
calatio 410, 464
campus 440
carnalis 246
carnutus 247
cascare 252.
castellum 255
castigare 404
caucellus 248
cavito 437
cera 313.
charta 335
cimex 293
civitas 255
coemiterium 435
cognatus 425
comparo 425
comprehendo 425
continere 226,227,228
coopertorium 415
corrigia 415
coxa 425
cubitus 437
cultellus 325
*cunctinare 228
*cuntellus 326
cutis 414
ecce 164
eccere-nunc 164, 174
eccum 162, 163, 164 172, 175, 177, 181
eccum-hac 181
eccum *hacce 181
eccum hic 166,179,185
eccum-hoc 180
eccum-hocce 181, 182
eccum-huc 164,166,174
eccum-illac 181
eccum-illic 179
eccum-illoc 178, 179
eccu-illu illac 184
eccum mo(do) 164,167 174
eccum-non-magis 174
eccum-nunc 164, 167
eccum-talis 169, 171, 174. 178
eccum-tantum 170,171
decurrĕre 321
deosum 250
depalare 241
*derapinare 228
digitale 247
ecclesia 435, 436
epiphania 437
*ex-corrimare 239
exprimo 323
exvelare 424
fabricare 234
*fabulla 258
fel terrae 337
fib(u)la 358
ficatum 415
firmare 234
flabrum 258
florem 334.
fluctulare 103, 169
fluores (menstrui) 331, 332, 333
follicellus 326
formica 324
forum 255
fossatum 253, 254, 256 257
fragmento 415
*fronticellà 326
galatina 427
gamba 414
gladiolus 326
grumulus 217
grumus 216
halitus 257
hic 167
hoc-ce 180, 183, 184
huc 167, 177
iecur 415
illac 181, 184
illac-ce 180
(i)llac-ce 183
illic 179
impetrare 259
incitus 325.
*inobviare 259
invelare 424
iuvenis 437
labellum 325
*lacusta 152
lapidare 220.
levis 426
libita 232
ligare 438
*liginare 228
liquare 221
*liquidare 220, 221
locusta 132
lumen 413
macula 126
magulum 127
malva 324
manducare 173
mappa 324
maxilla 425
membrum 324
menses feminarum 333
menses mulierum 333
mensis 333
mensis mulieris 333
menstrua 333
menstruum 333
mergere 473
merus 271
mespilus 324
metatum 255
*miscinare 228
monticellus 326

natalis 465
natus 427
ningulus 293
nomen 325
non magis 166, 174
nubilus 437
nunc 167
obvius 259
octo 425
*ollicella 326
operari 435
*orbicare 316
orcus lat. 262
ordinare 427
oscitare 252
*pabulare 301
palleolum 416
pallium 416
pappus 414
pasqueta 437
pavimentum 472
peciolus 415
persecare 250
pes 415
plagium 115
plausare 411-2
populari 254
prebiter 437
quadragesima 435
quadrum 132
quantum 173
*quodrum 132
*quotalis 172
quotus 172, 173
*quotus-talis 172
*recaediare 325
reobdurare 222
repausare 411
rhonchizare 414
*rigdare 222
*rigdus 222
rigidare 222, 223, 224
rosalia 438
rosaria 438
rursum 250
*rusum 250
*sambata 436
samus 132
sanguis draconis 338
saturare 415
satus 253, 257
*sclavus 177
*scrobula 257
secare 249
*semptem 293
septimana 425
silva 473.
slavus 177
socra 427
socrus 427
striga 265
subgrunda 259
subligo 437
suflare 104
sufraginare 228
susum 250
talaris 291
Tape 115
tendicula 295
tingere 437
totus 427
trama 235
*tramare 235
tumes 121
tumulus 121
ululare 95
urulare 95
ustearius 427
*vallicella 326
varius 415
vascellum 435
verbascum 338
vĕrres 414
vetranus 427
via 472
*vinginti 293
vita 427
viteus 424
*vocinare 228.

româneşti

abeali ar. 285
abel ar. 285
Abrud 129, 130, 131, 132, 133 134
aburcà 415
a-buşile 426,
acătare 162, 163, 169, 170. 171, 178
aceala 184
acel 152, 175
acela 175, 184, 184, 185
acest 162, 163
acì 162, 166, 167, 175, 179, 181, 182, 183, 185 162
acia 166, 175, 179, 182
acice(a) 179, 181, 182
acilea 179, 183.
acioà 299
aciolà 299
aciu 349, 350
aclò ar. 177, 178, 181
acloţe ar. 181, 182 183
acmo 176, 177.
(a)cmoţe ir. 175
acmu ar. 169, 176
acmù 162, 164, 165, 166, 167, 168, 169 174, 175, 176, 177.
acnù 164, 165, 166, 174, 175
acnuma 164, 165, 166
acó ar. 181, 182, 183
acoace 162, 180, 182, 183
acoalea 183
acolea 179, 180, 182, 183, 163

acolo 162, 163, 178, 179, 180, 182, 183
acrù 164, 165, 166
acruma 164, 165, 166, 175
acşi ar. 162, 185
actor 170
acù 164, 165, 166, 174, 175, 176, 182
acua 175
aculè 179
acu'ò 162, 163, 177, 178, 179, 182
acum 164, 165, 166, 169, 174, 177, 182
acuma 163, 164, 165, 166, 174, 175, 182
acum(u) 164, 165, 166
acumtil ar. 325
acumtin ar 227, 325
admască 265
adânc 369—370
adulmecă 399
aferim 324
aferin 324
afină 133
aftare 162, 170, 185
aftor 170
Afundaţi 358
afună 133
afurisesc 133
agâmbă 415
ageamiu 288
agru 440
agud 133
ah 77, 78, 81, 89
ahândos 260
ahântu ar. 170, 172.
ahât ar. 170, 172
ahâtu ar. 170, 172
ahmo ir. 162, 175
aht 89
ahtântu ar. 171, 173
ahtare ar. 162, 170, 185
ahtât ar. 162, 170, 173
aiă 416
aici 183
Aivan ar. 420
ajutorà 227
ajutori 227
albatariţa 326
al câtelea 173, 174
al cătul 173
alde 225
alei! 190
alelei! 190
aleluia 465
alivanta 325
almar 409
al'umtrea ar. 173
alunecà 225
alunică 225
aluniţă 225
a-mână 233
amărît 133
amelinţ 247
amelinţare 325
ameninţà 247, 325
amerinţare 325
amestecător 452
Aminciu ar. 420
amnù 175
amò ar. 168, 169, 175
amò 177
Ampoiţa 132
ampoiu 132, 133, 138
amproor 226
amù 164, 167, 168, 169, 174, 176, 177
amù ar. 169
amuma 175
anchir 225
anchiraş 224
ande 225
andoapir ar. 241
angar(e)a 275
angrănà ar. megl.563
aninà 80
ăniurbà ir. 260
antihos 260
aoace 180, 181, 182, 184
aoaţe ar. 181
aoleu! 77
Apă-Botează 437
Apahida 525
arà 404
arada ar. 333
arămie 276, 426
arat 404
arătà 399, 425
Arbănaş 290
Arbud 134, 138
ardeiu 133
arendă 518-9
aret 257
arate 246
arezi 452
Argeş 132, 133
arie 440
arin 381
Ariniş 212
Arinoasa 212
aripă 414
arm 237
armă ar. 237
armăsar 133
arniciu 133
aroamig ar.
arucutire ar. 173
arugă ar. 472
arucari ar. 173
aruideauă ar. 291

Arusal'e ar. megl. 438.
arvună 133
arzos 59
aşà 162, 185
aşchie 440
aşi ar. 185
asin 376
aşternut 472
aţal ar. 284
atare 162, 164, 169, 170, 171, 172, 174, 178, 185
atât 162, 164, 170, 173, 174
aţâţare 325
aţia ar. 181, 182
aţin 227
auà ar. 181
auaţe ar. 183
auş 146
auşel 146
Auşeu 146

baba 82
ba-ba 81
babacă 82
babaie 82
babalâc 82
babaua 81
Baba-Novac 82
băbărujă 329
babu 82
bâc! 78
băcau 324
baciu 331, 510-1, 518-9
bagabont 330
bâia 105
baidir 292
baier 415
băişoarele 217
baiu 217
bâj! 91, 95
bâja! 80, 105
bâjbâi 82, 91, 102
bâl 92
Bala 554
Bala de-jos 211
bălăi 93, 96
bălălăi 92
balamuc 323
Bălăţean 325
bălaur 331, 426, 505 ş. e.
bâlbâi 81, 91, 92, 96
bâlbâit 100
bâldâbâc 89, 105
Balmez 285
Balş(a) 554
baltă 197
bâltâc 89
bănănăi 92
Bandrabura 340
bandraburcă 340
bănţan 91
bânzâi 107
bânzar 107
bânzoiu 107
bâr 84, 89
bârâi 99, 105
Baranea 160
barbă 409
bâr-bâr! 105, 519
bă-bunc 330
bârcobâr! 86
bărdăun 90
bârnâi 89
bârrea! 86
Bârsa 129, 134, 135, 137, 138, 139, 141, 144, 145, 553-4
bârsă 140-141, 144
Bârsan 139
Bârsana 139
bârsană 140
bârsancă 140
Bârsăneşti 139
Bârsău 138
Bârsăuţa 138
Bârseasca 139
Bârseşti 139
Bârsoiul 139
bârzăun 90, 91, 96, 107
Bârzei 139.
bârzeică 295
Bârzila 139
Bârzoeşti 139
bârzoiă 103, 107
bârzoiu 90, 103, 107
bârzolea 107
Bârzota 139
Bârzoţelul 139
başcaliu 280
bâşchi 89
basm 324
basn 324
basnă 324
bâstă 100
bâşti 89
bâţan 91
bătăuş 66
batjocură 416
bătrân 427
bau 148

baubau 80, 81
băună 80
băutor 437.
băutură 437
bâz 78, 96
bâză 100, 103, 107
bâzăi 86, 90,91, 96,107
bâzâit 101
bâzâitoare 107
bâzălău 91, 107
bâzalnic 107
bazanas 214
bazaochi 214
bâzău 107
bâzdâc! 89
Băznoasa 212, 214
bâzoiu 90 103
Beclenar 327
beee! 88
behăi 96
behehe! 88, 96
bel 260
bel ar. 285
belbas 285
belciug 217
belciuv 217
beleà 225
beleaznă 225
belg 258
benga 287
bengu 287
berbec 99
berbeleac 89
berc 257, 258
beterdisì 273
bezmetic 214
bezmeticesc 214
bibi 80
bibic 282
bibol 329
bidibiu 329
bididiu 329
bidiviu 286, 329
biet 377
biftuì 316
bigi-bigi-bigi! 79
bigioacă 79
bigioc 79
bigoagă 79
bijog 79
bijoagă 79
bilă mgl. 260
bilă 260
Biliţar 327
bimbirică 282
bing-bang g. 92
bist 282
bîţ 424
bivol 329
Blaj 555
bleaşcă fleaşcă-pleaşcă 92,
blehotì 100,
blotor 269,
boambă 330
boanză 100,
boare 409
boari-neagră mgl. 282,
boarnă 100,
boarză 100, 103, 108,
bobou 329
Bobotează 437
bobreajăn 329
bocănì 99,
bocei-bocei 552
bocotì 100,
bociu 79
bodisì 451
bodiuţ 79
bodor 269
bofturi 292
bohor 473
bojorâţă 329
boloboc 329
bom! 91
bombănì 91, 96, 99
bombănit 101, 102
boncăì 96
bondă 232
bondar 91
Bongoiu 460
bont 279
bonzălău 91, 108
bonzăr 108
Bootă 212
borbeică 295,
borşeică 295
borză 103
botfor(ţ)i 292
bourel 473
bouri 216
boz 290
bozbăì 108
bozgun 273
Bran 161
Brandaburul 340
brânză 416
brăţeà 328
broască 409
brocard 258
brohăì 97
brunel 292
brr 85, 86, 89
brrt 85, 88, 89
bruh! 85, 88

brz! 90
bubou 329
bubuĭ 92
bucălaie 262
bucată 452
buchereà 261
bucinà 324
bucium 324
buduroiu 324
buf! 78, 89
bufnì 81, 99
bufnitul 106
buftuĭ 89
bugă 101
buhăì 96
buhaiu 101
buhnă 81
buiac 348
bujleică 295
bulă 284
bulamac 273
bulamaciu 274
bulboacă 330
bulbuc 92, 330
bulească 284
buliarcă 283
bulumaciu 274
bumb 330
bun 426
bundă 292
burduf 270
buric 279
buric megl. 426
burtică 328
burtical 328
burzoì 108
burzuluĭ 103
bustubuc! 89
butaş 247
butuc 263, 274
buză de deal 494
bz! 90
caimacam caimacan 324
câine 381
călăciu-caftan 274
câlâgi 274
câ baş 323
calce 416
cale 472
calea-valea 93
călì 238, 239
călmoiu 323
caloian 463
Calotă 212
caltaboş 323
căluş 463
căluşel 328
căluşer 328
Camia arom. 421
câmp 440, 472
canară 273
canciuc 288
cânfi 562
cănì 424
cănjău 295
canun 452
Căpcâni 455
căprestru 236
căprifoiu 416
căprină 249
căptă 248
căpuşă 122, 426
căr 89, 92
cără 240
carabă 285
cărăbaş 285
carabaşă (oaie) 285
caragaţă 104
cărâì 106
cărăiel 282
Caraiflac 287
carămi 225
cărare 472
cârc! 89
cârcâì 83, 106
carcanzali 264
carcifoaie 262
cârcotă 100
cârcotì 100
cărindar 064
cârjă 278
cârjăliu 273
cârlăior 246, 247
cârlan 244, 245, 246, 247
cârlană 246, 247
cârlănar 245
cârlănuţ 247
cârmâz 290
cârmì 234
cârmojie 290
Cârna 214
cârnare 247
cârnău 556
Cârnecea 214
cârneleagă 437
cârnì 234, 239
cârpător 415
carte 335, 521
carti mgl. 262
ca să 427
căscă 252
căşlegi 437
căştigă 404
cât 173, 174
catandisì 451
caţaon 79, 552
cătare 162
catârgi 287
cataroiu 262.

caţaveică 294
câtcârigă 92
caţelico 322
cătelin 247
căţin 494
cătinel 247
cătun 476 ş. u.
cătun(ă) 254
căută 248
cazac 274
cearşaf 371
ceaţă 409
cela 162
celalt 325
celalalt 325
celenghiu 274
cer 423
certă 404
cesta 162
cetate 156, 255, 423
chelălăi 92, 267
chepceă 248
chemă 400
chepcél 248
cheptoare 248
cheutoare 248
chezi 273
chiar(ă) 522
chiară arom. 420
chic 95
Chicera 117, 118, 119, 120, 122,123,126,128
chiceră 327
Chicerna 117, 119, 123
chicerul 117, 119
chichicear 267
chichion 262
chichiţă 262
chicioară 117, 120
chicior 123
Chicioreni 120
chiciură 123
chiligiu 274, 558
chior-chior! 104
chiorăi 92
chipce 248
chişcă 323
Chişu-Crăciunu 464
chiţăi 96
chitap 451
chiţcăi 91
chiţcan 91, 96
chitiţă 262
chizărel 262
chizil 290
chiţ! 290
ci 162
ciclău 121
cilibiu 274
cimileaga 278
cimilură 279
cimpi 217
cimti 317
cimur 318
cince 293
cinchi 317
cinel 273
cingă 564
cinie 315 558
cinţură 314
cioară 519
ciocăni 99
ciofăi 96
ciontâc 278
ciopor 245
ciopoiu 250, 251
ciotâc 279
cireaşă 328
Cireşel 328
ciric 554
ciricului (Dealul) 212
citeră (=ticeră) 120, 123
ciubeică 294, 295
ciuciu 79, 552
ciudă 137
ciud'e ar. 197
ciumără 318
ciumăros 318
ciumur 317
ciumurlui 317, 318
ciumurluială 317
ciurăi 251
ciurel 371, 376
ciuş megl. 79, 552
ciuş! 78, 79
ciuş-di 552
ciut 512 518
ciuteică 295
ciutură 314
cladă 315
clămpăni 99
clămpănit 91
clănţăni 99
clapă 263
clăpăni 91
clăpăug 315
clătină 228
clefăi 96
clo ar. şi megl. 162
cloc! 97
clo.că 97 100
clocăi 97
clocî 97
cloncăi 106
cloncăni 99, 106
cmo ir. 162, 175, 176
cmoţi megl. 175
cmu 162
coada-boului 338
coada-vacii 338, 340
coapsă 425
coaţin ar. 426

Cobăla 211
coborî 424
cocâltit 330
codalb 257
codârvaci 340
codobâţă 100
codobatură 257
codobele 257
codolat 257
codoroş 257
codru 132, 331, 473, 509—510, 521
cojoc 294
colac 522
colăcar 225
colărezi 251
colę ir. 179, 180
colib[ă] 478
colindă 464
colindeţ 465
colo 162 163
colnic 424
Colun 218
comis 148
conăcar 225
conteni 226, 227, 228, 229, 230
copeică 294
corbert 274
cordar 213
Cordăreni 213
Cordun 216
corindă 464
corlă 76
cormană 239, 240
cormâni 239, 240
cormânitor 240
cormoni 240
cormuni 240
corobaţică 338
Corod(eşti) 219
corovatic 338
coş-coş 552
coşeava 282
cotcodăci 100, 106
coţoflenger 261
coviţâi 96
cozlă 216
Crăciun 410, 464
crainic 150, 151, 152, 153, 154, 155, 161
Crain'cova 152
crăişor 463
crăşne 269
crastravete 236
Criş 138
cruce 269
crujăţeă 337
cruşân 337
cruşăţeă 337
cruşi 337
cruzăţeă 335
cucioaie 280
cucu! 93
Cucurbeta 215
cucuţă, refl. 495
cucura 283
cucurigu! 84, 92
cucuveică 295
cuiu 396
cujban 277
cujeică 294
cujelcă 294
cu'oglu 287
cumnat 425
cumpără 405, 425
cuncină 227
cunetăti 255
cunoştinţe 295
cuntină 227, 228
cuprinde 425
cu bet megl. 274
curcubetă 416
cureă 415
curişnita megl. 278
curlă 278
curte 409
curu 278
curuelnic 278
cuşmete 275
custă 309
cută 414
cutare 163, 171, 172, 177
cutreambur ar. 173
cutriyir ar. 173
cuţu! 78, 79

dacă 522
dale! 190
dalelei! 190
dâlmă 231
dâmb 231
dar(ă) 522
dâr! 91
dârdâi 91
dărdăni 96
dărdăral megl. 328
dărtoari megl. 560
dârz 87
dator 405
deadzit ar. 326
deaoş 146
deblă 465
decure 321
dedă 417
dediţei 326
defăimă 404
deget 326
degetar 247
deletnic 232
deletnici 232
dereă 289
deşănţat 244
desecă 413
desmăţat 244
despărţi 415

despoià 404
destrăbălat 244
destrămà 235, 236
deșuchiat 244
deveică 295
devlă 465
dezbără 398-9, 424
d buì 563
dihai 275
Diiu 424
dimerlic 276
diudiuc 275
doborî 424
doctor 170
dodii 282
doftor 170
dorângă 269
Dorna 217
dornă 217, 555
dorungă 269
Dragari ar. 421
drum 472
duan mgl. 286
dubă 263
dubas 275
duduì 90
duium 275
dumbră 278
dumnidzale ar. 187, 194, 207
dupin 452
dur! 175
durbace 275
durbaciu 275
durduì 90
Durmitor 128
duroare 415
dutcă 282
dzeadzit ar. 326
dzeană ar. 127
džuneale ar. 187, 188
ebghe 452
enbodisì 451
fâl l 91
falangă 263
fâlfâi 91, 98
fâlfotà 108
fâlmătuc 83
fântâneà 395
fărecà 234
fârfâi 108
fârfâli 108
farină 247
fârlifos 276
fârlitšu ar. 520
fârnâi 107
fârțâi 90
fârtânasul 214
fârtat 140
fârtebote 292
fâș 95,
faș-fâș 91 275
fâșâi 91, 103, 107
fâșiit 106
fâșc 107
fâșcău 107
fâșcâi 107
fâșneală 107
fâșnet 107
fâști 107
fât-faur 280
fâța 100
fâța-mâța 83
fețâi 90
fâțâită 100
fâulă 258 557
fecioară 376
fedeleș 270
felenar 325
feleșteu 320
feleștioc 319
feleștiuc 319
felinar 325
fereastră 395
ferecă 234
feredău 527
Ferești 211
ferie 276
feșteleu 320
feștelì 320
fi 427
fiara-pământului 337
fier 314
fierbinte 297
fierea-pământului 337
fil 450
fildicòș 292
filo'oși 276
filoscos 276
fiolă 258
firă ar. 268
firmintare ar. 173
firmitare ar. 173
firoscos 276
fișcă 90
fiu mgl. 280
fiulă 258
fiulare 258
Fiuta 219
fiut, fiut 84, 89
flacără 410
flamă 409
faur 258
fleandură 520
fleașc 100
fleașcă 100
fleosc-pliosc 92
fliș 89
fiisc 103
flișchì 89
flișchii 89
floarea-oștilor 337
floarea-Paștilor 337
floarea-stupilor 337
Florea 183
flori (de lună) 331
floștomoc 83
fluștură 103
flutură 103, 169
foame 367
foamene 312
foarcăt 108

odormente 269
foflengher 261
fofo'oc 83
fofolog 83
foi 102
fajgăi 92, 102
fol, fol, fol 91, 452
folărit 452
folcel 326
folfăi 91
folfota 108
folfotoc 83
folmotoc 83
foloştoc 319
folticos 260
fonfăit 100
forăi 100
forăilă 108
forcoteală 108
forcoti 108
forfa 100, 108
forfăi 102, 108
forfoană 100
forfonì 100
forfota 100, 108
forfotì 108
fornăi 108
fornăială 108
fornăilă 108
foroi 97
fos: 95
foş! 91
foşăi 95, 99, 108
foşcăi 92, 108
foşcălui 102, 108
foşfăi 91, 108
foşmotoacă 83
foşmotoc 83
foşnăi 99, 108
foşnet 108
foşni 108, 99
fost! 89
foştomoc 83
friguri 522
frimintu ar. 415
frişcă 90, 278
frunceă 326
frunză-de-potcă 337
fsat 253, 256, 257
ftari mgl. 162, 170
fufiă 104
fufliţă 104
fufulà 83
fulfuroată 322
fulg 83
fulingine 247
funie 440
funingine 247
fur 404
furà 404
furcă 328
furcel 328
furceriu 328
furnică 324
furnică 102
furnu 137
furt 404
fusat ar. 253

găfă 100
găfâi 95
găgâi 90, 96
găgâit 100
găi! 91
gălăgi 328
gâlban gâlbaş 323
gălbază 122
gălbere 273
gălboiu 323
gâlgâi 82, 91, 469
gâlgăuţ 469
gălmă 231
gâmfă 376
gândac 424
gânj 295
gânjeu 295
gâr! 92
gararău 467 ş. u.
gârbojie 290
gârbov 290
gârgâi 90
gârgăuţ 469
gâsâi 103
gâscă 103
gealag 290
geamandură 460
geană de deal 494
gebreа 289
gedet 326
gedia 273
gelej 290
Gelu 556
gemigilâc 277
Generadzl'i ar. 420
genune 495
gevrea 209
gheal 273
ghebrea 289
ghelbereu 273
ghem 83
ghemetlic 277
ghemotoc 83
gherdan 277
gheunoaie 324
gheuroaie 324
ghibaciu 558
ghiftui 316
ghijoagă 79
ghijóg 79
ghimburuc 277
ghimirlie 558
ghimirliu 276
ghioarcă 100
ghiobecuri 276
ghiodâc 277
ghionderă 279
ghiond c 279
ghiont 279
ghiontac 279
ghiontâc 277

ghionteà 277
ghiorăi 92
ghiorc ! 89
ghiordan 277, 278
ghiul 285
ghiupcă 266
giavara-g'uvara mgl 286
gice 327
Gilău 219
gired 29
giriturile 29
giubeà 295
giubeică 295
giunelu 188
giurelu 188
glar ar. megl. 563
glg ! 91
gl'idzadhes ar 420
gligan 340
gloan 288
godac 340
godârvaci 340
goldan 278
gordan 330
górdin 320
gorgan 329
gorneac 282
gornic 150
gotcă 100,
grădiş 256
grădişte 256
greutate 437
grier 381, 486
grindeiu 295
grindeu 295
groapă 520
gros 263
groşteju 328
groşter 328
gruiu 520
grum 555
grumi 555
grumuleţ 555
grumu ar. 217
gugiuman 277
gujban 277
gumaradă ar. 216
gună ar. 520
gunoiu 177
gurbet 274
guşe 410
guzan 91
guzgan 91

hâcâi 96
hăhă megl. 277
hahaleră 277
hai ! 89
hai hui 277
hâi ! 89
hâichi ! 89
haină 324
hait(i) ! 89
hâlâcâi 104
hălăi 104
(h)alaiu 104
hălălâi 104
halalaie 103
hălălaie 104
halea-palea 281
Hăliceşti 559
halidră 262
halipa 287
hâlm 231
hâlpăc ! 104
hâlpăcâi 104
hâlpav 104
hâltâc 89
halupă 558
hâm ! 84
hăpăi 81
h'răbor 169
harar 328
hârcă 426
hârciogu 554
hărdăzău 270
hârdău 137
hârjeate 292
hârjîi 92
hărmăi 106
harmalaie 103
hârş 89
hârşâi 92
hârşcâi 92
hârştî 83, 89, 105
hârtăpăni 91
hârtie 335
hâş 105
hâşâi 105
hâşt 277
hep-hep ! 79
he-pe-pe ! 79
heredie 319
herţiu 552
hinteu 271
hiulă 258, 456
hiuiare 258
hiurare 258
hliban 283
hmo ir. 162, 169, 175
hmoţe ir. 175
hodoronc-tronc ! 93
Hodoş 218
hoina 289
hoinar 289
holercă 284
holm 231
holum 231
homâltoc 83
homoc 269
Homocea 219
Homor 219
hondrobele 260
hondrolemne 260
hondroni 261
hondrubălat 261
hor ! 89
horn 324

borp 89
hoţ 324
hotărac 273
hrăbor 169
hrisodont 454
htari mgl. 162, 170
hududoiu 330
huduroiu 330
hujmete 275
hulboacă 330
hulub 285
hurduc-burduc 93
hurduz-burduz 270
hurduzău 269, 558
huruială 319,
huştiuluc 89

ia 522
iacă 522
lapotă 212
iară 176
iar(ă) 522
iarăşi 522
iarba-drumurilor 337
iarba-lotatinului 338
iarba-lui-Tatin 338
iarba-lui-Lotatin 338
iarbă-neagră 337
iarba-rândunelei 337
iarba-roilor 337
iarba-stupului 337
iarba-Tatinului 338
iani 424
laşi 214
iată 168, 522
Ibăneşti 212
ici 365
icioglan 288
ierbănaş 290
iertă 404
iẹ-te 300,
iezerel 262

îmbăgioă 297
*îmbăjnă 297
îmblător 452
îmboldorì 231, 348
îmbondoli 232
îmbondorì 232
îmbuiecì 348
împăcă 404
împărăţel 463
împăratul-pasărilor 463
împărătuş 463
împătră 258
împiciorogă 237
împlour 558
împopoţă 564
împroor 267
în prumut 405
înalgios 564
înaripă 236
înarmă 236
înaurì 236
încărcă 240
încătrò 178
încoă 181
încoace 178, 179, 181, 183, 184
încolo 178
încotrò 178, 179
încuncină 227
încurcă 416
îndelete 232, 233, 234,
îndemână 233, 234
îndrăznì 98,
Indreă 438
indrişaim 338
indruşaim 338
inel 395
înfieră 344,
îngrădì 255
îngreună 437
inimă 409
înnecă 395

inorogu 282
ins 427
înşelă 238, 521
înteţì 426
înteţire 325
înţină 237, 415
întrămă 235, 236, 237
întraripă 236
întrarmă 236, 237
întraurì 236
Între-Ampoile 132
întrebă 425
întrulp 299
întrulpică 300
întrumpcică 300
întunecă 413
învălui 452
învăţă 401
iontâc 278
ionteă 277
iordăn 277
iortoman 275
ispolini 455
iugă 282
iumuruc 277
izbrănì 454
izdad 288

jac 520
Jiiu 138
jiletcă 292
jintiţă 241, 427, 518
jirebie 241
jiretul 29
jitară 150
jitia 456
jivină 241
joavină 241
jubeică 295
junelaş 188
juntiţă 241
jurubiţă 241
Jupa 147

Jupalnic 147
jupân 148
Jupăneşti 147
Jupani 147

lăcuì 377
lăcustă 132, 416, 417
lăieţ 281
laiu 426, 518, 520
lambă 288
lăndidzescu arom. 326
lăndzid ar. 326
lăndzidzescu ar. 326
lânged 326
lăpădă 220, 221, 222
lăpăi 98
larmă 103
lătăroñu megl. 497,560
lăzărel 262
lea ar. 191
leaca 300
leagăn 271
lefante 456
legământ 416
legumă 416
lele 92
lemn 425
lepedeu 271
ler (Doamne) 466
Ler-împărat 467, 559
lete 233, 234
leucă 522
liba 78
licşor ar. 426
lingura-popii 337
lioarcă 284
Liuban 212
livanit 454
luă 425—6
luceflengher 261
lucrumarea 456
lumără 325
lume 413
lumerir. 325
lumină 377
lumtă ar. 325
lunatec 409
luntre şi punte 93
Luzeştî ar. 419

mac 278
măcăcăi 96
măcău 278
măcăuţ 278
maceoală 275
Măcicatu 197
Macsut 213
măglă 217, 555
măglaş 217
măgură 123, 126, 127 128, 512, 520—1
Măgură 117, 126, 128
mălhăi 98
mâine 381
maioş 323
mal 124, 125, 126, 128
Malacaşi ar. 420
Malamuc 323
mamă 80, 92
mănânc 370
mân-a 173
mândruşaim 338
mânecare 140
Mânicăoarea 267
măr 95
mărădic 270
mărâi 106
mare 326, 472
marfă 452
mărgeà 426
marghid 452
marhă 452
mări mgl. 192
măricel 326
mârlean 288
Marmadzău 219
marş 300
Mârşani 218
mârşav 87
mârzare 377
măşcat 554
maschiŭ 264
măşcoaie 281
măseà 425
mătăcină 337
mătăuz 320
matracucă 263
mătură 409—410
mazăre 512
megieş 496
Mehadia 360
mehehe 88
melesteu 271
meligă 278
merei 270
mereiu 270
mereoare 271
mereu 270, 271
merge 486
meriŭ 270
meşini 463
meslu ar. 333
mesteacăn 413
meşter 303
miaţă 424
mic 326, 415
miea 245
miel 424, 425
mieriu 270
milioară 247
Minuta 197
mioară 245, 425
mirà 473
miră ar. 271
mire 271, 522
mirioară 247
mirişte 253
mişchie 264, 557
Mischii 265
mischiu 264, 456
misircă 266
mişină 497

mistra 265
mişuì 102
mişunà 102
miţă 425
mititel 326
mo mgl. 168, 169, 175
moc 288
modoran 275
moglan 288
moghilă, 127, 128
mohilì 127, 128
moiu 280
Molda 143
Moldă 143
Moldişul 142
Moldova 529
Moldovişul 142
molid 143, 529
Molidul 143
molidv 143
molift 143
mor! 91
mormăì 91
mormânt 497
moroiŭ 265
moşiţel 459
moţat 474
moţi mgl 162, 168, 169, 175
motocel 83
motocol 83
mototol 83
movilă 127, 128
mugur 123
mulţumi 324
Muncel 109, 117, 128 213
muncel 326
mundir 292
murâ'n gură 93
Mureş 138
muşcăţel 338
muschi 265
mustaţă 409
muşuroiu 324, 497—8
mutare 437
nabârgeac 288
nadolean 260
nagară 275
nalbă 324
năinaie 372
nani 80
naoracâre 452
Născutul 465
nasture 415
nat 427
năvârgeac 288
Ndeşl'i ar. 419
nculea ar. 178, 180, 181, 182
neaoş 146
nechezà 414
neder 289
neg 395
negeac 288
negoţ 405, 416
negoţà 405
negură 395
negustor 405
nene 92
neştiinte 295, 296
nţes ar. mgl. 563
Nevóden ar. 421
Nicoară 438
niscântu ar. 173
niţel 415
noatin 245, 246
noatină 248
noteină 248
noutate 437
nuib mgl. 259
numa 164, 165, 166 174
numără 325
numtă ar. 325
nuntă 325, 416
nusiiă mgl. 197
oacănă 262
oacără 262
Obedenar 327
obercà 315
ochiul-boului 463
ocit 301
Ocnar 327
ocoşă 262
odâr! 275
odolean 260, 261
Odriiu 424
ograda 255
of! 77, 89
oftà 89
oftică 170
Ohaba 149, 161
ohtà 557
oìb 259
oină 289
oiţă 337
olan 288
Olt 132, 133, 138
omidă 372
opărit 426
opt 425
orăcăi 96
oraş 303
orbecà 315
orbecăi 315
Orheiu 555
Orlea 218
Osnenos 454
oştà 557
otoman 275
oturac 273
pâcâì 104
Păcala 237, 238
păcli 537, 238, 239
păcăni 99
păcat-păcat 104
paceaură 275
paci, paci! 91
pâclă 238

pădure 473
paie 416
pâine 381
păioară 416
pajură 216
pălăcrăsescu ar. 236
palancă 255
pâlc 254
palmă 325
Păltin ar. 419
pământ 497
până aci(a) 166
Pângăraţi 219
păpuşă 414
păraginâ 495
părăginì 495
părângă 269
părdalnic 522
păresimi 437
pârgar 137
parhă 338
parhal 338
părinte 297
pârlog 426, 495
pârmătari ar. 302
păros 458
partalincă mgl. 266
parta-parta! 91
pârtălos mgl. 266
paseţ ir. 412
păştiţă 337
pat 472
pata ar. 337
pătcel 326
patret 292
păulă 301, 302
păun 406
Pecienecica 360
pecingine 327
Peleş 219
pepine 406
perpeliţă 279
p rper ţă 279
Perşani 327
peş 287
petrecanie 267
Pianar 327
Piatra lu Craiu 261
pic-pic! 95
pic! 92, 95
pic ar. 474
picà 95
piciură 123
pieptar 328
pierde-vară 472
piersicà 249
piezi, în 415
pieziş 415
pijă mgl. 266
pil 450, 456
pildă 303
piran 79
piri-piri! 78
piroşeaţă 262
pişă 76
piţă-piţă! 78
piti 76
pitpalăc! 92—93
pitulă 76
pitulice 76
plaiu 115, 426
plăsă 411—2
plăsturì ar. 236
pleamă 459
pleasnă 100
plecate 458
plescăi 98
plesnì 98, 100
plisc 278
plişcă 278
ploinţe 297
plombă 240
plopană 291, 292
Plotun 218
plug 404
pluguşor 404
poală 291
poante 263
Poarta 161
probrajeni 329
Pobrata 211
poc! 78, 92
pocâltit 330
pochivnic 337
pocnet 106
pod 473
pogorî 424
pogârzie 256
Poienar 327
poloboc 329
popâc! 89
popilnic 337
popivnic 337
poplean 292
porcină 249
porneală 267
poruncì 370
posnă 324
postelnic 148
pot(e)că 337
potecă 472
prădă 404
prăjină 241
prăstură ar. 236
preajmă 324
preajmă 324
Predeal 161
premătariu 302
preobrajenie 329
preot 437, 465
prepeliţă 279
prepune 404
presără 240
preţ 405
Prier(e) 381
prijini 241
prind-păduchi! 93
prior 266
prisacă 157, 158, 159, 161
prisnică 452
priunel 292
proaptă 241
proaspăt 330

Proboteşti 211
proor ar. 266
proptì 241
prost 288
prour ar. 266
prrughi! ir. 86
pss! 88
pst! 88
puchinos 415
puchios 415
puchiu 415
pufăi 96
pui-pui! 104
pujlă 295
pulmu ar. 325
pulpă 291
pulpană 291,
pulpoană 291
pulpar 291
pumn 425
pumnu ar. 325
puneţii 265
punte 473
pupupu! 93
purintă ar. 426
pururea 563
puţin 326, 415
puţinel 326
puţintel 326

răbdă 222, 223, 224
răcni 98
rade 409
răfuì 563
râgâi 98
râie 372
rămândă 260
râncaş 426
rânduneă 372
răpăcă 415
răpi 404
răposă 411
Rarău 219
răsipi 241
răspease ar. şi mgl. 563
răstupeascâ 337
râtan 340
războiu 404
răzeş 496
răzimă 398—9
răzor 496
Reni 494
renie 554
retebeiu 271
reteveiu 271
retez 271
retezâ 325
rodan 291
roì 102
roinită 337
roitoman 275
Romaşcan 328
roni 271
rostopască 337
rotan 291
rudă 246
rug 472
rugă 472
ruguci 452
rugumă 247
Rumân 140
rumegă 247
ruminec 459
runc 496
Rusale 438
Rusalii 410
Rusalin 467—8
Rusca 213
rutes 250

şa mgl. 162, 169, 185
şă ir. 185
săcăluş 283
Săcele 213
săculteţ 326
şaică 279
salamangea 289
săleaf 273
şamalageă 289
Samarina ar. 419
Sâmbătă 410, 436
sâmbure 123, 512
Sămedru 438
Sâmpietru 438
sampson 456
Sâmţion 438
sân 416
sânge-de-nouă-fraţi 338
Sângeordz 438
sănhisti 451
Sânziene 438
şapte 425
săpun 409
şarabană 291
săraf 303
sărântoc 271
Sârca 213
sârguì 137
sârmă 512
Şarul-Dornei 217
sâsâi 87, 103
Sasca 213
sat 253, 255, 256, 409
s(ă)tămână ar. 425
sătcel 326
sburător 265
scaloian 463
scalopatii 472
scăluş 463
scânci 522
scânteie 323
scăpără 377
schilă 267, 558
schilăi 267
şchiau 177
scociorî 240, 241
scol 178
scorbură 257

sucardi mgl. 268, 280
scordoleă 225
scordonea 225
scormoli 240
scormoni 239, 240, 242
sco ni 239
screme 323
scurmă 239, 240
scurmală 239
scurt 426
scurtabec ar. 257
scurteică 294, 295, 426
Selineasa ar. 419
semn 425
şene 325
serafim 303
serpânţă 416, 417
şerpunel 416
şes 472
Sfântâniţă 266
sfârâi 105, 108
sfârâioc 108
sfară'n-ţară 93
sfârc 108
sfârlă 108
sfârleazâ 108
sfârloagă 108
sfăşia 108
sfeştanie 320
sfeştoc 320
şfichiŭ 100
sfor! 95, 108
sforăeciu 108
sforăi 108
sfornăi 108
şft! 89
şi 365
şider 265
Sighet 555
simăl 282
Simnicoară 438
sinchisi 451
sinecă 473
singer 290
singir 290
singur 426
sită 197
şkl'au ar. 177
slăbănog 217
slobodnic 150
slobonov 217
şoacăţ 339
şoarece 212
socardea 280
Socola 218, 280
şomâr 212
Someş 133, 138
şomoltoc 53
Şoner 328
şontâc 89
şoseă 330
spălăcanie 267
spălăci 267
spatar 148
spolocanie 267
sprijini 241, 242, 243 556
sprijoană 241
sprijoni 241
sprijini 241
spuriu 563
stâlp 459
stâlpar 409
stână 140
stăpân 140, 508 ş. u.
steajăr 459
ştiră 563
străjar 236
strat 472
strein 371, 560
Streiu 138
strigă 415
strigoiu 265
stup 337
suară 254
şubeică 295
şubred 243
subsuară 234
şucada 279
Suceava 212
şuchiat 243, 244
suflă 104
sugar 256, 247
sugrunde 259
Şumandra 559
Sumedru 438
supără 409
surd 426
surtuc 292
şuşă 330
şut 512, 518
sută 197
suvalcă mgl. 295
suveică 295
suvelniţă 295
Sviniţa 360

ţâbă 79
tăbeică 295
ţacă 100
ţăcălie 79
ţăcăni 99
ţăcănit 106
tăciunul 338
ţâgă-ţâgă-ţâgălie 79
ţâgâlie 79
tâlbâc 89
talmoş-balmoş 93
tâlv 290
Tâlva 117, 120
Tâmpa 109, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 128
Tâmpăhaza 110
Tâmpănar 110
Tâmpeni 110
tâmplă 112
tâmp(it) 111
Tândală 238
tândăli 238
ţânţar 91
ţap 518
ţara 511
ţără 95, 251

ţară-albă megl. 337
târâi 97, 98
ţârâi 95, 251
ţăriş-gropiş 93
târâţă 169
ţarcă 519
tare 162, 163, 522
tari mgl. 170, 185
Târnauca 211
ţârţâvă 251
ţârţăriţă 251
târţiu 245
ţâş 89
ţâşni 89
ţâşti 89
tata 92 427
ţaţă 92
ţâţă 409
ţâţâi 87
Tătăraşi 284
tate ar, 191
taur 101
Tăure (sat)
Tăurea 135
tavru ar. 101
te 300
televechie 290
Tempea 110
teptalacă 279
tercea-percea 93
terciu 282
ţermer 337
terteleac 279
ţese 404
Teţcani 210
Ticera 117, 120
ticeră 327
ţiclău 121
ţidea 273
tigaie 424
ţigâra 459.
Tigva 215
ţilidonie 459
tilinc-talane 92
Timiş 138
(s)tindeclă mgl. 295
tindeche 295
tindeică 295
tinir joni megl. 424
ţirii 96
tiri(mi) 268
Tişoviţa 360
titirez 278
ţitirişcă 278
tiucă 79, 278
tiugă 278
tiugu-tiugu 79
tiugu-tiugu-tiugu 278
tiuleiu 290
tiutiuc 290
tiutun 290
tivilichie 290
toamnă 372
Toampa 111
tocma 175
tomna 175
tont 76, 94
ţopâc 89
tot 427
trădziu ar. 426
Trâmpoiele 132
trâncăni 99
trăsură, a face 452
treanca-fleanca 93
trifiri şcu 268
trişcă 278
triscatarat ar. 262
troapă 268
troncăni 99
tropeie 268
tropie 268
tseatsire ar. 122
ţucluiu 121
tufă 474
tuleiu 290
tumba 216
tunde 409
ţupată ar. şi mgl. 563
tupilă 76
Turia ar. 420
ţuruì 251
ţuruiş 557
tuşină 409
ţuşti 89
tutuc 290
tutui 92
tutun 290
ţuţur 250, 115
ţuţuruş 557

uà mgl. 181
uf 77, 78
uglindală 197
uib 259
uidumu 275
Uin 249
uità, a se 415
ulceà 326
undà 459
undezat 459
Undrea 465
unerogu 282
urcoiŭ 262, 557
urdin ar. mgl. 427
urdinà 427
ureche 177
urî 404
uric 150
Uricani 150
urlà 95
urloiu 324
Urmeniş 219
uşă 427
uşor 426
uştă 252
uti-uti 79

utrinde 304

Vacotă 212
vâjâit 101
val, a face 452
vălceà 326
Vălenar 327
valeu 77, 78
Vâlsan=Vâlcsan 213
vârciolog 217
Vârciorog(a) 555
Vârciorova 217
vârcolac 140
vărgură 417
varmigie 303
vascrisu 458
vătămà 512
vatră 518
veică mgl. 295
veneţie 265
verdeleancă 322
verder 289
viermuì 102
viers 416
viezure 123
vig 282
Viliciani ar. 421
vineţele 338
vineţica-cu-lapte 338
vinde 405
vioară 416
viperă 416
viroagă 217
vistiar
vită 427
viteaz 303
Vitorogi 213
vitreg 416
Vlach 530
Vlădăreanu 328
vocot 211
Vocoteşti 211

voinic 150
voiu ar. 336
Volovăţ 211
volovatic 338
Vongoiu 460
vornic 148
vrajbă 323
vrăjmaş 323
Vrancea 218

zadie 306, 307
Zagujeni 360
zângăni 99
zăpăì 106
zărculă 273
zarnă 272
zarzăl 225
zarzăn 225
zarzăr 225
zăzet ir. 326
zbâr 96
zbârnâì 99
zbârnâit 101
zbierà 414
zeberială 452
zęt_zit megl. 326
zgâì 308
zgâmb 307
zgâmbău 308
zgâmboì 307
zgâmboià 307
zgâmboiat 558
zgârie-brânză 498
zgrăbunţă 415
zi 427
zice 327
zo 309
zo te cuşte 308
zumbăit 102
zumzet 101, 102
zuzăit 101

romanice.

adesso it. 165
affubler fr. 557
amelezzai sard. 325

babao it. nord. 81
babao prov. 81
babau gen. 81
bau lomb. 81
bau bau it. 81
beugler fr. 414
borbollar span. 92
bordon span. 91
bordone it. 91
botale sard. 172
bourdon fr. 91
brufolo it. 90
brulicare it. 90
buf(f)are it. 90
bugle v. fr. 414
bulicare it. 90
bumbulla camp. 92
burbudda log. 92

cabaret fr. 337
carnal prov span. 247
carnale it. 247
carneiro port. 247
Carnero span. 247
castello it. 255
charnel fr. 247
château fr. 255
char-à-banc fr. 291
choisel v. fr. 248
chut fr. 89
ciera it. 313
cimice it. 293
cimurro it. 317.
ciuccio = ciuco it. 79
clore fr. 234
concombre fr. 293
cotale it. 172
cuccio it. 552

cuzzo friul. 79

dévoiler fr. 424
diaccido it. 326
diaccio it. 326
doroter fr. 90
drac prov. 473
drombäs, (Bergell) 325

ecco it. 164
en avant fr. 325
entiser fr. 325
entramar span. 225

fermer fr. 234
fibbia it. 258
fiele di terra it. 337
fiori it. 333
fleur fr. 331
flor span. 333
flors prov. 333
fonsato v. span. 254
fosado v. port. 254
fossato it. 253
fossé fr. 253

ghiaggiuolo it. 326
gronda it. 259
grondaia it. 259

inciter fr. 325

Karnual vegl. 247

libidu log. 221
lombrare vicent. 325
lomina romagnol 325
lume reto-rom. 325
lumene log. 325

medau log., campid. 255
metato it. 255
moro it. 265

nomadesso vic. 164, 165

napa catal. 324
napa venet. 324
nape friul. 324
nappe fr. 324
nappu log. 324
navel lombard. 325
nèfle fr. 324
nembro ital.-nord 324
nespera portg. 324
nespola it. 324
ninguno span, 292
nispola it. 324

oskidu log. 252

pâquette fr. 337
patte-d'oie fr. 337
pavlar engad. 301
pešŏ it. 415
petit fr. 76, 94
piay bellun 115
pli fr. 414
pourpoint. fr. 291

rame it. 276
roue fr. 291
rouet fr. 291
ruskidare log. 252
russare it. 252

sanda reto-rom. 436
sciocco it. 339
sonda 436

tirailler fr. 98
tirer fr. 98
toupet fr. 474
tramare it. 235
tramer eng. 235
tsernoa (Vionaz) 247

vache fr. 338
vachotte fr. 338
verdier fr. 289
vethilica sard 471

yiditu calabr. 326
yirete neap. 326
yiritu calabr. 326

zut fr. 89

slave

alkir rut. 225
aranija bulg. 276
aranija scr. 426

babà rus. 81
balaura scr. 426
Balša montenegr. 426
bârzo 287
basnĭ 324
bavarac sârb. 340
bel 211
bělěg 225
*běléžna 225
bezmatok sârb. 214
beznosy 214
bič scr. 424
blb bulg. 96
blyzna rut. 225
bobák ceh 81
božele bulg.
brano ceh. 158
brěgŭ plsl. 125
bugaj 101
buhnuti sârb. 99
buhnuvam bulg. 99
buraj scr. 426

Captat scr. 423
costol sârb. 255
čemel rus. 278
čemerx 318
čuše sârb. 79

dâmbru 278
dano scr. 424

derévnya rus. 253
dimiskija scr. 264
dobar sârb. 323
domorodan 275
dopiram bulg. 241
druznąti plsl. 98
dubac rus. 275
dubač 275
dumbač rus. 275
dyby pol. 263

forkati 108

gagatj rus. 93
galačitĭ rus. 329
glg slov. 91
glgat slov. 91
gnojь plsl. 177
gomila plsl. 127
gordina rus. 330
gѫdz plsl. 424
gѫmba plsl. 308
grad slav. 156
gudja bulg. 340
hlébŭ plsl. 283
hlubokij rut. 330
hrabar scr. 424
hrga scr. 426
hrńkaš scr. 426

iama sl. 157
lankul bulg. sârb 203, 204, 205
lankule bulg. 194, 202
iar(a) sl. 157
intačiti scr. 426
jabušoliti scr. 426
jugъ 282

kalbasa 323
kaliti plsl. 239
karvan bulg. 275
katún bulg. 254
katuna plsl. 254
kićer sârb. 128
kičeri croat 121
kika sârb. 121
klanac scr. 424
klanik bulg. 424
kniga 335
kniti scr. 424
kočenica scr. 426
kolbasa rus. 323
koporati scr. 424
korganъ rus. 329
kormola 239
korova rus. 338
kozla 216
koža sl. 294
kѫdělъ plsl. 294
krd sârb. 246
krlo sârb. 556
Krnul 214
krpator 415
krpuša scr. 426
kъtiti sę plsl 239
kurŭ bulg. 278
Kyčera rus. 122
kyželĭka rut. 294

lagašan scr. 426
laja scr. 426
lapam 98
Latundur 109
létě bulg. 233
léto 233
liaca rus. 301
lunà bulg. 225
lunica bulg. 225

macalo bulg. 284
macham bulg. 98
Magura rut. 126
mahati plsl. 98
mahura ceh. 126
Menczul 109
merae sârb. 271
micina scr. 424
mir sl. 253
mogila 126
mogyla plsl. 127, 128
mot 83
mora plsl. sârb. 265
mrd'ela scr. 426
moru 265

obezmaticiti sl sârb. 214
očitъ plsl. 301
ograda 156
ogradena 156
opŕěti plsl. 241
otrěz bulg 325

papuša rus. 414
papušoi rus. 414
parh rut. s. pol. 338
parhalii rut. s. pol. 338
parlog scr. 426
patka 337
patkъ bulg. 337
патъка plsl. 337
peklenec slav. 238
pikel ceh. 237
pikol pol. 237
piran rus. 29
pismo bulg. 335
piklu*plsl. 238
plaj scr. 426
pleskati 98
plesnąti plsl. 98
pókoletъ rus. 330
polku 254
polubočka rus. 329
popŕěti plsl. 241
posměti 324
prěobraženije 329
prisêka plsl. 157
prъžina bulg. 241
pura scr. 426
puran scr. 552

Radul bulg., sârb. 203, 204, 205
Radule sârb. 202
rodan bulg. 291
Rotundul 109
rygati plsl. 98
ryknąti plsl. 98

scurtelka bulg. 295
skrt scr. 426
skuteljka scr. 426
šokac sârb. 339
sovalk bulg. 295
straže 158
supra malorus. 409
sukrenąti plsl. 239
svirati 108
svitak bulg. 320
svitk sârb. 320
svitoku rus. 320

terî plsl. 268
tigańa scr. 424
tirati plsl. 98
treti plsl. 98
trice 169
trze scr., 426
tsvětje bulg. 332
tsvijet scr. 332, 333

uti 79
utka rus. 79

viti 320
vitorogu sârb. 213
vlah scr. 427
vlasti plsl. 70
vodici bulg. 437
vodokrastx 437
vodokryštje bulg. 437
vojnà rus. 289
volove rus. 338
vrtlog sârb. 217

zadnicła rut. 307
zarcula sârb. 273
žetica scr. 427
žatica plsl. 427

turceşti

ahk 89
alt-üstülük 552

bakam 324
bedevî 329
bez 286
bila cuman 285
bilmez 285
bozghoun 273
buga 101
buiug 286
bulamač 274
bulamak 274
bulamik 274
burnî 286
butac (cuman) 274

čamur 318
čugûl 286
curt 286

demirli 276
derè 289
dichlu 286
diha 275
dinušqy 265
djani 287
doghan 286
doudoq 286
düdük 275
durbaš 275

fech-fech turc. 275
feïléfous 276
feïlesouf 276
fener 325
fildoqoz 292

galib turc-arab 187
gerdan 277
ghelberi 273
ghueiji 286
gőbek 276
guarabba 286
gül 285
gurbet turc-arab 274

haï-houï 277
hara-bach t. 285
hecht 277
izdiad 288

kaimakam 324
kančuk 288
kepče 248
*kiligi 274
kyna 424
kyrmyz 230
kysmet 275
kyzyl 290

lamba 288

na-bė-ga 288
naberdja 288
nadjaq 288
nedűr 289

oghlan 288
ojun 289
oyn cuman 289
oynas cuman 289
qazaq 274
qoqoz 286
gylydj 274
šabbak 279
şam-alağâsi 289
šu-kadar 279
tekè çaquali 79
telo 290
tutuc 290
Zer-Kûlah turc.-pers 273

ungureşti

Abrudbánya 131, 138
ács 349
Adorján 133
afonya 133
áfuriszál 133
ágoda 133

amarit 133
árdej 133
ármesszár 133
árnics 133
árvona 133

Barcza 134, 135, 136, 137, 138, 139, 144, 145
bazsarozsa 329
bocs 79
bodor 269
borz 103, 107, 287
bujtas 274

csëmëlyke 278
csiba 79
csömör 317, 318
csömörleni 318
csont 279
Czenk 116, 117
Czenktető 109

domb 231
dorong 269

Erdély 117

fehér 211
festeni 320
finta 219
fodormenthe 269
főlöző 320
forrni 108
fortát 140

gomb 330
guba 329
guzsaly 294
gűzű 91

hintó 271
homok 219, 269
homora 219
hordozó 270

karmolni 239
karom 239
kenni 424
kerlan(v) 246
kolbász 323
kormány 240
Kőrös 138

lábadni 237
lepedő 271

maradék 270
Maros 138
menesztő 271
merő 270
mester 303
munyekár 140

Ompolyicza 132, 133
Ompoly 132, 133, 138
Ossi 146

paplan 292
példa 303
pit-palot 93
polgár 137

ráró 219
retesz-fej 271
rona 271
rumuny 140

sánta 89
sar 217
süke-boka 244
süket 243
Szamos 133, 138
szeraf 303
Sztrigy 138
szücs 554

te 301
Temes 138
tyúk 79, 278

vármegye 303
varkulács 140
város 303
vég 282
vitéz 303
viz-kereszt 437

zaj 282
zseréb 241
Zsil 138

Errata.

pag.	rândul	in loc de:	să se cetească:
7	6 de sus	*au adunat-o*	*a adunat-o*
9	15 „ „	*bunăvoință*	*bunăvoința*
„	4 şi 5 de jos	*Câmpinin*	*Câmpiniu*
10	1 de sus	Τζυφῶνος	Τρυφῶγός
13	3 „ „	*Românii*	*Românii*[1]
„	16 „ „	*considerabil*	*considerabil*[3]
14	7 „ „	*vevistă*	*revistă*
16	in titlul al 2-lea	*Datorea*	*Datarea*
24	12 de jos	*contiporon*	*contimporan*
„	4 „ „	*1920*	?
32	6 „ sus	*Turci*	*Turcii*
„	12 „ „	*au*	*s'au*
34	11 „ „	*aceasta*	*acesta*
„	9 „ jos	χ.	χ.
35	9 „ sus	*tost*	*fost*
48	12 „ jos	*căci pe împărăteasa*	*căci împărăteasa*
54	2 „ „	*Ciuzeu*	*Ciurcu*
56	1 „ „	*de ca*	*e ca*
57	4 „ „	*pag. 26*	*pag. 17*
„	7 „ „	*pag. 76 nota 1*	*pag. 47 nota*[3]
59	9 „ sus	Καρδιά	Καρδιά[2]
62	15 „ jos	*Phisiologus*	*Physiologus*
63	4 „ jos	*greaca*	*greacă*
64	8 „ sus	Βλαδίστρατον	Βλαντίστρατον
„	18 „ „	*ci*	*nici*
65	6 „ „	*desfăşurarae*	*desfăşurarea*
„	14 „ jos	*vestea*	*oastea*
66	10 „ sus	*nsă*	*însă*
67	10 „ „	*toate versurile*	*toate prelucrările*
69	14 „ „	*mpotriva*	*împotriva*
„	14 „ jos	*bizantină*	*bizantină sau chiar [veneţiană*

pag.	rândul	în loc de:	să se citească:
69	1 „ „	Σλγαβουγά	Σκλαβουνά
70	15 „ sus	*fot*	*fost*
„	17 „ „	*contiporani*	*contimporani*
71	4 „ jos	448, 48	448 στ. 1941—92
88	5 „ „	*Se fapt*	*De fapt*
92	15 „ „	*fomoe*	*forme*
„	2 „ „	*rimul*	*ritmul*
95	6 „ sus	*dilectele*	*dialectele*
„	3 „ jos	*valgar*	*vulgar*
96	6 „ „	*topăe*	*topăe*
97	16 „ „	*sufirul*	*sufixul*
102	7 „ „	*inconştient*	*inconştient*
104	11 „ „	*impersia*	*impresia*
106	20 „ „	*cotcodăces*	*cotcodăcesc*
„	28 „ „	*M. Sadovean în Povestirile u*	*M. Sadoveanu în Povestirile*
109	13 „ „	*Czenktető*	*Czenktető*
„	6 „ jos	*toponimice*	*topice*
112	6 „ „	*vol JV*	*vol. IV*
114	16 „ sus	διῶτις	ἰδιῶτις
127	18 „ „	*parelele*	*paralèle*
128	9 „ jos	*ehicior*	*chicior*
144	24 „ sus	*labi lăi*	*labială*
„	31 „ „	*ne m*	*ne-am*
162	7 „ „	*acolò*	*aclò*
164	4 „ „	*hum*	**hum*
„	5 „ „	*ham*	**ham*
„	13 „ „	*Tarmenonem*	*Parmenonem*
„	19 „ „	*acum(u)*	*acum(a)*
„	21 „ „	*eccumhuc*	*eccum-huc*
„	5 „ jos	*prov. ac*	*prov. ec*
165	6, 8, 11 de sus	*cântaşti*	**cântaşti*
166	15 de sus	*eccumhuc*	*eccum-huc*
„	11 „ jos	ivorîte	izvorîte
167	16 „ sus	*eccum nune*	*eccum-nunc*
„	2 „ jos	412	4129,

pag.	rândul	în loc de:	să se citească:
168	5 „ sus	*mo i*	*moți*
„	15 „ „	cheiană	Scheiană
„	19 „ „	aceaşi	aceeaşi
„	22 „ „	a	are
169	12 „ „	*u*	·ù
„	16 „ jos	*cct*^{1}	*cct*$^{1-2}$
„	1 „ „	adaoge după „de seamă: acesta din urmă mai având şi variantele *acătărei*	
170	19 de sus	pre upun	presupun
171	14 „ „	*blăstâmată*	*blăstămată*
„	15 „ „	(Reteganul, P. I $^{14}/_{5}$)	(Reteganul, P. I $^{14}/_{16}$)
172	9 „ „	etc.	cf.
„	10 „ jos	*ahâtu*	*ahătu*
„	4 „ „	contremulo	*contremulo
173	23 de sus	nazalizarea	nazalizarea aceasta
„	25 „ „	·↑	*cu* ·↑
„	27 „ „	*alumitrea*	**al'umùtrea*
174	5 „ „	*acnù*	*amù*
„	9 „ „	explicarea	explicarea din
„	21 „ „	**acnuma*	*acnuma*
175	3 „ jos	226 p.	p. 226
176	6 „ „	*departe*	*deşarte*
177	4—5 de sus	acetuia	acestuia
„	20 „ „	*urecl'e*	*ir. urecl'e*
„	26 „ „	*a hiò*	*achiò*
„	27 „ „	*cell*	*ccll*
„	5 „ jos	propune, desigur: îl derivă pe *acmò*, ca şi noi, din *eccum-mo[do]*, propune însă,	
„	3 „ „	*acum(a)*	*acmú, amú*
178	4 „ sus	*l*	*cl*
„	13 „ „	*poț*	*pot*
179	5 „ „	depărțării	depărtării
„	17 „ „	admintem	admitem
„	4 „ jos	*kirchenslavichen*	*altkirchenslavischen*
„	2 „ „	отсѣлн	отъ. сѣлн
180	14 „ sus	245/5	244/5

pag.	rândul		în loc de	să se ceteascăcă :
180	21	„ „	depărăţirii	depărtării
181	4	„ sus	promenită	pomenită
„	17	„ „	în coace	încoace
„	23	„ „	*lea*	*-lea*
„	24	„ „	ici	aici
182	1	„ „	*lea*	*-lea*
„	12	„ „	acò,	adverbul *acò*
„	15	„ „	*acî*	*acì*
„	20	„ „	*acoló.*	*acoló* şi
„	25	„ „	*de*	*se*
„	12	„ jos	adverbiale	adverbiale. Altfel di-i-ti-i
„	8	„ „	*destin*	*deştinse*
183	8 şi 11	desus	;	:
„	14	de sus	*ţe*	*-ţe*
„	18	„ „	acole	*acóle*
„	23	„ „	196	296
„	23	„ „	înfluenţă	influenţă
184	1	„ „	(adecă i se)	i se
„	5	„ „	*ta*	*în*
187	17	de sus	*dralectul*	*dialectul*
191	6	„ „	*nu*	*un*
193	11	„ „	*subt*	*subst.*
194	19	de jos	*acestc*	*oceste*
195	15	de sus	*Nigrl*	*Nigri*
196	12	„ „	*şî*	*şi*
„	14	„ „	раточчед	вратоучед
„	11	de jos	марво	марко
„	12	„ „	нкватоу	никатоу
197	3	de sus	еадоулъ	радоулъ
„	12	„ „	Вопилъ	копилъ
198	19	de jos	*a ori-cărui*	*al ori-cărui*
„	5	„ „	*otestui*	*atestat*
199	18	„ „	*Adoratice*	*Adria.ice*
„	6	„ „	*mulţumea*	*mulţimea*
202	8	„ sus	*înţele*	*înţeles*
204	19	„ „	Bysti	Bystь

pag.	rândul	în loc de	să se cetească:
204	20 „ „	Sitxnici	Sitьnici
„	„ „ „	carx	carь
„	„ „ „	Nuratx	Muratь
„	„ „ „	Janxkulx	Janьkulь
„	„ „ „	ubijenx	ubijenь
„	„ „ „	bustx	bystь
„	„ „ „	Janxkulx	Janьkulь
„	22 „ „	Razbyjenx	Razbyjenь
„	„ „ „	bystx	bystь
„	„ „ „	carx	carь
„	„ „ „	Mahomedx	Mehemedь
„	„ „ „	podx	podь
„	23 „ „	Beogradomx	Beogradomь
„	„ „ „	Jankula	Janьkula
207	9 „ jos	*omnle*	*omule*
„	9 „ „	*nepuitință*	*neputință*
209	14 de sus	*din ccle*	*prin cele*
218	8 „ „	*eastori*	*castori*
221	1-2 „ sus	*sardice*[1] *Concordarea* :	*sardice*[1], *concordarea*
„	4 „ „	*existând*	*exsistă*
„	8 „ „	*a—tocmai*	*a. Tocmai*
„	23 „ „	după transportă, adaugă: cu energie	
223	5 de jos	*fratâ*	*tratâ*
224	13 „ sus	*perseverâ*)	*perseverâ*[1]
„	15 „ „	*epocă*	*epoca*
„	ultim	*rèsité*	*rèsisté*
242	8 de sus	*iutrebuințări*	*întrebuințări*
243	4 „ jos	*cu toate*	*în toate*
247	9 „ „	*francog.*	*fr.*
248	la nota 3 se va adaugă: și în Valea Rodnii (com. de [N. Drăganu)		
252	2-3 de sus	*a căscâ*	*a oftâ*
254	15 „ sus	*constructivă*	*constructivă:*
256	8 „ „	*pomerium*	*pomoerium*
256	13 „ „	*La Haie*	*La Haye*
257	14 „ jos	*soffia*	*souffle*

pag.	rândul	în loc de	să se citească:
262	5 „ sus	χελόχιον	χιλίχιον
269	ultim	*Graiuld in*	*Graiul din*
275	2 „ „	*basăa u'*	*bază n'a*
276	3 „ „	*munţionează*	*menţionează*
283	6 „ jos	*mèche*	*miche*
288	12 „ „	*negeac* biciul	*negeac*, bățul cu [ciocan
293	4 de jos	*de,*	*der*
„	3 „ „	*Tšimer*	*Tšimek*
„	2 „ „	τσι ἰχι	τσιβίχι
„	„ „ „	*Wanzek*	*Wanze*
294	16 „ „	*kydel'ĸ*	*kydel'a*
„	15 „ „	*-elscă*	*-elcă*
„	11 „ „	*ca*	*precum*
„	8 „ „	*stratur*	*straturi*
295	18 „ „	*apropriat*	*apropiat*
„	14 „ „	**grẹndeſ*	*grẹdel*
297	în titlu	*Imbăgivá*	*Imbăgioà*
„	„ „ „	*îmbăginà*	*îmbăgiuà*
„	17 de sus	*dialectele*	*dialectale*
„	4 de jos	*îmbăğiuà*	*îmbăğiuà*
„	ultim	*imb giuat*	*îmbăgiuat*
298	4 de sus	*îmbâgiuată*	*îmbăgiuată*
„	15 „ „	*eontemplantium*	*contemplantium*
299	4 „ „	*Chalocecdonii*	*Chalcedonii*
„	6 „ „	*protot p*	*prototip*
„	10 „ „	**îmbăgeană*	**îmbăgeauă*
„	11 „ jos	**aceáreă*	**aceáuă*
299	4 de jos	*acìol*	*acioľ*
300	9 de sus	*îutru'p*	*întrůp*
„	14 „ „	*întrulpei*	*întrulpci*
„	15 „ „	*e se înţelege*	*e a se înţelege*
„	15 jos „	*(rostit : întrumpică)*	*(rostit : întrumpcică)*
„	12 „ „	*întrnmpcic*	*întrumpcic*
„	3 „ „	*cìba*	*cìba*
301	17 „ „	*herimiul*	*herhuiul*

pag.	rândul	în loc de	să se citească:
303	2 „ sus	*deslegerea*	*deslegarea*
„	15 „ jos	*tutoror*	*tuturor*
304	18 „ sus	*fricĕ*	*fr.kĕ*
„	ultim	*Utr nde*	*Utrinde*
306	9 de sus	*surță*	*șurță*
308	15 „ „	*n'a putat dà*	*n'a putut da*
310	16 „ „	2826,[9]	282[6.9]
„	17 „ „	*răî*	*trăî*
„	7 „ jos	*renașteri*	*renașterii*
311	20 „ „	*că mai custă*	*că mai custă*
„	10 „ „	*Zucu*	*Jucu*
312	11 „ jos	872°	87r°
315	7 de sus	*Leahal*	*Leahul*
322	ultim	*Dicționarul*	*Dicționarul*
323	12 de sus	*plămâi*	*plămâni*
326	ultim	*aceasta*	*acesta*
327	10 de sus	*loc itor*	*locuitor*
328	14 de jos	*dăsdăres*	*dărdăres*
334	5 „ „	*ca nu există*	*ea nu există*
336	5 de sus	*datorcse*	*datoresc*
„	18 „ „	*decălcat*	*decalcat*
„	11-12 „ jos	*nucunoscut*	*necunoscut*
338	13 „ sus	*Tat-nului*	*Tatînului*
339	3 „ jos	*Kroateu*	*Kroaten*
342	19 „ sus	*amintitut*	*amintitul*
348	9 „ „	*Bibliografie*	*Bibliografia*
352	9 „ „	*altf l*	*altfel*
„	2 „ jos	*Codieele*	*Codicele*
353	19 „ „	*românește*	*românești*
356	7 „ sus	*indiacțiile*	*indicațiile*
357	15 „ jos	*acesta*	*aceasta*
363	9 „ „	*omenese*	*omenesc*
368	6 de sus	*repezintă*	*reprezintă*
„	19 „ jos	*e*	*ĕ*
378	1 „ sus	*izbutindă s*	*izbutind să*
388	16 „ „	*de la*	*de ea*

qag.	rândul	în loc de	să se ceteaască:
392	3 „ „	*prin ipiu*	*pincipiu*
412	12 „ „	*lor*	*lui*
„	8 „ jos	*mul*	*mult*
418	7 „ „	*bisericuței*	*bisericuțe*
424	ultim	*asnprechende*	*ansprechende*
425	17 de sus	*fonologice*	*fonologică*
428	4 „ „	*Ciorbanu*	*Ciobanu*
446	ultim	*citerea*	*cetirea*
450	„	*ei*	*ci*
453	5 de sus	*cei*	*ce i*
454	13 „ „	*nou a*	*noua*
456	13 „ jos	*pâl*	*pil*
459	7 „ „	*moscatele*	*moscatello*
461	8 „ sus	*bonce*	*bouée*
464	1 „ „	*Colidele*	*Colindele*
464	11 „ jos	*penrtu*	*pentru*
465	3 „ „	*ântați*	*cântați*
467	12—13 de sus	*urmă-orul*	*urmă-torul*
468	21 „ jos	*ar*	*iar*
470	ultim	*linguistie*	*linguistic*
471	10 de sus	*au*	*are*
„	5 „ jos	*î tre*	*între*
476	1 „ sus	*Wirtsehaftlich*	*Wirtschaftlich*
481	12 „ jos	*bulgarkij*	*bulgarskij*
492	5 „ „	*ilustrat*	*ilustrant*
495	12 „ jos	*a se cucuță*	*a se cocoță*
523	17 „ „	*Pinariu*	*Piuariu*
539	9 „ „	ca val	ca un val

Cele 4 ilustrațiuni sânt din *Erotocrit*, iar nu din *Noul Erotocrit*.

Cuprinsul.

Pagina

extil Puşcariu, *Muzeul limbei române* 1

Studii.

asile Grecu, *Erotocritul lui Cornaro în literatura românească.*

Prefaţă 9

Bibliografie 9

Manuscrise 12

troducere: Grecii şi Românii. Literatura populară scrisă. Erotocritul lui V. Cornaro. Ediţia critică a lui Xantudidis. Apreciarea lui Erotocrit. Datarea lui Erotocrit. Restabilirea textului. Ediţiile . . . 13

Rezumat din Erotocritul lui Cornaro 18

Erotocritul în literatura românească . . . . .

I. Manuscrisele româneşti ale lui Erotocrit: Ms **A** din 1787, **M** cea 1790, **B** din 1785, **C** din 1800. Relaţia între **C** şi **B** Ms **ba** din 1818. Alte mss. 24

II. Traducerile româneşti ale Erotocritului lui Cornaro. Cum a ajuns Erotocritul în literatura românească. Hristodor Ioanu Trapezontu. Erotocritul a fost tradus de două ori. Traducerea **AMa**. Valoarea literară a traducerii **AMa** 31

III. Prelucrările româneşti ale Erotocritului lui Cornaro.

a) Prelucrarea din **BCb**: Schimbări şi localizări. Adăogiri. Valoarea literară a prelucrări **BCb**. Autorul prelucrării **BCb**. 40

b) Filerot şi Antusa: Sâmburele povestirii e luat din Erotocrit. Repetări şi amplificări ale motivelor luate din Erotocrit. Adăogiri. Caracterizarea eroilor. Valoarea literară. Mssele Istoriei lui Filerot şi a

Pagina

Antusei. Ms F din 1837. Ms f. Alte manuscrise. Ediţiile Istoriei lui Fil. şi a Ant. 44

IV. Noul Erotocrit al lui Dionisie Fotino. Fotino parafrazează pe Cornaro. Provenienţa cântecelor introduse de Fotino. Fotino şi mssele româneşti ale Erotocritului 55

V. Noul Erotocrit al lui Anton Pann. Ant. Pann traduce pe Fotino. Valoarea literară a traducerii lui A. Pann. 60

VI. Vlahii din Erotocritul lui Cornaro. 63

VII. Incheiere. 71

Sextil Puşcariu, *Din perspectiva Dicţionarului. I. Despre onomatopee în limba română* 73

Nicolae Drăganu, *Din vechea noastră toponimie:*

1. Tâmpa 109
2. Chicera 117
3. Abrud 129
4. Bârsa 135
5. Auşeu 146

Silviu Dragomir, *Câteva urme ale organizaţiei de stat slavo-române* 147

Alecu Procopovici, *Eccum* 162

Theodor Capidan, *Originea vocativului în -le* 185

V. Bogrea, *Câteva consideraţii asupra toponimiei româneşti.* 210

Etimologii şi notiţe lexicografice.

E. Herzog, lăpădà 220
răbdà 222

Sextil Puşcariu, anchiraş 224
aluniţă, beleaznă, carămi 225
contenì 226
dâlmă, îmboldorì 231
îndelete 232
întrămà 235
păcălì 237
scormonì 239

Pagina

sprijinì 241
şuchiat 243
G Giuglea, cârlan 244
chepcel, noteină 248
a piersicà 249
rutes, ţuţur, cioroiu 250
a uştà 252
V. Bogrea, *Originea rom. SAT* 253
V. Bogrea, *Elemente latine,* aret, berc 257
fiulă, flaur, împătrez . 258
sugrunde, uib 259
V. Bogrea, *Elemente greceşti,* ahândòs 260
buchereà 261
chichion, chichiţă . . . 262
clapă, halidră, matracucă 263
mischie 264
moroiu 265
părtălos, proor 266
schilă, spolocanie . . . 267
mr. sucardi, tiri(mi), trifiruşcu, troapă 268
V. Bogrea *Elemente ungureşti,* dorângă, fodormente, homoc, hurduzău 269
mărădic, mereu . . . 270
reteveiu, roni, sărântoc . 271
V. Bogrea, *Contribuţie la studiul elementelor orientale în limba română* 272
V. Bogrea, *Pulpană, un ecou al vechii mode franceze la noi* 291
V. Bogrea, *Span. ninguno „nici unul“* 292
N. Drăganu, cince 293
cujeică, cânjeu 294
cunoştinţe şi neştiînte 295
îmbăgiuà 297
întrulp 299
leaca 300

	Pagina
ocit, a păulă	301
premătariu	302
săraf	303
suslă, utrindu	304
zadie	306
zgâmb(oiu)	307
zo te cuşte	308
N. Drăganu, *Cuvinte şi etimologii de rectificat*, foamene	312
cer	313
cintură	314
obercà	315
ghiftuì şi ciumuriuì	316
heredie, huruială	319
feleştioc	319
C. Lacea, Decurrere	321

Articole mărunte.

Sextil Puşcariu, *Câteva cazuri de asimilare şi disimilare în limba română*	322
Persoana a doua a singularului aorist	330
Th. Capidan, *Calques linguistiques*	331
V. Bogrea, *Câteva cazuri de etimologie populară la nume de plante*	336
V. Bogrea, *Trei porecle româneşti:* Parhă, şoacăţ, godârvaci	338
Vivian G. Starkey, *Evoluţia lui* en *în* in *după labide*	340
Sextil Puşcariu, *Un nou exemplar din Evangheliarul lui Coresi (1561)*	344
Sextil Puşcariu, *Economia din 1806 — de Şincai*	348
N. Drăganu, *Un pasaj din Evangheliarul dela 1560—61 al lui Coresi rău înţeles până acum*	349
O rectificare	352
G. Giuglea, *Cazania protopopului Popa Pătru din Tinăud* (Bihor). Manuscris	356

Pagina

Al. Borza, *Material pentru vocabularul botanic al limbii române.* Grădini ţărăneşti din Banat 359

Recensiuni.

Emil Gamillscheg, *Oltenische Mundarten* (Sextil Puşcariu) 363

Iordan Iorgu, *Diftongarea lui* e *şi* o *accentuaţi în poziţiile* ă, e (Sextil Puşcariu) 377

Prof. Dr. Gustav Weigand, XXI—XXV. *Jahresbericht des Instituts für rumänische Spraehe zu Leigzig* (Sextil Puşcariu, Th. Capidan) 396

Skok Dr. Petar, *Studii diverse* (S. Puşcariu) . . . 422

Haneş Petre V. *Scriitori basarabeni;* Ciobanu Etienne, *La Continuité roumaine dans la Bessarabie.* (S. Puşcariu) 428

Jud, *Zur Geschichte der bündnerromanischen Kirchen-Sprache* (S. Puşcariu) 434

Rohlfs Gerhard, *Ager, Area, Atrium* (S. Puşcariu) 439

Răşcanu Aurel, *Dicţionar technic german-roman;* Negulescu Coreliu şi Todoran Eugen, *Câteva îndrumări în dialectul ardelenesc pentru a vorbi şi scrie mai corect româneşte;* Ciobanu Virgil, *Terminologia medico-legală.* (S. Puşcariu) . . . 440

Sextil Puşcariu, *Istoria literaturei române,* Epoca veche (N. Drăganu) 442

Buletinul Comisiei Istorice a României, vol. II publ. de Ioan Bogdan (V. Bogrea) 449

N. Cartojan, *Alexandria în literatura românească* (V. Bogrea) 453

N. Iorga, *Histoire des Roumains de la Péninsule des Balcans* (V. Bogrea) 460

Al. Rosetti, *Colindele religioase la Români* (V. Bogrea) 464

Sextil Puşcariu, *Locul limbii române între limbile romanice* (V. Bogrea) 470

M. Beza, *Papers on the Rumanian People and Literature* (V. Bogrea) 474

Pagina

I. Peisker. *Abkunft der Rumänen* (P. Cancel) . . . 476
B. Conev, *Istorija na bulgarskij ezik* (P. Cancel) . . 481
P. E. Guarnerio, *Fonologia Romanza* (G. Giuglea) . 482
Karl Bartsch, *Chrestomathie de l'ançien français* (G. Giuglea) 489
Silvio Pieri, *Toponomastica della Valle dell' Arno* (G. Giuglea) 490
O. Densusianu, *Barbu Delavrancea* (P. Grimm) . 500
Petre V. Haneş, *Un călător englez despre Români* (P. Grimm) 502
H. Barić, *Albanorumänische Studien I. Teil* (Th. Capidan) 505
Sextil Puşcariu u. Eugen Herzog, *Lehrbuch der Rumänischen Sprache* (C. Lacea) 513
Frunză S., *Grammatika rumynskago jazyka.* (C. Lacea) 515
N. Cartojan, *Note asupra Spaniei* (N. Bănescu) . . 517
I. Minea, *Ce citise generaţiunea Unirii din Moldova* (N. Bănescu) 517

Revista periodicelor 518

Cronică.

A. D. Xenopol. (Romulus Demetrescu) 533
Al. Vahuţă. (L. Morariu) 537
Alexandru Macedonski. (G. Oprescu) 540
Ioan Caragiani. (V. Bogrea) 542
W. Wundt. (V. Bogrea) 542
Emil Thewrewk de Ponor (V. Bogrea) 544
Spiridon P. Lambros (V. Bogrea) 644
Otto Schrader (V. Bogrea) 545
Karl Friedrich Brugmann. (V. Bogrea) . . . 546
Carlo Salvioni (G. Giuglea) 548
P. E. Guarnerio (G. Giuglea) 550
Paolo Savy-Lopez. (G. Giuglea) 551
Addenda—Corrigenda 552
Partea administrativă 560
Indice 567
Errata 601

Biblioteca Publică a Ateneului Timişoara
BIBLIOTECA CENTRALĂ A REGIUNII BANAT

923 17/IV 24